

SASFÉSZEK, (sas-fészek) ősz. fn. A sas nevű madárnak fagalyakból nem igen mesterségesen készített fészke hozzáférhetetlen sziklákon, vagy igen magas fákon. Átv. ért. hegyen épült lovagvár, melyet hajdan rabló vitézek laktak.

SASFI, (sas-fi) ősz. fn. Fialat sas.

SÁSFŰ, (sás-fű) ősz. fn. máskép : *sásafű*; l. ezt.

SASGÁT v. SÓSGÁT, pusztá Somogy m.; helyr. —*gát-ra*, —*on*, —*ról*.

SASHALOM, pusztá Heves m.; helyr. *Sashalom-ra*, —*ról*, *Sashalmon*.

SASHEGY, pusztá Győr m.; helyr. *Sashegy-én*, —*re*, —*ról*.

SÁSI, 1) l. SZÁSZ, (2); 2) pusztá Nógrád m.; helyr. *Sási-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÁSKA, (1), fn. tt. *sáská-t*. 1) Széles ért. mindenféle szöcskék, vagy helyesebben szöcsök, melyek a füveken mezőkön tenyésznek, és szökdecselnek. (Gryllus). 2) Szoros ért. Áfrikában és Ázsiában ott honos szöcsönem, melynek feje hosszukás, és a lóéhoz hasonló, lábszárai hengerdedek, tüskések, testük orsódad, mellök szögletes. Némely fajait a keletiek cledelül használják. Ezek néha sűrű rajban fölkerelkedvén Európába is átszállnak, és ahol letelepedtek, szörnyű pusztításokat tesznek a mezőkön, és vetésekben; egész nevök : *vándor sáska*. (Gryllus migratorius).

Valószínű, hogy nevét suhogó repülésétől vette, és gyöke a szintén hangutánzó *sás*, melyből lett *sásog*, *sásogó*, *sásoga*, *sáska*, mint, *fecseg fecske*, *loczog locska*, *csacsog csacska* stb. Vámbéry szerint csagataj nyelven : *csajurka*, törökül : *csékirge*.

SÁSKA, (2), falu Szala m.; helyr. *Sáská-ra*, —*n*, —*ról*.

SÁSKAJÁRÁS, (sáska-járás) ősz. fn. Út, csapás, melyen a sáskasereg megy vagy ment.

SÁSKÁNYA, (sas-kánya) ősz. fn. Kresznerics szerint nagyobb a tikhordó kányánál.

SÁSKASEREG, (sáska-sercg) ősz. fn. Megszámlálhatatlan mennyiségben és tömegesen járó, emésztő sáskák.

SÁSKAVÖLGY, pusztá Nógrád m.; helyr. —*völgy-re*, —*ön*, —*ról*.

SASKESELYŰ, (sas-keselyű) ősz. fn. A legnagyobb ragadozó madarak egyik neme, mely a szoros ért. vett sastól abban különbözik, hogy szürke, vagyis kesebarna, feje kopasz, sőt a nyaka is csaknem egészen; a begyén és szárnyai alatt levő tollak oly puhák, mint a pehely. Csőre és körmei rövidebbek, s nem oly görbék, mint a sasoknál. A legnagyobbak közülök még a sárga sasokat is fölülmulják; Egyiptomban és Arabiában szeretnek lakni. (Vultur. Geier). Fajai : *kopasznyaku*, *nyúlász*, *dögkeselyű*.

SASKÓ, (sas-kó, sas-og-ó?) fn. tt. *saskó-t*. 1) Szeged tájékán am. zsírféle mocskok, mely a lúgban mosott ruhát kiveri. 2) Néhutt a kérének alsó vastag vége.

SASKÓ, (sas-kó) ősz. fn. Kőnem, melynek ürege belsejében ködarab van zárva. A népvélemény azt tartja felőle, hogy a sas fészében találta. E kövek némelyike homokot vagy vizet foglal magában. (Aëtites).

SASKÖRÖM, (sas-köröm) ősz. fn. 1) A sas nevű ragadozó madárnak horgas, és erős körme, melylyel a zsákmányt megragadja, és megfojtja. 2) A vadászoknál némely ebnek hátsó lábszárán kinőtt köröm, máskép : *farkasköröm*. 3) Hajósoknál görbe felhasadt köröm forma kapocs, mintegy l, melynek alul két ága van s fölül egy gyűrűje. Ilyen kettő együtt gyűrűiken egy kötélbe fűzve, karmóikkal egymásnak szemközt állítva, a közójök eső tárgyakat erősen átfogni és összeszorítani alkalmas eszköz. (Kenessey A.). 4) Emberre vitetve képes kifejezéssel ragadozó és a zsákmányt erősen tartó kéz.

SASKÓ-VÁRALJA, falu Bars megyében; helyr. *Váraljá-n*, —*ra*, —*ról*.

SÁSLILIOM, (sás-liliom) l. SÁSNŐSZIROM.

SÁSNŐSZIROM, (sás-nő-szirom) ősz. fn. Nővényfaj a kopasz szirmu, és kardlevelű nőszirom neméből. (Iris pseudo-Acor). Máskép köz néven : *sás-liliom*, *sárga v. vízi liliom*.

SASÓKA, (sas-ó-ka) fn. tt. *sasóka-t*. Oly vasszeg, melynek feje alatt levő lyukán két szárnyu vékony vas áll keresztül, s mintegy kiterjesztett sasszárnyakat képez; vagy melynek feje szárnyasan kétfelé kinyúlik; máskép : *sasszeg*. Kresznerics azt mondja a sasszegről, hogy két szege van, úgy hogy ha beverik, kétfelé lehet hajtani.

SÁSOMHÁZA, l. SÁMSONHÁZA.

SASORR, (sas-orr) ősz. fn. Kampósan meghajló nyerges orr, milyen a sasok csőre.

SASORRÚ v. —ORRÚ, (sas-orrú) ősz. mn. Kinek a sasok csőréhez hasonló kampós, nyerges orra van.

SASOS, (sas-os) mn. tt. *sasos-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Sasokkal bővelkedő, sasoktól lakott. *Sasos szikla-ormok*. *Sasos vidék*. 2) Sas képével jelzett. *Sasos czimer*, *csákó*, *zászló*.

SÁSOS, (sás-os) mn. tt. *sásos-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Sással bővelkedő, sást termő. *Sásos ér*, *patak*. 2) Sással vegyített. *Sásos széna*, *gabona*. 3) Sáshoz hasonló levelű. *Sásos búzaszalma*, *kukoricaszár*.

SASOSAN, (sas-os-an) ih. Sas képével jelzetten.

SASOSPAPÍR, (sasos-papír) ősz. fn. Igen nagy rétű és vastagabb fajta papír, földképek, rézmetszettek stb. (Regal- v. Imperialpapír). Alkalmasint a rajta levő, vagy eredetileg rajta volt saszímetről, mint a szabadalom jegyétől, vette nevét.

SÁSPI, fn. tt. *sáspi-t*. L. SÁSPIS.

SÁSPIS, fn. tt. *sáspi-t*, *tb*. —*ok*. Tájdivatosan pl. a székeleyeknél az *aspis* (idegen *aspis*) szó módosulata.

SASSAD, l. SASSUD.

SASSOVA, falu Sáros m.; helyr. *Sassová-ra*, —*n*, —*ról*.

SASSUD v. SASSUDIK, önh. illetőleg k. m. *sassud-tam*, —*tál*, —*ott* v. —*t*. Veszprém és Vas vármegyékben valamint a székelyeknél is am. fírad, lankad, tikkad; máskép: *sasúl*, *sassúl*. Jelentésénél fogva úgy látszik, hogy eredetileg *lassud* v. *lassudik* és *lassúl* volt, s törzsoke *lassu*. Hogy az *l* néha nyelvhelyi mássalhangzóra változik, mutatják a *liba zsiba*, *lotyka szotyka* változatok, a jelen szónál annnyival inkább, mert a következő suhogó hangok is előmozdították az átváltozást, pl. az 'áspis' szóból s elötéttel így lett *sáspis*.

SASSÚL, önh. m. *sassúl-t*. L. SASSUD.

SASSZEG, (sas-szeg) ösz. fn. I. SASÓKA.

SASSZÉM, (sas-szém) ösz. fn. A sasnak tüzes, fényes, éles látásu szeme. Átv. hasonló tulajdonságu emberi szem és tekintet; továbbá, éles, mély belátása elmei tulajdonság.

SÁSTELEK, falu Bihar m.; helyr. *Sástelek-re*, —*ről*, *Sástelk-én*.

SASÚL, önh. m. *sasúl-t*. L. SASSUD.

SASVÁR, m. város Nyitra, faluk Ugocsa és Pozsony m., ez utóbbiban máskép: *Egyházfa*; helyr. *Sasvár-ra*, —*on*, —*ről*.

SÁSZÁ, I. SÁSA, (2).

SÁT, elvont törzse *sátor* szónak és származékainak. Rokon a zártabb hangu *sötét* szó gyökével úgy ebben is: szemeit *lestül* azaz lehunyja, mintegy beborítja. Szintén rokon vele a szanszkrit *eshád* gyök, mely am. földöz, takar; *sát-or* vagy *sát-er* szóban tehát az utóbbi rész vagy *or* (*orom* gyöke), mely a Bécsi codexben önállólág is használtatik ebben: *or ieg azaz or-jegy* (*conopeum*, superlát), vagy *er* mint *ernyő* gyöke, mely ismét közel rokon *ár* gyökkel *árm* szóban. L. bővebben SÁTOR alatt.

SÁTA, falu Borsod m.; helyr. *Sátá-ra*, —*n*, —*ről*.

SÁTÁN, fn. tt. *sátán-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Bibliai nyelven, megbukott angyal, vagyis ördög, mint az emberi nem ellensége, s boldogságának irigye. *Ís ha sátán sátánt úz ki, maga ellen meghasonlott*. (Máté 12 : 26.). Különösen a megbukott angyalok, vagy ördögök főnöke, vagy képviselője. (Jób I.). Átv. ért. veszekedő, gonoszlelkű, ördöghöz hasonló tulajdonságu ember. V. ö. ÖRDÖG. Héber nyelven *szátán* (שָׂטָן), arabul: *saitán* ellenséget, általán ellenkedőt jelent.

SÁTÁNI, (sátán-i) mn. tt. *sátáni-t*, tb. —*ak*. Sátántól credő v. credett; *sátánra* vonatkozó, máskép: *ördögi*.

SÁTÁNILAG, (sátán-i-lag) ih. Sátán módjára, ördögileg.

SÁTÉ, fn. tt. *sáté-t*. Diószeginél egy a *sás* növényneimmel; de Gönczy Pálnál a sásnak csak egy alneme (latinul: *vigne*), melynek füzérkéi füzéresek, tókélyes virágúk; füzére tövén murva van. Fajai: *szittyós*, *csátés*, *kétsoros*, *keshedt*, *róka-*, *sulymos*, *hen-*

gergazu, *buglyos*, *abajdóc*, *kopári*, *nyúl*, *ritkás*, *csilagos sáté*.

SATNYA, mn. tt. *satnyá-t*. Hitvány, sovány, nyomorék testü, aszott, veszendőben levő. *Satnya gyerek*. Mondják más állatokról, sőt növényekről is, melyek növésben elmaradnak, nem gyarapodnak. *Satnya malacz*. *Satnya csemeték*.

Alapértelménél fogva rokon a *sanyar*, *sanyarodik*, *senyved*, *sinlik* v. *sinlyik* szókhoz; és alkalmazsint a *sany* törzsből lett *sanyt* v. *sany-ott*, mint *sanyik* elavult igének mult részesülője (miként *súnyik* tól: *súnyt* v. *súnyott*), mely törzsből a (Szabó Dávidnál, Simai Kristófnál) előforduló, és hasonjelentésű *sannyad* ige is származott; s áttétellel (*ny* és *t* v. *tt* helyet cserélvén) *sat-nya* v. *satt-nya*. Így lettek hangáttétellel *karany*, *kereny* és *tereny*-ből: *kanyar*, *kenyér*, *tenyér*. V. ö. SATNYAD és CSENEVÉSZ.

SATNYAD, önh. m. *satnyadtam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Hitványnya, soványnya, nyomorékká leszen; növésben elmarad, nem gyarapodik, nem testesedik. Ha ezen ige képzőjét elvonjuk, törzsokül marad *satny*, mely nyelvünk természetével illy alakban ellenkezik, s okszerűleg lehetne ugyan *satony* származékot gyanítanunk, de ez sines szokásban, azért mint a 'satnya' szónál, azt véljük, hogy egyszerűen *sanyik* elavult igéből lett *sanyott* v. *sanyt*, s ebből hangáttétellel *satny*; ebből ismét *satnyad*, *satnyúl*. V. ö. SATNYA.

SATNYADÁS, (satnyad-ás) I. SATNYÚLÁS.

SATNYASÁG, (satnya-ság) fn. tt. *satnyaság-ol*, harm. szr. —*a*. Satnya állapot vagy minőség.

SATNYÍT, (satnya-ít) áth. m. *satnyított-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Satnyává tesz, eszközi, hogy elsatnyuljon.

SATNYÍTÁS, SATNYITÁS, (satnya-ít-ás) fn. tt. *satnyított-s*, tb. —*ok*. Satnyává, hitványnya tevés.

SATNYÚL, (satnya-úl) önh. m. *satnyult-t*. Satnyává leszen. Ez igealakban a képző önhangzója elnyeli a törzs végső önhangzóját, mint ezekben: *csunya csunyúl*; *ritka ritkül*; *tiszta tisztül*, stb.

SATNYÚLÁS, SATNYULÁS, (satnya-úl-ás) fn. tt. *satnyulás-t*, tb. —*ok*. Satnyává levés, növésben elmaradás, elhitványodás.

SATÓ, fn. tt. *sató-t*. 1) L. SAJTÓ. 2) L. SATÚ.

SATÓL; SATÓLÁS, I. SAJTÓL; SAJTÓLÁS.

SÁTOR, (1), fn. tt. *sátor-t* v. *sátrat*, tb. —*ok* v. *sátrak*, harm. szr. —*a* v. *sátra*. 1) Szétterített ponyvából, vagy akármiféle szövetből, vagy bőrből álló fődél, melyet ideiglenes lakul, vagy árnyék helyül szoktak emelni. *Vásári sátor*, milyen a mézeskalácsosoké, vagy más mesterembereké. *Czigány sátor*, melyet a vándor cigányok emelnek. *Tábori sátor*. *Sátort utni*.

„Annyi hegyes sátor terem a fris zöldben,
Mennyi vakondtúrás nincs puba mezőben.“

„Gazdag arany hímekkel vont falú sátorban
A nagyok, a bölesek telepedtek sorban.“
Arany János. (Buda halála).

2) Szélesb ért. galyakból, gyékényből, deszkákból stb összeállított födelü s néha oldalakkal is ellátott, árnyékot tartó csinálmány. Így nevezik a vásárosok fa bódéit is, mennyiben a szoros értelmű sátorok helyette vannak. *Öszverakni, szélszedni, elhordani a sátorokat. Kerekkel ellátott sátor.* Vámbéry szerint (Közép-Ázsiai Útazás) a keletiek, különösen turkmanok sátra három részből áll, melyek: faállvány, nemezdarabokból készült tetőzet, s belső fölszcrelés. Ez utolsó áll fekete, t. i. az idő által megbarnított, vagy pedig fejez nemezéből, mely új házások vagy különösen megtisztelt vendégek számára állítatik fel. 3) Képes kifejezéssel, *erdők, fák sátora*, azaz, árnyékot tartó, s födéll gyanánt szolgáló ágai. 4) Túl a Dunán még némely tájakon divatos fejbortó a nőknél. 5) A hím pávának sátor módjára kipányvázott hosszú farktollai. 6) L. SÁTOROZÓ VIRÁGZAT.

Nem lehet kétség benne, hogy a gyök vagyis törzs *sát* egyezik a magyar *söt* gyökkel (*söt-ét* szóban) és talán a német *Schatten*, görög *σκιά* (*Schatten*), *σκιάς* (*Schirmdach*), *σχολία* (*Finsternisz, finsterer Ort*) szókkal is; mindenk föltött pedig a szanszkrit *csahád* gyökkel, mely am. föld, takar és *csahatran* szóval, mely ernyőt jelent. Az egész szóval egyezik a persa *csádar*, mely Vullers szerint: *velamen magnum ad pedes usque pertingens és tentorium*; ugyan ő megérintvén, hogy ezen jelentése inkább a török nyelvben divatos. Ugyanis törökül *csatur, csadír* am. pavillon és sátor; s összetételben *el-sádirí* am. kézi sátor azaz esernyő. Megemlíthető, hogy a héberben is *szátor* (valamint az arabban is ugyanezen törzs) am. föld-ni (velavit, obtexit; occultavit), a kálmuk nyelvben pedig *szóder* és a mongolban *szegüder* am. a német *Schatten*.

SÁTOR, (2), HÁROM—, falu Vas m.; h. lyr. —*Sátor-ra, —on, —ról.* Van *Sátor* nevű hegy is Abaúj m. Szántó mellett, és Zemplén m. Újhely fölött.

SÁTORALJA-ÚJHELY, mváros Zemplén m.; helyr. —*Újhely-be, —bén, —ből.*

SÁTORBELI, (sátor-beli) mn. tt. *sátorbeli-t*, tb. —*ek.* Sátorban levő vagy onnan származott. *Hamis mint a sátorbeli cigány.* (Km.).

SÁTORBOLT, (sátor-bolt) ösz. fn. Árus bolt gyanánt szolgáló sátor, fából, melyet vásárok alkalmával szokás ideiglen összeállítani.

SÁTORCSAVAR, (sátor-esavar) ösz. fn. A sátor nyílását vagyis ajtaját bezáró csavar.

SÁTORCSINÁLÓ, (sátor-csináló) ösz. fn. 1) Kiponyvából vagy más kelméből szabott sátorokat készítő. 2) Ács, ki deszkasátorokat farag és rovatol össze.

SÁTORCZÖVEK, (sátor-czövek) ösz. fn. Földbe vert czövekek fából vagy vasból, melyekhez a kifesztett sátor csúcsait oda pányvazzák.

SÁTORFA, (sátor-fa) ösz. fn. A sátor felállításához szükségelt mindenféle faeszközök, úgymint czövekek, karók, rudak, bakok, stb. *Fölszedni, elhordani a sátorfát* am. eltakarodni. *Hord el a sátorfát!*

SÁTORFEDÉL v. —FÖDÉL, (sátor-födél) ösz. fn. 1) A sátornak teteje, felső héja, különböztetésül az oldaltól. 2) Sátorhoz hasonló födél, vagy tető, pl. társzekéren, hajón.

SÁTORGOMB, (sátor-gomb) ösz. fn. A ponyvás sátor ormán levő gomb, mely az öszvemenő redőket együvé foglalja.

SÁTORISTYE, puszta Baranya m.; helyr. *Sátoristyé-re, —n, —ről.*

SÁTORKARÓ, (sátor-karó) ösz. fn. A sátor felállításához szükségelt karók, illetőleg dorongok, melyeket a földbe vernek, vagy a bakokba szúrva felállítanak.

SÁTORKÖTÉL, (sátor-kötél) ösz. fn. A sátorponyvának csúcsait kifeszítő, s a czövekkel vagy karókkal öszvetartó kötél.

SÁTORLAKÓ v. —LAKOS, (sátor-lakó v. —lakos) ösz. fn. Személy, ki nem szoros értelmű házban, hanem sátor alatt lakik, pl. a vándor cigányok, némely keletiek stb.

SÁTORNEMÜ, (sátor-nemü) ösz. mn. és fn. 1) Olyan féle mint a sátor. 2) Mindennemű tárgy, mely a sátorhoz tartozik, vagy annak alkalmrészeit teszi.

„Görbe tevék hátul, mint óriás lúdak,
Libegő járassal hosszú nyakat nyútnak;
Kincs vala, kincs-érő, azokon terhelve,
Sátornemü, szőnyeg, drága szövet, kelme.“

Arany J. (Buda halála).

SÁTOROS, 1) (sátor-os) mn. tt. *sátoros-t v. —at, —ak.* 1) Kinek sátora van, ki sátor alatt lakik, tartózkodik. *Sátoros kofa, zsidárus. Sátoros hadak, vándor népek.* 2) Sátorhoz hasonló födelü, árnyéku. *Sátoros szekér, hajó; sátoros fa.* 3) Bizonyos sátorlakóihoz tartozó. *Sátoros társ.* 4) Sátoros innep a zsidóknál, melyet ösz elején üllnek meg, emlékére a negyven éves bujdosásnak, midőn őseik sátorok alatt tanyáztak. A keresztényeknél jelent szoros értelemben vett innepet, melyet vasárnap gyanánt üllnek meg, különösen a karácsoni, husvétii, pünkösdii, és a római catholicusoknál az úrnapi és szűz Mária tiszteletére rendelt nagy innepeket is. E nevé válószínűleg onnan vette, hogy ezen napokon is, valamint vasárnapokon, némi vásárt is szoktak tartani. Vagy talán e napokon tartatni szokott innepélyes nagy misékre emlékeztet, midőn a pap a misének némely részeit sátor (baldachinum) alatt végzi.

SÁTOROS, 2) puszta Nógrád m.; helyr. *Sátoros-ra, —on, —ról.* Van ily nevű hegy is ugyanott. SÁTOROSFEJÜ SZEG, Szabó Dávidnál am. kalapos szeg.

SÁTOROSKERT, (sátoros-kert) ösz. fn. A székelyeknél Udvarhely széken am. tövissel s ezen fölül szalmával födött, vesszöből font kert (kerítés). Néhutt: *lészáskert.*

SÁTOROZ, (sátor-oz) önh. m. *sátoroz-tam, —tál, —ott, par. —z.* Sátor alatt tanyáz, lakik. *A vándor*

czigányok a helységen kívül szoktak sátorozni. Áthatólag véve am. sátorokkal ellát. Sátorozni a tábor, a vásártért.

SÁTOROZÁS, (sátor-oz-ás) fn. tt. *sátorozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sátor alatti lakás, tanyázás; továbbá sátorokkal ellátás, fölszerelés. V. ö. **SÁTOROZ.**

SÁTOROZIK, (sátor-oz-ik) k. m. *sátoroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Mondjuk a himpáváról, midőn hosszú, fényes ragyogó farktollait sátor gyanánt terjesztve kevélykedik.

SÁTOROZÓ VIRÁGZAT, a növénytanban az, ha a virágzat kocsánjai különböző magasságból indulnak, s végre mégis egyenlő magasságra érven, virágaikkal egy síkban terülnek ki, mint az *egérfark-cziczókóró* (*achillea millefolium*) virágzata. (Inflorescentia corymbosa). Az erdészeti műszótárban csak *sátor*. (Doldentraube).

SÁTORPALOTA, (sátor-palota) ősz. fn. Palotaszzerű sátor, milyen az Attiláé, Budáé lehetett; amarról írja Priscus: „Attilának tornyokkal szegélyezett laka gyönyörűen gyallott s oly tökéletesen öszveeresztett nagy deszkaszálakból volt öszvealkotva, hogy az egész egy darabnak tetszett.“

„Tisza-Duna síkján, Zagyva folyó mellett,
Sátora egy dombon kék égre szökkellett;
Ez vala a város, ez Buda királyi
Lakhelye, faművű sátorpalotái.“

Arany J. (Buda halála).

SÁTORPÉNZ, (sátor-péNZ) ősz. fn. 1) HelypéNZ, melyet a felütött sátor helyeért fizetnek. 2) A bérbe vett sátorért járó díj.

SÁTORSÁS, (sátor-sás) ősz. fn. Gönczy Pálnál a háromporodások (háromhímeseK) seregébe es egy terméjüek (egyanyások) rendébe tartozó növénynem, melynek makkocsakáját törékeny kéreg borítja; bibeszára fonalalaku, lehulló. (*Cladium*). Faja a *szürös sátoros*, (cl. mariscus), Diószeginél *szürös csáté*. (*schoenus mariscus*).

SÁTORTEŐ v. —**TETŐZET**, (sátor-tető v. —tetőzet) ősz. fn. 1) A sátornak teteje, legfelsőbb része, födele. 2) Sátorhoz hasonló tető, pl. a csúcsos török házakon.

SATRAFA, mn. tt. *satrafá-t*. Dunán túli gúnyzó, melylyel a vénbányát illetik, s am. totya, totyogó. Másutt am. vén, ravasz banya, anyó, vénboszorkány, szipirtó. *Vén satrafa*.

Gyökere nézve rokon hozzá a *satrat*, azaz, *csatangol*; ide-oda kap, kikap. A *satrafa* valószínűen eredetileg a pletykákat házról házra hordó vénbányát jelentett. A *satrat* képzésre hasonló a *vizslat*, *koslat* igékhez, melyeknek törzsei *vizsol*, *kosol*, s hasonlatnál fogva a *satrat* törzse is *satr* v. *sator*, melyből lett igenév *satró*, megtoldva *satrava*, keményebb fuvó hanggal *satrafa*. Így lett a *ter tur* gyökökből *tere tura*, *tereve turava*, *terefe turafa*, s öszvevonva *tréfa trufa*, azaz, dib-dáb beszéd, terefere. Hasonlóan

a *csal* igéből származott *csala*, *csalava*, *csalafa*, *csalfa*. Hasonló képzésű: *elev-e-n* (élő).

SATRAT, önh. m. *satrat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *satrass*. Ide-oda csavarog, ide-oda kap, kikap, félre csapkod, nem jár egyenes úton. Alapfogalomban azon *sa* és *csa* gyökü szókhoz rokon, melyek félremenő mozgást, görbe utakon járást jelentenek, mint, *sandarol*, *csabukkol*, *csandarog*, *csapodár*, *csatangol*, *csatólál*, *csavarog*. V. ö. **CSA**.

SATRATÁS, (satrat-ás) fn. tt. *satrarás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ide-oda csavatgás.

SATÚ, **SATU**, fn. tt. *satú-t* v. *satu-t*. 1) Lásd **SAJTÓ**. 2) Balaton mellékén am. valamit fölebb vitető műszer. A mongolban *sato* v. *satu* am. lajtorja; és Budenz J. szerint a mordvinban *šát'a* am. rálépni, tapodni, *šát'ama* lépeső.

SATÚL, l. **SAJTÓL**.

SAUL, bibliai személynév; tt. *Saul-t*. Héber eredetű; jelentése: felhívott.

SAUL-ENDREFÖLD, puszta Gömör m.; helyr. *Endreföld-ön*, —*re*, —*röl*.

SAV, fn. tt. *sav-at*, harm. szr. —*a*. 1) Közönséges értelemben metsző, csipős, éles ízű anyag, mint a *savanyú*, *savanyodik*, *savanyít*, *savó* szók és származékaik törzse. 2) Vegytani értelemben első fokón (élenyvel egyesült) oly vegyanyag, melynek rendszerezént többé vagy kevésbé savanyú íze van, és az úgynevezett aljakkal egyesülve sókat alkot. A sav a növények kék színű nedvét rendszerént vörörsre festi. Úgy hogy azon öszvetett anyagok is a savakhoz számítatnak, melyeknek savanyú ízök ugyan nincs, hanem az említett kék nedveket megvörösítik; sőt még azon öszvetett anyagok is, melyek se nem savanyú ízűek, se a növényi kék nedveket vörössé nem teszik; de másokkal vegyülve a savak némi jellemét tüntetik elé. — E szó a *szívás* hangját utánozva ős nyelv szülöttje, különösebben sínai nyelven: *suân* (acidum, acetum), továbbá finnül: *happame*, *happome* (nominat. *hapain*, *hapoin*), mordvinul: *šapam*, *šapama*, a hegyi cseremiszben: *šapa*, a zürjében *šom*, a vogulban: *šaum* mindenütt am. savanyú (Budenz J.); a mongolban *ise kü* am. savanyodni (säuerlich werden); és mint söt jelentő némi változatokkal több más nyelvekben is megvan, hellenül: *ἄλς*, latinul: *sal*, németül: *Salz*, szlávul: *szol*, héberül: *sar*, törökül: *tuz*, a finn családdhoz tartozó nyelvekben: *sula*, *sal*, *sol*, stb. V. ö. **SÓ**.

SÁV, fn. tt. *sáv-ot*, harm. szr. —*ja*. A szövegetek különféle irányban czifrázó vagy habos vonalok, máskép: *sávoly* v. *sáholy*. Rokon hozzá a fonalszerű testeket jelentő *szál*, pl. kenderszál, hajszál szókban. V. ö. **SÁVOLYOS**.

SAVANY, (sav-any) fn. tt. *savany-t*, tb. —*ok* v. —*ak*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Bizonyos testek tulajdonsága, melynél fogva sajátnemű csipős, metsző, éles ízök van; továbbá azon anyag, mely ezen ízt okozza. Innen: *savanyú* amiben savany van, *savanyizü*. *Állati*, *növényi*, *dsványi savanyok*. V. ö. **SAV**.

SAVANYDAD, (sav-any-dad) mn. tt. *savanydad-ot*. Kevéssé savanyú; másképp: *savanykás, savanyús*.

SAVANYÉDES, (savany-édés) ösz. mn. Aminek savanyúval vegyes édes íze van. *Savanyédes alma*.

SAVANYÍT, SAVANYIT, (sav-any-ít) áth. m. *savanyít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Bizonyos savany által savanyúvá tesz valamit. *Káposztát kovászszal savanyítani. Étellet eczettel, citromlével savanyítani. Meg-, besavanyítani valamit*. V. ö. **SAVÍT**.

SAVANYÍTÁS, SAVANYITÁS, (sav-any-ít-ás) fn. tt. *savanyítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit savanyúvá tesznek. *Káposzta-, uborkasavanyítás*.

SAVANYÍTATLAN, SAVANYITATLAN, (sav-any-ít-[at]lan) mn. tt. *savanyítatlan-t*, tb. —ok. Amit be nem savanyítottak. *Savanyítatlan répa, káposzta*, melyet édesen főztek meg. *Savanyítatlan uborka*. Határozóként, nem savanyított állapotban.

SAVANYÍTÓ, SAVANYITÓ, (sav-any-ít-ó) fn. tt. *savanyító-t*. Savanyból álló, savanyt tartalmazó anyag, mely által valamit savanyúvá tesznek, milyen pl. a savanyú kovász a kenyérsütésnél, vagy répa, káposzta besavanyításánál. V. ö. **SAVÍTÓ**.

SAVANYÍTOTT, SAVANYITOTT, (sav-any-ít-ott) mn. tt. *savanyított-at*. Amit bizonyos anyag által savanyúvá tettek. *Savanyított répa, tök, uborka, káposzta*.

SAVANYÍTOTTAN, SAVANYITOTTAN, (sav-any-ít-ott-an) ih. Savanyított állapotban v. minőségben.

SAVANYKÁS, SAVANYKÁS, (sav-any-ka-as) mn. tt. *savanykás-t* v. —at, tb. —ak. L. **SAVANYÚS**.

SAVANYÓ régiesen és tájdivatosan am. "savanyú; l. ezt.

SAVANYODÁS, SAVANYODÁS, (sav-any-od-ás) fn. tt. *savanyodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ízváltozás, midőn valamely test savanyt vesz magába, s ehhez hasonló ízűvé lesz.

SAVANYODIK, SAVANYODIK, (sav-any-od-ik) k. m. *savanyodtam, —tál, —ott*. Savanyanyagot vevén magába savanyú ízűre változik. *Savanyodik a megforrott bor, a kovászszal vegyített káposzta. Savanyodik a tej*. Átv. tájdivatosan, kedvetlenné, izetlen kedélyűvé lesz. *Ez a vig ember hogy elsavanyodott!*

SAVANYOS, SAVANYOS, (sav-any-os) mn. tt. *savanyos-t* v. —at, tb. —ak. Savanyval vegyített, tölt, mi savanyrészeket tartalmaz. Szabatosan véve a savanyútól abban különbözik, hogy ez inkább a savany ízbeli tulajdonságára, amaz pedig annak anyagára, birtokára vonatkozik.

SAVANYTALAN, SAVANYTALAN, (sav-any-talan) mn. tt. *savanytalan-t*, tb. —ok. Ami savanyanyagot nem foglal magában, vagy miben savanyú ízt nem érezni, miből a savanyrészeket kivonták. V. ö. **SAJTALAN**.

SAVANYTALANÍT, SAVANYTALANÍT, (sav-any-ta-lan-ít) áth. m. *savanytalanít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Savanytalanná tesz valamit, a savanyt kivonja valamiből.

SAVANYÚ, SAVANYÚ, (sav-any-ú) mn. tt. *savanyú-t*, tb. —k v. —ak. Savanyval vegyített, savanyrészeket

tartalmazó, s ennélfogva csipős, éles, metsző ízű. *Savanyú víz, bor, sör. Savanyú étel, becsinált, káposzta, répa, uborka, tej*. Különösen gyümölcsöket illetőleg am. miben éretlenség miatt a kellő cukoranyag nem fejlődött ki, fanyar. *Az éretlen szőlő, cseresznye savanyú*. Ellentéte *édes*, miben a cukoranyag tulnyomó, honnan e viszonyok: *édes alma, savanyú alma; édes bor, savanyú bor* stb. Átv. rossz kedélyű, nem nyájas, izetlen modorú, nem tetsző. *Savanyú ember, savanyú kép, ábrázat, száj. Savanyún elhúzni a száját*, mint aki savanyúba harapott. *Savanyúba harapni*, a kedélynek nem tetsző dologba kezdeni, kapni, avatkozni. — Tájdivatosan, valamint több más ú (ü) képzőjű melléknevek ó-val (ö-vel) is ejtetik, "savanyó, sőt túl a Dunán ezt is hallani: *sónyó*.

SAVANYÚAN, SAVANYÚAN, (sav-any-ú-an) ih. 1) Savanyúra készítve, savanyú ízűen. *A káposzta savanyúan jobb ízű, mint édesen. A becsináltat savanyúan főzni*. 2) Átv. rossz kedvűleg, nem tetszőleg, nyájasság nélkül. *Savanyúan néz, savanyúan áll a szája, savanyúan fogadja a vendéget*. V. ö. **SAVANYÚ**.

SAVANYÚFORRÁS, SAVANYÚFORRÁS, (savanyú-forrás) ösz. fn. Forrás, melyből savanyúvíz buzog fel.

SAVANYÚL, SAVANYÚL, (sav-any-ül) önh. m. *savanyúl-t*. Savanyúvá lesz, savanyú ízt kap. *Savanyúl a megforrott must. Savanyúl a hordőba tett káposzta, répa*. V. ö. **SAVANYÚ**.

SAVANYÚLÁS, SAVANYULÁS, SAVANYULÁS, (sav-any-ül-ás) fn. tt. *savanyulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változás, midőn valami savanyúvá lesz.

SAVANYÚN, SAVANYÚAN, l. **SAVANYÚAN**.

SAVANYÚS, SAVANYÚS, (sav-any-ú-as) mn. tt. *savanyús-t* v. —at, tb. —ak. Egy kevésbé savanyú; nem oly édes, mint lennie kellene; éretlen. *Savanyús bor, gyümölcs*. Mondják általán oly testekről is, melyekben a cukoranyagnak túlnyomónak kellene lennie a savanyanyag fölött. Másképp: *savanykás, savanydad*.

SAVANYÚSÁG, SAVANYUSÁG, SAVANYUSÁG, (sav-any-ú-ság) fn. tt. *savanyúság-ot*, harm. szr. —a. Savanyú tulajdonság, savanyizás. *Eczetnek, éretlen szőlőnek, egresnek, ribiszkeének savanyúsága. Az eczetes saláta savanyúságát cukorral mérsékelni*. V. ö. **FANYAR-SÁG**.

SAVANYÚSAN, SAVANYÚSAN, (sav-any-ú-as-an) ih. Savanyúságban vagy állapotban.

SAVANYÚVÍZ, SAVANYÚVÍZ, (savanyú-víz) ösz. fn. Természeti forrásvíz, melynek vegyrészeinél, különösen szénsav tartalmánál fogva savanyú íze van; különböztetésül oly víztől, melyet vegyműtét nélkül, egyszerű keveréssel tesznek savanyúvá, pl. ha eczetet, vagy citromlevet eresztenek bele. Ez utóbbi értelemben nem öszvetett szó, s elválasztva irandó: *savanyú víz*. Az elsőbbhöz tartoznak a *füredi, borszéki, rohicsi, ugodi, parádi, szolyvai, suliguli* stb. *savanyúvizek*. Erdélyiesen: *borvíz*.

SAVAR, SAVAR, (sav-ar) fn. tt. *savar-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendjéből; csészéje ötlevelű, fenekébe a

magot bezárja; bokrétája nincs; anyaszála két-három, magva csigaformán kunkorodott. Tengerpartokon, és savas mocsárookban szeret tenyészni, s elégett hamvai növényi savat adnak, honnan a neve. (Salsola). Fajai: *kamborz*, *ballagó*, *rózsás*, *szaka*, *sós*, *epres*, *homoki*, *lecsepült*, *hamvas savar*.

SAVAS, (sav-as) mn. tt. *savas-t* v. —at, tb. —ak. Savrészeket tartalmazó.

SAVASSÁG, (sav-as-ság) fn. tt. *savasság-ot*, harm. szr. —a. Savrészeket tartalmazó állapot vagy tulajdonság.

SAVASTÓ, (savas-tó) l. SÓSTÓ.

SAVIK, (sav-ik) k. m. *sav-tam*, —tál, —ott. Savvá lesz, oly ízt, csipősséget kap, milyen a savaké. Ebből származott a *savó*. Másképp: *sajik*, „honnan a *sajt*”.

SAVÍT, (sav-ít) áth. m. *savít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Vegyész értelemben vett savak által élenynyé vagy élenyessé tesz valamit. V. ö. SAVÍTÓ.

SAVÍTÁS, SAVITÁS, (sav-ít-ás) fn. tt. *savítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Vegyész működés, mely által savítanak valamit. V. ö. SAVÍT.

SAVÍTÓ, SAVITÓ, (sav-ít-ó) fn. tt. *savító-t*. A savnak egyik fő alkotórésze. Legtöbb testeknek savítója az *éleny*, másoknak pedig az élenyvel hasonmüködésű anyagok, úgymint: *halvány*, *büzeny*, *iblan*, *folyan*, *kényen*, *reteny*, *kékleny*, és a savnemző fémek közül: *mireny*, *irany*, *dárdany*.

SAVÓ, (sav-ó) fn. tt. *savó-t*. Közönséges értelemben az aludttejnek savanyú leve, mely a tejfölnek elkülönítése után a turós részekből kiszivárog; különbözik tőle az *iró*, a tejfölnek vize, melyet a vajtól köpülés által választanak el. Szélesb ért. azon csipős ízű vizes részek, melyek a tejből hátramaradnak, ha annak zsíros részét le fölözve, a megmaradt turós részeket némi szerek, pl. úgynevezett oltó, vagy pedig sav (ecetsav, borsav) segítségével kivonják. *Gyógysavó*. *Tehén-, juh-, kecskesavó*. *Az aszkórost savóval itatni. Híg mint a savó*. (Km.). *Savón hízott*. (Km.). Gyöke a *savik* ige, melynek a *savó* részesülője. V. ö. SAVÓGYÓGYINTÉZET.

SAVÓDÁS, (sav-ó-od-ás) fn. tt. *savódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Bizonyos testek átalakulása, midőn egyik részök savvá, vagy élenynyé változik.

SAVÓDIK, (sav-ó-od-ik) k. m. *savód-tam*, —tál, —ott. A tejure vonatkozólag am. savóssá lesz, savó fejlődik belőle. *Savódik a tej, midőn megaluszik*. Szélesb vegyész ért. élenyedik.

SAVÓGYÓGYINTÉZET, (savó-gyógy-intézet) ősz. fn. Meleg évszakban (midőn a tejelő marha tiszta zöld füvel él) az Alpeseken (Svájcban, Tirolban, Bajorhonban) és egyebütt is részint nagyszerű sajtgárákkal, részint savanyú vagy hidegvízi gyógyhelyekkel öszvekött intézet a has-szervek (máj, vesék, belek) és szív betegségeinek gyógyítása végett.

SAVÓGYÓGYMÓD, (savó-gyógy-mód) ősz. fn. Gyógyítási mód, mely a savó általi gyógyításnál szokott használni. V. ö. SAVÓGYÓGYINTÉZET.

SÁVOL, (sáv-ol) áth. m. *sávól-t*. Am. sávoz v. sávolyoz. L. SÁVOLYOZ.

SÁVOLY, (1), (sáv-oly) fn. tt. *sávoly-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A vászon- vagy pamutzöveteket különféle irányban czifrázó vagy habos fonalak; másképp: *sáholy*, vagy egyszerűbben: *sáv*. *Asztalruhákat törölközők kendőket czifrázó sávolyok*. V. ö. SÁV.

SÁVOLY, (2), faluk Nógrád és Somogy m.; pusztá Somogy és Veszprém m.; helyr. *Sávoly-ra*, —on, —ról.

SÁVOLYOS, (sáv-oly-os) mn. tt. *sávolyos-t* v. —at, tb. —ak. Sávolyokkal czifrázott, vonalozott, diszített; másképp: *sávós*, melyet Szabó D. így értelmez: *vesszős, íratos, habos, virágos (ruha, kezkenő, abrosz stb.)*. *Sávolyos* v. *sávós abrosz, asztalkendő, fátýol*. „Tizenöt abrosz, hata gyoles az tebbi sáhos... tiz gyoles kezkenő, az hata gyoles, négye sáhos.” Paksi Katha asszonnyal mely marhát adtanak 1539. (Régi nyelveml. II. r.).

SÁVOLYOZ, (sáv-oly-oz) áth. m. *sávolyoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Sávolyféle czifraságokat sző a vászonba, kendőbe stb.

SÁVOLYOZÁS, (sáv-oly-oz-ás) fn. Takácsolás, melynél fogva a szövet sávolyossá tétetik.

SAVÓS, (sav-ó-os) mn. tt. *savós-t* v. —at, tb. —ak. Savóval vegyített; miben savót tartanak. *Savós tej*; *savós ital*. *Savós edények*.

SÁVOS, (sáv-os) mn. Am. sávolyos; l. ezt. SAVÓSZEMŰ v. —SZEMŰ, (savó-szemű) ősz. mn. Igen világoskék szemű, a savó színéhez hasonló.

SÁVOZ, (sáv-oz) áth. m. L. SÁVOLYOZ.

SÁVOZÁS, (sáv-oz-ás) fn. L. SÁVOLYOZÁS. SAVÚL, (sav-úl) önh. m. *savúl-t*. Vegytani ért. élenyül.

SAVÚLÁS, SAVULÁS, (sav-úl-ás) fn. tt. *savulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A testnek azon változása, midőn élenyessé képződik.

SE, (1). Mint általában tagadó tulajdonságu szócska *I*. némely öszvetételekben valaminek létét, valóságát, birtokát tagadja, vagyis annak nem létét, nem birását jelenti, pl. *sehonna*, semmi haza, semmi hely, mely honul szolgálna, milyen a hellen-latin *utopia*; honnan: *sehonnai*; továbbá *semelyik*, *semily*, *semind*. Ilyenek a tájzokásos *seszin*, *seszinü*, és a közdivatú *sebaj*. Hasonló hozzá a tagadó *ne*, mely a régies *nevola* v. *nevala* öszvetett szónak első alkotórésze; v. ö. NYAVALYA. Legközelebb áll hozzá hangokban az idegen nyelvek között a mongol *esse*, mely rendszerent igék, illetőleg részesülők elé járul, pl. *esse edzelekszen* = nem győzött azaz győzhetetlen. Egyébiránt megfelel neki a szláv *ne*, pl. *zdrávi*, egészséges, *nezdrávi*, egészségtelen; továbbá a tagadó hellen *a*, *av*, *ov* pl. *avóητος*, esztelen, *avaqia* fejtelenség, *ovzopia*, szó szerent: sehely azaz sehonna; a latin *in*, *non*, *ne*, pl. *pius*, *impius*, *fas*, *nefas*. Azonban hangokban is hasonlóknak tűnik fel a latin tagadó *se*, a *secors*, *secordia* vagy *socors*, *socordia*, *securus* és *segnis* szókban; továbbá: *sine*, hajdan, mint a régi törvények tábláján,

egyszerűen *se*; „*Se fraude esto*,“ azaz, *sine fraude*; *sobrius* = *se-ebrius*. Eichoff véleménye szerint *sine* jelent elmenést, eltávoztást, és azt némely más szókkal együtt, mint (a latin *sine* szón kívül) a francia *sans*, német *sonder-*, hindu *swannan* (kevés) stb. a szanszkrit *szái* (= süly-ed) gyöktől származtatja; minél fogva a magyar *se*-ben is a sebesség, távozás, távoztatás fogalma rejlik. V. ö. S gyökhang, és NE—kötszó.

A fenn említett tagadási neveken kívül vannak még öszvetett határozók, melyekben a *se* szintén tagadást fejez ki, azon különbséggel, hogy ezek a mondatban még más tagadó szócskákat is vonzanak magukhoz, míg amazok önmagukban használtatnak.

Ezen tagadó határozók e következők: *seha*, szokottan: *soha* (nullo tempore), *sehol*, *sehon*, *sehonn*, *sehutt* (nullo loco, nullibi), *sehova* (in nullum locum), *sehonnán* (nullo ex loco), *semerre* (versus nullam plagam), *sehogy* (nullo modo), *sehányan* (nullo numero), *semikor* (nullo tempore nunquam). S még magukhoz vonhatják a *sem* kötszót vagy *se* tiltót is, pl. *soha sem*, vagy *soha se*, *sehogy sem* vagy *sehogy se*, stb. Ugyancsen *se* tagadó szó vastaghanguak előtt általában *so*-ra szeret változni: *soha*, *sohol*, *sohon*, *sohova*, *sohogy*, *sohonna*, *sohonnai*.

Mint általános tagadóval, néha *sem* alakban, ellentétben állanak vele az *egyetemes* lételt, valót, birtokot állító *minden*, a *részletesre* vonatkozó *né*, és az *egyesre* irányzó *vala*; honnan ezen változati viszonyok: *seha* v. *soha*, *mindentha*, *néha*, *valaha*; *sehol*, *mindenthol*, *néhol*, *valahol*; *sehova*, *mindenthova*, *néhova*, *valahova*; *semi* (régies) v. *semmi*, (mindenmi' nincs, mivel ezt már a *minden* kifejezi), *némi*, *valami*; *senki*, *mindentki*, *néki* (régii szó a mai *némely* helyett, midőn személyre vitetik), *valaki*; *sehonnán*, *mindenthonnán*, *néhonnán*, *valahonnán*; *sehogy*, (mindenhogy' helyett: mindenkép, néhogy' helyett: némikép), *valahogy*; *semikor*, *mindentkor*, (nékor' helyett: néha), *valamikor*; *semily*, (mindenmily' helyett: mindenféle), *s* *mily* helyett *mely* szóval: *némely*, *valamely*; *semerre*, (mindenmerre' helyett: mindenfelé), *némerre* (szokatlan), *valamerre*; (sehány' helyett: semennyi, mindenhány' helyett: mindnyája), *néhány*, *valahány*, *s* *néhányan*, *valahányan*. Valamennyivel viszonyban van a határozatlanul állító akár vagy bár, ú. m. *akárhól*, *akárhonnán*, *akárhova*, *akárhogy*, *akármikor*, *akármerre*, *akármily*, *akárhányan*, vagy, *bárhól*, *bárhonnán*, *bárhova*, *bárhogy*, *bármikor*, *bármerre*, *bármily*, *bárhányan*. E helyett: *akárha* v. *bárha*, köz szokás szerint *akármikor* vagy *bármikor* divatozik.

Midőn az említett határozók (*soha*, *sehol*, *sehogy*) illetőleg melléknevek (*semilyen*) egyszerű feleletül állnak a mondatban, nem vonzanak magok után szükségképen más tagadót, pl. „Mikor láttad Pált?“ *Soha*. „Hogy tetszik ez a könyv?“ *Sehogy*. „Hová készülsz?“ *Sehová*. „Hol sétáltál?“ *Sehol*. L. Saját helyökön.

II. Mint kötszó, az állító *es*, *is* kötszónak ellentéte, és nem egyébe, mint a *sem*-nek rövidülete, mely

és-nem vagy *is-nem*-ből módosult (v. ö. SEM); mint e példák is bizonyítják, állítólag: *kell búza is*, *kenyér is*, tagadólag: *nem kell se búza*, *se kenyér*, vagy *se* helyett *sem*: *nem kell sem búza sem kenyér*, vagy megfordítva: *sem búza sem kenyér nem kell*, eredetileg: *búza és kenyér is nem kell*, és az *is-nem* szócskákat egybehúzza, *búza és kenyér sem kell*, tökéletesen helyes a mondat ezen alakban is. Így olvadnak azok egybe a népdalbéli versben is: *Ha meghalok se bánom*, mert kiegészítve a mondat így áll: *Ha meghalok is nem bánom*. Tehát egyik tagadó, ú. m. a főnti példákban rendszerént a neveknél csak erősítésül, vagy súlyosbitásul használtatik, épen úgy mint az *én kertem*-ben a kétszeri *én* (*én és em*). A *sem* pedig *se* alakká csupán jobb hangzás végett (a sok *m* kikerülése végett) rövidült; de az egész *sem* is helyesen áll, mint a példában láttuk. Hasonló példák, állítólag: *marad pénz is*, *posztó is*, tagadólag: *nem marad se* (vagy *sem*) *péNZ*, *se* (v. *sem*) *posztó*; vagy *se* *péNZ*, *se* *posztó nem marad*. Állítólag: *apja* (*is*) *anyja* (*is*) *él*, tagadólag: *se apja*, *se anyja nem él*. Midőn pedig az állító mondatban az *is* az igével áll szoros viszonyban, úgy hogy a tagadóban a *se* v. *sem* a *nem* szócskával együvé esik: akkor ezen tagadó módosításban a *se* (v. *sem*) és *nem* is egygyé olvadhatnak, és szintén egyszerű *sem* leszzen belőlök, mit mind a mai tájszókás, mind különösen a régiek példája igazol, pl. állítólag: *ez a fiú sír is*, *nevet is*, tagadólag: *se nem sír*, *se nem nevet*, v. *sem sír*, *sem nevet*. Állítólag: *Ő ír is*, *beszél is magyarul*, tagadólag: *se nem ír*, *se nem beszél magyarul*, v. *sem ír*, *sem beszél magyarul*. A régieknél gyakrabban elé jön. Ily szerkezetű a Zrinyinél eléforduló „*Sem siet, sem késik* haragja Istennek,“ azaz, *se nem siet*, *se nem késik*. Szent Krisztina életében olvassuk: „*Kik sem* (= *se nem*) *szólnak*, *sem* *érzékenségek* *nincsen*.“ A Debreczeni Legendáskönyvben is: „*Ha tunnójk* (tudnók) *ki*^h *idvözül* *ki*^h *nem*, *a*^h *gonoszokat* *sem* (= *se nem*) *feddenőjk* *meg*, *sem* (*se nem*) *ímádkoznánk* *érettök*.“ És épen ezen példákából tűnik ki leginkább, hogy a *se* mint kötszó csak jobbhangzás végett áll *sem* helyett; mily fülsértő beszéd volna: *sem nem sír*, *sem nem nevet*; pedig e mondat nyelvtanilag szintén helyes.

III. Mint tiltó szócska, akkor fordul elé, midőn az *és* v. *is* a tulajdonképi *ne* tiltó szócskába beleolvad, pl. *te se szólj* (= *te is ne szólj*), *én sem szólok*. „*Ne háborgoyjék* tü szüvetek, *se* (= *és ne*) *féljen*.“ (Müncheneri cod.). *Péter se* (Péter *is ne*) *beszéljen*, *Pál se* (Pál *is ne*). Ha a két szót elválasztjuk, t. i. a *se* tiltó szót a nevek elé teszszük, akkor az ige elébe a *ne* jön. *Se Péter se Pál ne beszéljen*. Hasonló: *Ne háborgass se engem se mást*, e helyett: *Engem se* (*engem is ne*) *háborgass*, *mást se* (= *mást is ne*). Ezekben tehát a *se* alkatrész *is-ne* helyett áll és más tagadó mellett csak erősítésül vagyis súlyosbitásul hozatik fel, miként föntebb a II-ik pont alatt eléadott *se* vagyis *sem* kötszó, és a régiek a kettőt nem is mindig használták, pl. „*Hogy ne látnának valaha*

szeméssel, se fülökkel hallának, se szívékkel érténének." (Münch. cod. Máté XIII.); ami Pesti Gábornál már *se—ne*.

A II-ik és III-ik pont alatti *se*, a *ne*, *nem*, *nincs* szócskákkal különféle viszonyokban függvén öszve, de a melyek mindannyian az imént eladott szabályokban gyökereznek, lássunk egyenként bővebb példákat.

1) SE—SE—NE. *Se pénzedet, se fáradságodat ne kémeld. Se jobbra, se balra ne nézz. Se bort, se pálinkát ne igyál. Másnak se becsületét, se vagyondát, se életét ne bánts.*

Ezekben a *se*, *is* helyett csak erősítés a *ne* pedig a sajátképeni tiltó, miért az erősítési szó elhagyásával így is ejthetők: *pénzedet is fáradságodat is ne kémeld*, vagy: *pénzedet és fáradságodat se (is ne) kémeld. Jobbra és balra is ne nézz* stb., noha az elsőb-
bek szokottabbak.

2) SE NE—SE NE. *Se ne egyél, se ne igyál mértéktelenül. Se ne röhögj, se ne pityeregj. Némelykor jobb hogy se ne láss, se ne hallj. Szolgáddal se ne tréfálj, se ne gorombáskodjál. Sötét szobában se ne írj, se ne olvass. Ezekben is a se elhagyható, ha ne után az is pótolja: Ne is egyél, ne is igyál mértéktelenül. Vagy ha a se a mondatban elül áll, nyelvérzésünkkel nem ellenkezik a ne elhagyása, pl. se láss, se hallj, se írj, se olvass sötét szobában, (de nem jó volna: „sötét szobában se írj, se olvass”, mert itt a se a „szobában” szóra is vitethetvén, zavart okozna). A régieknél gyakran találunk hasonló elhagyásokat, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: „A^b keresztyénök mindönha vigyázzanak, hogy el ne essenek, se^b (= se ne) higyenek az eretnekségnek.”*

3) NE—SE—SE. *Ne igyál, se bort, se pálinkát. Ne nézz, se jobbra, se balra. Ne menj, se sárba, se vízbe. Ezek csak az első (1) mondatok megfordításai; és a magyar szórend szabályai szerint mindenik helyes és azonos értelmű.*

4) SE NEM—SE NEM. *Se nem könnyebb, se nem kissébb. Mikes K. (XLVI. 1.). Se nem eszik, se nem iszik.*

„Se nem látott, se nem hallott

Se nem érzett, se nem tudott

Keservénél egyebet.”

Kisfaludy S.

Hogy ezekben a *se nem* közvetlenül egymás mellett össze is olvadhat (*sem eszik, sem iszik*), föntebb érintettük, s alább (8 alatt) is eléjón.

5) SE—NEM—SE—NEM. *Se magára nem költ, se másnak nem ad. Se dolgozni nem képes, se koldulni nem akar. Se templomba nem megy, se honn nem imádkozik.*

6) NEM—SE—SE. *Nem eszik, se reggel, se este. Nem akar, se írni, se olvasni. Nem mondott, se bűt, se bűt. Nem hozta el magával, se nejét, se fát. A mondatokat meg is fordíthatjuk: Se reggel, se este nem eszik stb. A se, 'is' helyett csak a sem rövidülete.*

7) SE—SE—NEM. *Se becsületét se egészségét nem kémli. Se nejét se gyermekeit nem szereti. Se ruháját se lakát nem tartja tisztán. Megfordítva: Nem kémli se becsületét, se egészségét. A se itt is a sem helyett áll.*

8) SEM—SEM (= se nem—se nem). *Sem siet, sem késik haragja Istennek. (L. SEM, 2). E példában, mint föntebb (II. alatt) láttuk, a se-nem olvadott ismét össze sem alakká. Hasonlók: ez, sem fejez, sem fekete. Sem fü, sem fa. Sem meleg, sem hideg. Melyeket szintén így oldhatni föl: se nem fejez, se nem fekete. Se nem fü, se nem fa. Se nem meleg, se nem hideg. De állhat így is: se meleg, se hideg, és se fü, se fa. T. i. a magyarban valamint a van, vannak, úgy a nincs, nincsenek is, mint kapcsolékok, elhagyatván, a nincsenben már benne van a nem; pl. ha első és második személyekben beszélünk, azon mondatok így állanak: én se fejez, se fekete nem vagyok, te se meleg se hideg nem vagy.*

Amely mondatokban pedig a *nincs* nem mint kapcsolékok, hanem mint birtokra vonatkozó értetik alattomban, melyet ki is mondhatunk, azokban a nyelv-
szokás sem helyett állandóan szintén a megrövidült se kötszót használja, pl. *se pénz se posztó* (nincs). *Se füle se farka* (nincs). *Se éjjele se nappala* (nincs). *Ennek az ételnék se íze se bűze* (nincs). Sőt általában midőn bármely tagadási viszonzó a mondatához oda-
értethetik, hasonlóan a se divatozik, pl. *Se ki se be* (nem nyilik) *mint az ablakfa*. Melyik tetszik a kettő közül? *Se ez, se az, se egyik, se másik* (nem tetszik). *Se ide, se oda* (nem áll). *Se té se tova* (nem mozdúl) stb. Mind ezekben a se jobbhangzás végett áll.

9) SE—SE—NINCS; és SINCS. *Se csizmája se kalapja nincs. Se mulatni se dolgozni nincs kedve. Itt a nincs birtokra vonatkozik.*

Valamint az *is* és *nem* egybe olvadva lesznek: *sem*, hasonlóan az *is* és *nincs* közvetlen egymás után lesz: *sincs*, és a *se* mint kötszó szintén csak nyomatéku-
l szolgál, pl. *se bora se búzája nincs*; másképen nyomatékos *se* nélkül: *bora sincs, búzája sincs* (= bora is nincs, búzája is nincs). *Se a szobában se a kamarában nincs*, máskép: *a szobában sincs* (= is nincs) *a kamarában sincs*.

10) SE—NE—SE—NE, (igekötős v. határozós igékkel). *Se föl ne mersed, se le ne süsd szemeidet. Se jobbra ne fordulj, se balra ne kanyarodjál.*

11) SE—NEM—SE—NEM, (igekötős vagy igehatározós igékkel). *Se föl nem megy, se alá nem jön. Se jobbra nem néz, se balra nem tekint. Se ki nem jöhet, se be nem mehet senki.*

Ha az igekötős, vagy határozós ige a lehet, szabad, illik, kell, szokott, és más határtalan módot vonzó igékkel, vagy nevekkal jó viszonyba: akkor az igekötő vagy határozó el nem válik az illető igétől, vagy névtől, a se pedig elébe tétetik, pl. *Se leülni nem lehet, se lefekünni nem szabad, nem illik; se telt gyomorral enni, se kelleltnél tovább koplalni nem egészséges.*

12) Tiltó —SE (más tagadó szókkal viszonyban). Midőn a tiltó *se* a mondatokban a *seha*, *sehol*, *sehova*, *sehonna*, *sehogy*, *semily*, *semikor*, *semerre*, *senki*, *semmi* és más hasonló tagadó szókkal jő viszonyba, akkor közvetlenül utánok és melléknevek-nél a jelzett szó után tétetik, pl. *seha* v. *soha se hazudj* (= soha is ne hazudj). *Sehol se légy alkalmatlan*. *Sehová se menj a háztól*. *Sehonna se hozz vendégeket*. *Sehogy se fessd be a házat*. *Semilyen pénzt se adj neki*. *Semikor se jöjjetek ide*. *Semerre se távozzatok*. *Senkit se sérts jogaiban*. *Semmiben se légy tulságos*. Néha a *se* helyett *ne* is állhat (de hangsúly nélkül), pl. *Soha ne hazudj*. *Senkit ne sérts jogaiban*. De ha ezen *se* a tagadó szóktól elválasztatik, akkor helyette mindig a tiltó *ne* szócskát kell tenni. *Ne hazudj soha*. *Ne légy alkalmatlan*, vagy *alkalmatlan ne légy senkinek*. *Ne menj sehova*. *Ne hozz dorbézoló vendégeket*, vagy *dorbézoló vendégeket ne hozz sehonna*. *Senkit jogaiban ne sérts*. S ekkor a tagadó szók után még *is*, sőt túlnyomatékoságból a *se* szó is jöhet : *Ne hazudj soha is*, v. *soha se*. *Ne sérts jogaiban senkit is*, v. *senkit se*. V. ö. SEM.

Mindezeket röviden egybefoglalva : az *I*-ső *se* némely összetételekben tagadó szócska, mint *sehonna* v. *sohonna*, *sehaj*, *sehol*, *sehogy* stb.; a *II*-ik *se* nem egyéb mint a *sem* (= és-nem, is-nem) kötszónak rövidülete jobb hangzás végett, t. i. midőn ugyanazon mondatban még egy tagadó *ne*, vagy ebből származott *nincs* stb. fordul elő, és 'is' helyett csak erősítésül vagy súlyosbításul szolgál, mint 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11 alatt látható; a *III*-ik *se* (= és-ne, is-ne) állandóan tiltó, de a mely a *ne* tiltóval együttesen is eljöhethet, amikor (1, 2, 3, 10, 12) alattszintén csak súlyosbításul szolgál.

SE, (2), suhogó hang, melyből a suhogó mozgásra vonatkozó *seet*, jobban : *sēt* (siet), *seb*, *sebes* (celer), *sét*, *séd*, folyónevek származnak. Egyezik vele a *si*, a *sí*, *Sió* származékokban.

—SE, 1. —SA.

SÉ, fn. tt. *sé-t*. I. SÉD.

SEB, (1), fn. tt. *seb-ét*, harm. szr. —e v. —je. Szoros ért. metszés, vágás, szurás, lövés, törés által nyitott rés, sérelem az állati testen, mely kisebb-nagyobb sajgással, égetéssel, fájdalommal, lázzal, stb. jár. *Égető, sajgó, mély, tátongó seb*. *Mérges, fenés, haldólos seb*. *Sebbe esni*. *Sebet kapni*. *Sebet ejteni valakin vagy valamin*. *Folyó, genyes, hegedő, forradó, varas seb*. *Üdvözítőnk sebei*. „Szent testének sebeit, vérrel folyó kékeit, aki látja és nem sír, élő hittel az nem bír.” (Faludi). *Sebet ütni, ejteni, vágni*. *Sebet mosni, kenni, gyógyítani, tépésekkel betönni*. *Hátul a sebe* (km.) rosz jel a katonánál. *Ha begyógyúl is a seb, megmaradt a helye*. (Km.). *Nincs nehezebb seb, mint akit rokon kéz ejt*. (Km.). *Könnyű sebet ejteni, de nehéz meggyógyítani*. (Km.). *Jobb a szeretőnek sebe mint a gyűlölőnek csókja*. (Km.). Különböznek tőle a *fekély*, *var*, *fakadék*, *bíbircsó*, *küteg*, melyek nem külső erőszak, hanem belső kórállapot által idéztek

nek elő. Egyébiránt a kevéssé szabatos népnyelven a varas fakadékot, küteget is *sebnek* mondják. Átv. ért. növényeken ejtett metszés, vágás, mely életműszereiket sérti. Képes kifejezéssel, bántalom, fájdalom, mely a belérzéseket, a kedélyt, a lelket kinozza. *Szívemen nagy sebet ejtetél*. *Szerelem sebei dúlják kebelét*. „Szívemnek sebeit fölszakgatod újra, királyné!” (Baróti Szabó. Virgil Aeneis 2. könyv). „Ezeket én az előtt is megmondottam; s bár akkor éltünk volna véle, nem esett volna sebünkbe a fene.” (Gróf Eszterházy Miklós nádor, Rákóczy Gy. erd. fejedelemhez. 1644-ben).

A *seb* szó főntebbi jelentésében szenvedésre, s az ezzel járó sziszegésre, fogszívó hangra vonatkozólag hangi és fogalmi rokonságban van a *sajog*, *sajnál*, *senyved*, *sinlik*, különösen pedig *sér*, *sérv*, *sérül* szókkal. Rokon nyelvekben hasonlítanak hozzá a tatárban *adsı* (keserő íz; fájdalom), *csap-mak* (sebhet-ni, verwunden); és Budenz J. szerint a finn, észtt *haava* (vulnus) stb.

SEB, (2), fn. mely mint siető mozgásra vonatkozó csak a hasonló alapfogalmu ú. m. *sebes*, *sebeség*, *sebesen* stb. származékokban él, s a névrágok közül csak a *vel-t* veszi fel, mai szokással ezen összetétben : *sebbel-lobbal*; de régente magánosan is:

„Az föld nagyon megindúla
És egy angyal mennyből leszálla
Az kerekeket megtöré,
És nagy sebbel az népre veté.”

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiad. 176. l.).

Kenessey Albert szerint mind a dunai mind a tiszai hajósoknál divatos a *víz sebe* azaz sebessége. Hogy hajdan ige is lehetett, gyanítatja nem csak a tatár-török *csap-mak* (l. alább), hanem ezen származékai is : *sebtén* és *sebtében*; ez utóbbi is épen oly képeztetésű, mint *mentében*, *jöttében*, *folytában*, *szaladtában*, *siet-tében* stb.; *röptében* (röptiben) szónak pedig *röp* törzse, már ma szintén nem divatos. Innen e szójárás : *sebtében mentében*. (Vörösmarty Mihály, 1639, 41. l.). „Sebtén’ pedig szintén olyan származásu mint, folyton’. Mint gyökszó, vagy ha tetszik főnév, jelenti a haladásban levő testnek gyors mozgását, mely a léget suhogtatja; mint elavult ige pedig ezt teszi : gyorsan haladva suhog, pl. a szél, a séd, az eső, a repülő sas stb. Legközelebbi rokon vele hangokban és fogalomban a tatár-török *csap-mak* (rennen, laufen), melytől származnak : *csabghun* v. *csabghün*, v. *csapkun* v. *csapku* (schnell laufend), *csabük*, v. *csapük*, v. *csabuk* (schnell); továbbá a finn *hoppu* (sietség), s gyökhangban a német *schnell*. Egyébiránt a magyar gyökelem *sē*, mely 'siet' szóban *si-vé* változott; innen *sē-es*, *sē-v-es*, *sēbes*. Régiés igeszármazéka : *sebit*.

E szónak betűi ugyanazok, melyek a testi sérvet jelentő *seb* szóban, holott ez amazzal semmi fogalmi összefüggésben nincsen. Ámbár pedig a közkiejtés mindkettőt egyképen hangoztatja; mindazáltal véleményünk szerint, szabatosan véve, önhangzó

finom különbség van köztök; t. i. a gyorsat jelentő *seb*-ben eredetileg éles *ē*-nek kellett hangzania, mely az *i*-hez áll legközelebb, s azzal fel szokott cseréltetni, pl. a *kies kées*; *kiván kíván*; *kigyelmed kgyel-med*; *gülszta gélészta*; hasonlóképen *mind, itt, ide, ily, ihol, is, hián* a régieknél: *mend, ett, ede, ely, chob, es, heán*, s több mások. A *seb* gyökkel mint gyorsaságot jelentővel szoros fogalmi és alaphangi viszonyban áll *siet*, melyet némely tájakon így is ejtenek: *sét*; így a hasonló fogalmu *serény* (mn.) és *sírül* szókban is a *se* gyökélem szintén *si*-vel váltakozik. Ellenben midőn a *seb* vágás, metszés, szurás, lövés által okozott rést, nyílást stb. jelent, nyílt *e* hangzó rejlik benne, mely a képzőket és ragokat inkább csak zárt *é*-vel veszi fel: *sebés, sebez, sebet, sebek, sebém, sebed*. A nyelvszokás, mely a tiszta kiejtést gyakran elhanyagolja, amazt is szokta ugyan néha ekként ragozni: de a fenn elsorolt szók hasonlatára nyílt-*e*-vel kellene ragoznunk: *sebes, sebesen, sebesség*, mint *kées kies, ilyes, ilyet, ilyek, ilyen, itten, ide, siet*. Ha tehát az eredetileg kellő hangzatást újra szokásba hozni akarnók, a két külön értelmű *seb* szót különös hangjegyeink hiányában legalább kiejtésileg megkülönböztethetjük. Egyébiránt, mint a megelőző szónál is láttuk, ugyanazon tatár-török *csap-mak* igében, tehát ugyanazon hangokban, épen mint a magyar *seb* szóban, szintén mindkét fogalom megvan, t. i. *laufen, rennen*; és *verwunden* (Zenker).

SEBBALZAM, (seb-balzam) ösz. fn. Balzam, mely a seb által okozott fájdalmat enyhíti és gyógyítja. V. ö. BALZAM.

SEBBEL-LOBBAL, (séb-vel, lob-val) ösz. ih. Igen gyorsan.

SEBÉG, (séb-ég) gyak. önh. m. *sebeg-tem*, —*tél*, —*étt*. Kriza János szerint a székelyeknél am. sebesen beszél.

SEBÉGÉS, (seb-ég-és) fn. tt. *sebégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sebesen beszélés. V. ö. SEBÉG.

SEBEJTÉS, (seb ejtés) ösz. fn. Cselekvés; midőn valaki valakin v. valamin sebet ejt. V. ö. SEB.

SEBEHIDJA, pusztá Gömör m.; helyr. —*hidjára*, —*n*, —*ról*.

SEBEL, I. ZSEBELY.

SEBES, (1) v. SEBÉS, (séb-es v. sebz-és) mn. tt. *sebes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Mint a gyors haladást jelentő *seb* gyökből származó, am. gyorsan futó, repülő, rohanó, folyó. *Sebes paripán nyargalni. Sebes röptésű v. röptü madár. Sebes záporosó. Sebes patak, folyó. Sebes röptében, futtában. Sebes nyargalva, vágatva. Sírt, mint a sebes eső. Gonosz hírek sebes szárnya van.* (Km.). Pázmánál *sebes tűz* am. nagy lángú és nagy erejű tűz. „A nagy sebes tűzben a kemény kövek is folynak.“ (Pred. 1079. 1.). Vadászok nyelvén sebes a fegyver (puska), mely a golyót vagy göbécset nagy erővel s mélyen vágja. Atv. az észnek élénk gyors menetelű működése. *Sebes gondolat; sebes elme; sebes röptü képzelet.* Rokonságait I. SEB, (2), alatt.

SEBES, (2) v. SEBÉS, (sebz-és) mn. tt. *sebes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Amin metszés, vágás, szurás, lövés, stb. által okozott seb van. *Sebes kéz, láb, újjak. Sebes homloku vitéz.* A székelyeknél jelent csipős ízűt is, pl. *sebes turó*, mely értelemben egyezik vele a mély hangú *savas*.

SEBES, (3), faluk Bihar, Sopron m.; pusztá Baranya m.; erdélyi falu Fogaras vidékében; ALSÓ—, mváros Sáros m. és erdélyi falu Nagy-Szeben székben; BOROS—, mváros Arad m.; FELSŐ—, falu Sáros m. és erdélyi falu Nagy-Szeben székben; KIS—, NAGY—, erdélyi faluk Kolos m.; SZÁSZ—, erdélyi szabad kir. város a hasonló nevű székben; helyr. *Sebes-re*, —*én*, —*ról*.

SEBESÁNY, erdélyi falu Alsó-Fehér m.; helyr. *Sebesány-ba*, —*ban*, —*ból*.

SEBESÉDÉS, (séb-es-éd-és) fn. tt. *sebesedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A sebességnök növekedése. *A magasról leeresztett kőnek sebesedése.*

SEBÉSÉDÉS, (sebz-és-éd-és) fn. tt. *sebésédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapotváltozás, midőn az ép test sebessé lesz, midőn sebet kap. *Ki sebesedéstől fél, ne menjen harcza.* (Km.). V. ö. SEBES, v. SEBÉS; és SEBÉSÉDIK.

SEBÉSÉDIK, (séb-es-éd-ik) k. m. *sebeséd-tem*. —*tél*, —*étt*. Sebesebb lesz, a menésben, futásban, alászállásban stb. sebessége növekedik. *A magasról leeresztett kő a föld felé mindig sebesedik.*

SEBÉSÉDIK, (sebz-és-éd-ik) k. m. *sebéséd-tem*, —*tél*, —*étt*. Sebet kap, sebet ütnek, vágna, lönek stb. rajta. Szélesb ért. sebez hasonló fekélyek, fakadékok támadnak rajta. *Kisebesedett a szája, nyaka.* A székelyeknél ezen jelentése is van: csipősödik, mintegy savasodik, pl. a turó, midőn érni kezd. V. ö. SEBES v. SEBÉS.

SEBESEN, (séb-es-en) ih. Gyorsan futva, röptülve, rohanva, folyva, stb. *Sebesen nyargalni, vágatni, hajtani. Sebesen röptülő madár, rohanó víz. Az eső sebesen esik. Sebesen sírni. Sebesen hajtja a szél a vitorlás hajót. Sebesen fú a szél, szállnak a felhők.* V. ö. SEBES, (1).

SEBÉSEN, (sebz-és-en) ih. Sebtől, vagy sebek-től lepve. *Nem várhatta, hogy meggyógyuljon, hanem sebesen újra harcza ment. Sebesen láttam őt a csata-téren fekünni. A harczból sebesen haza tért vitézek.* V. ö. SEBES, (3).

SEBESÉR, folyó Sopron és Vas megyékben. SEBESERDŐ pusztá Pest m.; helyr. —*erdő-re*, —*n*, —*ról*.

SEBES FUTTÁBAN, (séb-es-futtában) ösz. ih. Gyorsan futva.

SEBESHAJÓ, (séb-es-hajó) ösz. fn. Könnyű, gyors futású, kisebbféle hajó, másképp: *gyorshajó*, latinul: *velox*, tengerészek nyelvén: *Jacht*.

SEBESHELY, erdélyi faluk Alsó-Fehér m. és Szászváros székben; helyr. —*hely-re*, —*én*, —*ról*.

SEBÉSÍT, (sebz-és-ít) áth. m. *sebésít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Sebessé tesz, sebet ejt, üt,

szúr, lö, metsz rajta. *Karddal, golyóval, nyíllal, késsel, törrel megsebesíteni valakit.* A régieknél eléjön: *sebit.* V. ö. SEBÉS.

SEBÉSÍTÉS, SEBÉSÍTÉS, (seb-és-ít-és) fn. tt. *sebesítés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, vagyis szurás, metszés, vágás, lövés stb., mely által valakit sebesé tesznek. V. ö. SEBÉS.

SEBESJÁRÓ, (sēbes-járó) ősz. mn. Gyors futásu, menésű, haladásu. *Sebesjáró posta. Sebesjáró lovak.*

SEBESKÉDIK, (sēb-es-kéd-ik) k. m. *sebeskédtem, —tél, —étt.* Sebesen, gyorsan tesz valamit.

SEBES KÖRÖS, Erdélyből Magyarországra, különösen Bihar megyébe gyorsan rohanó folyam; de a mely a síkságon gyorsaságát elveszti.

SEBESLÖVÉS, (sēbes-lövés) ősz. fn. Egymást sürüen követő lövések. *Sebeslövésel megtámadni az ellenséget.*

SEBESMENTÉBEN, (sēbes-mentében) ősz. ih. Gyorsan menve.

SEBESNYARGALVA, (sēbes-nyargalva) ősz. ih. L. SEBESVÁGTATVA.

SEBESNYELVŰ v. — NYELVŰ, (sēbes-nyelvű) ősz. mn. Szapora beszédű, kinek nyelve gyorsan ejti a szókat egymásután, máskép: *pergőnyelvű*, a székelyeknél: *sebegő.*

SEBESNYELVŰSÉG vagy — NYELVŰSÉG, (sēbes-nyelvűség) ősz. fn. Tulajdonság, midőn valaki szapora beszédű.

SEBESPATAK, faluk Gömör és Szatmár m.; helyr. — *patak-ra, —on, —ról.*

SEBESRÖPTÉBEN, (sēbes-röptében) ősz. ih. Gyorsan repülve, sebes repülés alatt.

SEBESSÉG, (sēb-es-ség) fn. tt. *sebesség-ét, harm. szr. —e.* Gyorsaság a menésben, futásban, röptülésben, rohanásban, folyásban stb. *Egyik ló a másikat sebességben fölülmúlja. Nagy sebességgel nyargalni, vágatni. A víz sebességét megmérni.* V. ö. SEBÉS, (1).

SEBESSÉGI, (sēb-es-ség-i) mn. tt. *sebességi-t, tb. —ek.* Sebességre vonatkozó. *Sebességi viszonyok, számítások.*

SEBESSÉGÉS, (sēb-es-ség-és) mn. tt. *sebességés-t v. —et, tb. —ek.* Igen sebes, nagyon gyorsan haladó, futó, repülő, stb. *Ki adott folyást a sebesség záporosónak?* (Káldi. Jóh 38 : 25.)

SEBESSÉGMÉRŐ, (sēbesség-mérő) ősz. fn. Hajózásban eszköz, mely a hajó sebességének vagyis sebesjárásai fokának meghatározására szolgál. (Log, Logge). Máskép: *sebmérő.*

SEBEST, (sēb-es-t) ih. Székely szó, am. sebesen, gyorsan. A *t* igehatározói képző a régieknél is igen gyakori, pl. *kegyelmetest, szerelmetest.*

SEBESTÉNY, SEBESTYÉN, férfi kn. tt. *Sebestyén-t, tb. —ék.* Sebastianus. Görög eredetű, *σεβαστός* szó után, melynek jelentése: tisztelt, tiszteletre méltó. Végül a *-tény* és *-tyén* úgy váltakoznak mint *keresztény*, v. *kereszttyén* szóban. *Fábián és Sebestyén* (vagy *Sebestény*) vértanuk.

SEBESTYÉNFAU, falu Trencsén m.; helyr. — *faul-ba, —ban, —ból.*

SEBÉSŰL, (seb-és-ül) m. *sebesül-t.* L. SEBÉSÉDIK.

SEBÉSÜLES, SEBÉSÜLÉS, (seb-és-ül-és) L. SEBÉSÉDÉS.

SEBÉSÜLT, (seb-és-ül-t) mn. tt. *sebesült-et.* Sebesé lett, amin vagy akin sebet ejtettek, ütöttek, löttek, stb. *Sebesült test. Sebesült vitézek.*

SEBÉSÜLTEN, (seb-és-ül-t-en) ih. Sebesült állapotban.

SEBESVÁGTATVA, (sēbes-vágtatva) ősz. ih. Gyorsan nyargalva. *Sebesvágatva neki rohanni az ellenségnek. Sebesvágatva eliramodni.*

SEBES-VÁRALJA, erd. falu Kolos megyében; helyr. *Váraljá-n, —ra, —ról.*

SEBÉSZ, (seb-ész) fn. tt. *sebesz-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Sebeket, s az emberi test külső betegségeit gyógyító személy; különösen, ki az ily gyógyításhoz szükséges ismeretekbe avatva, s erről okleveles bizonyítványa van. Máskép: *seborvos. Városi, mezei, tábori, kórházi sebesz. Okleveles sebesz.* V. ö. ORVOS.

SEBÉSZET, (seb-ész-et) fn. tt. *sebeszet-et, harm. szr. —e.* Mesteri, illetőleg tudományos ügyesség a sebek, és más külső betegségek gyógyításában; továbbá azon ismeretek öszevege, melyek amaz ügyességhez, és gyakorlathoz szükségesek. *Sebeszetet tanulni, üzni. Sebeszethez tartozó ismeretek, eszközök.*

SEBÉSZETI, (seb-ész-et-i) mn. tt. *sebeszeti-t, tb. —ek.* Sebeszethez tartozó, arra vonatkozó. *Sebeszeti tudományok, ismeretek.*

SEBÉSZI, (seb-ész-i) mn. tt. *sebeszi-t, tb. —ek.* Sebeszhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Sebeszi múltét, eszközök. Sebeszi oklevél. Sebeszi kötelelesség, bizonyítvány.*

SEBÉSZMESTER, (sebesz-mester) ősz. fn. Személy, ki mesteri oklevelet kapott bizonyítványul, hogy a gyakorlati sebeszethez tartozó ismeretekben jártas. V. ö. SEBÉSZTUDOR.

SEBÉSZMESTERSÉG, (sebesz-mesterség) ősz. fn. Képesség, melyel valaki a sebek, s más külső testi bajok gyógyításában bír.

SEBÉSZSÉG, (seb-ész-ség); l. SEBÉSZET.

SEBÉSZSEGÉD, (sebesz-segéd) ősz. fn. Valamely fősebesz mellett működő szolgálatot tevő másodrangú személy.

SEBÉSZTUDOMÁNY, (sebesz-tudomány) ősz. fn. A sebeszet gyakorlására szükséges ismeretek rendszere.

SEBÉSZTUDOR, (sebesz-tudor) ősz. fn. Személy, ki a felsőbb sebesztudományban jártas, s erről tudori oklevele van.

SEBÉZ, (seb-éz) áth. m. *sebez-tem, —tél, —étt v. sebz-étem, sebz-éttél, sebz-étt, ltn. —ni v. sebz-eni.* Sebet ejt, üt, szúr, vág, metsz, lö valakin, vagy valamely oktalán állaton, vagy növényen. Képes kifejezéssel: a belérzéknek, kedélynek, szívnek, lélek-

nek némi bántalom által kinos fájdalmat okoz. Más-kép: *sebhet, sebeszt. Kedvesének halála mélyen sebzi a szívét.* Vadászoknál *sebzeni a vadat* azt teszi: lövéssel vagy seréttel úgy érni, hogy az a kapott golyóval még tovább megy.

SEBÉZÉS, SEBZÉS, (seb-éz-és) fn. tt. *sebzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Celegkés, mely által sebet ütnek, vágnak, szúrnak, stb., valakin v. valamin.

SEBFA, (seb-fa) ősz. fn. Népies neve a kőrifafa azon fajának, melynek növénytani neve: *büdös kőrifafa*. (Fraxinus excelsior). V. ö. KŐRISFA.

SEBFORRADÁS, (seb-forradás) ősz. fn. A sebnak gyógyuló állapota, midőn a geny megszűn folyni belőle, s frisen alakult hártlyabőr növi be.

SEBFORRADÉK, (seb-forradék) ősz. fn. A sebnak a forradás után maradt helye.

SEBFORRASZTÓ, (seb-forrasztó) ősz. fn. Mondják gyógyszeréről, mely oly erővel bír, hogy a sebet beforrasztja.

SEBFORRASZTÓFŰ, (seb-forrasztó-fű) ősz. fn. A beczős zomborok neméhez tartozó növényfajnak népies neve, melynek levelei sokszorosán szárnyaltak, számos keskeny sallangokkal; szirmai a csészénél kisebbek; beczői vékonyak, simák, négyzetüdedek. Népies nevét a tapasztalat után gyógyerejétől kapta; máskép szintén köznyelven: *kányafű*; növénytani néven: *szófia zombor*. (Sisymbrium Sophia).

SEBFŰ, (seb-fű) ősz. fn. A betónikák neméből való növényfajnak népies neve; gyökérlevelei nyelesek, szivdedek, tompák, ránczosak, csipkések; szára kevés levelű; füzére hosszú; gyűrűi távol esnek egymástól; bokrétájának felső ajaka ép, az alsónak közép hasábjára esorba; virága piros, ritkán fejér. Gyógyerejű fű; máskép szintén köz nyelven: *bakfű*. Növénytani neve: *orvosi betónika*. (Betonica officinalis).

SEBHÁT, (seb-hát) ősz. fn. A vadászok nyelvén így nevezik azon lyukat, melyet a nagy vadon átfuródott golyó kimentében okozott. (Ausschuszlloch). Ellentéte: *sebszáj*.

SEBHED, (seb-h-ed) önh. m. *sebhed-t*. Seb támad rajta, sebéssé lesz. Képes kifejezéssel, kinos bántalom, fájdalom éri. *Szívem sebhed*. E szóban a *h* különösebben kóros állapotot fejez ki. V. ö. a *H* hangot. Ily értelem rejlik a *görhed, vénhed, poshad, peshed, porhad* s több más hasonló igékben.

SEBHEDÉS, (sep-h-ed-és) fn. tt. *sebheds-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamin sebtámadt.

SEBHEDT, (seb-h-ed-t) mn. [tt. *sebhedt-et*. L. SEBÉSÜLT.

SEBHEDTEN, (seb-h-ed-t-en) ih. Lásd SEBÉSÜLTEN.

SEBHELY, (seb-hely) ősz. fn. A begyógyult sebnak hátramaradt nyoma, mely majd némi mélyedés, majd kidudorodás, majd csak sajtászinü folt gyanánt tűnik szembe. *A sebhelyek legszebb díszjelei a vitéznek.*

„Szép a vitéznek sebhelye, homlokán.“
Berzsenyi.

„Holt sebhely is érez idő változásán.“
Arany J. (Buda halála).

SEBHELYES, (seb-helyes) ősz. mn. Amin sebek nyomain látszanak. *Sebhelyes arc, homlok, karok.*

SEBHESZIK, (seb-h-esz-ik) k. elsőmult: *sebhévk*; 2-ik m. *sebhed-tem*, —*tél*, —*étt*. Am. sebhed v. sebesedik. „Szívének bánatjának miatta megsebhévk és megkeseredék.“ Katalin prózai legendája. (Toldy F. kiadása. 235. l.). Máskép: *sebhüszik* (olyan alkatu mint *vénheszik, vénhüszik*).

SEBHESZT, (seb-h-esz-t) áth. m. *sebheszt-étt*. L. SEBHET.

SEBHESZTÉS, (seb-h-esz-t-és) l. SEBHETÉS.

SEBHET, (seb-h-et) áth. m. *sebhet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *sebhess*. Molnár Albertnél am. vulnerat, sauciat. Sebbe ejt, sebet üt, szúr, metsz stb. valakin v. valamin.

„Hat sebekkel akkor István vajda
Lovával egyemben megsebhettett vala.“
Temesvári István 1569-ben (Thaly K. gyűjt.).

Az *et* (és *eszt*) képzővel egyesült *h* kóros minőséget fejez ki. V. ö. SEBHED.

SEBHETÉS, (seb-h-et-és) fn. tt. *sebhetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sebbe ejtés, sebesítés.

SEBHETETLEN, SEBHETLEN, (seb-h-et-[et]-len) mn. tt. *sebhettelen-t*, tb. —*ék*. Akit v. mit sebhetni nem lehet, kin nem fog a fegyver. Határozóként: meg nem sebhető állapotban, sebhettelenül.

SEBHETETLENSÉG, SEBHETLENSÉG, (sebhet-[et]len-ség) fn. tt. *sebhettelenség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, midőn valakin v. valamin sebet ejteni nem lehet; sebmentesség.

SEBHETETLENÜL, SEBHETLENÜL, (sebhet-[et]len-ül) ih. Oly állapotban, midőn valakit v. valamit megsebhetni vagy sebesíteni nem lehet, midőn valakit vagy valamit a fegyver nem fog.

SEBHETIK, (seb-h-et-ik) k. m. *sebhed-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *sebhessél*. Sebbe esik, sebet kap. Telegdinél és Molnár Albertnél ugyan *t* képzővel fordul elő; de szabatosan véve a dolgot *d*-vel kellene írni, mint, *vénhed, vénhedik*, hanemha amabban inkább külföldi emezekben inkább belszenvedést vélünk rejleni.

SEBHÜDIK v. SEBHÜSZIK, (seb-h-üd-ik v. seb-h-üsz-ik) k. első mult: *sebhüvk*; 2-ik mult *sebhüdt-tem*, —*tél*, —*étt*. L. SEBHED, SEBHESZIK.

SEBÍR, (seb-ír) ősz. fn. Sebet enyhítő, gyógyító, forrasztó, hegesztő ír.

SEBÍT, (seb-ít) áth. m. *sebít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Régiiesen am. sebesít.

„Kit-kit bánat sebit,
Bún öröm nem enyhít,
Vége nincs keservének.“
Rimay J. (A XVII. századból).

SEBKENŐCS, (seb-kenőcs) l. SEBÍR.

SEBKÖTŐ, (seb-kötő) ősz. fn. 1) Rongy, vagy szalag, melylyel a sebet bekötik. 2) Személy, ki a sebek kötözését teljesíti.

SEBKUTASZ, (seb-kutasz) ősz. fn. Sebészi eszköz, melylyel a seb mélységét s egyéb mivoltát kutatják.

SEBLÁZ, (seb-láz) ősz. fn. Láz, mely nagyobb és sajobb sebeknél szokta a beteget megrohanni.

SEBMÉRETI KÖNYV, (séb-méreti-könyv) ősz. fn. Könyv a hajósoknál, melybe a sebességi mérések eredményét írják be. (Loggbuch).

SEBMÉRETI TÁBLA, (séb-méreti tábla) ősz. fn. Vonalzott fa- vagy papírlap, melyre a sebességi mérések eredményét előlegesen írják be, hogy feledésbe ne menjen. (Loggtafel).

SEBMÉRŐ, (séb-mérő) l. SEBESSÉG-MÉRŐ.

SEBOLAJ, (seb-olaj) ősz. fn. A sebek gyógyítására használt gyógyerejű olaj.

SEBORVOS, (seb-orvos) ősz. fn. l. SEBÉSZ.

SEBORVOSTUDOMÁNY, (seb-orvos-tudomány)

l. SEBÉSZTUDOMÁNY.

SEBŐ, tt. *Sebő-t*; SEBŐK, tt. —*öt*, l. SEBES-TYÉN.

SEBPOR, (seb-por) ősz. fn. Por, melyet a sebből fakadó vér megállítására használnak.

SEBSZÁJ, (seb-száj) ősz. fn. A vadászok így nevezik azon lyukat, melyet a nagy vadba hatoló golyó bementében ütött. (Anschuszloch). Ellentéte: *sebhát*.

SEBSZER, (seb-szer) ősz. fn. Mindenféle gyógyszer a sebek ellen, pl. ír, kenőcs, olaj, balzam.

SEBSZŐR, (seb-szőr) ősz. fn. Vadászok nyelvén a vadról golyóval lehordott szőr.

SEBTAPASZ, (seb-tapasz) ősz. fn. A sebre gyógyszerül ragasztott írtapasz.

SEBTÉBEN, (séb-t-e-ben) ih. Siettében, futtában, hevenyében, hirtelen. A képzési nyelvhasonlatból gyanítható, hogy gyöke az elavult ige *seb*, mert épen oly alakú és értelmű, mint, *röptében*, *mentében*, *keltében*, *siettében*, *futtában*, melyek a múltidőből képződnek, s így oldhatók fel; *midőn* v. *az alatt míg ment*, *kelt*, *sietett* stb. V. ö. SEBTÉN.

SEBTELEN, (seb-telen) mn, tt. *sebtelen-t*, tb. —*ek*. Aki vagy mi nincs megsebesítve, sebzetlen. Határozóként: a nélkül, hogy megsebesítettett.

SEBTÉN, (séb-t-én) ih. Sebbel menve; sietten. Az ily képzetetésű határozók a mult időből származnak, pl. *folyt folyton*, *ment mentén*, *jött jöttön* stb. E hasonlatnál fogva a *seb* elavult igéből lett *sebtén*, mint a szintén elavult *rök*-ből *röktön*. V. ö. SEB, (2).

SEBTES, (séb-t-es) mn, tt. *sebtés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Sebesen szállongó, ide-oda nyargaló, röpködő. Az elavult *seb* ige multjának származéka, s olyan mint *jártas*, *keltés*, *mentés*.

SEBTESSÉG, (séb-t-es-ség) fn, tt. *sebtesség-ét*, harm. szr. —*e*. Sebes járásu, kelésű, futásu, repülésű stb. tulajdonság. Képzésre hasonlók hozzá: *jártasság*, *keltesség*, *mentesség*.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

SEBTIBEN, (séb-t-i-ben) ih. l. SEBTÉBEN.

SEBTINT, (séb-t-int) ih. Balaton mellékén am. sebtén, azaz, sebesen.

SEBVÉR, (seb-vér) ősz. fn. Vadászok nyelvén a sebesült vad sebéből elcsepegő vér.

SEBVÍZ, (seb-víz) ősz. fn. Gyógynövényekből kivont, és sebek gyógyítására alkalmazott víz.

SEBZ, l. SEBÉZ.

SEBZÉS, (seb-éz-és) l. SEBÉSEDÉS; és SEBÉZÉS.

SEBZET, (seb-éz-et) fn, tt. *sebzet-ét*, harm. szr. —*e*. Sebesedés, seb.

SEBZETLEN, (seb-éz-etlen) l. SEBTELEN.

SEBZIK, (seb-éz-ik) l. SEBÉSEDIK.

SÉCZEL, a német „Sessel”-ből csavarodott, Molnár Albertnél is előforduló, de ma már elavult szó.

SÉD, (séd-d) fn, tt. *séd-ét*, harm. szr. —*je*. Veszprém és Szala vármegyékben am. hegyi kis patak, különösen melynek csak záporosók után van vize. Valamint a *csermely* csergedező hangjától, úgy amaz suhogásától, sebes folyásától vette nevét; más-kép: *sé*. Rokonok hozzá: *Sió*, *Sajó*, *Zsitva* folyó-nevek.

SEDRE, tt. *sedré-t*. Győr vidékén am. hebehurgya, szeleburdi; más-kép: *serde*; s ebből lett hangáttétellel *sedre'* alak; gyöke *ser* v. *sir*; *serde'* pedig legközelebb egyezik *serte* szóval (*serte-perte'* ikerített szóban).

SEDRÉLKÉDIK, (sedre-el-kéd-ik) k. m. *sedrélkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Szeleskedik, hebehurgyáskodik. V. ö. SEDRE.

SÉÉ, KIS—, NAGY—, faluk Vas m.; helyr. *Sée-re*, —*n*, —*röl*.

SEFEDESZKA, (sefe-deszka, melyben *sefe* talán a simítás hangja) ősz. fn. Lőrincz K. szerint a kapnikbányai szójárásban am. laskanyujtó (deszka); néhutt: *sefejdeszka*; a székelyeknél: *lapító*.

SÉFINDÁL, Heves m. tájszó, l. SÉRIFIKÁL.

SEFÜSEFA, (se-fü-se-fa) ősz. fn. Túl a Dunán népies neve a pongyola fanzár (*lycium barbarum*) nevű növényfajnak; más-kép szintén köznépiesen: *ördögczérna*, minthogy megdülő szára, s lecsüggő vagy lefekvő ágai vannak.

SEG, elvont gyöke *segéd*, *segedelem*, *segél*, *segít* szóknak. Jelentésére nézve l. SEGÍT.

—SÉG, mélyhangon —SÁG, névképző, pl. *örökség*, *konokság*; l. SÁG, és Előbeszéd 126—128. l.

SEGÉD, (seg-éd) fn, tt. *segéd-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Általán, ki másnak szolgálatát nyújtja a végett, hogy az bizonyos munkát könnyebben vagy hamarabb végezhesen. 2) Különösen személy, ki valamely hivatalban, szolgálatban, működésben közremunkáló társa s mintegy tiszt-, szolgálat-, munkarészese, segítője valakinek. Ezen értelmén alapsznak a következő öszvetételek: *segédbíró*, *segédpap*, *segédtanár*, *segédkövet*, *segédhad* stb. megfordítva néha más értelemben *bírói segéd*, *törvényszéki segéd*, *hadsegéd*, *kereskedői segéd*, *boltsegéd*, *tanársegéd* stb.

3) Maga azon munkás részvét, közre működő erő, mely által másnak vagy mást segítünk. *Segédre szorítani. Segédért folyamodni. Segédet nyújtani.* Ez más-kép: *segély* v. *segedelem*. Innen átv. ért. azon tárgyak, melyek e részvételi munkához eszközül szolgálnak, honnan ez öszvetételek: *segédpénz, segéderő, segéd-eszköz, segédforrás, segéddíj* stb. Már a régi Halotti beszédben előfordúl: „És ’imádjok mend szentököt, hogy legyenek neki segéd uromk színe eleött.“

Azon szók egyike, melyek egy alakban igék is, nevek is, milyenek: *véd, követ*, melyek cselekvést és cselekvő személyt jelentenek: továbbá: *halász, vadász, csikász, csavar, nyom, les, nyit* stb.; azon csekély különbséggel, hogy *segéd* mint főnévnek végső *d* betű hangja helyett az igében a legközelebb rokon *t* áll: *segét*, régies alak (mint *tanét, bizonyét, részegét, ékesét* stb.) mely tájszokásilag most is hallható, de általánosabban már *segt* divatozik. A régieknél előfordúl változatlanul is pl. a Nádor-codexben *segédség*, ’segítség’ helyett.

SEGÉDADAT, (segéd-adat) ösz. fn. Mellékes adat, mely a főadatot vagy ténykörülményt támogatja, pl. büntető ügyekben, valakit gyilkos eszközzel láttak ott és akkor, ahol és amikor emberölés történt.

SEGÉDASSZONY, (segéd-asszony) ösz. fn. Asszony, ki valamely munkában, dologban valaki másnak, mint fő cselekvőnek társa, részese. *Bába mellett működő segédasszony. A mosónő mellett dolgozó segédasszony.* V. ö. SEGÉD.

SEGÉDBETŰ v. — BETŰ, (segéd-betű) ösz. fn. Az írásban olyan betű, mely egy más betűnek értékét, kiejtését módosítja, pl. a magyar nyelvben az *y* a *g, l, n, t* után ezek lágyítása végett.

SEGÉDBIRÓ, (segéd-bíró) ösz. fn. A rendes bíróval együtt vagy helyette működő bírói személy; mint a jelen megyei szervezetben az *esküdt* a szolgabíróval vagy helyette.

SEGÉDCSAPAT, (segéd-csapat) lásd SEGÉDHAD.

SEGÉDDÍJ, (segéd-díj) ösz. fn. Díj, melyet a szükségnek némi fődözésére a tanuló növendékek, vagy hivatalra, szolgálatra készülő személyek, bizonyos alapítványból, vagy ideiglenes adakozásból kapnak. *A szorgalmas tanulónak segéddíjat adni. Segéddíjjal ellátott gyakornok.*

SEGÉDDÍJAS, (segéd-díjas) ösz. mn. és fn. Ki segéddíjat húz. *Segéddíjas növendék, árva. Segéddíjas írnok, gyakornok. A segéddíjasoknak járó évpénz.*

SEGEDELEM v. SEGEDELEM, (seg-ed-el-ém) fn. tt. *segedelm-et*, harm. szr. — e. 1) Cselekedet, mely által másnak munkálkodásában részt veszünk, hogy célját elérhesse. *Segedelemért folyamodni, segedelmet nyújtani.* 2) Akármiféle adomány, mely által másnak szükségeit fődözzük. *Pénzbéli segedelem.* 3) Védelem, mely által mástól valamely rosztat eltávolítani törekszünk. *A vízbe esett, a gyilkosoktól megtámadott ember segedelemért kiált. Mint fölkiáltó indu-*

latszó ezt teszi: segítetek! védelmezzetek! *Ég a házam, segedelem! segedelem! Gyilkosok törtek rám, segedelem!*

E név az *edelem* (mély hangon *adalom*, néha *odalom*, pl. nyugodalom, lakodalom) öszetett képző segítségével alakult, mely a neveket kissé hosszabbá tevén, újabb időben némely régiebb szó példájára pl. *veszelelem, veszély*, más ragokkal cseréltetett föl; ilyen a jelen esetben a *segély* szó, melyben csak *ély* áll *edelem* helyett. Így lett *engedelem*-ből *engedély*, *aggodalom*-ból *aggály*; más rövidítéssel *győzelem*-ből *győzelem*, *jövedelem*-ből *jövedék*, *nyugodalom*-ból *nyugalom*, a régi *diadalom*-ból *diadal* stb. Egyébiránt ámbár az *ad ed* igeképzők rendesen nyílt hangzójuak, vannak mégis kivételek, pl. *nyugodik, nyugodalom*, nem: *nyugadalom* stb. minélfogva az egyhanguság mellözése végett a tárgyalt főnév is így írható, és ejthető *segédelem*, s ekként találjuk a Bécsi codexben is: „Ha öt napokban nem jövend segédelm minekünk“ (Judith. VIII. Írva *segédelm*, melyben a codex írásmódja szerént *e* a mai rövid *e*, és *e* a mai *é* vagy *é*). Ezt erősítik az *ö-s* codexek is pl. a Góry-codexben olvassuk: „Az imádkozóknak szent segödelm.“

SEGEDELMES, (seg-ed-el-ém-es) mn. tt. *segedelmes-t* v. — et, tb. — ek. Segedelmet nyújtó. *Segedelmes jótévő, védangyal. Segedelmes hadak, kezek.* Hangváltozatosb kiejtéssel: *segédelmes*.

SEGEDELMESSÉG, (seg-ed-el-ém-es-ség) fn. tt. *segedelmesség-et*, harm. szr. — e. Tulajdonság a cselekvésben, melynél fogva valaki más irányában segedelemmel szokott lenni. Oly észjárás szerint alakult szó, mint, *engedelmesség, terjedelmesség, veszedelmesség* stb. Hangejtési változattal: *segédelmesség*.

SEGEDELMI, (seg-ed-el-ém-i) mn. tt. *segedelmi-t*, tb. — ek. Segedelemre vonatkozó, segedelem végett. *Segedelmi pénz.*

SEGÉDERŐ, (segéd-erő) ösz. fn. Erő, mely valamely tettek végrehajtására segédül, részes társul szolgál. Átv. az imént említett erővel működő személyek. *A hadsereghez új segéderőt küldeni.*

SEGÉDESZKÖZ, (segéd-eszköz) ösz. fn. Mindenféle eszköz, mely arra szolgál, hogy alkalmazása által valamely munkát végrehajthassunk, hogy erőnket, faradságunkat megkéméljük. Különösen a szoros ért. vett szerszámok, gépek, emeltyük stb.

SEGÉDETLEN, (seg-éd-etlen) lásd SEGÉLYTELEN.

SEGÉDFOGALOM, (segéd-fogalom) ösz. fn. Fogalom, mely más fogalmakat felvilágosít s könnyebben érthetőkké tesz.

SEGÉDFORRÁS, (segéd-forrás) ösz. fn. Azon alap, melyből működésbe vett célunk elérésére kellő eszközöket, mint vizet a forrásból, meríthetünk, nyerhetünk; továbbá, honnan szükségünket kielégíthetjük. *A tudósok, és tudományok segédforrásai a könyvek. A szegények segédforrása az adakozók jószívúsége. Élelmi, pénzbéli, jövedelmi segédforrás.*

SEGÉDHAD, (segéd-had) ösz. fn. Hadsereg, melyet egy másikhoz adnak, küldenek, hogy azzal együtt működjék, s azt az ellenség ellenében támogassa.

SEGÉDHANGZÓ, (segéd-hangzó) ösz. fn. A nyelvtanban önhangzó, mely nem tartozik a szó lényegéhez, hanem főleg a mássalhangzók torlódásánál könnyebb kiejtés végett szúratik közbe, pl. 'bölcesség' szóban az *e*, mely nélkül 'bölesség' nehéz kimondású volna. Ilyen 'iskola' szóban az *i*, minthogy 'schola' szó elején a két mássalhangzó a szokott magyar kiejtésnek nehézkes volna.

SEGÉDHATALOM, (segéd-hatalom) ösz. fn. Hatalom, mely másnak valamit végrehajtani segít, különösen, hadi erő. *A forradalmat segédhatalommal legyőzni.*

SEGÉDHÍVATAL, (segéd-hivatal) ösz. fn. Azon hivatal, mely egy más hivatalnak mellékes teendőit végezi, pl. a bírói, közigazgatási hivataloknál az irodai hivatal, mely ha több személyből áll, *segédszemélyzet*-nek neveztetik.

SEGÉDHORGONY, (segéd-horgony) ösz. fn. A hajósoknál egy másik horgony után vagy mellett nagyobb biztonság végett vetett horgony; máskép: *mellékhorgony.* (*Tei- v. Teuanker.* Kenessey A.).

SEGÉDI, (seg-éd-i) mn. tt. *segédi-t*, tb. — *ek.* Segédre vonatkozó, segédet illető. *Segédi állomás, fizetés.*

SEGÉDIGE, (segéd-ige) ösz. fn. Így nevezik a nyelvtanban azon igéket, melyek egy más igének ragozásában a végett használtatnak, hogy az illető alapige módját, idejét, számát, személyét meghatározni lehessen. Ilyen a latinban a *sum, eram, fueram, fuero*, pl. *amatus sum, v. eram, v. fueram, si electus fuerit*, stb. a németben a *bin, habe, werde*, s ezeknek több időalakjai; nyelvünkben a tartós mult segédigéje: *vala*, pl. *megy vala, ír vala*; az előbbi multat segítő volt, *vala*, pl. *elment volt, v. vala*, a jövő segédigéje: *fog*.

SEGÉDKAR, (segéd-kar) ösz. fn. Tettel nyújtott segítség valaki részére; máskép: *segédkéz.*

SEGÉDKÉDÉS, (seg-éd-kéd-és) fn. tt. *segédkedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* Segédként működés. V. ö. **SEGÉDKÉDIK.**

SEGÉDKÉDIK, (seg-éd-kéd-ik) k. m. *segédkédtem*, — *tél*, — *étt.* Valamely hivatalban, szolgálatban mint segéd működik, segédi hivatalt visel, szolgálatot tesz. *Bíróság mellett, gyógyszerárban, kalmárboltban* stb. segédkedni. V. ö. **SEGÉD.**

SEGÉDKÉZ, (segéd-kéz) ösz. fn. Képes kifejezéssel am. tetteges segedelem, segélyezés. *Valakinek segédkezet nyújtani.*

SEGÉDKÉZÉS, (seg-éd-kéz-és); **SEGÉDKÉZIK**, (seg-éd-kéz-ik) lásd **SEGÉDKÉDÉS**; **SEGÉDKÉDIK.**

SEGÉDKÖNYV, (segéd-könyv) ösz. fn. Általán minden könyv, melyből valamely tudományos czélra szükséges adatokat, ismereteket meríthetünk, mely a tudományos művek szerkesztésére forrásul

szolgál. Különösen az iskolai tankönyvek, melyekhez az illető tanár előadásai szabvák, továbbá azon művek, melyek a tankönyvekben foglalt ismereteket bővebben fölvilágosítják. A kereskedőknél: mellékkönyv.

SEGÉDKÖVET, (segéd-követ) ösz. fn. Személy, kit a rendes követ mellé részvevő társul adnak, vagy küldenek.

SEGÉDKÚTFŐ, (segéd-kút-fő) lásd **SEGÉDFORRÁS.**

SEGÉDLEGÉNY, (segéd-legény) ösz. fn. Legény, ki a rendes szolga- vagy mester- vagy kalmárlegény mellett ideiglen, és rendkívül működik. *A munka megszorodása miatt segédlegényt tartani, s annak megszüntével elküldeni.* V. ö. **LEGÉNY.**

SEGÉDLELKÉSZ, (segéd-lelkész) ösz. fn. **L. KÁPLÁN.**

SEGÉDLET, (seg-éd-el-et) fn. tt. *segédlet-ét*, harm. szr. — *e.* Valaki mellett segédként teljesített szolgálat, segédi működés.

SEGÉDMUNKÁS, (segéd-munkás) ösz. fn. Személy, napszámos, ki a kézműveseknek (maga nem levén kézműves) egyet mást kezök alá ad, segít.

SEGÉDNÉP, (segéd-nép) l. **SEGÉDHAD.**

SEGÉDNŐ, (segéd-nő) l. **SEGÉDASSZONY.**

SEGÉDPAP, (segéd-pap) l. **KÁPLÁN.**

SEGÉDPÉNZ, (segéd-pénz) ösz. fn. Általán pénz, melyet valaki a szükségek némi fődözésére hátrózott adomány, vagy csak alamizsna gyanánt kap.

SEGÉDPÜSPÖK, (segéd-püspök) ösz. fn. A székes egyházi püspök mellett segédkép működő, s annak utódául kijelölt püspök. (Coadjutor).

SEGÉDSEREG, (segéd-sereg) l. **SEGÉBHAD.**

SEGÉDSZAKÁCS, (segéd-szakács) ösz. fn. A rendes szakácsnak ideiglenes, rendkívüli társa, pl. nagyobb lakomák alkalmával.

SEGÉDSZEMÉLY, (segéd-személy) ösz. mn. Segédként működő személy, mint segédbíró, segédszolga stb. V. ö. **SEGÉDKÉDIK.**

SEGÉDSZEMÉLYZET, (segéd-személyzet) ösz. fn. Valamely hivatalban vagy szolgálatban segédképen működő személyek együttvéve. V. ö. **SEGÉDHÍVATAL.**

SEGÉDSZEREP, (segéd-szerep) ösz. fn. Segédként vitt vagy játszott szerep.

SEGÉDSZERKESZTŐ, (segéd-szerkesztő) ösz. fn. Valamely főszerkesztő mellett egy vagy más tárgy szerkesztésével megbízott személy.

SEGÉDSZOLGA, (segéd-szolga) ösz. fn. A rendes szolga mellett ideiglen működő, vagy azt helyettesítő szolga.

SEGÉDSZOLGÁLÓ, (segéd-szolgáló) ösz. fn. A rendes szolgálonak segítő, vagy azt ideiglen pótoló leánycseléd.

SEGÉDTÁBOR, (segéd-tábor) ösz. fn. Tábor, vagyis hadsereg, melyet a támadó vagy védhaborút viselő hatalmasságnak egy más hatalom küld, hogy annak a támadásban vagy védelemben részes társa legyen.

SEGÉDTAN, (segéd-tan) lásd SEGÉDTUDOMÁNY.

SEGÉDTANÍTÓ, (segéd-tanító) ösz. fn. Népiskolákban a rendes tanító mellett szintén tanítással foglalkodó személy. Felsőbb iskolákban, hol tanárok működnek, az olyanok neve *tanársegéd*.

SEGÉDTÁRS, (segéd-társ) ösz. fn. Ki másod vagy többed magával mint segéd működik. Az ily együtt működők egymás irányában segédtársak, arra nézve pedig, kit segítenek, egyszerűen segéd a nevek.

SEGÉDTISZT, (segéd-tiszt) ösz. fn. A hadfőnök mellett bizonyos szolgálatokat tevő hadi tiszt. A segédtiszt kötelessége a vezénylő főnök parancsait végrehajtani, s a kellő tudósításokat megtenni, a lajstromozásokat, levelezéseket vinni, stb. (Adjutant). *Ezredi, zászlóalji, vártéri segédtiszt*. Másképp: *hadsegéd*.

SEGÉDTUDOMÁNY, (segéd-tudomány) ösz. fn. Tudomány, mely egy más főtudományhoz kellő ismereteket foglal magában, pl. a kortudomány, a földírat stb. segédtudományai a történetrajznak; a növénytan, vegytan stb. az orvosi tudományak.

SEGÉL v. SEGÉLL, (seg-él v. seg-éd-el) áth. m. *segél-t*. Egy értelmű a *segít* igével; de az esküvésben csak amaz szokás használni. *Isten engem úgy segéljen!* Hosszú hangzójánál fogva vagy azt kell gyanítanunk, hogy törzsöke *segéd*, melyhez az *el* v. *l* képző járulván alakult *segédel* v. *segédl*, s a *d* hasonulásával a *segéll*, mint *beszéll* = *beszédl*; noha van *beszél* is a régies *bese* szótól; vagy pedig e szó csak egyszerű származtatással am. *seg-él*, mivel vannak más ily képzős igéink is, melyekben a megnyújtás nem két önhangzó vagy két mássalhangzó öszveolvadásából, hanem csak nyelvszokásból történik, pl. a *met*, *vet*, *sik* gyökökből, *metél*, *vetél*, *sikál*, így származhatott egyszerűen *seg-él* is. Hasonlók: a *járdog*, *álldog*, *üldög* törzsökökből *járdogal*, *álldogal*, *üldögel*, melyek a régieknél: *járdogal*, *álldogal*, *üldögel* stb.

Hogy egyfelől az *al*, *ol*, *él*, *öl*, másfelől az *ít* (régiesen: *ejt*, *ojt*) képző hason értelmű igéket képeznek, erre nem hiányzanak példák, ilyenek: *bűzöl bűzít*, *fájdal fájdít*, *piszkol piszkít*; *mocskol mocsokít*, *rutól rutít*, *másol* és *mástít* (a régieknél mindegyik am. *alterat*; a *másol* ezen értelme: *copiat*, újabb időben jött szokásba). Ide tartozik a régies *mutal*, a mai *mutat* helyett.

SEGÉLÉS, (seg-él-és) I. SEGÍTÉS.

SEGÉLL, I. SEGÉL.

SEGÉLY, (seg-ély) fn. tt. *segély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Akárminemű szolgálat, cselekedet, adomány, mely által másnak a kellő erő hiányát, vagy szükségét fődözzük, pótoljuk. Újabb divatú szó, s körülbelül a szokottabb *segedelem* v. *segítség* felel meg neki. Mongolul: *szekülge*, (*szekükü* = emelni szótól). V. ö. SEGÍT.

SEGÉLYALAP, (segély-alap) ösz. fn. Pénzbeli alap, melyből segély nyújtatik,

SEGÉLYEGYLET, (segély-egylet) ösz. fn. Egylet, mely bizonyos szűkölködőknek segélyzését tűzte ki célul. *Irói segélyegylet*.

SEGÉLYÉZ, (seg-ély-éz) áth. m. *segélyéz-tem*, —*tél*, —*ett* v. *segélyéztt*; par. —*z*. Segélyt nyújt valakinek. V. ö. SEGÉLY.

SEGÉLYÉZÉS, (seg-ély-éz-és) fn. tt. *segélyézés-t*, tb. —*ék*. I. SEGÉLYNYUJTÁS, SEGÍTÉS. SEGÉLYKÉRÉS, (segély-kérés) ösz. fn. Segélyért könyörgés, esdeklés.

SEGÉLYKÉRŐ, (segély-kérő) ösz. mn. és fn. Aki segélyért esdekel.

SEGÉLYKÉZ, (segély-kéz) I. SEGÉDKÉZ.

SEGÉLYNYUJTÁS, (segély-nyújtás) ösz. fn. Bármely módon és bármely szolgálat, adomány által más szükségének fődözése, pótlása. V. ö. SEGÉLY.

SEGÉLYÖSSZEG, (segély-összeg) ösz. fn. Pénzben nyújtott segély.

SEGÉLYPÉNZ, I. SEGÉDPÉNZ.

SEGÉLYTELEN, (seg-ély-telen) mn. tt. *segélytelen-t*, tb. —*ék*. Segély nélkül levő; szükség esetében elhagyott. *Segélytelen betegek, szegények, kárvalottak*. Határozóként am. segély nélkül.

SEGÉLYTELENSÉG, (seg-ély-telen-ség) fn. tt. *segélytelenség-ét*, harm. szr. —*e*. Segély nélküli állapot; elhagyatottság.

SEGÉLYTELENÜL, (seg-ély-telen-ül) ih. Segély nélkül; szorult állapotában, szükségeiben elhagyottan. *Segélytelenül elveszett beteg. Segélytelenül elutasított koldus*.

SEGÉLYZÉS, I. SEGÉLYÉZÉS.

SEGÉLYZŐ, (seg-ély-éz-ő) mn. tt. *segélyző-t*. Segélyt nyújtó. V. ö. SEGÉLY.

SEGESD, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Somogy m.; erdélyi falu Segesvár székben; helyr. *Segesd-re*, —*én*, —*ről*.

SEGESVÁR, erdélyi sz. kir. város ugyanazon nevű székben; helyr. *Segesvár-ra*, —*on*, —*tt* v. —*ott*, —*ről*.

SEGÉT; SEGÉTSÉG, I. SEGÍT; SEGÍTSÉG.

SEGG, fn. tt. *segg-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Az emberi test hátulsó, húsos része, melynek határait a derék alja, a czombok tövei, és a csipők képezik, s melyen ülünk. Így neveztetik más állatoknál is azon tájék, mely a far alatt terül el. *Seggre ülni, esni. Seggen csúszni. Seggbe rúgni valakit. Nem lehet egy seggel két nyeret ülni.* (Km.). *Kövér, sovány, domború, lapos segg. A segg vágánya, pofája, vagy partja, és lika. Segge vége*, átv. ért. aljas ért. valamely távolról való atyjafia. 2) Névcseré által, a seggnek nyílása, és belső öble, honnan ez aljas mondatok: *bűjj a seggembé, büdös a segge; segg oda valagastul*, azaz, a női szeméremtest hüvelyével együtt. Tisztesb kifejezéssel: *alfel*, tréfián: *aldí*; mondják *far-nak* is, melytől azonban szabatosan véve különbözik.

Eredetét illetőleg, ha azon tulajdonságát veszszük tekintetbe, hogy rajta ülünk, úgy némi rokonságban látszik lenni a magyar *szék*, német *sitzen*,

Sitz és latin *sedeo* szókkal. Hasonló viszonyok: *ül* és *ülep*. A mongolban *szegül* (queue; partie inférieure du corps; partie postérieure, derrière; fin, terminaison). Ha pedig azt vesszük, hogy a testnek domború részét jelenti, hasonlítanak hozzá a szarvasmarha mellét jelentő *szégy*, a lónak dudorú melle: *szügy*, és a pofának elavult neve: *tügy*.

SEGGÉL, (segg-él) önh. m. *seggél-t*. Seggel megy, hátrál, huzódik visszafelé; mint aki oldallal megy, *oldall*, s a farral forduló *farol*, a menő *lábál*.

SEGGÉLÉS, (segg-él-és) fn. tt. *seggelés-t*, tb. —*ék*. Seggel vissza felé huzódás.

SEGGÉS, (segg-és) mn. tt. *seggés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek domború, nagy segge van, duczifaros. Dunán túl némely tájakon seggesnek mondják a fősvenyt is, talán azért, hogy, a szójárás szerint, rajta ül, mintegy seggel ül a pénzén.

SEGGLIK v. —LYUK, (segg-lik v. —lyuk) ösz. fn. Lyuk a seggvágány mélyében, melyen a belek kiürülnek. Személyragozva: *seggemlyuka*, *seggedlyuka*, stb.

SEGGNYOM, (segg-nyom) ösz. fn. Vadászok nyelvén, azon nyom, melyet az ülő szarvasok hagytak magok után.

SEGGPART, (segg-part) ösz. fn. A seggnek többé-kevésbé kidudorodó, s a vágánynak mintegy partjait képező izmok, máskép: *seggpofa*. Személyragozva: *seggempartja*, *seggedpartja*, *seggepartja*, stb. *Sok országot bejárt, mint a tehén egyik seggepartjától a másikig.* (Km.).

SEGGPECSENYE, (segg-pecsenye) ösz. fn. A vágány felső része felé terjedő szívosabb izom, mely lovaglaskor a ló, vagy nyereg hátát közvetlenül érinti.

SEGGPOFA, (segg-pofa) l. SEGGPART.

SEGGPUHOLÓ, (segg-puholó) ösz. fn. Lapoczka, vagy más eszköz, melylyel a seggre vernek.

SEGGTÖRLŐ, (segg-törlő) ösz. mn. és fn. Mivel a piszkos alfelet kitörlik. *Seggtörlő papír, rongy. Seggtörlőnek való dób-dáb iratok.*

SEGGVÁGÁNY, (segg-vágány) ösz. fn. Völgyelet a seggparkok között, a végbélbe nyíló likkal. Személyragozva: *seggemvágánya*, *seggedvágánya*, stb.

SEGGVAKARÓ, (segg-vakaró) ösz. fn. Népies nyelven, a vad csipkerózsnak gyümölcse, melynek magvai székürüléskor a segglyukat szurdalják, vakarják. Néhutt: *seggvakarc*.

SEGGVÉG, (segg-vég) ösz. fn. Személyraggal: *seggém*-, *seggéd*-, *seggéve*. Átv. aljas nyelven, távolról rokon, atyafi. *Valami seggeve lesz, azért pártolja.*

SEGÍT, (seg-ít, régiesen: seg-ét, seg-ejt) áth. m. *segít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) A működéshez szükséges erőnek hiányával levőt, vagy akármi másban szükölködőt, saját erejével támogatja, vagy a magából ellátja. *Munkával, fegyverrel, pénzzel segíteni valakit. Az ügyefogyottakat, a szegényeket segíteni kell. Használtatik leginkább igekötőkkel: besegíteni valakit bizonyos hivatalba, szolgálatba; a*

nehéz testű embert fölsegíteni a kocsiba, a lóra; a magasról jövőt lesegíteni; kiségtetni valakit a sárból, hínárból; megsegít bennünket a jó Isten; biztos helyre elsegíteni a menekvőt; elősegíteni az ügyet; rásegíteni valakit a keresett hivatalra. 2) Önhatólag, tulajdonító ragú viszonynévvel, másnak számára részvevőleg tesz valamit, hogy annak erejét pótolja. *Nekem segíts, ne annak. Ha te most nem segítesz nekem, én sem segítek mások teneked.* „Kérlek tégedet em uram Istenem segéh ennekem.“ (Bécsi cod. Judith. IX. „segéh“ régies alak „segéts“ helyett; v. ö. —S, (1).) „Mert valakinek kenyergünk csak papirossal segétnék.“ Levél 1555-ből (Szalay Ág. 400 m. l.) 3) *On, én, ön* ragú viszonynévvel. *Segíts embertársadon, ha rád szorúl. Se magán, se másokon nem bír segíteni. Szegényeken, árvaikon, kárvallottakon segíteni.* Különösen a magára ható névmások mellett csak ezen raggal használjuk: *Segíték magamon, segíts magadon, segétnék magunkon. Segíts magadon, Isten is úgy segít (aide-toi, Dieu t'aidera).* Midőn viszonynév helyett *rajt* az alanyzó, ezt személyragozva vonzza. *Aki rajtam segít, az rajtad is segíthet. Rajtunk már csak az Isten segíthet. A legügyesebb orvosok sem segíthettek rajta.*

Ha a *segít* igében alapfogalmul s eredeti jelentésül azt vesszük, hogy általa valamely erő hiányát saját működésünk, részvevő cselekvésünk által pótoljuk, vagy másnak munkáját előmozdítjuk, szóval, hogy a segítség által különösen másnak javára tesszünk valamit, úgy a magyarból elemeze gyökre rokon a régies *cseél, csidál, (csinál)*, továbbá *cselekszik*, és *tesz* igék *cse, csi, te* gyökeivel. Ennélfogva *segít* annyi volna mint, *csegít, tegít* azaz *teveget* és *segél* am. *csegél, tegél*, azaz *tevegél*, *teddegél* valamit másnak javára. Ez értelmezéssel egyezik a *mit tehetek róla? nem tehetek róla*, azaz, nem segíthetek rajta, v. ellene. Általán a *tesz* ige gyakran segítségre, közmunkálásra, részvevésre vonatkozik. Ide tartozik a régies *tekél* ma *tökél* ige is, melynek származéka *tekéletes, tökéletes* am. *perfectus*, tehát *tekél* = *tegel*, azaz, gyakran, sokszor, egész erővel, elhatározással tesz valamit, innen a régies *megettökélni* am. *megettenni*, teljesen bevégezni, és a szinte régies *tekéletes* (ma *tökéletes*) = *tegeléletes* az, amit megettettek, melyen több tennivaló nincs, mely teljesen bevégezett. Egyébiránt v. ö. SEGÉLY; és TÖKÉLETÉS.

SEGÍTÉS, SEGITÉS, (seg-ít-és) fn. tt. *segítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, vagy mások ügyében mutatott, gyakorlott részvevés, melynél fogva valakit, v. valakin, v. valakinek segítünk. V. ö. SEGÍT, és SEGÍTSÉG.

SEGÍTGET, (seg-ít-ég-et) gyak. áth. és önh. m. *segítget-étt*, par. *segítgess*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy kicsinyesen segít. *Naponkint segítgetni a szegényeket. Krajczárokkal segítgeti a koldusokat. Örömet segítget a kárvallottakon.* V. ö. SEGÍT.

SEGÍTGETÉS, (seg-ít-ég-et-és) fn. tt. *segítgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori vagy folytonos vagy kicsinyes segítés.

SEGÍTŐ, SEGITŐ, (seg-ít-ő) mn. és fn. tt. *segítő-t*. Aki mást, vagy másnak, vagy másan segít; továbbá, amivel segítenek. *Megszorultakon, árúdon, ügyefogyottakon segítő urak. Segítő mód, eszköz. Te légy segítőm.* Főnévi értelemben szokottab a *segéd* név.

SEGÍTÉSÉG, (seg-ít-ség) fn. tt. *segítéség-et*, harm. szr. —e. Tettben nyilatkozó részvét, melynélfogva a megszorult állapotban levőn segítünk; amit más javára, kedvéért teszünk, hogy bizonyos zavarból kiszabadítsuk. Különbözik tőle a *segítés*, mennyiben ez a részvétnek gyakorlását fejezi ki. *Segítéséért folyomdni. Valakinek segítségére lenni. Valakit segítségül hívni.* A megszorult állapotban levőnek felkiáltó indulatszava. *Oda vagyok, segítség!* Egy értelmű vele *segedelem*, és az újabb divatú *segély*. Régiesen: *segítéség*. „Nyilván szikelkedik segítségh nélkül.“ Levél 1555-ből. (Szalay Ág. 400 m. l.).

SEGÍTÉSÉGÜLHIVÁS, (segítéségül-hívás) ösz. fn. Segélyért folyamodás, esdeklés, könyörgés. *Valakinek segítségül hívása.*

SEGRESTYE, I. SEKRESTYE.

SEGYEST, falu Bihar m.; helyr. *Segyest-re*, —én, —ről.

SEGYESTEL, falu Bihar m.; helyr. *Segyestel-re*, —én, —ről.

SEHOGY v. SEHOGYAN, SEHOGYSEM, (se-hogy v. —hogyan, se-hogy-sem) ösz. ih. Semmikép, semmimódon, semmi alakban. *Ez a dolog nekem sehogy sem tetszik.* Néha am. semmi áron; ingyen. *Hogy adod ezt a szép lovat? Sehogy, v. sehogysem. Hogy vetted? Sehogy, mert ajándék.* Változatai végett v. ö. SEHOL. Viszonylatai: *valahogy v. valahogyan, akárhogy v. akárhogyan.* „Mindenhogyan‘ helyett mindenképen van szokásban. Különbözik: *semhogy*.

SEHOL, SEHOLSEM, (se-hol, se-hol-sem) ösz. helyhatározó. Semmi helyen; bizonyos helyek közül egyikken sem. Midőn egyszerű feleletül fordul elé, állhat akár magán akár a *sem* erősbitő tagadóval, pl. *Hol voltál ma sédlni? Sehol, v. sehohsem.* Különb. mindig erősbitéssel jár. *Sehol sem látom őt. Sehol sem voltam, v. sehol nem voltam.* Vagy ha az erősbitési tagadót elébe teszszük (amidőn mindig *nem-nek* van helye), a mondottakat így is módosíthatni: *nem láttam őt sehol, nem voltam sehol, s tulzó erősbitéssel: nem voltam sehol sem.* Ugyan ily viszonyban áll vele a vagyonságot tagadó *nincs v. sincs*, pl. *sehol sincs v. sehol nincs nyugta, s a „nincs“-et előbbre téve: nincs nyugta sehol (v. sehol sem) v. nincs sehol (sem) nyugta, v. nyugta nincs sehol (sem).* Tehát ezekben tulságból ismét fölveheti a *sem-et*: *nincs nyugta sehol sem.* Tiltólag: *sehová se menj, v. a „ne menj“ előbbre tételével, ne menj sehová v. ne menj sehová sem.* V. ö. SE; SEMMI. Tájékijtással: *sohol*. Ellentéte: *mindenhol*; viszonylatai: *néhol, valahol, akárhol*.

SEHONN, (se-honn) I. SEHOL.

SEHONNA, (se-honna) ösz. fn. Semmi haza, vagy oly hely, melyen valaki csak úgy csavargóképen, ideiglen tartózkodik. *Sehonnából jött; sehonnába tá-*

vozott. Innen: *sehonnai*, am. jött ment, csavargó, ki-nek hátán a háza, vagy, mint mondják, nyakába akasztja a világot, és megy; máskép: *semmiházi*. Tájékijtással: *sohonna; sohonnai*.

SEHONNAI, (se-honnai) I. SEHONNA alatt.

SEHONNAN v. SEHONNAN SEM, (se-honnan v. se-honnan-sem) ösz. helyhatározó. Semmi helyről, tájról, vidékről sem; továbbá, bizonyos helyek, tájak, vidékek egyikéről sem. *Honnan fúj a szél? Sehonnan, v. sehonnan sem. Sehonnan sem jöttek a várt vendégek. Sehonnan sem hallani semmi hírt.* Vagy: *Nem jöttek el sehonnan (sem) a várt vendégek.* V. ö. SEHOL. Ellentéte: *mindenünnen* (= mindenhonnan). Viszonyfogalmak: *néhonnan, valahonnan, akárhonnan*. Tájékijtással: *sohonnan*.

SEHONNAT, SEHONNÉT, (se-honnat vagy —honnét) I. SEHONNAN.

SEHOVA v. SEHOVÁ, v. SEHOVÁSEM, (se-hova v. se-hova-sem) ösz. helyhatározó. Semmi helyre általán véve; továbbá, bizonyos helyek közül egyikére sem. *Hova szándékozol fordőre? Sehová v. sehova sem. Sehova sem bújhatott el üldözői elől, v. üldözői elől nem bújhatott el sehová, v. sehová sem. Három hónapig sehova sem ment a házból.* Tiltólag: *Sehova se nézz.* V. ö. SEHOL. Ellentéte: *mindenhova*; viszonylatai: *néhova, valahova, akarhova*. Tájdivatosan: *sohova*. V. ö. SE, I.

SEHUTT, (se-hutt) tájdivatos ih. e helyett: *sehol*; I. ezt.

SEJ, elvont gyöke *sejdit*, *sejt* szóknak és származékaiknak. I. SEJDÍT.

SEJÁT, I. SAJÁT.

SEJD, (sej-d) elvont, vagy elavult törzs, melyből *sejdit*, *sejdités* származnak. Rokona a vastaghangu *sajd*, ú. m. a *sajdit*, *sajditás* szók törzsöke. A *sejd* törzs a *sejt* igével azonosnak tekinthető, s e szerint *sejdit* am. *sejtit*.

SEJDÍT, (sej-d-ít) áth. m. *sejdit-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. 1) Valamit szagló érzék által megérez. 2) Félhomályos jelekből előre gyanít valamit, s mintegy megszagol. *Amit sejdtettem volt, megtörtént. Nem tudom bizonyosan, de úgy sejdttem, hogy...* „A gyermek keserveit a nap elvivé magával, s ő nem sejdíté még, hogy vannak bánatok, melyeket egy éjnek álma el nem takarhat fátyolával.“ A Carthausi. B. Eötvös Józseftől. V. ö. SAJDÍT. Képeztetésre hasonlók hozzá: *jajdit*, *fajdit*.

SEJDÍTÉS, SEJDÍTÉS, (sej-d-ít-és) fn. tt. *sejdités-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Szagolás, melynél fogva valaminek hollétét, mivoltát gyanítjuk, érezzük. 2) Észrevése valaminek, de csak némi homályban, midőn világos eszménk nincs róla. *Ha sejdtésem nem csal, mintha álgyulövést hallottam volna.* V. ö. SEJDÍT.

SEJK, fn. tt. *sejk-et*, harm. szr. —e v. —je. A székelyeknél több rokon családok főnöke, elüljárója, az atyafiaknak, kivált egy házban lakóknak mintegy fejedelmök. Egyezik vele a keletieknél, különösen a

perzsáknál *sáh*, mely királyt, vagy fejedelmet jelent s melyből lett Európában Adelung szerint a német *Schach*, francia *echec*, angol *chek* stb.; a törökben pedig még inkább egyezően *sejkh*, mely Hindoghlu szótárában így értelmeztetik (francia nyelven): *viellard*; *docteur, supérieur de Dérvis ou religieux mahométan*; *grand prédicateur*. Minden esetre Ázsiából hozott ősrégi szó.

SEJMÉK, I. SELYMÉK.

SEJP; SEJPÉG; SEJPÉS, I. SELYP; SELYPÉG; SELYPÉS.

SEJT, (1), (sej-t) áth. m. *sejt-ett*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Valamit homályosan érez, vagy belső homályos észleléssel gyanít, észrevesz. *Nem sejti a veszélyt. Nem sejt a dologhoz.*

„Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt.“

Berzsenyi.

L. SEJDÍT. Gyöke *sej*, melyből a cselekvő *t* képzővel lett *sejt*; s egyezik mély hangon *saj* gyökkel, „sajdíť” szóban. V. ö. SAJ, (4). Így alakultak: *lejt, rejt, ajt, fejt*, továbbá a *haj* indulatszóból *hajt*, végre a görbülésre vonatkozó *haj kaj* gyökökből *hajt, kajt*. Hasonló kifejléléssel képződtek: *hullajt, szakajt, szalajt, felejt*, s némely mások.

SEJT, (2), fn. tt. *sejt-ét*, harm. szr. —je. 1) Likacsok vagyis kis fiókok, vagyis ilyen fiókokból álló csoport, szöveték, a méhkasokban, melyekbe a méhek a mézet gyűjtik, vagy melyek néha üresen is maradnak. E szöveték viaszanyagból áll. 2) Átv. ért. hasonló szövetékek a növényi és állati testek szerkezetében. (Cellula, Zelle). Másképp különösebben ha csak egyszerűen van szó: *sejtecs*. 3) Így nevezik néhutt a szekrény fiókjait is, honnan e mondat: *sok sejtje, rejtje van*.

Mintogy a sejt szövethoz hasonló, valószínű, hogy gyöke *sej* egy eredetű a *sző szövet*, és a *sövénynek söv* gyökével, t. i. a *v* és *j* mint rokon hangok fölcserélésével, mintha volna, *szövet, szevet, sövet, sevet*. Alakra egyeznek vele: *lejt* (főnév), *böjt, sajít, rojt, bojt*, melyeket l. saját rovataik alatt.

SEJTALAKÚ v. —ALAKU, (sejt-alakú) ösz. mn. Mi a méhkas sejtjéhez némileg hasonló, likacsos kised fiókokkal ellátott, pl. az úgynevezett darázskő, vagy némely gombafajok. V. ö. SEJT, (2), fn.

SEJTALAKÚLAG, (sejt-alakúlag) ösz. ih. A méhkas sejtjéhez hasonló alakban.

SEJTBORÉK, (sejt-borék) ösz. fn. A sejt legkülsőbb része, mely a sejttartalmat szakadatlanul köröskörül zárja. (Zellmembran, Zellwand. Erdészeti műszótár).

SEJTECS, (sej-t-ecs) fn. tt. *sejtecs-ét*. L. SEJT fn. 2).

SEJTELEM, (sej-t-el-ém) fn. tt. *sejtelm-et*, harm. szr. —e. Homályos érzet, vagy tudat, illetőleg eszme, melyet valamiről bírnak, midőn annak mivoltát, holletét stb. csak sejtjük. *Sejtelmem volt a dologról. Sejtelmem nem csalt*. V. ö. SEJT, (1), áth.

SEJTÉS, (sej-t-és) mn. tt. *sejtés-t* v. —et, tb. —ek. Sejtekekkel ellátott; továbbá, a viaszsejthez hasonló szövetű, likacsos, fiókos. *Sejtes méhkas, sejtes méz. Sejtes kövek, gombák. A növényi vagy állati testnek sejtes részei*. Különösebben a növénytanban sejtés (favosum) az olyan vazok (receptaculum), melynek lesüppedései egyenszögűek, s válaszfalai vékony hártványok, milyen a bordon (onopordum) vazka. (Gönczy Pál). Legkülönösebb érteményben *sejtes növények* (plantae cellulales, Zellpflanzen) azon alsóbb szervezetű növények, melyeknek edényök nincs, hanem csupán sejtekből állanak. (Erdészeti Műszótár).

SEJTÉS, (sej-t-és) fn. tt. *sejtés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. A nem szabatos nyelvészokás szerint am. sejtelem; holott ettől abban különbözik, hogy a sejtés a szagló érzéknek, vagy az észlelő tehetségnek homályos sikerű működését, a sejtelem pedig ennek eredményét jelenti. V. ö. SEJTELEM.

SEJTÉSÉRCZ, (sejtes-ércz) ösz. fn. A bányákban találtató likacsos, vagyis a viaszsejthez hasonló ércz. V. ö. SEJT.

SEJTETLEN, (sej-t-etlen) mn. tt. *sejtetlen-t*, tb. —ek. Nem sejtett, nem vélt, nem remélt. Határozóként am. sejtetlenül, nem sejtve.

SEJTGYARMAT, (sejt-gyarmat) ösz. fn. A sejtek oly laza egyesülése, mely szerint azok tökéletes alakulásuk után egymástól elválhatnak és életüket azon túl egyenként folytatják. (Zellfamilie).

SEJTKÉPZENY, (sejt-képzény) ösz. fn. A sejt életelve s leglényegesebb része. (Plasma, protoplasma).

SEJTKÉS, (sejt-kés) ösz. fn. A méhészek sajátmenü kése, melylyel a mézes sejteket a kaptárból kimetszik.

SEJTKORALL, (sejt-korall) ösz. fn. A korallok egyik faja, keresztben szövődött sejtszerű likacsokkal. (Gellepora).

SEJTKÖZI, (sejt-közi) ösz. mn. Az egyes sejtek között levő. *Sejtközi menetek* (Intercellulargänge), csatornaféle menetek a sejtek közt, melyek vagy levegőt, vagy gyantát, vagy olajat visznek.

SEJTLIK v. —LYUK, (sejt-lik v. —lyuk) ösz. fn. A sejtrendszerben vagy sejtszövetben egy-egy fiókocská.

SEJTMAG, SEJTMAGCSA, (sejt-mag vagy —magcsa) ösz. fn. A sejtből levő, gömbalaku testecske, mely a sejtkepzény egy részének megsűrűsödéséből veszi eredetét. (Cytoblast, Zellenkern).

SEJTNEDŰ, SEJTNEDV, (sejt-nedű v. —nedv) ösz. fn. Folyadék a sejtből, vagyis az ebben levő többféle anyag feloldott állapotban. (Zellflüssigkeit).

SEJTRAGASZ, (sejt-ragasz) ösz. fn. A sejtbőrök általváltoztatásából származó anyag, mely a sejteket egymással összeragasztva tartja. (Intercellularsubstanz).

SEJTSZÖVET, (sejt-szövet) ösz. fn. Némely testeknek a mézet tartalmazó viaszsejthez hasonló szerkezete, és alakja, vagyis több fiókocskából álló

s egymással öszvefüggő szövetet képező test. *Némely kövek, érczek, gombák sejtszöve*. A boncztanban több hártvácskák öszveszövődése, melyek között kisebb vagy nagyobb hézagok vannak. *Hosszú, rövid, vastag, ritka, sűrű sejtszövet*. A növényekben igen finom, föltötte különböző alakú, piczi, s egymással szorosan öszvefüggő, s hézagocskára oszló finom hártvány, melyek a nedvényeket körülveszik. Különösbbe az öszves sejtek oly csoportosulása, melynél fogva egész éltökön át egyesülve maradnak, különböztetésül a sejtgyarmattól. V. ö. SEJT, (2).

SEKÉLY, (sek-ély) mn. tt. *sekély-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Tájdivatosan am. a maga nemében kicsi, keves, nem nagy terjedelmű. Ez értelemben egyezik vele *csékely*. Az erdészetben jelenti a talajnak csékely mélységét. Különösen mondják pedig vízről, mely nem mély, melyet könnyű meglábolni. Innen főnevül használva jelenti a víznek, folyónak magasabb fenekét, zátonyosát, mint átkelésre v. gázolásra alkalmas helyet. *A sekélyen átmenni*. Egy értelmű lévén a *csékely* szóval, gyöke is egy ezével, t. i. *csék*. Az utóbbi jelentésben egyezik vele némileg a székely *sugó* v. *sugás*; l. ezeket. Rokonul tekinthető a német *seicht*, a lapp *coke, cokes, csagataj szig*

SEKÉLYÉDÉS, (sek-ély-éd-és) fn. tt. *sekélyédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn a víz, folyó magassága fogy. V. ö. SEKÉLYÉDIK.

SEKÉLYÉDIK, (sek-ély-éd-ik) k. m. *sekélyédtem*, —*tél*, —*étt*. Mondják vízről, folyóról, midőn magassága s egyszersmind mélysége fogy, apad és sekélyt képez.

SEKÉLYÉS, (sek-ély-és) mn. tt. *sekélyés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Mondjuk vizekről, folyókról, melyekben sekélyek, azaz, meglábolható helyek, emelkedések, zátonyok vannak. *Apadáskor a kisebb, sőt a nagyobb folyók is több helyen sekélyesek*. V. ö. SEKÉLY.

SEKÉLYSÉG, (sek-ély-ség) fn. tt. *sekélység-ét*, harm. szr. —*e*. A víznek, folyónak, tónak stb. sekélyes állapota, vagy tulajdonsága. *Sekélysége miatt nem hajókázható folyam*. V. ö. SEKÉLY.

SEKODIK, (sé-kod-ik) k. m. *sekod-tam*, —*tál*, —*ott*. Őrségben am. sikolt, sikít.

SEKRÉSTYE, v. SEKRÉSTYE, fn. tt. *sekréstyét*. A római katolikusoknál így nevezetik a templomhoz épített azon terem, vagy pitvarszoba, melyben az egyházi szolgálathoz tartozó öltözékeket, és szereket tartják, s hol a szolgálattevő papok öltözködnek, és levetkeznek. A latin *sacristia* után módosított szó, melyből lett a német *Sakristei* is.

SEKRÉSTYÉS, (sekréstye-es) fn. tt. *sekréstyés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Templomszolga, ki a sekréstyére, s általán a templomra fölügyel, a papot öltözteti, vetközteti, s egyéb templomi szolgálatokat tesz; máskép: *egyházi*. *Néha misét sem hall a sekréstyés*. (Km.). Melléknevül véve tárgyese: *sekréstyés-t* v. —*et*, többese: —*ek*; s am. sekréstyével ellátott, pl. *sekréstyés templom*, különböztetésül oly templomtól vagy kápolnától, melynek sekréstyéje nincsen.

SELÉB, régiesen am. zsilíp; l. ZSILÍP.

SELEJT, fn. tt. *selejt-ét*, harm. szr. —*je*. Valaminek alja, hitványa, kivetni valója, mi nem bir azon kellékekkel, melyek lényegéhez, vagy czélirányához szükségesek. Némileg hasonló hozzá a köz nyelven divatozó *mustra*, midőn kivetni, a jobbaktól elválasztani valót jelent pl. *mustrajuh, mustra vén lovak*. *A baromnak, gyümölcsnek selejtje*. *Az áruk selejtjeit külön választani*.

Valószínűleg a német *schlecht* szóból módosult, mely a dán nyelvben *laet, slet*.

SELEJTÁRU, (selejt-áru) ösz. fn. A maga nemében alávaló, roszul, és rosz anyagból készült, kivetnivaló áru. *Selejtárukkal üzérkedő házaló*. *A selejtárukat kiválogatni a jók közül*.

SELEJTÉL, (selejt-él) áth. m. *selejtél-t*. A jobb neműek közül a selejteket v. selejteseket kiválogatja, kimustrálja. *Selejtélni a bányákat, juhokat, és eladni*. *Selejtélni a gyárból kapott árukat*. V. ö. SELEJT.

SELEJTÉLÉS, (selejt-él-és) fn. tt. *selejtélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A selejteket v. selejtesek kiválogatása.

SELEJTÉS, (selejt-és) mn. tt. *selejtés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Miben selejtek, azaz, rosz, alávaló, hitvány gyűrészek vannak. *Selejtes nyáj*, melyben kimustrálni való harmok vannak. *Selejtes gabona*, mely vadócós, konkolyos, üszögös stb. *Selejtes áruszállítvány*. V. ö. SELEJT.

SELEJTÉZ, (selejt-éz) áth. m. *selejtéz-tem*, —*tél*, —*étt*. L. SELEJTÉL.

SELEJTÉZÉS, (selejt-éz-és) l. SELEJTÉLÉS.

SELEJTGYÖNGY, (selejt-gyöngy) ösz. fn. Hamis gyöngy, vagy az igaz gyöngyök alja, hitványa.

SELEJTMARHA, (selejt-marha) ösz. fn. A maga nemében hitvány, kimustrálni való marha.

SELEJTPORTÉKA, (selejt-portéka) lásd SELEJTÁRU.

SELENY, (sel-eny) fn. tt. *seleny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. RETENY.

SELEP, régiesen am. zsilíp; l. ZSILÍP.

SELISTYE, l. SZELISTYE.

SELLEG, l. SERLEG.

SELLENCZ, fn. tt. *sellencz-ét*. Győr és Komárom megyékben a dunántúli részen am. ellető, vagyis a mezőkön nád- és sövényrekeszek az ellő juhok számára. Talán am. *ellencz* s elötéttel; vagy *szüelencz*?

SELLŐ, (ser-l-ő) fn. tt. *sellő-t*. Néhutt: *sellő*. Így nevezik több vidéken, nevezetesen Szatmárban, Máramarosban a folyók, patakok azon helyeit, hol nagyobb esések levén, sebesebben folynak. Nevét suhogó hangjának utánzásától kapta, valamint *sé, séd, Síd, Sajó, zsilíp* v. *seleb*. V. ö. SER, (1).

SELLYE mezővárosok Nyitra és Somogyvár-megyékben; helyr. *Sellyé-re*, —*n*, —*ről*.

SÉLLYE v. SÉLYE, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Sélyé-re* v. *Sélyé-re*, —*n*. —*ről*.

SELYYED, tájdivatosan am. sülyed. „Késedelem és fogyatkozás lenne az dologban, az követek is megselljednének“ (= fennakadnának), kiknek utjok ha késedelemben esnék, annyival nehezebb volna az szegénységnek. Gróf Eszterházy M. nádor. 1634. (Történelmi Tár. VIII. K. 83. 1.).

SELYYK, I. ZSELYK.

SELMECZ, fn. tt. *Selmecz-ét.* 1) Sz. kir. bányaváros Hont m. 2) KIS—, NAGY—, faluk Liptó m.; helyr. *Selmecz-re*, —*én*, —*ről*.

SELMECZBÁNYA, ösz. fn. I. SELMECZ, 1). Helyr. —*bányá-n*, —*ra*, —*ról*.

SELMECZI, (selmecz-i) mn. tt. *selmecz-i-t*, tb. —*ek*. Selmeczre való, oda tartozó, azt illető; ott készült, arra vonatkozó, stb. *Selmecz-i bányászok. Selmecz-i határ. Selmecz-i pipa.*

SELNICZE, I. SZELNICZE.

SELPICZ, falu Pozsony m.; helyr. *Selpicz-re*, —*én*, —*ről*.

SÉLYE, (1), fn. tt. *sélye-t*. Régi, s ma alig divatos szó. Calepinus magyarázója szerint am. „mortuorum conditorium,“ azaz, sír, sírbolt. Szabó Dávidnál, sír vagy koporsó, Sándor István szerint, szent Mihály lova. Egyezik vele a Heltainál eléforduló *zsélye*. (2. köt. 251. 1.) *Zsélyébe tevék a testet, és beszurkozák azt mindenfelől.* Továbbá hasonló hozzá a *zselle* v. *zsölleszék*, mely karokkal ellátva, s nagyobb terjedelménél fogva félig fekvésre is alkalmas. Egy értelmű s eredetű a latin *sella* szóval. Innen kiindulva legvalószínűbbnek tarthatjuk, hogy *sélye* eredetileg karos gyásypadot, vagy szelleszékhez hasonló alkotványt jelentett, hová a halottat fektették, vagy ültették, innen továbbá jelentette a gyásypadhoz, vagy székhez hasonló szent Mihály lovát, melyen a holt testet sírba viszik; végre névszócseré által átvitetett a koporsóra és sírgödőre is, melyekbe a halottat fektetik.

SÉLYE, (2), I. SÉLLYE.

SELYEB, falu Abaúj m.; helyr. *Selyeb-re*, —*én*, —*ről*.

SELYÉM, (sely-ém) fn. tt. *selym-ét*, harm. szr. *selym-e*. A selyembogárnak finom, fényes, szilárd szálaból álló szöveménye, akár nyersen véve, amint t. i. a gubóban öszvetekeredett; akár fonalakká sodrott, vagy fonott állapotban. *Nyers, fonott, sodrott selyem. Bojtos selyem. Fél-selyem* olyan szövet, melynek csak egy része selyem, a másik pedig gyapot. *Selyemmel hímezni, kivarrni valamit.* Névszócserével, selyemszövetből készült ruha. *Selyemben járni. Csakúgy suhog rajta a selyem. Selyembe, bársonyba öltöztetni valakit.* Átv. selyemhez hasonló finomságu. *Selyem haj, selyem gyapjú. Selyem mező, selyem rét. A völgyi mezőnek selyme.* Képes kifejezéssel, *selyemélet*, igen szép, fényes, gyöngyélet.

A selyem nevei számos nyelvekben abban egyeznek meg, hogy első gyökhangjuk *sz* v. *s*, minnek közös okát legalább részben talán a selyem suhogásának hangutánzásában kereshetjük. Legközelebb áll

a magyar *selyem* szóhoz a latin *sericum*, melyet némelyek a görög *σίρκ*-től származtatnak, mely selyembogarat jelent; mások azt a *ser* (többszben *seres*) nevű ázsiai népségtől származtatják (a görög *σίρκ* szóval együtt. „Assyrius gemmas, Ser vellera, thura Sabaei. Ausonius.“). Továbbá ide sorozhatók a svéd, dán *silke*, angol *silk*, angolszász *seole*, német *Seide*, franczia *soie*, sínai *sí* (tela serica), mongol *sirgek* (rohe Seide) stb. Az illír és vend nyelvekben Dankovszky szerint: *szvilen*.

SELYÉMANYAG, (selyém-anyag) ösz. fn. A selyem akár természeti vagyis nyers, akár pedig már mesterségesen egy vagy más módon elkészített (fonott, sodrott, szövött) állapotban.

SELYÉMÁRU, (selyém-áru) ösz. fn. Selyemfonalából, vagy selyemkelmékből álló áru, mint adásvevés tárgya.

SELYÉMÁRULÁS, (selyém-árulás) ösz. fn. Selyemárúkkal való kereskedés.

SELYÉMÁRUS, (selyém-árus) ösz. fn. Ki selyemárúkkal kereskedik.

SELYÉMBIRKA, (selyém-birka) ösz. fn. Általán birka, mely selyemhez hasonló finom gyapjat visel, milyenek a Spanyol- és Szászországban tenyésztett s hazánkban is nagy mennyiségben nevelt birkák; különböztetésül a nem nemesített *kutyaszőrű, zigara, raczka* juhoktól.

SELYÉMBOGÁR, (selyém-bogár) ösz. fn. Tulajdonkép rovar, vagyis a selyempillének hernyója, melynek eredeti hazája Ázsiának meleg tartományai-ban van; rendszerént az eperfák levelein élődik, s magát finom, és szilárd szálu gubóba fonja be, melyet forró vízbe tesznek, hogy a bogarat, mely különben keresztül rágná magát, elölven, a selyemszálakat legombolyítsák, azután megfonják, és megszőjék.

SELYÉMBOJT, (selyém-bojt) ösz. fn. Bojt, melyet selyemanyagból kötöttek, vagy másképen készítették.

SELYÉMBOLT, (selyém-bolt) ösz. fn. Kalmár-bolt, melyben selyemárúkat tartanak, és árulnak.

SELYÉMCSIPKE, (selyém-csipke) ösz. fn. Selyemfonalából kötött, vagy szőtt finomabb nemű csipke. *Selyemcsipkével díszített öltözék.* V. ö. CSIPKE.

SELYEMCSUK, puszta Győr m.; helyr. —*csul-ra*, —*on*, —*ról*.

SELYÉMDÚS, (selyém-dús) ösz. mn. Hol sok selyem készítenek. *Lombardia selyemdús ország.*

SELYÉMEPERFA, (selyém-eper-fa) ösz. fn. Eperfák neme alá tartozó növényfaj; levelei mélyen szívesek, vállban egyenetlenek, legtöbbször tojásdadok, de gyakran kikanyarított szélű karéjosak, rendetlenül fogasak, fényesek. Ennek leveleivel élnek a selyemhernyók; latinul: *morus alba*, nem azért, mintha csupán fehér gyümölcsöt teremne, hanem, hogy a kérge szőke, és ha megsértik, fehér nedv foly ki belőle.

SELYÉMFA, (selyém-fa) ösz. fn. Krepin faja; szára ágatlan, hengeres; levelei tojásosszűk, alul molyhosak; virágernyője a szárhegyen bókoló; növénytani néven: *pamutkrepin*. (Asclepias syriaca).

SELYÉMFARKÚ v. — **FARKU**, (selyém-farkú) ösz. mn. Madárnem, melynek tollai, főleg szárnytollai különösen finomak, és selyempuhák. (Ampelis L.). *Csacska selyemfarkú*, mely északi Európában lakik, s melynek borsos ízű husa megehető. (Ampelis garrulus.) *Tarka selyemfarkú*. (A. variegata).

SELYÉMFÉNYŰ, (selyém-fényű) ösz. mn. Minek fénye a selyeméhez hasonló. *Selyemfényű posztó, szövet, tollak*.

SELYÉMFESTÉS, (selyém-festés) ösz. fn. Kelmefestői működés, mely által a selyemfonalakat, szöveteket bizonyos színűekké festik.

SELYÉMFESTŐ, (selyém-festő) ösz. fn. Festő, ki a selyemfonaloknak, szöveteknek, kelméknek bizonyos szint ad.

SELYÉMFOGSZŐR, (selyém-fog-szőr) ösz. fn. A lopvanöszök seregébe, és mohok osztályába tartozó növényfaj; tokszája kettős pártázatu, a külső tizenhat fogu, a belső ugyanannyi szőrű; hímvirága bimbóforma; kétlaki. (Neckera Hypnum).

SELYÉMFOLYÁS, (selyém-folyás) ösz. fn. A körömházon alúli megtüzesedése az ujjnak, melybe, hogy tovább ne terjedjen, selymet húznak. Székely tájszó.

SELYÉMFONAL, (selyém-fonal) ösz. fn. Selyemszálakból álló fonal. *Selyemfonallal varrni, hímezni*.

SELYÉMFONÁS, (selyém-fonás) ösz. fn. Fonás, mely által a nyers selyemszálakat fonalakká alakítják. V. ö. **FONÁS**.

SELYÉMFONÓ, (selyém-fonó) ösz. mn. és fn. Ki a nyers selyemszálakat fonalakká fonja. *Selyemfonó leányok*. Továbbá gép, mely selymet fon, vagy ház, szoba, melyben selymet fonnak vagy gombolyítanak. Átv. selyembogár.

SELYÉMFŰ, (selyém-fű) ösz. fn. Népies neve a krepinek neméből való növényfajnak; szára kevés águ, fölül egy kevésbé öszvenyomott; levelei tojásdad-láncásak, alul szőrösek; virága szép vörös; másképp növénytani néven: *selyemkrepin*. (Asclepias amoena).

SELYÉMGALAND, (selyém-galand) ösz. fn. Selyemfonalakkól szőtt finom galand. *Selyemgalandokkal díszített kalap, fejkötő*.

SELYÉMGOMBOLYÍTÓ, (selyém-gombolyító) ösz. fn. Gombolyítóféle eszköz vagy gép, melylyel a gumókról a selyemszálakat gombolyagba szedik.

SELYÉMGUBÓ, (selyém-gubó) ösz. fn. A selyemhernyónak tojásdad gubója, melyet magából fon, és gombolyít, s melyről, ha forró vízben megpuhították, a szálakat legombolyítják. (Cocon).

SELYÉMGYAP, (selyém-gyap) ösz. fn. A selyem középczából csinált gyap (watta).

SELYÉMGYAPJÚ, (selyém-gyapjú) ösz. fn. Az úgynevezett selyembirkák finom szálú gyapja.

SELYÉMGYÁR, (selyém-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben a gubókról a selyemszálakat legombolyítják, és fonalakká sodorják; különösebben, ahol selyemszöveteket készítenek.

SELYÉMGYÁRNOK, **SELYÉMGYÁROS**, (selyém-gyárnok v. — gyáros) ösz. fn. Iparos személy, kinek selyemgyára van.

SELYÉMHAL, (selyém-hal) ösz. fn. Így nevezik néhol túl a Dunán a *menyhalat*.

SELYÉMHÁLÓ, (selyém-háló) ösz. fn. Hálóféle szövet selyemszálakból.

SELYÉMHÉNGÉR, (selyém-héngér) ösz. fn. Henger, melyre selyemfonalakat tekernek; továbbá az ily hengerre tekert selyem.

SELYÉMHERNYÓ, (selyém-hernyó) lásd **SELYÉMBOGÁR**.

SELYÉMHÍM, (selyém-hím) ösz. fn. Hím, vagyis cifra varrat, tüzet, melyet selyemfonalakkal tesznek. *Selyemhímmel kivarrt köntös, bunda, ködmen*.

SELYÉMHÍMZÉS, (selyém-hímzés) ösz. fn. Hímzés, melyet selyemfonalakkal csinálnak, vagyis maga ezen cselekvés; az így végrehajtott mű pedig, szabatosan szólva: *selyemhímzet*.

SELYÉMHÍMZET, (selyém-hímzet) ösz. fn. Selyemfonalakkal varrott mű.

SELYÉMHÍMZŐ, (selyém-hímző) ösz. fn. Varró, vagy varrónő, ki holmi finomabb öltözékeket, pipéréket selyemfonalakkal hímez. V. ö. **HÍMEZ**; **HÍMZŐ**.

SELYEMHÚR, (selyém-húr) ösz. fn. Szegényebb pl. cigány zenészeknél hegedűhúr (e húr) selyemfonalból, bélhúr helyett.

SELYÉMJUH, (selyém-juh) l. **SELYÉMBIRKA**.

SELYÉMKALAP, (selyém-kalap) ösz. fn. 1) Nyúlászorból készített finomabb nemezű kalap. 2) Tulajdonképeni selyemanyagból készített kalap. *Férfi, női selyemkalap*.

SELYÉMKELME, (selyém-kelme) l. **SELYEMÁRU**.

SELYÉMKERESKÉDÉS, (selyém-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki selyemanyaggal, vagy selyemkelmével, és szövetekkel üz.

SELYÉMKERESKÉDŐ, (selyém-kereskédő) ösz. fn. Ki selyemanyaggal, kelmékkal, szövetekkel kereskedést üz.

SELYÉMKÉZKENŐ, (selyém-kéz-kenő) ösz. fn. Kezkenő selyemszövetből.

SELYÉMKÖNTÖS, (selyém-köntös) ösz. fn. Köntös selyemszövetből.

SELYÉMKREPIN, (selyém-krepin) lásd **SELYÉMFŰ**.

SELYÉMMOLNA, (selyém-molna) ösz. fn. Eszköz, vagyis malomnemű gép, melynek segítségével nagyobb mennyiségű selyemszálakat egyszerre föl-gombolyítani, egyszersemind fonallá alakítani lehet.

SELYÉMMŰ, (selyém-mű) ösz. fn. 1) Selyemanyagból, vagyis kelméből készített mű. 2) Selyemfonallal kivarrott, hímezett, díszített mű.

SELYÉMMŰHÁZ, (selyém-mű-ház) ösz. fn. Dolgozó ház, melyben selyemműveket készítenek.

SELYÉMNEMŰ, (selyém-nemű) ösz. mn. Selyemhez hasonló. *Némely növények selyemnemű levelei, héjai.*

SELYÉMNYOMÓ, (selyém-nyomó) ösz. fn. Nyomdai eszköz, vagy gép, melylyel a selyemszövetekre különféle alakokat, képeket, czífrázatokot nyomnak; továbbá azon míves, ki ezt teszi.

SELYÉMNYÚL, (selyém-nyúl) ösz. fn. Tengeri nyúlfaj, mely a közönséges tengeri nyúltól nagysága és finom szőre által különbözik.

SELYÉMORSÓ, (selyém-orsó) ösz. fn. Orsó, melylyel selymet fonnak.

SELYÉMPAPLAN, (selyém-paplan) ösz. fn. Paplan nevű takaró, melynek felső része selyemszövetből készült.

SELYÉMPILLE, (selyém-pille) ösz. fn. Azon éjjeli pilléfaj, melynek bábja az úgynevezett selyemhernyó. (*Phalaena bombyx mori*).

SELYÉMPOSZTÓ, (selyém-posztó) ösz. fn. Szó szerint, valódi selyemből szőtt posztó; de köznyelvhasználat szerint jelent finom selyemgyapjuból való posztót.

SELYÉMROJT, (selyém-rojt) ösz. fn. Rajt selyemszálakból, általában selyemanyagból.

SELYÉMROVAR, (selyém-rovar) l. **SELYÉMBOGÁR**.

SELYÉMRÓZSA, (selyém-rózsa) ösz. fn. Rózsafaj, melynek szirmai finom, selyemtapintatúak. (*Rosa holoserice*).

SELYÉMRUHA, (selyém-ruha) ösz. fn. Bármilyen ruha selyemszövetből.

SELYÉMSÁRDA, (selyém-sárda) ösz. fn. Nővényfaj a sárdák neméből; levelei kerekded-szívesek, kihagyottak, fogasak, puha molyhosak; kocsányi magánosak, a nyeleknél rövidebbek; tokocskái csonkítottak; virága sárga. (*Sida Abutilon*). Köznéven: *sárdamályva*.

SELYÉMSINÓR, (selyém-sinór) ösz. fn. Sinórféle készítmény selyemfonalakból.

SELYÉMSODRÓ, (selyém-sodró) ösz. fn. Szelemly, ki selyemszálakból fonalakat vagy sinórokat sodor; továbbá, eszköz, mely által e sodrás történik.

SELYÉMSUJTÁS, (selyém-sujtás) ösz. fn. Sujtásféle készítmény selyemfonalakból.

SELYÉMSZÁL, (selyém-szál) ösz. fn. 1) Szoros ért. legfinomabb vékonyságú selyem, amint azt a selyemhernyó a gubóba gombolyítja. 2) Az ily szálakból font, vagy sodrott fonal. *Selyemszállal hímézni, megkötni valamit.*

„És ha gyöngy lehetnék,
Csak igazgyöngy lennék,
Szeretöm nyakáról
Selyemszálon függnék.“

Népdal. (Czuczortól).

SELYÉMSZALAG, (selyém-szalag) ösz. fn. Selyemszálakból vagy fonalakból szőtt szalag. *Selyemszalagokkal piperezett női öltözékek.*

SELYÉMSZEDÉS, (selyém-szedés) ösz. fn. A selyemtenyésztők azon munkája, midőn a gubókat öszveszedik, és selyemszálaitak legombolyítják.

SELYÉMSZÖVÉS, (selyém-szövés) ösz. fn. Foglalkozás, illetőleg takácság vagy gyári munkálkodás, mely által a selyemfonalakat szövetekké alakítják.

SELYÉMSZÖVET, (selyém-szövet) ösz. fn. Szövet, melynek anyaga selyemfonalakból van. *Selyemszövetből való női öltözékek. Selyemszövettel bélelt ruha.*

SELYÉMSZÖVŐ, (selyém-szövő) ösz. fn. Takács, vagy gyáros, ki selyemfonalakból különféle kelméket készít.

SELYÉMTAKÁCS, (selyém-takács) l. **SELYÉMSZÖVŐ**.

SELYÉMTELEK, puszta Győr m.; helyr. *Selyémtelek-re, —én, —ről.*

SELYÉMTENYÉSZTÉS, (selyém-tenyésztés) ösz. fn. A gazdasági, és tenyésztési iparnak neme, midőn valaki a selyemhernyókkal czélszerű bánás által selyemanyagot állít elő.

SELYÉMTERMELÉS, (selyém-termelés) l. helyesebben: **SELYÉMTENYÉSZTÉS**. A 'termel', 'termelés' szókkal már mindenféle helytelenség furakodott nyelvünkbe. 'Terem' valami a föld ereje által, s 'termesztünk' vagy 'termelünk' valamit, midőn emberi munkásság (mívelés) segélyével a földet czélunkhoz képesti termésre kényszerítjük. Az állatokat pedig a magyar ember tenyésztí, nem termesztí vagy termeli. Van ugyan szükség általános fogalomra a tudományban, mely mind a termesztést, mind a tenyésztést, mind a másnemű mívelést (pl. banyamívelést, erdőmívelést), mind végre a nyers anyagok átalakítását, illetőleg mesterséges elkészítését magában foglalja, s ez volna a 'jövesztí', illetőleg 'jövesztés' szó; de 'sótermelés', 'liszttermelés' és több hasonló szódirincselések a magyar nyelv természete szerént képtelenségek.

SELYÉMTÖK, (selyém-tök) ösz. fn. Tájdivatosan így nevezik az *úri*, vagy *bécsi* vagy *sütőtök*-öt.

SELYÉMZSINEG, (selyém-zsineg) ösz. fn. Selyemszálakból, vagy fonalakból sodrott zsineg. *Selyemzsineggel megfojtani valakit. Nyakon selyemzsiniget viselni.*

SELYK, l. **ZSELYK**.

SELYMÉK, fn. tt. *selymék-ét*, harm. szr. — e. A székelyeknél: *sejlyék*. Magyarország legtöbb tájain: *semlyék*, azaz, mocsáros, ingoványos, söppe-dékes hely, hová nem közeledhetni veszély nélkül (Kriza J.). Szeged tájékán homok buczkák közt laposabb orgoványos szénatermő hely (nem pedig ingovány. Náthy József). Valószínű, hogy 'semlyék' szóban *m* és *ly* helyet cseréltek, és *selymék* az eredeti alak, melynek gyöke *sely* rokon a *sülyed*, tájdivatosan *sellyed*, *sillyed* igékéhez. V. ö. **SELLYED**. Ily áttétel létezik többek közt *elme* és *emle*, *emlék* között.

SELYMÉR, (selyem-ér) fn. tt. *selymér-t*, tb. — *ék.* L. SELYEMBOGÁR.

SELYMÉS, (selyém-és) mn. tt. *selymés-t v.* — *et*, tb. — *ék.* 1) Selyemmel bővelkedő, ellátott, selymet viselő, tartalmazó. *Selymes Lombardia. Selymes gazdaságok, urak. Félsejlymes ruha. Selymes bolt.* 2) Selyemhez hasonló finom szőrű, molyhu. *Selymes juhok. Selymes növényzirmok, levelek.* Különösebben a növényeknél igen finom tapintatu fénylő, s lelapult kurta szőrről mondják, milyen a liba-pimpó (potentilla anserina) levelén levő szőr.

SELYP, (1), (sely-p, sely-ő) mn. tt. *selyp-et*. Általán, ki hibás nyelvűsége miatt a szóhangokat rosszul ejti ki, s azokat egymással fölcseréli. Különösen, ki *sz*, *z* helyett *s-et*, *zs-t* mond, pl. *számár samár, éhezük éhezük.* Néhu: *pelyp*. Aki megfordítva ejti e hangokat, az tulajdonkép *szelyp* volna, milyenek a csangó magyarok. V. ö. HÖBÖGŐ, DADOGÓ, PÖSZE.

Hangutánzó szó, innen a szláv nyelvben: *šaplác, šušlác, šušlavi*, a németben hangáttétellel: *lispen, lispeln* (susogni; selypegni).

SELYP, (2), puszta Nógrád m.; helyr. *Selyp-re*, — *én*, — *ról*.

SELYPÉG, (sely-p-ég) gyak. önh. m. *selypég-tem*, — *tél*, — *étt*. Selyp nyelven beszél. V. ö. SELYP.

SELYPÉGÉS, (sely-p-ég-és) fn. tt. *selypégés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e*. Selyp nyelven szólás, beszélés. V. ö. HÖBÖGÉS, DADOGÁS, és PÖSZE.

SELYPÉS, (sely-p-és) mn. tt. *selypés-t v.* — *et*, tb. — *ék.* Ki egy kevésbé selypeg, ki az illető hangokat nem ejti egészen tisztán, különösen az *sz* és *z*, *cz* helyett *s*, *zs*, *cs*-féle hangokat hallat, pl. *a csigány nem szereli a zsabkenyeret*. E nyelvhibát leginkább a beszélni kezdő gyermekeknél venni észre.

SELYPÉSSÉG, (sely-p-és-ség) fn. tt. *selypés-ség-ét*, harm. szr. — *e*. Selypes nyelvűség, vagyis hibás tulajdonság, mely szerint valaki selypesen ejt bizonyos hangokat.

SELYPÍT, (sely-p-ít) önh. m. *selypít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni v.* — *eni*. Bizonyos hangokat hibásan ejt ki. V. ö. SELYP. Ezen igének képzőjénél fogva áthatónak kellene lennie; de szokása nyelvünknek több hangejtésre vonatkozó, s önható igéket így képezni, pl. *rikít, sikít, sipít, kukorít, kiált, rikolt, sikolt, ordít, vonít, üvölt* stb. Egyébiránt ezek is, valamint más önható, sőt közép igék is, vonzanak tárgyesetes viszonyneveket, pl. *nagyot kiált, rikkant, sokat ordít, kukorít* stb.

SELYPÍTÉS, SELYPÍTÉS, (sely-p-ít-és) fn. tt. *selypítés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e*. Bizonyos hangoknak selyp kiejtése. *A selypítésről korán le kell szoktatni a gyermeket. Egy kis selypítés illik neki.*

SEM, összetett kötszó. Áll 1) legközségesebben az *is-nem* elemekből. Lássunk példákat mindenek előtt a legjelesebb székely népnyelvből. *Kjed azt sem tudja* (= azt *is-nem* tudja) *vagynk-e a világon? Mű sem* (= mi *is-nem*) *szoktuk bántani az embert. Mű sem*

vagynk rosszabb emberek mind (= mint) *más. Egyedül jól sem esik az embernek. Ezt az ördög sem győzi végig várni. Ma ki sem tudsz térni belőle. Miért és* (= miért is) *téssz virágot a kalapodba, ha csak annyinak sem vagy embere. Még a szeme sem nyílt ki. Hézád* (= hozzád) *közél sem lehet járni. Náladnál hamisabb sem kell. Úgy elfogódott, hogy sírni sem tudott. Apád, ha akarna sem tagadhatna meg. Jól győzi — feje sem fáj tőle. Ojan* (olyan) *rusnya idő van, hogy a jó kutyát sem kéne a házból kihajtani* stb. Néha a két elemet külön is használják: *Minden ember egy halállal tartozik s én es* (= is) *többel nem* (e helyett; én sem többel. Kriza J. gyűjteménye. Székely szó-lásmódok). A régibb iratokból: „Ha nem használ, sem törődöm rajta.“ (Mikes K. Törökországi levelei. XXXVIII. levél). „Mind avval sem elégedtek.“ (Levél 1530-ból. Szalay Ág. 400 m. l.). „Azt irod, hogy az házra én hét száz forintot vöttem vóna fel, higyed fiam, hogy még csak hét pinzt sem vöttem.“ (Levél 1545-ből u. o.). „De még az vicze espán sem adott az ^hő jószágából az mostani rovásban csak egy pénzt is be.“ (1547. u. o.). „Még ez ideig csak egy pénzt sem adott az mastani adóba.“ (U. o.). Vagy „sem“ helyett külön *is-nem* :

„Hogy mind éltemben nem láttam
Írásba *es* nem olvastam.“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 27. l.).

Ha ugyanazon mondatban a *sem* kötszón kívül az ige mint mondomány mellett más tagadó szó is eljön, — mi leginkább elválasztó mondatokban (*sem—sem*) történik, — a régiek az egész „sem“ alakot rendszerént megtartották. „Ilyen buzgóságval sem baráth sem az országnem volth az én kegyelmes uramhoz.“ (Levél 1542-ből. Szalay Ág. 400 m. l.). „Immár sem nekünk, sem nekik.“ (értsd alatta nincsen. 1557. u. o.). „Sem Nádasdy uramébul, sem Bottyány uramébul, sem gróf uramébul, sem az Turzóné asszonyom jószágából csak egy pénzt sem adtak az mastani rovásból.“ (1547. u. o.). „A sok essé (esső) miatt sem nem szánthathok, sem nem vethethék.“ (1559. u. o.). Mely példákban a későbbi és mai szokás a *sem* alakot *se-vé* szereti rövidíteni. „Azért sem drágábbat se jobbat nem kívánhatok.“ (Mikes K. Törökországi levelei. XXIII. levél). L. SE, II. — 2) Öszvetéttetik a *sem* az egymás után közvetlenül következő *sem nem* vagy *se nem* szóból, mi a régieknél gyakoribb mint a mai szokásban. Példák ugyanazon levelekből: „Ighen csodálkozom rajta hogy énnekem semmit sem ízenetek sem íratok.“ (= sem nem v. se nem íratok. 1542.). „Értem az levélbül az te panaszokodasodat erről, hogy mely igen elfeletkeztem én mind Miklós bátyáddal öszve (= együtt) te rúlad, hogy sem (= se nem) írunk neked sem ízenünk. Egyéb oka, higyed szerelmes fiam nincsen, hogy én neked ennek előtte sem írtam sem izentem, hanem ez hogy nem volt kitül izennem és levelet küldenem.“ (1544.). „Nem hogy valaha ő szavát hallottátok, de sem láttátok ő sze-

mélyét.“ (Müncheni cod. János evang. V.). Innen Vörösmartynál:

„Sem szántok, sem vetek,
Mégis kitelelek.“

Madárhangok. (A veréb).

„A^h gonoszokat sem feddenőjük meg, sem imádkoznánk érettök.“ (Debr. Legendáskönyv). Mikes Kelemen már külön kiírja: „Naplementig se nem esznek, se nem isznak.“ (XXIX. l.). „Se nem könnyebb, se nem kissebb.“ (XLVI. l.). — 3) Összetételük és-nem szóból:

„Hiszem a feltámadást,
Látjuk siron túl egymást;
Enyim léssz ott Katiczám!
Nem tilt anyád, sem anyám.“

Székely népdal.

„Sem anyám“ = és nem anyám. *Még nem zöldellenek a fák, sem a füvek.* Szász Károlynál is olvasunk hasonló példát:

„Szívem gyakorta úgy fáj, nagy bút okoz neki,
Csak egyre volna vágya s azt el nem nyerheti!
Hajh, azt reménytelen kell váltig fájlalnia...
Nem arany, sem ezüst az: — egy ifjú dalia.“

„Sem ezüst“ e helyett: „és nem ezüst.“

Ha a „sem“ igezőra viszonylik és azon igező mellett igezőtő is van, a *sem* az igezőtő után jön, pl. *föl sem veszi az embert*, mit másképp így is fejezhetünk ki: *nem is veszi föl az embert*, s ebben a „nem is“ megfordítva áll; de így is használják: *föl sem is veszi az embert*, s ebben az „is“ kétszer fordul elé, mert a „sem“, mint tudjuk, szintén am. „is-nem“. Hasonlók: *meg sem köszöni a jótéteményt; hozzá sem szólott; hátra sem nézett; be sem tekintett; el sem fogadta a köszöntést.*

„Míg a tóban halak laknak,
Addig rózsám el sem hagylak.“
Népdal.

Nevezetes körülmény, hogy ha a *sem* a viszonyzó után tételik, a minék leginkább akkor van helye ha magában áll, a hangsúlyt elveszti, és ez egészen az előtte levő egyik vagy másik viszonyzóra, illetőleg annak gyöktagjára megy által, pl. mint fentebb: *még a széme sem nyílt ki; mind ávval sem elégedtek v. mind ávval sem elégedtek; egy pinzt sem adtak.* De ha a *sem* a vele viszonyban álló szót megelőzi — leginkább elválasztó mondatokban —: akkor a *sem* nemcsak hogy erős hangsúlyt kap, hanem a mondatba erősítésül még egy más tagadó szócskát a *sem-et* vagy *sem-et* is fölveszi, még pedig az ige előtt, pl. mint fentebb: „Ilyen buzgósággal *sém* barát *sém* az ország *ném* volt az én kegyelmes uramhoz“; „*sém* Nádasdy *sém* Bottyány csak egy pénzt *sem* adtak“; vagy „*sem* helyett a rövidített „se“: „Tíznek *sircsen* egy fa széke, *sé* olyan ágya mint nekem, *sé* csak fa tábla is az ablakjokon.“ (Mikes Kelemen. Törökországi levelei. X-ik levél). Másutt (XIX-ik l.): „A há-

zamban *sé* szék *sé* asztal *ném* alkalmatlankodik.“ (A rövidített „se“ szócskára számos példát olvashatni a SE alatt). Ebből is láthatni, hogy a hangsúlyos „sem“ más elemekből áll (és-nem v. se-nem), mint a súlytalan (is-nem). „Semmi“ is am. se-nem-mi.

Ugyanazon hangsúlyos *sem* összetételük némely más szókkal is, mint *sem-mi*, *sen-ki* (jobb hangzás kedvéért „sem-ki“ helyett), a melyek épen úgy miként az egyszerűbb hangsúlyos „sem“ erősítésül rendszerint más tagadó szót is megkivánnak a mondatban, ú. m. a *nem* vagy *sem* és *nincs* vagy *sincs* szokat, pl. *senki nincs v. sincs, semmi nincs v. sincs, semmi levelét nem vettem, senkit nem láttam*; sőt még az összetett tagadó szók is előfordulhatnak ugyanazon mondatban, pl. *soha senki nincs, sehol semmi nincs*; v. ö. SEMMI.

Összetételként előjön még tájdivatosan *semmint*, *semhogy*; és régiesen *sem egy*, „semmi“ vagy „senki“ helyett. L. a maguk helyén.

SEMEDDIG, SEMEDDIGSEM, (se-meddig, se-meddig-sem) ösz. ih. Ellentéte: valameddig. Értelme: legkevesebb ideig sem. V. ö. SEHOL.

SEM EGY, (1). Gyermeekjáték neve, melyben tenyereiket váltogatva „sem egy, sem kettő, sem három“ stb. olvasás közben egymás fölé rakják, és a „sem tíz“-kor eléjövő kézre ráütnek.

SEM EGY, (2), a régiéknél, különösen a Bécsi és Tatrosi codexekben am. *semmi*; és *senki*, vagy megfordítva: *egy—sem*. „Sem egy érdemet nem vött.“ (Bécsi cod. Heszter. V.). „Sem egy hely nem lelettetik.“ (U. a. Dániel. II.). „Sem egy ügyet nem lelék ez emberben.“ (Tatrosi cod. Lukács XXIII.). „Ő minden javát orvosokra költötte vala és sem egytől meg nem vígasztathaték.“ (U. a. Lukács. VIII.).

SÉMÉR, fn. tt. *sémér-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *je*. L. SÖMÖR.

SÉMÉRÉDIK, I. SÖMÖRÖDIK.

SÉMÉRÉS, I. SÖMÖRÖS.

SÉMÉR FŰ, I. SÖMÖRFŰ.

SÉMÉRGÉS, I. SÖMÖRGÖS.

SEMERRE, SEMERRESEM, (se-merre, se-merre-sem) ösz. ih. Az általán vett, vagy bizonyos tájak közül egyikére, vagy egyike felé sem. *Ezen völgyből semerre sem láthatni. Merre szándékozol menni? Semerre, v. semerre sem.* Ellentétek: *mindenfelé, mindenhova*; viszonyfogalmak: *némifelé, valamerre, valahova*. V. ö. SEHOL.

SÉMES, mn. tt. *sémes-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Baranyában am. pamutos; talán „selymes“ módosulata.

SEMESNYE, erd. falu B.-Szolnok m.; helyr. *Semesnyé-re*, — *n*, — *ról*.

SEMETKÓCZ, falu Sáros m.; helyr. *Semetkócz-ra*, — *on*, — *ról*.

SEMFŰSEMFA, (sem-fű-sem-fa) ösz. fn. Lásd SEFŰSEFA.

SEMHOGY, (sem-hogy) I. HOGYSEM.

SEMICSODÁS, (se-micsodás) I. SEMILYEN.

SEMIKOR, SEMIKORSEM, (se-mikor, se-mikor-sem) ösz. igehatározó. Az általán vett időnek egyik szakában sem; máskép: *soha* (= se-ha). Elentétei: *mindenkor* (mindenha); viszonylatok: *némelykor* (néha), *valamikor* (valaha). V. ö. SE, (1); SEHOL.

SEMILY, (se-mily) ösz. névmás és mn. I. SEMILYEN.

SEMILYEN, SEMILYEN SEM, (se-milyen, semilyen-sem) ösz. névmás és mn. Miben akár az általán vett, akár bizonyos tulajdonságok közül egy sem található. *Milyen pénzt kaptál, ezüstöt, aranyat, vagy papírost?* felelet: *Semilyent*, vagy: *semilyent sem*. V. ö. SE, (1); SEHOL.

SEMINŐ, (se-minő) I. SEMILYEN.

SEMJÉN, falu Zemplén m.; ÉR—, Bihar m., KÁLLÓ—, Szabolcs, KÉR—, Szatmár m.; helyr. *Semjén-be*, —*ben*, —*ből*.

SEMLÁK, KIS—, NAGY— faluk Temes m.; helyr. *Semlák-ra*, —*on*, —*ról*.

SEMLEG, (sem-leg) ih. Sem egyik, sem másik nemhez, vagy párthoz, vagy részhez nem tartozva, részvét nélkül.

SEMLEGÉS, (sem-leg-és) mn. tt. *semlegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Sem egyik sem másik nemhez, vagy párthoz, vagy részhez nem tartozó, egyikhez sem szító.

SEMLEGÉSSÉG, (sem-leg-és-ség) fn. tt. *semlegesség-et*, harm. szr. —*e*. Semleges állapot vagy tulajdonság.

SEMLYÉK, I. SELYMÉK.

SEMLYÉKÉS, (selym-ék-és) mn. tt. *semlyékés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Süppedékes, ingoványos. *Semlyékes völgyek*. V. ö. SELYMÉK.

SEMLYÉKHÚR, (semlyék-húr) ösz. fn. Nővényem a háromhimesek seregéből, és háromanyások rendjéből; csészéje két levelű; bokrétája egy szirma, egyenetlen metszésű; tokja egy rekeszű. (Montia).

SEMLYÉN, I. SEMJÉN.

SEMMED, tájdivatos kiejtés; I. SENYVED.

SEMMI, (sem-mi) ösz. mn. és fn. tt. *semmi-t*; mint fn. harmadik személyi birtokraggal: *semmi-je* v. *semmi-e*. Elemei: *se* nem és *mi*, mintha volna: *se-nem-mi*; s eredeti jelentése: nem-lét, nem-levő. *Semmi ahhoz képest. Semmi erejű. Semminél semmibb.* (Pázmán P.). *Nehéz a semmiből teremteni.* (Km.). *Nesze semmi, fogd meg jól.* (Km.). *Kiszírták a szemét nagy semmivel.* (Km.). Eljön *sőnemmi*, 'semmi' helyett egy 1627-iki levélben (Tudománytár 1838-iki IV. kötet.). Ezen összetétel, mint általán a hasonló összetételek, rendszeréni mondatokban nem vagy *sem*, illetve *nincs* v. *sincs* tagadó, és *ne* v. *se* tiltó szókat is megkivánja, mind e mellett a mondatban sajátlag nem annyira két tagadó szó rejlik, mint az egyik járulékos tagadó szó csak erősbitésül szolgál; v. ö. SE, (I); és SEM; úgyhogy ha kérdésre felelünk, nem

múlhatlanul szükséges az erősbitő *sem* vagy *nem*, pl. *Mit hallottál?* — *Semmit*, v. *semmit sem* (= semmit is nem). Ellenben másnemű mondatokban, pl. *Semmi nem kell neki*, v. *semmi sem kell neki*, elemeire feloldva: *se nem mi (is) nem kell neki*, a *nem* által a *mi* külön, és az ige is (*kell*) külön, és az utóbbinál csak mintegy erősbités végett tagadtatik. E szerint elemzendők: *Én neked semmit sem vétettem* = se nem mit is nem vétettem. *Semmit sem lát* = se nem mit is nem lát. *Semmivel sem gondol* = se nem mivel is nem gondol. *Semmiért sem haragszik* = se nem miért is nem haragszik. *Semmihez sem ért* = se nem mihez is nem ért. Hasonló szerkezetben használtatik vele a *sincs*, mely am. „is-nincs“ pl. *Semmim sincs* = se nem mim is nincs. *Semmije sincs* = se nem mi je is nincs. *Semmi baja sincs* = se nem mi baja is nincs. A régiek erősbitésül inkább a „nem“ szót használták: „Az urakébul kegyik semmit nem adtak.“ (Levél 1547-ből Szalay Ág. 400 m. l.). „Semmi élést nem hoznak.“ (1557. u. o.). „Semmi hírem nem jött.“ (1559. u. o.). „Hírt egyebet semmit nem írhatok.“ (U. o.).

Ha az erősbitési tagadó szócska a „semmi“ szót megelőzi, akkor csak „nem“ használtatik, de a „semmi“ szó maga után veheti az *is-t*, sőt túlságos erősbitésül a *sem-et* is, pl. *nem gondol semmivel*, v. *nem gondol semmivel is*, v. *nem gondol semmivel sem*. Ugyanez áll a tiltó *se*, valamint a „senki“ szóról is: *senkit se bánts* = semkit is ne bánts; de helyes ez is: *senkit ne bánts*; mi inkább a régieknél jön elő. Sőt, ha az erősbitési tagadó szócska a mondatban előbbre tétetik, akkor csak *ne* használható: *ne bánts senkit*; vagy *senkit is*; vagy még egy erősbitési tagadóval: *ne bánts senkit se*, miként a *sem-nél* is láttuk. A régieknél arra is van példánk, hogy a „senki“ mellett más tagadó szó nem áll, pl. „Senki oka ennek“ (Levél 1541. körül. Szalay Ág. 400 m. l.).

A *semmi-től* különbözik azon *semi*, mely ugyan magában nem használtatik, de amely a *semily*, *seminő*, *semicsodás*, *semikor* származékok alapjának tekinthető. Azonban itt nem a *sem*, hanem a *se* szó rejlik; és ez itt tulajdonképen nem a *mi* szónak, hanem a *mi* szóból összetétel által származott *mily*, *minő*, *mikor* stb. szóknak alkatrészét teszi; és ezek veszik maguk elé a *se* szót, épen úgy, mint *sehonna*, *sehonnai*, *sebaj*, *sehogy*, *sehova* szók is stb. A régieknél ugyan sokszor találjuk a „semmi“ szót is egy *m-mel*; de ők a kettős betűk írására ritkán ügyeltek; és hogy önálló „semi“ nem lehet, mutatja a *sen-ki* (= sem-ki), melynek első alkatrésze ugyanazon viszonyban, ugyanazon „sem“; és „se-ki“ ezen értelemben soha elé nem fordul.

A főtebbi elemzések és fejtegetésekből megtetszik, hogy az újabb korban elharapódzott azon szokás, mely szerint a *semmi*, *senki* szókból a *sem* elhagyatván, csak *mi* és *ki* szókat használnak, a helyes szófejtéssel, de a népnyelvel is ellenkezik, pl. *semmit sem tudunk*, mást jelent mint: *mit sem tudunk*; amabban az egyik *sem* a *mi-t*, a másik a *tudunk* igét

mintegy erősítésül tagadván, az egész kizárja az ellenkezőnek minden lehetőségét; emebben csak a *tudunk* tagadtatik, a *mi* pedig nem. Ezért a népnyelv és az igazi magyar nyelvézés eme kifejezés alatt: *mit sem tudunk*, nem azt érti, hogy *semmit sem tudunk*, hanem a min kívül még valami egyebet tudhatunk, más szóval: van amit nem tudunk, de valamit még is tudunk. Mily ferdeség jönne ki, ha némely más hasonló módon összetett tagadó szóknál is a *sem* vagy *se* alkatrészt elhagynók, pl. *ha se hazudj*, e helyett: *soha se hazudj* (a régiéknél a ,soha' gyakrabban: *sonha azaz sem-ha*); *mikor sem volt annyi gyanusítás mint most*, e helyett: *semmikor sem volt*; *milyen alkuba se bocsátkozzál*, e helyett: *semilyen alkuba se*.

Ha, mint föntebb érintők, a ,*semmi*' szóval vagy összetételeivel valamely kérdésre felelünk, az erősítő ,*sem*'-et tetszés szerént hozzá tehetjük vagy elhagyhatjuk, pl. *Mi az újság?* — *Semmi* v. *semmi sem*. V. ö. SEHOL. Néha az erősítő ,*sem*' nélkül is eljön, de akkor más értelme van, pl. *semmire ment* v. *semmire jutott* am. tönkre jutott és *semmire sem ment* am. nem boldogult. *Semmire való* (haszontalan, rossz erkölcsű) más mint *semmire sem való* (nem alkalmas *semmire*). *Semmi ember, te semmi!* vagy *semmiség!* (nem jelent nem létezőt, hanem haszontalant; rossz erkölcsűt).

SEMMIEJT, (sem-mi-ejt) régiesen am. semmit v. semmisít. „És megsemmiejtették Istennek parancsolatját a tü szerzéstekért.“ (Tatrosi cod. Máté XV.).

SEMMIEMBER, (semmi-ember) ösz. fn. Erkölcsi értelemben ugyanazon jelentésű a *semmirekellő* és *semmirevaló* szókkal.

SEMMIFELE, (sem-mi-felé) ösz. ih. Semmi tájra, semmi irányba, semmi cél felé. Ellentétei: *mindenfelé, sokfelé, többfelé*.

SEMMIFELE, (semmi-féle) ösz. mn. Semmi félhez, nemhez, osztályhoz sem tartozó. *Semmiféle gondok sem nyomják. Semmiféle gabona sem termett. Semmiféle jövedelme sincs. Semmiféle gombát se egyél.* Ellentétei: *mindenféle*; viszonyos fogalmak: *nemiféle, valamiféle*. V. ö. SEMMI.

SEMMIFELEKÉPEN, SEMMIFELEKÉPEN-SEM, (sem-mi-féle-képen, sem-mi-féle-képen-sem) ösz. ih. Semmiféle módon, sehogyan, semmiképen. V. ö. SEMMI, SEHOL.

SEMMIHÁZI, (sem-mi-házi) ösz. mn. és fn. Kinek semmie nincs, vagy, semmie sincs; továbbá, jöttment, szemétről szakadt, schonnai, világfutó, országerülő, csavargó, haszontalan dib-dáb ember. V. ö. SEMMI.

SEMMIKÉP, SEMMIKÉPEN SEM, (sem-mi-kép v. —képen-sem) ösz. ih. Schogyan, semmi módon sem, épen nem. Ellentétei: *mindenkép, némikép, valamikép. Semmikép sem juthat hivatalra. Semmikép sem akar egyezni. Semmikép sem lehet őt megnyugtatni. Semmikép sincs a dolog inyére. A nem, nincs* viszonytagadóval hasonló módon, pl. *semmikép nem akar egyezni*. V. ö. SEMMI.

SEMMILÉTEKÉPEN, (sem-mi-léte-képen) ösz. ih. A székeleyknél am. semmiképen; l. SEMMIKÉP.

SEMMINÉBE, (semmi-nemben?) ösz. ih. A székeleyknél, különösen Udvarhelyszéken am. semmikép.

SEMMINEMÜ v. —NEMÜ, (sem-mi-nemü) ösz. mn. Valamennyi nemek közül egyikéből sem való. *A vak semminemü test színét sem ismérheti. A siket-néma semminemü hangot sem hall.* Ellentétei: *mindenemü, néminemü*, (hibásan: *némünemü* v. *némü*) *valaminemü*. Midőn *nem nincs* tagadókkal viszonylik, szabatosan: *seminemü*. V. ö. SEMMI.

SEMMINT, (sem-mint) ösz. kötszó. Tájdivatosan am. *mint sem*; l. ezt.

SEMMI OKON, a Tatrosi codexben am. semmiképen. „És úgy lőtt, a nyolczad napon jövének megkörnyékezni (körülmétni) a gyermeket, és nevezik vala ötöt ő atyjának Zachariásnak nevéen és felevén ő anyja, monda: *semmi okon*, de Jánosnak hívatatik.“ (Lukács. I.).

SEMMIREKELLŐ, (sem-mire-kellő) ösz. mn. Személyre vitetve am. haszontalan, hasznavehetlen, *semmire sem alkalmas*. Különösen erkölcsi értelemben, dologtalan, henye, kicsapongó, ledér magavisetű, naplopó. V. ö. SEMMI.

SEMMIREKELLŐSÉG, (semmire-kellőség) ösz. fn. Hibás, vagy vétkes tulajdonsága és állapota az olyanoknak, kit *semmirekellőnek* nevezünk. V. ö. SEMMIREKELLŐ.

SEMMIREVALÓ, (semmire-való) ösz. mn. és fn. Körülbelül am. *semmirekellő*, haszontalan, rossz erkölcsű, naplopó. A leszóló, lealázó kemény kifejezések egyike. Csupán képességre v. dologra vitetve az erősítő *sem*-et is magához veszi: *semmire sem való*.

SEMMIS, (sem-mi-s) mn. tt. *semmis-t*, tb. —*ek*. Közéletben önállóság nem igen, csak a *semmisül*, *semmisít*, *semmisedik* származékokban divatozik. Törvénytudományi és törvénykezési nyelven am. teljesen érvénytelen, mintha nem is léteznék, s megfelel a latin *nullus* melléknévnek. *Semmis kötelezvény. Semmis eljárás*, midőn a bíróság az eljárás lényegesebb részét annyira figyelmen kívül hagyja, illetőleg megsérti, hogy az a felsőbb bíróság által megsemmítettik.

SEMMISÉDÉS, (sem-mi-s-éd-és) lásd SEMMISÜLÉS.

SEMMISÉDIK, (sem-mi-s-éd-ik) k. m. *semmiséd-tem*, —*tél*, —*ett*. L. SEMMISÜL.

SEMMISÉG, (sem-mi-ség) fn. tt. *semmiség-ét*, harm. szr. —*e*. Azon fogalom, melyet a nemléttel azonosítunk; megszűnt lét, vagy ami soha sem létezett.

„Te hoztad a nagy minden ezer nemét

A semmiségből.“

Berzsenyi.

Tágabb ért. igen csekély dolog, vagy állapot, vagy tulajdonság, alig észrevehető lét; mi a maga nemében alig bír valamely becsesél, értékkel. *Semmiségből oly nagy zajt üt. E semmiség szót sem érdemel*. Néha

am. mulandóság, hiúság. *Az élet, és gyönyörök semmiségéről elmélkedni.* Feddőleg am. semmirekellő. *Te semmiség!* V. ö. SEMMI.

SEMMISÍT, (sem-mi-s-it) áth. m. *semmisít-ett*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Szoros ért. valaminek létét egészen megszünteti, mi akkor történnék, ha a létezőnek nem csak alakja, hanem lételemei is megszűnnének lenni. Szélesb és szokottabb ért. azt esz közli, hogy valami ne legyen az többé, ami bizonyos alakban volt, hogy czélba vett működése, vagy hogy előbbi épsége végképen megszűnjék, hogy érvénytelené váljék stb. Rendesen meg igekötővel használatik. *A tűz, árvíz megsemmisített sok helységet. Rongálás által megsemmisített eszközök, fegyverek. Új végrendelet által megsemmisíteni a régiebbet. Megsemmisített váltók, kötelevények. Megsemmisített bírói eljárás.* Néha am. tönkre tesz, végső inségre juttat. *A sok csapás megsemmisített bennünket.* V. ö. SEMMI.

SEMMISÍTÉS, SEMMISÍTÉS, (sem-mi-s-ít-és) fn. tt. *semmisítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valami semmivé tétetik, megsemmisítetik; különösen elrontás, éptelenné tevés, érvénytelenítés. *Elveszett váltók, kötelevények megsemmisítése.* V. ö. SEMMISÍT, és SEMMI.

SEMMISLEG, (sem-mi-s-leg) ih. A törvénytudományban és törvénykezésben am. teljesen érvénytelen módon, mintha nem is léteznék. *A kiskorúak semmisleg kötnek terhes szerződéseket.* (Nulliter).

SEMMISÉG, (sem-mi-s-ség) fn. tt. *semmiség-ét*, harm. szr. —e. A törvénytudományban és törvénykezésben valamely cselekvénynek azon minősége, midőn az törvény szerint semmisnek tekintetik. (Nullitas). V. ö. SEMMISLEG.

SEMMISÜL, SEMMISÜL, (sem-mi-s-ül) önh. m. *semmisül-t*. Semmis állapotra jut; megszűnik valami lenni; vég romlásra, tönkre jut; eredeti épsége egészen elvesz; érvénytelené válik; elfogy. V. ö. SEMMISÍT.

SEMMISÜLÉS, SEMMISÜLÉS, (sem-mi-s-ül-és) fn. tt. *semmisülés-t*, tb. —ék. Változás, midőn valami semmivé lesz, midőn bizonyos tekintetben létezni megszűnik, stb. I. SEMMISÜL.

SEMMÍT, (sem-mi-it); SEMMÍTÉS, (sem-mi-ít-és) I. SEMMISÍT; SEMMISÍTÉS.

SEMMITEVŐ, (semmi-tevő) ösz. mn. Ki semmit sem mivel, henyélő, dologtalan, naplopó. *Semmitevő szolga, utcai síheder.* A tagadás még nagyobb fokán: *semmit nem tevő, vagy semmit sem tevő.*

SEMMITŐBÍRÓSÁG, (semmitő-bíroság) lásd SEMMITŐSZÉK.

SEMMITŐSZÉK, (semmitő-szék) ösz. fn. Felsőbb bíróság, mely a törvénykezésben valamely alsóbb bíróság által az eljárásban elkövetett lényeges hibát, pl. ha az ügy azon bíró hatósága alá épen nem tartozik, ha a bíró a törvényben megállapított határidőket meg nem tartotta stb. valamelyik peresfél panaszára megvizsgálja, és ha a panaszt alaposnak találja, a hibás eljárást megsemmisíti vagyis teljesen

érvénytelennek nyilvánítja, és az illető alsóbb bíróságot újabb eljárásra utasítja.

SEMMITŐTÖRVÉNYSZÉK, (semmitő-törvénytörvényszék) I. SEMMITŐSZÉK.

SEMMITTEVÉS, (semmit-tevés) ösz. fn. Dologtalan henyélés, munkásság nélküli időrablás.

SEMMITTEVŐ, (semmit-tevő) I. SEMMITEVŐ.

SEMMITUDÓ, (semmi-tudó) ösz. mn. Egészen tudatlan, vagy, ki bizonyos ismeretek körében egészen járatlan, ki semmit sem tud. Ellentétei: *minden-tudó, valamitudó.*

SEMMIVELNEMBÍRÓ, (semmivel-nem-bíró) ösz. mn. Akinek semmije sincs. *A semmivelnembíró harcza a birtokosok ellen.*

SEMMÜNNE, SEMÜNNE SEM, (sem-mi-ünnen, sem-ünnen-sem) ih. Semmiféle helyről, egy tájékról, irányról sem. Itt az *ünnen* átalakult *honnan*, tehát, *semmihonnan*. Ilyen módosítás a *messzünnen* e helyett: *messzehonnan*. Ellentétei: *mindünnen* v. *mindenhonnan*; viszonylatai: *néhonnan, valahonnan*, határozatlanul szólna: *akárhonnan*.

SEMPTHE, mváros Nyitra m.; helyr. *Semphé-re*, —n, —ről.

SEMSE, falu Abaúj m.; helyr. *Semsé-re*, —n, —ről.

SÉNG, régies kiejtés, és írásmóddal am. sing; I. SING.

SENKI, (sem-ki) ösz. névmás, mely minden személyt határozottan tagad, és kizár. *Átalellenben lakik Senki Pállal* (km.), azaz nincs szállása, nincs hova fejét lehajtania. A ragokat úgy veszi fel, mint az önálló *ki*. Ellentéte az egyetemesen állító *mindenki*; s viszonylik vele a részletes *néki* (régiesen am. némely, személyre vitetve), és az egyes *valaki*; továbbá a határozatlan mennyiségű *akárki, bárki*. — A tagadó *sem, nincs, sem, sincs* és a tiltó *ne, se* szócskával épen úgy használják a mondatkötésben, mint a *semmi*. V. ö. SEMMI.

Nem—senki.

Nem jó hozzám senki. Nem tetszik senkinek. Nem láttam senkit. Nem parancsol nekem senki. Nem barátokozik senkivel. Nem fél senkitől. Nem bizik senkiben.

Nincs—senki.

Nincs senkim, kihez folyamodjam. Nincs viszonyban senkivel. Nincs bizodalma senkihez. Nincs mit követelnie senkin. Nincs oka félnie senkitől.

Senki—sem v. —nem.

Senki sem látta, v. senki nem látta. Senkinek sem köszön, v. senkinek nem köszön. Senkitől sem fél. Senkivel sem társalog. Senkin sem segít. Senkihez sem jár. Senkiben sem bizik. A régiek erősbítésül itt is inkább *sem*-et használtak. „Senki nem tudja mi legyen.“ (Katalin legendája).

Senki—sincs v. —nincs.

Senkije sincs v. nincs. Kivüled semkim sincs. Senkivel sincs v. nincs dolga. Senkitől sincs mit tartania.

Senkire sincs gondja. Kitaláltak, senki sincs, körülülték, semmi sincs. (Km.). A régiéknél erősítésül inkább *nincs* szót használtak. „Senki nincsen kit illessen.” (Katalin-legenda).

Ne—senki, tiltó.

Ne háborítson engem senki. Ne bántatok senkit. Ne kövessetek el bántalmat senkin. Ne akarjatok hazudni senki kedvéért. Ne kívánjatok lehetetlent senkitől.

Senki—se v. —ne, tiltó.

Most senki se szóljon, v. senki ne szóljon. Senki se nevesse ki a szegényt. Senkivel se légy haragban. Senkitől se tagadd meg az illő tiszteletet.

Se—se senki ne, tiltó.

Se Péter, se Pál, se senki ne merjen oda menni. Se tőlem, se tőle, se senkitől ne kívánjátok azt. Se velem, se barátaimmal, se senkivel ne legyetek gorombák.

SENKI FIA. Nagyobb nyomatékkal am. senki.

Senki fiának nem szolgállok.

SENNYED, I. SENYVED.

SENNYEDÉK; SENNYEDÉKÉS; tájkiejtéssel: *sönnyedék*, I. SENYEDEG; SENYEDEGÉS.

SENTÉS, fn. tt. *sentés-t*, tb. —*ék*. Szeder Fábrián szerént a palóczoknál am. csapszék, ivóház. Talán a német *Schenktisch* szóból fordítottat el.

SENVED, I. SENYVED.

SENVEDÉK, I. SENYEDEG.

SENY, elavult gyök, melyből származtak: *senyed*, *senyedeg*, *senyedegés*, *senyv*, *senyved*, *senyvedék* (a Nádor-codexben am. *sennyedék*). Jelenti az állati és növényi élő testnek romlandó, veszendő, rohadó állapotát. Rokona azon *szan* gyök, melyből *szenyved* eredett; továbbá *sin* v. *siny*, mint *sinlik* v. *sinylik* gyöke, és mélyhangon: *sany*, *sanyar* stb. Mennyiben némely származékai az állati test zsisbadasát jelentik, rokon gyökeik vele: *zsisbbad*, és *sába* v. *zsába*; végre minthogy a *senyedeg* fekélyt is jelent, e tekintetben hasonló hozzá a *geny*, *genyed*, *genyedés*, és a latinban *sanies*. Hogy a *seny* v. *senyik* hajdan mint ige is létezett, okszerűleg gyaníthatni e származékából *senyv*, mely elemezve *senyő* igenév, azaz, részszülő, mint *ölő ölv*, *nyelő nyelv* stb.

SENYE, puszta Borsod m.; helyr. *Senyé-re*, —*n*, —*ról*.

SENYED, (seny-ed) önh. m. *senyed-tem*, —*tél*, —*t*. Ebből származott a székelyeknél divatos *senyedeg*, *senyedeges*. Jelentésére nézve I. SENYVED.

SENYEDEG, (seny-ed-eg) fn. tt. *senyedeg-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Az állati testen kifakadó fekélyek, sebek, rühös bőrkütegek; a Nádor-codexben *senyvedék*; tájdivatosan *sennyedék*, mely különösen koszt, rühöt jelent.

SENYEDEGÉS, (seny-ed-eg-és) mn. tt. *senyedegés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Fekélyes, rühös, küteges bőrű. V. ö. SENY, SENYEDEG.

SENYEFA, puszta Vas m.; helyr. *Senyefá-ra*, —*n*, —*ról*.

SENYEHÁZA, falu Vas m.; helyr. *Senyeházára*, —*n*, —*ról*.

SENYÉK, falu Sáros m.; helyr. *Senyék-re*, —*én*, —*ról*.

SENYŐ, falu Szabolcs m.; helyr. *Senyő-re*, —*n*, —*ról*.

SENYV, (seny-v) fn. tt. *senyv-et*, harm. szr. —*e*. Az állati vagy növényi élő testnek azon kóros állapota, midőn az életnedvek rendetlen folyása, vagy megromlása miatt véznek, rohadásnak indul, midőn sínlődik, illetőleg zsisbadoz, vagy megránczosodik, öszvezsugorodik, érzéketlenné lesz stb. Mennyiben fájdalommal jár, rokon hozzá *szenv* v. *senyv*. V. ö. SENY.

SENYVED, (seny-v-ed) önh. m. *senyved-t*. Azon kóros állapotban szenved, melyet senynek nevezünk. V. ö. SENYV. Különösen tájszólassal am. merevülésig zsisbbad, érzéki tehetségét veszti, megsasusodik. *A sok ülésben lábai elsenyvedtek. Alig érzi a karját, úgy elsenyvedt.* Tájdivatosan *semmed*, *senved*, *sennyed*.

SENYVEDEK, (seny-v-ed-ék) fn. tt. *senyvedék-ét*, harm. szr. —*e*. Azon kórjelenségek együtt véve, melyek a senyvet képezik. V. ö. SENYVED.

SENYVEDÉS, (seny-v-ed-és) fn. tt. *senyvedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A testnek kóros állapota, midőn senyved.

SENYVEDT, (seny-v-ed-t) mn. tt. *senyvedt-et*. Ami senyvedés által romlott, rohadt, zsisbbadt állapota jutott. *Senyvedt karok, lábak, növények.*

SENYVEDTSÉG, (seny-v-ed-t-ség) fn. tt. *senyvedtség-ét*, harm. szr. —*e*. Senyvedt állapota vagy tulajdonsága az állati vagy növényi testnek. Különösen, zsisbbadt, érzéketlen állapot.

SENYVES, (seny-v-es) mn. tt. *senyves-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Senyvben szenvedő, romlásnak, rohadásnak, bűzhődésnek indult; továbbá, zsisbadozó, megtompult érzékű. V. ö. SENYV.

SENYVESZT, (seny-v-esz-t) áth. m. *senyveszt-ett*, par. *senyveszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Senyveszt tesz, rohaszt; továbbá zsisbaszt, érzéki fogékonyságától megfoszt valamit. Néhutt am. páczol. V. ö. SENYVES.

SENYVESZTÉS, (seny-v-esz-t-és) fn. tt. *senyvesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által az életműves test senyvesztést tetetik. Tájdivatosan: páczolás. V. ö. SENYVES.

SÉP, hangutánzó gyökszó, melyből 1-ször *sépér*, 2-szor *seppéd* és ezek származékai erednek. Gömbölyűbb ajakkal ejtve: *söp*. Rokon hozzá 1) a vastaghangú *sup*, mint a *supra*, *suprál* szók gyöke; továbbá 2) *söp süp*, melyekből a *söpped süpped* tájdivatosan: *seppéd* származtak.

SÉPÉR, (sép-ér) áth. m. *sépér-t* v. *sépr-étt*, htn. —*ni* v. *sépr-eni*. Általán, seprünemű eszközzel hárt valamit. Különösen, valamely térről, vagy testek felszínéről a szemetet, gazt, port, s akárminemű rondaságot seprével elhárít, letisztít. *Kiseperni a szobából a szemetet, forgácsokat. A falakról leseperni a port. Elseperni az ajtó, kapu előtt a gazt. Kiki a maga háza*

előtt seperjen. (Km.) Mondják azon térekről is, melyekről valamit eltisztítanak. *Szobát, udvart, utcát, kéményt seperni. Seprik a pápai utcát.* (Népd.) Továbbá, holmi elszórt, kisebb nemű jószágot seprével öszvehidor. *Öszveseperni az elhullott gabnaszemeket. A szérüről a polyvásba beseperni a kicséptelt gabonát. Gömbölyűb ajakkal : söpör.* — Gyöke azon suhogó hangot utánzó *sép*, melyet a seprés alatt hallani. Hasonló hangutánzásra mutat a Mátyusföldön divatozó *sújt*, hol e helyett : *seperd ki a szobát*, így szólnak : *sújtsd ki a házat.* Arabul : *szafara*, törökül : *szüppür-mek*, innen : *szüppürge* am. seprü.

SÉPÉRÉS, I. SÉPRÉS.

SÉPÉRGET, I. SÉPRÉGET.

SÉPPED; SÉPPEDEK; SÉPPEDES, lásd SÜPPED; SÜPPEDEK; SÜPPEDES.

SÉPREDEK, (sép-ér-ed-ék) fn. tt. *sépredék-ét*, harm. szr. — e. Mindenféle szemét, giz-gaz, melyet öszvesepertek, vagy valahonnan seprével elhárítottak. *Szemégtödörbe vinni a sepredéket. Az utcai sepredéket szekereken elhordani.* Átv. megvető kifejezéssel, mint melléknév, jelent erkölcsileg alávalót, emberiség szemetét, szóval oly emberek társaságát, kiket gazoknak szokás nevezni. *Sépredéknépek. Czudar, sepredék emberek. Pokolsepredék. Gézengúz sepredék.* Gömbölyűb ajakkal : *söpredék.*

SÉPRÉGET, (sép-ér-ég-et) gyak. áth. m. *sépréget-tem*, — *tél*, — *ét*, par. *séprege*ss. Folytonosan, gyakran, vagy némi kényelemmel, lassacsán seper. *Utczákat sepregetve keresi kenyereit. Kéményeket sepregetni.* Máskép : *söprüget.* V. ö. SÉPÉR.

SÉPRÉGETÉS, (sép-ér-ég-et-és) fn. tt. *séprégetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Gyakori folytonos, vagy lassacska seprés. Más kiejtéssel : *söprügetés.*

SÉPRÉGETŐ, (sép-ér-ég-et-ő) mn. tt. *séprégető-t*. Személy, napszámos, kinek rendes keresetmódja a seprés. *Utcai sepregető.*

SÉPRENCZE, (sép-ér-énc-e) fn. tt. *séprencz-t*. Köz neve a küllőrojtok neméből való növényfajnak, melynek szára és virágzása felálló, bugás, borzas; levelei láncsásak, szemszörösek; növénytani teljes neve : *seprencze-küllőrojt.* (*Erigeron canadense*). Rojtos szálakból álló tulajdonságánál fogva egy eredetű a *seprü-vel*; de rokonai a szintén sűrű szálakból álló *seprencze*, *csepőcse*, *csepőte*, *cseplyese*, *gyép*, *gyépü*, s a vastaghangu *gyap gyapju* szók is.

SEPRENCZEKÜLLŐROJT, (seprencze-küllőrojt) ösz. fn. L. SÉPRENCZE.

SÉPRÉS, (sép-ér-és) fn. tt. *séprés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, midőn valaki seper. *Sépréssel foglalkodó cseléd. Utcai seprés. Kéményseprés, szobaseprés.* V. ö. SÉPÉR.

SÉPRŐ, (sép-ér-ő) fn. tt. *séprő-t*. 1) I. SÉPRÜ. 2) Személy, ki sepréssel foglalkodik. Rendesen öszvetéve használtatik : *utczaseprő, szobaseprő, kéményseprő.*

SEPRŐBOCSKA, I. SEPRÜBOCSKA.

SÉPRŐCZIROK; SÉPRŐFOGAREPEDI; SEPRÜFÜ; SEPRŐJENESZTER; SEPRŐKÖTŐ; SEPRŐÜRÖM stb. I. SÉPRÜCZIROK; SEPRÜFOGAREPEDI, SÉPRÜFÜ stb.

SÉPRÖD, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Sépröd-re*, — *ön*, — *röl*.

SEPRÖKE, I. SEPRÜKE.

SÉPRÖS, falu Arad m.; helyr. *Séprös-re*, — *ön*, — *röl*.

SÉPRÖZ, I. SÉPRÜZ.

SÉPRÜ v. SÉPRÜ, (sép-ér-ü) fn. tt. *séprü-t*, tb. — *k*, harm. szr. *seprüje* és a 2-ik jelentésben : *sepreje* is. 1) Növényyszálakból, vesszőkből, vagy állati szőrből, sertéből, tollakból álló, s kisebb-nagyobb nyéllal ellátott eszköz, melylyel seperni szokás. *Nyírfaseprü v. nyírseprü, tövisseprü, vesszőseprü, czirokseprü, serteseprü, tollseprü. Szobaseprü, ruhaseprü, ölseprü, szérüseprü, fölbőseprü, ganéjseprü. Seprüvel ütni, verni, kergetni valakit. Seprüvel kitisztítani a szobát, kéményt. Új seprü jól seper.* (Km.) *Rosz seprü el nem vész a háztól.* (Km. Más szókkal : rosz pénz el nem vész). 2) Átv. a folyadékok durvább s megsűrűdött részei, vagy idegen nemű vegyületei, melyek az edény fenekére szállanak, s az illető folyadék alját, szemetét képezik. *A tisztátalan víznek leülepedett seprüje (vagy sepreje). Olaj seprüje.* Különösen a kiforrott szeszes folyadéknak, pl. bornak, sernek elvált s fenékre szállott üledéke. *Borseprü, sörseprü, eczetseprü.* Szélesé át. ért. az italnak alja, rozsza. *Seprüstől kiüríteni a kancsót. Megitta a seprüjét v. seprejét is.* Továbbá, az úgy nevezett ágy, melyet bizonyos szeszfolyadékok alá tesznek, hogy az által némi ízt, erőt, szeszességet, csipősséget nyerjenek, milyen pl. az eczetágy.

A közönségesebb nyelv szokás oda látszik hajlani, miszerint bizonyoz szók között, melyek személyt, és eszközt jelentenek, a részesülő képzőjében különbséget szeret tenni, pl. *furó*, aki fúr, *furu*, amivel fúrnak; *vájó*, aki váj, *váju*, ami ki van vájva; *vészó*, aki vész, *vészü*, a vészőnek eszköze. Ily viszonyon alapszik a *csegető* és *csegetyü*, *csörgető* és *csörgetyü*, *pattantó* és *pattantyü* közötti különbség is. Ezen hasonlat szerint *seprő* az, aki seper, *seprü* pedig, amivel sepernek, és átv. ért. szeméthez, gazhoz hasonló üledék, melyet a tisztától elválasztani, s mintegy elseperni szoktak.

SÉPRÜCZIROK, (seprü-czirok) ösz. fn. A czirok nevű növénynek azon pongyola bugájú faja, melyből seprüt szoktak csinálni. Nálunk rendszeren a kukoricza között termesztik. (*Holcus sorghum*). Köznyelven : *czirköles*. V. ö. CZIROK.

SÉPRÜFOGAREPEDI, (seprü-foga-repedt) ösz. fn. Mohfaj a kétlaki fogarepedtek neméből; szára elágazó, levelei szálas-láncsásak, sorosak, hátragörbülők. Lakik erdőkben a földön. (*Dieranum scoparium*).

SÉPRÜFÜ, (seprü-fü) ösz. fn. Gőnczy Pálnál újabb növénytani rendszer után az ötporodások (öt-

hímesek) seregébe és kétterméjüek (kétanyások) rendébe tartozó növényem; melynek leple hasábjai hátán keresztben álló hártyanemű szárny, vagy keresztben álló ráncz van; csirája gyűrűalakú; levelei nem tövises hegyűek. (Kochia). Ennek egyik faja szerénte a *kerti seprűfü*, melynek szára fűnemű, szőrösödő; levelei szálasláncsásak, szemszörösek; virágai levelei hónaljaiban csomósak; termése leple murvái igen kurták, háromszögűek, hegyesek. (Kochia scoparia; régebben: *salsola scoparia*, sőt *cheno podium scoparia* is). Köz néven csak *seprűfü* v. *kerti seprű*.

SÉPRÜJENESZTER, (séprü-jeneszter) ösz. fn. A jeneszterek neméből való növényfaj; ágai szögletesek, levelei egyesek, és hármassak; virágai a levéltöveken; hüvelye szőrös szélű. (*Spartium scoparium*). Az erdészeti műszótárban: *seprűke*.

SÉPRŰKE, SEPRŰKE, (sép-ér-ü-ke) fn. tt. *seprűké-t*. 1) Kis seprű. 2) L. SÉPRÜJENESZTER.

SÉPRŰKÖTŐ, (séprü-kötő) ösz. fn. Kézmives, ki seprűket, különösen sertéből valókat készít.

SÉPRŰLÉK, SÉPRŰLÉK, (sép-ér-ül-ék) fn. tt. *seprűlék-ét*, harm. szr. —je. L. SEPRŰ, 2).

SÉPRŰLIBATOPP, (séprü-liba-topp) ösz. fn. Növényfaj a libatoppok neméből; levelei szálas-láncsásak, laposak, épélük, prémesek; virágai csomósak a levéltöveken. (*Chenopodium scoparia*). Más-kép köz nyelven: *kerti seprű*. V. ö. SEPRŰFŰ, SEPRŰKE.

SÉPRŰNYÉL, (séprü-nyél) ösz. fn. A seprűféle takarító eszköznek nyele, azaz, fogója, maroklára. *Seprűnyélen nyargaló boszorkányok*. (Népmese).

SÉPRŰRUTA, (séprü-ruta) ösz. fn. Népies neve egyik ürömfajnak, melynek szárai sugarak, alsó levelei kétszer-szárnyaltak, a felsők szárnyasak, hajszásalak, fészkei félgolyóbisok, szőrösödők, szökék; növénytan néven: *abrutüröm*. (*Artemisia abrutia*).

SÉPRŰÜRÖM, (séprü-üröm) ösz. fn. A fűnemű, ágas száru, bugás virágzásu ürömök egyik faja, melynek levelei serteformák, kétszer vagy háromszor szárnyaltak, kopaszak; szára felálló; ágai szétterjedők; virágai tojásdadok, konyák. (*Artemisia scoparia*). Más-kép köz nyelven: *homokseprű* v. —*seprű*.

SÉPRŰVESSZŐ, (séprü-vessző) ösz. fn. Egyes vessző az ágseprűben, leginkább pedig a seprűnek való nyírfaág.

SÉPRŰZ, (sép-ér-ü-öz) áth. m. *seprűz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —z. Valakit v. valamit seprűvel ver, ütöget. *Kiseprűzték őt a házból. A torkos ebet kiseprűzték a konyhából*. Rokon hozzá *suprál*, *suprúká*, *suprúká*. V. ö. SUPRA.

SEPSE, falu Baranya m.; helyr. *Sepsé-re*, —n, —röl.

SEPSI, I. SZEPSI.

SEPSI SZÉK, a székelyföldi Háromszék egyike.

SEPTEMBER, (kiejtve: szeptember) fn. tt. *september-t*, tb. —*ék*. A polgári évnek kilencedik hava; magyarítva: *öszelő* v. *kilencedzhó*, régi nyel-

ven: *Sz.-Mihály hava*, mely ma leginkább köz hivatalokban használtatik.

SEPTÉR, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Septér-re*, —*én*, —*röl*.

SER, (1), természeti hang, melyben az *e* hangzó éles *ë*, mely inkább az *i*-hez jár közelebb, s különbözik az *é*-től, mely zártan hangzik. Eléjön 1) mint sisergő hang *e* következő szókban: *sercz*, *serczég*, *sercség*, *serpég*, *serpenyő*; 2) mint a sebes mozgást vagy haladást utánzó és suhogással jelenkező hang *serény*, *serde*, *serdít*, *serte-perte*, *serlő* (= sellő) stb. szókban; s rokon a csagataj *dseri* v. *dsiri* (serény, gyors), finn *herkka herkkä* (kész valamire, serény), arab-török *szeri*, *szeriat* (gyors; kész), török *seremet* (vivacitè d'un cheval) szók gyökével; a magyarban pedig *sireg*, *sirül*, *sürög*, *surran* igék *sir*, *sür*, *sur* gyökeivel, továbbá azon szókéival, melyek a nagy sokaság, sűrűség miatt piszegeve, suhogva mozognak, mint: *serég*, *seregély*; v. ö. SEREG. 3) A növésre, emelkedésre vonatkozva rokon *sar* gyökkel, v. ö. SAR, (2); midőn származékainak tekinthetők: *serdül*, *serken*, *serkent*, *sereny* v. *sereng*, *seremény*, *serked*. A közönségesebb nyelvszokás szerént a fönn elsorolt szókban, mint föntebb érintők, a gyökben éles *ë* vagy *ö*, mely nem szokott zárt *é*-re vagy *ö*-re változni, s ebben különböznek azon *ser* gyöktől, illetőleg főnévtől, melyekben az *é* nagy kiterjedésű tájszokásnál fogva *ö* gyanánt hangzik, pl. *sörös*, *söröz*, továbbá *sörte*, *sörény* származékokban. V. ö. SÉR, (1) és (2).

SER, (2), fn. tt. *ser-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A székelyeknél am. a fonalnak, czérnának sodrása, egyes szálacskája, pl. midőn a sodrott czérna vagy fonal visszafelé sodródik vagy sodortatik, azt mondják: *kiment a sere*, azaz sodratta. E szónak származékai: *seréb*, bizonyos számu fonalakkból álló kötés; más-kép: *zseréb*, továbbá: *serít* = sodor, peder, *serlik* = sodródik, pederedik.

Legvalószínűbb, hogy a jelen értelemben vett *ser* a sodrásnak suhogó hangját utánozza. A török nyelvben *sirit* am. czérna, szalag (Vámbéry).

SÉR, (1), elavult gyök, melyből a *serte*, *serény*, és származékaik eredtek. Több vidékek kiejtése szerént: *sörtè*, *sörény*, miből a nyelvhasznalat nyomán okszerűleg következtetjük, hogy itt a gyökhangzó zárt *é*, mely az *ö* hangzóhoz áll legközelebb. Hang- és tárgyrokona: *ször*, mennyiben a *sörte* és *sörény* szintén szört jelentnek.

SÉR, (2), fn. tt. *ser-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Malátás gabonából, különösen árpából, komlóval és más vegyületekkel főzött, s erjesztés által éldelhetővé lett szesz, és tápláló ital. *Sert főzni*, *mérni*. *Fehér*, *barna ser*, *keserű ser*, *habzó ser*. *Sert inni*. *Sertől megrészedni*. *Jó a ser, de bor az anyja*. (Km.). *Bajor*, *csehországi*, *osztrák ser*.

„Sere is van, borom is van,

Hej! kökényszemű lányom is van.“

Népdal.

Sernek nevezik azon pezsgő italt is, melyet bizonyos folyadékkal pl. vízzel, musttal, borral, eczettel, serrel kevert mézből készítenek: *méhser* v. *mészser*, túl a Dunán: *marcz*. Gyökre nézve hasonló hozzá a latin *cervisia* v. *cerevisia*, mintha *ser-viz* (?) volna.

A sernek természeti tulajdonságánál fogva legvalószínűbb, hogy neve azon pezsgést, sisergést utánozza, mely különös sajátságát teszi, s rokon a fentebb elsorolt *ser* gyökű szókhoz, azon különbséggel, hogy az italt jelentő *sér*-ben zárt *e* hangzik, s nagy kiterjedésű tájszókák szerint *ö*-re változik: *sör*. Rokkonok vele a persában *szur* (potus ex oryza paratus, etiam *boza* dictus. Vullers); a persában s törökben *sarab*, mely bort jelent; (maga a *ser* a törököknél *arpszuzu* azaz árpavize). A latin *cerevisia* törzse is megegyezik a *ser* szóval, de az egésznek eredetét nem ismerjük. Egy régi író Isidorus 'Ceres' szótól származtatja. A mongol *sira uszun* szószerént am. sárga víz.

SÉR, (1), fn. tt. *sér-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e* v. — *je*. Testi, vagy lelki fájdalmat okozó, s mintegy sebző ártalom, vagyis: ami fáj. Különösen, kóros állapot az állati, nevezetesen emberi altestben, midőn a belek egy része valamely erőszakos rázás, rándulás stb. által helyzetéből kimozdul, és alább száll, s némi kidudorodó daganatot képez. (Hernia). Továbbá hasonló kóros állapot más testrészekben is, mint, *víz-hólyagsér*, *heresér* stb. V. ö. SÉR, (2).

SÉR, (2), önh. m. *sér-t*. Tájédivatosan am. valamije fáj. *Mid sér?* (Szabó D.) azaz, mid fáj? *Sér a fejem, sér a kezem* (Szabó D.) azaz fáj a fejem, fáj a kezem. Ebből lettek: *sérd*, mint *kér*, *kérd*, továbbá: *sért*, *sérel*, *sérzik*, *sérül*, *sérv* stb. Rokona a mély hangú *sar*, melytől *sarab*, *sarabol*, *sarló* stb. származik. V. ö. SAR, (1). Egyébiránt azon szók egyike, melyek egy alakban igék is, nevek is, mint *zár*, *nyom*, *les*, *nyit*, *csavar*, *zavar* stb. Rokonok mind érteményben, mind hangokban a *sért* szóval a csagataj *sirt-mak*, török *sírt-mak*, a *sérül* szóval a csagataj *sírül-mak*, török *szírül-mak*. (Vámbéry).

SÉR, (3), a Müncheneri codexben, a Nádor-codexben stb. am. a mai *str*. „Mendenek, kik a sérekben vadnak.“ (omnes, qui in monumentis sunt. Münch. cod. János V.). „Kik megrakjátok a profétáknak séreket“ (sepulcra. U. o. Máté. XXIII.). „De fekösz mast a keserü koporsóba és a sérbe vitetöl a szoros verömbe. Mith használnak a nagy paloták, mit a nagy házak, mikoron a te séröd csak alég foglal héth láb nyomdékot.“ (Nádor-cod. 315. l.). „Annakutánna az nagy oltár előtt sért ásattata.“ (Debreczeni Legendáskönyv 74. l.).

SÉRADÓ, (sér-adó) ösz. fn. Fogyasztási adó, melyet a sertől fizetni kell.

SÉRÁGLYA, I. SAROGLYA.

SÉRÁRUS, (sér-árus) ösz. fn. Kocsmáros, ki sert mér.

SERBÓCZ, falu Bereg m.; helyr. *Serbócz-ra*, — *on*, — *ról*.

SERCS v. SERCZ, hangutánzó törzse *sercseg* és *serczeg* szónak.

SÉRCARNOK, (sér-csarnok) ösz. fn. Nagyobb-szerű, diszesebb serház, serkocsmá.

SERCSÉG, (sercs-ég) gyak. önh. m. *sercség-tem*, — *tél*, — *étt*. Perczegő, sustorgó *sercs*-féle hangot ad, pl. a forró zsírba vizet vagy eczetet töltenek, vagy tüzes vasat vízbe mártanak, vagy a rágó fogak közé köporos darakása jön stb.

SERCSÉGÉS, (sercs-ég-és) fn. tt. *sercségés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valami serceg.

SERCZÉG, (sercz-ég) I. SERCSÉG.

„Serczege a zsarát füstöt vete tőle.“

Arany J. (Buda halála).

SÉRCZÉGÉR, (sér-czégér) ösz. fn. Czégér, mely a serházak czimere szok lenni, rendszeren gyaluforgácsokból, vagy ezekhez hasonló szerkezetű, és alakú más anyagból.

SERCZÉGÉS, (sercz-ég-és) I. SERCSÉGÉS.

SÉRCZIBERE, (sér-czibere) ösz. fn. Serből készített czibereféle leves.

SÉRD, (sér-d) elvont igetörzsök, mely csak a *sérdékél* származékban divatozik. Körülbelül egy jelentésű a *sért* igével, minthogy *sérdékel* am. *sérteget*. V. ö. SÉRDÉKÉL.

SERDE, (ser-d-e) mn. tt. *serde-t*. Szelesen sürgő forgó, kit máskép, ha férfi, *szélpál*-nak, ha nő, *szélpüld*-nak, *hetrepül*-nak neveznek. Néhutt hangáttétellel: *sedre* v. *setre*; több vidékeken: *szeleverd*, *szelekótya*. Rokon jelentésű és hangu vele az ikerített *serteperte* első része. Gyöke a gyors mozgásra vonatkozó *ser*, és törzsoke az elavult ige *serd*, melynek részesülője: *serdő serde*, mint *sürgő sürge*, *fürgő fúrge*, stb.

SÉRDÉKÉL, (sér-d-ég-él) gyak. áth. m. *sérdékél-t*. Folytonosan, vagy gyakran *sért*, azaz, *sérteget*, *bántogat*, *sebeket ejteget*. Előjön Sándor Istvánnál. Itt a középképző *k* átalakult gyakorlatos *g*, mint az *érdékél*, *öldököl*, *fuldokol* s több másokban.

SÉRDÉKÉLÉS, (sér-d-ég-él-és) fn. tt. *sérdékéles-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. L. SÉRTÉGETÉS.

SERDÍT, (ser-d-it) áth. m. *serdít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. 1) Bizonyos szálas rostu testeget sodrás által fonallá, madzaggá alakít, vagy sodródó mozgásha hoz. Midőn a gombkötő úgy nevezett sodrást csinál, *serdíti* a selymet, vagy a szört. A fonók is *serdítik* a len-, kender-, gyapjuszálakat stb. V. ö. SER, (2). 2) Mint 'serde' szótól származott ige, a székelyeknél am. *serdév* azaz *serénynyé* tesz, *megerényít*. *Ma bizon megserdültek ha még ámoltyogsz*. (Krizsa J.). 3) Ha úgy vesszük, mint a 'serdül' önható igével viszonyban álló átható igét, annyit jelentene: eszközlí hogy valami gyorsan, élénken nőjön, élénk növesre késztet. Úgy látszik, ez érteményben használta Kazinczy Ferencz, eme versében:

... valamint a völgy ere, mely hol
Szent ligetet *serdít*, hol szomjú holdakat öntöz.“

SERDÍTÉS, SERDITÉS, (ser-d-ít-és) fn. tt. *serdítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Sodrott alakuvá tevés. Gyorsítás. Élénk növesztés. V. ö. SERDÍT.

SERDÜL, SERDÜL, (ser-d-ül) önh. m. *serdült-t*. Mondjuk mindkét nemű gyermekekről, fiúkról, és leányokról, midőn föleseperednek, felnőnek, midőn pelyhesednek. Gyöke *ser* egyezik mély hangon *sar* gyökkel. V. ö. SAR. Innen a serdülő ifjút *suhancz*-nak, *suhanczár*-nak, *siheder*-nek is mondják, melyekben az alaphang szintén suhogó. Átv. ért valamivé kifejlődik, végrehajthatik.

„A régi tanács, im, most serdüle tetté.“

Arany J.

SERDÜLÉS, SERDÜLÉS, (ser-d-ül-és) fn. tt. *serdülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A fiú és leánygyermek felnövése, fölseperedése, vagyis azon korbeli állapot, midőn serdülnék, pelyhesednek.

SERDÜLETLEN, SERDÜLETLEN, (ser-d-ül-etlen) mn. tt. *serdületlen-t*, tb. — *ék*. Ki még gyermekkorban van, föl nem nőtt, ki nem pelyhesedett, házasodni, férjhez menni nem való. *Serdületlen fiúk, leánykák*. Határozóként am. serdületlen állapotban.

SERDÜLŐ, SERDÜLŐ, (ser-d-ül-ő) mn. tt. *serdülő-t*. Ki a gyermekorból kinő, pelyhesedni induló. *Serdülő fiú, leányka*.

„Ti láttátok a víg gyermek játékait,
A serdülő ifjú örömét, gondjait.“

Berzsenyi.

Rokonai a gyermekekre vonatkozó *suhancz, siheder, sütkő, suttyó*, és a serdülő disznó neve *süldő*.

SERDÜLT, (ser-d-ül-t) mn. tt. *serdült-et*. Gyermekorból kinőtt, legénynyé, leánynya fejlődött, megpelyhesedett, nősilésre, férjhez menésre megérett. *Serdült ifjak, leányok*.

SERDÜLTEN, (ser-d-ül-t-en) ih. Serdült állapotban.

SERDÜLTSEG, (ser-d-ül-t-ség) fn. tt. *serdült-ség-ét*, harm. szr. — *e*. Fiúnak, illetőleg leányzónak serdült állapota; legénykor, ilénykor.

SERÉB, (ser-éb) fn. tt. *seréb-et* v. *seréb-et*. A székeleknel jelent harminczszál fonalból álló felmotó-lált köteget, vagy úgy nevezett tiz ígét, mit Magyarországon pászmának neveznek. V. ö. PÁSZMA. Gyöke a sodrást jelentő *ser*.

SERÉBÉL, (ser-éb-él) áth. m. *serébél-t*. A fonalat motóllával serébekbe, azaz pászmákba szedi.

SÉRECEZET, (sér-eczet) ösz. fn. Serből főzött, vagy erjesztett eczet, mely a boreczetnél alábbvaló, gyöngébb, honnan a gúnyos közmondat: *Erős, mint a serczet, három itcze egy főzet*.

SEREDEN, falu Kraszna m.; helyr. *Sereden-be, —ben, —ből*.

SEREG v. SERÉG, (ser-ég) fn. tt. *serég-ét*, némelyek újabb korban írnak *sergét* is; de mivel e szó rendesen nem hangugrató (az *e* az utóbbi szótagban ki nem esik), az oda mutat, hogy ezen *e* nem zárt *é*;

mert csak az ilyenekben van hangugratás pl. *nyereg, nyergét*; melyet az általános nyelvszokás nem ejt így: *nyereget*; harm. szr. — *e*, v. ritkábban — *je*. 1) Mint gyűnév jelent általán sokaságot, melyet egy csapatba gyűlt, együtt levő, mozgó emberek, s más állatok képeznek. *Templomban, színházban öszvegyűlt emberek serege. Seregben járó utasok. Vendégek serege. Ökröket, juhokat, sörtéseket sereggel hajtani vásárra. Seregenként pusztító sáskák*. Midőn barmokra vonatkozik, rokon a határozottabb értelmű *csorda* szóhoz. 2) Katonák, harczfiak sokasága, csapata. *Hadi seregek. Lovas, gyalog seregek. Sereg java. Seregeket gyűjteni, gyakorolni, vezényelni. Vitéz, bátor seregek. Ezeredem, vér mezején vezetem, győzni vagy halni tanult seregem*. (Csatadal az 1809-diki háborúból). 3) Egyházi nyelven, mennybeli lakosok, különösen angyalok sokasága. *Angyalok serege. Mennyei seregek. Seregeknek ura, királyok királya*. (Egyházi ének). 4) Szélesb ért. akármiféle sokaság. *Sereggel jövő bajok. Nagy seregbe gyűjtött könyvek*. Innen mint jelző általán jelent sokat, nagy számot. *Sereg ember, sereg lö. Nagy sereg vadludak, foglyok. Sereg írományt égetett meg*. 5) Anővénytanban Linne szerént olyan fogalom, mely alá az alapjegyül fölvetett fő bélyegben egymással megegyező növények tartoznak (Classis. Gönczy Pál). Ezen főbélyeg a *hím* vagy némelyek szerént *poroda*. Innen a seregek: *egyhésesek* v. *egyporodások* (monandria), *kéthésesek* v. *kétporodások* (diandria), *háromhésesek* v. *háromporodások* (trian-dria) stb.

Gyöke *ser*, mely az együtt levő, mozgó állati sokaságnak suhogó pezsgését, s légrázó hangját utánozza. Rokonai a mongol *cserik*, tatár-török *cserik*, csagataj *cserig*, lengyel *szereg*, német *Schaar*, olasz *schiera*; továbbá a magyar *csorda*, Göcsejben *cserda*, német *Heer, Herde*, latin *grego* (congrego), *grex, cohors* stb. Adelung is a német *Schar-t* hangutánzó-nak állítja.

SEREGE, (ser-eg-e) fn. tt. *serégé-t*. A székeleknel am. serégély; l. ezt.

SEREGÉL, (ser-eg-él) önh. m. *serégél-t*. Jelentésére nézve egyezik 'seréglik' szóval; l. ezt.

SEREGELÉS, (ser-eg-él-és) fn. tt. *serégelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*.

SEREGÉLY, (ser-eg-ély azaz, seregelő) fn. tt. *serégély-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Ismeretes madárnem, kúpalakú, vékony, hegyes, és jobbára sárgás csőrrel, fekete alapszínű s fehères pettyű tollakkal, s két hasadéku nyelvvel, honnan egyes szók kiejtésére megtanítható. A bogyós gyümölcsöket, különösen a szőlőt nagyon szereti, és pusztítja. Nevét onnan kapta, mert seregesen jár, s végelemzésben am. *seregelő*; Bodrogekben: *sereglye*, a székeleknel: *serege*. Minden serégély három szemet visz el a szőlőből. (K.m.). A persa nyelvben: *szárag*.

SEREGÉLYÉS, (1), (ser-eg-ély-és) mn. tt. *serégélyés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Serégélyekkel bővelkedő. *Seregélyes vidék, nádas*.

SEREGÉLYÉS, (2), mváros Fehér m.; helyr. *Seregélyés-re, —én, —ről.*

SEREGÉLYHÁZA, falu és pusztaság Vas m.; helyr. —háza-ra, —n, —ről.

SEREGÉLYSZEDER, (seregély-szeder) ösz. fn. A szedrek egyik faja, mely a hamvas szederhez hasonló, és csak abban különbözik tőle, hogy levelei alul molyhosak, s gyümölcse fényes, nem hamvas. (*Rubus fruticosus*).

SEREGÉLYSZÜRKE, (seregély-szürke) ösz. mn. és fn. Oly lovat neveznek így, melynek szőre a seregély tollaiéhoz hasonló színű, azaz, sötét-szürke.

SEREGÉNKÉNT, (ser-eg-én-ként) ih. Sereget képző csapatokban, nem egyenként, kettenként, hanem nagy számú tömegekké alakulva. *Seregenként kóborló szökevények. Seregenként röpködő vándor madarak.* V. ö. SEREG.

SEREGÉS, (ser-eg-és) mn. tt. *seregés-t v. —et, tb. —ek.* Sereget képező, sok, sokaságos, nagy számú. *Parányi gyönyörűség sereges jaj.* (Km.). *Sereges vándorok, madarak.*

SEREGÉSEDÉS, (ser-eg-és-éd-és) fn. tt. *seregésédés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Több személyek vagy nyájbeli állatok öszvegyülekezése, egy csapatá, seregé alakulása.

SEREGÉSEDIK, (ser-eg-és-éd-ik) k. m. *seregéséd-tem, —tél, —étt.* Seregbe gyülekezik, seregé alakul, sereglik. *Tüvész alkalmával seregésedik a fölriadt nép. Seregésednek az útra készülő fecskék s más vándor madarak.*

SEREGÉSEN, (ser-eg-és-en) ih. Seregbe gyűlve, csapatosan, sokaságot képezve. *Seregesen élő állatok, vándorló madarak. Seregesen tóduló népek.*

SEREGÉSLEG, (ser-eg-és-leg) ih. Sándor Istvánnál am. seregesen.

SEREGÉSTÜL, (ser-eg-és-t-ül) ih. Nem egyenként, vagy részenként, hanem az egész sereg öszvevéve. *A lázadó nép seregéstül berohant a városba. Továbbá am. a hozzá tartozó sereggel együtt. A hadvezér seregéstül oda vezett a harczban.*

SEREGHAJÓ, (sereg-hajó) ösz. fn. Calepinus magyarázója szerint am. hajóhad, hajósereg.

SEREGHAJTÓ, (sereg-hajtó) ösz. fn. Gúnyos neve az oly embernek, ki mint bizonyos seregnek résztársa utolsó helyet foglal, vagy leghátul jár. Így nevezik az oskolai osztályozat szerint a legrosszabb tanulót, a katonáknál a betegeseket, fáradtakat, kik a derékseregtől elmaradznak, végre mindazokat, kik legutoljára érnek valahova. *Nem mindenkor sántít a sereghajtó.* (Km.).

SEREGLÉS, (ser-eg-él-és) fn. tt. *sereglés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Több személyek, vagy nyájbeli állatok öszvegyülekezése, csoportozása, midőn sereget képeznek.

SEREGLIK, (ser-eg-él-ik) k. m. *seregl-étt, htn. seregl-éni.* Sokad magával egy csapatba, csoportba

gyülekezik, seregé alakul. *Forradalomkor mindenfelé sereglének a népek. Holmi látványokra öszvesereglének a kíváncsi emberek. Innepeken sereglük a népség a templomba.*

SEREGLYE, Bodrogközi tájszó, am. seregély, azaz *sereglő*, t. i. a ,sereglik' igének részesülője.

SEREGNÉZET, (sereg-nézet) lásd SEREGSZEMLE.

SEREGOSZTÁLY, (sereg-osztály) ösz. fn. A derékhadnak egy-egy osztálya, különösen, midőn bizonyos czélra kiküldetik. *Kémlélésre küldött sereg-osztály.*

SEREGROM, (sereg-rom) ösz. fn. A megvert hadseregből szakadozva lézengő maradékhad.

SEREGSZEMLE, (sereg-szemle) ösz. fn. Hadi szemle, mely által a sereget vizsgálat alá veszik. V. ö. SZEMLE.

SEREGTŰZ, (sereg-tűz) ösz. fn. Midőn valamely hadcsapat, pl. század, vagy zászlóalj egyszerre süti el fegyverét.

SEREGZÁSZLÓ, (sereg-zászló) ösz. fn. Hadi zászló, melyhez bizonyos számú vitézekből álló sereg tartozik.

SÉRELÉM, (sér-el-ém) fn. tt. *sérelem-et, harm. szr. sérelem-e.* Általán, mindenféle bántalom, mely valami szenvedést, fájdalmat, rövidséget, kárt stb. okoz. *Testi sérelem. Szívet szomorító, kedélyt háborító, becsületet illető sérelemek. Személyes, nemzeti, országos jogokon ejtett sérelem. Sérelemeket orvosolni, megtorolni. Sérelemek ellen panaszt tenni.* A régiéknél : *sérelem*, mint általában az *alom* elem képzők *o, é* nélkül jönnek elő : „Mert oth vagyon nagy keserűségős sérelem és fájdalom.“ (Góry-codex kiegészítése).

Gyöke *sér*, és törzsöke az önállólólag nem divatozó *sérel*, melyből lett *sérelel*, öszvehúzva *sérelt* is, azaz sérteget, t. i. a *sérel* és *sért* v. *sérlt* oly viszonyban állanak egymáshoz, mint *segél* és a régies *segét*, a régies *mutal* és mai *mutat*; az elavult *szerel* (honnan *szerelem*) és *szeret*; *siral* (honnan : *siralom*) és *sirat*, (régii) *méltól* és *méltat* stb.

SÉRELÉMKÉDÍK, (sér-el-ém-kéd-ik) k. m. *sérelémkéd-tem, —tél, —étt.* Vasvármegyei tájszókás szerént am. sérelemeket okoz, másokat bántogat, sérteget, vagyis szokottabban : sértegetőzik.

SÉRÉLESZTŐ, (sér-élesztő) ösz. fn. 1) Élesztő, mely a sert erjedésbe hozza; a sertnek forrását előidéző erjanyag. 2) Azon üledék, mely a serfőzőskor v. főzés után fenékre száll, és a melyből azután bizonyos kis mennyiségben némely tészta, különösenben, kenyerek, kalácsok stb. készítésekor azok kelesztésére használnak. V. ö. ÉLESZTŐ. *Sérélesztővel süttött kenyér.*

SÉRELLENÉS, (sér-ellenés) ösz. mn. Amit sér ellen gyógyszerül használnak. *Sérellenes szerek.* V. ö. SÉR, (1).

SÉRELME, (sér-el-ém-es) mn. tt. *sérelemes-t v. —et, tb. —ek.* 1) Akin vagy amin sérelem történt.

Sérelmes ügyfél. *Sérelmes test, szív.* 2) Fájdalmas, káros, t. i. sérelem által lett. *Sérelmes állapot, cselekedet.* V. ö. SÉRELEM.

SERENG, (ser-eng) fn. tt. *sereng-ét*, harm. szr. —*je.* Hont megyében am. a közösebb divatú *sarju*; némelyek szerint: *sereny.* V. ö. SER, (1); és SARANG.

SERENY, (ser-eny) fn. tt. *sereny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Hont megyében am. *sarjú.* Némely följegyzésekben : *sereng.* V. ö. SER, (1).

SERÉNY, (ser-ény) mn. tt. *serény-t v.* —*et*, tb. —*ék.* Ki testi, és lelki erejét sebes, gyors mozgásba hozva működik, ki munkáját, dolgait, kötelességét frisen, csüggedetlenül, folytatni, és bevégezni iparkodik. Ellentétei : *lomha, lajha, lusta, lassu, rest, tunya.* Hogy különösen a sebes haladásu munkásságra, fűrgeségre vonatkozik, az is mutatja, mert az oktan állatok közül csaknem egyedül a lóra alkalmaztatik. *Serény szolgák, munkások, napszamosok. Serény gazda, tisztviselő. Serény elme. Serény tanító, serény tanuló. Serény vitézek, lovagok.* Közmondatok : *A serényt nem kell nógatni. Serényt int szorgalmatosságra. Serény lónak nem kell sarkantyú, vagy ostor. Serény tanítónak kemény a neve. Kár a vitéznek, serény paripának megvéghedni.*

Gyöke azon *ser*, melyből gyors, sebes, friss mozgásra vonatkozó szók származnak. V. ö. SER, (1). Ide tartoznak a *sirül, sürög, surran* igék *sir, sür, sur* gyökei.

SÉRÉNY, fn.; SÉRÉNYÉS, lásd SÖRÉNY; SÖRÉNYÉS.

SERÉNYEN, (ser-ény-en) ih. Serény módon, működő erejét, tehetségét sebesen, gyorsan használva. *Serényen dolgozó munkások. Hivatalában serényen eljáró tiszt. Serényen tanuló növendék. Serényen húzó lovak.* Ellentétei : *lomhán, lajhán, lustán, restül, lassan, tunyán, hanyagul* stb.

SERÉNYÍT, SERÉNYIT, (ser-ény-ít) áth. m. *serényít-étt*, htn. —*ni v.* —*eni*, par. —*s.* Serénynyé tesz. A székelyeknél : *serdít.*

SERÉNYÍTÉS, SERÉNYITÉS, (ser-ény-ít-és) fn. tt. *serényítés-t*, tb. —*ék.* Serénynyé tevés.

SERÉNYKÉDÉS, (ser-ény-kéd-és) fn. tt. *serénykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Gyors mozgalmu, friss, sürögő működés, iparkodás.

SERÉNYKÉDIK, (ser-ény-kéd-ik) k. m. *serénykéd-tem*, —*tél*, —*étt.* Serényen működik, dolgozik, iparkodik; testi, lelki tehetségeit, erejét minél gyorsabban gyakorolja. Ellentétei : *lomhátkodik, lajhátkodik, lustátkodik, restelkedik, tunyátkodik*, stb.

SERÉNYSÉG, (ser-ény-ség) fn. tt. *serénység-ét*, harm. szr. —*e.* Tulajdonság, melynél fogva valaki v. valami serényen működik, v. ö. SERÉNY. *A lovat nem szőreért, hanem serénységeért szokták nagyra becsülni.* (Km.).

SERÉNYÜL, (ser-ény-ül) l. SERÉNYEN.

SERÉS, (ser-és) mn. tt. *serés-t v.* —*et*, tb. —*ék.* Mondják fonalról, midőn öszvesodródik, megpedere-

dik pl. a nedvességtől, vagy hidegtől. Székely tájszó. A gyökhangzó éles *é*, nem zárt *é*. V. ö. SER, (2), fn.

SÉRÉS, (ser-és) mn. tt. *serés-t v.* —*et*, tb. —*ék.*

1) Miben ser van, miben sert tartanak. *Seres kád, seres pincze, seres hordó, seres kancsó, seres pohár.*

2) A ser kezeléséhez tartozó. *Seres napszamosok, seres szekér.* 3) Serrel vegyített, készített. *Seres étkek.*

4) Sertől ittas, mint a bortól pityókás : *boros.* Használtatik családi vezetéknevül is, mint *Boros, Pálné, Pálné.* Gömbölyüen ejtve : *sörös.*

SÉRÉS, (ser-és) fn. tt. *serés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* A „sérík” igétől am. fájás, melyet sér v. sérv okoz. Különösebben divatos Abaújban, Borsodban. Előjön a Nádor-codexben is : *Fogsérés, fősérés.* V. ö. SÉR, SÉRIK.

SERESTÉLY, férfi kn. tt. *Serestély-t*, tb. —*ék.* A latin „Silvester”-ből módosult, mely am. erdős. *Serestély estvéje*, a polgári év utolsó napján, azaz dec. 31-dikén.

SÉRÉSZ, (ser-ész) fn. tt. *serész-t*, tb. —*ék.* L. SÉRÉSZHAL.

SÉRÉSZHAL, (serész-hal) ösz. fn. Azon halak neve, melyek a hozzájuk közeledő embereket s más állatokat villanyféle erővel meghatják, máskép : *sajgatóhal.* Különösebben : *serészharcsa.*

SÉRÉSZHARCSA, (serész-harcsa) ösz. fn. Harcsafaj, mely villanyütéshez hasonló erővel bír, s azzal az érintett halakat megöli. (Silurus electricus).

SÉRÉT, fn. tt. *serét-ét*, harm. szr. —*je.* Ólom-ból, vagy vasból csinált, apróbbféle golyócskák, melyekkel löni szokás. *Rókasérét, nyúlserét, madársérét.* Öntött, vágott *serét.* *Seréttel löni, elejteni a vadat.* Gömbölyü kiejtéssel : *sörét.* A német Schrot-ból alakított idegen eredetű szó. Máskép, újabb szóval : *göbecs.* V. ö. SZATYMA.

SÉRÉTÉS, (serét-és) mn. tt. *serétés-t v.* —*et*, tb. —*ék.* Miben seréttet tartanak, vagy serét van. *Serétes tok. Serétes töltény.*

SÉRÉTHORDÓ, (serét-hordó) ösz. fn. Kalmárok hordója, melyben seréttet tartanak.

SÉRÉTMILLYE, (serét-millye) ösz. fn. Millye, vagyis tokforma edény, melyben a vadászok a seréttet hordják.

SÉRÉTMINTA, (serét-minta) ösz. fn. Minta, melybe a seréttnek való s felolvasztott anyagot öntik.

SÉRÉTPUSKA, (serét-puska) ösz. fn. Puska, melyből nem golyóval, hanem csak seréttel lönek.

SÉRÉTSZÉM, (serét-szém) ösz. fn. A seréttféle lőszerből egy-egy golyócska. *A sült nyúlban serétt szemeket találni.* V. ö. SERÉT.

SÉRÉTZACSKÓ, (serét-zacskó) ösz. fn. Vadászok zacskója, melyben a seréttet tartják.

SEREVÉNY, (ser-e-vény) fn. tt. *serévény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Apró fűzhöz hasonló fű, mely a homokbuczkák között terem. Szegedi szó.

Gyöke a növéstre vonatkozó *ser*, melyből *sereng, serdül* származnak, s rokon hozzá a *sarju, sarjadzik* szók *sar* gyöke. V. ö. SAR, (2), SER, (1).

SEREVÉNYFÜZ, (serevény-füz) ösz. fn. Tájdivatos neve a füzek szőrös levelű alneméből való fajnak, melynek cserjéje magas, vesszős, hirtelen nő; máskép köznéven: *kötőfüz*, mert vesszeje kötésre különösen alkalmas; növénytanin néven: *csigolyafüz*. (*Salix purpurea*, némelyek szerint: *salix viminalis*).

SÉRÉZ, (sér-éz) önh. m. *séréz-tem*, —*tél*, —*élt*, par. —z. Sert iszik, vagy iddógál. *Azt tartják, hogy előbb serezeni kell, azután borozni*. Máskép: *söröz*.

SÉRÉZ, (sér-éz); szokottabban: *sérz*; l. SÉRZ, és SÉRT.

SÉRÉZÉS, (sér-éz-és) fn. tt. *sérézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Serivás, iddógálás. Ily képzésűek: *borozás, pálinkázás, kávézás*. Máskép: *sörözés*.

SÉRÉZÉS, (sér-éz-és) szokottabban: *sérzés*; l. SÉRTÉS.

SÉRÉZŐ, (sér-éz-ő) mn. és fn. tt. *séréző-t*, tb. —*k*. Ki sert iddógál. *Serező vendégek*.

SÉRFIGZŐ, (sér-ficzó) ösz. fn. L. FICZÓ, 5).

SÉRFIGZÉS, (sér-fözés) ösz. fn. Sernek készítése, mely főzés által történik, továbbá ennek mestersége. *Serfőzéssel foglalkodni. Serfőzést tanulni*.

SÉRFIGZÉSI, (sér-fözési) ösz. mn. Serfőzéshez való; serfőzésre vonatkozó. *Serfőzési jog, vállalat*.

SÉRFIGZŐ, (sér-föző) ösz. mn. és fn. 1) Amivel vagy miben sert főznek. *Serfőző üst, kazán*. 2) Személy, illetőleg iparos, ki serkészítéshez ért s azzal foglalkodik. *Kiadtak rajta, mint serfőzők az úrmön*. (Km.).

SÉRFIGZŐGAZDA, (sér-föző-gazda) ösz. fn. Tulajdonos vagy pedig felügyelő személy valamely serfőzési vállalatban.

SÉRFIGZŐHÁZ, (sér-föző-ház) ösz. fn. Épület, melyben sert főznek.

SÉRFIGZŐKAZÁN, (sér-föző-kazán) lásd SÉRFIGZŐÜST.

SÉRFIGZŐLEGÉNY, (sér-föző-legény) ösz. fn. Személy, ki a serfőzést legényi minőségben űzi.

SÉRFIGZŐMESTER, (sér-föző-mester) ösz. fn. A serfőzőezhnek beavatott mestertagja.

SÉRFIGZŐÜST, (sér-föző-üst) ösz. fn. Üst, melyben sert főznek.

SÉRFIG, (sér-fü) ösz. fn. Az oly növények köz neve, melyeket némely sérek, szakadások ellen gyógyszerül szoktak használni, melyenek a porczikák.

SERGE, fn. tt. *sergé-t*. Elavult szó, Molnár A. szerint am. a latin *siparium*, színházi függöny, Calpinusnál am. *stragulum*, mely általán terítőt, takarót, befödőt jelent. Ezen értelmezéseknél fogva valószínűnek látszik, hogy gyöke *ser* nem egyéb mint azon *ter*, melyből *terül*, *terít*, *terítő* származnak, innen eredt a *tereget* igének törzsöke *tereg*, melynek részesülője *teregő*, *terege*, öszverántva *terge*, ami terít, betakar valamit, vagy ami elterül, mint a függöny. A *t* átváltozva *s*-re lett *serge*, mint *téta* = *séta*; *tegtt* = *segít*; *tánta* = *sánta* (tántorogva lépő); *taraglya* = *saraglya* stb.

SERGES, fulu Bihar m.; helyr. *Serges-re*, —*én*, —*ről*.

SERHA, fn. tt. *serhá-t*. A hóhér segíté; máskép: *sarha*. Legvalószínűbb, hogy a német *Scherge* után magyarított.

SÉRHÁNYADÉK, (sér-hányadék) ösz. fn. Szabó Dávidnál: *sérhányás*. Serélesztő azon állapotban, midőn erjedéskor a ser felületére emelkedik. (Németül: *Gäsch* v. *Gischt* v. *Gohre* v. *Oberhefen* vagy *Spundhefen*).

SÉRHÁZ, (sér-ház) ösz. fn. 1) Ház, melyben sert főznek. 2) Koresma, melyben sert mérnek.

SÉRHÜDÉS, (sér-h-üd-és) l. SÉRÜDÉS.

SÉRHÜDIK, (sér-h-üd-ik) k. l. SÉRÜDIK.

SÉRHÜDT, (sér-h-üd-t) l. SÉRÜLT.

SÉRIFIKÁL, önh. m. *sérifikál-t*. Több vidéken divatozó tájszó, s am. haszontalanul, henyélve föl-alá jár, tekereg, csavarog. Úgy látszik, öszvetett szó, melynek első alkatrésze *séri* talán am. szerte; néhutt, különösen túl a Dunán így is mondják: *sétifikál*; másik alkatrésze pedig *fikál*, a gyalogjáró katonát, hajdút, bakát jelentő *fika* v. *baka* törzstől, miszerint *sérifikál* = szertefkál, szertebakál. Máskép túl a Dunán öszszébbhúzza: *sérikál*.

SÉRIFIKÁLÁS, (sérifikál-ás) fn. tt. *sérifikálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Haszontalanul v. dologtalanul ide-oda járás, csavargás.

SÉRIK, (sér-ik) k. m. *sér-t*. L. SÉRLIK vagy SÉRZIK.

SÉRIKÁL, l. SÉRIFIKÁL.

SÉRINCZ, (sér-incz) fn. tt. *sérincz-ét*, harm. szr. —e. Édes vizekben lakó halnem, ezüstszinű pikkelyekkel, vörös szárnyakkal, s tüskés háttal, melynek *sértő* tulajdonságától vette nevét, hasonló hozzá a *sigér*, *sügér*. Különbözik tőle a *dörgécs*, melynek szintén tövise a háta, de a sérincznél kisebb faj. Sándor I. szerint latinul: *perca cernua*; mások szerint: *acerina*.

SÉRÍT, (ser-ít) áth. m. *serít-étt*, par. —s, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) A székelyeknél am. pederít, sodorít, pl. fonalat, czernát. Ez értelemben gyöke a sodrást jelentő *ser*. V. ö. SER, (2). 2) Sodorófával a laskának való tézstát kinyújtja, honnan a *serítőfa* am. sodrófa. Erre nézve azt vélhetők, hogy a *terít* alapfogalma rejlik benne; azonban a *sodorófa* és *serítőfa* azonsága oda mutat, hogy itt is a sodrásra vonatkozó *ser* a gyök. V. ö. SER, (2). 3) Valamit ügyesen, alattomban elcsen, ellop, pl. *észre sem vettem, midőn elserítette a kezkenőmet*. Itt a *ser* gyök átv. értelemben vétetik, mennyiben a serítő az illető tárgyat mintegy elsodorja, vagyis surranva elviszi.

SÉRÍT, (sér-ít); SÉRÍTÉS, SÉRITÉS, (sér-ít-és); l. SÉRT; SÉRTÉS.

SÉRITÉS, SERITÉS, (ser-ít-és) fn. tt. *serítés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valamit serítenek, azaz, sodornak, vagy sodorva kinyújtanak, vagy mintegy sodorva, surranva elvisznek. V. ö. SÉRÍT.

SĚRKÁD, (sĚr-kád) ősz. fn. Nagy kád a serfőzőházakban, melyben a malátát beáztatják, s a kifőzött sert hűtik.

SĚRKANCSÓ, (sĚr-kancsó) ősz. fn. Kancsó, melyben a serkorcsmárosok a kimérni való sert tartják, vagy, ha kisebb, az ivók elé teszik. Gúnyos átv. ért. ki igen sok sert iszik; hasonló jelentésűek: *borkancsó, borkorcsolya, pálinkás butykó*.

SERKE, (1), (ser-ke) fn. tt. *serké-t*. A tetűnek, különösen a fejben tanyáznak tojásai, és a belőlők kikelt fiatetük. *Var alatt nővő serkék. Kimosni, kifésülni a serkékkel. Csipik a serkék. Serkéből lett tetű jobban csip.* (Km.). Nevét vagy onnan kapta mert seregese tenyészik, vagy a fiatal növére, csirázásra vonatkozó *ser* gyóktól, melyből *serdül, sereny*, mély hangon *sarj, sarju, sarjadzik* származtak, elemezve: *seregő, serege, serge, serke*. Törökül: *szirke*, lapp nyelven: *csurosz, mordvinul: šarhka, erza-mordvinul: šarko, votjákul: szerer, finnül: saivare stb.*

SERKE, (2), falu Gömör m.; helyr. *Serké-re, -n, -ről*.

SERKED, (ser-g-ed) önh. m. *serked-t*. 1) A növénynek termő, sarjadzó nedve, illetőleg csirája kibuvik, kifakad, sarjad, serenget hajt. 2) Akármiféle nedv rejtelkedényéből, eréből kifakad, kiszivárog, kibugygyan. *Serked a fenékvíz, midőn feladja magát. Úgy megszorították a kezét, hogy kíséreked belőle a vér.* Gyöke azon *ser*, melyből fiatal növére, emelkedésre, mozgásra vonatkozó származékok erednek; törzsöke *serg*, melyből *serged* am. sergővé lesz, változattal: *serked, mint perked, pirkad, roskad, lankad*, melyeket l. saját rovataik alatt.

SERKĚD, pusztá Csongrád m.; helyr. *SerkĚd-re, -én, -ről*.

SERKĚDÉS, (ser-g-ed-és) fn. tt. *serkedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami serked. *Bimbók, csirák serkedése. Víznek, vérnek serkedése.* V. ö. **SERKED**.

SERKĚDĚZ, (ser-g-ed-éz) gyak. önh. m. *serkedéz-tem, -tél, -étt*, par. —*z*. Folyvást, vagy ismételve, vagy gyakran serked. *Serkedez a forrás vize. Sebeiből serkedez a vér, geny.* V. ö. **SERKED**.

SERKĚDĚZÉS, (ser-g-ed-éz-és) fn. tt. *serkedzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Folytonos, vagy gyakori serkedés. V. ö. **SERKĚDÉS**.

SERKEFŰ, (serke-fű) ősz. fn. A hiponok neméhez számított mohfajnak, mely a fenyűfákon tenyészik, népies neve. (Hypnum abietinum). Nevét a serkékhez hasonló alakzatától kapta.

SERKĚGET, (ser-k-ég-et) áth. m. *serkĚget-tem, -tél, -étt*. Régies alak. Eléjön Molnár Albertnél és Szabó Dávidnál is. L. **SERKĚNTGET**.

SERKELEVES, (serke-leves) ősz. fn. A székeleknél am. zsemlekásaleves. Nem mondhatni hogy a név nagyon alkalmas volna az étvágy gerjesztésére.

SERKEN, (ser-k-en) önh. m. *serken-t*. Álmából ébred, és felmozzan. Megfelel neki a latin *excitatur, expurgiscitur*, melyek hirtelen mozzanattal, rezzenés-

sel jelenkező ébredést jelentenek. Szabatosan véve tehát különböznek tőle az *ébred* és *ocsódik*, mi a *serkent, serkentés* származékokból kitűnik, melyek serény mozgásra vonatkoznak. Alapfogalomra legközelebbi rokona: *serény*, és származékai.

SERKENÉS, (ser-k-en-és) fn. tt. *serkenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ébredés, mely hirtelen mozzanattal jelenkezik. V. ö. **SERKEN**.

SERKENGET; **SERKENGETÉS**, lásd **SERKĚNTGET**; **SERKĚNTGETÉS**.

SERKĚNT, (ser-k-en-t) áth. m. *serkĚnt-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Eszközli, hogy valaki serkenjen, némi erőszakkal fölébreszt, álmából fölriaszt valakit. *Zörgés, kiáltás által fölserkenteni az alvókat. A vészharang fölserkentett bennünket.* 2) Némi ösztön által serény, gyors cselekvésre, mozgásra, sietésre nógat. *Serkenteni a munkásokat. Serkentsd a lovat, hogy húzzon, fusson.* V. ö. **SERKEN**.

SERKĚNTÉS, (ser-k-en-t-és) fn. tt. *serkĚntés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit álmából fölriasztanak, fölkeltének; továbbá, ösztönözés, buzdítás, nógatás. V. ö. **SERKĚNT**.

SERKĚNTGET, (ser-k-en-t-ég-et) gyak. áth. m. *serkĚntget-étt*, par. *serkĚntgess*. Gyakran, vagy többeket serkent. *Oly mélyen alutt, hogy hiába serkĚntgettem. A lusta lovat serkĚntgetni kell.* Ez igében két ellentétes képző rejlik, mi nyelvünkben nem ritkaság, az első t. i. egyszeri mozdításra, a másik a mozdítás többségére mutat. Régiesen: *serkeget. „Levelem és emberem által es (is) igen serkegettem öket.” Levél 1551-ből.* (Szalay Ágoston. 400 m. l.).

SERKĚNTGETÉS, (ser-k-en-t-ég-et-és) fn. tt. *serkĚntgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, ismételt, vagy többeket illető serkentés. *SerkĚntgetésem dacára alva maradt, nem mozdult.* V. ö. **SERKĚNTGET**.

SERKĚNTŐ, (ser-ég-en-t-ő) mn. és fn. tt. *serkĚntő-t*, tb. —*k*. Aki, vagy ami serkent, azaz, álmából fölverő, vagy ösztönöző, nógató, sürgető. *SerkĚntő zaj, kiáltás. Lovat serkĚntő ostor, sarkantyú.* Mint főnév jelent óraművet, melyet ha felhúznak, a kijelölt időperczben zörgést ütve jár le, s arra szolgál, hogy az alvót fölrezzentse.

SERKĚNY, (ser-k-ény) fn. tt. *serkĚny-t*, tb. —*ék*. A székeleknél, különösen Udvarhelyszéken am. kelevész. L. **KELEVÉSZ**, 3).

SERKĚNYI, (ser-ke-nyi) mn. tt. *serkĚnyi-t*, tb. —*ék*. Oly kicsi, mint a serke. *SerkĚnyi mohlevek.* Kassay József így nevezte a *petit* betűket.

SERKĚS, (ser-ke-es) mn. tt. *serkĚs-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Akit vagy amit serkék lepnek. *SerkĚs gyerek. SerkĚs fej.* V. ö. **SERKE**.

SĚRKĚSZITÉS, (sĚr-kĚszítés) ősz. fn. A sernek az ahhoz tartozó szerek, eszközök és módok által előállítás. Némely írók már annyira mentek, hogy a sert is termelik, mintha a föld termené. Ha a „productio” szót általános értelemben akarjuk kifejezni, akkor „jövesztés”-t használhatunk.

SÉRKOCSMA, (sér-kocsmá) ösz. fn. Kocsmá, csapszék, melyben sert mérnek, isznak.

SÉRKOCSMÁROS, (sér-kocsmáros) ösz. fn. Kocsmáros, csaplár, ki sert mér.

SÉRKORCSOLYA, (sér-korcsolya) ösz. fn. Korcsolya, melyen a seres hordókat csusztatják. Átv. tréfás ért. személy, ki igen sok sert iszik.

SÉRKORCSOLYÁS, (sér-korcsolyás) ösz. fn. Napszámos a serpinczékben, ki a seres hordókat a pinczébe eregeti, vagy onnan kihúogatja.

SÉRKORSÓ, (sér-korsó) ösz. fn. Korsó, melyben sert tartanak, vagy isznak is belőle, serkancsó.

SÉRKÖTŐ, (sér-kötő) ösz. fn. Szíjból való, övvel ellátott készülék, melylyel a bél- és tüksérben szenvedők az illető részeket felkötik, hogy alább ne szálljanak.

SÉRKURUGLYA, (sér-kuruglya) ösz. fn. Kuruglya, azaz hosszú nyélbe ütött deszkadarab, melylyel a kádakban a sert keverik. V. ö. **KURUGLYA**.

SERLEG, fn. tt. *serleg-ét*, harm. szr. — e v. — je. A régieknél, nevezetesen Pázmánál am. ivópohár, s alatta ma nagyobb szerű ivópoharat értünk; rokon jelentésű *billikom* szóval.

„Megcsipegetném falatodat
Serlegedből innám borodat.“
Kazinczy F.

Gyöngyösnél: *sellyeg*. Eredetére nézve gyöke rokon a hangutánzó *szür* v. *ször* gyökkel, *szürös* vagy *szörp* törzsekben; innen jelentése mintegy *szörpölő*, vagyis *szörpöleg*, *szörpleg*. Tehát ezen származtatás szerint is olyan ivó edény, melyet nem egyszerre kiinni, hanem melyből csak mintegy *szörpölgetni* szoktak. A persában és arabban *surb* am. ital (potio, potus. Vullers). Egyébiránt némileg hasonlók az egészhez a latin *calix*, hellen *σκιάλλιος* v. *σκιάλις* ivóedény, német *Schale*, mint ivócsészé.

SERLEGÉZ, (serleg-éz) önh. m. *serlegéz-tem*, — tél, — étt, par. — z. Serlegből iddogál. Oly képezetetésű, mint *poharaz*. V. ö. **SERLEG**.

SERLEGÉZÉS, (serleg-éz-és) fn. tt. *serlegézés-t*, tb. — ék, harm. szr. — e. Serlegből iddogálás, poharazás.

SÉRLEL, (sér-el-el) áth. m. *sérlet-t*. Valamit sérelem vagy bántalom gyanánt vesz, érez, fáj. *Sérleli, amit elkövettek rajta. Megütött lábát nagyon sérleli.* Gyöke *sér*, melyből kettőztetett képzővel lett *sérlet*, mint, *értel*, *kérlet*, *bérlet*, *fájlal*, *foglal*, s több mások.

SÉRLELÉS, (sér-el-el-és) fn. tt. *sérletés-t*, tb. — ék, harm. szr. — e. Fájlalás. V. ö. **SÉRLEL**.

SÉRLEVES, (sér-leves) ösz. fn. Serből főzött levesétel.

SERLIK, (ser-el-ik) k. m. *serl-étt*, htn. — eni. Mondják a székelyeknél fonalról, midőn sodródik, pederedik, özszvezsugorodik, pl. mikor szőnek és nyirkos időben nyitva az ajtó, a fonal egybesodródik és

azt mondják: tedd be az ajtót, serlik a fonal. (Incze József). V. ö. **SER**, (2), fn.

SÉRLIK, (sér-el-ik) k. m. *serl-étt*. Fáj. Lásd **SÉRZIK**.

SÉRMÁMOR, (sér-mámor) ösz. fn. Mámor, melyben valaki a sok serivástól szenved, mely a bormámornál butább és eszmörletesb. V. ö. **MÁMOR**.

SÉRMÉRÉS, (sér-mérés) ösz. fn. Kocsmái serárulás.

SÉRMÉRLEG, (sér-mérleg) ösz. fn. Eszköz, mely által a ser erejének, szeszességének fokát meghatározzák.

SÉRMÉRŐ, (sér-mérő) ösz. fn. Kocsmáros, illetoleg pinczér, ki sert mér.

SÉRMETSZÉS, (sér-metszés) ösz. fn. Sebészi műtét, mely által az altesti sérvet kimetszik.

SÉRMUST, (sér-must) ösz. fn. Kifőzött serlé, midőn még komlót nem főztek, nem vegyítettek bele.

SÉRNEVELŐ, (sér-nevelő) ösz. fn. Am. serfőző. Régies szó. (Szalay Ágostonnál egy 1572-ik okmányban).

SÉRORVOS, (sér-orvos) ösz. fn. Seborvos, ki különösen az altesti sérek, szakadások gyógyításával foglalkodik.

SÉRŐ, (sér-ő) mn. tt. *serő-t*. Ami fáj, fájó. *Sérő sebek, tagok*. V. ö. **SÉRIK**, **SÉRZIK**.

SÉRPÉG, (sér-p-ég) önh. m. *serpég-tem*, — tél, — étt. A tüztől égetve, susogva reczegő *ser*-féle hangot ad, pl. az olvasztott zsír, a rántás. Hasonló hangutánzó *serczeg*. Egy értelmű vele a fordított *perség*.

SÉRPÉGÉS, (sér-p-ég-és) fn. tt. *serpégés-t*, tb. — ék, harm. szr. — e. A tüzön égetett, olvasztott zsiros testnek *ser* v. *serp*-féle hangzása. Fordítva: *perségés*.

SÉRPEN, (sér-p-en) önh. m. *serpen-t*. A tüzön égetve egyes *serp* hangot ad. Fordítva: *persen*, mely egyszersmind am. tüzesedik, veresedik.

SÉRPENÉS, (sér-p-en-és) fn. tt. *serpenés-t*, tb. — ék, harm. szr. — e. Egyes *serp* vagy *serpenő* hang.

SÉRPENY, (sér-p-en-ő) fn. tt. *serpeny-t*, tb. — ék. L. **SÉRPENYŐ**.

SÉRPENYFEDŐ, (serpeny-fedő) ösz. fn. A rátó serpenyőnek lemezből való fedője.

SÉRPENYMÉRLEG, (serpeny-mérleg) ösz. fn. Sulymérő eszköz, mely mérés végett rendszerént fémből való serpenyt használ.

SÉRPENYŐ, (sér-p-en-ő) fn. tt. *serpenyő-t*. 1) Vaslemezből vagy cserépből való, lábas vagy lábatlan edény, melyben rátani, vagy sütni szoktak valamit. *Serpenyő nyele, lába. Serpenyőben zsirt olvasztani, kolbászt sütni.* Néhutt különbözik tőle a rendszerént cserépből való *lábos*. 2) Vas vagy réz lemezből alakított tányér-, vagy csészeformák melyek a mérleg rudjáról kétfelül alá lógnak, s egyikbe a nyomtatékot, másikba a mérnivalót teszik. *Mérleg-serpenyő*. 3) Szélesb ért. akármiféle vas lemez, pl. serpenyő a puskán.

A rátó v. rántó serpenyő gyöke a hangutánzó *sér*, (mely rokon a mély hangu *zsar* gyökkel *zsarát* szóban), s törzsoke: *sérpen*, melynek *n* betűjét a szokás lágyítva ejti, mint a *vérhenyő*, *derhenyő*, *keszkenyő*, *rekenyő* s több másokban. Többi jelentései átv. értelműek, mennyiben a rátó serpenyőhöz többé-kevésbé hasonlók. *Serpeny* alakúvá csak újabb korban rövidült.

SÉRPENYŐFÉDŐ, (sérpenyő-fédő) lásd **SÉRPENYFÉDŐ**.

SÉRPENYŐMÉRLEG, (sérpenyő-mérleg) lásd **SÉRPENYMÉRLEG**.

SÉRPENYŐNYEL v. — **NYÉL**, (sérpenyő-nyel) ösz. fn. A rátó serpenyőnek nyele, melynél fogva ide-oda teddegelik, igazgatják. Tréfásan így nevezték a már divatból kiment csopfot.

SÉRPENYŐS, (sér-p-en-ő-ös) fn. tt. *sérpenyős-t*, tb. — *ölk*. Mives, ki serpenyőket készít.

SÉRPENYŰ, I. **SÉRPENYŐ**.

SÉRPÉTÉL, (talán ,serte-pértél' szóból rövidült) önh. m. *sérpétél-t*. A székelyeknél am. szorgolódik, ragymat, ügyetlenül rakosgat; máskép: *sérpítél*, *szérpétél*.

SÉRPÉTÉLÉS, (sérpétél-és) fn. tt. *sérpételés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Szorgolódás. V. ö. **SÉRPÉTÉL**.

SÉRPINCZE, (sér-pincze) ösz. fn. Pincze, melyben a seres hordókat tartják, vagy néha sert mérnek.

SÉRSEBÉSZ, I. **SÉRORVOS**.

SÉRSÉPRŰ, (sér-séprű) ösz. fn. A kifőzött vagy hordóban álló sernek alja, seprűje. V. ö. **SÉPRŰ**, 2). Különbözik tőle a *serficzkó*. V. ö. **FICZKÓ**, 5).

SÉRSZIK, (sér-ész-ik) k. m. *szérsz-étt*, htn. — *eni*. Székely szó. Máskép: *sérzik*, s általánosabban: *sérül*. „Ha ki nappal jár nem sérszik meg, mert látja e világnak világát. Ha ke(dég) éjjel járand, megsérszik.“ (Müncheni cod. János XI.). Éltek vele a régiek közül Telegdi és Pázmán is. I. **SÉRSZIK**, és **SÉRŰL**.

SÉRSZORÍTÓ v. — **SZORÍTÓ**, (sér-szorító) I. **SÉRKÖTŐ**.

SÉRT, (sér-t) áth. m. *sért-étt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. 1) Széles ért. akarmiféle ép testen metszés, vágás, szurás, karcolás stb. által csorbát ejt, s némi kóros, vagy káros rést csinál benne. *Késsel, tüvel megsérteni magát. A tövis sérti gyöngye talpait. A fákat kár sérteni. A ló vékonyát megsérti a sarkantyú. A bitorokat, falakat karcokkal sérteni.* 2) A különzésekre, s általalok a kedélyre bántólag hat. *A rút rikácsoló hang sérti a füleket. Az undok látványok sértik a szemeket. A büdös, csipős szag sérti az orrt.* 3) Átv. az erkölcsi érzetet bántalommal illeti, s ez által fájdalmat okoz. *Szóval, gúnynyal, rágalommal sérteni valakit. E bándsmód igen sérti szívemet. A szemtelen, káromló, istentelen beszédek sértik a gyöngéd érzelmi embereket. Kérlek, szüntél meg sérteni.*

Ez igének gyöke *sér*, s alapértelme, a test ép-ségén elkövetett káros erőszak, csonkítás, minél fogva rokona azon *sar*, melyből a metszésre vonatkozó *sarab*, *sarab*, *sarabol*, *sarló* erednek; másodértelme fájdalom, s e tekintetben rokonai a *senyv*,

senyved, *szenv*, *sinlik*. — Azon igéink egyike, melyek a cselekvést jelentő *t* képzőt segédhangzó nélkül veszik föl, mint: *ért*, *irt*, *ort*, *árt*, *márt*, *gyárt*, *ont*, *bont*, *önt*, *dönt*, *szánt*, *hánt*, *hint*, *olt* stb. V. ö. **SÉR**, (2).

SÉRTAPASZ, (sér-tapasz) ösz. fn. Gyógytápasz, melyet a sérült tagra, illetőleg testrésze tesznek.

SÉRTARTÓ, (sér-tartó) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel a műtét alá vett sért fogják.

SÉRTE; **SÉRTECSÉK**; **SÉRTÉS** stb. lásd **SÖRTE**; **SÖRTECSÉK**; **SÖRTÉS** stb.

SÉRTÉGET, (sér-t-ég-et) gyak. áth. m. *sértéget-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *sértégress*. Gyakran, folyvást, ismételve sért valakit, v. valamit. V. ö. **SÉRT**.

SÉRTÉGETÉS, (sér-t-ég-et-és) fn. tt. *sértégetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyakori, folytonos, ismételt sértés. V. ö. **SÉRTÉS**.

SÉRTÉGETŐ, (sér-t-ég-et-ő) mn. tt. *sértégető t*. Aki, vagy ami gyakran, ismételve sért. *Másokat sértégető gardáza. Sértégető szavak, célzatok, gúnymosoly.* V. ö. **SÉRT**.

SÉRTÉGETŐZIK, **SÉRTÉGETŐDZIK**, (sér-t-ég-et-ő-öz-ik v. —ő-öd-öz-ik) k. m. *sértégetőz-tem*, — *tél*, — *étt*, par. — *étt*. Sértégetésekkel illet, bántalmaz.

SÉRTEHAGYMA, I. **SÖRTEHAGYMA**.

SÉRTELEM, (sér-t-el-ém) fn. tt. *sértelem-et*, harm. szr. — *e*. Bántalom, mely a kedélynek, különösen erkölcsi érzetnek fájdalmat okoz. Képzésre hasonló ezekhez: *értelem*, *fertelem*, *ártalom*, *bántalom*.

SÉRTEMÉNY, (sér-t-e-mény) I. **SÉRTELEM**.

SERTEPÉRTE, (serte-pérte) ösz. mn. Tisza vidékén divatozó tájszó, s am. mindenféle sürgőforgó, járókelő, nevezetesen némi szeleskedéssel forgoló, túl a Dunán egyszerűen: *serde*, v. hangáttétellel: *setre*, honnan a *setrepila*, és *hetrepila* öszvetételek. Alakra nézve olyan, mint a beszélőre vonatkozó *hellekolla*, *herdehurda*, *hebehurgya*, *terefere*, *teretura*, *deredara*, és nyelvünkben divatozó igen számos iker-szók. Gyökei a mozgást jelentő *serég*, *pérég* igék, melyekből különféle változatokkal eredtek, *sergő* *pergő*, *serge* *perge*, mint *irge* *fürgé*, *ürge* *fürgé*, továbbá, *serde* *perde*, végre *serte* *perte*, mint *lapda* *lapta*, *csapda* *capla*. Az első rész lehet *serte* is, honnan az összetétel így állana: *serte-perte* szintén ikerített szó.

SERTEPÉRTÉL, (serte-pértél) ösz. önh. Iregve forogva jár-kelel, szelesen sürgölődik, majd itt, majd ott van. V. ö. **SERTEPÉRTE**. Ily képeztetésük a nyelvmozgást illető *tereferél*, *tereturál*, *deredarál*.

SERTEPÉRTÉLÉS, (serte-pértélés) fn. tt. *sertepértelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Iregve forogva járás kelés, sürgölődés. V. ö. **SERTEPÉRTÉL**.

SÉRTERMELÉS, (sér-termelés) lásd **SÉRKÉSZÍTÉS**.

SÉRTÉS, I. **SÖRTÉS**.

SÉRTÉS, (sér-t-és) fn. tt. *sértés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Celekvés, erőszakoskodás, mely által valami v. valaki sértetik. Szabatosan véve különbö-

zik tőle a sértelem, mely a sértés tárgyát, és az általa okozott kárt, fájdalmat jelenti. A sértés ok, a sértelem okozat.

SÉRTESÉPRŰ, I. SÖRTESÉPRŰ.

SÉRTETLEN, (sér-t-etlen) mn. tt. *sértetlen-t*, tb. — *ék.* Aki vagy ami nincs sértve; a maga épségében meglevő, miben kár nem történt; erkölcsileg megkémelt, tisztán maradt, szeplőtelen. *Sértetlen testtel megtérni a csatából. Sértetlen fák, bútorok. Sértetlen erkölcsi érzet, szüzesség, szemérem.* V. ö. **SÉRT.** Határozóként am. sérelem nélkül.

SÉRTETLENSÉG, (sér-t-etlen-ség) fn. tt. *sértetlenség-ét*, harm. szr. — *e.* Állapot, vagy tulajdonság, midőn valami, v. valaki nincs megsértve.

SÉRTETLENŰL, (sér-t-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy meg lenne sértve; eredeti épségében; bántalom nélkül; erkölcsileg tisztán, szüzen. *Sértetlenül kiszabadulni a verekedők közül. Sértetlenül hagyott beszület, megörzött szemérem.*

SÉRTETOLL, I. SÖRTETOLL.

SÉRTEVAD, I. SÖRTEVAD.

SÉRTHETLEN, v. **SÉRTHETLEN**, (sér-t-het-[et]len) mn. tt. *sérthetetlen-t*, tb. — *ék.* Amit, v. akit sérteni nem lehet, a törzsszónak minden értelmében véve; v. ö. **SÉRT.** *A burokban született embert sérthetetlennek tartják a babonahitűek. Néha am. akit v. amit sérteni bűn, nem illik, nem szabad. A fejedelemszemélye sérthetetlen.* Határozóként am. sérthetetlen állapotban; sérthetetlen módon.

SÉRTHETLENSÉG, v. **SÉRTHETLENSÉG**, (sér-t-het-[et]len-ség) fn. tt. *sérthetlenség-ét*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Állapot, vagy tulajdonság, midőn valakit v. valamit sérteni nem lehet, nem illik, nem szabad.

SÉRTHETETLENŰL, **SÉRTHETLENŰL**, (sér-t-het-[et]len-ül) ih. Sérthetetlen módon, sérthetetlen állapotban.

SÉRTHETLEN; **SÉRTHETLENSÉG**; **SÉRTHETLENŰL**, I. **SÉRTHETETLEN**; **SÉRTHETLENSÉG**; **SÉRTHETETLENŰL**.

SÉRTŐ, (sér-t-ő) mn. tt. *sértő-t*. Aki, vagy ami sért, e szónak minden értelmében véve. V. ö. **SÉRT.** *Mások becületét sértő harkocácsok. Sziveket sértő bántalmak. Testet sértő tövisek. Fűlsértő hangok. kiabálások. Szemsértő undokság.*

SÉRTŐDÉS, (sér-t-ő-öd-és) fn. tt. *sértődés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Belérezési szenvedés, melyet tetteleg érez, kit akár valódi, akár képzelt bántalommal illettek.

SÉRTŐDIK, (sér-t-ő-öd-ik) belsz. m. *sértőd-tem*, — *tél*, — *ött.* A valódi, vagy képzelt bántalom fájdalmasan hat rá; sértve érzi magát. *Némely ember csekélyesség miatt megsértődik. Különbözik tőle sértezik*, mely külszenvedésre, kívülről okozott sértésre vonatkozik.

SÉRTŐLEG, (sér-t-ő-leg) ih. Sértő módon, olyképen, hogy azzal más vagy mások egy vagy más módon megsértetnek. *Sértőleg írni, beszélni.*

SÉRTÖMLŐ, (sér-tömlő) ősz. fn. Tömlő, melyet a sörös hordók megtöltésénél tölcserül használnak. Átv. tréfás ért. személy, ki igen sok sert iszik.

SÉRTÖMLŐ, (sér-tömlő) ősz. fn. A sérülés által leszállott, s dudorosága miatt tömlőhöz hasonló tölcszcső.

SÉRTVÉLY, (sér-t-ve-ely) fn. tt. *sértvély-t*, tb. — *ék.* Szabó Dávidnál am. serte. L. **SÖRTE**.

SERŰ, (ser-ü) fn. tt. *serű-t*. A székelyeknél am. fonal, sodrat, egyszerűn : *ser*; I. **SER**, (2).

SÉRŰ, (sér-ü) tt. *serű-t*, I. **SÉRV**.

SÉRÜDÉS, (sér-ü-d-és) fn. tt. *sérüdes-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* L. **SÉRÜLÉS**; és v. ö. **SÉRHÜDIK**.

SÉRÜDIK, (sér-ü-d-ik) k. m. *sérüd-tem*, — *tél*, — *ött.* Eléjön Szabó Dávidnál. L. **SÉRZIK**. Képezetésre hasonló ezekhez : *aludik, fekéüdik, nyugodik, vajudik, szokottabban : aluszik, feküszik, nyugoszik*, hasonlóan amaz is lehet : *sérüszik, v. sérszik v. sérszik*; t. i. ezekben, és több hasonlóokban a *d, sz, z* mint rokonszervű hangok, a nyelvszokás kénye szerint váltakoznak, pl. *cselekédik cselekészik, gondolkodik gondolkozik*, stb.

SÉRÜDT, (sér-ü-d-t) mn. tt. *sérüdt-et*. Lásd **SÉRÜLT**.

SERÜL, **SERÜL**, (ser-ül) önh. m. *serül-t*. 1) Fonallá alakul, sodródik; továbbá, bodorodik, pederedik. *Serül a szösz, ha fonják. Serül a fonal, midőn a nedves levegő miatt üszvezsugorodik.* Másképp : *serlik*. V. ö. **SER**, (2). 2) Lopva, alattomban elsurran. *Íszre sem vevém, úgy kísérelte az ajtón.* (Incze József). Székely szó. V. ö. **SER**, (1), **SÉRIT**, **SIRÜL**.

SÉRÜL, **SERÜL**, (sér-ü-öl) önh. m. *sérül-t* Sér támad, keletkezik rajta; sebet kap; megszakad, megtökösödik. *A csatában sokan megsérültek. Ne erőlködjél, hogy meg ne sérülj.* Különösen Pápa vidékén azt is jelenti : nagy erőtetés vagy ütés vagy nyomás vagy erőködés (ütődés, nyomódás) következtében megtökösül, töke leszáll. V. ö. **SÉR**, (2).

SERÜLÉS, **SERÜLÉS**, (ser-ü-öl-és) fn. tt. *serülés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* A fonnivaló szálak, vagy fonalak sodródása, pederedése, zsugorodása. V. ö. **SERÜL**.

SÉRÜLÉS, **SÉRÜLÉS**, (sér-ü-öl-és) fn. tt. *serülés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Szenvedő állapot, midőn valaki v. valami sért kap. Különösen a tölcszcsőnek szakadás következtében történő leszállása.

SÉRÜLET, (sér-ül-et) fn. tt. *serület-ét*, harm. szr. — *e.* Sérült állapot vagy hely.

SERÜLKÖDIK, (ser-ül-ög-öd-ik) k. m. *serülköd-tem*, — *tél*, — *ött.* L. **SERÜLKÖZIK**.

SERÜLKÖZIK, (ser-ül-ög-öz-ik) gyak. k. m. *serülköz-tem*, — *tél*, — *ött.* 1) A fonnivaló szálak, vagy a fonalak folytonosan sodródnak, pederednek. *Ki-be-, körül-, üszveserülközik.* A középképző *k* átalakult *g*, mely az alapfogalom gyakorlatát fejezi ki, mint a *törülközik, feledkezik, szánaokozik, váraokozik*, s több másokban. 2) Am. sürögforog, különösebben *serülködik* alakban a székelyeknél divatozik, s átv. ért.

am. alattomosan, ravaszul forgolódik, hogy csalást követhessen el, pl. a macska serülködik, midőn egeret akar fogni. Ezt másképp így is ejtik: *sürülködik*, *sürülködik*, ez utóbbi alakban gyökben egyezik vele: *sürgölődik*, *sürögforog*. V. ö. SERÍT, SIRÜL.

SÉRÜLT, (sér-ü-öl-t) mn. tt. *sérült-et*. Sérben szenvedő, leletező; különösen, kinek tőkzacsckója a behártya szakadásának következtében alászállott, másképp: *tökös*, néhutt: *húros*.

SÉRÜLTEN, (sér-ü-öl-t-en) ih. Sérült állapotban. V. ö. SÉRÜLT.

SÉRÜLTSG, (sér-ü-öl-t-ség) fn. tt. *sérültség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság, vagyis kóros állapot, midőn valaki sérült; különösen am. a köznépies *tökösség*, *húrosság*. V. ö. SÉRÜLT.

SÉRÜS, (ser-üs v. ser-ös) I. SERÉS.

SÉRÜTT, am. sériüt; I. ezt.

SÉRŰ, (sér-v) fn. tt. *sérv-et*, harm. szr. —e. Széles ért. mindenféle seb anyagi, erkölcsi, és szellemi jelentésével, s körülbelül egy a *sér* főnévvel, azon különbséget kivéve, miszerint a *sérŰ* a *sér* ige nek részesülőjéből módosított alak, tehát *sérő* t. i. baj, állapot. Ily viszonyban állanak egymáshoz a *seny* és *senyv*, *ned* és *nedv*, *eny* és *eny* stb.

SÉRŰVÁGÁS, (sér-vágás) I. SÉRMEZSÉS.

SÉRŰVES, (sér-v-es) mn. tt. *sérves-t* v. —et, tb. —ek. Sérben szenvedő, kin valami sérvet ejlettek. *Sérves tagok*, *altestrészek*. *Sérves kedély*, *kebel*, *szív*. V. ö. SÉR, SÉRŰ.

SÉRŰVÉS, (sér-v-és) I. SÉRÉS.

SÉRŰVITÉZ, (sér-vitéz) ősz. fn. Sérült vitéz, rokkant vitéz. Különösebben használják az idegen, 'Invalid' (újabb magyar szóalkotással: 'hadastyán') kifejezésére.

SÉRŰKÖTŐ, SÉRŰSZORÍTÓ, (sérŰ-kötő v. —szorító) I. SÉRKÖTŐ.

SÉRZ, (sér-éz) áth. m. *sérz-étt*, htn. —eni, par. *séréz-z*. L. SÉRT.

SÉRZÉS, (sér-éz-és) fn. tt. *sérzés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Midőn az áth. *séréz* v. *sérz* igéből származik, jelent átható cselekvést, mely által valakin v. valamin sér ejtetik. 2) Ha pedig a közép *sérzik*-nek származéka, am. szenvedő állapot, melyet a sér idéz elé, azaz, fájás, fájdalmas érzés. Első pont alatti értelemben szabatosabban: *sérezés*, vagy *sértés*. Így különböznek egymástól a *porozás* és *porzás* a *poroz* és *porzik* igéktől.

SERZIK, (ser-z-ik) k. m. *serz-étt*, htn. —eni. Sert kap, serülődik, sodródik pl. a czérna; másképp: *serlő*, V. ö. SER, (2).

SÉRZIK, (sér-éz-ik) k. m. *sérz-étt*, htn. —eni. Fájdalmas érzéssel van valamely sérület összekötve, egyszerűen: fáj. „Inkább sérzik honnem (= hogy nem) az egész embört nagy bottal ütnek.” (Góry-codex kiegészítése XX. 1.).

SESE, hangszó, mely mintegy magamagát utánozza, vastaghangon *susa*, honnan a *seseg*, *susog* szár-

mazékok. Ilyenek a német *Süusel*, a latin *susurrus* stb., melyekhez a magyar *szeszeg* még közelebb áll.

SESELYFÜ, (sesely-fü) ősz. fn. Csere Jánosnál valamely növény neve. (Scilla?). „A nyöstény szarvas a fiazás előtt seselfüvet eszik, hogy könnyebben szülhessen.” (Encycl. 264. l.).

SESESUSA, (seses-susa) ikerített fn. és mn. Pletykaféle susogás, suttogás.

„Ez vagyon áruló, sesesusa szóktól,
Órizd magadat te a fülbesugóktól.“

Arany J.

SESESUSÁL, (seses-susa-al) önh. m. *sesesusál-t*. Idősb Mándy Péter szerint am. pletykál, azaz, mindenféle híreket, melyekben ha van is valami való, de nagy részben torzítottak vagy épen alaptalanok, mintegy suttogva szétterjeszt.

SESTÉLY, fn. tt. *sestély-t*, tb. —ék. Molnár Albertnél boros edény; Szabó Dávidnál ivó kis asztal. Idegen eredetűnek látszik. Dankovszky szerint a német *Sechstel*. Hol divatos a német szó ez értelmekben, nem mondja.

SÉT, (1), I. SÉD.

SÉT, (2) I. SIET.

SÉTA, fn. tt. *sétá-t*. Jelent ide-oda, föl-alá járást, mely csupán némi időtöltésből, mulatságból, vagy azért történik, hogy a vesztglésben elsenyvedt test mozgásba jöjjön.

Némely öszvetételekben jelent időtöltési kirándulást is lovon, kocsin, hajón; *sétalovaglás*, *sétakocsizás*, *sétahajózás*. — *Séta* hihetleg öszvetett szó a *szé* és *ta* gyökökből, a *szé* pedig egyezik *szé* és *té* szórésszel; emez a *tétova*, *tétováz*, *téltül*, *tébolyog* öszvetételek egyik alkatrésze; a *szé*, v. rövid *e*-vel *sze* gyökökből pedig a *szét* v. *szélt*, *széled* stb. származékok erednek. Mindezekben alapfogalom a bizonytalan, határozatlan irányu mozgás. Ide tartoznak a *té* gyöknek *téved*, *tévelyeg* származékai is. Ennélfogva *séta* am. *széta* vagy pedig *téta*, azaz *tétova*, majd ide, majd oda irányzott, t. i. járás, honnan *sétál* am. ide s tova járkel.

SÉTABOT, (séta-bot) ősz. fn. Bot, melynek egyedüli célja, hogy a sétáló magával hordozza, különböztetésül más czélú, pl. *támasz*-, *koldus*-, *pásztor*-, *vezénybottól* stb.

SÉTAHAJÓZÁS, (séta-hajózás) ősz. fn. Hajózás, melynek egyedüli célja, mulatás végetti kirándulás.

SÉTAHELY, (séta-hely) ősz. fn. Különösen a végre kitűzött, itt-ott fákkal beültetett térség, hogy sétálni lehessen rajta. Újabb elnevezéssel, *sétatér* v. *sétány*.

SÉTAKOCSI, (séta-kocsi) ősz. fn. Olyan kocsi, melyet csak mulatozó kirándulásokra használnak.

SÉTAKOCSIZÁS, (séta-kocsizás) ősz. fn. Kocsizás egyedül mulatságból, mozgalom kedvéért, nem azért hogy valahova utazzunk, vagy bizonyos teendőket végezzünk.

SÉTÁL, (séta-al) önh. m. *sétál-t*. 1) Csupán testi mozgalom kedvéért, vagy mulatságból, időtöl-

tésből, nem valahova utazás, vagy holni teendők végett, ide-oda, fel-alá jár-kei. *Utazán, viz mentében, erdőben, kertben, szobában, udvaron sétálni. Föl-alá sétálni. Királyi mulatság erdőkben sétálni. (Faludi). Könnyű annak sétálni, kinek más dolga nincs. (Km.).* 2) Lassu, kimért léptekkel megy, jár, mint rendszeren a sétálók szoktak. *Ne sétálj, hanem siess szaporán. Elsétálni a szomszéd faluba. Kisétálni a szőlőhegyre. Kisétálni magát. Tessék besétálni.* 3) Minden czél nélkül, henyén, dologkerülve járkel, máskép: *sérikál, sérifikál. Megsétál, mint kunok ebe a homokon. (Km.).*

SÉTÁLÁS, (séta-al-ás) fn. tt. *sétálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a, Járás-kei, melyet valaki séta gyanánt tesz. V. ö. **SÉTA**, **SÉTÁL**.

SÉTÁLGAT, (séta-al-og-at) gyak. önh. m. *sétálgat-tam*, —tál, —ott. Egész kényelemmel, lassan lépegetve, vagy gyakran sétál.

SÉTÁLGATÁS, (séta-al-og-at-ás) fn. tt. *sétálgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kényelmes, lassu léptekkel való, vagy gyakori sétálás.

SÉTÁLÓ, (séta-al-ó) mn. tt. *sétáló-t*. Aki sétál, e szónak minden értelmét véve. *Sétáló wrak, hölgyek. Sétáló naplopók. V. ö. SÉTÁL*.

SÉTALOVAG, (séta-lovag) ösz. fn. Személy, ki nem utazás, vagy bizonyos teendők végett, hanem csak sétakép lovagol. V. ö. **SÉTA**.

SÉTALOVAGLÁS, (séta-lovaglás) ösz. fn. Lovaglás, séta végett. V. ö. **SÉTA**.

SÉTÁLY, (séta-hely) l. **SÉTAHELY**.

SÉTÁNY, (séta-any) l. **SÉTAHELY**.

SÉTAÖLTÖZET, (séta-öltözet) ösz. fn. Öltözet, melyet a finomabb társas élet bevett szokása szerint a nyilvános sétahelyeken megjelenők viselnek, azaz, diszes, választékos.

SÉTAPÁLCZA, (séta-pálcza) l. **SÉTABOT**.

SÉTÁR, tájszó, l. **SAJTÁR**. A székelyeknél különösebben mintegy hat kupás edény fából; néhutt máskép: *sétér, zsétér, zsétár*.

SÉTASOR, (séta-sor) ösz. fn. Árnyékul szolgáló fasorok a sétahelyeken, továbbá, a fasorok közötti térvonal. *Több sétasorokból álló sétány.*

SÉTATÉR, (séta-tér) l. **SÉTAHELY**.

SÉTAÚT, (séta-út) ösz. fn. Út, kirándulás, melyet valaki gyalog, vagy lóháton, kocsin, hajón séta gyanánt, egyedül mulatságból, vagy testi mozgalom, légváltozás, földerülés végett teszen.

SETE, mn. tt. *seté-t*. 1) Ki jobb kéz helyett baloggal dolgozik, működik, honnan öszvetéve balogsetének is mondják. Egy értelműek vele: *suta, suti, süti, balogsuta, balogsütü.* 2) Félsszeg, ügyetlen, mely értelemben rokon hozzá a *csetlik* gyöke *cset*, és a székely *tete-puta* (azaz, ügyetlen) tájszónak első alkatrésze. Minthogy a *sete* mind testi mind szellemi működéseiben a szokott rendes módtól, iránytól eltér, innen okszerűleg vélhetni, hogy gyöke *se* rokon a *cse* vagy *csa* gyökhöz, innen *sete* = *csa-te*, vagy *csa-tevő* csára tevő, görbén tevő.

SETECSÁP, (sete-csáp) ösz. fn. Rovaríaj, melynek félsszeg csápjja van.

SÉTÉT; **SETÉTÍT**; **SÉTÉTSÉG**; **SETÉTÜL** stb. l. **SÖTÉT**; **SÖTÉTÍT**; **SÖTÉTSÉG** stb.

SÉTÉTKÚT, falu Bars m.; helyr. —*kút-ra*, —on, —ról.

SÉTFÜ, (sét-fü v. séd-fü) ösz. fn. Sét, vagy séd, azaz kis patak mellett korán kihajtott fü, zсібáknak (libáknak) való. Balatonmelléki szó.

SÉTIFIKÁL, l. **SÉRIFIKÁL**.

SÉTIKA, (ségi-ka) kicsinző fn. tt. *sétiká-t*. Rövid ideig tartó, nem távolra ható; vagy igen lassu meneteli séta.

SÉTIKÁL, (ségi-ka-al) kicsiny. önh. m. *sétikál-t*. Lassacsán, egész kényelemmel, vagy igen rövid ideig sétál.

SÉTIKÁLÁS, (ségi-ka-al-ás) fn. tt. *sétikálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lassacsán vagy rövid ideig sétál.

SETTENKÉDIK, (setten-kéd-ik) k. m. *setten-kéd-tem*, —tél, —ett. Idősb Mándy Péter szerint am. valami vagy valaki körül forog; rokon értelmű *süddörög* szóval; valamint a székely *sajdul* szóval is, mely am. alattomban *sirül*. Tehát 'settenkédik' törzse a mély hang *sutton* törzsszel azonosnak látszik, s az egész mintha 'suttonkodik' szóból módosult volna.

SI, (1), fogak között kisikló éles gyökhang, melyből részint mély hang *származékok* erednek, mint *si, sian, sivit, sikolt, síp, sívalkodik, Sió, sicz*; részint magashanguak, mint *sivölt, sívöltyü, síseg* stb. Rokonai a *csi, czi, zsi*, mint hangutánzó származékok gyökei, pl. *csipog, cziczog, zсібog* szókban.

SI, (2), a suhogást, csuszszanást, sietést, sifletést utánzó gyökhang, melyből közelebb *siet, sífítel, sífent*, továbbá *sík, síma* stb. származnak. V. ö. **SIET**.

—**SI**, öszvetett képző, *os* és *i* elemkből öszvehúzza, mely némely gúnyos melléneveket képez, mint: *kapsi* (kap-os-i, kaposó), *habsi, tapsi, buksi* (bog-si), *sílapsi, vaksí*, melyeket l. saját rovataik alatt.

SÍ, (sí-v) önh. ragozva: *siok v. sívok, sísz, sístunk v. sívunk, sítok, sínak*; 1-ső mult: *sívék*; 2-ik mult: *sítt*; htn. *síni*. Fogai közül éles, metsző *si* hangot bocsát ki, pl. midőn nagy fájdalom tör ki belőle, vagy haragos indulatból, vagy hogy csendesítsen, csillapítson valamit stb. *Sí ri a betegségben szenvedő gyermek. Sínak az éhes malacok, dísznök.* Átv. *Sí a sípoló, füttyölő szél. Sí a síp, ha erősen bele fúnak.* Csagataj nyelven: *csík-mak* (= sí-ni v. sír-ni, rimánkod-ni). Azon legrövidebb igéink egyike, melyek hangzóval végződnek, ú. m. *szi, hí, ví, nyí, ri, szó, lö, nő, bú, nyú*, stb.

SIAD, falu Bihar megyében; helyr. *Siad-on*, —ra, —ról.

SIAN v. **SIJAN**, (sí-an v. síj-an) önh. m. *sian-t*. A székelyeknél am. sírásra, visításra fakad v. riad.

SIANÁS v. **SIJANÁS**, (sí-an-ás v. síj-an-ás) fn. tt. *sianás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sírásra, visításra fakadás v. riadás. V. ö. **SIAN**.

SIÁPÓL, (si-áp-ol) önh. m. *siápol-t*. 1) Túl a Dunán némely tájakon és Erdélyben mondják növényekről, és állatokról, midőn nyomorúan tenyésznek, tengődnek, betegesek, elcsünnnek; máskép: *csiápol*. Alapértelemben és gyökhangra nézve rokonok hozzá a *csünik*, és *csenevész*, mely utóbbi is úgy látszik nem egyéb, mint *csünevész*, mint a *csünik* igének származéka. A hangváltozási szabályoknál fogva nem valószínűtlen, hogy ezen *si* am. *hi*, melyből *hiu*, *hiány*, *hitvány* és rokonaik eredtek, miszerint *siápol* anyyi, mint *hiápol*, azaz, hiú hiányos állapotban szenved. V. ö. SILÁNY, SIVÁNY. 2) Hangutánzó, s am. *si* hangon kiáltoz. *Siápolnak a csirkék, apró verebek*, hangváltozással szintén: *csiápol*.

SIÁPÓLÁS, (si-áp-ol-ás) fn. tt. *siápolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Tengődés. 2) *Si* hangon kiáltozás. V. ö. SIÁPÓL.

SIAS, (si-as) mn. tt. *sias-t* v. —at, tb. —ak. Erdélyi tájszó, s am. hamis, csalfa. Gyöke *si*, melyből az képzővel lett *sias*, mint *fi fias*; *ki kies*; *uri urias*; *vi vias*(kodik). Alapfogalomban egyezik vele azon *csi*, melyből a székelyes *csián*, máskép: *csalán* származik, t. i. azon növény, mely a rosztat nem gyanító hozzá nyulónak kezét megcsipi, s mintegy megcsalja.

SIBA, falu Sáros m.; helyr. *Sibá-ra*, —n, —ról.

SIBÉK, (sib-ék) fn. tt. *sibék-ét*, harm. szr. —je. Szalának göcseji vidékén am. a hordónak csinja, máskép: *ontora* v. *ontra*. Valószínű, hogy eredileg *csipék* volt, minthogy a sibék a hordó-dongáknak azon bevágását jelenti, melybe a feneket becsiptetik.

SIBERK, erdélyi falu Köhalomszékben; helyr. *Siberk-re*, —én, —ről.

SIBIL, erdélyi falu Szelistye fiókszékben; helyr. *Sibil-be*, —ben, —ből.

SIBISEL, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Sibisel-be*, —ben, —ből.

SIBÓ, l. ZSIBÓ.

SIBSÁG tájdivatos szó; l. HÍVSÁG v. HIÚSÁG. SICZ v. SICZCZ, macskát üző indulatszó; el-lentéte a hívó *ciczcz*, *cziézi*.

SICZÉGET v. SICZCZÉGET, gyak. önh. m. *siczéget-tem*, —tél, —étt, par. *siczégess*. A macskát gyakori *sicz* kiáltással üzi, hajtja.

SID, falu Gömör, pusztá Bereg m.; helyr. *Sid-re*, —én, —ről.

SIDÁNY, l. ZSIDÁNY.

SIDÓ, l. ZSIDÓ.

SIED v. SIJED, a székelyeknél am. súlyed. *Siedjek el ebbe helybe ha nem úgy van*.

SIEDELEM, l. SIETELÉM.

SIEDELMES, (si-ed-[et]el-ém-es) mn. tt. *siedel-mes-t* v. —et, tb. —ek. Sietős, sietséges, ami sietve történik, vagy történnie kell. *Siedelmes munka, utazás*.

SIET, (si-et) önh. m. *siet-tem*, —tél, —étt, par. *siess*. 1) Valahova sebes léptékkal megy. *Hova sietsz oly nagyon? Siet, mint varga a vásárra. Elsiet, besiet, kisiet, visszasiet. Siet, mintha az ellenség kergetné. Amely gyermek megijed, anyja ülbe siet*. (Km.). *Lassan*

siess, tovább érsz. (Km.). *Sietve siet*, igen sebesen megy. Ellentéte *késik*, mint Zrinyinek ezen versében is áll: *Sem siet, sem késik haragja Istennek. Jobb mindenkor sietni, hogysem mindig elkésni*. (Km.). 2) Átv. valamit gyorsan, halasztás nélkül tesz, végezni iparkodik. *Siess, hogy jókor elkészülj a munkával. Sietve írni, olvasni, beszélni. Élni ne siess. Siet az óra*, midőn kelletinél hamarabb jár. *Aki siet, nem sokat gondolkodik*. (Km.).

Túl a Dunán máskép: *siet*, öszverántva *sét*. Gyöke azon *se* v. *sé*, mely a gyors mozgás hangját utánozza, s meg van a *seb*, *sebes*, *sebesség*, *sét* v. *séd*, és *Sió* származékokban, fordítva: *os*, *oson* szóban. Rokonok sínai nyelven *czsu* (currere, festinare), *csü* (ire); v. ö. SIÓ. Az *et* képző tulajdonkép az önható igéket alakító *ed* módosulata, tehát eredetileg *si-ed* v. *sé-ed*, mint, *er-ed*, *szal-ad*, *hal-ad* stb. Hasonló rokonhangú változás van ezekben: *üget*, *reszket*, *viszket*, melyek szintén az *ed* képzésű önhatók seregébe tartoznak. V. ö. RESZKET.

SIETELÉM, (si-et-el-ém) fn. tt. *sietelm-et*, harm. szr. —e. A régieknél am. sietés, sietség. „És mikor be ment volna a királyhoz sietelmel“ (sietelemmel. Münchener cod. Mark VI.). „Sietelmel bevivé Dánielt királyhoz.“ (Bécsi cod. Dániel II.).

SIETELMEST, (si-et-el-em-est) ih. Régiesen am. sietve, sietőleg, gyorsan. „Hogy sietelmest megjelentetnék Istennek országa.“ (Münchener codex Lukács XIX.).

SIETELMÉZ, (si-et-el-em-éz) önh. m. *sietelméz-tem*, —tél, —étt. Régiesen am. sietőleg, gyorsan végez valamit. „És jó sietelmezvén.“ (Bécsi codex Dániel XI.).

SIETÉS, (si-et-és) fn. tt. *sietés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Sebes haladásu menés. *Sietésre nógatni a futárt, a hírnököt. Nagy sietéssel kimenni a városból*. 2) Gyors cselekvés. *Sietésre buzdítani a munkásokat. Nagy sietésben elfeledni valamit*. „Az emberek nagy része csupa sietés által fosztja meg magát élte legszebb örömeitől.“ B. Eötvös József. (Gondolatok). V. ö. SIET.

SIETETÉST, (si-et-et-és-t) ih. Régiesen am. sietéssel, sietőleg. „Valamene belcs (valamennyi bölcs) volna, sietetest oda jönnének.“ Katalin prózai Legendája.

SIETETŐSSÉG, SIETETÉSSÉG, (si-et-et-össég) fn. tt. *sietetősség-ét*, harm. szr. —e. Régiesen pl. a Debreczeni Legendáskönyvben am. *sietség*. „Az orosz-lán . . . nagy sietetősséggel lábai előtt lefekvők“ (Szent Piroska asszony élete). „Gyűjtete mellő (mellé, maga mellé) nagy sietetességgel huszonnégy nemes tisztá szízeket.“ Katalin prózai Legendája.

SIETŐ, (si-et-ö) mn. tt. *siető-t*. 1) Aki siet, azaz sebesen menve halad. *Segítségre siető katonák. Városba, vásárra siető mesteremberek*. 2) Gyorsan működő; ellentéte: *lassú, késedelmes, késő*. *Siető munkások. Siető óra*, mely kelletinél hamarabb jár, korán jár. 3) Valahova készül. *Siető félben lenni*.

SIETŐLEG, (si-et-ő-leg) ih. Sietve, sietők módjára, sebes menettel; gyorsan működve, hamar. *Sietőleg utazni valahova. Sietőleg végezni a munkát.* V. ö. SIET.

SIETŐS, (si-et-ő-ös) mn. tt. *sietős-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Amit sietve, hamar, haladék nélkül, tüstént tenni, végezni kell, sürgetős. *Sietős munka.*

„Sietős az utam nagyon,
Subámat zálogba hagyom.“
Népdal.

SIETŐSEN, (si-et-ő-ös-en) ih. I. SIETŐLEG.

SIETSEG, (si-et-ség) fn. tt. *sietség-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Járási, menési, haladási sebesség, gyorsaság, mely által valaki bizonyos helyre mielőbb eljutni törekszik. *Sietséggel kivonuló hadseregek.* 2) Gyorsaság a cselekvésben, végrehajtásban, mely a működő erőket rendkívüli mozgásba hozza. *Sietség nyereség. Sietség kárt hozhat.* (Ellenkező közmondatok, t. i. a körülményekhez képest). V. ö. SIET.

SIETSÉGÉS, (si-et-ség-és) mn. tt. *sietségés-t*, tb. — *ék*. Ami sietséggel, sietve, hamar történik vagy történt. *Sietséges út, munka.*

SIETSÉGGEL, (si-et-ség-vel) ih. Sietve, hamar, sebesen menve, működve. *Sietséggel ott teremni valahol. Sietséggel végzett munka, hozott segély.*

SIETSÉGTELEN, (si-et-ség-telen) mn. tt. *sietségtelen-t*, tb. — *ék*. Ami sietséget nem igényel, nem sürgetős; továbbá, ami sietséggel nem történik. V. ö. SIETSÉG.

SIETTÉN, (si-ett-én) ih. Folytonosan, igen sietve; szünet nélküli menéssel, cselekvéssel. Csak kettőztetésül használtatik: *sietlen sietett.* Ilyenek: *menten ment, jöttön jött, futlon futott.*

SIETTET, (si-et-tet) mivel. m. *siettet-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *siettess*. Sürgetve eszközli, hogy valaki sietve menjen, vagy, hogy hamar, haladék nélkül végrehajtsék valami. *Sebes dobólással siettetni a hadsereget. Siettetni a futárt, hirnököt. Siettetni a munkásokat, hogy a rendelt időre készen legyenek. Siettetni a fizetést.* V. ö. SIET.

SIETTETÉS, (si-et-tet-és) fn. tt. *siettetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Nógatás, ösztönzés, sürgetés, mely által valakit v. valamit siettetünk. V. ö. SIETTET.

SIETTETŐ, (si-et-tet-ő) mn. tt. *siettető-t*. 1) Mondjuk személyről, ki valakit sietésre sürget. *Munkásokat siettető hajdú.* 2) Ami által sürgetnek valamit v. valakit. *Siettető parancs.*

SIETVE, SIETVÉST, (si-et-ve, si-et-ve-est) ih. I. SIETŐLEG.

„A gonoszokra kemény fenytő
Bizonyonnyal itt lesz; néha sietve jön,
Sántítva többszer.“

Kazinczy Ferencz.

SIF, hangutánzó elvont gyöke *siffent*, *sifitel*, *siflet* szónak; l. ezeket.

SIFFENT, (sif-ü-en-t, sif-v-en-t) áth. és önh. A székelyeknél am. csiszszenteni főleg lábával. V. ö. SIFITÉL.

SIFFENTÉS, (sif-ü-en-t-és) fn. tt. *siffentés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Csiszszentés — lábával. V. ö. SIFFENT.

SIFITÉL, (sif-it-él) áth. m. *sifitel-t*. Székelyföldi tájszó. 1) Valamely testhez egy másikat dörzsölve, ide-oda csusztatva *sifit*-féle hangot hallat. *Kefével sifitelni a ruhát. Lábával sifitelni a földet.* 2) Elé s hátra járni; máskép: *siflet*.

SIFITÉLÉS, (sif-it-él-és) fn. tt. *sifitelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Csusztaatgatás, csiszszengezés — lábával vagy másképen. 2) L. SIFLETES. V. ö. SIFITÉL.

SIFLET, (sif-l-et) önh. m. *siflet-tem*, — *tél*, — *étt*. Elé s hátra vislatni v. járkálni. Székely szó.

SIFLETÉS, (sif-l-et-és) fn. tt. *sifletés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Elé s hátra vislatás v. járkálás.

SIGE, puszta Szaboles m.; helyr. *Sigé-re*, — *n*, — *röl*.

SIGÉR, fn. I. SÜGÉR.

SIHEDER, fn. I. SÜHEDER.

SIJAN, I. SIAN.

SIJÁT, I. SAJÁT.

SIJÁTSÁG, fn. tt. *sijátság-ot*, harm. szr. — *a*. A székelyeknél 1) sajjáság. V. ö. SAJÁT. 2) Sikkáság, rónaság. Ez utóbbi értelemben talán se-hátság azaz semmi hátság, semmi emelkedés. V. ö. SE, I.

SÍK v. SIK, (1), fn. tt. *sík-ot*, harm. szr. — *ja*. Arany vagy ezüst füsttel megfuttatott irha, vagy szövetség, mely mintegy pótszerű használtatik a valódi arany vagy ezüst paszomán helyett, pl. a szinpadi öltözékeken, diszítványeken. *Arany sikkal szegélyezett ruha, sipka, kalap. Ezüst sikkal diszített lóterítő.* Szélesb ért. sárga vagy ezüstfém színű papir- vagy szövetszalag, mely szemre némileg aranyosat, ezüstöt mutat.

Alapfogalomban ugyanazt jelenti, mit a simára, laposra vonatkozó *sík*, s mindkettővel rokon a *csik* mint sima és vonásos testű halnem, továbbá, mint különféle ért. szalag, vonás, húzás. V. ö. CSÍK.

SÍK v. SIK, (2), mn. és fn. tt. *sík-ot*. 1) Mondjuk területről, lapról, s általán oly testnek felszínéről, mely akár eredeti alkotásánál fogva, akár csiszolás, sikkálás, köszörülés stb. által simává képezetett, mely nem rögös, nem érdes, s vele érintkező testek akadék nélkül csúsznak el rajta. *Sík jég. Síkra gyalult deszka. Síká csiszolt márvány.* 2) Minek területe lapályos, nem hegyes völgyes, hanem vízirányos felszínű. *Sík mezők, rétek, térségek. Sík földön legelő barmok. Sík víz*, mely nagy terjedelmű tért borít, árvíz. Mindkét értelemben főnevül is használtatik. *Síkra épített helység. Síkon nyargalozni. Kí a síkra! Kállni, kiszállni a síkra, a versenyterre, csatamezőre.* „Ha a politikában a szenvedélyek egyszer síkra szálltak, a józanságnak többnyire csak egy

kötelessége marad — a hallgatás. B. Eötvös József. (Gondolatok). *Síkon futó*, a huszárnak gúnyneve, mint a fikáé, *pocsétakerülő*. *A határnak síkját elborította a víz. Hazánk síkjain lakó népek.* 3) Ami nyálkás volta miatt csuszós, sikamlós, vagy hígan folyó. *Sík testü gyíkok, kígyók, angolnák. Sík has, sík hasu; sík bél, sík bélu*, am. lág, folyó has, bél.

E szóban alapfogalom a csuszásra, könnyü menetelre vonatkozó subogó hang, s gyökeleme: *si*. Rokon közelebb egy részről a *csík*, *gyík* szókkal, más részről a *csika*, *csikáz*, származékok gyökeivel. Ugyanezen fogalmak uralkodnak a *sík* közvetlen származékaiban: *sikál*, *sikázol*, *sikam*, *sikamik*, *sikamlík*, *sikamodik*, *sikol*, *siklik*, *sikos*, *sikság*, *sikúl*. Ide tartozik az átv. ért. *sikkad*, *sikkaszt*, és a vékonyhangu *sikér*, *siker*, *sikeres*. Az ide tartozó szókból a különböző tájszókás a gyök *i* hangját hol megnyújtva hol röviden ejti; azonban az újabb hangmértan szabályai szerint az önálló gyökben inkább megnyújtva, ragozott állapotában pedig rendszerént röviden ejtendő. V. ö. SIMA, (1).

SIKAJOS, (sík-aj-os) mn. tt. *sikajos-t* v. —at, tb. —ak. A székelyeknél am. sikos.

SIKÁL; SIKÁLÁS, I. SIKÁLL; SIKÁLLÁS.

SIKÁLL, SIKÁL, (sík-ár-ol) áth. m. *sikáll-t*, htn. —ni v. —ani. Valamely test felszínét egy másikkal a végre dörzsöli, csiszálja, hogy sima, tiszta, fényes legyen. *Réz, vas edényeket sikállni v. sikálni. Dézsát, sajtárt, kannát sikállni. Padlót sikállni.* Rokon értelmű vele *sírol*. Alakjára nézve nem más mint *sikári*, az *r* a következő *l*-hez hasonulván; miért két *ll*-el helyesebben írjuk. Így írja Szabó Dávid is: „Magsikállani a tálat, tányért, falat.“ (Sikárlani szó alatt).

SIKÁLLÁS, SIKÁLÁS, (sík-ár-ol-ás) fn. tt. *sikállás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki sikál, csiszál, sírol valamit. *Edények sikállásával foglalkodó cseléd.* V. ö. SIKÁLL.

SIKÁLLATLAN, SIKÁLATLAN, (sík-ár-ol-atlan) mn. tt. *sikállatlan-t*, tb. —ok. Ami nincs sikárolva. Határozóként am. sikárlás nélkül.

SIKÁLLÓ, SIKÁLÓ, (sík-ár-ol-ó) mn. tt. *sikálló-t*. 1) Aki sikál. *Szobasikáló napszámosnök.* 2) Mivel sikálnak. *Sikáló por, sikáló szalmatekeres.* V. ö. SIKÁL.

SIKAM, (sík-am) elavult fn. melyből *sikamik*, *sikamlík*, *sikamít* származnak. Eredetileg csuszós állapotot, vagy tulajdonságot jelenthetett, s alakra hasonló a *futam*, *folyam*, *íram*, *élem*, *vérem* és sok más részént élő, részént elavult törzsszókhöz, melyeket újra fölélesztetni nyelvünk érdekében volna.

SIKAMÍT, (sík-am-ít) áth. m. *sikamít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Eszközli, hogy bizonyos test, vagy tér felszíne csuszóssá, azaz, a törzsök értelménél fogva, hogy sikammá legyen. *Csuszklás által sikamítani a jeget. Viaszolással a padlót sikamítani.* V. ö. SIKAM.

SIKAMÍTÁS, SIKAMITÁS, (sík-am-ít-ás) fn. tt. *sikamítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn sikamítanak valamit. V. ö. SIKAMÍT.

SIKAMLÁS, (sík-am-ol-ás) fn. tt. *sikamlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A tovább mozdulásnak azon neme, mely csuszamodás által történik. *Ki a sikamlástól fél, ne menjen a jégre.* (Km.). Átv. ért. az erkölcsi érzésnek gyarlósága, midőn a nemi szemérem ellen vét, s az erkölcs ösvényén mintegy elcsúszik, megbotlik, elesik.

SIKAMLIK, (sík-am-ol-ik) k. m. *sikamlí-ott*, htn. —ani. 1) A menőnek lábai valamely sikos, sima alapon megcsúsznak. *Megsikamlani a jégen, a viaszos padlaton.* 2) Szélesb ért. csúszva mozog, halad, suhan, eltünik; kibontakozva elsurran. *Sikamlík a csth, kígyó. Kezéből kisikamlott a pohár, hóna alól a könyv. A megfogott tolvaj elsikamlott.* Átv. 1) sikamlík v. kisikamlík, elsikamlík a nyelv, a szó, a títok, midőn mintegy akarat ellen, vagy hebehurgyaságból kiejt valamit, s illetőleg köz hallomásra jut. *Sikamlík a títok, hol a poharok csúsznak.* (Km.). 2) Sikamlík az oly szó, vagy beszéd, mely a nemi szeméremet sérti, s az erkölcs ösvényéről mintegy félre csúszik.

SIKAMLÓ, (sík-am-ol-ó) mn. tt. *sikamló-t*. Általán, ami sikamlík; különösen, ami a szemérem ösvényéről félre vezet, botrányos. *Sikamló beszédek, mesék, adomák, czélszatok. Sikamló tárgyú tréfák.* V. ö. SIKAMLIK.

SIKAMLÓS, (sík-am-ol-ó-os) mn. tt. *sikamlós-t* v. —at, tb. —ak. Sikamló természetű, min könnyü megsikamlani, akár tulajdon, akár erkölcsi értelemben. *Sikamlós út. Sikamlós beszédek.*

SIKAMLÓSÁG, (sík-am-ol-ó-ság) fn. tt. *sikamlóság-ot*, harm. szr. —a. Sikamló állapota, vagy tulajdonsága valaminek. Különösen, szeméremet sértő kétértelműség. V. ö. SIKAMLÓ.

SIKAMODÁS, (sík-am-od-ás); SIKAMODIK, (sík-am-od-ik) I. SIKAMLÁS; SIKAMLIK.

SIKAMOS, (sík-am-os) mn. tt. *sikamos-t* v. —at, tb. —ak. Csuszós; sík, csuszós állapotú, vagy tulajdonságú. Ellentéte: *rögös, érdes.* V. ö. SIKAM.

SIKÁNKOZÁS, SIKANKÓZÁS, (sík-án-koz-ás) fn. tt. *sikánkozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Jégen vagy más sima területen csuszkorál. V. ö. SIKÁNKOZIK.

SIKÁNKOZIK, SIKANKÓZIK, (sík-án-koz-ik) k. m. *sikánkozítam*, —tál, —ott. Jégen, vagy más sima területen, pl. viaszos padlaton csuszkorál, máskép: *sikárkózik*; mindkettő elemelve: *sikálkózik*, azaz, a sima területet síkálgatva csúszik.

SIKÁR, (sík-ár) fn. tt. *sikár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) A lopvanószök seregébe és hasasztok, illetőleg zsurlók (*equisetum*) neme alá tartozó növényfajnak népies neve, melynek szára éles barázdás, ágatlan, néha tövön ágas. Nevét onnan kapta, mert edények sikárlására, zsurolására használtatik; máskép szintén köz néven: *zsurlófű*, *kan-*

namosó, czínmosó, növénytani néven: *kannamosó zsurló*. (*Equisetum hyemale*). 2) Szélesb ért. akár-mily eszköz, melylyel valamit zsúrolnak, fényesítnek; mely értelemben különösen összetételeknél fordul elő.

SIKÁRACZÉL, (sikár-aczél) ösz. fn. Aczélból való eszköz, melylyel az éremből dolgozó mivesek az illető miveket simára, fényesre dörzsölik.

SIKÁRFOG, (sikár-fog) ösz. fn. A könyvkötőknél, aranyozóknál s más miveseknél állatfog, pl. vadkan agyara, melyet simításra, sikárlásra használnak.

SIKÁRKEFE, (sikár-kefe) ösz. fn. Erős sörtejű, valamit sikárlani való kefe.

SIKÁRKOZIK, (sik-ár-koz-ik) l. **SIKÁNKOZIK**.

SIKÁRKŐ, (sikár-kő) ösz. fn. Síma lapú, és sikárlani, simítani való kő; továbbá, melyen valamit fennek, pl. beretvát, kést.

SIKÁRL, l. **SIKÁROL**.

SIKÁRLÁS, (sik-ár-ol-ás) fn. tt. *sikárlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki sikárol.

SIKÁRLÓ, (sik-ár-ol-ó) mn. és fn. tt. *sikárló-t*. 1) Aki sikárol. *Sikárló konyhacséld*. 2) Általán, a mivel valamit sikárolnak. *Sikárló homok, kőpor, malom, nemez, szalmatekeres*. A székelyeknél, marhagánéból, lúgzott hamuból és agyagból csinált tapasz, melylyel a falakat simára kenik.

SIKÁRNEMEZ, (sikár-nemez) ösz. fn. Nemez, vagyis, durvábbféle posztó, melylyel némely mesteremberek illető miveket sikárolják, fényessé dörzsölik.

SIKÁROL, (sik-ár-ol) áth. m. *sikárol-t* v. *sikárl-ott*, htn. *sikárol-ni* v. *sikárl-ani*. Dörzsölés, zsúrolás által simává, fényessé, tisztává alakít valamit. *Ede-nyeket, késeket, villákat sikárolni*. A székelyeknél am. a falat sártapaszzsal simára bekeni.

SIKÁRRESZELŐ, (sikár-reszelő) ösz. fn. Fém-ből dolgozó mivesek reszelője, melylyel miveiket, vagyis az illető fémanyagot simára, fényesre dörzsölik.

SIKÁRRUHA, (sikár-ruha) ösz. fn. Akármű-ruhadarab, rongy, melylyel valamit sikárolnak, zsúrolnak.

SIKÁRVAS, (sikár-vas) ösz. fn. Sikárlásra használt vas, vagy eszköz vasból.

SÍKAT, (sí-og-at) mivel. m. *sikat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *síkass*. Némi erőszakkal eszközli, hogy valaki v. valami síjon, síogjon. *Sikatja rikatja a gyereket*. *Nyekgetéssel sikatni a malacot*. Ez igében a középképző *k* gyakorlatra mutat, s átalakult *g*, mely a hasonló képzésű *csíogat*, *nóogat* (csíogat, noogat) igékben eredeti alakját megtartja. V. ö. **SÍ**, ige.

SÍKATÁS, (sí-og-at-ás) fn. tt. *sikatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki valakit vagy valamit síkat. V. ö. **SÍKAT**.

SIKÁTOR, (1), fn. tt. *sikátor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szoros utczi, szűk köz, mely két utezát öszveket, melynek neve néhutt *közle*, és *szurdék* v. *szurdok*; tréfásan: *kutyaszoritó*.

Gyökre (sik) hasonló ugyan *szük* szóhoz; de egészben idegen eredetűnek látszik, Gyarmathy a latin *seceator* szóval rokonítja.

SIKÁTOR, (2), faluk Borsod és Veszprém m.; pusztá Pest m.; helyr. *Sikátor-ra*, — *on*, — *ról*.

SIKATTYÚ, l. **SIKOLTYÚ**.

SÍKBÉL, (sik-bél) ösz. fn. Lágýhas, hasmenés.

SÍKBÉLŰ v. — **BÉLŰ**, (sik-bélü) ösz. mn. Lágýhasu, kinek híg széke van.

SIKER, (sik-er) fn. tt. *siker-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Általán, foganat, vagy kedvező eredmény, mely valamely vállalatot, munkát követ. *Fáradságonak semmi sikere sincs*. *Sikerral dolgozni*. *Majd meglássuk, mi sikere lesz felszólításomnak*. *Sikert várni, reményleni, aratni*. *Nem kételkedem, hogy sikere lesz*. Máskép: *siker*. A törökben: *csikar*, pl. *bunun csikari az dir* (ennek sikere kevés), *csik-mak* igétől, melynek jelentése a többi közt am. a francia *sortir*, *provenir*, *devenir*, *résulter*; *csikar* részesülői alak (Zenker szerint aoristus), mely gyakran vétetik főnév helyett elvont értelemben.

SIKÉR, (1), (sik-ér) fn. tt. *sikér-t*, v. *siker-et*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. 1) Sikamlós, nyulós, ragadós, lágý anyag, pl. enyv, lép, mézga, gyanta, agyagsár, mint Molnár A. latinozza, *lentor*, *viscus*, *bitumen*. 2) Gabonák, vagy más lisztes anyagú testek tulajdonsága, melynél fogva szívosak, s kinyújthatók, honnan sikeres búzának mondják, melynek tömött szeme van, s lisztjéből finomra, vékonyra ki lehet a tészta nyújtani.

Mindkét jelentésénél fogva alapfogalomban egyezik a simát, csuszóst jelentő *sík* gyökkel, és származékaival, mert ami sikeres, az egyszersmind csuszós, sikamlós.

SIKÉR, (2), mn. tt. *sikér-t*, tb. *sikér-ék*. Túl a Dunán némely tájakon am. a közönségebb divatú *sekély*, *csekély*, s mondják vizről, mely nem mély, s könnyen meglábolható. Elemzését illetőleg lásd *sekély*.

SIKERDÚS, (siker-dús) ösz. mn. Sikerben, eredményben gazdag, bővelkedő.

SIKERDÚSAN, (siker-dúsan) ösz. ih. Bő eredményyel. *Sikerdúsan működni*.

SIKERÉL, (sik-er-él) áth. m. *sikerél-t*. Eszközli, hogy valaminek sikere, azaz, foganata, kedvező eredménye legyen; valamit [elő]mozdít. Ritka használata. Szokottabban: *sikerít*.

SIKERES, (sik-er-es) mn. tt. *siker-es-t* v. — *et*, tb. — *ek*. 1) Sikamlós, nyulós, szívos, ragadós. *Siker-es enyv, lép, gyanta, mézga*. 2) Minek lisztes bele tömött, s lisztje nyulékony. *Siker-es búza*. 3) Átv. foganatos, jó eredményű. *Siker-es vállalat, munka, fáradság*. V. ö. **SIKÉR**; **SIKER**.

SIKERESEN, (sik-er-es-en) ih. Átv. foganatosan, kedvező eredményyel, sikerülten. *Sikeresen végzett munka*. *Sikeresen ható egyházi beszéd*. V. ö. **SIKER**.

SIKERESÍT, (sik-er-es-it) l. **SIKERÍT**.

SIKERESSÉG, (sik-er-es-ség) fn. tt. *siker-eség-ét*, harm. szr. — *e*. Tulajdonsága, vagy állapota valaminek, midőn sikeres, mind tulajdon, mind átv.

értelemben. *Enyvek, lépnek, agyagnak sikeressége. A bánásgai buzát sikeressége miatt leginkább kedvelik a sütők. Intésnek, munkának sikeressége. V. ö. SIKERES.*

SIKERETLEN, (sik-er-etlen) mn. tt. *sikeretlen-t*, tb. — *ék.* Általán, minek sikere nincs, tulajdon és átv. értelemben. *Sikeretlen homoksár. Sikeretlen tészta.* Átv. fogatlan, kedvező eredmény nélkül való. *Sikeretlen intés, fáradság, munka.* Határozóként am. siker nélkül. V. ö. SIKER; SIKÉR.

SIKERETLENÍT, (sik-er-etlen-ít) áth. m. *sikeretlenít-ett*, par. — *s*, htn. — *ni v. —eni.* Átv. valamit fogatlanlanná tesz. *A közebe jött akadályok, viszontagságok sikerületlenítették vállalatunkat.*

SIKERETLENÍTÉS, SIKERETLENITÉS, (sik-er-etlen-ít-és) fn. tt. *sikeretlenítés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Sikeretlenné, fogatlanlanná tevés.

SIKERETLENSÉG, (sik-er-etlen-ség) fn. tt. *sikeretlenség-ét*, harm. szr. — *e.* Sikeretlen állapot vagy minőség.

SIKERETLENÜL, (sik-er-etlen-ül) ih. Siker nélkül, fogatlanul, hiába. *Sikeretlenül beszélni, inteni, tanítani, fáradozni.*

SIKERETLENÜL, SIKERETLENÜL, (sik-er-etlen-ül) önh. m. *sikeretlenül-t.* Sikeretlenné, azaz, fogatlan nélkülivé, eredménytelenné lesz; nem sikerül.

SIKEREZ, (sik-er-ez) áth. m. *sikerez-tem, —tél, —étt.* Kedvező eredményt eszközöl, valaminek fogantat szerez, másképp: *eredményez, sikerít.*

SIKERÍT, (sik-er-ít) áth. m. *sikerít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni v. —eni.* Eszközli, hogy valaminek sikere, azaz, fogadata, kedvező eredménye, kimenele legyen; végrehajt valamit. *A felsőbb rendeleteket, parancsolatokat sikeríteni. V. ö. SIKER.*

SIKERÍTÉS, SIKERITÉS, (sik-er-ít-és) fn. tt. *sikerítés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Cselekvés, mely által valami fogantatossá tétetik, vagy végrehajtatik.

SIKERTELEN, (sik-er-telen); **SIKERTELENSÉG**, (sik-er-telen-ség) l. **SIKERETLEN**; **SIKERETLENSÉG**.

SIKERÜL, **SIKERÜL**, (sik-er-ül) önh. m. *sikerül-t.* Fogadata lesz, szerencsés, kedvező kimenelet, eredményt nyer; jól sül el, jól üt ki. *Ezen vállalat jól sikerült. Végre sikerült neki az ohajtott hivatalt elnyerni. Ez minden erőlködésed daczára nem sikerült. V. ö. SIKER.*

SIKERÜLÉS, SIKERÜLÉS, (sik-er-ül-és) fn. tt. *sikerülés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Állapot, illetőleg eredmény, midőn valami sikerül, vagyis fogantatossá lesz.

SIKERÜLET, SIKERÜLET, (sik-er-ül-et) fn. tt. *sikerület-ét*, harm. szr. — *e.* Valamely működésnek, tevékenységnek fogantatja, eredménye.

SIKET, mn. tt. *siket-ét.* 1) Kinek halló érzéke vagy egészen tehetetlen, vagy bizonyos fokban tompa, s ki, mint mondják, nagyot hall. *Siketnéma. Siket patantyús. Siketnek hiába beszélsz. A siket fülebe kiáltani. Siketnek beszélsz v. siketnek mondasz mesét. (Km.)*

2) Ki mások kérelmére, szavára, intésére stb., nem hallgat, s úgy tettet magát, mintha siket volna. *Könyörgésünk siket füleknél szólt. Hallgat, mint siket disznó a buzában. (Km.)* 3) Átv. mondják hangról, mely tompán szól, melynek éle nincsen; továbbá ami a hangot nem adja jól vissza, s mintegy elnyeli. *Siket hangu énekes, siket szavu szónok. Siket terem, színház, templom. Siket hét, nagy hét, midőn a katolikusoknál csütörtöktől szombatig nem hallani harangszót; némelyek szerint: feketehét. Vékonyabb hangzattal: siket.*

Valószínű, hogy azon *si v. sü* hangnak fogalma rejlik benne, melyből az erős kiáltást jelentő *sivölt, süvölt, sí, sikolt* stb., származnak, mivel a siketnek *sivöltetni, sikoltani* kell füleibe, hogy a szót hallja. Ezért mondják a siketről, hogy *nagyot hall.* Ily fogalmi viszonyban látszanak lenni a latin *surdus* és *susurrus*; a német *taub* és *toben*, mint Adelung és Campe vélekednek; továbbá a szláv *hluk, hlucani*, (zúgás, harsogás), és *hluchi* (siket). *A t a siket* szóban vagy toldalékhang, mint a tájdivatos *süke* gyaníttatja, vagy *s* helyett áll, úgy hogy *süket = sükes, sikés.* Arab-törökül: *szökiut* = hallgatag, hallgatagság.

SIKETÉDÉS, (siket-éd-és) fn. tt. *siketédés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* A halló érzéknek azon szenvedő állapota, midőn rugalmassága, fogékonysága vagy egészen vagy bizonyos fokig megszűnik.

SIKETÉDIK, (siket-éd-ik) k. m. *siketéd-tem, —tél, —étt.* Siketté leszen, vagyis, halló érzékének fogékonysága elvesz.

SIKETÉS, (sik-et-és) mn. tt. *siketés-t v. —et*, tb. — *ék.* Siketecske, nagyot halló. Győr tájékán: *süke*, néhutt túl a Dunán: *lámperptos.*

SIKETÍT, (siket-ít) áth. m. *siketít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni v. —eni.* Siketté tesz. *Az igen erős hang, a sivöltés megsiketítheti a füleket. V. ö. SIKET.*

SIKETÍTÉS, SIKETITÉS, (siket-ít-és) fn. tt. *siketítés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Hatás, különösen igen erős hangzás, mely siketté tesz.

SIKETNÉMA, (siket-néma) ösz. mn. és fn. Ki siket is néma is, ki se nem hall, se nem beszél, vagy ha tud is beszélni, azt nem hallásból, hanem más módon tanulta meg. *Siketnémák intézete.*

SIKETSÉG, (siket-ség) fn. tt. *siketség-ét*, harm. szr. — *e.* A hallószervek hiányos állapota, midőn valaki vagy egészen, vagy bizonyos fokig siket.

SIKETÜL, (siket-ül) önh. m. *siketül-t*; lásd **SIKETÉDIK**.

SIKETÜLÉS, SIKETÜLÉS, (siket-ül-és) lásd **SIKETÉDÉS**.

SÍKFÖLD, (síkföld) ösz. fn. Egyenes felszínű, lapályos területű, hegytelen, völgytelen, köröskörül nyílt föld. *Tiszavidéki, csongrádi síkföld.*

SÍKFÖLDI, (síkföldi) ösz. mn. Síkföldről való, oda tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Síkföldi magyarak. Síkföldi gabona, mező, erdő.*

SÍKHAS; SÍKHASÚ v. —**HASU**, (síkh-hasu) l. **SÍKBÉL; SÍKBÉLŰ**.

SÍKHÉJ, (sík-héj) ösz. fn. A fák kérgei alatt levő finom simaságu hártyaféle héj. *A síkhéjat lehántani. Síkhéjjal megköltözni a virágokat.* Másképp: háncs.

SIKÍT, (1), (si-og-it) önh. m. *sikít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Siogó hangon kiált. *Sikítanak a gyermekek. Ijedtében nagyot sikított.* Egy értelmű vele a *sikolt*, s legközelebbi rokonai *rikít*, *rikolt*, *sivít*, *sipít*, *sivölt*. Középképzője *k* a gyakorlatos *g* helyett hangzik, mely hol segédhangzóval, hol a nélkül jár, tehát elemezve *siogít* v. *sigt*.

SIKÍT, (2), (sík-it) áth. m. *sikít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Síkká alakít valamit, csuszóssá tesz. *Csiszolás, dörzsölés, reszelés által sikkítani a rögös vasat. Gyaluval sikkítani a fát.*

SIKÍTÁS, **SIKITÁS**, (1), (si-og-it-ás) fn. tt. *sikítés-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonos *sió* azaz, *sivó* hangon kiáltás. V. ö. **SIKÍT**.

SIKÍTÁS, **SIKITÁS**, (2), (sík-it-ás) fn. tt. *sikítés-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit síkká, simává, csuszóssá tesznek.

SIKÍTOZ, (si-og-it-oz) gyak. önh. m. *sikítoztam*, —tál, —ott, par. —z. Gyakran, vagy folytonosan sikít. *Sikítoznak a gyerekek, ha verést kapnak.*

SIKÍTOZÁS, (si-og-it-oz-ás) fn. tt. *sikítozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori vagy folytonos sikkítás.

SIKKAD, (sík-k-ad) önh. m. *sikkad-t*. Alattomosan elvesz, elrejtik, eltűnik, szörén szálán oda lesz, nem tudni hova. Mondják különösen kisebbféle ingóságokról, melyeket el lehet csenni, lopni, dugni. *Úgy elsikkadt, hogy sehol sem találok.* Gyöke az átv. értelmű *sík*, mint csuszósát jelentő valami, t. i. ami elsikkad, úgy tűnik fel, mintha elcsuszszanna, elsikkalnék, elsurranna.

SIKKAN, (sík-u-an, sík-v-an, sík-k-an) önh. m. *sikkan-t*. 1) L. **SIKKAD**. 2) A székelyeknél am. csuszszan, siklik.

SIKKANÁS, (sík-u-an-ás) fn. tt. *sikkadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Sikkadás. 2) Csuszszanás.

SIKKANT, (sík-k-an-t) áth. m. *sikkant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. L. **SIKKASZT**.

SIKKANTYÚ, (sík-k-an-ty-ú) fn. tt. *sikkantyú-t*. Növénynem a négyhímesek seregéből és egyanyások rendjéből; virága csoportos; csészécskéi kettősek a magzat fölött, s rajta maradnak; közcsészéje sok levelű; bokrétája egy szirmu, négy—öt metszésű; vaczka félgolyóbisforma, vagy kopasz, vagy polyvás, vagy serteszőrös. (Scabiosa). Fajai sokfélék, melyek közül népnyelven különösen sikkantyúnak nevezik a *csonkagyökerű*, köz néven: *elharapott gyökerű* fajt. (Scabiosa succisa).

Több hasonló képeztetési szavainkról ítélve, eredetileg *sikkantó*, a *sikkant* törzsöktől. E nevet eredetileg a népnyelv az elharapott vagy csonka gyökerű fajnak adta. Lehet *sikkantyú* is, mint Szatmárban ejtik.

SIKKASZT, (sík-k-asz-t) áth. m. *sikkaszt-ott*, par. *sikkaszsz*, htn. —ni v. —ani. 1) Valamit lopva,

alattomban úgy elvisz, úgy eldug, hogy többé elé nem kerül. *Kanalakat, ruhaneműket, ékszereket elsikkasztani. Hová sikkasztottátok okleveleimet? A végrendeletet elsikkasztani.* 2) Valaki valamely reá bízott vagyont törvénytelen módon és büntetést érdemlőleg saját hasznára fordít. *A hivatalpénzt elsikkasztani.*

SIKKASZTÁS, (sík-k-asz-t-ás) fn. tt. *sikkasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Suttonyos cselekvés, mely által valaki sikkaszt, elsikkaszt valamit.

SIKKATYÚ, **SIKKOTYÚ**, (si-og-at-ó v. si-og-ol-t-ó) fn. tt. *sikkatyú-t* v. *sikkotyú-t*. Kriza J. szerint a székelyeknél különösen Udvarhelyszéken az ekeágas orrát a tézsolával (tézslával) összefoglaló, két végén szeggel ellátott két darabka fa. Egyezik vele, vagy legalább hasonló hozzá mind hangban, mind érteményben: *csikkoló*, valamint *sikkoltyu* is. Különösen idősb Mándy Péter tanúsága szerint Szatmárban karika, melyre a nyüstöt kötik; l. **SIKOLTYU**.

SIKLIK, (sík-ol-ik) k. m. *sikl-ott*, htn. —ani. Csúszik, elcsúszik, sikamodik. *A sima jégen siklik a láb. Elsikkolt a padlózat. Le-, hisikkolt a kocsikerék.* V. ö. **SIKAMLIK**.

SIKLÓ, (1), falu Arad m.; helyr. *Sikló-ra*, —n, —ról.

SIKLÓ, (2), (sík-ol-ó) mn. és fn. Aki v. ami siklik. Főnévileg valamely csuszamodó szerkezet, vagy pedig út, melyen azon szerkezet segélyével lehet tova haladni.

SIKLÓFŰ, (sikló-fű) ösz. fn. l. **SIKÁR**.

SIKLÓKÍGYÓ, (sikló-kígyó) ösz. fn. Kígyóhoz hasonló lábatlan állat, a hullők osztályából, melynek hasát pikkelyek fődik. (Coluber).

SIKLÓS, mváros Baranya m.; helyr. *Siklós-ra*, —on, —ról.

SIKMA, idősb Mándy P. szerint Szatmárban am. *sipka*, hangáttétellel és a *p*-nek *m*-mé változtatával.

SÍKMÉRŐ, (sík-mérő) ösz. fn. Mértani eszköz, melylyel a térképen az egyes részletek tartalmát kiszámítják. (Planimeter).

SÍKMEZŐ, (sík-mező) ösz. fn. Lapályos nyílt területű mezőség.

„Zöld erdőben, síkmezőben
Gerliczék énekelnek.“

Népdal.

Síkmezőn futtatni, versenyezni, szembeszállani az ellenséggel. Árvíz borította síkmező.

SÍKÓ, (sík-ó v. sík-ol-ó) fn. tt. *síkó-t*. Győr vidéken am. sikárló, azaz eszköz, melylyel valamit sikárolnak. *Szalmásikó*, szalmából font sikárló. *Pörgyesikó*, kóróforma zöld növényből font sikárló. *Czinn síkó* v. *ónsikó* am. czinnmosó v. kannamosó fű. Lásd **SIKÁR** alatt.

SÍKOL, **SIKOL**. (sík-ol) áth. m. *sikkolt-t*. Síkká, síkossá, simává dörzsöl, súrol valamit; másképp: *sikkáll*, *sikárol*.

SÍKOLÁS, **SIKOLÁS**, (sík-ol-ás) fn. tt. *sikkolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Síkká, simává tevése valaminek.

SIKOLT, (si-og-ol-t) l. SIKÍT. Képeztetésre hasonló a *rikolt*, *sivölt*, *üvölt*, *kiált* hangutánzókhöz.

„Sikolt, rikolt a sarkantyú.”
Népdal.

SIKOLTÁS, (si-og-ol-t-ás) l. SIKÍTÁS.

SIKOLTOZ, (si-og-ol-t-oz) l. SIKÍTÓZ.

SIKOLTOZÁS, (si-og-ol-t-oz-ás) l. SIKÍTÓZÁS.

SIKOLTYÚ, (sik-ol-ty-ú v. si-og-ol-t-ó) fn. tt. *sikoltyú-t*. 1) l. CSIKOLTÓ v. CSIKÓTÉ. 2) Azon karika, melybe a szövészéki nyüstöt akasztják, csikoltyúkarika. Mindkét értelemben egy gyökü a *csiga csigolya* szókkal, minthogy alakjára nézve a csiga nevű géphez némileg hasonló, azaz, ide-oda forgékony.

SIKONKÁZIK, l. SIKÁNKOZIK.

SIKOS, SIKOS, (1), (sik-os) mn. tt. *sikos-t* v. —at, tb. —ak. Sikféle szalaggal, cziczomázott, czifrázott, diszített. *Sikos nadrág, csizmaszár, sipka. Sikos szinpadí öltözékek.* Rokon hozzá *csikos*.

SIKOS v. SIKOS, (2), (sik-os) mn. tt. *sikos-t* v. —at, tb. —ak. Igen sima felszínű, csuszós. *Sikos út, padolat. Sikos hátú csík, kígyó.* V. ö. SÍK.

SÍKOSSÁG, SIKOSSÁG, (sik-os-ság) fn. tt. *síkosság-ot*, harm. szr. —a. Csuszós állapota vagy tulajdonsága valamely testnek. *Jégnek, iszapárnának síkossága.* V. ö. SÍKOS.

SIKOTA, puszta Somogy m.; helyr. *Sikotára*, —n, —ról.

SIKÓTYU, l. SIKOLTYU.

SÍKOZ, (sik-oz) áth. m. *sikoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Sikféle szalaggal, szegélylyel czifráz, cziczomáz. *Sikozni a sílveget, sipkát, öltönyt.*

SÍKOZÁS, (sik-oz-ás) fn. tt. *sikozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Varrómunka, mely által valamit síkkal czifráznak, szegélyeznek.

SÍKSZÁJ, (sik-száj) ősz. fn. A mohok osztályába tartozó növénynek; tokjának szája fogatlan; hímvirágai külön tövön vannak. (*Gymnostomum bryum*).

SÍKTENGER, (sik-tenger) ősz. fn. A nagy tenger, melynek széle elláthatatlan.

SÍKTÜKÖR, (sik-tükör) ősz. fn. Egyenes felületű tükör. (A homorú vagy domborúnak ellentéte).

SÍKÚL, SIKÚL, (sik-úl) önh. m. *sikúl-t*. Sikká, simává, csuszóssá, értetlenné lesz. *Fagyos esőben meg-sikúl az út. Sikkult has* am. lágy has, síkbél. V. ö. SÍK.

SÍKULÁS, SIKULÁS, (sik-úl-ás) fn. tt. *sikulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapotváltozás, vagy alakulás, midőn valami sikká lesz. V. ö. SÍKÚL.

SÍKVERSENY, (sik-verseny) ősz. fn. Lóverseny, síkföldön (ugratás nélkül), telivér lovak gyorsaságának próbája.

SÍKVÖLGY, puszta Komárom m.; helyr. *Síkvölgy-re*, —ön, —ről.

SIL, elvont gyök *silá*, *silák*, *silány*, *silap*, *siláp* szókban és származékaikban. Általános jelentése *hajlás*, *aláhajlás*, *sülyedés*, s hangban is rokon *haj* és *süly* gyökökkel. V. ö. az említett szokat.

SILA, (sil-a) mn. tt. *silá-t*. Rövid látásu, ki szemhéjával pislogni, hunyorogni szok.

Gyökre és alapfogalomra nézve rokonok hozzá: *silap*, *silapsi*, mely lekonyulót, alá hajlongót jelent pl. kalap, melynek karimája fityegve lebeg lefelé, mint a hunyorgónak szemhéja; *silák* v. *silánk*, pislogó tűz, eleven szén. Ide tartoznak: *sula*, kajlán leálló; *sullog*, azaz, sunnyog, és *siska*, konya, kajla, pl. disznó, melynek fülei lelógnak. Ugyanazon gyök rejlik hangáttétellel a *pislog*, *pislákol* igékben.

SILÁK, (sil-ák) fn. tt. *silák-ot*, harm. szr. —ja. Pislogó tűz, eleven szén, gyöngye tűzvilág, pl. estve lefekvés után a házban. Székely szó. Elemzésére nézve l. SIL és SILA.

SILÁKOL, (sil-ák-ol) önh. m. *silákol-t*. Mondják égő testről, különösen hamvadni kezdő eleven szénről, midőn csak pislog, pislákol. Továbbá am. pislogó tüzet rak. *Nem tüzel, csak silákol.* V. ö. SILA.

SILÁKOLÁS, (sil-ák-ol-ás) fn. tt. *silákolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami silákol, vagy cselekvés, midőn valaki silákol.

SILÁNY, (sil-ány) mn. tt. *silány-t* v. —at, tb. —ak. Széles ért. a maga nemében hitvány, alaváló. Különösen am. ritkás, tömörtelen volta miatt hitvány, pl. *silány gabona, vetés mező*, azaz ritka szálu, és satnya növesű. *Silány posztó, vászon*, melynek szálai ritkák, és gyöngék.

E szóban alapfogalom a szükséges tömörtéséget, tartalmat nélkülözö hiány; miért okszerűleg vélhető, hogy gyöke *si* v. *sil* rokon az ürességet jelentő *hi* *hiu*, *hit*(vány) szókkal s a latin *hilum* szóval is. E szerint a *silány* = *hilány*, *hivány*. Ugyanezen alapfogalom és gyök rejlik a *puszta*, növénytelen földre vonatkozó *sivó*, *sivány*, *sivatag* szókban, melyeket l. saját rovataik alatt. Innen elemezhető a *sovány* is, mit néhutt, nevezetesen a palócok, *hitványnak* mondanak. Hogy az *s* és *h* a szók elején, tovább a *v* és *l* a szók közepén és végén fel szoktak cserélődni, arra nem csak a magyar, hanem más nyelvekben is vannak számos példák.

SILÁNYÍT, (sil-ány-it) áth. m. *silányít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Silánynya tesz valamit. *A fagyos, tavaszi napok, és a szárazság elsilányítja a vetéseket. A viselés, erős kefézés silányítja a ruhát. Tönkre silányítani valakit v. valamit, am. semmivé tenni.* (Helmecey). V. ö. SILÁNY.

SILÁNYÍTÁS, SILÁNYITÁS, (sil-ány-it-ás) fn. tt. *silányítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg hatás, okozás, mely által silánynya tétetik valami. V. ö. SILÁNY.

SILÁNYODÁS, (sil-ány-od-ás) fn. tt. *silányodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változási, vagy átalakulási állapot, midőn valami silánynya leszen. V. ö. SILÁNY.

SILÁNYODIK, (sil-ány-od-ik) k. m. *silányodtam*, —tál, —ott. Tartalmát, tömörtéséget, sűrűségét elvesztve hitványnya, üregessé, ritkává, alaválóvá

leszen. Nagy szárazságban, kártékony férgek miatt *silányodik a vetés*. Átv. szellemi ért. hatása, belereje vesz; eredeti épségéből kivetkezik. V. ö. SILÁNY.

SILÁNYSÁG, (sil-ány-ság) fn. tt. *silányság-ot*, harm. szr. —a. Hitványság, alávalóság, csekélység, minek beltartalma, tömötsége, beceje nincsen. *Ezek mind silányságok. Gondolatok, elméművek silánysága. Mi nem elégszünk meg holmi silánysággal.* V. ö. SILÁNY.

SILÁNYUL, (sil-ány-ul) ih. Silány módon, hitványan, alávalóan; nem tömötten, nem tartalmasan. *Silányul tenyésző gabona. Silányul dolgozott mű.*

SILÁNYÚL, (sil-ány-úl) önh. m. *silányúl-t*. Silánynyá leszen, olyanná alakul, silányodik. Lásd SILÁNY.

SILÁNYÚLÁS, **SILÁNYULÁS**, (sil-ány-úl-ás) fn. tt. *silányulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Alakuló állapot, midőn valami silányul. *Silányulás ellen megővni valamit.*

SILAP, (sil-ap) fn. tt. *silap-ot*, harm. szr. —ja. 1) Minek területe lefelé fityeg, honnan *silapsi kalap*, melynek karimája kajlán hajladoz, és *silapsi ember*, kinek ily kalapja van, vagy azt a szemére húzva viseli. 2) Göcsejben am. sisak, melynek karimája szintén lefelé hajlik, honnan rokona a *siska*, azaz, konya fülü. Ugyanott jelenti a pálínkafőző kazánnak púpos födelét, mely a sisakhoz némileg hasonló. V. ö. SILA.

SILÁP, (sil-áp) fn. tt. *siláp-ot*, harm. szr. —ja. 1) Bot gyanánt használt dorong, levágott faág. Egy jelentésű vele: *csihár*, *suhang*, s átvett hanggal *husáng*. Ide tartozik a vékony ágból való ütő verő eszköz: *supra*. Mindezek a hajlékony ágak suhogására vonatkozó hangutánzók. 2) A székeleyknél am. csillám, villáncs, pislákoló tűz. Ez értelemben hangok átvetésével egyezik 'pislá' szóval, de rokon hangokban hasonló 'csillám' szóhoz is.

SILÁPOL, (1), (sil-áp-ol) áth. és önh. m. *silápol-t*. 1) Am. husángol, suprál. 2) Csillámpol, csillámlík, pislákol.

SILÁPOL, (2), (sil-áp-ol) áth. m. *silápol-t*. Siláppal üt, ver, botoz, husángol. V. ö. SILÁP.

SILÁPOLÁS, (sil-áp-ol-ás) fn. tt. *silápolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Siláppal való verés, botozás, husángolás, dorongolás.

SILAPSI, (sil-ap-si) tt. *silapsi-t*; lásd SILAP. Alakjára nézve gúnyra mutat, mint, *vaksi*, *buksi*, *tőksi*, *kapsi*, *lebzi*.

SILASÁG, (sil-a-ság) fn. tt. *silaság-ot*. Tulajdonság, midőn valaki sila, azaz rövidlátó, egyszerűségeivel pislog, hunyorog. V. ö. SILA.

SÍLEÁNY, (sí-leány) ösz. fn. Általán a menyasszony barátnői, kik azt esküvő előtti estén, úgy nevezett 'sirató'-ban meglátogatják, s tőle siránkozva elbucúznak; különösen, nyoszolóleány, ki a menyasszonyt kíséri, s népies szokás szerint vele együtt sir.

SILINGYIA, m. város Arad m.; helyr. *Silingyia-ra*, —n, —ról.

SILIOM, fn. tt. *siliom-ot*, harm. szr. —ja. Növényem a hathímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje nincs; bokrétája harangforma, hat hasábu; nyaka szűk, hengeres; hímszála a bokrétából nőttek, s az anyaszárral együtt legörbültek. (Hemerocallis). Fajai közül nevezetesek: *sárga siliom*, másképp köz néven: *sárga tubarózsa*, *sárga lilium*, *lábmosófű*; továbbá: *lángszín siliom*.

SILLÁM, (sill-ám) fn. tt. *sillám-ot*. Bodrogközben am. csekély, könnyű dolog, tréfajáték. Alapfogalmánál és gyökénél fogva rokon hozzá *silány*; vagy pedig *siláp*.

SIM, elvont gyök *sima*, *simogat* szókban és származékaikban. L. ezeket.

SIMA, (2), (sim-a) mn. tt. *simá-t*. 1) Minek felszíne lapos, s egyirányos tapintatu, nem rögös, nem érdes; minek rostjai, szálaai fektentesen, föl nem borzadva, föl nem szálkásodva terülnek el; csiszolt, sikárlott, sikos. Ellentétei: rögös, göcsös, hoportos, szőrös, érdes, borzas, szálkás, cserepes. *Sima deszka*, melyet meggyalultak. *Sima falak*. *Sima kő*. *Sima asztal*, *tábla*, *papír*. *Sima jég*. *Sima bőr*. *Sima szőr*, *haj*. *Sima fahéj*, *falevelek*. *Simára gyalulni a fát*, *fésülni a haját*, *kefélni a kalapot*. 2) Gyöngéd tapintatu. *Sima bársony*. *Sima arczu nő*, *sima száju*, kinek bajsza nincs.

„Sima márvány piczin álla.“

Faludi.

3) Átv. aki cselekvési érintkezése által nem sért, finom, nem szögletes magaviseletű; különösen, hizelgő. *Sima erkölcsű ember*. *Sima száju társalgó*. *Sima beszédű udvaronc*. *Sima ajakú hizelgés*. *Sima bánásmód*.

Rokon hozzá *sík*, csakhogy ez nagyobb földterületre, csuszósságra is vonatkozik, ámbár ez utolsó fogalmat néha a *sima* is magában foglalja, pl. e közmondásban: *sima farkú a szerencse, hol futja, hol kergeti az embert*. Az i-t tájszokásilag megnyújtva is hangoztatják: *sima*. V. ö. SÍK, mn.

SIMA, (2), faluk Abaúj és Szatmár, pusztá Szabolcs m.; helyr. *Simá-ra*, —n, —ról.

SIMAG, (sim-ag) fn. tt. *simago-t*, harm. szr. —ja. Finom, tömött, vastartalmu agyagföld, mely üvegyszerűen megkeményedik, s fémek, kövek csiszolására, simitására alkalmas. (Tripela).

SIMAHÁZA, falu Sopron m.; helyr. *Simaháza-ra*, —n, —ról.

SIMAKÖSZÖRŰS, (sima-köszörűs) ösz. fn. Köszörűs, ki köveket, üvegeket simára köszörül, különböztetésül azon köszörűstől, ki nem csak simít, hanem élesít is.

SIMÁN, (sim-a-an) ih. 1) Sima alakban, simára csinálva. *Simán elkészíteni a bútorfát*. *Simán viselni a haját*. 2) Átv. magát másokhoz gyöngéden, finomul, hizelgőleg alkalmazva. *Simán beszélni*. *Simán bánni valakivel*. V. ö. SIMA.

SIMÁND, CSERNOVICS —, EDELSPACHER —, m. városok Arad m.; helyr. *Simánd-ra*, — *on*, — *ról*.

SIMÁNDI, (siv-án-di) mn. tt. *simándi-t*, tb. — *k* v. — *ak*. Sopánkodva, tolakodva, hizelegve orezátlanul kunyorál, esengő. *Simándi koldus*. Gyöke *si* v. *siv*, melyből eredetileg *sivándi*, s hangváltozattal *simándi* származott. V. ö. *Simánkodik*, *sipánkodik*. Alakja gúnyra mutat, mint a rokon képzetű *kor-tyándi*, *csalavándi*, *pökhendi*, *ebhendi*. Hasonlóan képezhető volna a *ri* v. *riv* gyökből *rimándi*. Valamint létezik *si ri*, lehet *simándi rimándi* is.

SIMÁNKODÁS, (siv-án-kod-ás) fn. tt. *simánko-dás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tartós, tolakodó, szemtelen, hizelegő kunyorálás. *Simánkodás*, *rimán-kodás*. V. ö. SIMÁNDI.

SIMÁNKODIK, (siv-án-kod-ik) k. m. *simánko-dtam*, — *tál*, — *ott*. Szemtelenül, hizelegve, sivariva kunyorál. *Simánkodik*, *rimánkodik*. V. ö. SIMÁNDI.

SIMÁRD, puszta Borsod m.; helyr. *Simárd-ra*, — *on*, — *ról*.

SIMASÁG, (sim-a-ság) fn. tt. *simaság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Tulajdonsága valamely testnek, midőn sima, vagy gyöngéd, finom tapintatu. 2) Átv. a cselekvési, társalgási érintkezésnek gyöngéd, finom, hizelegő módja. V. ö. SIMA.

SIMELY, fn. tt. *simely-t*, tb. — *ék*. Székely táj-szó, valószínűleg nem más, mint a vastaghangu *sámoly* változata. Jelenti a szekér első tengelyén fekvő párnát, melyen a fergetyű fordul.

SIMÉNYFALVA, ALSÓ —, erd. falu, FELSŐ —, puszta Udvarhely székben; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

SIMÍT, (sim-a-it) áth. m. *simít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. 1) Simává tesz, csiszol, kefél, fésül stb. valamit. *Úveget, követ, vasat, fát simítani*. *Haját ecselővel, fésűvel, kefével, tenyérral lesimítani*. *A falra hányt vakolatot, tapaszt elsimítani*.

„Barna hajad simítsd hátra.“
Népdal.

Különösen Mátyusföldön am. meszel. *Kisimítani a házat*. 2) Átv. valami kellemetlen, botrányos, vagy akadályos ügyet úgy intéz el, mintha nem történt volna; elcsusol, kiegyenlít valamit. *Elsimította a dolgot, mielőtt köztudomásra, a bíróság elé került volna*. Néha am. mentegetve, szépítve takar, mellőz. *Hába simítod telledet*. *Akarhogy simítod, de el nem simíthatod*.

SIMÍTÁS, SIMITÁS, (sim-a-it-ás) fn. tt. *simítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit simítanak. Mátyusföldön meszelés. Átv. valaminek egyenlítése, csendes elintézése, elmellőzése. V. ö. SIMÍT.

SIMÍTATLAN, SIMÍTLAN, (sim-a-it-[at]lan) mn. tt. *simítatlan-t*, tb. — *ok*. Amit nem simítottak; egyenetlen lapú, rögös, érdes, szálkás, borzas stb. *Simítatlan üveg, kő*. *Simítatlan haj*. Mátyusföldön, meszeletlen. Határozóként am. simítás nélkül. V. ö. SIMÍT.

SIMÍTATLANSÁG, SIMÍTLANSÁG, (sim-a-it-[at]lan-ság) fn. tt. *simítatlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Simítatlan állapot v. minőség.

SIMÍTÓ, SIMITÓ, (sim-a-it-ó) mn. és fn. tt. *simító-t*. 1) Aki simít, meszel. *Köveget, úveget simító művesek*. *Simító kőművesek*. 2) Mivel valamit simítanak, pl. csont, fog, sima kő. *Simítóval csiszolni a papírt, bőrt*. V. ö. SIMÍT.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓECSET, (simító-ecset) ősz. fn. Ecset, melylyel valamit, pl. haját, szőrt, szövetet simítanak, vagy a festéket valamire rákenik stb. V. ö. ECSET.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓFA, (simító-fa) ősz. fn. Fadarabka, melylyel simítani szoktak.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓKALAPÁCS, (simító-kalapács) ősz. fn. Ezüstművesek, kolompárok sima kalapácsa, melylyel a munkába vett fémlemezt simára verik.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓKŐ, (simító-kő) ősz. fn. Kőnemű eszköz, melylyel más tárgyakat simára dörzsölnék.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓPRÉS, (simító-prés) ősz. fn. Sajtóféle gép vagy eszköz, melylyel valamit simára nyomnak.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓRONGY, (simító-rongy) ősz. fn. Rongy, melyet a faművek, nevezetesen bútórok simításánál használnak.

SIMÍTÓ- v. SIMITÓVAS, (simító-vas) ősz. fn. Kő- és képfaragók eszköze vasból, melylyel a munkába vett követ simává teszik.

SIMÓ, I. SIMON.

SIMOGAT, (sim-og-at) gyak. áth. m. *simogat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *simogass*. 1) Tenyerével vagy valamely eszközzel gyöngén húzkálva tapogat, egyenget, simára törölget, nyomdos valamit. *Haját, bajuszát, szakállát simogatja*. *A borzas kalapszőrt, a barkás posztót simogatni*. 2) Különösen némi kedvezésből, hizelegve, tetszést mutatta czirogat. *Simogatni a kedves fiú arcát, fejét*. *Simogatni a kis cziczust, a báránykát*. *Simogatni a kedves paripát*.

Ez igének képzésében a törzsök a hangja kimarad, s a gyakorlatos *og* a *sim* gyökhöz járul, *simog-at*; ilyenek, *tiszt-og-at*, *puh-og-at*, *piszm-og*, a *tiszta, puha, piszma* szók irányában véve.

SIMOGATÁS, (sim-og-at-ás) fn. tt. *simogatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valakit v. valamit simogatunk. Különösen, czirogatás, hizelegő tapintgatás. V. ö. SIMOGAT.

SIMOLYODIK, (sim-oly-od-ik) k. m. *simolyod-tam*, — *tál*, — *ott*. A székelyeknél: hozzá simúl valakihez v. valamihez; általánosabban hangváltozattal: *sompolyodik*.

SIMOLYOG, (sim-oly-og) önh. m. *simolyog-tam*, — *tál*, — *ott*, vagy *simolyg-ottam*, — *ottál*, — *ott*; htn. — *ni* v. *simolyg-ani*. Hízkelkedve jár valaki körül. Általánosabban: *sompolyog*.

SIMON, (1), férfi kn. tt. *Simon-t*, tb. — *ok*. Simon héber eredetű szó jelentése: *meghallgatott*.

Simon és Juddás apostolok. Itt van immár Simon Juddás, jaj te neked pöre gatyás. (Km.). *Simonbíró*, átv. am-kardos asszony, ki, mint mondják, kalapot visel.

SIMON, (2), I. SZENT-SIMON, CSÍK-SZENT-SIMON.

SIMONFA, falu Somogy m.; helyr. *Simonfára*, —n, —ról.

SIMONFALVA, puszta Gömör m.; helyr. *Simonfalvára*, —n, —ról.

SIMONGÁL, puszta Somogy m.; helyr. —*gálra*, —on, —ról.

SIMONKERÉK, puszta Bihar m.; helyr. —*kerék-re*, —én, —ról.

SIMONMAJOR, puszta Tolna m.; helyr. —*major-ba*, —ban, —ból.

SIMONTELKE, erdélyi falu Doboka m.; helyr. —*telké-re*, —n, —ról.

SIMONTORNYA, m. város Tolna m.; helyr. —*tornyára*, —n, —ról.

SIMONY, (1), I. SIMON.

SIMONY, (2), falu Bars m.; helyr. *Simonyba*, —ban, —ból.

SIMONYI, faluk Gömör, Somogy, Vas m.; helyr. *Simonyiba*, —ban, —ból.

SIMÚL, (sim-a-úl) önh. m. *simúl-t*. 1) Tapogató, dörzsölés, csiszolás alatt sima felszínűvé lesz. *Simúl a gyalult fa, a fésült haj, a kefélt kalap szőre*.

2) Átv. bizonyos vonzalomból gyöngéden odahajlik, odatapad. *A gyermek az anyjához simúl. Hizelegve, szerelemből simulni valakihez*. 3) Erkölceire, társalgási módjára nézve finomodik, szögleteességét veszti. 4) Eltakarodik. *Simúlj innen.* (Székely szólás). V. ö. SIMA.

SIMULÁS, SIMULÁS, (sim-a-úl-ás) fn. tt. *simulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változási állapot, midőn valami v. valaki simává lesz; továbbá, vonzalmi odahajlás, erkölcsi, társalgási finomulás. V. ö. SIMÚL.

SIMULÉKONY, SIMULÉKONY, (sim-a-úl-ék-ony) mn. tt. *simulékony-t*, tb. —ak. Aki v. ami másokhoz könnyen simúl, könnyen alkalmazkodik.

SIMULÉKONYAN, SIMULÉKONYAN, (sim-a-úl-ék-ony-an) ih. Simulékony módon.

SIMULÉKONYSÁG, SIMULÉKONYSÁG, (sim-a-úl-ék-ony-ság) fn. tt. *simulékony-ság-ot*, harm. szr. —a. Simulékony minőség v. állapot.

SÍN, SIN, fn. tt. *sín-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Laposra nyújtott, vagy vert vas rúd, melyel különöbben a kerék tengelyét és talpát behúzzák, s megerősítik. *A fakó kerékre sít húzni*. Így nevezik a vaspályákon azon párhuzamos vasrudakat is, melyeken a vasúti kocsik kerekei haladnak.

Egyezik a német *Schienen*, lengyel *szyna* stb. szókkal, amazt német nyelvészek részint a régi német *schinen* (= hasítani) igétől származtatják, részint a régi alsó német *Schin* (= hég) főnévvel rokonítják. Adalung szerint különöbben közvetlenül a hangutánzó sebes

haladó mozgástól (*se si* természeti hangtól) is származhatott. Nyelvünkben is, mint számos szóból tudjuk, a *se* (sebes), *si* (siet) és *su* v. *suh* (suhán) gyökű szók hasonló értelműek.

SIN, SÍN, SÍNY, elvont gyöke *sindik*, *einlik* v. *stnylik* és *sinlödik* szóknak és származékaiknak. Rokon *sany* (ar), *seny* (v), *szén* (v) gyökökkel.

SINA, I. SINNA.

SÍNA, fn. tt. *Sína-t*. Keleti roppant birodalom, Kelet-Indiától északra; Sínától pedig északra fektűt a Krisztus előtti századokban a régi húnok (hiongnuk) birodalma, kik ellen építettett a híres sínai kőfal. Német és némely más nyelveken: *China*. Mi a francia kiejtést követve azért irtunk Sínát, mert *ch* a magyar nyelvben, legalább mostani helyesírásunk szerint nem létezik. Persa és török nyelven eredetéhez hűbben: *Csín*; s ugyanitt *csíni* am. sínai. E nevet malayi nyelven kapták a *Thszin* nevű uralkodó háztól, melyet az arabok *Szina* névre változtattak. A sínaiak saját nyelvén: *Csonkue* v. *Csunkoe* (= a közép birodalma), máskép: *Csunghoa* (= a közép virága); még máskép: *Thian-csau* (= a meny birodalma); legközségesebben az uralkodó nevérol, jelenen: *Szing* v. *Thszing*.

SÍNAI, (sína-i) mn. és fn. tt. *sínai-t*, tb. —ak. Sínából való, ahhoz tartozó. Főnévként am. Sína lakosa.

SÍNÁR, (sin-ár) mn. tt. *sínár-t*, tb. —ak v. —ok. Fősvény, zsigori, csaló, mint a fősvény szokott lenni; máskép: *zsínár*, Baranyában *zsimár*, Göcsejben *zсіб-
rák*, másutt *zsobrák*, *zsubrák*.

Gyökre és alapfogalomra rokon azon *zei*, *zsu* eredetű szókhöz, melyek zsigorodásra vonatkoznak, ú. m. *zсібár*, sovány, beteges; *zsigora*, az ebek kuczorító görcsös betegsége; *zсібora*, töpörödött szalonna; *zsigor*, *zsigorodik*. Ide tartoznak azon rokon gyökű szók, melyek betegség általi nyomorodást jelentenek, u. m. *csinik*, *csenevész*, *síndevész*, t. i. a fősvény külső alakja olyan, mint a nyomorúság miatt öszvetöpörödött, elsoványodott emberé szokott lenni.

SINCS, (se-incs) hiányos ige, mely csak a jelentő mód jelenidejének egyes és többes számu harmadik személyében divatozik: *sincs*, *sincsenek*. *Péter sincs itt*, *Pál sincs*. *Nálam sincsenek*, *ő nála sincsenek*. *Nekem sincs pénzem*, *neked sincs*. *Bátyámnak sincsenek gyermekei*, *öcsémnek sincsenek*.

Ezen szó két alkatrészből áll, egyik az elavult *incs*, mely a régieknél, nevezetesen a Müncheneri codexben am. *nincs*; másik a *se* kötszó. Az *incs* magában véve am. a latin *non est* és *non habet*, s midőn a 'sincs' szóban *se*-vel öszveolvad, mindig kapcsolatra vonatkozik, pl. állítólag: *Péternek is van pénze*, *Pálnak is*, tagadólag a 'se' szónak a viszonyzó elébe tételével *se Péternek*, *se Pálnak incs* (nincs) *pénze*; v. *nincs pénze se Péternek se Pálnak*; a 'se' szónak pedig a viszonyzó után tételével és 'incs' v. 'nincs' szóval öszveolvadva: *Péternek sincs pénze*, *Pálnak sincs*. Hasonlók: *van pénz is posztó is*; *se pénz se posztó*

nincs, vagy *nincs se pénz se posztó*; *pérez sincs*, *posztó sincs*. Általában más tagadó szónak mindig utána tétetik. *Sohull sincs annyi nyomorúság mind (= mint) ezen a világon.* (Székely mondat) V. ö. SE, SEMMI, SENKI.

SINCSEN, (se-incs-en) I. SINC. Az *en* szótagot úgy veszi föl, mint a *teszen*, *veszen*, *leszen*, *megyen*, *hiszen*, s némely mások. Többsé: *sincsenek*. *Jaj Istenem hová legyek, mikor semmim sincsen.* (Népdal).

SINDÉL v. SINDÉLY, fn. tt. *sindél-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Vékonyra hasogatott, egyik szélén éles, másikon behornyolt lemez fából, melylyel az épületeket földni szokták. E czélra legalkalmasabb a fenyőfa. Így nevezik a hasonló czélra égetett cserépet is, honnan a *fa sindely* és *cserép sindely* közötti különbség. Egyezik vele a német *Schindel*, mely a latin *scindere*, *scindula*, *scandula* után képeztetett. (Adelung). Tisztán magyarul: *szelmény*.

SINDÉLÉS v. SINDÉLYÉS, (sindél-és) mn. tt. *sindelés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Sindellel földött; szelményezett. *Sindeles ház, pajta*; különböztetésül a *bádógos*, *nádas*, *zsuppos-tól*. L. SINDÉL.

SINDÉLÉZ, SINDÉLYÉZ, (sindél-éz) áth. m. *sindéléz-tem*, — *tél*, — *étt*, par. — *z*. Sindellel föld; szelményez. *Sindelezni a házat, ólat, pajtát*. Cseréppel *sindélézett épület*.

SINDÉLÉZÉS, SINDÉLYÉZÉS, (sindél-éz-és) fn. tt. *sindélézés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Ács-illetőleg cserepesmunka, midőn valamely épületet sindelyekkel földnek; szelményezés.

SINDEVÉSZ, (sin-d-e-ve-ész) mn. tt. *sindevész-t*, tb. — *ék*. Folytonos, vagy gyakori betegség által elnyomorodott, elfogyott, milyenek az askóiban szenvedők. Hangváltozattal egy értelmű vele a *csenevész*.

Valamint némely más *ész* képzőjű szavaink, úgy ez is egyszersmind ige, s am. nyomorodik, fogy. *Askóiban sindevészni*. Alapértelmenben egyeznek vele *sinlik*, *sinlődik*; törzsöke a székelyeknél divatos *sinlik*, melyből lett részesülő *sindő*, s ebből *sinde*, régiesen megtoldva *sindeve*, végre *ész* képzővel *sindevész*. Ily megnyujtott részesülőkből képződtek: *eleven*, *mereven*, *halavány*, *kelevény*, *televény*, és némely mások.

SINDEVÉSZIK, (sin-d-e-ve-ész-ik) k. m. *sindevész-tem*, — *tél*, — *étt*, par. — *szél*. L. SINDIK.

SINDIK, (sin-d-ik) k. m. *sind-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*. A székelyeknél am. a szokottabb *sinlik*. *Nem él, hanem sindik a beteg.* (Pázmán Préd. 835. l.). *Elsindik.* (Ugyanaz, Kal. 924. l.). Hasonló hangváltozási viszony van az *omlik* és az elavult *omdik* (ondik) között, melyből az *ondó* származott, továbbá a *romlik*, és a *romdik* közt, melynek származéka *romda* (ronda). V. ö. SUNDA.

SINÉL, (sín-él) áth. Sinnel, azaz, vas lemezzel behúz. *Sínelni a kocsiereket.*

SINFALVA, erd. falu Aranyos székben; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

SÍNFOGÓ, (sín-fogó) ösz. fn. Kovácsok szerzője, melylyel a sít fogják, midőn a kerékre akarják húzni.

SING, (sin-g) fn. tt. *sing-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Némely tájszokás szerint am. a kerék sínje, melyet a talpára húznak; *keréksing*. 2) Régi magyar rőf, mely a közdivatban levő bécsi rőfnél valamivel rövidebb. A csapók, és szürszabóknál, és Erdélyben maiglan divatos szó. Egy népmesének egyik csodahőse: *egy sing ember másfél arasznyi szakállal*. A Münchener codexben *seng* am. könyökmérték (cubitus).

Valószínűnek látszik, hogy a mértéket jelentő *sing* a lapított vas rudat jelentő sítól eredt, mint-hogy a rőf sinforma vashól vagy fából van. Vagy pedig a *g* csak toldalékhang, mint a *bársing*, *rozmar-ring*, *mócsing*, és némely másokban.

SINGÉL, (sin-g-él) áth. m. *singél-t*. Singgel mér valamit. *Singelni a szürposztót, a vásznat*.

SINGÉLÉS, (sin-g-él-és) fn. tt. *singelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Singgel való mérés.

SINGÉS, (sin-g-és) mn. I. RÖFÖS.

SINGÉSÁRU; SINGÉSKALMÁR, I. RÖFÖS-ÁRU; RÖFÖSKALMÁR.

SINGNYI, (sin-g-nyi) mn. tt. *singnyi-t*, tb. — *ék*. Minek hossza, vagy széle, vagy magassága egy *sing*. *Singnyit kimetszeni a végposztóból*.

SINGVAS, I. SÍNVAS.

SINK, NAGY-SINK, erd. m. város a hasonló nevű szász székben; KIS—, erd. falu Nagy-Sink székben; helyr. *Sink-én*, — *re*, — *ról*.

SINKA, v. Ó-SINKA, erd. falu Fogaras vidékén; ÚJ-SINKA, falu ugyanott; helyr. *Sinkán*, — *ra*, — *ról*.

SINKÓ, fn. tt. *sinkó-t*. Hajdan a debreczeni diákok magas süvege, mely 1774-ben eltöröltetett, miután 150 évig divatozott. (Kresznerics). Talán a simaság alapfogalma rejlik benne (sim-gó), a menyinyben t. i. nem szőrös, hanem sima kelméből volt, különböztetésül a szőrös kalpagtól, kucsmától.

SINKOFA v. SINKÓFA, mn. tt. *sinkofá-t*. Vesztegető, ki holmi ingóságokat alattomban elkölt, elcsen, eldug. Szélesb ért. Pápa vidékén, semmirekellő, nagy kópé. Értelmére nézve rokon a *sikkad*, *sikkaszt* igékhez, miért valószínű, hogy valamint ezek a *sik*, úgy amaz a *sima* v. *sim* gyöktől ered, s am. aki valamit alattomos módon elcsusztat, elcsen. Alakjára olyan, mint *csalfa*, *tréfa* (terefe), *satrafa*, *nyifa*, módosított részesülő, s e hasonlatnál fogva alapul a *simogó* gyakorlatos ige vége így fejlődhetett ki: *simogó*, *simogova*, *simogva*, *sinkofa*, *sinkófa*, mint *csaló*, *csalava*, *csalva*, *csalfa*. Innen lett a *csalavandi* is. V. ö. SAT-RAFA. Gömőri, abaúji tájéjtés szerint *sinkopa*. Ezért lehet *sínyi-kópé* összetétel is.

SINKOFÁL v. SINKÓFÁL, (sinkofa-al) áth. m. *sinkofál-t*. 1) Valamit, vagy többfelét elsikkaszt, elveszteget, suttomban elcsen, eldug. Abaújban, Gömörben: *sinkopál*, *elsinkopál*. 2) A székelyeknél am. somporál, hízeleg. V. ö. SINKOFA.

SINKOFÁLÁS, (sinkofa-al-ás) fn. tt. *sinkofálás-t*, tb. — *ok*. 1) Elsikkasztás, elvesztegetés. *Elsinkofálás*. 2) Somporálás, hízelgés. V. ö. SINKOFÁL.

SINKOPA; SINKOPÁL, I. SINKOFA; SINKOFÁL.

SINLEG, (sin-l-eg) fn. tt. *sinleg-ét*, harm. szr. —e. Aszkóiban sinlőnek beteg állapota.

SINLÉS, (sin-l-és) fn. tt. *sinlés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Nyomorgó beteges állapot. Gyökre és alapértelemre rokonai: *sindik*, *sindevész*, *sinvedeg*, *csünik*, *csenevész*. Ide tartoznak a *senyv*, *senyved*, *szenved*, *sér*, *sanyar* rokonértelműek is. V. ö. SIN, SANY, SANYAR.

SINLIK, (sin-l-ik) k. m. *sinl-étt*, htn. —eni. Beteges állapotban szenved, nyomorog, elsoványodik, elsanyarodik, tengleng. *Aszkóiban, mindennapos lázban sinleni*. Használtatik tárgyesetes viszonynévvel is, s am. valaminek hiányát, rossz hatását szenvedőleg, betegeskedve érezi. *Sinli az elmúlt jó életet. A sebzett katona sinli sebeit. Sinli a szűk élelmezést, a szegénységet*. V. ö. SINLÉS.

SINLŐ, (sin-l-ő) mn. tt. *sinlő-t*. Beteges állapotban nyomorgó, fogyasztó szenvedésben élő, sanyargó. *Kórházban sinlő betegek. Szegénységben sinlő koldusok*. V. ö. SINLIK.

SINLŐDÉS, (sin-l-ő-öd-és) fn. tt. *sinlődés-t*. tb. —ék, harm. szr. —e. Folytonos sinlés, beteges állapot, sanyarodás; testet fogyasztó szenvedés.

SINLÖDIK, (sin-l-ő-öd-ik) belsz. m. *sinlöd-tem*, —tél, —ött. Húzamosan sinlik, betegeskedik, nyomorog, sanyarodik. *Már három évtől fogva sinlödik. Aszkóiban sinlödni. Míg egy beteg sinlödik, száz egészséges is meghal*. (Km.). *Sem él, sem hal, csak úgy sinlödik*. V. ö. SINLÉS.

SINLÖDŐ, (sin-l-ő-öd-ő) mn. tt. *sinlödő-t*. Évült betegségben nyomorgó, szenvedő. *Aszkóiban sinlödő beteg*.

SINNA, erdélyi falu Szeben székben; helyr. *Sinná-ra*, —n, —ról.

SINNYED; SINNYEDEG, I. SENYED; SENYEDEG.

SINNYEDÉS, (sinny-ed-és) I. SENYEDEGÉS.

SINNYETEG, (sinny-ed-eg) fn. tt. *sinnyeteg-ét*. 1) A székely kifejtés szerint a szőjejtéshez hűbben: *sinnyedeg*. L. SENYEDEG. 2) Mocsáros vízben termő szőrfű, melyről azt tartják, hogy rühesíti az embert. SINNYETEGÉS, (sinny-ed-eg-és) I. SENYEDEKÉS.

SINÓR; SINÓROS; SINÓROZ stb. I. ZSINÓR; ZSINÓROS, stb.

SINSZEG, (sin-szeg) ősz. fn. Vas szeg, mely lyel a sinvasat a keréktalponhoz verik.

SINTÉR, fn. tt. *sinlér-t*, tb. —ék. Hóhér, bakó. A német *Schinder* módosulata.

SINVAS, (sin-vas) ősz. fn. I. SÍN.

SINVASHUZÓ, (sin-vas-huzó) I. SÍNFOGÓ.

SÍNLYIK; SÍNLYÓ; SÍNLYÖDIK stb. lásd SÍNLIK; SÍNLO; SÍNLODIK stb.

SIÓ, (si-ó) fn. tt. *Sió-t*. A Balatonból kifolyó vízesatorna, mely Siófok nevű helységnél kezdődik. Szélesb ért. suhogva folydogáló vízfok, vízer vagy

patak. Rokonai: *sé*, *séd* v. *sét* = patak, és a *Sajó* nevű folyó.

„Mormolva köszönti a bérczi Sió,
Zúgása szelid, nyugalomra hívó.“
Vörösmarty M.

Gyöke a hangutánzó *si*. Sínai nyelven: *csuán* omnis aqua fluens.

SIÓFOK, falu Veszprém m.; helyr. —*fok-ra*, —on, —ról.

SIÓI, puszta Somogy m.; helyr. *Siói-ba*, —ban, —ból.

SIP, hangzó, melyből *sipákol*, *sipít*, *sipog*, egyszerű hangutánzók származnak. Azonos *siv* gyökkel. Csagataj nyelven *csih-mak* am. sírni, rimánkodni. A hangszert jelentő *síp-tól* csak az által különbözik, hogy ebben az éles hangzó inkább megnyújtva, amabban pedig röviden hangzik.

SÍP, (sí-p) fn. tt. *síp-ot*, harm. szr. —ja. 1) Széles ért. élesen sivlő, csőalakú fúvóhangszer, melynek a fuvola, furulya, tárogatósíp, csákány, pásztorsíp. *Egy vagy több billentyűs síp. Harci síp*. 2) Szorosb ért. kisebbnemű fúvóhangszer, pl. tilinkó, rongyaszóok, madarászok sípja, fűzfásíp, nádsíp, bodzasíp. *Ki a nádban ül, könnyű annak sípot csinálni*, (km.) azaz, az alkalmat használni. *Fald belebb sípodat*. (Faludi). *Síppal, dobbal, nádi hegedűvel*. 3) Némely öszvetett, tömlős hangszerek egyes csövei. *Orgonasíp, dudásíp, bordósíp*. 4) Átv. síp-hoz hasonló, s különböző célra szolgáló csövek. *Csatornasíp, szivattyúsíp*. Az emberi és állati csontok között azok, melyek velével telvék. *Síp-csontok*. A kertészeknél az úgynevezett sípoltásnál v. sípra oltásnál így nevezetik az olytóágról lehúzott síp alakú héj, melyet a héjától megfosztott alajra illesztnek, vagyis dugnak. V. ö. SÍPOZ, SÍPOZÁS.

Gyöke az éles süvöltést utánzó *si*, melyhez a *p* ajakhang képző gyanánt járul, vagy *v*-ből (*siv*-ből) alakult át. Egyezik vele a sínai *csi* (fistula arundinea), továbbá a latin *tibia*, *sibilus*, s fordítva a *fistula*, ehhez ismét rokon a szláv *pistyela*. Tartós hangzásánál fogva mind gyökben, mind származékaiban inkább megnyújtva, mint röviden ejtendő: *síp*, *sípol*, *sípos* stb. különösen a törzsszóban és összetételeiben.

SIPAK, fn. tt. *sipak-ot*, harm. szr. —ja. Lásd SIPKA. E szóokban a *ka* és *ak* fölcseréltetnek, mint ezekben: *kupak kupka*, *csutak csutka*, *bicsak bicska*, *tusok tuskó*. Tájkiejtéssel: *sipag*, mint, *kalpak kalpag*.

SIPÁKOL, (síp-ák-ol) I. SIÁPOL, 2).

SIPAKOS, I. SIPKÁS.

SIPÁNKODIK, (síp-a-an-kodik) k. I. SIMÁNKODIK és SOPÁNKODIK.

SÍPBORDÓ, (síp-bordó) ősz. fn. Vastaghangu síp, pl. a dudában.

SÍPDESZKA, (síp-deszka) ősz. fn. Az orgonaműben azon átlíkatott deszka, melybe a sípok helyezvék.

SIPEK, falu Nógrád, ALSÓ—, FELSÓ—, faluk Hont m.; helyr. *Sipek-re*, —én, —ről.

SIPET, falu Temes m.; helyr. *Sipet-re*, —*én*, —*ról*.

SÍPFA, (síp-fa) ösz. fn. Barna fűzfa, melynek ághéjából a gyermekek tavaszkor sípot csinálnak.

SÍPFEKÉLY, (síp-fekély) ösz. fn. Sipolyos fekély. L. SIPOLY.

SÍPFŰ, (síp-fű) ösz. fn. Általán, büroknemű növények, melyek belül üresek, mint sípok.

SÍPHANG, (síp-hang) ösz. fn. A sípféle hangszernek éles sivöltésű hangja. *Síphanggal csalogatni a madarakat*. Átv. vékonyan rikácsoló hangja oly embernek, kiről azt szokás mondani, hogy sipogva beszél.

SIPICZA, I. SÍPÉK, ALSÓ—, FELSŐ—; helyr. *Sipiczá-n* stb.

SIPÍT, (síp-it) önh. m. *sipít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Éles *si* hangon kiált, vagy énekel. Mondják különösen gyermekekről, és apró, fiamadarakról. *Sipítanak a porontyok, a galambfiak, verébfiak*. Vadászok nyelvén: *sipít az őz* vagyis *őz suta*, midőn a bak üzi; sipítnek az anyjukat hívó gödölyék is. A székelyeknél annyi is mint sipáncodik vagy sopáncodik, pl. a zsupori fukar. V. ö. SIVÍT, SIKÍT.

SIPÍTÁS, SIPITÁS, (síp-it-ás) fn. tt. *sipítés-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Si* hangon kiáltás vagy éneklés. Sopáncodás. V. ö. SÍPÍT.

SIPKA; SÍPKACSINÁLÓ; SÍPKÁS, lásd SAPKA; SAPKACSINÁLÓ; SAPKÁS.

SIPKÓ, falu Nyitra m.; helyr. *Sipkó-ra*, —*n*, —*ról*.

SÍPLÁDA, (síp-láda) ösz. fn. Orgonaféle kisebb hangszer, melyet forgatás által hangoztatnak. Továbbá hasonlónemű hangszer, milyennel az éneklő madarakat tanogatták, vagy nagyobb városokban a házalók zenélgetnek.

SÍPMŰ, (síp-mű) ösz. fn. Több hangsípkából összeállított mű, pl. az orgona sípműve.

SÍPNYILÁS, (síp-nyilás) ösz. fn. Nyilás, vagyis lik a sípon, mely a hangot előmozdítja. Különösen a síp oldalán levő likak, melyeket a fuvó billeget.

SIPOG, (síp-og) gyak. önh. m. *sipog-tam*, —*tál*, —*ott*. Éretlen vékony hangon sír, sivölt, vagy beszél. *Sipognak a madárfiak*. *Sipogva* beszélni.

SIPOGÁS, (síp-og-ás) fn. tt. *sipogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Éretlen, vékony hangon sírás, szólás.

SÍPOL, SIPOL, (sí-p-ol) önh. m. *sípol-t*. Sípféle hangszert fú, sípon játszik, zenél. *Sípolnak a rongyszedők, a szőlőpásztorok*. Képzettetésre hasonlók hozzá: *furulyál, dudál, hegedül, orgonál, trombitál*. Több hangszerek nevei z képzőt vesznek fel, mint, *bölgöz, zongoráz, hárfáz, csákányoz, fuvoláz* stb. Ellenben, *sípoz'* mást jelent.

SÍPOLÁS, SIPOLÁS, (sí-p-ol-ás) fn. tt. *sípolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sípféle hangszer fuvása, zenélés sippal.

SÍPOLGAT, SIPOLGAT, (sí-p-ol-og-at) gyak. önh. m. *sípolgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *sípolgass*. Gyakran, vagy kényelmesen sípol.

SÍPOLÓ, SIPOLÓ, (sí-p-ol-ó) mn. tt. *sípoló-t*. Aki, vagy ami sípol. *Sípoló gyermekek*. A fazekasoknál azon fa, melylyel a korsó csöcsét alakítják.

SÍPOLY, SIPOLY, (sí-p-oly) fn. tt. *sípoly-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Megkeményedett fakadék, vagy daganat a kóros testben, melynek különféle mélységű, és tágulatú egy vagy több nyílása van, s eves nedvet rejt magában. *Folyó sípoly*, melyből ez foly ki.

SÍPOLYMETSZŐ, (sípoly-metsző) ösz. fn. Sebeszi kés, melylyel a sípolyt metélik.

SÍPOLYOS, SIPOLYOS, (sí-p-oly-os) mn. tt. *sípolyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben sípoly van, vagy akinek testén sípoly támadt. *Sípolyos lábszár*. *Sípolyos kórok*. V. ö. SÍPOLY.

SÍPOS, SIPOS, (sí-p-os) fn. tt. *sípos-t*, tb. —*ok*. Zenész, ki sípot fú, ki sípon játszik. *És midőn Jézus a fejedelem házába jött volna, és látta volna a síposokat*. (Káldi, Máté 9. 23). A Müncheneri codexben: *igrecz*.

SÍPOSKACSA, (sípos-kacsa) ösz. fn. Vízi madárfaj a vadkacsák neméből, melynek feje barna, szárnyai fehér tarkák, s midőn fölreppen, éles síphangon szól. (Anas fistularis).

SÍPOZ, SIPOZ, (síp-oz) áth. m. *sípoz-tam*, —*tál*, —*ott*; par. —*z*. Kertészeti műszó s am. sípba vagy néhutt a népnyelven süvöltőbe olyt, mi így történik: Az olytani akaró kiválaszt az olytóághoz lehetőleg hasonló vastagságú alajt; az olytóág héját a szemzetten alul körülvágja a fáig, a szemzetten felül szintén, sőt itten a fát is keresztül és elvágja, a két bevágás közt egy kis csavarintással a nedvdús héjat a fájáról lehúzza, mint a játszó gyermekek a fűzfa süvöltőt szokták csinálni, magáról az alajról is a héjat hasonló bevágások után lehúzza, és ennek a helyére teszi az olytó ág süvöltő forma héját, úgy hogy alul a héjak tökéletesen egymáshoz érjenek, s így egybe forradhassanak.

SÍPOZÁS, (síp-oz-ás) fn. tt. *sípozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kertészeti műtét, mint az olytás egy faja. V. ö. SÍPOZ.

SIPP; SIPPAD, I. SUPP; SUPPAD.

SÍPSZÁJ, (síp-száj) ösz. fn. A sípnek alsó vége, melyen a hang kiömlik; máskép: *síptorok*.

SÍPSZÓ, (síp-szó) ösz. fn. Azon hang, melyet a síp ad, midőn fújják. *Sohá sem hallottam szebb sípszót, mint a szászsebesi szépen szóló szép sípszó*. (Nyelvgyakorlati km.). *Sípszóra tánczoltatni a medvét*. *Sípszóval jelt adni*. *Sípszóval csalogatni a madarakat*.

SÍPTALP, (síp-talp) ösz. fn. Az orgonaműben azon likakkal ellátott fa, mely a sípdeszka alatt fekszik, s melyen a sípok állanak.

SÍPTARTÓ, (síp-tartó) I. SÍPTOK.

SÍPTOK, (síp-tok) ösz. fn. Tok, melyben a sípot tartják.

SÍPTOROK, (síp-torok) I. SÍPSZÁJ.

SÍPUJJÚ, (síp-ujjú) ösz. mn. Mondják oly öltönyökről, melyeknek szűk újjok van. *Sípujjú mente*. *Sípujjú üng*, különböztetésül a lobogós ujjutól; am- azt tréfásan *borjuszájú* üngnek is nevezik.

SIR, elvont gyök *siring* (= forog), *siringel*, *sírt*, *sírül* szókban és származékaikban. Azonos *ser* (*serény*), *sír* (*sírög*), *sur* (*surran*) szókbeli, gyökökkel. Az arabban *szeri*^h am. a franciaia prompt, vite, német schnell, eilig stb.

SÍR, (1), fn. tt. *sír-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja; régiesen magas hangú ragozással tb. —ék, harm. szr. —je. Gödör, vagy ehhez hasonló öböl, rejtkehely, hová a halottat temetik, vagy beteszik. *Dombos, keresztel, fejfával, emlékoszlóppal jelelt sírok. Köszik-lába vágott, templom alatti sír. Sírt ásní. Sírba tenni, temetni a halottat. A kedves sírjára virágokat hinteni, s azt könyvekkel áztatni.* Átv. halál, meghalás. *Sírját a hullámok között lelte. Sírba vitte öt időnek előtte a bú. Sírt utáni állapot. Síromban is megemlegetsz még.*

„Bizton tekintem mély sírom éjjelét,
Zordon, de óh nem, nem lehet az gonosz,
Mert a Te munkád.“

Berzsenyi.

„Ki lesz, ki síron túl is,
Az üdvök közepén,
Csak rólad emlékeznek,
Mint, hű barátod, én?“

Vörösmarty.

Régies ragozással: „És sírek megnyílnak.“ Régi magyar Passio. (Toldy F. kiadása 19. l.). Lásd alább is „sír“ alakban. — E szót köznévelémeny szerint a *sír* igével szokták azonosítani, minthogy a sírba tett halottat megsíratjuk; de valószínűbb, hogy eredeti ős értelménél fogva vermet, gödört jelentett, s mint ilyen a régi ázsiai népeknél divatozott. Varro (De re rustica L. 1) mondja: „Quidam granaria habent sub terra speluncas, quas *síros* vocant, ut in Cappadocia.“ Columella írja (L. 1) In maritimis provinciis ad modum puteorum, quas appellant *síros*, exhausta humus edito a se fructus recipit.“ Hesychius szerint, sírokat (*σιρός*) ásnak, melyekbe a magokat teszik, pl. a búzárt, rozst. Ezen szokás, t. i. a gabonát vermekben tartani, maiglan országszerte divatozik a magyar népnél. Csagataj nyelven *csír* am. barázda (Vámbéry). Cseremisiz nyelven *šugar* és hegyi cseremisiz ny. *šiger* am. sír (Budenz). Törökül a sírt *mezár*-nak mondják, melynek utóbbi része szintén egyezik a *sír* szóval. A mongol *úke-ger* szóban a *ger* am. ház, hajlék, az első részszel együtt pedig, mely *ükö-kü* (= meghalni) igétől származik am. halott-ház, halott hajlék [Begräbniszort]. A *sír* a Münchener codexben, mint halotti gödört jelentő, *sér* alakban fordul elő, s vékonyhangulag ragoztatik. „Eleibe kelének neki két emberek ördögöket vallók, *sérek*ből kijóvén.“ (Máté 8.). „Mendenek, kik a *sérek*ben vadnak.“ (János 5.). „Kik megrakjátok a profétáknak *sérek*et.“ (Máté XXIII.).

SÍR, (2), (sí r) önh. m. *sír-t*. Ragozott állapotban rövid önhangzóval is ejtik: *sírok*, *sírunk*, *sírek*, *sírándok*; *síró*; *sírdás*; némely származékokban pedig csak röviden, ú. m. *sírat*, *síralom* stb. Akármily indu-

latból könyüket ejt, egyszersmind sívó, zokogó, nyögő stb. hangot hallat. *Fájdalomból, örömből, haragból sírni. Fehangon, zokogva, csukladozva sírni. Halott koporsója mellett sírni. Sírt a gyermek. Jobb, a gyermek sírjon, mint szülei.* (Km.). *Nem szokta az ember kísírni más kárán a szemét.* (Km.).

„Sírtál anyám egykor értem,
Hogy huszárnak felütöttem.“
(Döbrentei).

Átv. igen szomorkodik, kesereg.

„Keresztények sírjátok,
Mélyen szomorkodjatok.“
Faludi.

„Fáj a szívem, sír a lelkem.“
Népdal.

Hasonlatokban szólva: *Sír, mint a záporosó. Úgy sír, hogy majd kifolynak szemei.* Gyöke a hangutánzó *si* v. *sí*, melyhez az r képzőül járult. Ilyen a *síri* hangból származott *sír* ige, *su*-ból *sír*, *sírol*. Lapp nyelven *čero*- és finn lapp nyelven *čierro* am. *sírni* (Budenz). Csagataj nyelven *csih-mak* am. *sírni*, rimánkodni; (Vámbéry); persa nyelven *zár*, v. *zára*, v. *zárí* am. *gemitus*, *lamentatio*, és *sziris* *lamentatio*, *planctus* (*sírás*). V. ö. SÍ, RÍ.

SIRÁK, falu Hont m.; helyr. *Sírák-ra*, —on, —ról.

SIRAL, (sí-r-al) elavult ige, melyből *síralom*, *síralmas* származott, s jelentésre körülbelül am. *sírat*. Ily viszonyban állanak a régies *mutal* és *mutat*, a *segél* és *seglé*, régiesen: *segél*, az elavult *szerez*, melyből *szerelem*, és *szeret*, melyből *szeretet* származott.

SIRALM, I. SIRALOM.

SIRALMAS, (sí-r-al-om-as) mn. tt. *síralmas-t* v. —at, tb. —ak. Síralomra méltó, azzal járó, sajnálatos, fájdalmas, mélyen szomorító, keserves. *Síralmas állapot, vesztesség. Síralmas panasz, fájdalom, kérvés. Síralmas ének.* V. ö. SIRALOM.

SIRALMASAN, (sí-r-al-m-as-an) ih. Síralomra méltó módon vagy állapotban.

SIRALMI, (sí-r-al-m-i) mn. tt. *síralmi-t*, tb. —ak. Síralomra vonatkozó. *Síralmi versek, énekek.*

SIRALOM, (sí-r-al-om, sí-r-al-m) fn. tt. *síralm-at*, harm. szr. —a. Síró állapot; könyűkre fakasztó bánat, fájdalom, keserv, vagy igen érzékeny öröm. *A halott rokonainak síralma. Síralom közt búcsút venné egymástól.* Régiesen: *síralm*. „Ott leszen síralm és fogaknak csikorgatása.“ (Münchener cod. Máté XIII.).

SIRALOMHÁZ, (síralom-ház) ösz. fn. Azon terem, vagy szoba, melybe a halálra ítélt bűnöst kivégzés előtt köz látványra kiteszik. *Bús, mint a síralomházba kitett rab.*

SIRALOMVÖLGY, SIRALOM VÖLGYE, (síralom-völgy v. völgye) ösz. fn. Képes kifejezéssel így nevezik a hitvallás tanítók e világi életet, meny nyiben ez síralomra méltó sok bajjal, szenvedéssel jár.

SIRÁLY, (sí-r-ály) fn. tt. *sirdly-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Réceze nagyságu, hegyes orru, fehér, szürke, fekete tollu vízi madár, mely halakkal, különösen, mint a tengeri sirály, czetszalonnával él. Nevét siró hangjától kapta; máskép: *csüllő*. (Larus). Van *fejér, sárga, ősz, háromúju, kéklábu, kaczagó v. nevető sirdly*.

SIRÁM, **SIRÁM**, (sí-r-ám) fn. tt. *sirám-ot*, harm. szr. — *ja*. Siralom; és a sírónak könyüi. Eléjőn a többek közt a Nádor-codexben. Képeztetésre hasonlók hozzá, *villám, csillám, hullám*, melyekben a képző hangja eredetileg a nyelvhasonlat szerint rövid lehetett: *villam, csillam, hullam, sívam*, ha csak azt nem vesszük, hogy a *villó, csilló, hulló, síró* törzsekből származtak, miszerint az *ó*, és képző *am* összeolvadva lett *ám*.

SIRÁNK, **SIRÁNK**, (sí-r-ánk) mn. tt. *siránk-ot*. A székelyeknél *am. síró v. siránkozó*, pl. gyermek v. öreg.

SIRÁNKOZÁS, **SIRÁNKOZÁS**, (sí-r-ám-köz-ás, v. sí-r-ánk-oz-ás) fn. tt. *siránkozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Polytonos sirás, vagy többeknek sirása; jajgatása, kesergő panaszkodása. V. ö. **SIRÁNKOZIK**.

SIRÁNKOZIK, **SIRÁNKOZIK**, (sí-r-ám-köz-ik, v. sí-r-ánk-oz-ik) k. m. *siránkoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Folytonosan, nagy keservesen sír, jajgatódzik.

Törzsoke vagy *sírám*, mely a *k* gyakorlatos képző előtt *m* betűhangját rokon *n*-re változtatta; vagy pedig az önálló székely *siránk*.

SIRÁS, **SIRÁS**, (sí-r-ás) fn. tt. *sírás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szomorú vagy más indulatból kitörő hanggal egyesült könyhullatás, vagyis azon állapot, midőn valaki sír. *Gyermeksírás. Sírással tölteni az éjet. Nem volt vége a sok sirásnak. A nők egyik feyvere a sirás*. (Km.).

SIRÁSÓ, (sír-ásó) ősz. fn. ⁵ Községi szolga, ki a halottak számára sirokat ás, s a temetőhelyre felügyel.

SIRÁSÓTEMETŐBOGÁR, (sír-ásó-temető-bogár) ősz. fn. Bogárnem, mely a földszinén megdőglött kisebb állatok pl. egerek alatt a földet úgy elássá, hogy azok a kivájt üregbe esnek, s eledelül szolgálnak neki. (Silpha. L.) Különösen e bogarak egyik fekete faja, mely a cserebogárnál valamivel kisebb. (Silpha vespillo L.)

SIRÁSRIVÁS, (sírás-rivás) ikerszó, és fn. Többeknek mély fájdalomból fakadózó, jajveszékklő, panaszos sirása; vagy folytonos sirás.

SIRAT, (sí-r-at) áth. m. *sirat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *sirass*. Valakit vagy valamit sajnálva sír; gyászt ül, gyászol. *A fiú szüleit, az apa gyermekeit siratja. Siratni a megholt kedvest. Szent Istvánt és szent Lászlót sokáig siratták a magyarok. Megsíratsz még engemet. Pénzét, elégett házút siratja. A fűszny ember azt is siratja, amit megeszik*. (Km.).

„Ha meghalok, se bánom,
Úgy sincs engem ki szánjon,
Koporsómra borúljon,
Végig végig sirasson.“
Népdal.

„Földhöz sújtott reményeit
Éjjel nappal siratta.“
Kisfaludy S.

„Még a maradék is gyászolva siratja.“
Arany J.

Ezen igében az *at* képző sajtyszerüleg használ-tatik, mennyiben nem mivelhető jelentésü, mint szabály szerint szokott lenni, pl. az *irat, járat, várat, nevetet, röhöglet* igékben; a *sirat* szóban t. i. az *at*-nak megfelel az *al*, mely az elavult *siral* igének képzője. V. ö. **SIRAL**.

SIRATANDÓ, (sí-r-at-an-d-ó) mn. tt. *siratandó-t*. Amit meg kell siratni, siratásra méltó; szánandó állapot. *Örökké siratandó veszteség*.

SIRATÁS, (sí-r-at-ás) fn. tt. *siratás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Azon cselekvés, midőn valaki valamit sirat. V. ö. **SIRAT**.

SIRATATLAN, **SIRATLAN**, (sí-r-at-[at]lan) mn. tt. *siratatlan-t*, tb. — *ok*. Kit, v. mit meg nem siratnak; szánakozás nélkül megholt, elveszett stb. *Siratatlan árva*. Határozóként *am. megsiratás vagy meggyászolás nélkül, siratatlanul*.

SIRATATLANUL, (sí-r-at-at-[lan]-ul) ih. A nélkül, hogy valaki megsíratta, meggyászolta volna. *Távol országban, csatában siratatlanul odaveszni*.

SIRATÓ, (sí-r-at-ó) mn. tt. *sirató-t*. 1) Aki valamiért sajnálkozva sír. *Szüleit sirató gyermek. Kisdedét sirató anya*. 2) Még néhány divatos népszokás szerént *sirató estve*, midőn a leányok férjhez menő leánybarátnőjökhez mennek, hogy megsírassák, mely szertartás egyébiránt zenével és tánczccal szokott jární. Így nevezik magát e szertartást is. *Siratóba menni*. A menyekzöt megelőző, és követő népszokások nevei általán ígerészesülők, ú. m. *susogó, leánynéző, kérő, háztüznéző, kézfogó, esküvő, menyekező, lefektető, tyúkverő, kárlátó*, és a házasság eredményei: *keresztelő, egyházkelő*.

SIRATÓESTE v. — **ESTVE**, (sirató-estve) ősz. fn. 1. **SIRATÓ** alatt.

SÍRBESZÉD, (sír-beszéd) ősz. fn. Halotti beszéd; szoros ért. melyet a halott sírja fölött mondanak el.

SÍRBOLT, (sír-bolt) ősz. fn. Fallal kirakott, és boltozott sír. *Családi, nemzeti sírbolt. Templom alatti sírbolt*.

SÍRCSARNOK, (sír-esarnok) ősz. fn. Nagyobb családbeli, nemzeti, fejedelmi halottak számára épített fényüzési sírbolt, vagy csarnok. Továbbá a köztemetőkben különös csinnal épített folyosó, boltozatos hajlék, a gazdagok és előkelők eltemetésére.

SIRCZ, falu Sopron m.; helyr. *Sircz-re*, — *én*, — *röl*.

SÍRCZIM, (sír-czim) l. SÍRIRAT.

SÍRDOGÁL, (sír-d-og-ál) gyak. önh. m. *sírdogál-t*. Folytonosan, de némi mérséklettel, nem kitérő hangon sír. *Némely gyermek csupa kényességéből sírdogál.*

SÍRDOGÁLÁS, (sír-d-og-ál-ás) fn. tt. *sírdogálás-t*, tb. —ok.

SÍRDOMB, (sír-domb) ösz. fn. Domb, melyet a halott sírja fölött szokás emelni. *Keresztlet, fejfával, emlékoszloppal jelelt sírdomb. A kedves sírdombját virágokkal beültetni, könyökkel áztatni; máskép: sírhalom.*

SÍREDÉNY, (sír-edény) ösz. fn. Edények, melyeket némely régi népek a halottak sírjaiba szoktak tenni, pl. a római sírokban a mécsek, a hamvdedrek.

SÍREMLÉK, (sír-émlék) ösz. fn. A halott sírjánál emelt akárminemű jel, vagy állvány, pl. kereszt, fejfa, sírkő, sírszobor, ravatal. *Jeles férfiak síremlékei.* Szélesb ért. minden, mi valamely sírhoz tartozik, vagy tartozott, pl. a halottal eltemetett fegyverek, ékszerek stb.

SÍRÉNEK, (sír-ének) ösz. fn. Gyászének, melylyel a halottat kísérik, temetéskor elbúcsúztatják, Isten kegyelmébe ajánlják stb.

SÍRFA, (sír-fa) ösz. fn. 1) Fából való emlék a halott sírján, pl. kereszt, fejfa. 2) A sír mellé ültetett élőfa, különösen, szomorúfűz.

SÍRGÖDÖR, (sír-gödör) l. SÍRVERÉM.

SÍRHALOM, (sír-halom) ösz. fn. Halom, melyet némely régi népek, pl. a magyarok, kunok, előkelő halottaik sírjai fölött emeltek, melyeknek nyomai századok oltá fenvannak. Ilyenek az úgy nevezett hun sírhalmok, [Hunnengraber], vagy Érdi János régiségbuvár által kutatott, és megismertetett sírhalmok Érdén, a Duna mellett. Szélesebb értelemben a közönséges sír fölötti domború földhányadék, melyet, ha fű lep el, *sírhan-*nak neveznek.

SÍRHANT, (sír-hant) ösz. fn. Hantos földgöngy, mely valamely sírt főd.

„Fű kizöldül ó sírhanton.“

Buda halála. (Arany J.).

SÍRHELY, (sír-hely) ösz. fn. Azon hely, hol sírt, vagy sírokat ásnak; temetőhely; sírbolt. *Régi jeles férfiak sírhelyeit kutatni. Hullámok között lelni sírhelyét.*

SÍRÍ, (sír-i) mn. tt. *sírí-t*, tb. —ek. Sírra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó; a sírhoz hasonló. *Síri nyugalom. Síri csend. Síri éj. Síri sötétség.*

SÍRÍ, (sír-ri) ösz. önh. melynek mindkét alkatrésze ragoztatik, pl. *sívo*krivok, *sírírni*. Mondjuk emberről, midőn mélyen fájlaló, vagy szomorgó, vagy akár mily keserves indulatból folytonosan sívít, egyszersmind könyezik, fünekfának panaszkodik, sopánkodik, stb. *Éjjel nappal sívít, hogy kedves férje meghalt. Sínakrínak a gyermekek.* Mondják az élesen sívítő malacokról is.

SIRING, (sír-ing, sűr-öng) gyak. önh. m. *siringtem*, —*tél*, —*étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Erdélyiesen am. forog, kering. Gyökre nézve rokonai: *sírül*, *serény*, *sűrög*, *surran*, *sorikál*, *sorofol*, *sorgyázik*, mind sebes mozgásra vonatkozó szók, valamint ezek is: *sedre* v. *serde*, *serte* (perte), *herde*, *hetre*, *sotra* stb. melyeket l. saját rovataik alatt. Az *ing* képző kicsinyítve-gyakorlatos, mint a *kering*, *tering*(et), *legying*(et) s több másokban.

SIRINGÉL, (sír-ing-él) gyak. önh. m. *siringél-t*. Forogdogal, keringél. V. ö. SIRING.

SIRINGÉLÉS, (sír-ing-él-és) fn. tt. *siringelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Keringelés. V. ö. SIRINGÉL.

SIRINGET, (sír-ing-et) gyak. áth. m. *siringetem*, —*tél*, —*étt*, par. *siringess*. Forgat, keringet valamit, v. valakit. *Az örvény siringeti a gazt.*

SIRINGETÉS, (sír-ing-et-és) fn. tt. *siringetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Keringetés, forgatás. V. ö. SIRINGET.

SIRINGŐ, (sír-ing-ö) fn. tt. *siringő-t*. Örvényes hely, hol a víz forog; szokottabban: *forgó*. Kenessey Albertnél a valahol feltartóztatott folyásnak ellenkező irányba vettetésé, mi által körben mozgás idéztetik elő. (Neer, francziául: *remous*). Rokona: *sellő*, v. *serlő*, mely sebesebb esésű vagy folyású vizet is jelent. V. ö. SIRING.

SIRINGÖZÉS, (sír-ing-ö-öz-és) fn. tt. *siringözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Folyó víznek azon forgása, midőn valamely akadály által feltartóztatván ellenkező irányba vettetik s ez által körben mozog.

SIRINGÓZIK, (sír-ing-ö-öz-ik) belsz. m. *siringöz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*zél*. Mondják folyóvízről, midőn körben mozog. V. ö. SIRINGŐ. *A szikla, a fa dereka körül a víz siringözik.* V. ö. SIRING.

SÍRIRAT, (sír-irat) ösz. fn. Irat a síremléken, mely a halottra, közönségesen volt foglalkodására, születése s halála napjára, életkorára stb. vonatkozó jellemzést, tudósítást stb. foglal magában. Továbbá az irálnak sajátos neme, mely a síriratok szerkezetében divatozik, melynek fő kelléke a rövid szabotosság.

SÍRÍT, (sír-ít) áth. m. *sírít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. A székelyeknél am. sebesen fordít. *Sírítsd azt az ekét. Úgy megstríttak egy fával.* (Krizsa J.). Szabó Dávidnál annyi is mint serít, pödörít, pl. *sírítteni a fonalat, bajuszt.*

SÍRJEL, (sír-jel) ösz. fn. l. SÍREMLÉK.

SÍRKÉRÉSZT, (sír-kérészt) ösz. fn. Kereszt, melyet a katolikusok s némely más keresztény felekezetűek jelül, s emlékül szoktak a sírok fejéhez állítani.

SÍRKERT, (sír-kert) ösz. fn. A közönségesebb divatú, temető' költöibb neve.

SÍRKŐ, (sír-kő) ösz. fn. A sír fölé, vagy mellé jelül, emlékül, ravatalul állított kőmű. *Római sírkövek.*

SÍRLEPEDŐ, (sír-lepedő) ösz. fn. Lepedő, melylyel a koporsóba tett halottat betakarják. A Müncheni codexben *lellah*, melyet l. saját rovata alatt.

SIRODALMAS, (sí-r-od-al-om-as) lásd SI-RALMAS.

SIRÓHEGY, puszta Csongrád m.; helyr. *Siró-hegy-re*, —*én*, —*ról*.

SIROK, falu Heves m.; helyr. *Sirok-ra*, —*on*, —*ról*.

SIROKÁNY, falu Vas m.; helyr. *Sirokány-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÍROL, (sí-r-ol) áth. m. *sírol-t*. Sírba tesz, eltemet valakit. Ritka használatú.

SÍROLÁS, (sí-r-ol-ás) fn. tt. *sírolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sírba tévés, eltemetés.

SÍROSZLOP, (sír-oszlop) ösz. fn. Sírnál jelölt, vagy emlékül emelt oszlop.

SÍRRABLÁS, (sír-rablás) ösz. fn. Az eltemetett halottak kifosztása.

SÍRSZOBOR, (sír-szobor) l. SÍROSZLOP.

SÍRUTÁNI, (sír-utáni) ösz. mn. 1) A halál után következő, létező; másvilági, sírontúli. *Sírutáni élet*. 2) Ki apjának halála után született, máskép: *méhben hagyott, árvaszületett* (posthumus). 3) Szélesb ért. valakinek halála után hátramaradt, s köz tudomásra jutott. *Sírutáni művei valamely tudósnak*.

SIRÜ, régiesen és tájdivatosan am. sürü; l. ezt.

SIRÜL, (sír-ül) önh. m. *sírül-t*. A székelyeknél am. gyorsan fordul vagy halad. V. ö. SIR elvont gyök. „A tátos pedig megsírült mind (= mint) a forgó szél.“ (Székely népmese). „Avâ megin' megsírült mind a sebös villámlás.“ (Ugyanott).

„Jövel kénsem sirülj egyet,
Eszem azt e piros meggyet,
Meik termett galambszádra,
Oszteg ugrom hőkre csára.“

Siklódi (székely) táncz dal.

Eléjőn „surlódik“ v. „serül“ értelemben is. „Ojant fogok a derekadon, hogy a bőröd mind felsírül.“ (Székely szólás). V. ö. SIRÍT.

SIRÜLKÖDÉS, (sír-ül-köd-és) fn. tt. *sírülködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Osonkodás, surankodás.

SIRÜLKÖDIK, (sír-ül-köd-ik) k. m. *sírülköd-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél am. osonkodik, surankodik. *Körül-süröngödik* am. körülötte sürög simánkodik.

SIRÜLKÖZIK, (sír-ül-köz-ik) k. m. *sírülköz-tem*, —*tél*, —*ött*. L. SIRÜLKÖDIK.

SÍRVERÉM, (sír-verém) ösz. fn. Verem, melybe a halottat temetik. Eredeti jelentésére nézve l. SÍR fn. *Sírvermet ásní. Egy sírverembe több halottat temetni*.

SÍRVERS, (sír-vers) ösz. fn. Sírat versekben vagyis valamely síremlékre írt, fésett, vagy másképen alkalmazott, akár a sírban fekvőt vagy fekvőket jellemző, akár általában a halálra avagy jövő életre vonatkozó vers, vagy verseszet. Szélesb ért. gyász vers, gyász költemény valamely halotról.

SIS, hangszó, melyből *siseg*, *sisereg*, *sistereg*, *sisterékel* származnak. Különösebben azon hangot utánozza, melyet az égő nyers fa, vagy zsíryanag ad,

vagy midőn az izzó vasat a vízbe mártják; rokon *zsízs*, *zsízsi* tüzet jelentő hangutánzókkal, úgy *sü* gyökkel is (*sül*, *süt* szókban); mély hangon: *sus* (*sustorog* szóban).

SISAK, fn. tt. *sisak-ot*, harm. szr. —*ja*. Hadi viselethez tartozó, kemény anyagból, leginkább fémlémezből készült, különféle alakú főveg. *Réz*, *vas sisak*. *Síma*, *pikkelyes sisak*. *Püpos*, *csöves tetejű*, *tara-jos sisak*. *Régi római sisak*. *Vértes katonák sisakja*. *Nyílt*, *rostélyos sisak*. Átv. különféle fém anyagból készített gépcsövek, kazánok, gőzművek födele. *Pá-linkafőző kazán sisakja*; máskép: *silap*. A növénytanban erősen boltozatos csésze, bokréta, vagy pilis, mint a sisakvirágé. Eléjőn több-kevesebb módosulattal a szláv nyelvekben is; valamennyinek alapja a fordítva ejtett latin *casus*, melyből a francia *casque* is származott.

A magyar közkatonák, és köznép nyelvén *kas-kéta*, betű átvetve: *saskéta*, mely közelebb a francia *casque* után képezetett. Szabó Dávid *fejvas*-nak, máskép: *vasfej*-nek írja; az első elfogadhatóbbnak látszik; különösen, mert *vasfej*, *vasfeju* más értelemben is eléjőn.

SISAKALAKÚ, v. —ALAKU, (sisak-alakú) ösz. mn. Minek a fővegnemü sisakhoz hasonló alakja, szabása van. *Sisakalakú föld*.

SISAKBOKRÉTA, (sisak-bokréta) ösz. fn. Sisakra tűzött díszbokréta, dísztoll.

SISAKDAD, (sis ak-dad) mn. tt. *sisakdad-ot* l. SISAKALAKÚ.

SISAKDÍSZ, (sisak-dísz) ösz. fn. Tollak, aranyozások, pikkelyek, stb. melyek a sisakot díszessé teszik.

SISAKFORGÓ, (sisak-forgó) ösz. fn. Tollakból, vagy más anyagból álló, lengeteg díszítvény a sisakon. V. ö. FORGÓ.

SISAKFŰ, (sisak-fű) l. SISAKVIRÁG.

SISAKKÖTŐ, (sisak-kötő) ösz. fn. Síma, vagy pikkelyes bőrből, fémlémezből stb. való kötő, melylyel a föltett sisakot az áll alatt megerősítik.

SISAKMÍVES, (sisak-míves) ösz. fn. Míves, ki sisakokat készít.

SISAKOS, (sisak-os) mn. tt. *sisakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Sisakkal ellátott, sisakot viselő. *Sisakos lovagok*. *Sisakos Minerva*, *római katonák*. Átv. minek sisakalakú födele van. *Sisakos kazán*. V. ö. SISAK.

SISAKOSAN, (sisak-os-an) ih. Sisakkal ellátva; sisakkal földve. V. ö. SISAKOS.

SISAKROSTÉLY, (sisak-rostély) ösz. fn. A régi lovagok, és bajvivók sisakjának rostélyműve, mely az arcot befödte, s a látásra és lélekezetre rést nyitott, s melyet föl lehetett tolni.

SISAKSZALAG, (sisak-szalag) l. SISAKKÖTŐ.

SISAKSZÉM, (sisak-szém) ösz. fn. Rések a sisak rostélyán, melyeken a szemek kiláthatnak.

SISAKTARÉ v. —TARÉJ, (sisak-taré v. —taréj) ösz. fn. Némely sisakoknak a kakas taréjához hasonlóan fölemelkedő teteje.

SISAKTOLL, (sisak-toll) ösz. fn. Sisak díszítésére szolgáló egy vagy több toll.

SISAKVIRÁG, (sisak-virág) ösz. fn. Növény-nem a sokbímések seregéből és háromnyások rendjéből; csészéje nincs; bokrétája öt szirmu, a felső nagy kámzsaforma, előre borúl, melyben két kocsányon álló csuklyás, sarkantyús pilis van. Népnyelven némely fajainál: *sisakfü*. A mérges növények közé tartozik. (Aconitum). Nevét virágjának sisakalakjától kapta. Fajai: *farkasölő* (népnyelven: *farkasölőfü*, *répagyökérbab*, *méregfü*); *méregölő* (népnyelven: *sárga sisakfü*, *szelíd sisakfü*, *kuklás v. csuklyásfü*); *katika* (népnyelven: *katikarépa*, *kék sisakfü*, *tetüfü*); *sugár*, *nyulánk* stb. *sisakvirág*.

SISEG, (sis-ég) gyak. önh. m. *siség-tem*, —*tél*, —*ét*. Égés közben *sis* hangot ad. *Siség a tüzre tett nyers fa. Siség a zsír a lábasban, serpenyőben.* V. ö. SIS.

SISÉGÉS, (sis-ég-és) fn. tt. *siségés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Égő test állapota, midőn siség.

SISEK, I. ZSÍZSIK.

SISÉRÉG, (sis-ér-ég) gyak. önh. m. *sisérég-tem*, —*tél*, *sisérégt*. Folytonosabban, és erősebb hangon siség. Ez igében a középképző is gyakorlatra vonatkozik, melynek megfelel a lágyabb hangú *el*, pl. a *füstölög*, *bűzölög* igékben. *Mennél nagyobb a tűz, annál inkább sisereg a zsír a serpenyőben. Az izzó vas-tól, ha bele mártják, sisereg a víz. A vasas kerék esős időben apró kövecses fűvénnyel töltött úton mentében sisereg.* (Kriza J.).

SISÉRGÉS, (sis-ér-ég-és) fn. tt. *sisérégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Pezsgő hangzás, midőn valami sisereg. *A sült kolbász sisérégése.* V. ö. SISÉRÉG.

SISÉRGŐ, (sis-ér-ég-ő) mn. tt. *sisérgő-t*. Ami a forró melegség miatt vagy egyéb okból sisereg. *Sisérgő zsír.* V. ö. SISÉRÉG.

SISKA, (1), (sis-ég-ő?) fn. tt. *siská-t*. Mátyusföldén, és a palócoknál, fánk nevü farsangi sütemény, melynek némely más tájakon *pampuska* a neve. Így nevezik a fánkot a fenn említett vidékekkel határos szlávok is. Minthogy a említet sisergő v. sisergő zsíron sültek, valószínű, hogy hangutánzó.

SISKA, (2), fn. tt. *siská-t*. Nádféle növényfaj köz népies neve; bugája felálló sugár, esomósan karéjos; csészéje egyvirágu; levelei alul simák; egyes kalásza ondója közepéből indul. Hegyi száraz réteken, kivált szőlőkben terem. Diószeginél: *siskánád* (*arundo epigejos*, Gönczy Pálnál latin neve: *calamagrostis epigejos*).

SISKA, (3), mn. tt. *siská-t*. Az ország több vidékein így nevezik azon sertéseket, melyeknek konya füleik lefityegnek. *Bánáti siska dísznök*. Rokon hozzá a székeleyknél divatos *sula*, azaz, lefitytyent, kajla füli, ezzel ismét a *suny*, *sunya* állnak értelmi viszonyban. — A székeleyföldi Szabó Dávidnál eléjőnek még a következő jelentései: a) fánk, pánkó, csőrege, mely értékenyben Szeder Fábán szerint a palócok is használják; I. SISKA, (1); b) paraszt agyagkemence; I.

SISKÓ; c) gubacs v. gubics, melylyel a timárok a bőrt cserzik. Ez értékenyben máskép: *suska*.

SISKA, (4), pusztá Zemplén m.; helyr. *Siskára*, —*n*, —*ról*.

SISKÓ, (sis-kó) fn. tt. *siskó-t*, Mátyusföldén, de itt is csak ritkán hallható szó, mely közönséges sárkemencét jelent. Valószínűleg a tüzre, sisergő v. sisergő égésre vonatkozó *sis*, *zsizs*, *zsizsi* szókkal egy eredetű. Ide tartozik a *sül*, *süt* is, melyeknek gyöke *sü* szintén a sisergő égést utánozza.

SISLÓCZ, falu Ung m.; helyr. *Sislócz-ra*, —*on*, —*ról*.

SISMÁND, ALSÓ —, FELSŐ —, puszták Fehér m.; helyr. *Sismánd-ra*, —*on*, —*ról*.

SISTÉRÉG, (sis-t-ér-ég) I. SISÉRÉG, SUS-TOROG.

SISTERÉKÉL, (sis-t-er-ég-él) I. SISTÉRÉG v. SISÉRÉG.

SISTERÉKELES, (sis-t-er-ég-él-és) I. SISÉR-GÉS.

SISÉRGÉS, (sis-t-ér-ég-és) lásd SISÉRGÉS, SUSTORGÁS.

SISZÓ, falu Nyitra m.; helyr. *Siszó-ra*, —*n*, —*ról*.

SITÁR, (si-t-ár) fn. tt. *sitár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sándor István szerint am. a közösebb divatú *hajcsár*, vagyis oly személy, ki eladni való bar-mokat, ú. m. ökröket, üröket, juhokat, disznókat vásárra hajt. Valamint a 'hajcsár' gyöke az üző *haj haj!*; hasonlóan a *sitáré si sí!* melyből lett *sü* elavult ige, s ebből *sitár*. Gyökhangra (si, sü) rokon a menésre, mozgásra ösztönző *sürget* szóval.

SITÉR, SITÉR, falu Bihar m.; helyr. *Sitér-re*, —*én*, —*ról*.

SITÉRVÖLGY, falu Bihar m.; helyr. —*völgy-re*, —*ön*, —*ról*.

SITKE, KIS —, NAGY —, faluk Vas m.; helyr. *Sitké-re*, —*n*, —*ról*.

SITVE, erdélyi falu, mely részben Küküllő megyéhez, részben Nagy-Szeben székhez tartozik; helyr. *Sítvé-n*, —*re*, —*ról*.

SIV, (1), régiesen am. *sív* v. *sü*.

SIV, (2), elvont v. elavult gyök, melyből a pusztaságra vonatkozó *sivány*, *sivatag*, *sívó* eredtek. Minthogy az *s* hang, kivált a szók elején, néha föl-cseréltetik a *h*-val, pl. *sápor* és *hápor*, *sadar* *hadar*: innen ez alapfogalom nyomán indulva valószínűnek találjuk, hogy ezen *siv* am. az üreset, hiányosat jelenlő *hiu*, mi szerint *sivány föld*, *sivány homok* am. miben semmi sem terem; *sivatag hely*, hol semmi sem tenyészik, fűtlen-fátlan pusztá hely; mintha volna *hívány* v. *hívány*, *hivatag*. Csagataj nyelven is Vámbéry szerint *csív* am. pusztá; durva. Egyéb-iránt, midőn homokról (sívó homokról) van szó, a *siv* másod jelentése közvetlen hangulánzásból is eredhetett, mennyiben a *sivány homok* a járó lábai alatt *sí*, mi onnan is megteszik, hogy a *sívó* szóban az *é-t* rendszeren megnyújtják. V. ö. SIV.

SÍV, azonos *si* gyökszóval; képzők hozzá járultával az *i* rendszerént megrövidül, mint *sivalkodik*, *sivadoz*, *sivan*, *sivít* stb.

SIVAD, (siv-ad) önh. m. *sivad-t*. 1) Sivó, azaz, puszta, kopár, terméketlen lesz. *Nagy szárazságban sivad a homokföld*. Származéka ez értelemben: *sivatag*. 2) L. SIVAL.

SIVADOZ, (siv-ad-oz) gyak. önh. m. *sivadoztam*, —*tál*, —*ott*; par. —*z*. Éles sivó hangon kiáltoz, rippadoz.

SIVAL, (siv-al) önh. m. *sival-t*. Nagy fájdalom, keserűség, ijedés, harag stb. miatt éles sivó hang tör ki belőle. *Sivalni-rivalni*. A közös nyelvsvokás, talán nagyobb hangzatosság végett kettőztetve szereti ejteni: *sivall* (= siv-al-ol).

SIVALÁS, SIVALLÁS, (siv-al-ás v. siv-al-ol-ás) fn. tt. *sivalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sivó hangon felkiáltás.

SIVALKODÁS, (siv-al-kod-ás) fn. tt. *sivalkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Többszöri sivalás, midőn valaki közbe-közbe fölsivít. *A halottkísérők sivalkodása*. Az *éjjeli tomboló sivalkodásai*. V. ö. SIVALKODIK.

SIVALKODIK, (siv-al-kod-ik) k. m. *sivalkodtam*, —*tál*, —*ott*. Akár szomorú, akár vig indulatból erős sivó, sivító, süvöltő hangra fakadoz. *Sivalkodik az ijesztgetett, a vesszőzött gyermek*. *Sivalkodnak a széles kedvű dorbézölők*. V. ö. SÍ, SIVAL.

SIVAN, (siv-an) önh. m. *sivan-t*. Lásd SIVAL, SIVANT.

SIVANT, (siv-an-t) önh. m. *sivant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Éles sivó hangon elkiáltja magát. *Egy sivantott lélek sen volt oda haza*. (Gy. örvidéki km.). Képzésre hasonlókk hozzá: *rikkant*, *nyikkant* stb.

SIVANTÁS, (siv-an-t-ás) fn. tt. *sivantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Éles sivó hangon felkiáltás.

SIVÁNY, (siv-ány) mn. és fn. tt. *sivány-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Minden fű, s egyéb növény nélkül levő, terméketlen, szélhordta térség. *Sivány homok*, más-kép: *sivóhomok*, és *futóhomok*, mivel a szél hamar tova hordja. *Sivány pusztaság*. 2) Mondják néhutt, nevezetesen túl a Dunán, ruháról, melyet elkoptattak, elviseltek. Elemzésére nézve v. ö. SIV, elvont gyök. 3) Szabó Dávidnál am. zsvány; l. ezt.

SIVÁNYHOMOK, (sivány-homok) ösz. fn.; l. SIVÁNY és v. ö. SIV, elavult fn.

SIVÁNYHOMOKOS, (sivány-homokos) ösz. mn. Siványt v. sivóhomokat tartalmazó, sivó homokkal teli, sivóhomokkal vegyes.

SIVÁR, (siv-ár) mn. tt. *sivár-t*, tb. —*ak*. Puszta, kietlen; más-kép: *sivatag*.

SIVÁRSÁG, (siv-ár-ság) l. SIVATAGSÁG.

SÍVÁSÍRIVÁS, (sívás-rívás) ikerített fn. A sírásnak nyomatékosabb kifejezése, tartós és nagyon fájdalmas kitérésekkel összekötött siránkozás. *Ott leszen sívásrívás és fogagnak csikorgatása*. (Egyházi szónoklat a Biblia után).

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

SIVAT, (siv-at) fn. tt. *sivat-ot*, harm. szr. —*ja*. A székelyeknél am. sivítózás. (Krizsa J.).

SIVATAG, (siv-ad-ag) mn. tt. *sivatag-ot*. Kietlen, puszta, melyen a művelésnek semmi nyoma, vagy alig van nyoma, hol csak eget és kopár földet látni. *Afrikai sivatag vidékek*. *Sivatag homokhát*. Átv. ért.

„A jövődönék sivatag homályit
Bízd az istenség vezető kezére.“

Berzsenyi.

Valamint a többi rokon képeztetési szók közül többen, úgy ez is használtatik főnevül is. *A sivatagban éhen vészett utasok*. *A sivatagot beülletni fákkal*. „A nagyvilág sivatagjai.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). A középképző *t* eredetileg *d*, tehát törzsöke az önható *sivad*. Így lett az *ingad*, *lankad*, *lenged* stb. önhatókból *ingatag*, *lankatag*, *lengeteg* stb.

SIVATAGSÁG, (siv-ad-ag-ság) fn. tt. *sivatagság-ot*, harm. szr. —*a*. Nagy terjedelmű sivatag; pusztaság, kopárság.

SIVÍT, (siv-it) önh. m. *sivít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Éles *si* hangon kiált, mint a gyermekek, nők szoktak. Sivítanak a malaczkok is, továbbá a sebesen fuvó, s résen áttörő szél. Az állati hangra vonatkozólag átvette is hallani: *sivít*. Rokonai: *sipít*, *sivölt* v. *süvölt*; iker társa: *rikít*.

SIVÍTÁS, SIVITÁS, (siv-it-ás) fn. tt. *sivítés-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Éles sivó hangon kiáltás; továbbá a szélnek, vagy fuvószernek, sípnek illetően hangzása. Rokonai: *sipítés*, *süvöltés*.

SÍVÓ v. SIVÓ, (siv-ó) mn. és fn. tt. *sivó-t*. Sivító, aki v. ami sivít. Némelyek a klarinet nevű hangszer elnevezésére is használják.

SÍVÓ- v. SIVÓHOMOK, (sivó-homok) ösz. fn. l. SIVÁNY, 1).

SIVOL, (siv-ol) önh. m. *sivol-t*. A székelyeknél am. zsibol, cseveg. *A verebek összegyűlve sivolnak*. (Krizsa J.).

SÍVÓRÍVÓ, (sivó-rívó) ösz. mn. Aki síri. *Sivó-rívó gyermekek*. V. ö. SÍRÍ.

SIVVAN, (siv-u-an) l. SIVAN.

SIVVANT, (siv-u-an-t) l. SIVVANT.

SKARAPLA, fn. tt. *skaraplá-t*. Molnár A. szerint am. skorpio. Ugyanannál más-kép: *skarapna*.

SKARAPNA, l. SKARAPLA.

SKARLÁT, fn. tt. *skarlát-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán égő piros szín. Különösebben 1) Világos vörös színű finom posztó. *Skarlátból varrt mente, dolmány, nadrág*. *Skarlát, gránát, nyuszt, Léva, Tata csuszt!* (km.) azaz, nagy fényűzés által elvész a vagyon. 2) Vörös levelű zsályafaj, más-kép köz néven: *sebes zsálya*. L. SKARLÁTZSÁLYA. Használtatik melléknévül is. *Skarlát szín, skarlát posztó*.

Idegen eredetű szó, németül: *scharlach*, olaszul *scarlato*, angolul *scarlet*, francziául *écarlate* stb. Adelung véleménye szerint keletről származott által Európába, hol a skarlát régi fényűzési czikk vala, törökül: *iszkerlet*, perzsául: *szaghallat*, vagy *szaghirlat*.

Ugyancsak a persában *szakár*, vagy *szikár*, vagy *szukár* Vullers szótára után am. *carbo, pruna ardens*, mely egyezik a magyar *szikra* szóval. E szerint skarlát eredetileg úgy látszik tűz- vagy lángpirosat jelent.

SKARLÁTATKA, (skarlát-atka) ösz. fn. Vörös színű atkafaj. V. ö. ATKA.

SKARLÁTEPER, (skarlát-eper) I. SKARLÁT-SZAMÓCZA.

SKARLÁTCSÖBIBIRCS, (skarlát-cső-bibircs) ösz. fn. Moszatfaj a csőbibircsek neméből; levele töltésrforma; nyaka vagy szára hengeres; bibircsói skarlátszínűek; lakik kiszáradt fák tövén. (*Cladonia lichen coccifera*).

SKARLÁTFAKÚSZ, (skarlát-fa-kúsz) ösz. fn. A fakúszok neméhez tartozó madárfaj, melynek skarlátszínű tollai vannak. V. ö. FAKÚSZ.

SKARLÁTFESTŐ, (skarlát-festő) ösz. fn. Iparos, ki szöveteket skarlát színűekké fest.

SKARLÁTPERKÁTA, (skarlát-perkáta) ösz. fn. Növényfaj a perkáták neméből, melynek levelei szívformák, kihegyezettek, a nyél felől szögletesek; kocsányi sok viráguk; virágkarimájú öt fogú. Virága vörös, de van arany színű is. (*Ipomoea coccinea*).

SKARLÁTPIROS, (skarlát-piros) ösz. mn. Eleven piros, mint a skarlát. *Skarlátpiros virágok, bogarak, tollak.*

SKARLÁTPIROSSÁG, (skarlát-pirosság) ösz. fn. Olyan pirosság mint a skarláté.

SKARLÁTPORHONROJT, (skarlát-por-hon-rojt) ösz. fn. A porhonrojtok neméhez tartozó növényfaj; szára felálló; levelei széles láncásak, fűrészesek; nagy piros bár sonyvirági a szárhegyen soros ürtben nyílnak. (*Lobelia cardinalis*).

SKARLÁTPOSZTÓ, (skarlát-posztó) ösz. fn. L. SKARLÁT, 1).

SKARLÁTSZAMÓCZA, (skarlát-szamócza) ösz. fn. Szamóczafaj, melynek gyümölei tojásdadok, félre hajlók, *skarlátszínűek*; nyelei felálló szőrösek; kocsányi lesimult szőrösek; levelei fölül kopaszak, alul molyhosak. (*Fragaria virginiana*).

SKARLÁTSZÍN, (skarlát-szín) ösz. fn. és mn. 1) Eleven piros szín, milyen a skarláté. 2) L. SKARLÁTSZÍNŰ.

SKARLÁTSZÍNŰ v. — SZÍNŰ, (skarlát-színű) ösz. mn. Olyan színű, mint a skarlát; eleven piros, világos vörös. *Skarlátszínű szövetek.*

SKARLÁTSZÖVET, (skarlát-szövet) ösz. fn. I. SKARLÁT, 1).

SKARLÁTZSÁLYA, (skarlát-zsálya) ösz. fn. Zsályafaj, melynek levelei szívdedek, szőrösek, ranczosak; fűrészesek; murváai a csészéknél hosszabbak, teknősek, kihegyezettek; köz néven: *sebes zsálya*. (*Salvia sclarea*).

SKÓFIOM, fn. tt. *skófiom-ot*, harm. szr. — *ja*. Ruhákat kivarzni, hímezni stb. való ezüst vagy arany-szálak. *Skófiommal kivarrott mente, dolmány.*

„Véltem, mente dolmány takarja testeket, Skófiomból szőtt öv keríti ezeket.“

Gvadányi.

Molnár Albertnél *skófiom* am. mitra, infula; és aurifilum; s előfordul nála *skófia* is mitra, cidaris értelemben. A persában *szikáf* Vullers szerint am. 1) argentum ustum; 2) glomus sericeus.

SKORPIÓ, fn. tt. *skorpió-t*. A bogarak seregébe tartozik, melynek nyolcz szeme van, és pedig mellének minden oldalán három-három, hátán kettő; nyolcz lába, és fején két ollója van. Legtöbb fajnak hosszú a farka, s annak végében mérges fulánk. Nagyságra különbözök. Színök vörös, vagy fehér, vagy barna, vagy vörhenyös fekete. Átv. a barkörnek azon csillagzata, mely a mérleg, és nyílazó között látszik, melynek jegyébe a nap október 23-án lép. Képes kifejezéssel, igen mérgesen csipkedő ember.

Idegen eredetű; latinul: *scorpio* v. *scorpius*, hellénül *σκορπίος*; újabb magyar elnevezéssel: *bökölő*.

SKÓT, mn. és fn. tt. *skót-ot*. Skótország lakosa; továbbá, onnan való, ott létező, arra vonatkozó, stb.

SKÓTHON, SKÓTORSZÁG, (skót-hon vagy —ország) ösz. fn. Angliától északra fekvő s azzal öszvekapcsolt ország és királyság.

SKÓTUL, (skót-ul) ih. Skót nyelven; továbbá a skótok módja, szokása szerint. *Skótul beszélni. Skótul viselni magát.*

SNEFF, fn. tt. *sneff-et*, harm. szr. — *je*. Lásd SZALONKA.

—SÓ, vékonyhangon —SŐ, képző, mely sorozatot, illetőleg számrendet jelentő melléknéveket képez, mint: *al-só* (régiesen pl. Szalay Ág. levélgyűjteményében: *alósó* azaz alulsó), *fel-só, túl-só, innen-só, el-só* (régiesen pl. a Tatrosi codexben: *elölső*), *utól-só* v. *utó-só, szél-só, közép-só, vég-só, hátul-só, kül-só, bel-só* stb.

Elemzését illetőleg kétféleképp vélekedhetünk, a) hogy öszve van téve *as*, (es, os) és *ő* (ó) elemekből, melyekben az önhangzók hangrend szerint a törzsszók hangzóihoz alkalmazkodnak, ilyképen: *al-as-ó*, (öszvehúzva: alsó) *fel-es-ő* (felső), *túl-os-ó* (túlsó), *innen-es-ő* (inneső), *el-es-ő* (első), *utó-os-ó* (utósó), *szél-es-ő* (szélső), *vég-es-ő* (végső), *közép-es-ő* (középső), *hátul-as-ó* (hátulsó), *kül-ös-ő* (külső), *bel-es-ő* (belső), *karaj-os-ó* (karajsó); b) hogy az *esik* igéből származott részesülő *eső*, hangrendileg: *asó*, miszerint: *alsó* = a magassági sorozatban, rendben *alul eső*; *felső* = *felül eső*; *túlsó* = *túl eső*; *inneső* = *innen eső*; *első* = *elül eső* (régiesen: *előlső*), *utólsó* = *utól eső* stb.

SÓ, fn. tt. *só-t*, tb. *só-k*, harm. szr. — *ja*. 1) Szélesebb vegytani értelemben öszvetett test, mely alatt közönségesen, az aljagnak (basis) savakkal egyesülését értik, noha a legújabb vegytani elvek szerint ez tisztán nem minden sóra alkalmazható. 2) Szűkebb, és szokott ért. közönséges konyhasó, mely ismét vagy *kőso*, vagy *fült só* másképp: *kütsó. Sót*

vágni, ásni, törni, ürteni. Sót főzni. Sóval enni a kenyert. Sót tenni az ételbe. Sót adni a marhának. Nálunk is sóval sóznak. (Km.). Katonának jól van dolga, sóra fára nincsen gondja. (Népd.). Ő sem eszik meg nálam egy kősót. (Km.). Átv. élez, mint a beszéd fűszere, és csipőssége, honnan sótalan tréfa, beszéd am. izetlen, élcztelen.

Nyelvünkben a só és savat a köz nyelvszokás azonosítani, s egymással fölcserélni szokta, minthogy ez is, az is bizonyos csipősségű; sőt valóban egy eredetűek is, mert a só nem egyéb, mint az öszverántott sav; így a sóska am. savoska, a sónyó tájszokás szerént am. savanyú; a székelyeknél sós tej, savanyú tej; savát borsát megadni valaminek am. sóját borsát; a sav másképp saj is, honnan sajtalán étel am. sótalan. Azonban a tudományos nyelv szabatosság végett helyesen különböztetést tesz a sav és só között. A sav latinul *acidum*, németül *Säure*, minden ragozásaiban és származtatásaiban megtartja alakját: *savat, savak, savon, savért, savig; savik, savó, savít, savít, savany, savanyú, savas, savatlan, savaz* stb. s többese is *savak*. Ellenben a só latinul *sal*, németül *Salz*, ragozva: *sót, sók, sóra, són, sóért, sóig, sóbu, sóban, sóval, sóm, sód, sója* stb. származékaiban: *sós, sótalan, sóz, sózás*. Számos nyelvben megvan többé vagy kevésbé rokon hangokban, pl. latinul: *sal*, görögül: *ἄλας*, németül: *Salz*, francziául: *sel*, lengyelül: *szól*, csehül: *szul*, finnül: *suola*, votjákul: *sílal, slal*, vogolul: *solvel*, törökül: *tuz*, mongolul: *dabuszum* stb. V. ö. SAV.

SÓADÓ, (só-adó) ősz. fn. Adó neme, melyet az állam a sónak kivett árából bevesz; továbbá azon adó, melyet némely országokban a sóbányák tulajdonosai, vagy bérlői az államnak fizetnek.

SÓAKNA, (só-akna) ősz. fn. Akna, melyből a kősót vágják. *Mármarosi sóaknák*.

SÓAKNÁSZ, (só-aknász) ősz. fn. Aknász, ki aknában kősót vág.

SÓAKNÁSZSÁG, (só-aknászság) ősz. fn. A sóaknász foglalatossága.

SÓÁR, (só-ár) ősz. fn. A sónak eladási és forgalomban levő ára, melyet, ha az állam egyedúrsággal bír, alkotmányos államban a törvényhozó test szokott megszabni.

SÓÁRULÁS, (só-árulás) ősz. fn. Üzérkedés, midőn valaki só árul.

SÓÁRUS, (só-árus) ősz. fn. Személy, ki só árul.

SOBOK, fn. tt. *sobak-ot*. Kemenesalján am. sváb; l. SVÁB.

SÓBÁLVÁNY, (só-bálvány) ősz. fn. Bálvány, vagyis oszlop, melynek anyaga sóból áll. Azon bibliai eseményre vonatkozó szó, midőn Lót felesége a sülyedező Sodomába még egyszer visszatérni akarván sóvá változott. *Sóbálványnyá legyek, ha nem igazat szólok*. (Átok neme).

SÓBÁNYA, (só-bánya) ősz. fn. Bánya, melyben sót vágnak, ásnak.

SOBOK, erd. falu Kolos m.; helyr. *Sobok-ra*, —on, —ról.

SOBOR, falu Sopron m.; helyr. *Sobor-ra*, —on, —ról.

SOBORSIN, falu Arad m.; helyr. *Soborsin-ba*, —ban, —ból.

SOBRÁK, l. ZSOBRÁK.

SOD, (1), elvont gyök *sodor* névben és igében. L. SODOR ige.

SOD, (2), fn. tt. *sod-ot*, harm. szr. —ja. A székelyeknél Derzsi Mózes legszabatosabb leírása szerint nem annyira a kemence alatt levő tüzelő helyet jelenti, hanem inkább azt a mellék kőfalacsakát a tüzhely és házfal között, melyet a fal mellé azért raknak, hogy részint a fából készült házfalnak a meggyulladás ellen oltatul szolgáljon, részint, hogy a tüzelő kemencének ház felül levő oldala rárakassék. Kriza J. szerént am. kemence; és *tedd a sodba* am. tedd a kemence alá (?). Magyarországon Abaújban, s több más helyen a hasonló hangokból álló *sut* a szobakemence és házfal közti lézagot és zugot jelenti.

SOD ALJA, Szabó Dávidnál am. kemence alja, pest alja.

SÓDAR, fn. tt. *sódar-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Közönségesen am. sunka, disznóláb. *Füstölt sódar*. Ha szorosb ért. *lapoczkát* t. i. a disznónak lapoczkáját vesszük, ennek megfelel a német *Schulter*, angolul: *shoulder*, hollandul: *schouder* stb. Szabó Dávidnál ezekhez közelebb 'sódér' alakban is előfordúl.

SÓDARÁLÓ, (só-daráló) ősz. fn. Malomféle eszköz, kézi malom, melylyel a kősót apróra őrlik.

SÓDARKA, (sódar-ka) kicsiny. fn. tt. *sódarká-t*. Kis sódar. V. ö. SÓDAR.

SÓDARLÉ, (sódar-lé) ősz. fn. Lé, melyben a füstölt sódort főzik. Különösen úgy nevezett kaszslé, melyben a füstölt disznólapoczkát elkészítik.

SÓDAROS, (só-daros) mn. tt. *sódaros-t* v. —at, tb. —ak. Sódarral ellátott, sódarral készített. *Sódaros tészta*.

SODLÁB, (sod-láb) ősz. fn. A tüzelő kemence lába. Székely szó.

SODOLDAL, (sod-oldal) ősz. fn. Tüzhely oldala, hol a tűz ég. *Olyan fekete mint a sod oldala*. (Kriza J.).

SODOR, (1), (sod-or) áth. m. *sodor-t* v. *sodr-ott*, htn. —ni v. *sodr-ani*; vékonyhangon néhutt: *södör* v. *zsödör*. Azon szók egyike, melyek igék is nevek is egy alakban, s legszorosb értelmi viszonyban. 1) Vékony szálu, hajás, szőrös, rostos, leveleg anyagot tenyerei között forgatva dörzsöl. *Csöppüt, kőcot, gyapjat, selymet, rongyot, papírt, dohánylevelet sodorni, öszvesodorni*. Különösen, ily működés vagy eszköz, gép által az illető anyagot fonalszerűvé, hengerdeddé, sodarassá alakítja. *Fonalat, madzagot, köteleket, zsinórt sodrani*. *Dohánylevelekből szivarokat sodrani*. *A haját fűrtökké sodrani*. *Bajuszt, czéznát sodrani*. *A fonott, kulesos kalácsnak való tészta hengerre sodrani*. Más-kép Szabó Dávid szerént: *serít, sirít, pederít*. Átv. *lesodrani lábáról* Szabó Dávidnál am. leütni lábáról.

2) Átv. mondjuk sebesen ömlő víztől, vagy erős szélről, midőn az útjukba akad, s magukkal ragadt testeket mintegy forgatva tovább viszik, kergetik. *A baglyákat, a kepeket elsodorja az árvíz. A hullámok partra sodorják a gast. Az örvény besodorja a csónakot, a vizen úszó testeket. A szél, a fürgeteg sodorja a hullámokat, az utczai szemetet. Képes kifejezéssel, erkölcsi erőszak által magával ragad. A forradalmi szellem veszélybe sodrott sokakat.*

Eredetére nézve, némely vélemény szerint gyöke lehet *sod*, mely a dörzsölés által okozott suhogó hangot utánozza, és képzőjére nézve azon igék és nevek osztályába tartozik, melyekben alapfogalom a forgás, forgatás, görbe hajlás, milyenek: *csavar, teker, peder, kever, kavar, zavar, kolor, bodor, fodor, guzsor* stb. V. ö. CSAVAR, PÉDÉR, TEKER. Az egész szó úgy is tekinthető mint „serít” hasonjelentésű szónak némi hangáttétel általi módosulata, melyben t. i. r és t (= d) helyet cseréltek; amidőn gyöke inkább *ser, sir* volna; ezzel egyeznek a latin *torqueo*, német *drehen* gyökei és a szanszkrit *dhvar, dhurv* (krümmen, pressen). A cseremiszből *südü-*, és a hegyi cseremiszből *seder- sidir-* am. fonni (Budenz J.).

SODOR, (2), (sod-or) fn. tt. *sodr-ot*, tb. *sodr-ok*, személyragozva, *sodrom, sodrod, sodra*. Széles ért. fonal, vagy fonalhoz hasonló szál, melyet sodorva alakítottak olyanná; v. ö. SODOR ige. Különösen, a német *Draht* hasonlatára, fémanyagból csinált fonal, másképp: *sodrony*; melytől különbözik a *huzal*. Továbbá, hengeresen öszvetekert test, pl. papír, vászon, tészta, vagy hengerféle eszköz, milyen a konyhai sodrófa. Átv. a folyóvíz fonala, nyila, mely meneteli fő irányát képezi. *A folyó sodrán haladó csónak, sajka. Képes kifejezéssel azon irány, melyen a gondolatok, eszmék egymást követik. Beszéd sodra. Kütni valakit a beszéd sodrából. Félbeszakasztani a beszéd sodrát. Maradjunk a vitaközös sodrában.* V. ö. BODOR, FODOR, ZSUGOR.

SÓDOR, I. SÓDAR. *Más a sógor más a sódor.* (Km.).

SODORFA, (sodor-fa) ösz. fn. Sodró eszköz fából, vagyis hengerded fa, melylyel valamit sodornak. Különösen a gombkötők illetén eszköze, melylyel az úgy nevezett sodrást készítik.

SODORGAT, (sod-or-og-at) gyak. áth. m. *sodorgat-tam, -tál, -ott*, par. *sodorgass*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy némi kényelemmel, lassacsakán sodor valamit.

SODORGATÁS, (sod-or-og-at-ás) fn. tt. *sodorgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit sodorgatunk. V. ö. SODORGAT.

SODORHÚR, (sodor-húr) ösz. fn. Rézzel vagy ezüsstel körül sodrott vagy behúzott húr, pl. a zongorán, czitarán, hegedűn, bőgőn; különböztetésül a tiszta *bélhúr*-tól.

SODORÍT, (sod-or-ít) áth. m. *sodorít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valamit sodorrá alakít, sodrossá tesz. *A kőczot madzaggá sodorítani. Selyemből*

zsinórt sodorítani. Tárgeyeset viszonynev nélkül am. sodoró munkát tesz. *Egyszer-kétszer sodorított a lenen, s kész volt a fonal.* V. ö. SODOR.

SODORÍTÁS, SODORÍTÁS, (sod-or-ít-ás) fn. tt. *sodorítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki sodorít. *Czérna, madzag, zsinór sodorításával foglalkodni.*

SODORMŰ, (sodor-mű) ösz. fn. Mű, mely sodrás által alakult, pl. a gombkötőknél az úgy nevezett *sodrás*, mely a lapos zsinórtól különbözik; vagy több sodrokból szerkezett mű, pl. rostély, rács.

SODORRÁCS, (sodor-rács) ösz. fn. Sodrokból, vagyis sodronyokból font, szerkezett rács, pl. az éléskamrák, a börtönök ablakain.

SODORTAJK, (sodor-tajk) ösz. fn. Gönczy Pálnál újabb rendszer után a porodásterméjük (anyahímecsek, gynandria) seregébe és egy porodájuk (egyhímecsek) rendébe tartozó növényem; alsó ajaka 1—2 hüvelyk, s a még ki nem nyílt vagy épen nyílófélben levő virágában sodros (innen a neve); portokai rekeszei alul egy zacskócskával vannak egybekötve. (Himanthoglossum). Faja: *bakbüzü sodortajk* (H. hircinum); Diószeginél: *bakbüzü kosbor*.

SODRADÉK, (sod-or-ad-ék) fn. tt. *sodradék-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Ami sodorva, pederítve van.

„Barna fürtje sodradéka,
Fátyola csendes árnyéka
Festi keceit.”

Berzsenyi. (Az én kegyesem).

SODRÁS, (sod-or-ás) fn. tt. *sodrás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által sodor valamit. *Sodrásban kihólyagzott a tenyere.* 2) Vékony, hengerded zsinór, melyet a gombkötők nem fonva, vagy kötve, hanem a selyem vagy szőrszálakat öszvesodorva készítenek. Ezt a szabók rendszeren beszegeésre használják. V. ö. BORÍTÁS, SUJTÁS.

SODRAT, (sod-or-at) fn. tt. *sodrat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Sodrott szál v. fonal.

SODRÓ, (sod-or-ó) mn. és fn. tt. *sodró-t*. 1) Aki sodor. *Szivarokat sodró leány.* 2) Amivel sodornak, pl. henger, vagy a konyhai sodrófa. 3) Amin sodornak, pl. *sodródeszka*, melyen a tésztát kinyújtják.

SODRÓBOGÁR, (sodró-bogár) ösz. fn. Lásd ILONCZA.

SODRÓDESZKA, (sodró-deszka) ösz. fn. A szakácsok deszkája, melyen sodrófával a tésztát nyújtogatják.

SODRÓFA, (sodró-fa) ösz. fn. Általán, hengerded eszköz fából, melylyel valamit sodornak, pl. a gombkötők sodrója. Különösen, konyhai eszköz, melylyel a tésztát kinyújtják, másképp: *laskanyújtó*.

SODRÓKALÁN v. —KANÁL, (sodró-kalán) ösz. fn. Konyhai kalán bizonyos ételnemű készítéséhez.

SODRONY, (sod-or-ony) fn. tt. *sodrony-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fémanyagból sodrás, vagy inkább húzás, nyújtás által alakított fonal. *Réz, vas sodrony. Repedt edényeket sodronnyal megkötni.*

Pipaszártisztító sodrony. A német *Draht* hasonlatára alkotott újabb kori szó. De amennyiben nem sodrás, hanem húzás, nyújtás által készül, szabatosabban: *huzal*.

SODRONYBÁB, (sodrony-báb) ösz. fn. Általán bábféle alak, melynek nyakában, lábaiban, kezeiben sodrony van, melynél fogva ide-oda rángathatók. Ilyenek az úgy nevezett „Paprika Jancsi“ játékbábok.

SODRONYCSIPŐ, (sodrony-csipő) ösz. fn. Kicsin, hegyes csipőeszköz, melylyel a sodronyt ide-oda hajtogatni, s különféle kép alakítani lehet.

SODRONYECSET, (sodrony-ecset) ösz. fn. Sodronyból készített, s nyellel ellátott ecset, melylyel némely szűk száju edényeket, pl. hordókat, palackokat tisztogatnak.

SODRONYEGYENLÍTŐ, (sodrony-egyenlítő) ösz. fn. A tücsináló műhelyben azon személy, ki a gyűrűkbe szedett, és munkába vett sodronyt kiegyenesíti.

SODRONYEZÜST, (sodrony-ezüst) ösz. fn. A bányákban természetesen, melyet fonalakban találnak.

SODRONYFURÓ, (sodrony-furó) ösz. fn. Vékony csavaros furu, oly likak furására, melyekbe sodronyt húznak.

SODRONYGÖNGYÖLEG, (sodrony-göngyöleg) l. SODRONYHENGER.

SODRONYHENGER, (sodrony-henger) ösz. fn. Henger, melyre sodronyszálak tekervék; továbbá, hengerded alakban öszvegyűrűsített sodrony.

SODRONYHÚR, (sodrony-húr) ösz. fn. Érc sodronyból álló húr némely hangszereken, különböztetésül a bélhúrtól. V. ö. SODORHÚR.

SODRONYHUROK, (sodrony-hurok) ösz. fn. Vas sodronyból készült hurok, nyúlfogásra.

SODRONYHUZÁS, (sodrony-huzás) ösz. fn. Munka, mely által bizonyos fémből, pl. vasból, rézből sodronyszálakat húznak.

SODRONYHUZÓ, (sodrony-huzó) ösz. fn. Személy, ki sodronyhuzással foglalkodik. L. SODRONYHUZÁS.

SODRONYKALITKA, (sodrony-kalitka) ösz. fn. Kalitka, melynek rácsai sodronyból csinálvák; különböztetésül a fa rácsú kalitkától. V. ö. KALITKA.

SODRONYKÉSZÍTÉS v. —**KÉSZÍTÉS**, (sodrony-készítés) ösz. fn. l. SODRONYHUZÁS.

SODRONYLEMEZLÉS, (sodrony-lemezlés) ösz. fn. Arany- és ezüstmivesi munka, midőn az arany és ezüst sodronyokat lemezzé alakítják.

SODRONYLEMEZLŐ, (sodrony-lemezlő) ösz. fn. Személy, vagyis arany-ezüstmives, ki malonnemű kis gép által az arany és ezüst fonalakat lemezzé sajtólja öszve.

SODRONYMALOM, (sodrony-malom) ösz. fn. Malonnemű gép, mely által az illető fémanyagból vastagabbféle sodronyokat készítenek, melyeket a sodronyhuzók finomabbra kiidomítanak.

SODRONYMETSZŐ, (sodrony-metsző) ösz. fn. A tücsináló műhelyben azon munkás, ki a sodronyt elmetéli.

SODRONYMÍVES, (sodrony-míves) ösz. fn. Míves, ki valamit sodronyszálakból készít.

SODRONYMŰ, (sodrony-mű) ösz. fn. Általán, sodronyból csinált, font, kötött mindenféle mű, pl. rács, hurozat, kötés, eset stb.

SODRONYNYIRŐ, (sodrony-nyirő) ösz. fn. l. SODRONYMETSZŐ.

SODRONYNYUJTÓ, (sodrony-nyujtó) ösz. fn. Csipőnemű eszköz, mely által a fémet kinyújtják, hogy sodronynya alakuljon.

SODRONYOLLÓ, (sodrony-olló) ösz. fn. A tücsinálók nagy ollója, melylyel a tűnek való sodronyt elnyirbálják.

SODRONYOS, (sod-or-ony-os) mn. tt. *sodronyos-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Sodronynyal behúzott, kerített, erősített. *Sodronyos fazék, lábos*. Továbbá, ki sodronyból dolgozik. *Sodronyos tót*, szokottan: *drótos*.

SODRONYOZ, (sod-or-ony-oz) áth. m. *sodronyoz-tam*, —*tél*, —*ott*, *par*. —*z*. Sodronynyal megköt, megfoltoz, megerősít, bekerít valamit. *Bográcsot, szilkét, fazekat sodronyozni*. Szokottabban: *drótoz*.

SODRONYOZÁS, (sod-or-ony-oz-ás) fn. tt. *sodronyozás-t*, *tb*. —*ok*, *harm. szr*. —*a*. Cselekvés, mely által valamit sodronyoznak. V. ö. SODRONYOZ.

SODRONYRÁCS, (sodrony-rács) ösz. fn. Sodronyból csinált rács, pl. a kamra ablakán. V. ö. RÁCS.

SODRONYROSTA, (sodrony-rosta) ösz. fn. Rosta, melynek szálai, rostjai sodronyból vannak; különböztetésül a farostától.

SODRONYROSTÉLY, (sodrony-rostély) ösz. fn. Rostély, melynek rostjai sodronyból állanak. V. ö. ROSTÉLY.

SODRONYTEKE, (sodrony-teke) ösz. fn. Két ölmeke, vagy golyó, melyek sodronynyal öszvekötvék.

SODRÓROKKA, (sodró-rokka) ösz. fn. Rokkamenű eszköz, melyen czernát sodornak. A puskamíveseknél, kerék, melyen két sodronyt együvé tekernek.

SODROS, (sod-or-os) mn. tt. *sodros-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Pödrött, sodrottas. 2) Mondják a folyónak azon részéről, hol a víz sodra van; *víz-sodros*.

SODRÓS, (sod-or-ó-as) mn. tt. *sodrós-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Sodró erejű, ami sodorni szokott.

SODROTT, (sod-or-ott) mn. és fn. tt. *sodrott-at*. Ami sodorva van. Főnevileg tészta neme, sodrott tészta, melyet *csik*-nak is neveznek. *Burgonya v. kolompér sodrott. Mákos sodrott*.

SÓE, a székelyeknél am. sógor; néhutt: *sú*, vagy *sü*. „Sóe“ talán csak megszólításban használtatik e helyett: *sú he!*

SÓEDÉNY, (só-edény) ösz. fn. Edény, melyben sôt tartanak.

SÓEGYEDÁRUSSÁG, (só-egyed-árusság) ösz. fn. Egyedárusság, melyet az állam a sóeladásban vagy közvetlenül saját hivatalnokai által vagy kereskedők közbejöttéssel gyakorol.

SÓELLENŐR, (só-ellen-őr) ösz. fn. Sótiszt, ki a sôtárnok, vagyis beszédőnek ellenőre. V. ö. ELLENŐR.

SÓÉR, (só-ér) ösz. fn. Ér, vagyis réteges vonal a föld, illetőleg bánya kebelében, mely sóanyagot foglal magában.

SÓFALVA, erd. falu Doboka m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

SÓFIAFALVA, falu Bereg m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

SÓFORRÁS, (só-forrás) ösz. fn. Forrás, vagy kút, melynek vize sós részekkel, sóanyaggal van telve, milyen a sóvári sóforrás Sárosban stb.

SÓFÖLD, (só-föld) ösz. fn. Sórészekkel vegyített föld.

SÓFŐZÉS, (só-főzés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által a sós vízben létező sót a víznek kipárolgatása által elválasztják. 2) Azon intézet, melyben e munkát végezik.

SÓFŐZŐ, (só-főző) ösz. fn. 1) Személy, ki a sóforrás vizéből a sórészeket kifőzi. 2) L. SÓFŐZÉS, 2).

SOFRONYA, pusztá Arad m.; helyr. *Sofronyára*, — *n*, — *ról*.

SÓFUVAR, (só-fuvar) ösz. fn. Fuvar, mely által a bányákban vágott, vagy főzött sót kellő helyére szállítják. *Vízi, szárazföldi sófuvar. A sófuvar árlejtés útján kibérelni.*

SÓGOR, fn. tt. *sógor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A mennyiben sógor alatt csak férfi értetik: 1) Legszűkebb ért. a férj nejének minden fitestvérei: a férjnek sógorai; viszont pedig a nőnek minden akár fiakár nőtestvérei irányában a férj. E szerint a férjhez ment nőnek mind fi- mind nőtestvérei sógoroknak nevezik az illető férjet, s ez viszonyt amazok közül a férfi személyeket. *Sok sógor, sok dárda* (km.), mi talán arra czéloz, hogy ha sokan vannak a sógorok, az illető örökség sokfelé oszlik, s mintegy dárda alatt elárvereztetik. 2) A vérség fokozata szerint sógornak mondják a férj nejének akár közelebbi akár távolabbi firokonát, és viszont ennek minden rokonai a férjhez; tehát azon férj, ki közelebbi vagy távolabbi nővérünkkel lépett házasságra, sógorunk; és viszont; vagyis az egyik házastárs a másik házastársnak akár közelebbi akár távolabbi vérszerénti rokonaival, tehát apjával s anyjával is, sógorsági viszonyban áll, és ez a *törvényes sógorság*. De maguk az egyik és másik házastársnak rokonai között törvényes értelemben vett sógorság nincsen. 3) Széles értelemben a valódi sógoroknak testvérei, és atyjafiai vagyis a két házastárs rokonai is egymás között sógoroknak hívatnak, mely nevezetet a nép igen szeret kiterjeszteni, ha kivált valami tiszteletet, vagy hasznot lát benne, innen a közmondat: *sok sógora van a gazdagnak*. 4) Átv. népies nyelven bizodalmas, pajtási czim, mint a *koma*. Ide vonatkozik a közmondat: *Eb sógor, kutya bácsi*. Szintén népies nyelven a német ember czime *sógor*: *német sógor*, valamint a tóté: *atyafi*, a cigányé: *koma*, a zsidóé: *szomszéd*.

Országunk több vidékein divatban van még a nép között, hogy a nő saját férjének testvérbátyját *üregbik* vagy *nagyobbik*, testvéröccsét pedig *ifjabbik*

v. *kisebbik urának* nevezi, akár házasak legyenek azok, akár nőtelenek. Ide mutat a népdal:

„Nem szeretem az uramat,
Csak az ifjabbik uramat,
Arra is ha megharagszom,
Itt a kocsmá, majd beiszom.“

Vajon nem gyanítható-e ebből, hogy hajdan nemzetiünknel az úgy nevezett *leviratus* létezett, mint a hébereknél, mely szerint a megholt férjnek özvegyét annak testvére tartozott elvenni.

Egyébiránt a *sógor* mint szó, idegen eredetű, s rokon a latin *socer*, német *Schwager*, lengyel *szwagier*, cseh *szwagr*, hellen *ἐνυός*, persa: *kuszur* stb. szók. Heltainál: *svógor*. „Dalmatai fejedelem segítséget kére az ő svógoritól.“ Régi magyar nyelven: *sü* v. *süv*, mint a székelyek között maiglan hallható, s néhutt: *sü*; és amely hang tekintetében az imént elszámolt szók törzsét is alkotja. L. SÜ.

SÓGORASSZONY, (sógor-asszony) ösz. fn. 1) Legsorosb ért. azon nő, kit férfi testvérünk, bátyánk vagy öcsénk feleségül vett; ősi, tiszta magyar szóval: *ángy*, én pedig, mint férfi neki sógora vagyok. Egyébként némely tájakon, nevezetesen Mátyusföldön, szorosan csak a bátynak feleségét nevezik *ángynak*, tehát *ángyomasszony* am. bátyám felesége; ellenben ugyanott az öcsémnek felesége: *menyem*, v. *menyem-asszony*, t. i. itt azon felsőbbégi viszony vétetett tekintetbe, és hasonlati alapul, mely az *ipa* és a köz értelmű *meny* között létezik, mennyiben t. i. az idősebb férfi testvér némi befolyást gyakorol öccsének házasságára, s tekintélyt igényel annak irányában. Vagy e nevezés viszonyban van talán az *üregbik uram* czimmel. V. ö. SÓGOR. 2) A vérség távolabbi fokozata szerint sógorasszonynak mondja a férj feleségének távolabbi nővérét is, és a férj bármely rokonai annak feleségét. Tájszokás szerint itt is az unokabátya neje: *ángy*, az unokaöcs neje: *meny*. 3) Széles ért. a sógorok és sógorasszonyok nőtestvérei, vagy nőrokonai egymás között sógorasszonyoknak hívatnak, kiket azonban a népszokás már nem igen szokott *ángy* czimmel megtisztelni. Általán és röviden szólva jegyezzük meg: egyik házastárshoz a másik házastárs nőrokonai sógorasszonyok szorosabb vagyis törvényi értelemben; és a két házastárs rokonai egymásközött nemi különbség szerint sógorok vagy sógorasszonyok szélesebb vagyis közéletbeli értelemben.

SÓGORNÉ, SÓGORNŐ, I. SÓGORASSZONY, és v. ö. NŐ, fn.

SÓGOROS, (sógor-os) mn. tt. *sógoros-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kinek egy vagy több sógora van. Ellentéte: *sógortalan*.

SÓGOROSÍT, (sógor-os-ít) áth. m. *sógorosít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Házasság által sógorrá tesz.

SÓGOROSODÁS, (sógor-os-od-ás) fn. tt. *sógorosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A rokonodásnak

azon neme, mely a családok között támad, midőn tagjaik házasságra kelnek egymással.

SÓGOROSODIK, (sógor-os-od-ik) k. m. *sógorosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Egygyel vagy többekkel azon rokonsági viszonyba jő, melyet sógorságnak nevezünk. V. ö. **SÓGORSÁG**.

SÓGOROZ, (sógor-oz) áth. m. *sógoroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Sógornak hí, nevez, czimez valakit. *Sógorozzák egymást*.

SÓGORSÁG, (sógor-ság) fn. tt. *sógorság-ot*, harm. szr. —a. A sógorok, és sógornők között létező rokonsági viszony, vagy állapot. *Sógorság, komaság, nem nagy atyafiság*. (Km.). *Sógorságba lépni valakivel*. V. ö. **SÓGOR**.

SOH, (1), bensőnkben, mintegy a szívből fakadó, s a fogak közül suhogva kinyomuló hangszó, melyből *sohaj, sohajjt, sohajtoz* erednek. Rokonai a *sovárog, sopánkodik* igék *sov* és *sop* gyökei; továbbá a *fohász foh* gyöke. Az indulatszó *oh* és ennek közel rokona: *ah* (s előhang nélkül) némileg gyöngébb érzelmi kifakadásra mutatnak.

SOH (2), közbeszédben megrövidítése *soha* szónak, *soh'sem, soh'se* kifejezésekben; többire l. **SOHA**.

SOHA, (se-ha) ih. Semmi v. semminemű időben, v. korban.

„Az ifjúság örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem szebb ösztöneit
Soha bé nem tölthettem.“
Berzsenyi. (Életphilosophia).

Ellentétei: *mindenha, néha, valaha*. A régieknél így is fordul elé: *sonha*, s ekkor alkatrészei: *sem-ha*. E szóban a *ha* időt, kort jelent, miért máskép: *semikor*, valamint a *mindenha* am. *mindenkor*, a *valaha* am. *valamikor*, azaz, valami időben. *Soha napján*, képes kifejezés, mit a köznép így is mond: *Holnap után kiskedden, borjunyúzó (nyírő) pénteken*. A régieknél igen gyakran *sonha* (= sem-ha).

A *ne, nem, se, sem*, és *nincs, sincs* szócskákkal oly viszonyban áll, mint a *semmi, senki*, stb. *Soha ne káromkodjál, v. ne káromkodjál soha. Soha részeg ne légy, v. ne légy részeg soha*. Hasonlók: *Nem láttam őt soha. Soha sem voltam nála. Nincs pénze soha. Soha sincs rossz kedve* stb. Ha a másik tagadó megelőzi, maga után még a *sem*, illetőleg *se* szót tetszés szerént fölveheti: *Ne káromkodjál soha se. Ne légy részeg soha se. Nem voltam nála soha sem. Nincs pénze soha sem* stb. V. ö. **SE, SEMMI, SENKI**.

SÓHAB, (só-hab) ösz. fn. A sós víznek habja; különösen tengerhab, mely a partra vetődván, s vízrészci kiszivárogván, sóhártyává alakul.

SOHAJ, (soh-aj) fn. tt. *sohaj-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Gyöngédebb és mélyebb szívérzelemből fakadó *soh*-féle hang, és ezen hang által nyilatkozó vágy, buzgalom, ahítat, fájdalom, keserv stb. *A kedves után bocsátott sohajok. A szenvedőnek Istenhez szálló sohaja*. Rokonai: *ohaj, fohász*. Képzetetésre hasonlók

hozzá e hangutánzóok: *zsibaj, robaj, zuhaj, dörej, zőrej, csőrej* stb.

SOHAJG, (soh-aj-og) önh. m. *sohajg-ott*, htn. —*ani* v. —*ni*, par. *sohajgj* v. a kiejtés könnyebbsége végett: *sohajogj*. L. **SOHAJTOZ**.

SOHAJGÁS, (soh-aj-og-ás) fn. L. **SOHAJTOZÁS**.
SÓHAJÓ, (só-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen sót szállítanak.

SOHAJT, (soh-aj-t) önh. m. *sohajjt-ott*, par. —s, htn. —*ni* v. —*ani*. Szívének mély, szomorú érzelmét sohaj által nyilvánítja. *Gyakran sohajtani. Vágyból, fájdalomból sohajtani. Felsőhajtani*. Némely mellékneveket tárgyesetben vonz, pl. *Nagyot, sokat, mélyeket sohajtott*. V. ö. **OHAJT, FOHÁSZKODIK**.

SOHAJTÁS, (soh-aj-t-ás) fn. tt. *sohajts-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Azon belérzelmi hangnak kitörése, melyet sohajnak nevezünk, továbbá, a vele egyesült vágy, fájdalom, keserv stb. *Titkos sohajtlások. Istenfélő, buzgó sohajtlás*.

„S chaoszába elmerít,
Mint egy cseppet az oceán,
Mint egy sohajtlást az orkán.“
Berzsenyi. (Életphilosophia).

„A sohajtlás tartja bennem
Még az életet;
Keblem a sok sohajtlástól
Szinte megreped.“
Vörösmarty. (Kis leány baja).

V. ö. **SOHAJ, OHAJTÁS, FOHÁSZKODÁS**.

SOHAJTOZ, (soh-aj-t-oz) gyak. önh. m. *sohajtoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Gyakran, vagy folytonosan sohajjt. *Az eltávozott kedves, az elmúlt boldog napok után sohajtozni. Sohajtozva buzgólnodni, imádkozni. Ugyan térj magadhoz, ne sohajtozz oly sokat*. V. ö. **SOHAJT**.

SOHAJTOZÁS, (soh-aj-t-oz-ás) fn. tt. *sohajtozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos sohajtlás. *Buzgó sohajtozás*. V. ö. **SOHAJT**.

SOHANAP, (soha-nap) ösz. fn. Sohasem, semmi idő.

SOHANAPJÁN, (soha-napján) ösz. fn. Semikor, semmi időben.

SOHASE, SOHASEM, l. **SOHA** alatt.

SÓHÁZ, (só-ház) ösz. fn. Épület, raktár, melyben a vágott, vagy főzött sót, mint árucikket lerakják, és amennyiben az áruást maga az állam kezeli, nagyban cladják.

SÓHEGY, (só-hegy) ösz. fn. Hegy, melynek kebelében sóérc, sóaknák vannak. *Mármárosi só-hegyek*.

SÓHIVATAL, (só-hivatal) ösz. fn. 1) Az állami sóstisztek testülete. 2) Azon terem, melyben, a sóstisztek mint olyanok, működnek.

SOHOJT e helyett: *soholt* v. *sohult*, (= se-holott) mind tájdivatosak; l. **SEHOL**.

SOHOL, (se-hol), **SOHOLT**, (se-holott); tájdivatosak; l. **SEHOL**.

SOHONN, (se-honn), tájdivatos; l. SEHONN. SOHONNA; SOHONNAI; l. SEHONNA; SEHONNAI.

SOHONNAN; SOHONNAT; SOHONNÉT, tájdivatosak; l. SEHONNAN.

SÓHORDÓ, (só-hordó) ösz. fn. 1) Személy, ki a sóaknában, sótárakban sót hord. 2) Hordó, melyben a porsót tartják, és szállítják.

SOHOTT, régies, 'sohlott' helyett; „Sohott, ahon járunk, az körösztvény pinzbe nem akar adni (t. i. dézmát. Szalay Ágoston 400 m. levél 4-ik lap). L. SEHOL.

SOHOVÁ, tájdivatos; l. SEHOVÁ.

SOH'SEM, e helyett: *sóha sem*.

„Nem legjobb-e soh'sem élni.“
Petőfi.

SOHUJT, SOHULT, SOHUTT, tájdivatosak (= se holott) helyett. „Sohult pedig úgy el nem únja az ember magát, mint itt.“ (Mikes Kelemen. Rodostó. 1728. martius 24.). L. SEHOL.

SÓIRNOK, (só-irnok) ösz. fn. Irnok, a sóhivatalban.

SÓÍZ, (só-íz) ösz. fn. A sónak általán, különösen a konyhasónak sajátos ize, melyet inkább érezni lehet, mint leírni.

SÓIZŰ, (só-izű) ösz. mn. Minek sóíze van. V. ö. SÓÍZ.

SÓJÖVEDEK, (só-jövedék) ösz. fn. Só eladásból keletkezett jövedelem.

SOJT, régiesen és tájdivatosan pl. a székelyeknél am. sujt; l. ezt.

SOK, mn. tt. *sok-at*, fokozva: *több, legtöbb*. Ezen rendhagyást más nyelvekben is tapasztalni az illető szókra nézve, pl. latinul: *multus, plus*; hellennül *πολύς, πλείω*; németül: *viel, mehr*, tótul: *mnoho, wjecz* stb. Ha személyekre vitetik, gyakran a számszavak képzőjét veszi föl: *sokan*, mint: *ketten, három, százan, kevesen, néhányan* stb. Ilyen ez is: *sokad magával*, mint: *negyed, ötöd magával* stb. *sokszor* stb.

1) Bizonyos tekintetben, viszonyban, arányban véve nagy számu, vagy mennyiségű; miben ugyanazon nemű egységekből nagy számmal vannak. *Sok könyv, ház, szoba. Sok ökre, tehene, juha, lova van. E városban sok ember lakik. Sok van annak ki többet nem kíván. (Km.). Sok szakács elsózta az ételt. (Km.). Sokból sokat, kevésből keveset. (Km.). Lehet a sokból keveset is venni. (Km.). Kevésből sokat. (Km.). Sokból amennyit akarsz, kevésből amennyit lehet. (Km.). Ki sokba avatkozik, egynék sem felel meg. (Km.). Sok nem használ, kevés nem árt. (Km.). Amit sok ember mond (v. akar), vagy megvan, vagy meglesz. (Km.). Nyelvünknek is, mint a töröknek, mongolnak, persának stb. bevett szokása szerint, minthogy már magában megvan a többes szám fogalma, a vele viszonyban levő neveket egyes számban veszi fel, mint a fentebbi példák bizonyítják; tehát idegenszerűek az ily szó szerkezetek: *Sok ökrei vannak. Sok emberek meghal-**

*tak. Sok könyveket írt. Azonban önállóan és személyre viszonyítva sokak is divatozik: „Sokak lesznek ked(ég) előlsők utólsók és utólsók előlsők.“ (Tatrosi codex. Máté. XIX.). Szokottabban: *sokan*, mint föntebb. 2) Gyűszókhöz járulva azoknak nagyobb mennyiségét fejezi ki, pl. *Sok por van az utcán. Sok buzája, burgonyája termett.* 3) Mondjuk hosszabban tartó időről, és ami benne történik. *Sok ideig várakozni. E munka sok időt kíván.**

„Ez az élet úgy sem sok,
Használják az okosok.“

Népies dal.

4) Mi a kellő mértéket a középszert, túlhaladja. *Ez már még is sok. Ami sok, csak sok. (Km.). Soknak sok kell. (Km.). Sok sem tarthat örökké. (Km.). Ez az ember sokat iszik, eszik, aluszik. Sokat mondott. Ne beszélj oly sokat. Sokat hédz magának (km.), azaz sokat képzél magáról. „Édes a méz, de ártalmas annak is a soka.“ (Gr. Eszterházy M. nádor, Rákóczy Gy. erdélyi fejedelemhez. 1644.). Főnevül is eljőn, *sokaság, halmaz, tulság* stb. értelmében. „Látván ke(dig) leváltáknak és a saduceusoknak sokit.“ (multitudinem Pharisaeorum. Münchener cod. Máté. III.). *Ki sokba fog, keveset végez. (Km.). Néha soknak fele is elég. (Km.). Nincs oly sok hogy el ne keljen, ha nem kímélik. (Km.). Marhának is sok volna. (Km.). Ami sok megárt. (Km.). Sokat szekér sem bír. (Km.). Ide tartoznak e sajátságok: *Sokra vitte a dolgát. Sokra becüllik őt. Házbére és élelmezése sokra megy. Sokra mondani valamit. Sokban venni. Nem adnám sokért. Sokba jött, került neki az utazás. Sokban van neki a lőtartás. Nem sokba mult, hogy... A sok gyakran aránylag és viszonylag vétetik, pl. ami egy jó lóra kevés teher, az két rosra sok lehet. Egy szem kevés, kettő sok, (ketyegő malmot csúfoló km.).***

A soknak ellentéte: *kevés*; különbségi viszonyban állanak vele: *minden, néhány, semmi v. senki*.

Mint gyökszó számos nyelvekkel áll rokonságban, mint alább láthatni. Egyébiránt gyökize: *so* rokon a *to-va* szó gyökével és a hasonlító fok *több* törzse maga a *to* felhangulag ejtve; innen a csagataj *tok* am. sok. Továbbá alapfogalomban mint egy tömegben létező sokaságot jelentők, szintén rokonok vele: *csok-or, csok-ros* (dupla pl. viola, szegfü, melyeknek sok szirmaik vannak); így a gyökízt illetőleg *csó-mó*, mi sokat, valamiből többet öszveköte foglal magában; *csó-port* pl. ember, és *csapat*, azaz, sereg, falka. Sínai nyelven *sú* am. sok (multi, omnes), *si* (colligere, capere; decem). Egyezik vele egészben a *ság ség* képző is, mint sokaságra vonatkozó, pl. katonaság, papság, polgárság, am. a katonák, papok, polgárok öszves serege, sokasága. V. ö. —SÁG, —SÉG képző.

A héber nyelvben *suk* סוּך jelentései 1) fluxit, progressus est, 2) abundavit *kifolyott, bővelkedett* stb. s ennél fogva Nagy János is a magyar *sok* szót ahhoz hasonlítja. Egyezik vele szintén egészben a török

csok, csagataj *csok*, *tok*, *top* (Vámbéry), a sínai *tszûng* (multi); *tszûng* (plura simul ligare vel capere, omnes, omnino, simul); továbbá a mongol *czuk*, mely am. egész, együtt, egyesített (das Ganze, beisammen, vereinigt), honnan *czukcza* am. halmaz (der Haufe, die Anhäufung). A cseremiszen *šuko*, hegyi cseremiszen *šuka* szintén am. sok; így a vogulban is *szau*, *szagu*, s a déli vogulban: *šau*; különben a finn-ugor nyelvekben a rokon hangu szók értelménye: sürü.

SÓK, helynév, l. SOÓK.

SOKÁ, (sok-á) ih. Sok ideig; a rendes, kellő időnél tovább. *Soká beszélni. Soká elmaradni. Soká élni. Soká alunni.*

„Alunnod kelle jó soká, vitéz!

Hogy nem tudod.“

Vörösmarty. (Az Áldozat).

Mínthogy e szóban a soknak fogalma kizárólag az időre, korra vonatkozik; okszerűleg azt gyaníthatjuk, hogy a *soká* eredetileg *sok-ha* volt, s oly összetett határozó, mint a vele viszonyos *minden-ha, néha, soha, valaha*, melyekben a *ha* időt, kort jelent, miért emezek így is mondhatók: *mindenkör, némikör, semikör, valamikör*; úgy hogy az egyező jelentésű *sokáig* egészen am. *sok-haig* = sok korig, sok ideig; és így a hosszú *á* a *há* rövidületének tekinthető. Egyébiránt az *á* lehet az *é*-nek pl. *elé, felé, mellé, közé, megé* stb. szókban levő igehatározói képzőnek alhangu társa is, mely *alá* igehatározóban szintén eléljön.

SOKACSKA, (sok-acs-ka) kicsinyző mn. tt. *sokacska-t*, fokozva: *többecke, többeckét*; harmadfok általán nem divatozik. Mi a kellő számon, mennyiségben, mértéken fölül van egykevésé.

SOKAD, (sok-ad) részosztó melléknév, mely számnevül használtatik, s olyan mint *ketted, harmad, tized, század, ezred*, s valamint ezek, az egyre vonatkozó *magá* szóval jó viszonyba. *Sokad magával lenni* am. ő és kivüle vagy társaságában sokan. *Sokad magával jött hozzám*, am. ő és mások sokan. *Sokad magammal lakom egy házban. Te és én sokad magunkkal vagyunk.*

SOKADALMAS, (sok-ad-al-om-as) mn. tt. *sokadalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Ahol sokadalmat tartanak, pl. *sokadalmas mezőváros, térség, piac*. 2) Sokadalomhoz tartozó. *Sokadalmas nép*. V. ö. SOKADALOM.

SOKADALMASKODIK, (sok-ad-al-om-as-kodik) k. m. *sokadalmaskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Sokadalmakra jár, vásárokat tart, vásárokbán árulgat. Oly eszmejárásu, mint *lakodalmaskodik, diadalmaskodik*. Az illető cselekvésnek gyakorlatát fejezi ki, s ebben különbözik tőle *sokadalmas*, mely am. egyszer, egy ízben tart sokadalmat.

SOKADALMAZ, (sok-ad-al-om-az) önh. m. *sokadalmas-tam*, —*tál*, —*ott*; lásd SOKADALMAS-KODIK alatt.

SOKADALMI, (sok-ad-al-om-i) mn. tt. *sokadalmi-t*, tb. —*ak*. Sokadalmat illető, ahhoz tartozó, arra

vonatkozó. *Sokadalmi árucikkkek. Sokadalmi engedménnyel bíró városok*. V. ö. SOKADALOM.

SOKADALOM, (sok-ad-al-om) fn. tt. *sokadalm-at*, harm. szr. —*a*. Leginkább Erdélyben divatozik a közönségesebb szokásu „vásár“ „országos vásár“ értelmében, néhutt *szabadság*-nak is mondják. *Sokadalomba menni. Sokadalomban adni, venni. Ki a frankfurti könyvsokadalom lajstromát meglekinti.* (Pázmán Kal. 277. l.). „Hanemha az sokadalomra hoznának Szent Kathalin asszony napjára.“ Levél 1557-ből. (Szalay Ág. 400 m. l.).

Némelyek szerint összetett szó a *sok* és *adalom* alkatrészekből, t. i. a sokadalom oly emberi gyülekezet, melyben sokat adnak vesznek. Hihetőbben egyszerűen népsokaságra vonatkozik, melyben az *adalom* összetett képző nagy terjedséget, illetőleg népességet jelent mint a ‚lakadalom‘ vagy ‚lakodalom‘, ‚birodalom‘ stb. szókban is.

SOKADOZ, (sok-ad-oz) önh. m. *sokadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. A székelyeknél am. zsiabol, cseveg. *Ne sokadozzatok annyit, hallgassatok!* (Krizsa J.).

SOKADOZÁS, (sok-ad-oz-ás) fn. tt. *sokadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Zsiabolás, csevegés. V. ö. SOKADOZ.

SOKÁGU, (sok-águ) ösz. mn. Minek sok ága van, tulajd. és átv. értelemben véve. *Sokágu fa. Sokágu villa. Sokágu nemzetség*. V. ö. ÁG.

SOKÁIG, (sok-á-ig) időhatározó. Sok ideig; kelletlenül tovább húzódva.

„Édes lovam, vígy el engem odáig,

Hogy ne fájjon szegény szívem sokáig.“

Népdal.

Elemzésére nézve l. SOKÁ.

SOKAL, (sok-al) áth. m. *sokal-t*. Valamit soknak tart; azt véli, mondja, állítja, érzi valami felől, hogy sok. Ellentéte: *kevesel. Sokalni valaminek árát, a cseléd bérét. Sokalni az ételadagot. Sokalni a kiszabott időt. Sokalni a munkát. Addig beszélt, hogy megsokalottam. Ha nem sokaltad a fizetést, a munkát se sokald.* Nyomatosb kiejtéssel: *sokall*, mely esetben vagy a képző kettőztetik, *sokal-al*, vagy az egész am. *sok-vall* (azaz soknak vall) összetett szó.

SOKALAKÚ v. —ALAKU, (sok-alakú) ösz. mn. Minek sokféle alakja van. V. ö. ALAK.

SOKALAKÚSÁG v. —ALAKUSÁG, (sok-alakúság) ösz. fn. Rokonnemű tárgyak tulajdonsága, melynél fogva sokféle alakjuk van.

SOKALÁS, (sok-al-ás) l. SOKALLÁS.

SOKALL, (sok-al-ol v. sok-vall) áth. m. *sokall-t* v. —*ott*, htu. —*ni* v. —*ani*. L. SOKAL.

SOKALLÁS, (sok-al-al-ás) fn. tt. *sokallás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Soknak tartás. V. ö. SOKAL.

SOKALVÓ, (sok-alvó) ösz. mn. Ki az álomban kellő mértéket nem tart, álomszuszék, álomtáska.

SOKAN, (sok-an) számhatározó. Nagy számmal. Fokozva: *többen. Mi sokan vagyunk, de ők még többen*

vannak. *Sokan vannak a hivatalosok, kevesen a választottak.* Csak személyekre vonatkozik.

SOKÁRA, (sok-á-ra) időhatározó. Sok időre; ké-sőre. *Sokára halasztani valamit. Nem sokára kész lesznek. Sokára marad, amit ígértél. Nagy sokára ő is megérkezett.* V. ö. **SOKÁ**.

SOKAS, (sok-as) mn. tt. *sokas-t* v. —at, tb. —ak. Ami sokat foglal magában. Önállólag mai időben ritkán, hanem inkább csak származékaiban: *sokasít, sokasodik, sokasul*, használtatik. Pesti Gábornál am. sokféle. „Nem gyakorta hasznos a sokas ravaszság.“ (CXX. mese).

SOKASÁG, (sok-a-ság) fn. tt. *sokaság-ot*, harm. szr. —a. 1) Bizonyos számnak, mennyiségnek, mértéknek azon tulajdonsága, melynél fogva soknak mondatik. 2) Sokat képező sereg, tömeg. *Nép sokasága.* „Midőn haza javáról forog a kérdés, akkor sem erőhatalom, sem sokaságnak zsarnoksága engem nem tántorít.“ (Gróf Széchenyi István az országgyűlésen 1843. aug. 18.). *Juhok, lovak sokasága.* „Tálalkozának ő rejárok az erdőbe vadászó ebeknek sokasági.“ Pesti G. meséi. (CXX. mese).

E szóban a közép a csak könnyebb kiejtés végett közbevetett hang; azonban van *sokság* szó is ily közbevetett hang nélkül, de ezt mai korban ritkán, és inkább csak az első értelemben használják. Régente a *sokság* alak általánosabban is divatozott, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: „népeknek sokságával.“

SOKASEJT, régies alak *sokasít* helyett; pl. „Az imádság mennyei kincsöt sokasejt.“ (Góry-cod. 66. l.). Ugyanitt eljénnek: *igazejt, tanejt, bátorejt, készerejt* (= kényszerít), *világosojt* stb.

SOKASÍT, (sok-as-ít) áth. m. *sokasít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Sokká, vagy szabatosan szólva, sokassá tesz valamit. *Sokasítani a jövedelmet, a munkát, a fáradságot. Sokasítani a népet.* Körülbelül égy értelmű vele: *szaporít*.

SOKASÍTÁS, **SOKASITÁS**, (sok-as-ít-ás) fn. tt. *sokasítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaminek száma, mennyisége szaporíttatik.

SOKASODÁS, (sok-as-od-ás) fn. tt. *sokasodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szaporodási állapot, midőn valaminek száma, mennyisége nagyobbodik, szaporodik.

SOKASODIK, (sok-as-od-ik) k. m. *sokasod-tam, —tál, —ott*. Száma, mennyisége szaporodik; előbbi számához képest nagyobbodik. *A kevés pénz sokasodik, ha mindig tesznek hozzá. Tenyésztés által sokasodik a nyáj.*

SOKASOL, (sok-as-ol) áth. m. *sokasol-t*. Szabó Dávidnál am. sokasít.

SOKASÚL, (sok-as-úl) önh. m. *sokasul-t*. Lásd **SOKASODIK**.

SOKASULÁS, **SOKASULÁS**, (sok-as-úl-ás) fn. tt. *sokasulás-t*, tb. —ok. L. **SOKASODÁS**.

SOKASÚLTATIK, (sok-as-úl-tat-ik) szenvedő ige, m. *sokasúltat-tam, —tál, —ott*. A régieknél gyak-

ran előforduló szenvedő alakok: *ullatik, ültetik*; valamint itt is *sokasúltatik* az egyszerű önható (*sokasul*) vagy közép (*sokasodik*) ige helyett áll. „Békeség sokasoltassék“ (multiplicetur. Bécsi codex. Dániel III.). „Igen meg gyaláztatnak és meg szégyenültetnek.“ (Góry-codex. 42. l. A bécsi codex-beli példában ugyan *u* helyett *o* van; de ez gyakori e codexben, pl. a hasonlaku *indoltatik* (*movetur*) szóban is.

SOKAT, (sok-at) határozóilag am. sokszor; sok ideig. *Sokat betegeskedni. Sokat aludni.*

SOKATÁL, áth. m. *sokatál-t*. Mikes Kelemen-nél am. sokszoroz. Talán, elemezve am. *sok-addál*, sokszor öszvead.

SOKÁTARTÓ, (soká-tartó) ösz. mn. Ami sok ideig tart, huzódik, minek későn van vége. *Sokátartó beszéd, olvasás, ülés. Sokátartó téli napok, eszések.* Ami sokáig el nem romlik, kopik. *Sokátartó bőrnadrág.*

SOKATÉRŐ, (sokat-érő) ösz. mn. Ami sokat ér, minek nagy bece, értéke van, drága. *Sokatérő jószág, ház, gyöngyök, ékszerék.*

SÓKAZÁN, (só-kazán) ösz. fn. Kazán, melyben a sósvizet forralják, hogy a sórészekről elválva kipárolgjon.

SOKBESZÉDŰ v. —**BESZÉDŰ**, (sok-beszédű) ösz. mn. Fecsegő, loeska. Szelidebb ért. ki az illető tárgyról terjedelmesen szeret és tud szólani. *Sok beszédű szónok.* Másképp: *böbeszédű*.

SOKBESZÉDŰSÉG v. —**BESZÉDŰSÉG**, (sok-beszédűség) ösz. fn. Tulajdonsága valakinek, melynél fogva akár fecsegve, akár a dologhoz szólva sokat beszél.

SOKBÖRŰ v. —**BÖRŰ**, (sok-bőrű) ösz. mn. Minek testét sok rétegű bőr, illetőleg héj takarja.

SOKBÖTYKŰ v. —**BÖTYKŰ**, (sok-bötykű) ösz. mn. Minek sok bötyke van. *Sok bötykű növény-szárak.* V. ö. **BÖTYK** v. **BÖTYÖK**.

SOK-ÉRDEMŰ v. —**ÉRDEMŰ**, ösz. mn. Kinek sok érdeme van. *Sokérdemű hazafi.* V. ö. **ÉRDEM**.

SÓKÉREG, (só-kéreg) ösz. fn. Kifőzött só, mely valamely testen megjegezesedik, s azt kéreg gyanánt kerfi.

SOKÉRTELMŰ v. —**ÉRTELMŰ**, (sok-értelmű) ösz. mn. Mondjuk különösen oly szóról, melyet a nyelv szokás sokféle értelemben használ, milyen pl. nyelvünkben: *ér, szer, vet* stb. (*Városba ér. Ráér. Sokat ér. Foly az ér. Érik az alma. Gabonát vet, barmadát vet, számot vet, utat vet* stb.).

SOKÉRTELMŰSÉG vagy —**ÉRTELMŰSÉG**, (sok-értelműség) ösz. fn. A szónak azon tulajdonsága, melynél fogva sokféle értelemben vétetik.

SOKÉRTEMÉNYŰ v. —**ÉRTEMÉNYŰ**, (sok-érteményű) l. **SOKÉRTELMŰ**.

SÓKERÜLŐ v. —**KERÜLŐ**, ösz. fn. Czirkáló szolgál, vagy őr, ki a sóbányákra vigyáz.

SOKÉTŰ, (sok-étű) ösz. mn. l. **NAGYEHETŐ**.

SOKFALKÁS, (sok-falkás) ösz. mn. A növénytanban olyan virágról mondják, melynek porodái (hímei) tövön 3—5 csomóba nőttek mint a linkáéi. (Polyadelphia).

SOKFEJŰ v. —**FEJŰ**, (sok-fejű) ösz. mn. Minek sok feje van, vagy legalább azt tartják felőle. *Sokfejű sárkány*. Átv. ért. sok gerezdű, sok kalászu, sok csövű. *Sokfejű szőlőtőke, kukoricaszár*.

SOKFELE, (sok-felé) ösz. ih. 1) Bizonyos ponthoz képest, sok irányban indulva, menve, hatva stb., többfelé. *Sokfelé oszlott seregek. Sokfelé menő hirnökök, futárok*. 2) Sok részre, tagra. *Sokfelé osztani valamit. Sokfelé töredezett edény*. V. ö. **FELÉ**.

SOKFÉLE, (sok-féle) ösz. mn. Ugyanazon nemhez tartozó, de némely tekintetben különböző részekből, tagokból, fajokból stb. álló, többféle, különféle. *A fővárosban sokféle ember lakik. A fűznek sokféle fajtái és fajtái vannak. Sokféle teher, gond nyomja vállait. Ezen kertben sokféle vetemény, és virág díszlik*. V. ö. **FÉLE**.

SOKFÉLEKÉP, (sok-féle-kép) ösz. ih. Különlön módon, szerrel, más-más változattal. *Sokféle-kép előadott tény. A tanuk sokféle-kép vallanak*. V. ö. **SOKFÉLE**.

SOKFÉLESÉG, (sok-féleség) ösz. fn. Bizonyos nemhez tartozó dolgok sokféle tulajdonsága, különösége, változatossága. V. ö. **SOKFÉLE**.

SOKFÉLESÉGŰ, (sok-feleségű); **SOKFELESÉGŰSÉG**, I. **SOKNEJŰ**; **SOKNEJŰSÉG**.

SOKFÉRJŰ v. —**FÉRJŰ**, (sok-férjű) ösz. mn. Nő, kinek egymás után sok férje volt; továbbá, kinek egyszerre van sok férje, mi egyébiránt törvények szerint tilalmas.

SOKFÉRJŰSÉG v. —**FÉRJŰSÉG**, (sok-férjűség) ösz. fn. Házassági állapot, midőn valamely nőnek sok férje van; mi azonban a vad népeknél is ritkaság.

SOKGONDÚ v. —**GONDÚ**, (sok-gondu) ösz. mn. Kinek sok a gondja. *Sokgondu fejedelem, főtisztviselő*.

SOKGYERMEKŰ v. —**GYERMEKŰ**, (sok-gyermeke) ösz. mn. Kinek sok a gyermeke.

SOKHANGÚ v. —**HANGÚ**, (sok-hangu) ösz. mn. Ami szerkezeténél vagy szervezeténél fogva sok hangot képes adni. *Sokhangu nagy orgona. Sokhangu rigó*. Továbbá oly ének- vagy zenemű, melyben több énekes v. hangszer (értve a hangi fokozatokat) veszen részt.

SOKHASZNÚ v. —**HASZNU**, (sok-hasznu) ösz. mn. Minek sok a haszna; ami sokat jövedelmez. *Sokhasznu természettudomány. Sokhasznu jószág, vállalat*. V. ö. **HASZON**.

SOKHATALMÚ v. —**HATALMU**, (sok-hatalmu) ösz. mn. 1) Kinek hatalma sokak fölé kiterjed. *Sokhatalmu király*. 2) Ki bizonyos tekintetben sokat tehet. *Sokhatalmu tanácsos*.

SOKHEGYŰ v. —**HEGYŰ**, (sok-hegyű) ösz. mn. 1) Sok hegygyel, mint földből emelkedett or-

mokkal bővelkedő. *Sokhegyű tartomány, ország*. 2) Minek sok vékony csücske van. *Sokhegyű gereben*.

SOKHÉJÚ v. —**HÉJÚ**, (sok-héju) ösz. mn. Minek testét sok héj borítja. *Sokhéju kukoricza*.

SOKHÍMÉS, (sok-hímés) ösz. mn. A növénytanban oly növények, illetőleg ezek virágai, melyeknek húsznál több, s mintegy százig menő hímjei (porodái) vannak. (Polyandria).

SOKHÚRÚ v. —**HÚRÚ**, (sok-húru) ösz. mn. Oly hangszerről mondják, melynek aránylag sok húrja van. *Sokhúru zongora*.

SOKISTENHIVÉS, (sok-isten-hivés) I. **SOKISTENISÉG**.

SOKISTENHIVŐ, (sok-isten-hivő) ösz. mn. és fn. Aki a régi vagy még jelen műveletlen népek életében a természet kiváló tüneményeinek személyesítőjéiként több, egymástól független istent hitt és imádott, illetőleg hisz és imád. (Polytheismus).

SOKISTENISÉG, (sok-isteniség) ösz. fn. Műveletlen népségi hitelv, melynél fogva valaki sok istent hitt és imádott vagy hisz és imád. V. ö. **SOKISTENHIVŐ**.

SOKISTENŰ, (sok-istenű) ösz. mn. I. **SOKISTENHIVŐ**.

SOKISTENŰSÉG v. —**ISTENŰSÉG**, (sok-istenűség) ösz. fn. I. **SOKISTENISÉG**.

SOKJELENTÉSŰ v. —**JELENTÉSŰ**, (sok-jelentésű) ösz. mn. 1) **L. SOKÉRTELMŰ**. 2) Valami nyomoz, nagy dologra mutató, miből sokat lehet következtetni. *Sokjelentésű nyilatkozat; szokottabban: nagyjelentőségű*.

SOKKAL, (sok-val) ih. A másodfoku melléknév előtt állván annak belterjét sokasítja, és főlebb fokozza. *Ez a ház sokkal szebb, mint amaz. Sokkal előbb meglett, mint gondoltam*. A régieknél helyette igen gyakran *'nagygyal'* fordul elé.

SOKKARÚ v. —**KARÚ**, (sok-karú) ösz. mn. Mondják a habarcs nevű állatplántákról. Lásd **HABARCS**. Átv. kinek karjai, azaz, hatalma, hatása sokfelé terjednek.

SOKKEREKŰ v. —**KERERKŰ**, (sok-kerekű) ösz. mn. Miben szerkezeténél fogva sok kerék működik. *Sokkerekű gép*.

SOKLÁBÚ v. —**LÁBÚ**, (sok-lábu) ösz. mn. Minek sok a lába, milyen pl. az úgy nevezett százlábu féreg. Átv. mi sok czobron, oszlopon áll. *Soklábu hid*.

SOKLAP, (sok-lap) ösz. fn. A mértanban így hívják azon szögletes testet, melyet egyenes lapok zárnak be. (Polyeder, v. Polyedron).

SOKLÁTÓ, (sok-látó) ösz. mn. Kinek szemei sokat észrevesznek, szemlének. *Soklátó toronyőr*.

SOKLEVELŰ v. —**LEVELŰ**, (sok-levelű) ösz. mn. Minek aránylag sűrűen sarjadzó levelei vannak. *Soklevelű hárs, aliczfajok*. Átv. *soklevelű könyv*. V. ö. **LEVÉL**.

SOKLIKÚ v. —**LIKÚ**, (sok-likú) ösz. mn. Amiben sok a lik. *Fecskektől lakott soklikú part. Sok liku sípoly. Sokliku furulya*. V. ö. **LIK**.

SOKMAGÚ v. — **MAGU**, (sok-magu) ösz. mn. Aminek sok magva van. *Sokmagu gabonafajok.*

SOKMEZEJŰ v. — **MEZEJŰ**, (sok-mezejű) ösz. mn. Mezővel bővelkedő. *Sokmezejű Tiszamellék, Hortobágy vidéke.*

SOKNEJŰ v. — **NEJŰ**, (sok-nejű) ösz. mn. Ki több nővel él házassági viszonyban; sok feleséget tartó. *Soknejű mozlerek v. muhamedánok.*

SOKNEJŰSÉG v. — **NEJŰSÉG**, (sok-nejűség) ösz. fn. Házassági állapot, midőn valaki egyszerre több feleséggel él.

SOKNEMŰ v. — **NEMŰ**, (sok-nemű) ösz. mn. Nemre nézve sokféle. A természetrajzban használt szó. V. ö. **NEM**, fn.

SOKNEVŰ v. — **NEVŰ**, (sok-nevű) ösz. mn. Kinek, vagy minnek sokféle neve van. *Némely növények a tájszokások szerint soknevűek.*

SOKNŐS, (sok-nős) I. **SOKNEJŰ**.

SOKNYELVŰ v. — **NYELVŰ**, (sok-nyelvű) ösz. mn. 1) Sok nyelven beszélő. *Soknyelvű tudós.* 2) Ahol sok nyelvet beszélnek. *Soknyelvű ország, város.* 3) Ami sokféle nyelven iratott, nyomtatott. *Soknyelvű imakönyv, biblia.*

SOKOLDALÚ v. — **OLDALU**, (sok-oldalú) ösz. mn. 1) Sokszögű, mely sok oldalt képez egyszersemind. 2) Átv. mondjuk emberről, ki az ismeretek különféle szakáiban jártas. *Sokoldalú tudós.* Innen az ismeretekre vonatkozólag: *Sokoldalú műveltség, tapasztalás, ügyesség* stb.

SOKORLAT, fn. tt. *sokorlat-ot*, harm. szr. — a. Erdélyben am. a közismeretű búzavirág. — Valószínű, hogy szirmainak csokros tulajdonságától kapta nevét, mi szerint némi rokonhang-változattal annyi volna mint *csokorlat*, *csokorol* v. *csokorlik* törzsekből. Erdélyben csakugyan a dupla virágot *csokros-nak* v. *csukros-nak* mondják.

SOKORÓ, I. **SUKORÓ**.

SOKORÚ, a Nádor-codex mondja a pokol tüze-ről: „És az ő lánga olyan mint a kénkőnek lángja, sirű sokoru kökörü, és igön bidős és bizon velágos-sága ninesen.“ Talán am. sok-ormú. Van ily nevű helység is Fejér vármegyében: *Sokoru* v. *Sukoró*, melyet sok hegyorom vesz körül; továbbá Győr megyében: *sokoró-aljai* járás, mely a megyének hegyes részét teszi; *Sukoros*, pusztá Somogyban Iharos mellett. (Kökörü' pedig talán am. kékes, kéklő).

SOKOSZLOPÚ v. — **OSZLOPU**, (sok-oszlopú) ösz. mn. Sok oszlopon álló, vagy sok oszloppal diszített. *Sokoszlopú csarnok.* L. **OSZLOP**.

SÓKŐ, (só-kő) ösz. fn. Kőalakban termő só, vagyis kő, melynek alkotórészei sóból állanak. A *sókő* és *kősó* között azon fogalmi különbség van, mely szerint az elsőt a követ határozzuk meg, azaz, nem *márványkő*, nem *gránitkő* stb. hanem sóból való kő; a másikon a sók között teszünk különbséget, azaz, nem *porsó*, nem *főttsó*, hanem kőalakú és keménységű, tömörségű só. Különben jelentésök egyre meg-

Ily viszonyban állanak egymáshoz: *szürdoldmány* és *doldmányászúr*, *özönvíz* és *vízözön*, s némely mások.

SOKREDŐJŰ v. — **REDŐJŰ**, (sok-redőjű) ösz. mn. Aminek sok redője van. *Sokredőjű szoknya, pendely.* V. ö. **REDŐ**.

SOKREKESZŰ v. — **REKESZŰ**, (sok-rekeszű) ösz. mn. Sok, akár természetes, akár mesterséges rekeszszel ellátott. *Sokrekeszű növényhüvelyek. Sokrekeszű ól.* V. ö. **REKESZ**.

SOKRENDBELI, (sok-rend-beli) ösz. mn. Különféle rendből való. *Sokrendbeli néptömeg.* V. ö. **REND**.

SOKRÉSZŰ v. — **RÉSZŰ**, (sok-részű) ösz. mn. Minnek egymástól elválasztható sok része van; különösen mesterség által együvé szerkeztett részekből álló. *Sokrészű gép.* V. ö. **RÉSZ**.

SOKRÉTŰ v. — **RÉTŰ**, (sok-rétű) ösz. mn.

1) Sok füvelő réttel lepett. *Sokrétű határ, vízmellék.* 2) Egymás fölé lapult rétegekkel bővelkedő. *Sokrétű vajás sütemény. Sokrétű növényháj.* V. ö. **RÉT**, **RÉTEG**.

SOKSÁG, (sok-ság) fn. tt. *sokság-ot*, harm. szr. — a. I. **SOKASÁG**.

SOKSÁGOS, (sok-ság-os) mn. tt. *sokságos-t* v. — *at*, *tb.* — *ak.* Régiesen pl. *Benigna* asszony imakönyvében am. igen sok.

SOKSZÁLÚ v. — **SZÁLU**, (sok-szálú) ösz. mn. Minnek sok szála van. *Sokszálú rózsatő. Sokszálú kender.* V. ö. **SZÁL**.

SOKSZÁRÚ v. — **SZÁRU**, (sok-szárú) ösz. mn. Minnek sok szára van, különösen, ha egy gyökérről nőttek. *Sokszáru cserje.* V. ö. **SZÁR**.

SOKSZAVÚ v. — **SZAVU**, (sok-szavú) ösz. mn. 1) L. **SOKBESZÉDŰ**. 2) L. **SOKHANGÚ**.

SOKSZÉ, tájdivatosan, különösen a székelyeknél am. sok-szer azaz sokszor.

SOKSZEMŰ v. — **SZEMŰ**, (sok-szemű) ösz. mn. 1) Minnek sok látó szeme van. *Sokszemű bogár, féreg. Sokszemű Argus.* 2) Minnek sok olyan magva van, melyet szemnek nevezünk. *Sokszemű búza-, rozs-kukoriczafaj.* V. ö. **SZEM**.

SOKSZERŰ v. — **SZERŰ**, (sok-szerű) ösz. mn. Öszvetett, minnek sok csinja-binja van; mesterséges szerkezetű. *Sokszerű gép.* Ellentéte: *egyszerű.* V. ö. **SZER**.

SOKSZÍNŰ v. — **SZÍNŰ**, (sok-színű) ösz. mn. Különféle, más-más színű, tarka-barka. *Sokszínű tollakkal ékesített madár. Sokszínű szövelből férczelt alruha. Sokszínű virágnemek.* V. ö. **SZÍN**.

SOKSZÍNŰSÉG v. — **SZÍNŰSÉG**, (sok-színűség) ösz. fn. Állapot, vagy tulajdonság, midőn valaminek különféle színe van; tarkaság, irombaság.

SOKSZIRMÚ v. — **SZIRMU**, (sok-szirmu) ösz. mn. Mondjuk virágról, mely sűrűen tenyésző szirmokkal diszlik; néha köznépiesen: *dupla. Sokszirmu rózsá, ibolya, szegfű, szironták.* Erdélyben: *csokros.* V. ö. **SZIROM**.

SOKSZŐ, tájdivatosan a palócoknál és széke-lyeknél am. sokszor.

SOKSZOR, (sok-szér) ih. Sok izben, gyakran. *Sokszor inteni valakit. Sokszor a meghal helyett ki-gyót húzunk ki.* (Km.).

Eredetileg öszvetett szó, a *sok* és *szér* alkatrészekből. Néha *ta* képzővel is megtoldatik: *sokszorta*; l. ezt.

SOKSZORI, (sok-szér-i) mn. tt. *sokszori-t*, tb. —*ak.* Sok izben, gyakran történő; ismételt. *Sokszori látogatásomat egyszer sem viszonzta.*

SOKSZOROS, (sok-szér-és) mn. tt. *sokszoros-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Sok részből öszveállított, szerkezett. *Sokszoros szám. Sokszoros réteget.* V. ö. SZÉR.

SOKSZOROSAN, (sok-szér-és-en) ih. Sokszoros állapotban, sokszoros alakban.

SOKSZOROSSÁG, (sok-szér-és-ség) fn. tt. *sokszorosság-ol*, harm. szr. —*a.* Sokszoros állapot, vagy tulajdonság. V. ö. SOKSZOROS.

SOKSZOROZ, (sok-széréz) áth. m. *sokszoroztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Bizonyos mennyiséget több-több azoneműek hozzá adásával szaporít, nagyobbít. *Gyakori nyereség által sokszorozni a tőkét.* Különösen számtanilag véve am. valamely számot annyiszor öszvead, a hány egység találtaik egy másikban, pl. *tízet öttel sokszorozni* ugyanazt teszi, mint azt ötször magamagával öszveadni, vagy megfordítva is: az ötöt magamagával tízszer össze adni. Rövidebben a mennyiségtanban újabbkori használatlalt: *szoroz.*

SOKSZOROZANDÓ, (sok-szér-éz-end-ö) mn. és fn. tt. *sokszorozandó-t*. Amit sokszorozni kell; különösen a számtanban azon szám vagy mennyiség, melyet egy más mennyiség által kijelelt izben öszveadunk; e másik neve pedig *sokszorozó*; amaz újabbkori használatlalt: *szorozandó*, emez: *szorozó*. V. ö. SOKSZOROZ.

SOKSZOROZAS, (sok-szér-éz-és) fn. tt. *sokszorozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valamit sokszorozunk; különösen a számtanban működés, midőn bizonyos mennyiséget sokszorozunk, rövidebben: *szorozás*. V. ö. SOKSZOROZ.

SOKSZOROZMÁNY, (sok-szér-éz-mény) fn. tt. *sokszorozmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* A számtanban azon eredmény, mely két számnak sokszorozásából eléáll; rövidebben: *szorozmány*. V. ö. SOKSZOROZ.

SOKSZOROZÓ, (sok-szér-éz-ö) fn. tt. *sokszorozó-t*. Azon szám, mely által egy másikat sokszorozunk; rövidebben: *szorozó*. V. ö. SOKSZOROZ.

SOKSZORTA, (sok-szér-te) ih. L. SOKSZOR. *A ta te* csak némi nyomatos toldalék gyanánt járul az illetén számnevekhez: *kélszerte*, *tízszerte*, *százszorta* stb. és leginkább a hasonlító fok mellett használtatik: *sokszorta százszorta* stb. *több*, *szébb*.

SOKSZÓTAGÚ v. —**SZÓTAGU**, (sok-szó-tagú) ösz. mn. Sok szótagból álló, milyenek némely öszvetett, vagy ragokkal, képzőkkel halmozott szók, pl. *Tűzvíz-kármentesítési társulat. Öszveférhetelenség.*

SOKSZÖG, (sok-szög) ösz. fn. A mértanban oly rajz, vagy ábra, vagy tömör test, mely négynél több szöget képez. V. ö. SZÖG.

SOKSZÖGŰ v. —**SZÖGŰ**, (sok-szögű) ösz. mn. Aminek több szöge van négynél, pl. ötszögű, hatszögű, hétszögű tér, vagy test. V. ö. SZÖG.

SOKTAGÚ v. —**TAGU**, (sok-tagú) ösz. mn. Általán aminek sok tagja van. Különösen am. sokszötagu; l. ezt.

SOKTEHETSÉGŰ v. —**TEHETSÉGŰ**, (sok-tehetségű) ösz. mn. Sok szellemi és erkölcsi erővel, képességgel felruházott; eszes, elmés, ügyes, erélyes.

SOKTEKNŐJŰ v. —**TEKNŐJŰ**, (sok-teknőjű) ösz. mn. Aminek testét sok teknőféle burok takarja. *Sokteknőjű csiga.* V. ö. TEKNŐ.

SOKTÖNKŰ v. —**TÖNKŰ**, (sok-tönkü) ösz. mn. Aminek sok tönke van. *Soktönkü növény.* V. ö. TÖNK.

SOKTUDÁS, (sok-tudás) ösz. fn. Sokféle tárgyakra, ismeretekre kiterjedő tudás. Olcsárló ért. látszólagos, fölszínű tudás, vagyis alaptalan ismeretek halmaza.

SOKTUDÓ, (sok-tudó) ösz. mn. és fn. Különféle ismeretekben, sokféle tudományokban jártas. Olcsárlólag, mindenhez kapkodó, de nem alapos tudományu ember.

SÓKUFÁR, (só-kufár) ösz. mn. Ki örlött, vagy porsót kicsinyben, iteze v. font számra árul.

SÓKUFÁRSÁG, (só-kufárság) ösz. fn. Sóárlás kicsinyben.

SOKURÚ, (sok-urú) ösz. mn. Ki sok urat szolgál; továbbá ki urait sokszor változtatja; az ily szolgálól mondják: *Sűrű gazda, ritka gatya.*

SÓKÚT, (só-kút) ösz. fn. Kút, melynek forrásait sósvizek teszik, milyen pl. a sóvári sókút Eperjes mellett, és több mások, kivált Erdélyben.

SÓKÚTMESTER, (só-kút-mester) ösz. fn. Ki a sófőző intézetben mesteri czímmel és mineműségben működik.

SOKÚTÚ v. —**UTÚ**, (sok-útú) ösz. mn. Amin sok út vonúl el; továbbá a hova, vagy a honnan sok út vezet. *Sokutú gyepség, mezőség.*

SOKVIRÁGÚ, (sok-virágú) ösz. mn. A minek aránylag sok virága van. *Sokvirágu kökény, vadkörte. Sokvirágu rózsabokor.*

SOKZUGÚ, (sok-zugú) ösz. mn. Minek sok a zuga. *Sokzugú pajta, pince.*

SÓLÉ, (só-lé) ösz. mn. 1) A sóforrás vize. 2) Vízben felolvasztott só, hogy valamit beleáztassanak. *Sólében áztatott disznóhús.*

SOLLIK, (sor-ol-ik) k. m. *soll-ott*, htn. —*ani.* A székelnekél am. akárhogy vagy rosszul forr össze, pl. törött csont vagy letört olytovány. *Sollani follani* (forrani).

SOLLÓ, tájdivatosan am. salló, sarló; l. SÁRLÓ.

SOLMÁR, (1), l. SOLYMÁR, (1).

SOLMÁR, (2), l. SOLYMÁR, (2).

SOLNA, l. ZSOLNA; és SZÉPMEZŐ.

SOLOM, SOLYOM, I. SALAMON.

SOLOSMA, fn. tt. *solosmá-t*. Általán, isteni tiszteletet tárgyazó egyházi énekek, imák, melyeket határozott időben, s kötelességből végezni kell. *Szűz Mária, szentek tiszteletére szóló solosmák. A napi solosmát elmondani. Solosmára menni.*

E szó idegen alakú, s valószínűen a hellen-latin *celeusma* után képzett, mely parancsot, cselekvésre nógatást jelent. A *solosma* szóban is ezen alapfogalom rejlik, t. i. az isteni szolgálatra vonatkozó más szók is ezt fejezik ki, ú. m. *legenda*, amit olvasni kell; *agenda* a mit végezni kell; *officium* imai kötelesség. Ide tartozik a solosmának azon szélesb értelme is, melynél fogva kötelezett járandóságot jelent, pl. *bán solosmája*, amit hajdan a bánnak konyhájára kellett adni. (Kresznerics).

SOLT, mváros Pest-Solt m.; helyr. *Solt-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓLY, elvont gyök *sólyom* szóban és származékaiban. L. SÓLYOM.

SÓLYA, fn. tt. *sólyá-t*. 1) Meleg tartományokban viselt, papucsféle lábbeli, melynek csak talpa van, és szíjjal kötik fel. A latin *solea* után képzett szó. 2) Szeged tájékán, henger, melyet alkalmazni szoktak, midőn a hajót kigugorazzák. Minthogy ezt alá szokás fektetni, valószínű, hogy nevét átv. értelemben a fentebbi sólyától kapta.

SOLYMÁR, (1), (sóly-om-ár) fn. tt. *solymár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. L. SÓLYMÁSZ, (1).

SOLYMÁR, (2), falu Pest-Pilis m.; helyr. *Solymár-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓLYMÁSZ, SOLYMÁSZ, (1), (sóly-om-ász) fn. tt. *solymász-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Hajdan a fejedelmek, vagy főurak szolgálói, kik a vadász sólymokkal bántak, s azokat betanították. 2) Így neveztek Erdélyben azon jobbágyok is, kik a török császárnak sólymokat tartoztak adó fejében adni. (Benkő, Transilv. I. r. 133. l.). 3) Aki sólymokkal vadász.

„Ilda ezen s Gyöngyvér miután mulattak,
Solymász gyerekekkel a völgybe maradtak.“
Arany J. (Buda halála).

SÓLYMÁSZ, SOLYMÁSZ, (2), (sóly-om-ász) önh. és áth. m. *solymász-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. 1) Sólyommadárral vadász. *Hajdan a főurak szerettek solymászni*. Ily alapfogalom szerint képződött az *agarász*, azaz agarakkal jár vadászni.

„Maga is bátyjával paripára mozdúl,
Solymászni fehér nép velök együtt buzdúl.“
Arany J. (Buda halála).

2) Sólymokkal fogdosat. *Madarakat solymászni*.

SÓLYMÁSZAT, SOLYMÁSZAT, (sóly-om-ászat) fn. tt. *solymászat-ot*, harm. szr. —*a*. Vadászat neme, melyet valaki sólyommadarak segítségével üz. Olyan mint *agarászat*.

SÓLYMÁSZINAS, SOLYMÁSZINAS, (sólymász-inas) ösz. fn. Vadászinas v. szolga, ki a vadászatra rendelt sólymokkal bánik, reájok felügyel stb.

SÓLYMOS, SOLYMOS, faluk Arad, Bihar, Heves, Közép-Szolnok, Ung m., erd. falu Doboka m., puszta Bihar m., GARAM—, falu Bars, KIS—, Kővár vidékében; helyr. *Sólymos-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓLYMOS-KARCSA, falu Pozsony m.; helyr. *Karcsá-n*, —*ra*, —*ról*.

SÓLYOM, (1), (sóly-om) fn. tt. *sólyom-ot*, harm. szr. —*a*. Ragadozó madárnem, mely rövid nyaka, töben meghajlott rövid csőre, hosszabb lábai, és kopasz szárcsontjai által különbözik a sasoktól és keselyűktől. Fajai sokfélék, melyek között legnevezetesebb a *nemes sólyom* (*Falco gentilis* v. *nobilis*), melyet vadászatra meg lehet tanítani. *Néha a bagolyt nagyobbra becsülik a sólyomnál*. (Km.). *A bagolyt nem leszen sólyom fia*. (Km.). Még némely más fajok: *csonttörő* v. *fejér*, *havasi* v. *sárga*, *kánya*-, *karvaly*-, *kerecsen*-, *ölyü*-, *parlagi*-, *sziklai sólyom* stb. Valószínű, hogy gyöke *sól* v. *sóly* e madárnak suhogó repülési hangját utánozza. Képzettetésre hasonlók hozzá *sulyom*, *ólom*, *átom*, *halom*, *verem*, *úröm* és több mások, melyek a hangzóval kezdődő ragok előtt meg rövidülnek: *sulymot*, *ólmot*, *átmot*, *halmok*, *vermes*, *úrömöz* stb.

SÓLYOM, (2), falu Bihar m.; helyr. *Sólyom-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÓLYOMKÁPA, (sólyom-kápa) ösz. fn. Kápa, v. sipkaféle fejtakaró, melyet a sólyom fejére húznak, midőn betanítják, hogy nyugton maradjon.

SÓLYOMKŐ, erd. falu Doboka m.; helyr. *Sólyomkő-re*, —*n*, —*ról*.

SÓLYOMKÖHUTA, falu Bihar m.; helyr. *Sólyomköhuta-ra*, —*n*, —*ról*.

SÓLYOMMADÁR, (sólyom-madár) ösz. fn. L. SÓLYOM.

SÓLYOMMESTER, (sólyom-mester) ösz. fn. Vadászmester, ki a sólymokat vadászatra tanítja. Hajdan a fejedelmek és főurak udvari tiszte, ki a sólymászok között első helyet foglalt.

SÓLYOMSZÍJ, (sólyom-szíf) ösz. fn. Szíf, melylyel a vadász sólyom lábát megkötik.

SÓLYOMVADÁSZAT, (sólyom-vadászat) ösz. fn. 1) Vadászat, melyet sólyommadarak által üznek. 2) Midőn a szabad állapotban levő sólymokat fogdossák.

SOM, (1), fn. tt. *som-ot*, harm. szr. —*ja*. A köz ismeretű, vagyis húsos somfának csontáros, vörös színű, hengerded alakú, csipős savanyuságu gyümölcse.

Valószínűleg savanyú izétől vette nevét, mely alapfogalmánál fogva a *sav* szóhoz, mint *savany*, *sajmeggy*, és *sóska* szók gyökéhez hasonlítható. Valamint más gyümölcsökről és gyümölcsfákról, hasonlóan a somról több helyek nevezettek el, ú. m. *Somod*, *Somogy*, *Somodor*, *Somlyó*, *Somos*, *Somosd*, *Sompác*, *Somsály*.

SOM, (2), faluk Bereg, Sáros, Somogy m.; helyr. *Som-ba*, —*ban*, —*ból*.

SOMA, (som-a) férfi keresztnév. Újabb időben a *Kornél* magyarítása által keletkezett. Némelyek azonban hibásan *Samu* helyett is kezdék használni. Máskép: *Somos* is lehetne.

SÓMALOM, (só-malom) ösz. fn. Kézi malom, melylyel a kősót apróra őrlik.

SOMÁLY, falu Kraszna m.; helyr. *Somály-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÓMÁZSA, (só-mázsa) ösz. fn. Mázsaféle mérleg, melyen a sót mérik.

SÓMÁZSÁLÓ, (só-mázszáló) ösz. fn. Alsóbb rendű sósízt, kinek hivatása a sómérésre közvetlenül felügyelni.

SOMBEREK, falu Baranya m.; helyr. —*berek-be*, —*ben*, —*ből*.

SOMBOR, erdélyi faluk Kolos m. és Köhalom sz.; helyr. *Sombor-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÓMÉRLEG, (só-mérleg) ösz. fn. Mindennemű eszköz, melylyel a só mértékét meghatározzák.

SÓMÉRŐ, (só-mérő) ösz. mn. és fn. 1) Aki font vagy itze számra méri a sót. 2) Eszköz, mérleg, melylyel a só mértékét meghatározzák.

SÓMÉRTÉK, (só-mérték) ösz. fn. A sónak súly vagy néha ürmérleg szerénti meghatározása.

SOMFA, (som-fa) ösz. fn. A négyhímesek seregébe és egyanyások rendjébe tartozó fanem; csészéje kicsin, négy fogu a magzat fölött; bokrétája négy szirmu; csontárjának makkja két rekeszü. (Cornus). Fajai között legismeretesb a *húsos somfa* (Cornus mascula), melynek virága sárga, gyümölcse veres, fája csomós, kemény. *Somfánál főső*, közmondatként am. igen fősvény, szoros marku. (Szabó D.). — Nevét gyümölcsétől kapta, mint sok más gyümölcsfa. V. ö. SOM.

SOMFABOT, (som-fa-bot) ösz. fn. A somfának ágából vágott göröcsös bot; tréfásan: *somfakenet*.

SOMFALU, faluk Közép-Szolnok és Máramaros m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

SOMFALVA, falu Sopron m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

SOMFORDÁL, I. SOMPORDÁL v. SOMPOLYOG.

SOMGOHÉR, (som-gohér) ösz. fn. Nagy s tömött fürtü hosszúkás fehér szőlőfaj a góhérok neméből.

SOMHEGY, pusztá Veszprém m.; helyr. *Somhegy-re*, —*én*, —*ről*.

SÓMILLYE, (só-millye) ösz. fn. Fából, vagy fémből készült millye, melyben sót tartanak.

SOMKERÉK, erdélyi falu B.-Solnok m.; helyr. —*kerék-re*, —*én*, —*ról*.

SOMKÓRÓMÉZKEREP, (som-kóró-méz-kerép) ösz. fn. Gönczy Pálnál a *mézkerep* (melilotus) növény nem egyik faja. (Melilotus officinalis). Diószegi szerént 'lóhere' (trifolium) növény nemnél fordul elő. Virága sárga vagy feje. Köznépiesen egyszerűen: *somkóró* v. *dutkóró*.

SOMKÚT, pusztá Gömör m.; erdélyi falu B.-Solnok m.; helyr. —*kút-ra*, —*on*, —*ról*.

SOMKÚTPATAKA, falu Kővár vidékében; helyr. —*patakára*, —*n*, —*ról*.

SOMLÓVÁR, pusztá Veszprém m.; helyr. —*vár-ra*, —*on*, —*ról*.

SOMLÓ-VÁSÁRHELY, mváros Veszprém m.; helyr. — *Vásárhely-en* v. —*tt*, —*re*, —*ről*.

SOMLYAI, mn. tt. *somlyai-t*, tb. —*ak*. Somlyóból való, Somlyóhoz tartozó; mint fn. am. somlyai lakos; és somlyai bor.

SOMLYÓ, SZILÁGY—, mváros Kraszna m., KIS—, falu Vas és pusztá Fehér m., ALSÓ—, FEL-SŐ—, puszták Fehér m.; továbbá erdélyi falu Csík székben; helyr. *Somlyó-ra*, —*n*, —*ról*.

SOMLYÓ-ÚJLAK, MAGYAR—, OLÁH—, faluk Kraszna m.; helyr. —*Újlak-on*, —*ra*, —*ról*.

SOMLYÓVÁR, I. SOMLÓVÁR.

SOMLYÓ-VÁSÁRHELY, I. SOMLÓ-VÁSÁRHELY.

SOMMA, (a latin *summa*) fn. tt. *sommá-t*. Lásd ÖSZVEG.

SOMMAG, (som-mag) ösz. fn. A som nevű gyümölcsnek csontáros magva.

SOMMÁLY, I. SOMÁLY.

SOMMÁS, (somma-as) mn. tt. *sommás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Nagyobb sommát tevő. *Sommás pénz*. 2) A törvénykezésben am. rövid menetű, melyben az alakszerűség mellőztével csak a leglényegesebb eljárás kívántatik.

SOMMÁSÁN, (somma-as-an) ih. 1) Nagyobb sommában. 2) Az alakszerűség mellőztével csak a leglényegesebb eljárásra szorítkozva.

SOMMÁZ, (somma-az) áth. m. *sommáz-tam*, —*tál*, —*ott*; par. —*z*. Egyetlen összegben mond ki vagy állít elő.

SOMÓCSING, fn. tt. *somócsing-et*. Az egyhímesek seregéből és egyanyások rendéből való növény nem. (Salicornia). Néha két hímese. Faja a *húsos somócsing* (S. herbacea), szára fűnemű, ágas, leveletlen; ágai egymás hegyibe nőtt húsos czikkelyekből állanak; virágzata is húsos füzér, s talán ezen húsoságtól — vagy csomósságtól — kapta a nevét.

SOMODÓ, falu Abauj m.; helyr. *Somodó-ra*, —*n*, —*ról*.

SOMODOR, pusztá, Ó—, ÚJ—, faluk Somogy m.; helyr. *Somodor-ra*, —*on*, —*ról*.

SOMOGY, (1), fn. tt. *Somogy-ot*. A Tájosztár, illetőleg Beke gyűjteménye szerént eszterha alja belül a padláson. Talán *sunny* gyökkel áll viszonyban:

SOMOGY, (2), mint megye neve ragozva, *Somogy-ba*, —*ban*, —*ból*. A Balaton kelet-déli partján fekvő vármegye, és némely helységek neve, máskép: *Somod*. Gyöke a gyümölcsöt jelentő *som*; erre vonatkozik a régi Kistükör ime verse: *Somot, almát, körtvélyt itt eleget ehetsz*.

SOMOGY, (3), falu Baranya m.; helyr. *Somogy-ra*, —*on*, —*ról*.

SOMOGYFA, puszta Bars m.; helyr. —*fá-ra*,
—*n*, —*ról*.

SOMOGYI, puszta Bihar m.; helyr. *Somogyi-ba*,
—*ban*, —*ból*.

SOMOGYOM, erdélyi falu Küküllő m.; helyr.
Somogyom-ba, —*ban*, —*ból*.

SOMOGY-UZSOPA, falu Bihar m.; helyr.
—*Uzsopá-ra*, —*n*, —*ról*.

SOMOGYVÁR, helység Somogy vármegyében;
helyr. —*vár-ra*, —*on* v. *ott*, —*ról*.

SOMOGYVÁRMEGYE, ösz. fn. I. SOMOGY, (2).

SOMOJOG v. SOMOLYOG, önh. m. *somolyog-*
tam, *somolyog-tál*, *somolyog-ott*, htn. —*ni* v. *somolyog-*
ani. 1) A székelyeknél am. a köz divatú *mosolyog*.
2) L. SIMOLYOG. E szónak gyöke első értelmében
meg van fordítva, mi nyelvünkben nem ritka jelenet,
pl. *köp pök*, *rög gör*, *csög gücs*, *bögre göbre*, *morzsol*
zsormol, *guzsorodik* *zsgorodik* stb.

SOMORJA, mváros Pozsony m., PUSZTA —,
puszta Moson m.; helyr. *Somorjá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÓMORZSALÉK, (só-morzsalék) ösz. fn. Mor-
zszakból álló sóanyag.

SOMOS, (1), (som-os) mn. tt. *somos-t* v. —*at*,
tb. —*ak*. 1) Sommal, vagy somfákkal bővelkedő.
Somos erdő. 2) Használtathatik *Soma* helyett is. V. ö.
SOMA.

SOMOS, (2), mváros Sáros m., falu Közép-
Szolnok m.; ez utóbbi másképen: *Somfalu*; helyr.
Somos-ra, —*on*, —*ról*.

SOMOSD, erdélyi falu Maros székben; helyr.
Somosd-ra, —*on*, —*ról*.

SOMOSKESZ, falu Arad m.; helyr. *Somoskesz-*
re, —*én*, —*ról*.

SOMOSKŐ, puszta Nógrád m.; helyr. —*kő-re*,
—*n*, —*ről*.

SOMP, (som-p) elvont törzse *sompolyodik* és
sompolyog szónak. V. ö. SOMPOLYOG.

SOMPATAK, KISHUTA —, NAGYHUTA —,
faluk Abauj m.; helyr. —*huta-ra*, —*n*, —*ról*.

SOMPOLYGÁS, (som-p-oly-og-ás) fn. tt. *som-*
polygás-t, tb. —*ok*. Sompolyogva menés vagy járás.
V. ö. SOMPOLYOG.

SOMPOLYODÁS, (som-p-oly-od-ás) fn. tt. *som-*
polyodás-t, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hunnyázkodva,
hízelegve kunyorálás.

SOMPOLYODIK, (som-p-oly-od-ik) k. m. *som-*
polyod-tam, —*tál*, —*ott*. Sompolyogva kunyorál va-
lakitól valamit. *Hízelegve, kunyorálva, mellém som-*
polyodott. Szélesb ért. bizonyos leverő indulatból, pl.
szégyenből, félelemből meghunnyázkodva elvakarod-
dik, eltávolodik. *Érezvén a kolbászbűzt, elsompolyodott*
ökelme. V. ö. SOMPOLYOG.

SOMPOLYOG, (som-p-oly-og) gyak. önh. m.
sompolyog-tam, —*tál*, *sompolyog-ott*, htn. —*ni* v. *som-*
polyog-ni, v. *sompolyog-ani*. Bizonyos czélből, különö-
sen, hogy valamit kérjen, kapjon, hunnyázkodva,
hízelegve, oda-oda simulva járkel valaki körül. *Anyja*
körül sompolgog a gyermek, midőn kérni akar. Az eb

a konyhában, a terített asztal körül sompolyog. Szé-
lesb ért. megszegyenülve, vagy valamitől tartva
odább megy, mi rendesen hunnyázkodva történik.
A kipirongatott ember elsompolyog. Az eb kisompolyog
a konyhából, ha fazékszedővel fenyegetik.

Ezen értelemnél fogva legvalószínűbb, hogy a
sompolyog a *suny* igéből fejlődött ki és módosult ál-
tal, s hasonló képezetetésű a *gömbölyög*, *hömpölyög*, *gom-*
bolyog igékhez, melyek gyökei *göm*, *höm*, *gom*, s tör-
zseik *gömb*, *hömp*, *gomb*, innen lett *gömböly*, *hömpöly*,
gomboly, *gömbölyög*, *hömpölyög*, *gombolyog*; hasonlóan
a *suny*-ből eredetileg lett *sunyp* *sonyp*, könnyebb ki-
ejtéssel, különösen az *ny* az ajakhang előtt közvetlenül
m szintén ajakhanggá változva: *somp*, innen: *sompoly*,
sompolyog, azaz, sunyva mozog, járdogál. E szerint
elemezhetők a hasonló jelentésű *sompordál* v. *som-*
fordál v. *somportál* is, melyekben az *l* átalakult ro-
konszervű *r*-vé, és a *g* nyelvünkben nagyon divatos
szokás szerént *d*-vé, pl. *járdal*, *szurdal* am. *járogal*,
szurogal (szurkál), *inderkedik* am. *ingerkedik* stb. ha-
sonlóan *sompordál* am. *sompolygál*, s oly gyakorlatos
ige, mint *szállongál*, *keringel*, *csatangol*, szintén moz-
gásra vonatkozó, és több más neműek.

SOMPORDÁL, v. SOMPORTÁL; SOMPOR-
DÁLÁS, I. SOMPOLYOG; SOMPOLYGÁS.

SOMPORDI, (som-p-oly-di) mn. tt. *sompordi-t*,
tb. —*ak*. Nagy kunyorálva, sompolyogva kéregető.
V. ö. SOMPOLYOG.

SOMRÓ-ÚJFALU, erdélyi falu Doboka m.;
helyr. —*Újfaluba*, —*ban*, —*ból*.

SOMSZÖLŐ, (som-szölő) ösz. fn. Alakjára nézve
a som nevű gyümöleshöz hasonló szemű szőlő.

SÓMUNKÁS, (só-munkás) ösz. fn. Személy, ki
a sóbányákban dolgozik; sőt vág, sőt hord, stb.

SOMZIK, (som-z-ik) k. m. *somz-ott*. Kopácslik,
pl. a dió, mogyoró.

SONA, erdélyi falu Köhalom székben; helyr.
Soná-ra, —*n*, —*ról*.

SONDA, I. SANDA.

SÓNEMŰ v. —NEMŰ, ösz. mn. A sók nemé-
hez tartozó. *Sónemű ásványok*. V. ö. SÓ.

SONKA, fn. tt. *sonka-t*. Úgy látszik, a német
Schinken után képződött szó, noha a magyarban is
létezik: *csánk*; másképen némely tájakon magyaro-
san: *disznóláb*. V. ö. SÓDAR.

SONKÁD, falu Szatmár m.; helyr. *Sonkád-ra*,
—*on*, —*ról*.

SONKALÉ, (sonka-lé) ösz. fn. Sóval, s némely
más fűszerekkel elkészített lé, melyben a füstölni
való disznólábakat áztatják.

SONKÓLY, fn. tt. *sonkoly-t*, tb. —*ok*, harm.
szr. —*a*. Törköly, vagy seprűféle salak, mely némely
zsiros, olajos, mézes testekből a kisajtólás után hátra-
marad. *Az olajútöben kisajtolt kendermag, lenmag,*
tökmag sonkolya. A mézeslép sonkolya. Gyökre nézve
egyezik *csomoszol*, *csömöszöl* igékkel, minthogy a son-
koly is ilyféle működés által származik, továbbá
rokon a *csomó* szóhoz, mennyiben öszvecsomósodott

salakot képez, mintha eredetileg *csomogoló* lett volna. Képezetetésre és alapfogalomra hasonló hozzá: *törköly*, mint az öszvetörött, zúzott szőlőnek, gyümölcsnek salakja, s mintegy *törögölő* része. Gyarmathi Sámuel a német *senken* szóval rokonítja.

SONKOLYMÉZ, (sonkoly-méz) ösz. fn. Meg nem tisztított méz, midőn még a sonkoly benne van.

SONKOLYOS, falu Bihar m.; helyr. *Sonkolyos-ra*, —on, —ról.

SONKOLYRAGASZ, (sonkoly-ragasz) ösz. fn. Barna enyvéféle ragasz, melylyel a méhek sejtjeiket megerősítik.

SONKOLYSZÖLŐ, (sonkoly-szőlő) ösz. fn. Szőlőfaj, máskép: *juh farku szőlő*.

SONKU, tájdivatosan, illetőleg palóczosan v. göcseiesen am. sonkoly; l. *czf.*

SÓNYALATÓ, (só-nyalató) ösz. fn. Váluforma edény, melybe a nyalni való sót a barmok elé teszik.

SÓNYÓ, l. SAVANYÚ.

SONYOROG, SONYORU, lásd SANYAROG, SANYARU.

SOÓK, MAGYAR—, TÓT—, faluk Nyitra m.; helyr. *Soók-ra*, —on, —ról.

SOOLY, falu Veszprém m.; helyr. *Sooly-ba*, —ban, —ból.

SOOSDIA, falu Temes m.; helyr. *Soosdiá-ra*, —n, —ról.

SÓOSZLOP, (só-oszlop) l. SÓBÁLVÁNY.

SOP, elvont gyöke *sopánkodik* szónak és származékainak. Azonos *soh* gyökkel.

SÓPAJTA, (só-pajta) ösz. fn. Pajta, melybe a vágott kősót, vagy a hordókba töltött porsót berakják.

SOPÁNKODÁS, (sop-án-kod-ás) fn. tt. *sopánkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sívörívó, sóhajtozó panaszkodás, máskép: *sipánkodás*, *simánkodás*.

SOPÁNKODIK, (sop-án-kod-ik) k. m. *sopánkod-tam*, —tál, —ott. Sívaríva, sohajtozva, fünek-fának panaszkodik. *Sopánkodik*, mint a *kárvallott cigány*. (Km.). Egy értelműek vele *sipánkodik*, *simánkodik*, s mindnyájuk gyöke hangutánzó.

SOPÁR, (sop-ár) mn. tt. *sopár-t*, tb. —ok. Aki cselekvéseiben apróságokkal bibelődik, csekélységek miatt töri fejét, vagy kisszerűleg aggódik. Molnár A. latinozata szerint *micrologus*, *parcus*, *sterilis*, minél fogva a hiúságot, ürességet, meddséget, hiányt jelentő *sivány*, *sovány* szókhoz rokonítható, mintha volna: *sipár*, *sivár*, *hivár*, hiúságokkal vesződő, bibelődő. V. ö. SÍV, gyök. Egyébiránt az sem valószínű, hogy e szóban a kicsinyeskedőnek aggódó indulata vétetett alapul, melynél fogva holmi csekélységek fordítja gondját, s azok miatt töprenkedik magában, és így a *sopánkodik* igével volna rokon-ságban.

SOPÁRKODÁS, (sop-ár-kod-ás) fn. tt. *sopárkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvési, gondolkodási, aggsági kicsinykedés, bibelődés. V. ö. SOPÁR.

SOPÁRKODIK, (sop-ár-kod-ik) k. m. *sopárkod-tam*, —tál, —ott. Apróságokon töri fejét, csekélységek miatt aggódik; tetteiben kicsinykedik. V. ö. SOPÁR.

SOPÁRSÁG, (sop-ár-ság) fn. tt. *sopárság-ot*, harm. szr. —a. Sopár állapot, vagy tulajdonság. V. ö. SOPÁR.

SÓPENTYŰ, (só-pentyű) ösz. fn. Sótartó kis szelenczeféle edény.

SÓPIACZ, (só-piacz) ösz. fn. Piacz, melyen sót árulnak; különösen azon hely, hol sóraktárak vannak, s hová a vidékbéliek sót venni járnak. *Szolnoki, győri sópiacz*.

SOPONYA, falu Fehér m.; helyr. *Soponyá-ra*, —n, —ról.

SOPORNYA, falu Nyitra m.; helyr. *Sopornya-ra*, —n, —ról.

SOPRON v. SOPRONY, sz. kir. város hasonló névű vármegyében; helyr. *Sopron-ba*, —ban, —ból; németül: *Oedenburg*.

SOPRONI v. SOPRONYI, (sopron-i) mn. tt. *soproni-t*, tb. —ak. Sopronyból való, azt illető, arra vonatkozó, ott létező.

SOPRON- v. SOPRONYVÁRMEGYE, ösz. fn. A Dunán túli területben Vas, Győr, és Moson vármegyékkel határos megye.

SOR, (1), fn. tt. *sor-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Térhuzam, vagy meneteles irány a téren, melyen több test egymás folytában foglal helyet. *Sorban ülni, állni, fekünni, menni, úszni, repülni, lógni. Sort ülni valakivel.* 2) Az ily huzamban elhelyezett testek öszvege. *Házsor, faszor, gyöngysor. Sor-ról sorra. Sorjában. Sorba rakni a könyveket, állítani a katonákat. Alsó sor, felső sor; első, középső, hátsó sor; tulsó, innenső sor. Sort fogni. Sort venni. Szép, mint tulsó soron a dönt ház. (Km.). A sort megszakasztani.* 3) Időben egymás után következő események vonala. *Sorban elmondani, elbeszélni a háboru kezdetét, folyamát, végét, eredményeit. A királyok neveit sorban elszámolni.* 4) Időnként egymást felváltó események, vagy teendők viszonya. *Sorban állni őrt. Papsorba menni, néhutt túl a Dunán am. a helység papját fuvarban vinni, mit a hivek felváltva szoktak tenni. Rajtam a sor. Rád kerül a sor. Megjön annak is a sora. Nem ez ennek a sora.* 5) Átv. azon folyamat, mely szerint az élet viszontagságai jelenkeznek. *Ez a világ sora. Tudom én a világ sorát. Kiki tudja a maga sorát. Nagy annak a sora. Ez már nagy sor!* Ez értelemben rokon hozzá: *sors*. 6) A *kés sora*, a *késnek sora van*, azt teszi, hogy az élén rosz köszörülés vagy fenés által fűrészfórmá csorbulások keletkeztek, mely értelemben a *csorba* szóval látszik rokonnak.

Jobbára egy jelentésű vele azon *szér*, mely mint mennyiségképző *szór szor* alakban is használatik, s am. *tz, izben*, pl. *háromszor, négyszer, ötször*, három, négy, öt izben, mintegy sorban. Sőt ez önállólag is sort, rendet, ízt jelent, pl. „Tetett (tetszett)

énnekem kezdettől fogva *szerevel* megirnom“ (visum est mihi a principio *ex ordine* scribere. Müncheneri cod. Luk. I.). *Dunaszer* am. Dunasor; *töltésszer*, töltéssor, *pajtászer*, a pajták sora, *kertszer*, a kertek sora. Ugyanezen értelmű a latin *series*, csagataj *szora*, török *szíra*, persa *zara*, finn *sarja*, mongol *dzerge*, mandsu *dsergi*, szláv *csara*, héber *tur* stb. Egyébiránt azt tapasztalni, hogy sok nyelvben a *sor*t jelentő szók lényeges hangját az *r* alkotja, mely majd elül, majd hátul, néha a szó közepén is áll, ilyenek a magyar *sor*, *szér*, *rend*; a latin *ordo*, *series*; a szláv *csara*, *rad*; a német *Reihe*, az olasz és középkori latin *riga*, az angol *ridge*, a lithauai *redasz*, a lapp *raido*, az eszth *ridda*, a persa *rak* stb. E megegyezésnek okát egy felsőbb elvben kell keresnünk. Ha a *sor* szóban alapfogalmul a huzást, vonalt vesszük, mely metszés, vágás által alakul: úgy azt azon szókkal tehetjük egy osztályba, melyek ily értelemre vonatkoznak, egyszersmind alkotó gyökhangjok *r*; milyenek a fenn elszámolt, s más nyelvekben is nagy számmal találtak, s ennél fogva e tekintetben is egyeznek egymással, miről részletesen v. ö. R gyökhang; és REND.

SOR, (2), fn. tt. *sor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A székelyeknél jelenti azon pezsgő gyöngyöket, melyeket a szeszes italok, különösen égett borok képeznek, midőn az üvegbe töltik, vagy megrázzák. Innen *soros pálinka*, és *sorzik* v. *sorodzik*. A dolog természetéből kitünik, hogy a jelen értelmű *sor* semmi fogalmi rokonságban nincsen a rendet jelentő sossal: hanem rokon hozzá a *sércség* igék *sér* gyöke, és a *sér* fn. mint mozgással, pezsgéssel járó hangutánzó; honnan *soros pálinka*, am. *seres*, azaz *seresegő* v. pezsgő pálinka.

SOR, (3), elvont gyöke *sorv*, *sorvad*, *sorvaszt* szóknak és származékaiknak. V. ö. SORV.

SOR, (4), v. SÓR, (1), elavult gyök, melyből a járáskelésre, csavargásra vonatkozó *sorgyáz*, *sórikál*, *sorofol*, *sórál* származtak. Hangra és alapfogalomra rokon hozzá legközelebb *sur* gyök (*surran* szóban); rokonok hozzá továbbá a *serde*, *sireg*, *sürög*, *serény* (celer), *szarahora* (vulgivagus), *zarándok* szók *ser*, *sür*, *zar* gyökei. V. ö. SER gyök.

SÓR, (2), fn. tt. *sór-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Jóformán elavult szó, Molnár A. és Szabó D. szerint am. liget, berek, erdős hely. Hangi és fogalmi rokonságban vannak vele a *sarj*, *sarjad*, *sarjú*, *sarang*, és *cserj*, *cserje* gyökei. Talán innen kapták neveiket a *Súr*, *Csór*, *Magyar Sörös* helységek is. A cseremiszen *šodera* am. erdő. (Budenz J.).

SÓRAKHELY, (só-rak-hely) ösz. fn. Nyílt tér, hol a szállított sót az illető járművekről, ú. m. hajókról vagy szekerekről elhordják, hogy a raktárakba rakják, vagy hol a sópajtában lerakott sót ismét járművekre teszik, hogy elszállítsák.

SORAKOZÁS, (sor-a-koz-ás) fn. tt. *sorakozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, cselekvés, midőn valaki többed magával bizonyos sorba helyezkedik.

SORAKOZIK, (sor-a-koz-ik) k. m. *sorakoz-tam*, — *tál*, — *ott*. Többed magával bizonyos sorba, rendbe helyezkedik. *Sorakozz!* hadi vezényszó, am. sorba állj.

SORAKOZTAT, (sor-a-koz-tat) miv. m. *sorakoztat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *sorakoztass*. Eszközli, rendeli, hogy valaki vagy valami sorakozzék.

SÓRAKTÁR, (só-rak-tár) ösz. fn. Épület, ház, pajta, melyben nagyobb mennyiségű só van lerakva.

SÓRAKTÁRNOK, (só-rak-tárnok) ösz. fn. Személy, kinek felügyelete alatt van valamely sóraktár.

SÓRÁL, (sór-ál) önh. m. *sórál-t*. Csavarog, kószál, henyélve ide-oda jár. Egy jelentésűek vele a *sorgyáz*, *sorikál*, *sorofol*. V. ö. SOR v. SÓR, elavult gyök.

SÓRÁLÁS, (sór-ál-ás) fn. tt. *sórálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Csavargás, kószálás, henyélve ide-oda járás.

SORAPÁR, (sora-pár) ösz. fn. Gőnczy Pálnál újabb rendszer után a négy főbbporodások (négy főbbhímese) seregébe, és beczősök rendébe tartozónövénynem; szálas vagy szálasláncsás beczői egymástól távol állanak, kihajlók; bokré tája szirmai kerekded visszastojásdadok, sárgák; alsó levelei szárnnyasan hasgattak, vagy félbeszárnnyasak. (Diplotaxis). Nála két faj fordul elő, ú. m. *sallangos* (tennifolia) és *kőfali* (muralis) sorapár.

SORATLAN, (sor-atlan) mn. tt. *soratlan-t*, tb. — *ok*. Ami nincs sorba állítva, szedve, rakva stb. *Soratlan helyzetben heverő könyvek*, *soratlan tömegben álló katonák*. Határozóként am. sor nélkül, soratlanul.

SORBELI, (sor-bel-i) mn. tt. *sorbelt-t*, tb. — *ek*. (Vehető összetett szónak is: sor-beli). Sorban levő v. létező. *Sorbelti katonaság* am. bizonyos hadi rendben harezoló v. harezolni szokott katonák; l. SORHADAK.

SORBELISÉG, (sor-bel-i-ség) fn. tt. *sorbeliség-et*, harm. szr. — *e*. Sorban létezés állapota; ami sorban következik egymás után, v. sorban kell egymás után következnie.

SORCSAPAT, (sor-csapat) ösz. fn. Sorban létező, harczó csapat. V. ö. SOREZRED.

SORDÉK, helyesebben l. SZURDÉK.

SORDÉLY, fn. tt. *sordély-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A sármányok neméhez tartozó madárfaj; a kölest különösen szereti, honnan: latinul *emberiza miliaria*; Simai szerint *turdela*, mely hangra igen hasonló a *sordély*-hoz. Egyébiránt valószínű, hogy nevét onnan kapta, mert sergesen, csordásan szeret jární, miért máskép *csordély*, *csordály*, *csordé* a neve.

SÓRENDELET, (só-rendélet) ösz. fn. Köz gazdasági kormány rendelete, a sót illető különféle ügyekben.

SÓRÉSZVÉNY, (só-részvény) ösz. fn. Részvény, melyet valaki a sóbányákban bír.

SÓRÉSZVÉNYÉS, (só-részvényés) ösz. fn. Személy, ki valamely sóbányát mivelő társulatnak részvevő tagja.

SOREZRED, (sor-ezred) ösz. fn. Általán azon ezred, mely bizonyos sorban elhelyezve, csatarendet képezve harcol; különböztetésül az elszéledezve csatározó vadászoktól, vagy a várórségtől, határőrök-től, tüzérektől; amennyiben t. i. a vadászok s határőrök a csatarendben részt nem vesznek. *Gyalog, lovas soreszredek.*

SORFÜZET, (sor-füzet) ösz. fn. Egymás után sorban következők.

SORGYALOGSÁG, (sor-gyalogság) ösz. fn. Sorhadat képző gyalogság.

SORGYÁZ, (sor-gy-áz) önh. m. *sorgyáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *sorgyázz*. Valami mellett elsuhan. Gyökre és értelemre nézve egyezik vele *surran*. A középképző *gy* átalakult *j*, mint *sürje sürgye*, mely hangváltozás túl a Dunán nagyon divatos.

SORGYÁZÁS, (sor-gy-áz-ás) fn. tt. *sorgyázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Elsuhanás v. *surranás*. V. ö. **SORGYÁZ**.

SORHADAK, (sor-hadak) ösz. fn. a többes számban. Több soreszred együtt. V. ö. **SOREZRED**.

SORHADTEST, (sor-had-test) ösz. fn. Egy testet alkotó sorhadak.

SORHAJÓ, (sor-hajó) ösz. fn. Tengeri hadi hajók legnagyobbik neme, rendszeren három álgysorral, mely 74—90, sőt több álgúkkal is felszereltetett, s többen együtt a tengeri csatában bizonyos sort képeznek; különböztetésül más kisebb, pl. vadász-, posta-, czirkáló hajóktól.

SORHÁZ, (sor-ház) ösz. fn. Több ház egy bizonyos sorban.

SORHEGYSÉG, (sor-hegység) ösz. fn. Hegyek öszvege, melyek bizonyos sort képeznek.

SÓRIKÁL, (sór-ig-ál) gyak. önh. m. *sórikál-t*. A székelyeknél am. ide s tova, fel-alá járkel. Gyöke a járásra vonatkozó *sór*, v. *sur* (*surran*), közép képzője a kicsinyezve gyakorló *ig*, mint, *gurigál*, *taszigál*, *rán-czigál*, *hajigál*, *huzigál* stb. szókban. A *g* átváltozott rokonhangú *k*-ra, mint a *turkál*, *szurkál*, *irkál* s több más igékben, mi szerint *sórikál* am. *sórigál*; némely tájakon: *sérikál*. V. ö. **SOR**, (4), és **SUR** gyököket.

SÓRIKÁLÁS, (sór-ig-ál-ás) fn. tt. *sórikálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ide s tova, vagy fel s alá járáskeles. V. ö. **SÓRIKÁL**.

SORJÁBAN, (sor-já-ban) ih. Bizonyos sor szerint; izenként, folytonosan. *Egy, két, három sorjában ültetett fák. Sorjában végig nézni a katonákat. Csak hamar, sorjában. Szép sorjában.*

„Hát mi történt a magas Budában,
Majd elmondom, várjatok sorjában.“
Erdélyi János.

SORJÁK, puszta Pozsony m.; helyr. *Sorják-ra*, —*on*, —*ról*.

SORJEGYZÉK, (sor-jegyzék) ösz. fn. Egyes szót, illetőleg neveket ábczerendben mutató jegyzék.

SORJEGYZŐ, (sor-jegyző) ösz. fn. Tisztviselő valamely hatósági irodában, ki a tárgyalás alá be-

adott ügyeket név, czim, szám stb. szerént az illető hivatalos könyvbe írja. (Registrator).

SORK; **SORKANTYÚ**, tájdivatosan am. *sark*; *sarkantyú*.

SORKATONASÁG, (sor-katonaság) ösz. fn. **L. SORHADAK**.

SORKI-KÁPOLNA, —**KISFALUD**, —**POL-LÁNY**, —**TÓTFALU**, —**ÚJFALU**, faluk Vas m.; helyr. *Kápolná-ra*, *Kisfalud-ra*, *Polány-ba*, *Tótfalu-ba*, *Újfalu-ba* stb.

SORKIVÜLI, (sor-kivüli) ösz. mn. Különálló; a többivel sorban nem lévő; sort nem követő. *Sorkivüli könyvek a tárban. Sorkivüli fölvétele valamely ügynek.*

SORKIVÜLISÉG, (sor-kivüliség) ösz. fn. Sorkivüli állapot, vagy tulajdonság. V. ö. **SORKIVÜLI**. **SORKOLAT**, l. **SARKALAT**.

SORKÖNYV, (sor-könyv) ösz. fn. 1) Bizonyos sorba helyezett könyvek. 2) **L. SORJEGYZÉK**.

SORKÖZI, (sor-közi) ösz. mn. A rendes sorok közt fekvő, vagy létező.

SORKÜLI, (sor-küli) l. **SORKIVÜLI**.

SORLÖVÉS, (sor-lövés) ösz. fn. A lövésnek azon módja, midőn az oszlopsorokba állított katonák nem egyszerre, hanem egymás után sütögetik el puskáikat. (Peloton).

SORMÁS, falu Szala m.; helyr. *Sormás-ra*, —*on*, —*ról*.

SORMÁS-KORPÁD, falu Baranya m.; helyr. —*Korpád-ra*, —*on*, —*ról*.

SORMENET, (sor-menet) ösz. fn. Több embernek együttes menetele bizonyos sorban vagy rendben.

SORMETSZET, (sor-metszet) ösz. fn. A verselésben, illetőleg verssorokban valamely szó végén némi megállapodás annak közepe táján, mely több sorban ismételve a verszet hangidomát — rhytmusát — szintén elősegíti, pl.

„Áll egyedül Árpád | egy csendes kis halom ormán,
Nézi körül a sík | tájékot, az elleni tábort,
Mely sokaságával | mozog a nagy téren előtte“ stb.
Vörösmarty.

SORMIVELÉS, (sor-mivelés) ösz. fn. **L. SOROS** alatt.

SORODZIK, (sor-od-oz-ik) k. m. *sorodztam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*dzál*. Lásd **SORZIK**.

SORÓF, fn. tt. *soróf-ot*, harm. szr. —*ja*. Néhatt: *sróf*; a német *Schraube* után alakult; magyarosan: *csavar*.

SOROFOL, (sor-of-ol) gyak. önh. m. *sorofol-t*. Értelmére nézve am. *sórikál*. *Ne sorofolj annyit. L. SÓRIKÁL*. Képeztetésre hasonló a *csörföl*, *terefel* (tréfál, *trufál*) igékhez; miről l. **TRÉFA**, **TRÉFÁL**.

SORÓFOL, (soróf-ol) áth. m. *sorófol-t*. Lásd **CSAVAR** áth.

SOROK, (1), tájdivatos kiejtés; l. **SAROK**.

SOROK, (2), puszta Vas m.; helyr. *Sorok-ra*, —on, —ról.

SOROXSÁR, mezőváros Pestmegyében; helyr. *Soroksár-ra*, —on, —ról.

SOROL, (sor-ol) áth. m. *sorol-t*. Sorba, rendbe szed, állít, rak, helyez vagy sorban elszámál valamit.

SOROMPÓ, fn. tt. *sorompó-t*. Széles ért. utat elzáró alkotvány, korlát, pl. a gémalakú vámsorompó, melyet felhúzni vagy leereszteni lehet. *Hídsorompó, utzasorompó*. Szorosb ért. rácsos, ajtóféle korlát, fából, vasból. *Kinyitni, betenni a sorompót*. Némely tájakon: *sarompó*.

Alakja idegen eredetre mutat. Eléfordúl a törökben is: *sorompov*; szintén egyezik vele a lengyel: *szramni* s német *Schranke*.

SOROMPÓFA, (sorompó-fa) ösz. fn. Gerenda, mely bizonyos utak, bejárások elkorlátozására szolgál. *Sorompófa a vámnál, hídnál, kikötőnél*. V. ö. **SOROMPÓ**.

SOROMPÓS, (1), (sorompó-os) mn. tt. *sorompós-t* v. —at, tb. —ak. Sorompóval ellátott. *Sorompós vám, hid, kikötő, útca, udvar*.

SOROMPÓS, (2), fn. tt. *sorompós-t*, tb. —ok. Személy, ki a sorompót nyitogatni, és zárogatni szokta. *A vámszedő hivatal, a kikötő sorompósa*.

SOROMPÓZ, (sorompó-oz) áth. m. *Sorompóztam*, —tál, —ott. Sorompóval elzár, elkorlátol. *El-sorompózni az utat, a hidat*.

SOROMPÓR, (soromp-ór) ösz. fn. L. **SOROMPÓS**, (2).

SORONG, (sor-ong) fn. tt. *sorong-ot*, har. szr. —ja. A szűrposztónak rojtos két vége. Gyöke sorokon a *seréb, serít, serlik* szók *ser* gyökével; v. ö. **SER**, (2).

SORONKÉNT, (sor-on-ként) ih. Egymás után következő sorok szerint; egyszerre egy-egy soral, sort tartva, stb. *Soronként megnézni, felírni a szekrénybe rakott könyveket. Soronként szemlére venni a kiállított katonaságot. Soronként löni*.

SORONKIVÜLI, (soron-kivüli) l. **SORKIVÜLI**.

SOROS, (1), (sor-os) mn. tt. *soros-t* v. —at, tb. —ak. 1) Sorban levő, sorokat képező. *Soros gabonavetés, mivelés; soros bab-, borsó-, kukoriczautletés, melyeknek egyes szájai, v. szárai sorokban állanak. Soros szőlő-, faültetvények*. 2) Többek közül az, akin rajta van a sor, hogy a teendőket végezze. *Soros az örök között. E héten a konyhában az öregbik leány a soros (hetes)*. 3) Szesz italról am. erős. *Soros pálinka*, erős pálinka, mert csak az ilyennek van sora, azaz a pohárban fölmenő gyöngye (Krizsa J.).

SOROS, (2), **MAGYAR**—, falu Baranya m.; helyr. —*Soros-ra*, —on, —ról.

SOROZ, (sor-oz) áth. m. *soroz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Több egységből álló holmit sorba szed, rak, helyez, állít stb. *Szakok szerint sorozni a könyveket. Idő szerint sorozni az ügyesfelek folyamodványait. Ábéczerendben elsorozni a neveket. Besorozni valakit a katonaság közé*. V. ö. **RENDEZ**.

SOROZÁS, (sor-oz-ás) fn. tt. *sorozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által holmit, vagy személyeket soroznak. *Könyvek, irományok sorozásával foglalkodni. Az ujonczok besorozását véghezvinni*. V. ö. **RENDEZÉS**.

SOROZAT, (sor-oz-at) fn. tt. *sorozat-ot*, harm. szr. —a. Általában sorok többsége. Különösen jegyzék, mely több holminak nevét, címét, számát stb. bizonyos jegyek, szakok, időrend stb. szerint magában foglalja. *Névsorozat. Városok, faluk, puszták, csárdák sorozata. Megjelent könyvek sorozata. Valamit a sorozatból kifeledni. Fizetési sorozat* (csödperben).

SOROZATI, (sor-oz-at-i) mn. tt. *sorozati-t*, tb. —ak. Sorozatra vonatkozó; sorozathoz tartozó; sorozatot megállapító. *Sorozati ítélet* (csödperben; különbözik az osztályozási ítélettől, minthogy amaz már a kifizetésre értetik).

SOROZATOS, (sor-oz-at-os) mn. tt. *sorozatos-t* v. —at, tb. —ak. Sorozatban álló, létező; több sort tartalmazó.

SOROZÓ, (sor-oz-ó) mn. és fn. tt. *sorozó-t*. Személy, kinek feladatához, vagy hivatalához tartozik, hogy sorozatokat készítsen, sorjegyző. Mondják esz-közről is, mely által valamely működésben a tárgyak sorba esnek, pl. növény-, faültetésnél. V. ö. **SOROZAT**.

SORPÁR, (sor-pár) ösz. fn. Párhuzamosan menő két sor. Különösen a verselésben olyan versszak, mely két sorból áll; legszorosabb értelemben az úgynevezett distichon.

SÓRÖG, (só-rög) ösz. fn. A vágott, tömör sóból egy darab, a sókőnek egy-egy törött része.

SORREND, (sor-rend) ösz. fn. Egyes rend valamely sorozatban.

SORS, fn. tt. *sors-ot*, harm. szr. —a. 1) Az emberi élet eseményei, változásai, viszontagságai, akár magunk legyünk azok okai, akár nem. *Változó, különféle, majd kedvező, majd kedvezőtlen, jó, bal sors*. 2) Életmód állapota. *Sorsával megelégedni. Sorsa ellen panaszkodni. Jobb sors után vágyani. Sorsát változtatni. Jól foly sorsa. Más sorsával nem gondolni. Barátunk sorsán aggódni. Különösen viszontagság, mely elől kitérni nem lehet. Sorsát senki sem kerülheti ki. Mindnyájunk sorsa, végre meghalni. Kinek szegény sorsa, eleven holt az. (Km.). Dúsnak és szegénynek sorsát Isten választja. (Km.). „Nem rendelkezik senki azon események fölött, melyek külső állásunkra befolyást gyakorolnak; csak annyiban vagyunk tehát urai sorsunknak, amennyiben megelégedésünk külső állásunktól nem föltételezzük s mindenre elkészülve állunk.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). 3) Azon titkos hatalom, mely a világ eseményeit létre hozza, és kormányozza; nevezetesen mely az emberi élet állapotára mintegy szükségkép befoly. A régiek ezt egy felsőbb szellemi lénynek képelték, melynek istenek és emberek alája vetvék. (Fatum). *A sors úgy akarta, úgy rendelte, úgy hozta magával. Ki tehet a sors ellen?**

Ezek a sors csapásai. A sorssal nem lehet szembezárlani. „Akár kedvez, akár üldöz a sors, mindig találunk valakit, ki nálunknál még kellemesebb vagy még szánandóbb helyzetben áll.” B. Eötvös J. (Gondolatok). 4) Véletlen bal vagy jó esemény, melyet bizonyos cselekvés, vagy szertartás előz meg, de közöttök semmi okszerű összefüggés nincsen. *Sorsot húzni. Sorsot vetni. Magát a vak sorsra bízni. Sorsféle játékok*, melynek eredménye egyedül a véletlentől függ. Nyelvünkben a *sorsot*, különösen mennyiben az élet, és világ eseményeire vonatkozik, *sor-nak* is mondjuk, pl. *tudom én a világ sorát*. Továbbá egyezik vele a *szerencse*, mely, mint a sors, majd jó majd bal lehet. Amannak gyöke *sor*, emezé pedig *szór*, melyek egy jelentésűek, t. i. a *sors* és *szerencse* szókban őseink alapfogalmul azon egymásután következő rendet, fonalat vették, melyen az események követik egymást; ugyanezen viszonyon látszanak alapulni a latin *sors* (fors, fortuna) és *series*. *Aseráh* szerencse istennő volt a Syrusoknál, melyet némelyek viszonyban hoznak a héber *óser* szóval, mely am. szerencse, boldogság. V. ö. *SOR*, és *SZERENCSE*.

SORSCSAPÁS, (sors-csapás) ösz. fn. A sors v. sorsvégzet okozta szerencsétlenség.

SORSHUZÁS, (sors-huzás) ösz. fn. A sorsolásnak azon neme, mely huzás által történik. Ilyen az úgy nevezett szerencsejáték (lotteria), vagy a régieknél divatozott nyilhuzás, honnan ma is *nyilat húzni* am. sorsolni. Különösen használják e kifejezést a helységek köz kaszálójának felosztásánál, s az így felosztott egyes rétnak *nyilas* a neve. V. ö. *NYIL*.

SORSJÁTÉK, (sors-játék) ösz. fn. Játék, melyben a sors vagy szerencse vagyis véletlenség veszen részt; t. i. a játékosok vagy a játékot rendezők a nyerendő tárgyakat, úgy az azokat képviselő levelkéket vagy golyókat is megszámozzák, és ezen elkülönített levelkéket stb. együvé tévén, ezeket vagy ezekből némelyeket akár magok a játékosok, akár mások, pl. gyermekek kihúznak, és a tárgyaknak megfelelő számok lesznek a nyerő számok. Közöséges néven: *lotteria, lutri*. „Sorsjáték az élet, melynél nem a legnagyobb számokkal nyerjük a legnagyobb összeget.” B. Eötvös József. (Gondolatok).

SORSJEGY, (sors-jegy) ösz. fn. Levelke, mely a kihúzás végett megállapított számok egyikét foglalja magában. (Loos).

SORSOL, (sors-ol) m. *sorsol-t*. L. **SORSOZ**.

SORSOLÁS, (sors-ol-ás); l. **SORSOZÁS**.

SORSOS, (sors-os) fn. tt. *sorsos-t*, tb. —ok.

Bizonyos állapotban társ. *Hitsorsos*, ki velünk ugyanazon hitet vallja. *Az elégették a szerencsétlenségben sorsosok*.

SORSOSZTALÉK, (sors-osztalék) ösz. fn. Javak, melyeket a sorsvégzet juttatott számunkra.

SORSOZ, (sors-oz) önh. m. *sorsoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Sorsot húz, sorsot vet, sorshuzás, sorsvetés által határoz vagy tud meg valamit, pl.

sorsoznak a tagosztályban érdeklett birtokosok, midőn sorshuzással tudják meg, kinck melyik tag leszzen birtoka. Jobb hangzása a *sorsol* ige.

SORSOZÁS, (sors-oz-ás) fn. tt. *sorsozás-t*, tb. —ok. Sorshuzás, sorsvetés. V. ö. **SORSOZ**.

SORSRENDELET, (sors-rendelet) ösz. fn. A világ és emberi élet jó vagy rossz viszontagságait, eseményeit, mintegy szükségképen előidéző titkos hatalom. A régiek értelmében: *fatum*. V. ö. **SORS**.

SORSROKON, (sors-rokon) ösz. mn. A jó vagy különösebben rossz sorsban részes. Jobb hangzás végett helyesebb: *rokon sorsu*.

SORSSZÁM, (sors-szám) ösz. fn. Kisorsolás végett valamely levélkére, golyócskára stb. írott szám. V. ö. **SORSJÁTÉK**.

SORSÜLDÖZÖTT, (sors-üldözött) ösz. mn. Akire a sorsvégzet több rendbeli csapásokat mért, küldött.

SORSVÉGZET, (sors-végzet) lásd **SORSRENDELET**.

SORSVESZÉLY, (sors-veszély) ösz. fn. Sorsvégzet vagy rendelet, amennyiben inkább rosztat mint jót várunk tőle.

SORSVETÉS, (sors-vetés) ösz. fn. Széles ért. bizonyos szertartással, vagy babonasággal járó cselekvés, midőn valaminek meghatározását véletlenség által előidézett jelenségtől függesztik fel. Szoros betűszerinti ért. midőn elvetett, elszórt holmiból tudnak, jövendőlnék, határoznak meg valamit. Ilyen volt a régi germánok sorsvetése, midőn a gyümölcsfák lemetélt ágait bizonyos jegyekkel bélyegezve fehér ruhára szórták, s a fölszedetteket bélyegeik szerint értelmezték; l. Tacitus de Moribus Germanorum Cap. 10. Hasonló sorsvetésre mutat Oseas próféta 4. fej. 12. v. „Az én népem az ő fájától kérdezkedett, és az ő pálcájára felelt neki.” (Káldi). Nem lehet kétség benne, hogy a divatban létező szó után itélve, őseinknél is divatoztak ilyenmü sorsozások. V. ö. **SORSHUZÁS**.

SORSVETŐ, (sors-vető) ösz. fn. Személy, ki sorsot vet, szoros ért. véve. V. ö. **SORSVETÉS**.

SORSZÁM, (sor-szám) ösz. fn. Azon szám, mely valamely hasonló tárgyaknak vagy személyeknek sorban következését fejezi ki, pl. első, második, harmadik, negyedik stb.

SORTÁNCZ, (sor-táncz) ösz. fn. Általán táncz, melyet az illető személyek egymással szemközt rendezett, vagy egymás után haladó sorokban lejtenek el; különböztetésül azon táncznemektől, melyekben bizonyos sort tartani nem szoktak, milyen például a csárdás.

SORTÜZ, (sor-tüz) ösz. fn. A sorhadak tüzelése, midőn löfegyvereiket egyszerre sütik el.

SORTÜZELES, (sor-tüzelés) ösz. fn. l. **SORTÜZ**.

SORÜLTETÉS, (sor-ültetés) ösz. fn. l. **SOROS** alatt.

SORV, (sor-v) fn. tt. *sorv-ot*, harm. szr. — *a*. Az állati, különösen emberi testet emésztő beteges állapot, máskép: *aszikór*, köz nyelven: *szárazbetegség*, midőn a test lassan-lassan elaszik, elszárad, mint a szükséges életnedveket nélkülöző növény, melynek hasonnemű állapota szintén sorvnak mondható.

E szó alakjára nézve hasonló az *orv*, *olv*, *hamv*, *nyelv*, *ölv* és több másokhoz, melyekben a *v* képző átalakult *ó* *ö*, *v* *ú* *ü*. Mind alapértelemben, mind hangokban rokon hozzá a *herv*, melyből *hervad*, *hervadás*, *hervaszt*, *hervatag* származtak, mint amabból, *sorvad*, *sorvadás*, *sorvaszt*, *sorvatag*. Finnül is *surkastu-*, *surkahtu-*, *surkaantu-* am. elhervadni. (Buden József). A 'herv', vagy 'hervadás' épen oly kórállapotra mutat a növényekben, mint a 'sorv' *v.* 'sorvadás' az állati testre vonatkozva. Mindkettőjökhez rokon azon *gér*, *gör*, *gor*, melyből *gérnye*, *gérnyed*, *görnyed*, *gornyad* származtak. A hervadásnak, kivált a gyöngédebb növényekben egyik fő jelensége, hogy az illető test meggörbedve lekonyul, aláhajlik, mi szerént okszerűen vélhetni, hogy a *sorv* nem egyéb, mint a *herv* szónak változata, s átv. értelemben az állatra alkalmazása, mennyiben az, midőn sorvad, gernyévé leszen, azaz, *gornyad*, *görnyed*, *görbedez*.

SORVAD, (sor-v-ad) önh. m. *sorvad-t*. Teste lassan-lassan fogy, szárad, aszik, s ereje elvesz; elcsünik, elcsenevész. *Sorvad a tüdeje, karja, lába. Bujjában elsorvad.* Mondható a növényekről is, melyekről azonban inkább a *hervad* divatozik. V. ö. **SORV**.

SORVADÁLY, (sor-v-ad-ály) fn. tt. *sorvadály-t*, tb. — *ok*. Sorvadó állapot; sorvasztó betegség.

SORVADÁS, (sor-v-ad-ás) fn. tt. *sorvadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kóros állapot, midőn az állati test sorvad. *Sorvadásban szenvedni, sinlődni, elveszni.* V. ö. **SORVAD**.

SORVADOZ, (sor-v-ad-oz) önh. m. *sorvadoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Folytonosan sorvadó állapotban van.

SORVADOZÁS, (sor-v-ad-oz-ás) fn. tt. *sorvadozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lassú, folytonos hervadás.

SORVÁNY, (sor-vány) fn. tt. *sorvány-t*, tb. — *ok*. Soros valami, ami sorosan eszközöltetett vagy eszközöltetik, pl. a vetésben, szőlőművelésben.

SORVÁNYOS, (sor-vány-os) mn. tt. *sorványos-t v.* — *at*, tb. — *ak*. Sorban létező, sorban eszközölt, vagy eszközözlendő. *Sorványos munka.*

SORVASZT, (sor-v-asz-t) áth. m. *sorvaszt-ott*, par. *sorvaszsz*, htn. — *ni v.* — *ani*. Eszközli, okozza, hogy valaki, illetőleg teste sorvadjon. *Csigázás, éheztesés által sorvasztani magát. A sok bú, gond, betegség elsorvasztotta testét.* V. ö. **SORVAD**.

SORVASZTÁS, (sor-v-asz-t-ás) fn. tt. *sorvasztás-t*, tb. — *ok*. Cselekvés, vagy hatás, melynél fogva a test sorvad. V. ö. **SORVAD**.

SORVATAG, (sor-v-ad-ag) mn. tt. *sorvatag-ot*. Aki *v.* ami a sorvadásra hajlandó; továbbá sorva-

dási állapotban szenvedő. Törzsöke *sorvad*, melyben a *d* átalakult *t*-vé. Hasonló képzésűek: *hervatag*, *lankatag*, s több más ily jó hangzatu, és jelentékeny szók, melyek az *ad ed* képzőjü önhatókból származnak. *Sorvatag tüdőköros. Sorvatag test. Sorvatag ifju.* V. ö. **SORVAD**.

SORVETÉS, (sor-vetés) ösz. fn. Földművesi munka, melynél fogva a vető magoknak leginkább ahhoz való gép segítségével egymáshoz párhuzamosan álló sorokba jutása eszközöltetik.

SORVETŐ, (sor-vető) ösz. mn. és fn. Gépről mondják, melynek segítségével a gabonát vagy más vetőmagokat egymáshoz párhuzamosan álló sorokba vetik.

SORZAT, I. **SOROZAT**.

SORZÉK, (sor-oz-ék) fn. tt. *sorzék-ot*, harm. szr. — *a v.* — *ja*. Sorozott állapot *v.* minőség, osztályozat.

SORZIK, (sor-oz-ik) k. m. *sorz-ott*, htn. — *ani*, par. — *zál*. A székelyeknél a szeszes folyadékról mondják, midőn pezseg, gyöngyözik; máskép: *sorodzik*.

SORZÓ, I. **SOROZÓ**.

SORZÓDIK, (sor-oz-ó-od-ik) belsz. m. *sorzód-tam*, — *tál*, — *ott*. Maga magától, belső szükségből bizonyos sort alkot. *Rostáláskor a gabona a polyvától külön sorzódik.*

SÓS, (só-os) mn. tt. *sós-t v.* — *at*, tb. — *ak*. 1) Ami természeti állapotánál fogva sórésszel bővelkedik. *Sós tenger, sós kút, sós föld, sós tó.* 2) Amit bizonyos czélből sóval vegyítettek, fűszereztek stb. *Sós étel. Sós halak. Sós lé*, melyben valamit áztatnak, puhítanak. *Sós csáva. Sós perecz, zsemle.* 3) Savanyú, savanyított, mely értelemben öszve van húzva *savosból*, pl. tájdivatosan *sós tej* am. savanyított tej; *sós káposzta* am. besavanyított. Ide tartoznak némely savanyú nedvű növények, ú. m. *sósdí*, *sós lórom*, *sós fű*, *sós fa*, *sóska*, melyekben alapfogalom a *sav*. V. ö. **SAV**.

SÓSAN, (só-os-an) ih. Sóval vegyítve, fűszerezve, sóban áztatva. *Sósan enni a retket. A heringeket sósan árulják.*

SÓSAV, (só-sav) ösz. fn. A vegytanban, azon ásványi, repülő, színtelen, csepegő, vagy párás alakban létünő, éles szagu, és igen savanyú, metsző ízű sav, mely a konyha- és tengersónak alkatrészét teszi. (*Acidum salis, acidum salis communis*).

SÓSAVAS, (só-savas) ösz. mn. Sósavval bővelkedő, vagy vegyített.

SÓSDI, (sav-os-di) fn. tt. *sósdí-t*, tb. — *k*. 1) Köznépiesen am. mezei sóska; I. **SÓSKA** alatt. 2) A növénytanban növénynek a tizhímesek seregéből és ötanyások rendjéből; csészéje öt₃levelű; bokkrétája öt szirmúnak látszik, de a szirmok nyakai öszvenőttek; hímszála tiz; tokja öt₃szögü₃szögletein nyílik. (*Oxalis*). Fajai Diószeginél: *madr* *sósdí*, máskép köznépiesen: *erdei*, *v. fecske*, *v. madr* *v. apró sóska*, *v. allelujafü*. (*Oxalis acetosella*); *fürtös sósdí*

(*Oxalis corniculata*). Nevét nem *sós*, hanem *savas* tulajdonságától kapta, tehát elemezve: *savosdi*.

SÓSFÜRDŐ, (sós-fürdő) ösz. fn. Fürdő, mely konyha- vagy más sóval vegyes részeket tartalmaz.

SÓSGÁT v. **SASGÁT**, pusztá Somogy m.; helyr. —*gát-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓSHARTYÁN, falu Nógrád m.; helyr. —*Hartyán-ba*, —*ban*, —*ból*.

SÓSKA, (sav-os-ka) fn. tt. *sóská-t*. Köz néven a lóromnak (*rumex*) több fajtát hívják ekképen; ezek: 1) *mezei sóska*, növénytani néven: *erdei sóskalórom* (*rumex acetosa*); a kétlaki és felemás virágú lóromok alneméhez tartozó növényfaj; virági kétlakiak, szirmai épülők, púposak, levelei hosszúdadok, nyilformák; gyökérlevelei nyelesek; szárlevelei szárölelők; másképp szintén köznyelven: *sósdí*, *sóslórom*. Elede-lül, illetőleg mártásul használt köz ismeretű tavaszi növény. *Sóskából csinált mártás. Húst, tojást sóskával feladni.* 2) *kerti sóska*, növénytani néven: *kerti sóskalórom* (*rumex scutatus*); a nősvirágú, nem púpos szirmú alneméhez tartozó faj; szirmai épülők; levelei szíves kerekdedek, vagy dárdásak; gyökere terjedő; másképp szintén köz nyelven: *kerek* v. *spányol sóska*. Ez is eledelül használtatik. 3) *madársóska* v. *mezei füles sóska*, növénytani néven: *madárlórom* (*rumex acetosella*); virágai két lakiak; levelei keskeny láncsáddárdásak; gyakran a leveleinek mind a három hegye hasábos. 4) *sóslórom* (*rumex acutus*), köz nyelven *lósóska* is, néhutt *keserű lapu*; a nősvirágú, púpos bokrétájuk alneméhez tartozó faj; szirmai fogasak, mind púposak; levelei szívesek, hosszúk, kihegyezettek.

A „sóska” szó gyöke is *sav*, tehát elemeire osztva am. *savoska*. V. ö. **SÓSDI**.

SÓSKABORBOLYA, (sóska-borbolya) ösz. fn. Borbolya (*berberis*) féle növényfaj; cserjéje tüskés; tüskéi három águak; levelei váltogatók, tojásdadok, fűrészesek, vagy prémesen fogasak; virágfürtei lecsüggők, s csak az ághegyeken nőnek. (*Berberis vulgaris*). Másképp köznyelven: *sóskafa*, *fai sóska*, *leány-som*, *ürömborbolya*.

SÓSKAFA, (sóska-fa) l. **SÓSKABORBOLYA**.

SÓSKAFÜ, (sóska-fü) ösz. fn. l. **SÓSKA**.

SÓSKÁPOSZTA, (sós-káposzta) ösz. fn. A szé-kelyeknél am. savanyított káposzta.

SÓSKASAV, (sóska-sav) ösz. fn. Sajátnemű növény-sav, melyet a sósdiból és sóskából vonnak ki; vagy mesterségesen úgy állítanak elő, ha cukrot, fű-részpont vagy egyéb növényrostot (*Pflanzenfaser*) salitromsavval hevítenek. (*Acidum oxalicum*, *Oxal-säure*, *Kleesäure*).

SÓSKÚT, faluk Fehér, Vas, Zemplén m.; helyr. *Sóskút-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓSLÉ, (sós-lé) ösz. fn. Sórészeket tartalmazó sűrű lé, valamit beáztatni, puhítani, éldelhetővé tenni való. *A füstölni való húst sóslében áztatni.*

SÓSLÓROM, (sós-lórom) ösz. fn. Növényfaj, a nősvirágú, púpos bokrétájú lóromok alneméből; szir-

mai fogasak, mind púposak; levelei szívdedek, kihegyezettek. Ezen nevet a növénytanban is elfogadták; másképp köznyelven: *lósóska*, *keserű lapu*. (*Rumex acutus*). Köznépiesen sóslóromnak hívják a mezei sóskát is. V. ö. **SÓSKA**.

SÓSMEZŐ, erdélyi faluk B.-Szolnok m., és Kézdi székben; helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ról*.

SÓSPATAK, erd. faluk Alsó-Fehér és Torda m.; helyr. —*patak-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓSSÁG, (só-os-ság) fn. tt. *sósság-ot*, harm. szr. —*a*. Sós állapota, vagy tulajdonsága valaminek. *Érezni az étel sósságát.* V. ö. **SÓS**.

SÓSSÓ, falu Liptó m.; helyr. *Sóssó-ra*, —*n*, —*ról*.

SÓSTEJ, (sós-tej) ösz. fn. Tájdivatosan am. savanyú tej.

SÓSTÓ, (sós-tó) ösz. fn. Tó, mely sósrészeket tartalmaz.

SÓSÚR, (sós-úr) ösz. fn. Népies nyelven így nevezetnek általában a cs. kir. sóhivatalok tisztjei.

SÓSVERTIKE, falu Baranya m.; helyr. —*vertiké-re*, —*n*, —*ról*.

SÓSZÁLLÍTÁS, (só-szállítás) ösz. fn. A sónak nagyobb mennyiségben egy helyről más helyre vitele, fuvarozása szekeren, vagy hajón, tutajon, vasúton.

SÓSZÁLLÍTÓ, (só-szállító) ösz. mn. és fn. Személy, ki sót fuvaroz, vagy fuvaroszköz, melyen sót fuvaroznak.

SÓSZEKRENY, (só-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben sót tartanak, pl. sóárusok.

SÓSZELENCZE, ösz. fn. Szelenczeféle kisebb sótartó; másképp: *sópentyű*, *sómillye*. *Asztali sószelencze*.

SÓSZÉM, (só-szém) ösz. fn. A törött, vagy örött, vagy főzött sóból egy-egy morzsányi részecske.

SÓSZEMÉT, (só-szemét) ösz. fn. Hulladék, mely főleg a sómérésnél apróbb részekre töredezve a földdel, porral összekeveredik.

SÓSZOBOR, (só-szobor) l. **SÓBÁLVÁNY**.

SÓSZT, áth. m. *sószt-ott*, par. —*sószsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Órségi tájszó Vasvármegyében, s am. ránt, kihúz, pl. fát, fűvet a földből, másképp: *suhaszt*, melyből öszvehuzás által lett *sószt*, mint túl a Dunán né-mely tájakon a *kovács*-ból lett *kács*, a *hovád*-ból *há*, a *savanyu*-ból *sónyó*. Gyöke (*só* = *su*) hangutánzásra mutat.

SÓTALAN, (só-ta-lan) mn. tt. *sótalan-t*, tb. —*ok*. Amiben sórészek nincsenek; amit sóval nem vegyítettek, nem fűszereztek, sajttalan. *Sótalan kenyér*, *étel*. *Sótalan*, *sópogácsa*, szójátékkal am. paczka, melylyel a gyermekek tenyerét verik. Átv. éleztelen, izetlen beszéd. *Sótalan tréfa*. Határozóként am. sóttalanul, só nélkül. V. ö. **SAJTALAN**.

SÓTALANSÁG, (só-ta-lan-ság) fn. tt. *sótalan-ság-ot*, harm. szr. —*a*. Sótalan állapot, vagy tulajdonság. *Sótalansága miatt izetlen kenyér*. Átv. a beszédnek, nevezetesen tréfának, elménczkedésnek azon tulajdonsága, melynél fogva élcz, és elmésség nélküli, vagy, mint mondják: izetlen, sületlen.

SÓTALANUL, (só-ta-lan-ul) ih. Só nélkül; sóval nem vegyítve, nem készítve; izetlenül. *Sótalanul sült kenyér, főzött leves.* Átv. ért. élcztelenül, elméség nélkül, rosz kedélylyel. *Sósat evett, sóttalanul kelt fel.* (Km.)

SÓTÁR, (só-tár) ösz. fn. L. **SÓRAKTÁR**.

SÓTARTÓ, (só-tartó) ösz. fn. lásd **SÓSZELENCE**, **SÓPENTYŰ**. *Kevés van a sóttartóban* (km.) azt teszi: rövid az esze. *Prudentia* — sóttartó, diákos km.

SÓTELEP, (só-telep) ösz. fn. Terjedelmesebb sóttömeg, sórakodmány a föld gyomrában.

SÓTERMÉK, (só-termék) ösz. fn. Így neveztetik a föld gyomrában levő, még ki nem aknázott só.

SÓTERMELES, **SÓTERMESZTÉS**, (só-termelés v. —termesztés). A magyar nyelv természete ellenére befurakodott korresszülemények, mert sótt akár termelni akár természetni azon értelemben mint bort, buzát, gyümölcsöt természetni, vagyis a sótt vetni, ültetni, s úgy állítani elé, képtelenség. E ferdeséget a latin „productio” szónak általános jelentése okozta, melynek a magyar „termelés” vagy „termesztés” szó általánosságban nem felel meg; hanem azt a kereskedelmi szóttárban elfogadott „jövesztés” adja tökéletesen vissza. Innen *sóttjövesztés* a helyes műszó.

SÓTISZT, (só-tiszt) ösz. fn. Tiszt valamely kir. sóhivatalban; népies nyelven, *sóttúr*.

SÓTISZTSÉG, (só-tisztség) ösz. fn. 1) Tiszti hivatal a kir. sókezelésnél. 2) Sóttisztek személyzete.

SÓTÓ; **SÓTÓFÉNY** stb. I. **SAJTÓ**; **SÓTÚFÉNY** stb.

SÓTONY, falu Vas m.; helyr. *Sóttony-ba*, —ban, —ból.

SÓTÖRŐ, (só-törő) ösz. fn. Buzogányforma eszköz vasból, melylyel mozsárban sótt törnek.

SÓTRA, fn. tt. *sóttá-t*. Apró, fekete vadkacsafaj, melyet legnehezebb löni. Minthogy e madárnak repülése sebes, és ide-oda csavargó, csapongó: innen valószínűnek látszik, hogy egy eredetű a vékony hangu *setre* másképp *serde* szóval, mely széleskedve süngőforgót jelent. V. ö. **SERDE**; és **SODOR**, **SODRÓ**.

SÓTÚ, I. **SAJTÓ**.

SÓTÚFÉNY, (sottú-fény) ösz. fn. Fény, melyet a sóttól alól kijött szövetek, nevezetesen posztóneműek mutatnak. *Halaványdad, élénk sóttúfény.*

SÓTÚGERENDA, (sottú-gerenda) ösz. fn. Gerenda a nagyobbféle, különösen borsóttokban, mely nyomatékkul szolgál.

SÓTÚL, (sottú-ol) I. **SAJTÓL**.

SÓTÚLÁS, **SÓTULÁS**, (sottu-ol-ás) lásd **SAJTÓLÁS**.

SÓTÚLATLAN, **SÓTULATLAN**, (sott-ú-olatlan) mn. tt. *sottulatlan-t*, tb. —ok. Amit nem sóttultak. *Sottulatlan szőlő. Sottulatlan szövetek.* Határozóként am. sóttulás nélkül, sóttulatlanul.

SÓTÚLÓ, **SÓTULÓ**, (sott-ú-ol-ó) fn. tt. *sottuló-t*. Személy, aki sóttul.

SÓTULÓBÉR, (sottuló-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaminek sóttulásért fizetni kell, pl. az olajüttőben.

SÓÜGY, (só-ügy) ösz. fn. Minden, ami a sóttányákat, sóttutakat, és a sótt mint köz szükségű czikket illeti.

SÓVÁGÁS, (só-vágás) ösz. fn. Sóttaknai munka, melynél fogva a sóttétegekből egyes darabokat vágnak ki.

SÓVÁGÓ, (só-vágó) ösz. fn. Sóttaknai munkás, ki a sóttömegekből, sóttétegekből darabokat vágnak ki.

SOVÁJOS v. **SOVÁLYOS**, (so-v-ály-os) mn. tt. *sovályos-t* v. —at, tb. —ak. A sóttékelyeknél am. az általánosabb suppadós, süppedős, pl. a homokoldal, iszap stb.; másképp ugyanott: *suvalós*. Gyökük *sov*, *suw* azonos *sup* v. *süp* gyökkel.

SOVÁLL, I. **SOVÁROL**.

SOVÁLLIK, I. **SOVÁRLIK**.

SÓVÁLU, (só-válu) ösz. fn. Akolbeli válu, melyben a barmoknak sótt adnak.

SÓVÁM, (só-vám) ösz. fn. Vám, melyet az idegen országból hozott sóttól fizetni kell.

SOVÁNY, (sov-ány) mn. tt. *sovány-t* v. —at, tb. —ak. Molnár A. értelmezése szerint am. meddő, terméketlen, továbbá: száraz, elasztott. *Sovány föld, sovány talaj, sovány kövecses határ*, melyben alig terem valami. *Sovány semmi.* (Pázmán Kal. 769. l.). *Sovány eledel*, azaz, száraz, zsíratlan, táptrészek nélküli. *Sovány böjt*.

„Hosszu sovány böjtben, szomju inye szárad.”

Arany J.

Innen szélesb ért. állati testre vonatkozva, aminek húsa, zsírja, hája nincsen, kiaszott, ösztövé, csak csont és bőr; ellentéte: *kövé, hizott. Sovány ember, barom, baromfi. Sovány arc, karok, lábak.* Egyértelmű ezzel a sóttékely *libár*. E szóttban, minden értelménél fogva, a hiányosság alapfogalma rejlik, s menyenyiben a földnek e nemű tulajdonságára vonatkozik, egy értelmű vele a *sivány, sivatag*, s köz gyökük azon *hi*, melyből *hiány, hiba, hiúság* eredtek. Ide tartozik a *hitvány* is, mely több vidéken görhes, száraz testalkotású, vagyis soványat jelent. Tehát a hangváltozat szabályai szerint eredetileg lehetett *hivány*, melyből egy felől a száraz földet homokot jelentő *sivány*, másfelől a *sovány* módosult. Törökül: *jovan* (Vámbéry). Mordvin nyelven: *šuva, šuvanä*, és az erzamordvin szóttjárásban *čova, covine* am. vékony (Budenz J.). Párszi nyelven: *csobin*, Mátyás Fl. szerint elemelve: *csob* fa és *in* melléknévképző, honnan: *csobin ligneus*. V. ö. **SOVÁROL**.

SOVÁNYAN, (sov-ány-an) ih. Sovány mineműségben; terméketlenül; szárazan, aszott állapotban; husát, zsírját, háját veszttve. *A soványan hagyott földet megtrágyázni. A barmot soványan venni, hizottan eladni.* V. ö. **SOVÁNY**.

SOVÁNYFALVA, falu Zaránd m.; helyr. —falvára, —n, —ról.

SOVÁNYODÁS, (sov-ány-od-ás) fn. tt. *soványodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami soványodik.

SOVÁNYODIK, (sov-ány-od-ik) k. m. *soványod-tam*, —*tál*, —*ott*. Soványnya leszen; aszik, szárad; húsa, zsírja fogy. *Elsoványodik, megsoványodik*.

SOVÁNYÍT, (sov-ány-it) áth. m. *soványít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Soványnya tesz; a szaporodásra, vagy táplálásra szükségeseiktől megfoszt; v. ö. **SOVÁNY**.

SOVÁNYÍTÁS, SOVÁNYÍTÁS, (sov-ány-it-ás) fn. tt. *soványítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami soványnya tétetik. V. ö. **SOVÁNY**.

SOVÁNYKODIK, (sov-ány-kod-ik) k. m. *soványkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Teste folytonosan szárazabbá, aszottabbá leszen, lassan-lassan fogy. Szabatosan véve különbözik tőle *soványodik*, mennyiben ez csak egyszerű fogyatkozást fejez ki, amabban pedig a *k* középképző, mint a gyakorlatos *g* módosított alakja, a soványodó állapotnak tartosságát, s nagyobb fokát jelenti.

SOVÁNYSÁG, (sov-ány-ság) fn. tt. *sovány-ság-ot*, harm. szr. —*a*. Sovány állapot, vagy tulajdonság; terméketlenség; aszuság; hústalan, hájtalan állapot. *Földnek, homoknak soványsága*. V. ö. **SOVÁNY**.

SOVÁNYUL, (1), (sov-ány-ul) ih. lásd **SOVÁNYAN**.

SOVÁNYÚL v. **SOVÁNYUL**, (2), önh. m. *soványul-t*. L. **SOVÁNYODIK**.

SOVÁNYULÁS, SOVÁNYULÁS, (sov-ány-úl-ás) l. **SOVÁNYODÁS**.

SOVÁR, (sov-ár) mn. tt. *sovár-t*, tb. —*ak*. Valamire igen vágyakodó, s mintegy sohajtózva utána eső. *Sovár ember, sovár szlv. Sovár indulat, kívánság. Átv. sovár tűz, sovár lángok, melyek mintegy kapzsi-lag harapóznak el*.

Alaphangban és fogalomban egyezik vele: *sohaj*, honnan: *sohaj* stb. s a gyökök: *soh* és *sov* a legközelebbi rokonok; úgy hogy *sovár* am. *sohár*.

SÓVÁR, falu Sáros m.; **NEMET**—, ugyanott; helyr. *Sóvár-ra*, —*on*, v. —*ott*, —*ról*.

SÓVÁRAD, erdélyi falu Maros székben; helyr. —*várad-ra*, —*on*, —*ról*.

SÓVÁRG, l. SOVÁROG.

SÓVÁRGÁS, (sov-ár-g-ás v. soh-ár-g-ás) fn. tt. *sovárgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Mélyebb érzésből származó vágyakodás. V. ö. **SOVÁROG**.

SÓVÁRGÓ, (sov-ár-g-ó v. soh-ár-g-ó) mn. tt. *sovárgó-t*. Valamiért igen vágyakodó, sohajtva esengő. *Sovárgó szívvel várni az eltávozott kedvest*.

SÓVÁROG, (sov-ár-og v. soh-ár-og) önh. m. *sovárog-tam*, —*tál*, v. *sovárog-ottam* stb., htn. —*ni* v. *sovárog-ani*. Igen vágyakodik, sohajtózva eseng valamiért, különösen gyönyörélniért. Néhutt annyi is mint szigorún él, koplal, nélkülöz. V. ö. **SOVÁR**.

SOVÁRLIK, (sov-ár-ol-ik) k. m. *sovárl-ott*, htn. —*ani*. Héjából, tokjából fejjlik, pl. a dió, mogyoró; máskép: *sovállik*. V. ö. **SOVÁROL**.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

SOVÁROL, (sov-ár-ol) áth. m. *sovárol-t*. A szé-kelyeknél am. bizonyos magvakat, gyümölcsöket héj-jaikból, tokjaikból kifejt. *Diót, mogyorót sovárolni*; máskép az *r*-nek hasonulása után: *sováll. Soválljunk diót*. (Krizsa J.). Egyezik vele a más tájakon divato-sabb *kopácsol* (melynek törzsöke *kopács*, am. héjazat, hámozat); továbbá a vékonyhangu *köpeszt*; rokon hozzát *hoportyag*, mennyiben ez valamely szilárd test-től, nevezetesen faltól elváló héjat, tapaszt, vakolatot jelent. Mindezekben a gyökök zárhangja ajkahang: *hop, kop, köp, sov*. Ezeket összeállítva okszerűleg vélhetni, hogy mindnyájokban alapfogalom a testnek héja, haja, hüvelye (héj, haj, hüv). A *hop* kezdő be-tűje *h* egyfelül a rokon *k*-ra változott a *kop köp* gyö-kökben, másfelül, szintén a hangváltozási szabályok szerént *s*-re a *sovárol* származékban. E szerént a *so-várol* = héjaz, vagyis valaminek héját lehúzza, és *sovárlík* am. héja lefoszlik, mint *kopárlík* am. kopárrá válik.

SOVÁROLÁS, (sov-ár-ol-ás) fn. tt. *sovárolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által va-laki bizonyos magvakat sovárol, azaz, héjaikból kifejt. V. ö. **SOVÁROL**.

SOVÁRSÁG, (sov-ár-ság) fn. tt. *sovárság-ot*, harm. szr. —*a*. Sovárgó állapot vagy minőség.

SÓVETŐ, puszta Pozsony m.; helyr. *Sóvető-re*, —*n*, —*ről*.

SÓVIRÁG, (só-virág) ösz. fn. Lefejtés által finomított (sublimatum) só; továbbá, azon finom só-részecskék, melyek a sós vízből párolgás által el-szállnak, s az érintett testekhez tapadnak.

SÓVÍZ, (só-víz) ösz. fn. Forrásvíz, mely sóré-szeket tartalmaz.

SÓVIZES, (só-vizes) ösz. fn. Sóvizet tartalmazó. *Sóvizes kút, forrás*.

SÓVÍZMÉRLEG, (só-víz-mérleg) ösz. fn. Mér-legnemű eszköz, melylyel a sóvízben létező sórészek mennyiségét meghatározzák.

SÓVIZSGÁLAT, (só-vizsgálat) ösz. fn. Kísér-let, melynél fogva a sóvízben levő sórészek mennyi-ségét bizonyos nemű mérleg által megtudják.

SÓZ, (só-oz) áth. m. *sóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Valamit sóval behint, vegyít, ízletessé tesz; továbbá sós vízben áztat, puhít. *Sózni a levest, húst, turós tésztát. Besózni a disznóhúst, halat. Megsózni a kenyeret. Elsózni valamit* am. mértéken túl sózni. *Sok szakács elsózta a levest*. (Km.). 2) Sóval táplál. *Sózni a juhokat, ökröket*. 3) Átv. népies nyelven, *lesózni a vadat* am. lelőni; *oda sózni*, v. *besózni valakinek* am. mondásával valakinek elevenére találni, nehutt azt is teszi: megverni.

SÓZÁS, (só-oz-ás) fn. tt. *sózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valamit sózunk. L. **SÓZ**.

SÓZATLAN, (só-oz-atlan) mn. tt. *sózatlan-t*, tb. —*ok*. Ami nincsen megsózva. *Sózatlan kenyér, tészta, leves*. Határozóként am. sózás nélkül, sózat-lanul.

SÓZATLANUL, (só-oz-atlan-ul) ih. A nélkül, hogy meg volna szóva.

SÓZÓ, (só-oz-ó) mn. tt. *sózó-t*. 1) Aki sóz, vagy ami által sóznak. *Ételeket sózó szakács. Sózó válu*, melyben a juhoknak sós abrakot adnak. 2) Némely gyümölcsök jelzője. *Sózó körtvély, sózó szilva*. E másod értelemben am. *savazó*, a *sav* gyöktől, minthogy ezen gyümölcsök savanyúak.

SÓZOTT, (só-oz-ott) mn. tt. *sózott-at*. Amit sóztak, megsóztak, besóztak. *Sózott ételek. Besózott disznóhus, hal*. V. ö. SÓZ.

—SÓ, vastaghangon —SÓ, melléknévképző, pl. *fel-só, al-só*; l. —SÓ.

SÖG, (1), l. SÖT.

SÖG, (2). Némely tájnyelven am. *süveg*. Innen: csigafaj, melynek süvegalakú teknője van (*buccinum*).

SÖJ, puszta Nógrád m.; helyr. *Sőj-re, —ön, —röl*.

SÖJTÖR, falu Szala m.; helyr. *Sőjtör-re, —ön, —röl*.

SÖLT, tájdivatosan és némely régiéknél am. *sőt*, pl. egy 1544-iki levélben (Szalay Ág. 400 m. l.) *sölt inkább*. Az *l* csak úgy furakodott közbe, mint *eröltet* és több más szóban.

SÖM, elvont vagy elavult gyök, melyből *sömölcs, sömölcsény, sömör, sömörög, sömörögös, sömörögzik, sömörös* bőrbajokra vonatkozó származékok eredtek. Minthogy a sömölcs és sömör némi csomós alakban tűnnek föl a bőrön; innen *söm* rokon *csöm, hőm, göm, csom* gyökökhöz, melyekből *csömör, csömbölyék, hőmör, gömör, csomó, csomor* mind dudoroságot, csomóságot jelentő szók származtak. Ide tartozik a *szöm* v. *szém* is, mint többé vagy kevésbé csomódad.

SÖMJÉN, (1), l. SEMJÉN.

SÖMJÉN, (2), KEMENES —, RÁBA —, faluk Vas m.; helyr. *Sömjén-be, —ben, —ből*.

SÖMÖCSÉN l. SÖMÖLCSÉNY, és SZÉMÖLCS.

SÖMÖLCS, l. SZÉMÖLCS.

SÖMÖLCSÉNY, fn. tt. *sömölcsény-t*, tb. —*ék*; l. SZÉMÖLCS.

SÖMÖR, (söm-ör) fn. tt. *sömör-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A bőrön tovább harapódzó fakadék neme, mely gyuladással, és kis hólyagocskákkal szokott párosulni, s melyek a kóros bőrt ránczossá, töpörödötté, bibircossá, egyenetlenné teszik. (Herpes, impetigo). Gyökre és alapfogalomra rokon hozzá *csömör*, mely bőr alatti csomósodásokban jelenkezik továbbá *hömör* (*tuberculum*). Azon *ör* *or* képzők szók egyike, melyek ragozáskor a képző hangzóját el nem vetik, mint mások pl. *csöbör csöbröt, vödör vödört, gödör gödröt, túlkör túlkört* stb.

SÖMÖREG, (söm-ör-eg) fn. tt. *sömöreg-ét*, harm. szr. —*je*. l. SÖMÖRÖG, (1).

SÖMÖRFÜ, (söm-ör-fü) ösz. fn. Az el nem szabdalt levelű szironták alneméhez tartozó növényfaj népies neve; szára félre dülő, ágas; levelei tojásdad lánccsásak, nyelesek; másképp szintén köz nyelven: *boglárvirág, békavirág*; növénytani néven: *lángos szironták*. (*Ranunculus flammula*).

SÖMÖRG, l. SÖMÖRÖG, (1), és (2).

SÖMÖRGE, (söm-ör-ög-ö) fn. tt. *sömörge-t*. Gönczy Pál szerint újabb rendszer után a négy főbb porodások (négy főbb hímese) seregébe, és táskások rendébe tartozó növénynem; gömbalaku táskája tejetén kúpalaku kurta bibeszára van; bokkrétája fejér. (Neslia). Faja ö nála: *pallagi sömörge* (*neslia paniculata*); szára felálló, szőrösödő, szárlelő; levelei nyilasláncsásak, épélűek vagy alig fogasak; táskái csaknem gömbalakuak; (Diószeginél: sömörösek, ránczosak); apró virágai sárgák. Diószeginél: *pallagi gomborka* (*myagrurn paniculatum*).

SÖMÖRGÉS, (söm-ör-ög-és) fn. tt. *sömörgés-t*, tb. —*ék*. Szabó Dávidnál am. összevonódás, töpörödés, ránczosodás. Innen „sömörge” v. „sömörög” igének is kell lenni.

SÖMÖRGET, (söm-ör-ög-et) áth. m. *sömörget-tem, —tél, —ett*; par. *sömörges-s*. l. SÖMÖRÖZ.

SÖMÖRGÖS, (söm-ör-ög-ös) mn. tt. *sömörgös-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Sömörögben szenvedő, sömörög-féle bőrküteges.

SÖMÖRGÖZIK, (söm-ör-ög-öz-ik) k. m. *sömörögöz-tem, —tél, —ött*. Sömörgössé lesz, összevonódik, töpörödik, ránczosodik. V. ö. SÖMÖRGÉS.

SÖMÖRÍT, (söm-ör-it) áth. m. *sömörít-élt*, htn. —*ni* v. —*eni*; par. —*s*. l. SÖMÖRÖZ.

SÖMÖRÖG, (1), (söm-ör-ög) fn. tt. *sömörög-öt*, ritkán: *sömörög-öt*, harm. szr. —*je*. Viszketeges hám-lás a bőrön. Néhu: *ebsömörög*. Lásd SÖMÖR

SÖMÖRÖG, (2), (söm-ör-ög) önh. m. *sömörög-tem*, v. *sömörögöt-tem, —tél* v. *sömörögöt-tél, sömörög-ött*; htn. —*ni* v. *sömörög-eni*. l. SÖMÖRGÖZIK.

SÖMÖRÖS, (söm-ör-ös) mn. tt. *sömörös-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Sömörféle bőrküteges. *Sömörös kéz. Sömörös szegecs*, a szegecs növény egyik faja (*erysimum hieracifolium*). V. ö. SÖMÖR.

SÖMÖRÖZ, (söm-ör-öz) áth. m. *sömöröz-tem, —tél, —ött*. Sömörössé v. sömörgössé teszen. V. ö. SÖMÖRÖS.

SÖMÖRÖZÉS, (söm-ör-öz-és) fn. tt. *sömörözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sömörössé tevés.

SÖNNYEDÉK; SÖNNYEDÉKÉS, csalóközi, és Dunán túli tájszók; l. SENYEDÉK; SENYEDÉGÉS.

SÖPÖR, l. SÉPÉR.

SÖPPED; SÖPPEDÉK; SÖPPEDÉS stb. l. SÜPPED; SÜPPEDÉK stb.

SÖPREDEK; SÖPRELÉK; SÖPRIKE; SÖPRÖ; SÖPRÜ stb. l. SÉPREDEK; SÉPRŐ; SÉPRÜ; SÉPRÜKE stb.

SÖPTÉR, puszta Győr m.; helyr. *Süptér-re, —én, —röl*.

SÖR, (1); SÖRÖS; SÖRÖZ stb. l. SÉR; SÉRÉS; SÉRÉZ stb.

SÖR, (2), elavult gyök, melyből *sörte*, és *sörény* származtak; más kiejtéssel *sér*. Rokon hozzá a szegő gyökhangú *ször*, mordvin *czer*; l. SZÖR.

SÖRE, mn. és fn. tt. *söré-t*. Sándor I. értelmezése szerint, hizott barom, pl. ökör, vagy disznó. Szabó Dávidnál hízlalt, hizott, kövér marha. Kállay jegyzékében (Tájszótár) egy farka eladó szarvasmarha, (göboly). Mátyusföldén, különösen a Bukovinából (vagy mint ott nevezik, Görbeországából) a szemczi vásárra hajtott rövid szarvu ökröket és teheneket nevezik söréknék, és nem a magyarhoni hosszú szarvuakat. E különbségnél fogva egyezik vele a túl a Dunán divatos *csira*, azaz, rövid szarvu, honnan, *uraság csirása* am. azon gulyás, ki az úgy nevezett svájczí, azaz rövid szarvu tehenekkel bánik. E szerint a hizottság, vagy vásárra hajtás csak mellékfogalmak, s az eredeti értelem a magyar nyelv után rövid szarvuság volna. V. ö. CSIRA. Egyébiránt eljön a mongolban *sar* v. *sir* (magyar *s*) am. taureau, boeuf, a héberben *sór* am. bos, (arabul szintén *sór*, chaldeai nyelven *tór*, latinul: *taurus*, görögül *ταύρος*), s a héberrel az áll Eichorn, Simon és Winer szótárában: origo vocis non liquet.

SÖRÉD v. **SÖRÉD**, falu Fehér m.; helyr. *Söréd-re*, —én, —ről.

SÖREG, (1), fn. tt. *söreg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Molnár A. szerint *sturio secundus*, mely a kecségének kisebb faját jelenti. Sándor Istvánnál: *accipenser stellatus*. Hanák természetrajzában, tokfaj, melynek csukaforma feje van, szája körül pedig négy szál bajusza; a hátán öt nyeregforma csontkeménységű héja. Az alsó Dunában jó nagyok találtnak, de legnagyobbak a caspiumi tengerben, s a Volga, és Borysthenes folyókban. Halászaink a vizát, tokot, és söréget kételhalaknak nevezik.

Alakra hasonló a *keszeg* és *kecsége* halnevekhez. Oroszul: *sevruga*, s a magyar valószínűen ebből módosult, egyébiránt a németben is előfordul: *Schörgel*.

SÖREG v. **SÖREGH**, falu Gömör m., puszta Pest m.; helyr. *Söregh-re*, —én, —ről.

SÖRÉNY, (sör-ény) fn. tt. *sörény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Némely állatok, nevezetesen a lovak, és orozlánok nyakán növény, s aláfityegő hosszú szőr. *A ló sörényébe kapaszkodva nyargalni. Az orozlán rázza sörényét.*

Gyöke *sör* egy jelentésű a *sörte* gyökével, s rokon hozzá a szélesb értelmű *szőr*. Figyelmet érdemel a persa: *sír*, mely orozlánt jelent, s a török nyelvben is használtatik. Mennyiben a *sörény* és *sörte* kinövését jelentenek, alaphangban és fogalomban rokonaik: *szaru*, és *taré*. Hasonló viszony létezik a latin *crinis*, *crista*, és *cornu*, a német *Haar* és *Horn* között stb.

SÖRÉNYÉS, (sör-ény-és) mn. tt. *sörényés-t* v. —et, tb. —ék. Aminek nyakán sörény van. *Sörényes állatok*, pl. lovak, orozlánok. V. ö. SÖRÉNY. Heltai a bölényt (urus) sörényes ökörnek nevezi. (Kresznerics).

SÖREÖKÖR, (söre-ökör) ösz. fn. Némelyek szerint am. hizott, vágószékre való ökör. Mátyusföldén: kurta szarvu ökör; túl a Dunán: *csiräökör*. V. ö. SÖRE.

SÖRÉSZ, (söre-ész) fn. tt. *sörész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Széles ért. hizott szarvasmarhával kereskedő. Szorosb ért. aki kurta szarvu ökrökkel, tehenekkel kereskedik, milyeneket Bukovinából falkánként szoktak a szemczi vásárra hajtani. V. ö. SÖRE.

SÖRÉT, fn. 1. SÉRÉT.

SÖRETEHÉN, (söre-tehén) ösz. fn. L. SÖRE alatt.

SÖRGÖLÖDIK, 1. SÜRGÖLÖDIK.

SÖRNYE, falu Somogy m.; helyr. *Sörnyé-re*, —n, —ről.

SÖRÖS, 1. SÉRÉS.

SÖRTE, (sör-te) fn. tt. *sörté-t*. Keményebb, és vastagabbféle fölmervedő szőr a disznónemű állatok orján, azaz, hátán. *Fekete, szürke, fakó sörte. Sörtéből meszelőt, kefét kötni.* Különösebben a vaddisznó kemény, hasadt végű szöre, melyet dühében felborzogat. Átv. gúnyos ért. igen durva szálu haj. Növénytanban, sörtéhez vagy szörhöz hasonló, de igen me-rev kiemelkedések a növények külbőrén. (Erdészeti Műszótár). Némely tájakon: *sérte*.

Gyöke *sör* v. *sér* egy jelentésű a *sörény* fn. gyökével. Mi képeztetését illeti, hasonló a *serte-perde*, szókhöz, melyekben a *t* átalakult *d*, *serde-perde*, mely hasonlatnál fogva a *sörte* is am. *sörde* az elavult *sörd* törzsöktől. V. ö. SERTEPERTE; és SÖRTVÉLY. Rokonságait 1. SZÖR alatt.

SÖRTECSÉK, (sörte-csék) ösz. fn. Növénynem az együttnevezők seregéből, s nősözvegyek rendjéből; vaczka kopasz; fészke födelékes; virága sugaras; porhonai csövének alsó részéből apró sörteféle szá-lak nyúlnak le, honnan a neve. (Inula). Fajai több-félék: *örvény*-, *selymes*, *lapály*-, *balha*-, *fűzlevelű*, *borzas*, *jószagu*, *hengeres*, *kardos sörtecsék*.

SÖRTEHAGYMA v. —**HAJMA**, (sörte-hajma) ösz. fn. 1) A sörteszálaknak a húsban levő vastagabb vége vagyis gyöke. 2) A növénytanban a hagyma, helyesebben hajma növénynek, különösen a leveletlen tökocsányú, s ernyőjökön toktermők alnemének egyik faja; hímzárai mind árrformák, tövön szélesek; tökocsánya hengeres; levelei serteszálalak, hegyesek, szemszörösen fűrészesek; szirmai csorbahegyűk. (Allium setaceum).

SÖRTEHAJÚ v. —**HAJU**, (sörte-hajú) ösz. mn. Kinek igen vastag, kemény, borzas szálu haja van. *Sörtehajú négerek*.

SÖRTELY, (sör-te-ely) fn. tt. *sörtély-t*, tb. —ék. Pápa vidékén disznóhátán termő kemény szőr. (Matics Imre). Ugyanaz 'sörte' szóval. Néhutt *sörtély* is.

SÖRTÉS, (sör-te-es) 1) mn. tt. *sörtés-t* v. —et, tb. —ék. Aminek sörtéje van. *Sörtés állatok*. Átv. *sörtés növények*. 2) Mint fn. tárgyasete: *sörtés-t*, tb. —ék. Népileg diszesebben szólva am. disznó. *Sörtéseket hízlalni. Sörtés-hús*. V. ö. DISZNÓ.

SÖRTEVAD, (sörte-vad) ösz. fn. Vadászok nyelvén így hívják a vaddisznót.

SÖRTVÉLY, (sör-t-v-ély) tt. *sörtvény-t*, tb. —*ék*.
L. SÖRTE. A *sörte* és *sörtvény* oly viszonyban állanak egymáshoz, mint *körte* és *körtvény*. Mindkettőt úgy elemezhetjük, ha fölteszszük, hogy törzseik *körd*, és *sörd* elavult igék, melyekből egyfelül lettek *kördö* *sördö*, *körde* *sörde*, *körte* *sörte* igenevek, másfelül *kördeve*, *sördeve* régies igenevek, s ezekből *kördevély* *sördevély*, *körtvény* *sörtvény*, s öszvehúzza : *körtvény sörtvény*. Képeztetésre hasonló a gör gyökü *görvély*.

SÖT, elvont gyök ; l. SÖTÉT alatt.

SÖT, kötszó. 1) Az előbbi mondatban foglalt állítást vagy tagadást nem csak helyben hagyja, hanem annál még többet is állít vagy tagad. *Od' adnám mindenemet, söt véretem is kiontanám érte. Nem ehetem, söt nem is nézhetem ezen ronda ételt.* 2) Az előbbi viszonymondatnak ellenkezőjét köti öszve. *Nem hogy sokan volnánk, söt igen is kevesen vagyunk. Azt mondják róla, hogy fősvény, söt igen is adakozó. Gondolod, sajnálom a dolgot? Söt szívemből örülök rajta. Nem csak nem ellenezte, hogy fia elutazzék; söt maga sürgette, s uti költséggel bőven ellátta őt. Nem ismerem őt, söt még nevét sem hallottam soha. Dehogy halt meg, söt a legjobb egészségnek örül. Jó bor ez? Dehogy jó, söt fölötte rossz.* A régiéknél gyakran *sög*. „Felele^h a szent apostol: Vaj ne! sög ezt parancsolom, hogy sinkinek ne árthass.“ „Kezeivel is megillettetheti embör, sög a bötüknek formájok szerént el is vakarhatja és törölheti embör.“ „Mikoron akará a papnak sög az úris-tennek áldoznia.“ Debreczeni Legendáskönyv.

Mint hogy a régiéknél, *sög*' alakban is fordul elé, melyből a *söt* (a *g*-nek *t*-vé változtával) épen úgy módosult mint, esmeg'-ből lett *esmé*t v. ismét, tehát úgy látszik a *sög* öszve van húzva ezekből : *s még* (= és még), legalább e mondatnak értelmét adja vissza, és megfelel neki a német *sogar* (so—gar), pl. *od' adnám mindenemet, sög v. söt (s még) véretem is kiontanám érte. Nem ehetem belőle, sög (s még) nem is nézhetem.* A régi magyar Passióban *isöt*, (Toldy F. kiadása 44. lapon), melyben az *és* szócska egészen megvan. A nyelvcsokás nem csak egyes szókat szeret öszvehúzni, pl. *hová = há, kovács = kács, tudom = tom*, a helynevekben *falva = fa*, stb. hanem két-három szót is rövidítve együvé köt, pl. *metsz vele?* mit teszsz vele? *metszek mit teszsz? mineksam*, minek is mondjam? Egészen rokon elemekből olvadt össze a *ság ség* (= es-eg, és-még) képző is. L. az Előbeszédet 126—128 lapokon.

SÖTÉT, mn. és fn. tt. *sötét-et*. 1) Világosság nélküli. Időszakra vonatkozva : *sötét éj*, midőn a nap sugarai egészen eltűnnek; *korom sötét éjszaka*, midőn a csillagokat is felhők borítják. Helyeket illetőleg : *sötét pincze, sötét verem, barlang*, hová a nap sagarai be nem hatnak. *Sötét van, mint a zsádkban. Mint a pokol, oly sötét. Oly sötét van, hogy a kalán is megállana benne.* (Km.). *Sötétben tapogatózni*. 2) Homályos, vékonyan szürkülő, kevés világossága. *A his ablaku szobák sötétek. Sötét estve. Fellős, ködös, sötét napok. Sötét felhők borítják az eget.*

„Sötét az éj, sötét a vár
Szép álmok közt a lét enyhül;
Arany széken gonddal tele
Csak a király álmatlan ül.“
Kisfaludy Károly.

„Sötét olajfák illatos hűsében
Ül a bús vándor, köny ragyog szemében.“
Ugyanaz.

3) A színeknek azon árnyalata, midőn eredeti élénkségök hiányzik, s némileg homályosak, ellentéte : *világos. Sötét kék posztó. Sötét vörös kendő. Sötét zöld fülelelek. Sötét pej ló, sötét szürke paripa.* 4) Átv. komor, kinek arczát mintegy felhő borítja. *Sötét homlok. Sötét gondok.*

Ha a *söt* gyököt *sát* gyökkel (sátor' szóban) rokonítjuk, mely a szanszkrit *csahád* (= föld, takar) szóval teljesen egyezik : innen 'sötét' valami földöt, takartat jelentene. Más vélemény szerént, s magát a magyar nyelvet vevén alapul, minthogy a sötétség a világosságnak vagy teljes, vagy igen nagy hiányát föltételezi, melynek eredménye, hogy miatta a tárgyakat vagy épen nem, vagy legalább kellőleg s tiszta élénk színeikben nem látjuk : ezen alapfogalomnál fogva úgy véljük, hogy *sötét*, másképen : *setét* öszvetett szó a tagadó *se*, és a *tet* alkatrészekből. A régies *tet* v. *tetik* am. a mai *tetszik*, videtur, apparatus, (látszik), és így a *se-tet* am. non videtur, non apparatus (nem látszik) v. non apparens (nem látszó). A *se*-ből a magashangu tet előtt lett némely szójárásokban : *sö*, mint a mélyhanguak előtt *so*, pl. *sohol, soha, sohonna*. Végre a *tet* megnyúlt, mi nyelvünkben a *t* előtt álló magánhangzókkal kivált a szók végén nem ritkán történik, pl. *korlát, korczolat, fuvát, szemét, menyét* stb. A *tet*-ből származott *tetű* (vertex) is valaminek azon része, mely leginkább s legtávolabbra látszik. Megfelel neki a magasat jelentő *fe*, melyből *fej fel* származtak, s valószínűen a *fény* is, mennyiben a világosság fölülről jön, s legállandóbb fényben az örök havassok *tetűi*, azaz *fejei* ragyognak. Egyébiránt hasonló hozzá a német : *Schatten*, és hellen : *σκιος, σκοτία, σιά* stb. V. ö. SÁTOR.

SÖTÉTBARNA, (sötét-barna) ösz. mn. Homályosabb barna színű, mely a feketéhez közeledik. *Sötétbarna ló.* V. ö. BARNA.

SÖTÉTBARNÁS, (sötét-barnás) ösz. mn. Sötétbarna színhez közeledő, a világos és sötétbarna színű között álló. *Sötétbarnás arczbör.*

SÖTÉTÉDÉS, (sötét-éd-és) fn. tt. *sötétédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Időszaknak, vagy bizonyos térnek, testnek állapota, midőn világossága fokonyként fogyatkozik, vagyis sötétté leszen. *Estveli sötétédés. A szoba sötétédése*, midőn az ablak-függönyöket leeresztik, vagy a mécs világa mindinkább fogy. V. ö. SÖTÉT.

SÖTÉTÉDIK, (sötét-éd-ik) k. m. *sötétéd-tem*, —*tél*, —*ét*. 1) Világossága fokozatosan fogyatkozik, múlik. *Sötétedik az idő, midőn a nap lement. Sötétedik*

a kivilágtott terem, midőn a csilárok, gyertyák egymás után elalusznek. Messze sötétedik már a Ság teje. (Berzsenyi). 2) Valaminek színe homályossá lesz, előbbi élénkségét veszti. *Sötétedik a haja. Sötétednek a fák levelei.* 3) Átv. komorodik, kedvetleneedik. *Arca, homloka sötétedik. Igekötőkkel: besötétedik, elsötétedik, megsötétedik. V. ö. SÖTÉT.*

SÖTÉTÉLLIK, (sötét-el-el-ik) l. **SÖTÉTLIK**.
SÖTÉTELMŰ v. —**ELMŰ**, (sötét-elmű) ösz. mn. Komor kedvű, kinek homlokát, arczát a búnak, gondnak, szomorúságnak felhői borítják, búskomor.

SÖTÉTELMŰSÉG v. —**ELMŰSÉG**, (sötét-elműség) ösz. fn. Komor kedvűség, búskomorság, a kedélynek állapota, vagy tulajdonsága, midőn, mint mondjuk, mindent sötét színben lát.

SÖTÉTEN, (sötét-en) ih. Sötét állapotban.

SÖTÉTES, (sötét-es) mn. tt. *sötétes-t v. —et, tb. —ek.* Sötét állapothoz közeledő, homályos, kelleleg nem világos. *Sötétes szoba. Sötétes szín.* Átv. kevésbé elkomorodott, nem oly jó kedvű, mint lenni szokott, nem derült. V. ö. **SÖTÉT**.

SÖTÉTÍT, **SÖTÉTIT**, (sötét-it) áth. m. *sötétített, par. —s, htn. —ni v. —eni.* Sötétít tesz; szokott, vagy kellő világosságtól megfoszt. *A kormos, vagy fekete posztóval bevont falak sötétítik a lakot. Haját, bajszát festékekkel sötétíti.* Átv. komorrá, rosz kedvűvé tesz. *Búk, gondok sötétítik homlokát. Igekötőkkel: besötétít, megsötétít.*

SÖTÉTÍTÉS, **SÖTÉTITÉS**, (sötét-it-és) fn. tt. *sötétítés-t, tb. —ek, harm. szr. —e.* Cselekvés, mely által valami sötétté lesz. V. ö. **SÖTÉT**.

SÖTÉTKÉK, (sötét-kék) ösz. mn. Többé vagy kevésbé homályos, nem élénk, nem világos színű kék. *Sötétkék posztó, vászon, papír. Sötétkékre festett szoba. V. ö. KÉK.*

SÖTÉTLIK, (sötét-el-ik) k. m. *sötétt-étt, htn. —eni.* 1) Sötétnek látszik. *Ha sötétlenek a távol hegyek, eső lesz.*

„A sötétlő véres kard
Síkra inti a magyart.“

Kisfaludy K.

2) **L. SÖTÉTÉDIK**. Használtatik a képzőnek kettőztetésével is: *sötéteellik.*

SÖTÉTPEJ, (sötét-pej) ösz. fn. Mondjuk lóról, melynek pej színe sötétbe megy által. V. ö. **PEJ**.

SÖTÉTPIROS, (sötét-piros) ösz. mn. Nem élénk, nem világos, hanem homályos színű piros. *Sötétpiros cseresnye, meggy. V. ö. PIROS.*

SÖTÉTSÁRGA, (sötét-sárga) ösz. mn. Homályos sárgaszínű. *Sötétsárga arczbőr. Sötétsárga ló. V. ö. SÁRGA.*

SÖTÉTSÉG, (sötét-ség) fn. tt. *sötétség-et, harm. szr. —e.* Sötét állapota vagy tulajdonsága valaminek; világosság hiánya. *Éji sötétség. Sötétségben tapogatózni. A hajnal elűzi az éj sötétségét.* Bibliai nyelven, *sötétség fejedelme* am. ördögök főnöke. Átv. ho-

mály, mely az emberi belátás elől bizonyos ismeretek tárgyait eltakarja; tudatlanság, elmei vakság. *Sötétségben élő népek. Sötétséget osztató bölcsészet.*

SÖTÉTSÉGES, (sötét-ség-és) mn. tt. *sötétséges-t v. —et, tb. —ek.* Igen sötét. *Sötétséges éj; sötétséges barlang.*

SÖTÉTSZÍN, (sötét-szín) ösz. fn. Kevéssé világos, a feketéhez közeledő szín; homályos szín. Melléknévként am. sötétszínű.

SÖTÉTSZINŰ v. —**SZINŰ**, (sötét-színű) ösz. mn. A feketéhez közeledő színű.

SÖTÉTSZÖG, (sötét-szög) ösz. mn. Homályos, a feketéhez közeledő szög színű. *Sötétszög haj. V. ö. SZÖG.*

SÖTÉTSZÜRKE, (sötét-szürke) ösz. mn. Homályos szürke, mely barna színnel van keverve. *Sötétszürke paripa. V. ö. SZÜRKE.*

SÖTÉTTISZTA, (sötét-tiszta) ösz. mn. és fn. Ami a világosság és árnyék vegyülékét mutatja.

SÖTÉTŰL, (sötét-ül) önh. m. *sötétül-t.* Lásd **SÖTÉTÉDIK**.

SÖTÉTÜLÉS, **SÖTÉTÜLÉS**, (sötét-ül-és); l. **SÖTÉTÉDÉS**.

SÖTÉTVÁGAT, (sötét-vágat) ösz. fn. Az erdőmivelésben oly vágat, midőn az erdőnek valamely részét nem vágják ki egészen, hanem jó sűrűn magnak vagy épületfának is való szálakat lábön hagynak.

SÖTÉTVÉRÉS, (sötét-vérés) ösz. mn. Homályos színbe átmenő veres, haragos veres. *Sötétveres posztó. Sötétveres bor, vér. V. ö. VÉRÉS.*

SÖTÉTZÖLD, (sötét-zöld) ösz. mn. Homályos zöld; másképp: haragos zöld. *Sötétzöld falevelek. V. ö. ZÖLD.*

SÖVEG, régiesen és tájdivatosan am. süveg; l. ezt.

SÖVÉNY, (söv-ény) fn. tt. *sövény-t, tb. —ék.* Tulajdonképen ágakból, vesszőkből, galyakból font kerítés, melyet belfák gyanánt karók tartanak együvé. *Fűzfa, rekettye, kökényfa sövény. Sövényt fonni. Sövényfal, sövényház, sövénykerítés, sövénykapu. A száraz sövényt elégetni. Jó lécz jó sövényt tart. (Km.). Jó hírt nevet nem gátolja sövény. (Km.). Legjobb szomszéd a jó sövény. (Km.). Tűz ellen sövény. (Km.). A haszontalan sőt veszélyes védelemről mondják, mint-hogy a száraz ágakból álló sövény könnyen tüzet fog. *Más sövénye alatt halt meg. (Km.).* Nem tulajdon értelemben így hívják az élő v. eleven kerítést is, ha bár ez többnyire csak mintegy magamagától fonódik össze.*

Mint-hogy a sövény, alapfogalmánál fogva, szövédéket, fonadékot jelent, legvalószínűbb, hogy gyöke *söv v. sö* egy a *szöv v. sző* gyökkel, és sajátlag am. *szövény*. Hasonló fogalmi viszony van a szláv *pletem* (= fonok, szövök) és *plot* (= sövény) között.

SÖVÉNYÉL, (söv-ény-él) áth. m. *sövényél-t.* Sövénynyel kerít, kertel. *Sövényelni az aklot, karámot, szérút.*

SÖVÉNYÉLÉS, (söv-ény-él-és) fn. tt. *sövényélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sövénynyel bekerítése valamely térnek.

SÖVÉNYÉZ, (söv-ény-éz) m. *sövényéz-tem*, —*tél*, —*étt*. L. **SÖVÉNYÉL**.

SÖVÉNYÉZÉS, (söv-ény-éz-és) I. **SÖVÉNYÉLÉS**.

SÖVÉNYÉZET, (söv-ény-éz-et) fn. tt. *sövényézet-et*, harm. szr. —*e*. Kerítés gyanánt szolgáló összes v. nagyobbterjedelmű sövénymű; rövidebben: *sövényzet*; mely már Szabó Dávidnál is előjön.

SÖVÉNYFAL, (sövény-fal) ösz. fn. Sárral be tapasztott, s falul szolgáló sövény. *Némely vízenyős, árvíz jártá tájakon a házaknak sövényfalaik vannak.*

SÖVÉNYFALVA, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÖVÉNYFONADÉK v. —**FONAT**, (sövényfonadék v. —fonat) ösz. fn. Egyes fonat a sövényből.

SÖVÉNYGÁT, (sövény-gát) ösz. fn. Gát, melynek egyik, vagy mindkét oldalát sövényféle fonadék képezi.

SÖVÉNYHÁZ, (sövény-ház) ösz. fn. Ház, melynek falai sövényből vannak.

SÖVÉNYHÁZA, falu Győr, puszta Csongrád m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÖVÉNYJOG, (sövény-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki bizonyos tért sövénynyel bekeríthet; vagy szomszédja felől teljes elzárás és minden szolgalmat megszüntetése végett sövényt húzhat; vagy valamely közös sövényt se egyik se másik szomszéd meg nem sérthet stb.

SÖVÉNYKARÓ, (sövény-karó) ösz. fn. Karók, melyeket a földbe vernek, hogy a sövényfonadékok együvé tartsák.

SÖVÉNYKERÍTÉS v. **SÖVÉNYKERT**, (sövénykerítés v. —kert) ösz. fn. Sövényből álló kertelet.

SÖVÉNYKÚT, puszta Fehér m.; helyr. —*kút-ra*, —*on*, —*ról*.

SÖVÉNYSZÉG, erdélyi falu Kőhalom székben; helyr. —*szég-re*, —*én*, —*ról*.

SÖVÉNYTELEN, (söv-ény-telen) mn. tt. *sövénytelen-t*, tb. —*ék*. Sövény nélkül levő; ami sövénynyel bekerítve nincs. *Némely kertek sövényesek, némelyek sövénytelenek.* Határozóként am. sövény nélkül.

SÖVÉNYVESSZŐ, (sövény-vessző) ösz. fn. Vessző, melyből sövényt fonnak, vagy, mely sövénynek való.

SÖVÉNYZET, I. **SÖVÉNYÉZET**.

SPÁCZA, falu Pozsony m.; helyr. *Spáczá-n*, —*ra*, —*ról*.

SPANYOL, fn. és mn. tt. *spanyol-t*, tb. —*ok*. 1) Spanyolország lakosa, polgára. (Hispanus). 2) Spanyolországhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Spanyol szigetek, gyarmatok. Spanyol nyelv, szokások, viseletek. Spanyol juhok, spanyol gyapju.* 3) Ami ezen országból eredt, vagy ott különösen divatozik, diszlik. *Spanyol meggy, spanyol viasz. Spanyol köpeny, saru, szakál. Spanyol lóhere.* Némely régiek szerint: *spa-*

nyor. Francia nyelven mint fn. *espagnol*, maguk a spanyolok nyelvén szintén: *español*. Spanyolország francziául: *Espagne*, a latin *Hispania* után; ez pedig *Spanija* névből származott, melyről úgy vélekednek a tudósok, hogy azt a phónicziaiak adták volna a tartománynak.

SPANYOLHON, (spanyol-hon); **SPANYOLHONI**, (spanyol-honi) I. **SPANYOLORSZÁG**; **SPANYOLORSZÁGI**.

SPANYOLLÓHERE, (spanyol-ló-heré) ösz. fn. A baltaczimék neme alá tartozó takarmányféle növényfaj népies neve; szára felálló, nyulánk; levelei szárnyasak; levelkéi ékformák, kopaszak; virága füzéres, és pirosló; máskép szintén köz néven: *szamárhéhere, varjúborsó*; növénytani néven: *takarmánybaltaczim.* (Hedysarum onobrychis).

SPANYOLMAJOR, puszta Fejér m.; helyr. *Spanyolmajor-ba*, —*ban*, —*ból*.

SPANYOLMEGGY, (spanyol-meggy) ösz. fn. A meggy nevű gyümölcsnek egyik nemesebb faja, mely Spanyolországból származott által hazánkba. V. ö. **MEGGY**.

SPANYOLORSZÁG, (spanyol-ország) ösz. fn. Délnyugoti Európában fekvő, jobbára tengerekkel övedzett, s a szárazfölddel csak Franciaország, és Portugallia felől érintkező ország.

SPANYOLORSZÁGI, (spanyol-orzági) ösz. mn. Spanyolországot illető; ottan termett; arra vonatkozó stb. *Spanyolorzági gyapju, borok.*

SPANYOLÓS, (spanyol-os) mn. tt. *spanyolos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Spanyolok szokásaira, erkölcsére mutató. *Spanyolos viselet, divat.*

SPANYOLPEJ, (spanyol-pej) ösz. mn. I. **SÖTÉTPEJ**.

SPANYOLRUTA, (spanyol-ruta) ösz. fn. A spanyol hegyeken termő kerek levelű rutafaj; a szagos rutához hasonló, de annál minden részeiben kisebb. (Ruta montana v. sylvestris).

SPANYOLSÓSKA, (spanyol-sóska) ösz. fn. Így hívják néholt a kerti sóska. L. **SÓSKA** alatt.

SPANYOLUL, (spanyol-ul) ih. 1) Spanyol nyelven. *Spanyolul érteni, beszélni, írni.* 2) Spanyolok módjára, szokása szerint, spanyolosan.

SPANYOLVIASZ, (spanyol-viasz) ösz. fn. Gyan-tanemű, a tűznél olvadékonny, vékony rúddá alakított, és szinezett tömör test, melyet levelek s holmi egyebek peccételésére szokás használni; máskép: *peccétviasz*.

SPÁRGA, fn. tt. *spárgá-t*. 1) Lásd **NYÚLÁRNYÉK**. Újabb időben: *csirág*. Görög-latinul: asparagus (*ἀσπάραγος*). 2) Sodrott vagy körmön font vékonyabbféle zsineg, holmit megkötni való. Görög eredetű; e szerint *σπάραγον* am. kötöző valami, (Windel, fascia), és *σπάρω* am. bengyelem (einwickeln). L. **ZSINEG**.

SPÁRGAÁGY, (spárga-ágy) ösz. fn. Kerti ágy, melyben nyalánkságnak való spárgát, vagyis nyúlárnyékot természetnek. V. ö. **NYÚLÁRNYÉK** v. **CSIRÁG**.

SPÁRGABORSÓ, (spárga-borsó) l. SPÁRGA-KEREP.

SPÁRGAFÉDŐ, (spárga-fédő) ösz. fn. Köcsögforma, fenekén üres, s csúcsán likas cserépedény, melylyel a spárga csíráit befödik. V. ö. SPÁRGA.

SPÁRGAFOGÓ, (spárga-fogó) ösz. fn. Fogóforma asztali eszköz, melylyel a feltálat spárgát kiszedik.

SPÁRGAFŰ, (spárga-fű) ösz. fn. Tájdivatosan am. spárga; l. ezt.

SPÁRGAKEREP, (spárga-kerep) ösz. fn. Növényfaj a kerepek neméből; szára szőrös; levelei kopaszak; kocsányi két-három viráguak, hüvelyei görbék, púposak; virága sárga. (Lotus edulis). Köznépiesen: *spárgaborsó*.

SPÁRGALÉ, (spárga-lé) ösz. fn. Tejfölös, vajas, tojásos stb. lé, melyben a spárgát étkül elkészítik és feltálatlják.

SPÁRGAMAG, (spárga-mag) ösz. fn. 1) A spárgának, vagyis nyúlárnyéknak magva. 2) Szőrös kandilla' nevű növény; másképp szintén köznyelven: *fekete kömény, paraszt bors; fekete mák*.

SPÁRGASALÁTA, (spárga-saláta) ösz. fn. Spárga gyanánt elkészített saláta. A spárgáról nevezett finomabb saláta.

SPÉHELY, fn. tt. *spéhely-t*, tb. — *ék*. Faszeg. A német *Spache*-ből csavarított szó.

SPÉKÉL, m. *spékél-t*; SPÉKÉLÖTÜ, l. SZALONNÁZ; SZALONNATÜ.

SPENÁT v. SPINÁT, fn. tt. *spinát-ot*, harmaszr. — *ja*. L. PARAJ alatt. A latin *spinacia* szóból eredett; ennek pedig törzsöke alkalmasint *spina*, mely tüskét jelent.

SPIKINÁRD, fn. tt. *spikinárd-ot*. Levendulafaj, mely a szagostól abban különbözik, hogy füzére rövid, tömött, leveles. Egész neve *spikinárd levendula*. (Lavandula stoechas). A *spikinárd* név alkalmasint a *stoechas*-ból csavarodott el.

SPINÁT, l. SPENÁT.

SPONGYIA, fn. tt. *spongyiá-t*. A görög-latin *spongia* szó módosulata. L. SZIVACS.

SRÉT, l. SÉRÉT.

SRÓF; SRÓFOL; SRÓFOS, lásd CSAVAR; CSAVAROL; CSAVAROS.

STAFÉTA, fn. tt. *stafétá-t*. Lovasposta, sebesposta. Olaszul: *staffetta*, francziául: *estafette*, németül: *Staffette* v. *Stafette*, az olasz *staffa* szótól, mely am. kengyel.

STÁJER, fn. és mn. tt. *stájér-t*, tb. — *ok*. 1) Stájersorság lakosa. 2) Stájersorságot illető, arra vonatkozó, onnan való stb. *Stájér vas művek. Stájér kappanak*.

STÁJERORSZÁG, (stájér-ország) ösz. fn. Vasvármegye és Horvátország nyugoti oldalán fekvő, s az osztrák birodalomhoz tartozó koronaország.

STANYÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Stanyócz-on*, — *ra*, — *ról*.

STATUS latin szó; tt. *status-t*, tb. — *ok*. Lásd ÁLLAM, ÁLLADALOM.

STIRIA, l. STÁJERORSZÁG.

STOLA, falu Szepes m.; helyr. *Stolá-n*, — *ra*, — *ról*.

STOMFA, mváros Pozsony m.; helyr. *Stomfá-ra*, — *n*, — *ról*.

STOÓSZ v. STÓSZ, mváros Szepes m.; helyr. *Stósz-on*, — *ra*, — *ról*.

STRÁZSA, (1), fn. tt. *strázsa-t*; STRÁZSAHÁZ; STRÁZSÁL; STRÁZSAMESTER, l. ŐR, ŐRÁLLÓ; ŐRS, ŐRHÁZ; ŐRT ÁLL; ŐRIZ; ŐRMESTER. Mint alakjából kitünik, idegen eredetű szó, népies kiejtéssel: *istrázsa, estrázsa*. Eredete alkalmasint a görög *στρατεια*, mely hadi szolgálatot jelent; innen ment át a szláv nyelvbe is *sztrazsca, sztrazsnyik*.

STRÁZSA, (2), falu Nyitra m.; erdélyi falu Alsó-Fehér m.; helyr. *Strázsa-ra*, — *n*, — *ról*.

STRIDÓ, mváros Szala m.; helyr. *Stridó-ra*, — *n*, — *ról*.

STRUCZ, fn. tt. *strucz-ot*. A görög-latin *struthio*-ból származott szó. Afrika, Arabia, és India sivatag pusztáin lakó legnagyobb madárnem; nyaka igen hosszú, melyet, valamint testének nagy részét, sűrű fehér szőr takarja. Szárnyai, és farka szép fehér tollakkal ékeskednek, de vannak feketék, és szürkék is. Lábai igen hosszúk, és gyorsfutók. Nagyszerű tojásait részént maga, részént a forró nap melege költi ki. (Struthio camelus). E nemhez tartoznak az *amériкаи strucz* (struthio rhea), és a *kazuar* (struthio casuarius).

STRUCZTOJÁS, (strucz-tojás) ösz. fn. A struczmadárnak tojása, mely nagyságra gyermekfejhez hasonló.

STRUCZTOLL, (strucz-toll) ösz. fn. A strucz farkában és szárnyaiban levő fehér, vagy szürke, vagy fekete tollak, melyek közül ez utolsók, ritkaságuk miatt, legdrágábbak.

SU, elvont természeti hang és gyökelem, mely több hangutánzóknak alapul szolgál, milyenek: *suba, sudam, sudamlík, sudar, sudít, ság, suh, suhad, suhan, suhancz, suháng, suhít, suhog, sujt, suppan, suly, sulyok, supra, sus, susog, sustya* stb. Különösebben *suhan, sugár* szókban egyezik a *se, si* gyökökkel, *sebes* és *siet* szókban; valamint a megfordított *os* gyökkel, *oson* és *es* gyökkel, *esik* szóban stb. A szanszkritban *szu* v. *szú* gyök am. werfen, schiessen stb.

SUBA, fn. tt. *subá-t*. 1) A régi nyelvelmékek szerént, nemesebb szörméből, vagyis szőrös állati bőrből csinált, vagy azzal bélelt, szegélyezett hosszú felső köntös. 1567. évről Kornis Dora nászruhái között olvassuk: *Egy vont aranyhölgy suba. Egy nyest suba, kinek kamoka a fele*. 1561. év. Büky Mihály ingóinak öszveírásában: *Rókamál suba, rókahát suba, nyest suba*. 1558-ban Eszényi Chiapj (Csapi?) Eufrosina nászruhái között: *Egy veres karmasin atlacz suba, hachoka (haczoka) módra nyesttel bélelt*. Ily finom subára vonatkozók e közmondatok: *Bolond-*

nak guba, nem szép suba. Ne nézd a szép subát, de vizsgálj az elmét. E régi emlékekben a subát a kőntöstől és haczokától megkülönböztetik (I. Magyar Nyelvemlékek II. köt.). *Abasuba* régi magyar öltöny. 2) Mai korban némely tájakon, s a székelyeknél is juhbőrből készített hosszú bunda-féle öltözet. Kemenesalon felöltő, felsőruha. *Ritka suba gallér nélkül.* (Km.). *Terem az ember, mint a subagallér.* (Km.). Némely tájakon guba-féle felső ruha. Innen a közmondat: *suba nem bunda.* A legtöbb tájszólások szerint ujjatlan hosszú felső ruha. Teljesen egyezik vele a mongol *szuba* v. *czuba* (une espèce de manteau qui n'a point de manches); rokonok hozzá a felső német *Schaube*, cseh *czuba*, olasz *giubba*. V. ö. ZUBONY, GUBA.

SUBICZA, (sub-i-cza) kicsiny. fn. tt. *subiczá-t*. Kis suba, mely csak a testnek felső részét takarja, melyet némely tájakon a nők ház körül szoktak viselni; továbbá, kis juhászbunda, melyet néhány alsó rendű nők hordoznak. A régiebb iratokban, mint suba is, szintén előfordul. „Továbbá az én zöld subiczám is ott az bér-(bőr-) málhában vagyon, kérlek hogy küldj meg vagy ez kocsiától, vagy valakitől hamarabb lehet.” (Levél 1544. évből. Szalay Ág. 400 m. 1.).

SUD, elvont gyök, melyből *sudam*, *sudamos*, *sudamlík*, *sudít* hangutánzók származnak. Ide tartoznak az átvitt értelmű *sudar*, *sudaras* is, mennyiben a suhógó vesszőhöz némileg hasonló jelentenek. Mint hangutánzó rokon hozzá *suh*, melyből *suhad*, *suhancz*, *suhé*, *suhint*, *suhog*, *suháng* eredtek. V. ö. SU.

SUDAM, (sud-am) elavult törzsök, melynek közvetlen származékai: *sudamlík*, *sudamos*. Alapértelménél fogva jelenti azon suhanó állapotot, melyben némely testek vannak, midőn sebesen mozognak, elhaladnak. Képeztetésre rokonai a szintén mozgásra vonatkozó *futam*, *folyam*, *roham*.

SUDAMLIK, (sud-am-ol-ik) k. m. *sudaml-ott*, htn. — *ani*. Suhogva és sebesen halad, távozik, repül, lövellik. *Kisudamlani a házból. Besudamlani a szomszéd szobába. Alattomban elsudamlott.* Rokon hozzá a szintén hangutánzó *surran*, *suhan*, *suttyan*; néhány: *sudamlík*. Egyébiránt v. ö. SUD.

SUDAMOS, (sud-am-os) mn. tt. *sudamos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Ami könnyen sudamlík, elsuhan, eltünik. *Sudamos nyíl.*

SUDAR v. SUDÁR, (1), (sud-ár) fn. tt. *sudár-t* v. *sudar-at*, tb. *sudár-ok* v. *sudar-ak*. 1) A növény-szárak, különösen a faágak teteje, hegye. *Fák sudarai.*

„Nem csökken az által húnok birodalma,
Hogy kétfelé oszlik tetején hatalma;
Még terepélyesebb a fa, ha két águ,
Noha egy sudar tán nagyobb magasságu.“
Buda halála. (Arany J.).

A bokroknak csak sudaraik látszanak az árvizből. Innen átv. ért. *torony sudara*, *árbocza sudara*, *szarv sudara*. 2) Lószőrből való fonadék, melyet az ostor végére kötnek. *Ostor sudara*. *Sudarral megpecszenteni*

a lovat. Innen átv. ért. a kútgémről lelógó rúd, más-kép: *ostor*, *kútoszor*, melynek alsó végén a vedret tartó kankalék lóg.

Első, s tulajdon értelménél fogva hangutánzó, minthogy a hajlékony ágak, vékony növény-szárak természetöknél fogva suhogásra hajlandók, és képesek. Többi jelentései átv. értelműek, mennyiben a sudárnak vékony vagy felmagosodó tulajdonsága vétegetett hasonlati alapul. V. ö. SUGÁR.

SUDAR v. SUDÁR, (2), (sud-ár) mn. tt. *sudár-t* v. *sudar-at*, tb. *sudar-ak* v. *sudar-ok*. 1) Növényeket illetőleg, vékonyan felnyúló növesű, hajtásu, hajlékony száru. *Sudárfa*, *sudár vessző*, *sudár ágak*, *sudár fenyű*, *sudár jegenye*. Alapértelménél fogva suhogásra vonatkozik, s hangutánzó. 2) Átv. vékony, kacsú, magas termetű. *Sudár legény*, *sudár leány*. *Sudár katona*. Továbbá, aránylag vékony alkotásu, szerkezetű. *Sudár torony*, *sudár árboc*, *oszlop*. *Sudár szarvak*, melyek egyenesen fölfelé nyúlnak. *Sudár ágyu*, *sudár hajó*.

E második átv. értelemben a növény-szárak vékony nyulánk alakja szolgál hasonlati alapul.

SUDARAS, (sud-ar-as) mn. tt. *sudaras-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Aminek sudara, azaz, vékonyan magasra nyuló szára vagy ága, hegye van. *Sudaras fák*. *Sudaras torony*, melynek ellentéte a *csonka*. 2) Sudár nevű fonadékkal toldott. *Sudaras ostor*. V. ö. SUDAR.

SUDARFA, (sudar-fa) ösz. fn. L. SUDAR alatt. SUDARLÓS, (sud-ar-ol-ó-os) mn. tt. *sudarlós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Az erdészeti szótár szerint oly fáról mondják, melynek vastagsága, derekától sudara felé aránytalanul csökken.

SUDARODÁS, (sud-ar-od-ás) fn. tt. *sudarodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A fa törzsének vékonyodása a sudár felé.

SUDARODIK, (sud-ar-od-ik) k. m. *sudarod-tam*, — *tál*, — *ott*. Vékonyodik, pl. a fa törzse a sudár felé.

SUDÁRTÜZ, (sudár-tüz) ösz. fn. Az erdészek az erdőégésről mondják, midőn a tűz a fák, különösen a tülevelűek lombzatába kap, s egyik fától a másikra terjed.

SUDÁRVÉG, (sudár-vég) ösz. fn. A sudarak legtejeje.

SUDÍT, (sud-it) áth. m. *sudít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. A székelyeknél, midőn vslaki fejszével vagy bottal az ütést nem találja s az kezét megrúgja: azt az udvarhelyszéki így mondja: *megrúgja*, a háromszéki *megsújtja* (Kriza J.), Magyarországon: *megrándítja*.

SUDÍTÁS, SUDITÁS, (sud-it-ás) fn. tt. *sudítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Megsujtás, megsajdítás, megrándítás. V. ö. SUDÍT.

SUFA, fn. tt. *sufá-t*. Tejből vagy borból készített savanyú leves. Gyökhangja és értelmi rokonságban van vele: *sav*, *savanyú*. Épen nem a német *Suppe*, mert a magyarban másról mint savanyú levesről nem mondják.

SUFÁS, (sufa-as) mn. tt. *sufás-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Sufával készített. *Sufás étel. Borsufás gombóc.* V. ö. SUFA.

SÚG, (sú-og) önh. m. *súg-tam*, —*tál*, —*ott*. Lassu, tompa *su*-féle hangon szól, s mintegy alattomban mond valamit. *Egymás között súgnak búgnak. Addig súgtak búgtak, míg stb. Markába súg.* Tárgyesetesen viszonynévvel am. valamit lassu hangon szólva közöl. *Azt súgta neked is, amit neked. Valamit súgott, de nem érthetém. Besúgni valamit* am. alattomban, kém, árulkodó módra bemondani. *Megsúgták neki, hogy veszély kerülgeti*, azaz, értesítették. Oskolai nyelven am. a felelőt segíti, midőn lassu hangon az illető feleletet oda mondja. *A rossz diák azt várja, hogy súgjanak neki. Hibásan súgni.*

Azon rövid hangutánzóok egyike, melyekben a gyöknek véghangzója a képző hangzójával együvé forr, milyenek: *búg, zúg, bög*. Így alakultak ezek is: *hág, vág, rág, rög*. Ellenben rövidek: *dug, nyög*.

SUGÁG, erdélyi falu Alsó-Fehér m.; helyr. *Sugág-ra*, —*on*, —*ról*.

SUGAL, SUGALL, (sug-al v. sug-al-ol) áth. m. *sugal-t*. Rejtélyes, titkos módon, mintegy lassan súgva, vagy fülbe mondva közöl, tudat valamit. *Ezt árulkodó kémekek sugalták neked.* Átv. szellemileg közöl, tudat. *Amit Isten sugal, azt követnünk kell. Hadd mondjam meg, valamit az elmém neked sugalland.* (Káldi, Jób 13. 13). Igeköztökkel: *besugal, megsugal*.

SUGALÁS, (sug-al-ás) fn. tt. *sugalás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valaki sugal valamit. V. ö. SUGAL.

SUGALAT, (sug-al-at) fn. tt. *sugalat-ot*, harm. szr. —*a*. Közlemény, vagy tudat neme, melyhez rejtélyes szellemi úton jutottunk. *Isteni, égi sugalat. Saját elmém sugalata szerént cselekszem. A lelkiismeret sugalatára hallgatni.*

SUGALL, (sug-al-ol); SUGALLÁS; SUGALLAT, I. SUGAL; SUGALÁS; SUGALAT.

SUGALOM, (sug-al-om) fn. tt. *sugalm-at*, harm. szr. —*a*. L. SUGALÁS; és SUGALAT.

SÚGÁR v. SUGÁR, (1), fn. tt. *súgár-t* v. *sugar-at*, *tb*. *súgár-ok* v. *sugar-ak*. 1) Sudár, mint főnév, azaz, vékony, karesú szára, hegye, vége valaminek. *Szárnyak sugarai*, leghosszabb tollai.

„Kalpagját tollazta rárósugárokkal.“

Gyöngyösi.

„Sugárit szárnyának még minap kitepték.“

Ugyanaz.

2) Ostor végéhez toldott fonadék. *Lófarkszőrből font sugár.* 3) A világító testekből kilövelő fényrészek, melyek megmérhetetlen sebességgel, s egyenes vonalban repülve szemünkbe tűnnek, s néha vékony fonalak gyanánt elnyúlni látszanak. *Nap, csillagok sugarai. Lámpa, gyertya, drágakövek, villámok sugarai. A nyári nap tüzes sugarakat lövel. A csilár sugarai a tükrökről visszaverődnek.*

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

„Künn már az arany nap sugarát előnti.“

Arany J.

„A sötét éjszakára

Feljön a nap sugára.“

Népdal.

4) Szélesb átv. ért. bizonyos középpontból kijövő egyenes szálak, vagy vonalak, mennyiben a nappól kilövelő világsugarakhoz hasonló, pl. az ásványok tömegéből kiálló túforna részecskék; a halszárnyak szurós szálai stb. A növénytanban, a virágok ernyőiből kinövő szálaclak, midőn a szélső szirmok a belsőknel nagyobbak. Végre általán minden mesterséges mű, melynek alakja a valódi sugarakhoz némileg hasonló, vagy azokat utánozza; különösen a kör pontjától annak kerületéig nyúló egyenes vonalak, más-kép: félátmérők.

Az első vagyis természeti jelentésekből kiteszik, hogy a *sugár* és *sudár* szók eredeti tulajdon értelemben véve egyek, s közös gyökük a sebes haladást jelentő természeti hang: *su*. V. ö. SUDÁR.

SUGÁR v. SUGÁR, (2), (sug-ár) mn. tt. *sugár-t* v. *sugar-at*, *tb*. *sugar-ak*. Sudár, azaz, hajlékony, vékony, karesú. *Sugár vessző, sugár magas természet. Sugár szárny.*

„Sugár ezédruis ép dereka.“

Faludi.

L. SUDÁR.

SUGÁRÁGYU v. —ÁLGYU, (sugár-álgyu) ösz. fn. Nyulánk, hosszú csövü álgyu, melyet szekéren hordoznak magukkal a csatázók, különböztetésül a nehéz, ostromálgyuktól, vetálgyuktól, mozsaraktól.

SUGARAS, I. SUGÁROS.

SUGARAZ, I. SUGÁROZ.

SUGÁRHASÁBOK, (sugár-hasábok) ösz. *tb*. Az Erdészeti Műszótárban az olasz bogság aljára (Fuss des Kohlenmeilers), sugár alakban rakott hasábfák, melyekre a hidlatot rakják. (Leithölzer).

SUGÁRLÁS; SUGÁRLIK, I. SUGÁRZÁS; SUGÁRZIK.

SUGÁRNYALÁB, (sugár-nyaláb) ösz. fn. Tűz, melynek sugarai nyaláb gyanánt emelkednek föl, különösen mesterséges módon készített illetén tűzjáték.

SUGÁROS, (sug-ár-os) mn. tt. *sugáros-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Aminek sugara, vagy sugarai vannak. *Sugáros szárnyak. Sugáros ostor. Sugáros tiszta nap. Átv. sugáros ásványok, sugáros növényernyők* stb. V. ö. SUGÁR (1).

SUGÁROZ, (sug-ár-oz) áth. m. *sugároz-tam*, —*tál*, —*ott*, *par*. —*z*. 1) Sugárféle fonadékkal ellát. *Sugározni az ostort.* 2) Vékony fonal gyanánt kilövelő fényvel világosít. *A visszaverődő csilárfény sugározza a tükröket, drága gyöngyöket, köveket.* 3) Átv. sugárhoz, vagy sugárokhoz hasonló művel ellát, ékesít. *Sugározni a szentek képeit, szobraikat.*

SUGÁROZÁS, (sug-ár-oz-ás) fn. tt. *sugározás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami sugárossá tétetik. L. SUGÁROS; v. ö. SUGÁRZÁS.

SUGÁRREPEDÉSEK, (sugár-repedések) ösz. tb. Az Erdészeti Műszótárban azon repedések, midőn a fa harántmetszetén, közepétől kifelé sugárszerűen megreped.

SUGÁRSÁS, (sugár-sás) ösz. fn. Sásfaj, melynek anyabárkái mintegy három hengerek, elvékonyodók távol egymástól, az alsó kocsányos, de kocsánya alig ér ki a hüvelyből; gyümölcsei tojásdadok, hegyeskék; szütyői likas szájuk; néha himbárkája kettő. (*Carex stricta*).

SUGÁRSIKKANTYÚ, (sugár-sikkantyú) ösz. fn. Növényfaj a sikkantyúk neméből; alsó levelei tojásdadok, a felsők félig szárnyasak; salangjai épek, hegyesek, a végső tojáskerék, fűrészesen bevagdalt. (*Scabiosa stricta*).

SUGÁRSZALAG, (sugár-szalag) ösz. fn. Keskeny szalag.

SUGÁRSZORÍTÓ, (sugár-szorító) ösz. fn. A távcsövekben, kerekdeden kimetszett pléhlemez, vagy papirlemez, melyet a lencse üvegek mögé helyeznek, hogy a fölösleges világosságot elzárja.

SUGÁRTAN, (sugár-tan) ösz. fn. 1. LÁTTAN.

SUGÁRTANI, (sugár-tani) 1. LÁTTANI.

SUGÁRTÖRÉS v. — **TÖRÖDÉS**, (sugár-törés v. — törődés) ösz. fn. Láttani értelemben, a világosság sugarainak azon állapota, midőn irányukból kitérnek, vagyis bizonyos ponton szöveget képeznek, mi akkor történik, ha valamely tömörebb testből ritkábbra, vagy ritkábbról tömörebbre térnek által, pl. a vízből levegőre, vagy a levegőből vízre.

SUGÁRZÁS, (sugár-oz-ás) fn. tt. *sugárzás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapota valamely testnek, midőn sugarak lövelnek ki belőle. *Napnak, csillagoknak, lámpának sugárzása*. E szónak törzsoke *sugározik* v. *sugárzik*, s különbözik tőle a *sugároz* cselekvő v. művelő igétől származó *sugározás*.

SUGÁRZAT, (sugár-oz-at) fn. tt. *sugárzat-ot*, harm. szr. — *a*. Együtt több sugár, mint tünemény, mint szemekbe ötlő látvány, vagy a valódi sugarakat utánzó mű, pl. festvény, faragvány. *A szent szobor fejét környező sugárzat*. Különbözik tőle a cselekvésre vonatkozó *sugározás*, és az állapotjelentő *sugárzás*.

SUGÁRZIK, (sugár-oz-ik) k. m. *sugárz-ott*, htn. — *ani*. Sugár, vagy sugarak nyúlnak, fénylenek ki belőle. *Sugárzik a nap, a csillag. Csillárfénynél sugárzanak a gyémántok*.

SÚGÁS, **SUGÁS**, (su-og-ás) fn. tt. *súgás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Lassu beszéd neme, midőn valamit súgva mondunk, közlünk. 2) L. SUGÓ, 2). V. ö. SÚG.

SUGATAG, **AKNA** — **FALU** —, faluk Máramaros m.; helyr. *Sugatag-ra*, — *on*, — *ról*.

SUGDOGÁL, (su-og-od-og-ál) gyak. önh. és áth. m. *sugdogál-t*. Gyakran, vagy folytonosan súg. Ez igében a gyakorlati képző kétszer *og*, egyszer pedig ehhez rokon *od* alakban fordul elé. A gyakorlati, valamint a kicsinyző képzők öszvehalmozása nyelvünkben nem ritka.

SUGDOGÁLÁS, (su-og-od-og-ál-ás) fn. tt. *sugdogálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Súgó beszélgetés, oda mondogatás.

SUGDOS, (su-og-od-os) gyak. önh. és áth. m. *sugdos-tam*, — *tál*, — *ott*. Gyakran ismételve, vagy folytonosan súg. Szabatosan véve a gyakorlatnak valamivel kisebb fokát jelenti, mint a *sugdogál*, mennyiben ez *ál* v. *al* szintén gyakorlati képzővel van megtoldva. A *sugdog* és *sugdos* ugyanazon értelműek.

SUGDOSÁS, (su-og-od-os-ás) fn. tt. *sugdosás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Gyakori, ismételt, vagy folytonos sugás.

SUGDOZ, (su-og-od-oz); **SUGDOZÁS**, 1. **SUGDOS**; **SUGDOSÁS**.

SÚGÓ, **SUGÓ**, (1), (su-og-ó; és suh-og-ó) mn. és fn. tt. *súgó-t*. 1) Aki súg; különösen a színházakban azon személy, ki a játékok szerepeit előre mondja, vagyis olvassa. *Súgóra figyelni. Súgó után mondani a szerepet*. 2) A folyóvizek emeltebb feneké, hol ennek következtében a víznek nagyobb esése van, vagyis Kriza J. szerint, hol az egy bizonyos távolságig mélyebb és lassabban folyó víz oly helyre ér, melyen a kövek szinte kitűnnek a fenékről s a víz lábbal átgázolható, másképp: *súgás, víz-zuhatag, víz sekélye*. Ez értelemben világosan am. suhogó. Innen 3) lásd **SUHOGÓ**.

SÚGÓ, (2), puszta Torna m.; helyr. *Súgó-ra*, — *on*, — *ról*.

SUGÓLIK, (sugó-lik) ösz. fn. A szinpad elején kisedd hajlékkal ellátott mélyedés, hol a szerepsugó ül.

SÚGVA v. **SUGVA**, (su-og-va) igenév és határozó. Súg hangon, lassan beszélve. *Súgva gyónni*.

SUH, elvont hangutánzó törzse *suhad, suhan, suháng, suhog* szóknak és származékaiknak.

SUHAD, (suh-ad) önh. m. *suhad-tam*, — *tál*, — *t* v. — *ott*. *Suh*-féle hangot okozva leesik, lemerül, leszáll. *Egyik lába lesuhadt a kátyúba. Besuhadt a semlyékbe*. Szélesb ért. *suh* hangot adva mozog. *Selyem ruhában elsuhadt mellettem*. Egy értelmű vele: *suwad*; és *suhan*.

SUHAN, (suh-an) önh. m. *suhan-t*. *Suh* hangot hallatva mozog, távozik, repül, leesik stb. *Elsuhant mellettem. Kisuhant a házból. Egy kéve gabona lesuhant a szekérről*. Tájdivatosan: *suhhan*.

SUHANÁS, (suh-an-ás) fn. tt. *suhanás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. *Suh* hanggal járó mozgás, repülés, sietés, esés stb.

SUHANCZ, (suh-ancz) fn. tt. *suhancz-ot*, harm. szr. — *a*. Felserdült ifjú, ki a gyermekéve korból már kilépett. Egy jelentésűek vele: *süheder*, tájdivatosan: *sülkő, suttjó*.

Nevét részint hirtelen mintegy suhanva fölserdült állapotától, részint élénken sürgő-forgó, s mintegy suhogva, virgonezan járókelő tulajdonságától kapta. Mint hangutánzó egyezik vele a tót *suhaj*. Képzetetésre hasonlók hozzá: *ifjoncz, ujoncz, kölöncz, virgoncz*.

SUHANCZÁR, SUHONCZÁR, (suh-ancz-ár) fn. tt. *suhanczár-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. A székelyeknél Udvarhelyszékeken am. karcsu, magas termetű ifju. Tolna megyében am. vékony, sugár.

SUHANCZÁRODIK, (suh-ancz-ár-od-ik) k. m. *suhanczár-od-tam*, —tál, —ott. Vékonyodik. V. ö. SUHANCZÁR.

SUHÁNG, (suh-áng) fn. tt. *suháng-ot*, harm. szr. —ja. 1) Vékony, suhógó vessző. 2) Kemenesalon csapó v. ütő pálca, máskép: *csihar*. 3) Az Erdészeti Műszótárban a szabadba való kiültetés végett 7 és több lábnyi magas és 1—2 hüvelyk vastag lombfácska. (Heister). Több tájakon az első értelemben a gyöknek megfordításával ejtik: *husáng*. Akár a *suh*, akár a *hus* természeti hangot utánoz.

SUHÁNGOL, (suh-áng-ol) áth. m. *suhángol-t*. Suháanggal ver, megver. *Megsuhángolni a gyermeket*. Átvette: *husángol*.

SUHÁNGOLÁS, (suh-áng-ol-ás) fn. tt. *suhángolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Suháanggal való verés, ütés. V. ö. SUHÁNG.

SUHÁNGÜLTETÉS, (suháng-ültetés) ösz. fn. Az Erdészeti Műszótárban am. suhángokból való ültetés. V. ö. SUHÁNG, 3).

SUHANT, (suh-an-t) áth. m. *suhant-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Eszközli, hogy valami suhanjon, vagy suhanva mozogjon, leessék stb. *Vesszőt suhantani. Az asztagról lesuhantani a kévét*. V. ö. SUHAN.

SUHANTÁS, (suh-an-t-ás) fn. tt. *suhantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki suhant. V. ö. SUHANT.

SUHANTEK, (suh-an-t-ék) fn. tt. *suhanték-ot*, harm. szr. —a. Szegedi tájszólás szerint, vékony ritka rántás a leves étkekben. Átvitt értelmű szó, mennyiben az ily rántás mintegy futtában, sebtében készül.

SUHARCZ, (suh-ar-cz) fn. tt. *suharcz-ot*. A székelyeknél, sovány halmokon levő megkórósodott parlag; aszú roncsalékos pusztá erdei hely. (Kriza J.).

SUHATAG, (suh-ad-ag) mn. és fn. tt. *suhatag-ot*. Ami természeti tulajdonságánál fogva suhadni szokott, pl. erős szél, sebesen folyó patak, sebes eső. Mint főnevet illetőleg l. SELLŐ, és SUHÁNG.

SUHÉ, (suh-é) fn. tt. *suhé-t* 1) Seprű, mivel a szemetet kiszuhintják, vagy mátyusföldiesen: *kisújtják*. 2) Vesszőből font hal- és rákfogó, varsanemű eszköz.

SUHINT, (suh-int) önh. és áth. m. *suhint-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Általán a *suhant* vagy *suhít* igének kicsinyzője. Különösen 1) bizonyos hajlékony, vagy vékony eszközzel hadarászva *suh* hangot adat. *Ostorról, vesszővel, karddal suhintani*.

„Mennykő vág oda, hol lesuhint szablyája Lehelnek.”
Augsburgi Ütközet. (Czuczor).

2) Suhogva üt, ver. *Megsuhintani a rest lovat*. 3) Suhogó hangon elhajt, eldob. *Parittyából köveket suhintani. A laptát elsuhintani*. Ez ige képzőjében az n

nem közbevetett hang, hanem az egész *int* képzőben némi kicsinzés fogalma rejlik, mint *taszint*, *emelint*, *csavarint* stb. igékben is. Az *ít* képző pedig, mint a régi nyelvelmélekekből tudjuk, az *ojt*, *ejt* módosulata.

SUHINTÁS, (suh-int-ás) fn. tt. *suhintás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által suhintunk; vagy állapot, midőn valami suhogva mozog. SUHÍT; SUHÍTÁS, l. SUHANT; SUHANTÁS és v. ö. SUHINT; SUHINTÁS.

SUHÍTÓ, SUHITÓ, (suh-ít-ó) mn. és fn. 1) Aki v. ami suhít. 2) Am. csuhu v. csuhé, vízi növény.

SUHOD, (suh-od) áth. m. *suhod-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. suhintva vagy valamely suhógó eszközzel rá- vagy megcsap.

SUHODÁS, (suh-od-ás) fn. tt. *suhodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Suhintva rácsapás.

SUHOG, (suh-og) önh. m. *suhog-tam*, —tál, —ott. *Suh* hangot adva mozog, megy, esik, száll stb. *Suhog az eső, a patak. Suhog a forró víz az üstben. Suhog a vessző, ostor, ha a légben sebesen mozgatják. Suhog a selyemruha*.

„Suhog a szél, remeg a fa.”

Népdal.

„Ki jő az éj lakába

Suhogva, mint a rém?”

Vörösmarty.

Gyöke a hangutánzó *suh*.

SUHOGÁS, (suh-og-ás) fn. tt. *suhogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mozgó, vagy mozgatott testnek *suh*-féle hangzása. *Szélnek, ostornak, selyemnek suhogása*.

„Szendergő suhogás váltja fel a morajt.”

Berzsenyi.

SUHOGAT, (suh-og-at) áth. m. *suhogat-tam*, —tál, —ott, par. *suhogass*. 1) Eszközli, hogy valami, pl. a vessző, ostor, suhogjon. 2) Suhogva vagy suhogóval érint.

SUHOGÓ, (suh-og-ó) mn. és fn. tt. *suhogó-t*, tb. —k. 1) Ami *suh* hangot hallatva mozog, kanyarog, ingadoz stb. *Suhogó vesszővel hajtani, verni a barmot. Suhogó szél, eső*. 2) Kriza J. szerint a székelyeknél *suhogó* v. *súgó* jelent kopasz vagy elkülönített dolgot. *Tiszta csupa suhogó vízzel él. Súgó v. suhogó szalmával v. kóróval (kóróval) tartja a marhát*. Különösen mint főnév jelent vékonyabb nemű, hosszú fogathoz való lóostort. *Suhogóval megcsiptetni a kiséfás, vagy, az ostorhegyes lovat. Toldott nyellű suhogó*. Néhutt, pl. Szegeden, csak az ostor hegyét nevezik suhogónak.

SUHOGTAT, (suh-og-tat) áth. m. *suhogtat-tam*, —tál, —ott, par. *suhogtass*. L. SUHOGAT, 1).

SUJ v. SÚJ, fn. tt. *suj-t*, tb. —ok. A székelyeknél am. süly. *A súj egyen meg*.

SUJA, falu Trencsén m.; helyr. *Sujá-ra*, —n, —ról.

SUJAKODIK, (suj-ak-od-ik) k. m. *sujakod-tam*, —tál, —ott. Szikkad, száradóban van, pl. a sár, sáros út. Tájszó.

SUJLIK, I. SÜLYLIK.

SUJT, (su-ít) áth. m. *sujt-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) Az illető erőnek és eszköznek nagyobb nyomatékot adva üt, csap, vág valamit. *Agyon sujtan* az ökröt. *Doronggal földre sujtan* valakit. *A birkozó társat földhöz sujtan*. 2) Tájdivatosan, seprével kitisztít, kitakarít. *Sujtsd ki a szobát. Sujtsd ki a szemetet.* 3) Sebesen hajít, dob. *Parittyából vagy szabad kézből köveceket sujtan*. 4) Fenyít, büntet. Képeztetésre hasonló a *bú, nyú, gyű* stb. gyökökből származott *bújt, nyújt, gyújt* igékhez.

SUJTÁS, (su-ít-ás) fn. tt. *sujtás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által nagyobb erőnyomatékot használva ütünk, verünk, dobunk stb. valamit. *Egy sujtással leütni az ökröt.* 2) Vékonyabb lapos zsinór, melylyel a magyar divatú öltönyöket, s ruhaneműeket ki szokták cifrázni, hányni. *Sujtás a dolmányon, mentén, nadrágon.* Innen átv. ért. beszédbeli czikornya. Nevét talán onnan kapta, mivel lapossága miatt úgy látszik, mintha sujtolva volna, vagy rokon a *sústyá, suska* és *sova*, valaminek héját burkát jelentő szókhöz, mivel a sujtas mintegy beborítja a ruha színét.

SUJTÁSOS, (su-ít-ás-os) mn. tt. *sujtásos-t* v. —at, tb. —ak. Sujtásféle vékony lapos zsinórokkal kivarrott, cifrázott. *Sujtásos dolmány, mente, nadrág.* Átv. czikornyás szavakkal, kifejezésekkel halmozott; v. azokat kedvelő. *Sujtásos köszöntőbeszéd.* „Sujtásos nemzet vagyunk.“ Kőlcsey.

SUJTÁSOZ, (su-ít-ás-oz) áth. m. *sujtásoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Sujtásnemű zsinórzattal cifráz, kihány. *A hajdúk, inasok nadrágait, dolmányait sujtásozni.* V. ö. SUJTÁS.

SUJTÁSOZÁS, (su-ít-ás-oz-ás) fn. tt. *sujtásozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A ruhának sujtasféle zsinórzattal kivarrása, kihányása.

SUJTOGAT, (su-ít-og-at) gyak. áth. m. *sujtogat-tam*, —tál, —ott, par. *sujtogatass.* Gyakran vagy folytonosan sujt. *Tömvél sujtogatni a földet. A czölöpöket úgy nevezett kossal lesujtogatni. Isten keze sujtogat bennünket.* V. ö. SUJT.

SUJTOGATÁS, (su-ít-og-at-ás) fn. tt. *sujtogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos sujtas. V. ö. SUJTÁS, 1).

SUJTOL, (su-ít-ol) áth. m. *sujtol-t.* Körülbelül oly értelmű, mint sujtogat, azon különbséggel, hogy amaz mintegy folytonos, és szakadatlan, emez gyakori, de megszakgatott ízben működik, s amannak czélja inkább valamit kinyomni, kiszorítani, emezé pedig gyötrenni, rontani, verni. V. ö. SAJTÓL.

SUJTOLÁS, (su-ít-ol-ás) fn. tt. *sujtolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit sujtolunk. V. ö. SUJTOL.

SUKORÓ, falu Fehér m.; helyr. *Sukoró-ra*, —n, —ról.

SUKOROS, puszta Somogy m.; helyr. *Sukoros-ra*, —on, —ról.

SUL, fn. tt. *sul-t*, tb. —ok. Kidudorodó kemény kelevény a testen. Göcseji tájszó; azonosnak látszik a magashangú *suly* szóval, mely a székelyeknél: *suj*.

SULA, (sul-a) mn. tt. *sulá-t.* Alálóggó, kajla füli. *Sula disznó.* Alapfogalomban rokonok hozzá a *sunya*, és *silap, silapsi*. V. ö. SILAP.

SULANY, I. SÜLYANY.

SULI, (sul-i) mn. tt. *suli-t.* A székelyeknél tréfás gúnyneve a nyirett fejű gyermeknek; általánosabban: *csitri*.

SULIGULI, híres borkút Máramaros megyében Felső-Vittó helység mellett.

SULLÓDIK, I. SURLÓDIK.

SULLOG, (sul-ol-og v. suny-ol-og) önh. m. *sullog-tam*, —tál, —ott. Sunnyogva jár. Gyöke *sul* egy a *suny* igével, s rokon a lekonyulót jelentő *sula* névhez. Ily értelmi viszony létezik a *kullog* és *kumik* között. V. ö. KUMIK.

SULLOGÁS, (sul-ol-og-ás) fn. tt. *sullogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sunnyogva járás. V. ö. SULLOG.

SÜLY, tájdivatosan: SÜLY, (su-oly) fn. tt. *suly-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Természettani ért. azon nyomás, melyet egy fekkentes lapon nyugvó test arra függélyes irányban folytonosan gyakorol, vagyis azon nehézkedések özvege, melynél fogva a testet alkotó részecskék a föld középpontja felé törekszenek. *Általános suly*, a testnek azon nyomása, melyet az térfogatának figyelembe nem vételével alapjára gyakorol. *Fajbéli v. viszonyos suly*, azon nyomás, melyet bizonyos térfogatu test önalapjára gyakorol; honnan két külön faj, de egyenlő térfogatu testek közül az gyakorol nagyobb nyomást, melynek tömörsége nagyobb. (Jedlik Természettana, 25—27. l.) 2) Közönséges ért. a testek fenn említett nyomásának, vagyis nehezkeési erejének nagyobb foka, minél fogva mondjuk, hogy a tollnak, pehelynek sokkal kisebb a sulya, mint a földdé, vasé. *Késő botnak nagyobb a sulya.* (Km.). *Megéreztem a keze sulyát.* 3) Azon lenyomó erejű test, melynek bizonyos mennyisége mértékül szolgál, hogy általa más testek sulyát meghatározhasuk.

„Ott az egyenesség, ott pihen a béke,
Hol lebegő sulynak más suly nehezéke.“
Arany J. (Buda halála).

4) Átv. valamely dolognak fontossága, nyomatatos volta. *Nagy sulyt tulajdonítani valaminek.* 5) Kellemtelen állapot, mely mintegy nyomja kedélyünket. *Vád sulya. Bűn sulya fekszik a szivén.* 6) L. HANG-SÜLY.

Gyöke *su*, a nyomás következtében alászálló testnek hangját utánozza, mint *suwad* szóban is; rokon azon *sü* gyökhöz, melyből *sulyed, süpped* eredtek. V. ö. SU.

SÜLYAG, (su-oly-ag) fn. tt. *sulyag-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Sajátságos, a többi egyszerű földnemektől különböző föld, mely kénsavval van özveköve. (Terra ponderosa, barytes).

SULYANY, SULANY, (suly-any) fn. tt. *suly-any-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. A könnyű fémek egyike, mely eddigelé csak sárga fémfényű por alakjában állítottatott elé, s általában kevésbé ismeretes. Sulyanynak neveztetett, minthogy vegyületeinek mind tetemes fajsúlyok van. Latin neve *baryum* a görög βαρύς (= sulyos) szótól. (Török József tanár).

SULYEGYEN, (suly-egyen) ösz. fn. Általán, azon állapot, midőn az egymással ellenkező erők hasonló hatásuak, melynek következtében nyugvásnak van helye. Különösen sulyegyenben mondatik lenni a test, midőn nyomó sulya a sulyponton átmenő vonal által két hasonló sulyu részre oszlik, s egyik a másikat nem billenti fel. *A mérlegnek sulyegyenben álló csészéji. A sulyegyenét vesztő test eldőlt, elesik, lebillen.* Átv. az ellenkező erők azon viszonya, melynél fogva egymás hatását korlátozzák. *A birkozó felek sulyegyenét tartanak, midőn egymáson nem bírnak kifogni. A meghasonlott államok között visszaállítani a sulyegyenét.* Egy értelemben használtatik vele a fordított *egyensuly*, amelyből származott *egyensulyoz* helyesebb, legalább szokottabb kifejezésnek látszik, mint *sulyegyenéz*.

SULYEGYENLÍTŐ, (suly-egyenlítő) ösz. fn. Általán test, vagy eszköz, melynek segedelmével valamit sulyegyenbe helyezünk; különösen, a kötél-tánczosok, vagy műlovagok póznája, rúdja, melynek illegetése által testök egyensúlyát fentartják.

SULYEGYENRÚD, (suly-egyen-rúd) ösz. fn. I. **SULYEGYENLÍTŐ** alatt.

SULYEGYENTUDOMÁNY, (suly-egyen-tudomány) ösz. fn. A sulyos testek természettanának azon része, mely a sulyegyen elméletileg és gyakorlatilag tárgyalja. V. ö. **SULY, SULYEGYEN.**

SULYÉLEG, (suly-éleg) ösz. fn. A sulyanyak élenynyel vegyülete, melyet *sulyföld*-nek is hívnak; szürkés fehérszínű, égető ízű, szétmorzsolható földes tömeg. (Török József tanár).

SULYERŐ, (suly-erő) ösz. fn. 1) Azon erő, melynél fogva a testek minden parányai a föld középpontja felé nehezkednek. 2) Viszonylagos nyomó erő, mely annál nagyobb, mennél tömöttebb valamely test.

SULYFÖLD, (suly-föld) I. **SULYÉLEG.**

SULYHALVAG, (suly-halvag) ösz. fn. A sulyanyak halvanynyal vegyülete, mely csipős keserű ízű, émelygést és hányást gerjesztő, általában mérgező hatása az emberi s állati szervezetre. (Török József tanár).

SULYHIÁNY, (suly-hiány) ösz. fn. Hiányzó rész valamely testnek szokott sulymértékében vagy cleve megmért sulyában.

SULYIRÁNY, (suly-irány) ösz. fn. Függőleges irány, melyet a föld középpontja felé nehezkedő testek követnek. V. ö. **SULYIRÁNYOS.**

SULYIRÁNYOS, (suly-irányos) ösz. mn. Sulyirányban lefelé ható, törekvő, nyomuló. *Sulyirányos esés, mozgás.* Másképp: *függőleges.* Ellentéte: *fekirányos.*

SULYIRÁNYOSAN, (suly-irányosan) ösz. ih. Sulyirányos v. függőleges állapotban.

SULYK, I. SULYOK.

SULYKOL, (su-oly-ok-ol) áth. m. *sulykol-t.* Sulyok nevű eszközzel üt, ver, nyomkod, lapít stb. *Sulykolni a karót, hogy a földbe mélyedjen. Sulykolni a hasító éket. Sulykolni a kendert, a göröngyöt. Sulykolni a mosásban levő durva ruhákat. Lesulykolni a földet, az utcai kövezetet.* V. ö. **SULYOK.**

SULYKOLÁS, (su-oly-ok-ol-ás) fn. tt. *sulykolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sulyokkal való verés, ütés, nyomkodás, lapítás, tördelés stb.

SULYKOZ, (su-oly-ok-oz) m. *sulykoz-tam*, —tál, —ott; I. **SULYKOL.**

SULYKOZÁS, (su-oly-ok-oz-ás) lásd **SULYKOLÁS.**

SULYLIK, (suly-ol-ik) k. m. *sulyl-ott*, htn. —ani. A székelyeknél am. nehezedik.

SULYMENNYISÉG, (suly-mennyiség) ösz. fn. Valamely test sulyának számban kifejezése.

SULYMÉRET, (suly-méret) ösz. fn. 1) Valamely sulynak meghatározott állapota. 2) A hang-sulyban annak fokozata.

SULYMÉRŐ, I. SULYMÉRÜ.

SULYMÉRTÉK, (suly-mérték) ösz. fn. Mérték, mely valamely testnek nehézségi sulyát határozza meg, milyenek mázsa, font, lat stb. különböztetésül egy részről a hoszmértéktől, mint sing, rőf, öl stb. más részről az ürmértéktől, milyenek iteze, köböl, akó, véka stb.

SULYMÉRÜ, (suly-mérü) I. **SULYMÉRTÉK;** és **LÉGSULYMÉRÜ.**

SULYMOS, (suly-om-os) mn. tt. *sulymos-t* v. —at, tb. —ak. Sulyommal bővelkedő; sulymot termő. *Sulymos vizek, tavak.* V. ö. **SULYOM.**

SULYOGAT, (su-oly-og-at) gyak. áth. m. *sulyogat-tam*, —tál, —ott, par. *sulyogass.* Valaminek nehézségi sulyát méregeti. *Sulyogatni a marokba vett búzaszemeket. Mérelegen sulyogatni az árukat.*

SULYOK, (su-oly-ok) fn. tt. *sulyk-ot*, harm. szr. *sulyk-a* v. *sulyok-ja.* 1) Fából való, s nyéllel ellátott zömök henger, vagy buczkó, melylyel, pöröly gyanánt valamit leütni, beverni, ékelni, zúzni stb. szoktak. *Sulyokkal karót verni a földbe. Sulyokkal ütni az éket. Sulyokkal szétzúzni a göröngyöt. Sulyokkal törni a kendert, puhítani a kiszapult taplót. Lányjára esett neki a sulyok.* (Km.). *Messze elvetette v. elhajította a sulykot, am. hazudott.* 2) Hasonló alakú eszköz, a sítukban, olajtörő, s más gépekben. 3) Több vidéken így nevezik a mosófát is; tréfásan: *szegény ember szappana.* Gyöke su legszorosb értelmi viszonyban áll a *sujt* gyökével, s törzse *suly*, mint-hogy a sulyok nem egyéb nagyobb sulyt adó, erősebben *sujt* eszköznél. Képzetetésre hasonló a *ma-*

rok, sarok, farkok, bötyök, kölyök s némely másokhoz, melyek némely ragozáskor a hangzó előtt kivetik törzsi hangzójakat: *marokot, sarkak, farkas, bötyökös, kölyke*.

SULYOM, (suly-om) fn. tt. *sulyom*-ot, harm. szr. — *a* v. — *ja*. 1) A „Nomenclatura rerum“ czimű szótár szerint am. a latin *murex*, mely jelent tövises csigafajt, és hegyes szegekkel ellátott hengerded eszközt; továbbá am. *tribulus*, azaz, *szurdancs* nevű tüskés növény. 2) Vízi növényem a négyhímesek aeregéből és egyenások rendjéből (trapa); különösen ennek ismeretes faja: a *csemege sulyom*, melynek tövises gyümölcsét ha megfőzik, belseje a gesztenyéhez hasonló izü, honnan köznépileg *vízi dió* v. *vízi gesztenye*, vagy csak *sulyom* a neve. (Trapa natans). Terep főképen a Tisza és Zagyva kiöntéseiben. Gyümölcsét tavasszal szedik. Így neveznek bizonyos tésztasüteményt is, melynek alakja némileg a (vízi) csemege-sulyomhoz hasonló.

Míthogy a sulyom minden értelmében véve valami szurósat, tüskését jelent, innen e szónak eredeti rokonságát nem kereshetjük a nyomásra vonatkozó *suly*, *sulyok* szókban; hanem okszerűleg azt kell tartanunk, hogy a tövist jelentő *szulák*, továbbá a *szúr* szóval áll fogalmi rokonságban, miszerint *sulyom* a rokon hangok változásával am. *szulom* v. *szurom*, azaz, szulások, szurós növény, vagy gyümölcs, vagy állat, vagy eszköz.

SULYOMCSIGA, (sulyom-csiga) ösz. fn. A veres tengerben, továbbá Ázsia és Amerika déli részeiben lakó tüskés csigafaj. (*Murex tribulus*).

SULYOMSZURDANCS, (sulyom-szurdancs) ösz. fn. Növényfaj a szurdancsok neméből, melynek szára földre terült, és tüskés, s midőn tövéről letörik, a széltől kergetve hengereg; tokjai négy tövisűek. (*Tribulus terrestris*). Másképp köz néven: *kol-dustetü*, *földi sulyom*, *királydinnye*. Nevét a sulyomtól azért kapta, mert gümös tokja a vízi sulyom gyümölcséhez némileg hasonló.

SULYOS, (suly-os) mn. tt. *sulyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Aminek térfogatához képest, aránylag véve nagyobb tömörsége, s ennél fogva nagyobb sulya, vagyis nyomó ereje van; mennyiben a fenntartó erőnek ellenszegül, am. nehéz. *A vas sulyosabb az egyenlő térfogatú fánál*. 2) Ami nagysága, vagy sokasága miatt nehéz. *Sulyos a toll is, ha nagy zsákot megtömnék vele*. 3) Átv. ami a testi vagy lelki erőt fölötte nyomja, fárasztja, gyöngíti. *Sulyos munka. Sulyos állapot. Sulyos csapások. Sulyos nyavalya. Sulyos kéz*, mely erősen üt. *Sulyos időket élünk. Sulyos körülmények, viszontagságok*. 4) Amitől sok függ, aminek nagy eredménye lehet, erkölcsileg fontos. *Sulyos hivatal, vállalat. Sulyos okok, indokok. Sulyos felelőség*. 5) **L. HANGSULYOS**. V. ö. **SULY**.

SULYOSAN, (suly-os-an) ih. 1) Nagyon nyomva. *Sulyosan vállára nehezedett a teher*. 2) Nagy fájdalmat okozva, veszélyesen. *Sulyosan beteg, sebesült*. V. ö. **SULYOS**.

SULYOSBÍT, (suly-os-b-ít) áth. m. *sulyosbít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Sulyosbá tesz valamit; különösen erkölcsileg nyomatossabbá, fontosabbá tesz. *Bizonyos körülmények sulyosbítják a bűnvádat, vagy büntetést*. V. ö. **SULYOS**.

SULYOSBÍTÁS, SULYOSBITÁS, (suly-os-b-ít-ás) fn. tt. *sulyosbítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valami sulyosabbá tétetik. V. ö. **SULYOS**.

SULYOSBÚL, (suly-os-b-úl) önh. m. *sulyosbúl-t*. Sulyosabbá leszen, nyomó ereje, terhe nagyobbodik. *Állapota, nyavalyája sulyosbúl*.

SULYOSBÚLÁS, SULYOSBULÁS, (suly-os-b-úl-ás) fn. tt. *sulyosbulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valami sulyosabbá leszen.

SULYOSÍT, SULYOSIT, (suly-os-ít) áth. m. *sulyosít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Sulyossá, nyomóvá, terhessé tesz; különösen valaminek kellemetlen, vagy fájdalmas hatását neveli, vagy azt erkölcsileg nyomasztóvá teszi. V. ö. **SULYOS**.

SULYOSÍTÁS, SULYOSITÁS, (suly-os-ít-ás) fn. tt. *sulyosítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valami sulyossá tétetik. V. ö. **SULYOS**.

SULYOSODÁS, (suly-os-od-ás) fn. tt. *sulyosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Változási állapot, midőn valami sulyossá leszen.

SULYOSODIK, (suly-os-od-ik) k. m. *sulyosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Sulyossá válik, sulya előbbi állapotához képest növekedik; átv. veszélyessé leszen. *Állapota sulyosodik. Nyavalyája sulyosodik*.

SULYOSÚL, SULYOSUL, (suly-os-úl) önh. m. *sulyosúl-t*; l. **SULYOSODIK**.

SULYOSULÁS, SULYOSULÁS, (suly-os-úl-ás) l. **SULYOSODÁS**.

SULYPONT, (suly-pont) ösz. fn. A szilárd testnek nehézkedési pontja, vagyis azon pont, melyre az egész testnek sulya mintegy öszvepontosulva ránehezedik, melyet fenntartani egyedül is elég, hogy a test le ne essék, pl. valamely egyenes pálczának sulypontja annak közepe táján. (*Centrum gravitatis*). V. ö. **SULY**.

SULYTALAN, (suly-talan) mn. tt. *sulytalan-t*, tb. — *ok*. 1) Ami a maga nemében igen könnyű, minek érezhető sulya nincs. Különösen így neveztetnek a természettanban a melegséget, világosságot, villanyosságot jelző anyagok. 2) A beszédben és írásban sulyos szókban szók és szótagok, melyeken semmi hangsúly nem fekszik. Határozóként am. suly nélkül, sulytalanul.

SULYTALANSÁG, (suly-talan-ság) fn. tt. *sulytalanság-ot*, harm. szr. — *a*. Sulytalan minőség vagy állapot.

SULYTEHER, (suly-teher) ösz. fn. Tengeri hajósok nyelvén jelenti azon, kövekből vagy más nehéz testekből álló terhet, melyet a hajók fenekére raknak a végett, hogy a hánykodásnak kitett hajó egyensúlyát fenntartsa. (Ballast).

SUMÁK, mn. tt. *sumákat*. Gőcseji tájszó s am. ostoba, tudatlan, együgyű, gyüge. Alapértelemre rokon a *sunda* szóhoz, s gyökre *sum* a *suny*, *huny*, *kum* gyökökhöz, mintha volna: *sunyák*. Alakjára olyan mint a *szul* (szúr) gyökből származott *szulák*, és az *iszik* származéka: *iszák*.

SUMMA, a latin *summa* szóból csúszott át a magyarba. L. **ÖSZVEG**, **ÖSZLET**.

SUMMÁR, puszta Pest m.; helyr. *Summár-ra*, —on, —ról.

SUMMÁS, (summa-as) mn. tt. *summás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Tetemes vagy nagyobb mennyiségű. *Summás pénz*. 2) Rövid útu, pl. *summás per*, melyben a formáságok mellőzésével csak az ügy lényegére fordítatik figyelem. L. **SOMMÁS**.

SUMMÁZ, l. **SOMMÁZ**.

SUMONY, falu Baranya m.; helyr. *Sumony-ba*, —ban, —ból.

SUN, elavult gyök, melyből *sunda*, *sunnog* származtak. Egy értelmű vele a lágyított *suny*, s rokonai: *huny* és *kum*.

SUNDA, (sun-d-a) mn. tt. *sundá-t*. 1) Aki magát megsunyja; honnan átv. lajha, rest, tunya, kinek állása, járása a hunnyászkodó emberéhez hasonló; továbbá, csalfa, hamis, kéregető, fősvény, minthogy a megsunyás ezeknek is szokásuk. Ebből értelmezendő a *sundán-bundán* ikerített igehatározó, mely elkorcsosítva a latin *per* előtéttel lett divatozóbb: *per sundám-bundám szerezni valamit*, azaz, sunyva bujva, alattomos, ravasz módon. 2) Némely tájakon, nevezetesen Bodroglóközben, am. csúnya, ocsmány. E jelentésénél fogva a *csúnya* szóhoz rokon, s am. *csunyda*, mint *ronda*.

SUNDÁNBUNDÁN, (sundán-bundán) ősz. ih. l. **SUNDA** alatt és v. ö. **IKERSZÓ**.

SUNKA, **SUNKÁS**, l. **SÓDAR**; **SÓDAROS**; és v. ö. **SONKA**.

SUNNOG, l. **SUNNYOG**.

SUNNY, l. **SUNY**.

SUNNYA, **SUNNYI**, l. **SUNYA**, **SUNYI**.

SUNNYOG, (sunny-og) önh. m. *sunnyog-tam*, —tál, —ott. 1) Szemeit hunyorgatja, le-lesüti. 2) Magát maghúzza jár-ke, vagy leleskedik, alattomos eselt forralva lappang. *Tolvajok sunnyognak az erdőben*. *Róka sunnyog az ól körül*. *Sunnyog az egeret leső macska*.

„Ott sunnyoga hátul az idegen Detre.“

Arany J. (Buda halála).

Gyöke *suny*, melynek véghangját a szokás megkettőzteti. V. ö. **SUNY**.

SUNNYOGÁS, (sunny-og-ás) fn. tt. *sunnyogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A szemek hunyorgása. 2) Alattomoskodás, lappangás, leleskedés.

SUNNYOGAT, (sunny-og-at) áth. m. *sunnyogat-tam*, —tál, —ott, par. *sunnyogass*. Szemeit hunyorgatja, azaz, sunnyogókká, hunyorgókká teszi.

SUNNYOGÓ, (sunny-og-ó) mn. tt. *sunnyogó-t*. 1) Hunyorgó, t. i. szem. 2) Magát alattomosan meghuzó, lappangva, leleskedve járó; csalfa, hamis. *Sunnyogó tolvajok, ragadozó állatok*.

SUNY, elvont gyöke *sunnya* v. *sunya*, *sunyász*, *sunyorog*, *sunnyog*, *sunyi*, *sunyorog* stb. szólnak. Valamint hangokban úgy értelemben is rokon *húny* szóval; l. ezt.

SUNYA, (sunny-a) mn. tt. *sunyá-t*. 1) Ki szemét lesunyja, azaz, lehunyja; továbbá, ki egész testét legörbeszti, meghajtja, mint a tettetett alázatosak, ravasz, csalfaságban járó emberek tenni szoktak, vagy mint az egeret leső macska. Egy értelmű vele, némi kicsinyített módosítással: *sunyi*. Mennyiben a sunyaság a testnek aláhajlásával nyilatkozik, rokon hozzá a *tunya*, és *kunya* v. *konya*, továbbá a *hunya* v. *hunnya*, melyből *hunnyászkodik* származott. V. ö. **SUNYIK**.

SUNYÁS, (sunny-ás) fn. tt. *sunyás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valaki v. valami állat sunyik. *Ravasz ember sunyása*. *Macska sunyása*. Rokon hozzá a *hunyas*, és a *kumik* igéből származó *kumás*.

SUNYÁSZ, (sunny-ász) mn. tt. *sunyász-t*, tb. —ok. A székelyeknél am. *sunya*.

SUNYÁSZKODÁS, (sunny-ász-kod-ás) fn. tt. *sunyászkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. **SUNYDORKODÁS**, és **HUNYÁSZKODÁS**.

SUNYÁSZKODIK, (sunny-ász-kod-ik) k. m. *sunyászkod-tam*, —tál, —ott. L. **SUNYDORKODIK** és **HUNYÁSZKODIK**.

SUNYDORKODIK, (sunny-d-or-kod-ik) k. m. *sunydorkod-tam*, —tál, —ott. Magát megsunyva ravaszodik, leleskedik, hamiskodik. Rokon értelmű vele a vékony hangú *sündörködik*, azaz, hizelkedik, mi rendesen önmegalázással jár, és hamiskodással törekszik elérni valamit.

SUNYI, (sunny-i) mn. tt. *sunyi-t*; l. **SUNYA**.

SUNYIK, (sunny-ik) k. m. *suny-tam*, —tál, —t v. —ott. Tettetett alázatból vagy hamis, ravasz, csalfa, cseles szándékból meghúzza magát. *Sunyik a bujkáló tolvaj*. *Sunyik az egeret leső macska*. *Megsunyik a nyúl a bokorban, hogy elrejtőzzék*. *Sunyik a lesben ülő vadász*. Igekötével tárgyestet is vonz: *megsunyni magát*. *A nyúl megsunyta magát*. *Lesunyja a fejét*.

Ez igében alapfogalom a lehajlás, lekonyulás, lelapulás, melynél fogva rokonai: *huny* v. *hunyik*, *kum* v. *kumik*, *kunya* v. *konya*, és a *tunya*, ki tagjait lombán leereszti. Innen elemezhető a *henye*, azaz, vastaghangon *hunya*, *sunya*. A lefelé lógás, hajlás alapfogalma rejlik általán a restet jelentő szókban, melynek *léhűtő*, *léha*, *lajha*, *lomha*, *lusta*. V. ö. **REST**, **LÉHA**.

SUNYORGÁS, (sunny-or-og-ás) fn. tt. *sunyorgás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. **SUNNYOGÁS**.

SUNYORGAT, (sunny-or-og-at) önh. m. *sunyorgat-tam*, —tál, —ott, par. *sunyorgass*. Szemeit be-be

húnyja. Ha 'szemeit' szó is hozzá jön: *szemeit sunyorgatja*, áthatónak is tekinthető. Balatonmelléki szó. Mind hangban, mind érteményben egyezik *hunyorgat* szóval.

SUNYORGATÁS, (sunny-or-og-at-ás) fn. tt. *sunyorgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Am. hunyorgatás.

SUNYOROG, (sunny-or-og) önh. m. *sunyorogtam*, —tál v. *sunyorgot-tam*, *sunyorgot-tál*, *sunyorgott*, htn. *sunyorog-ni* v. *sunyorgani*. L. SUNNYOG.

SUP, természeti hangszó, melyből *suppan*, *supant*, *supra*, *supákol*, *supál*, *suppog* és származékaik eredtek. Azon hangot utánozza, melyet a puhább tömegű testek adnak, midőn leesve megütődnek, vagy midőn valamely más test ütődik vagy merül beléjük. Némi hangváltozattal rokonai a *hupp*, melyből *huppan* származott, továbbá a vékonyhangú *sűp*, melynek származéka *sűpped*. Hogy a *sup* alászállást, leesést is jelent, mutatja ezen tánczra, ugrásra biztató fölkiáltás: *hopp! supp!* azaz, ugorjál, és szállj alá.

SUPÁKOL, (sup-ák-ol v. sup-a-ag-ol) áth. m. *supákol-t*. A székelyeknél am. páhol, suprál; máskép ugyanott: *supál*. A törzs *supák* használható nék valamely 'páholó eszköz' értelmében.

SUPÁKOLÁS, (sup-ák-ol-ás) fn. tt. *supákolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Páholás, suprálás.

SUPÁL, (sup-a-al) áth. m. *supál-t*. L. SUPÁKOL.

SUPÁLÁS, (sup-a-al) l. SUPÁKOLÁS.

SUPERLÁT, fn. tt. *superlát-ot*, harm. szr. —ja. Valamit eltakaró függöny. A bibliában, *templom superlát-jának* neveztetik azon függöny, mely az úgy nevezett szentek szentét elfödte; máskép: *superlát*, a régiéknél többnyire: *superla*, v. *soporla*; mely a Müncheni codexben harmadik személyraggal, *soporláha*, Thelegdinél *soporlája*.

Azon alapfogalom szerént, hogy a superlát mintegy takaró vagy burok gyanánt szolgál, valószínű, hogy gyöke *sop* egy azon *sov* gyökkel, melyből *sovárlík*, azaz, hámlik, héjából kivetkezik, származott, pl. *sovárlík a dió*, *mogyoró*, midőn kopácsa lefoszlik. E szerént létezhetett *soporlik* ige, melyből lett részesülő *soporló*, *soporla*, s ebből fejlett ki a *soporlat*, mint héjazat, burokklat, végre *t* előtt az *a* megnyujtva, *soporlát*, mint *korlát*, *fuvat*, *korczolat*, ezekből *korlat*, *fuvat*, *korczolat*.

Némelyek a latin *supellex* vagy *supellectile* szóval rokonítják; de ez mindenféle házi eszközt jelent. Mások ismét a latin *super* szóból származtatják.

SUPORLA, fn. tt. *superlát-t*. L. SUPERLÁT.

SUPP, a természeti hangot utánzó *sup* gyöknek nyomatékosb mása, melyből *suppad*, *suppan*, közvetlenül eredtek. *Hopp! supp!* Vékonyhangon: *sűp*.

SUPPAD, (supp-ad) önh. m. *suppad-t*. Valamely lágyabb, vagy ritkább tömegű testre lépven vagy esvén tompa susogásu *supp* hangot ütve alászáll. *A homokban*, *iszapban*, *lisztes hombarban járó-*

nak lábai suppadnak, lesuppadnak. Vékonyhangon: *sűpped*. Viszonylag mondják azon testről is, mely a nyomás következtében alámerül. *Suppad az agyag, a sár, a baglyába rakott széna a lábak alatt. Suppad az ágy, a rugalmas pamlag*.

SUPPADÁS, (supp-ad-ás) fn. tt. *suppadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely test egy másikat nyomva, vagy attól nyomatva alászáll. V. ö. SUPPAD.

SUPPADOZ, (supp-ad-oz) gyak. önh. m. *suppadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valamely ritkás, lágy tömegű testben alá-alá merül, azaz, gyakran, többször, ismételve *suppad*. *Az iszapban, ingoványban suppadoz a gyűrő lábai alatt suppadoz a sár*. Egy értelmű vele a vékonyhangu *sűppedez*.

SUPPADOZÁS, (supp-ad-oz-ás) fn. tt. *suppadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely test suppadoz.

SUPPAN, (supp-an) önh. m. *suppan-t*. Egyes *supp* hangot hallatva leesik, alászáll. *Suppan a szekérről leeső gyapjus zsák*. *Suppannak az asztagról lehányt kékék*. *Lesuppan a székről*. Továbbá egyes nyomás alatt *supp* hangot ad. *A tapasztás suppan, valahányszor a gyűrőnek lába belemerül*. *Suppan a pamlag, ha valaki ráveti magát*. Képeztetésre olyan, mint a csóknymásra és hangra vonatkozó *czuppan*, vagy a kemény alapra esett puha test ütődését utánzó *huppan*, pl. a fáról leesett körte, alma.

SUPPANÁS, (supp-an-ás) fn. tt. *suppanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lemerüléssel, alányomulással, eséssel párosult *supp* hang. Képeztetésre hasonlók hozzá: *czuppanás*, *huppanás*, és több mások.

SUPPANT, (supp-an-t) áth. m. *suppant-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Eszközli, hogy valamely test suppanjon, azaz, úgy leveti, lenyomja, hogy *supp* hangot adjon. *Földre suppanani a zsákot*. Képeztetésre hasonlók hozzá: *huppant*, *czuppant*, *koppant*, *roppant*, és több mások.

SUPPANTÁS, (supp-an-t-ás) fn. tt. *suppantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, melynél fogva valami suppanóvá tétetik. V. ö. SUPPANT.

SUPPOG, (supp-og) önh. m. *suppog-tam*, —tál, —ott. Mondják különösen hajlékony vesszőről, midőn ide-oda hajtogatás alatt, vagy valamit ütve sühog. Ennek gyöke kizárólag csak hangra vonatkozik, s legszorosb viszonyban áll a *supra*, *suprál*, *suprika*, *suprikál* szókkal.

SUPPOGAT v. SUPPOGTAT, (supp-og-at v. supp-og-tat) művelt. m. *suppogat* v. *suppogtat-tam*, —tál, —ott, par. *suppogass* v. *suppogtass*. Valamit vesszővel vagy suppogó eszközzel ütögetve eszközli, hogy a vert test suppogjon, *Suppogtatják a ködmönt, a hátat*. Innen *suppogató* a székelyeknél am. céplő.

SUPPOGATÁS, SUPPOGTATÁS, (supp-og-at-ás, supp-og-tat-ás) fn. tt. *suppogtatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, vagyis műveltetés, mely által valamit suppogtatnak. V. ö. SUPPOGAT.

SUPRA, (sup-or-a) fn. tt. *suprá-t*. Vékony, hajlékony vessző, mely hajtogatás közben supog; különösen, melylyel valakit ütnek, vernek, virgás. Gyöke a hangutánzó *sup*, törzse az elavult *supor* ige, melyből lett részesülő *supró*, módosítva *supra*. Rokon hozzá hangra és alapfogalomra *suháng*. V. ö. SÖPRÜ.

SUPRÁL, (sup-or-a-al) áth. m. *suprál-t*. Suprával ver, üt. *Megsuprálni a csintalan gyereket*. Lásd SUPRA.

SUPRÁLÁS, (sup-or-a-al-ás) fn. tt. *suprálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valakit, v. valamit suprál, vesszőznek.

SUPRÁZ, (sup-or-áz) m. *supráz-tam*, —tál, —ott; 1. SUPRÁL.

SUPRÁZÁS, (sup-or-áz-ás) 1. SUPRÁLÁS.

SUPRIKA, (sup-or-i-ka) kicsiny. fn. tt. *supriká-t*. Vékony vesszőkből álló, s verésre elkészített köteg, vagy korbácsféle eszköz, milyennel némely tájakon Apró szentek napján, Mátyusföldén pedig öntöző hétfőn és kedden egymást verni szokták.

SUPRIKÁL, (sup-or-i-ka-al) áth. m. *suprikál-t*. Suprikával vereget, ütöget. V. ö. SUPRIKA.

SUR v. **SÚR**, 1) dörzsölés által okozott hangnak utánzása, melyből *súrol*, *surlódik*, és származékaik eredtek. 2) Sebes mozgást jelent ezekben: *surran*, *suramlík*, *surint*, *surján* v. *surgyán*; lásd SIR. 3) Viselik e nevet némely helységek, melyből *Súrd*, *Súrny* szinte helynevek származtak. V. ö. SÓR.

SÚR, **HEGY**—, **NAGY**—, **NEMES**—, **PÉNTÉK**—, **VALTA**—, faluk Pozsony m.; helyr. *Súr-ra*, —on, —ról.

SURAMLÁS, (sur-am-ol-ás) fn. tt. *suramlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Surranva menés, vagy távozás. V. ö. SURAMLIK.

SURAMLIK, (sur-am-ol-ik) k. m. *suraml-ott*, htn. *suraml-ani*. Surranva megyen, vagy távozik, elillan, iramlík. Törzsöke az elavult *suram*, mint *iram*, *futam*, *folyam*, *huzam* stb., melyek közül több már önállóságot nyert.

SURÁNKA, falu Nyitra m.; helyr. *Suránká-ra*, —n, —ról.

SURÁNY, faluk Bereg, Nógrád, Vas m.; **NAGY**—, mváros Nyitra m.; helyr. *Surány-ba*, —ban, —ból.

SURD, falu Somogy m.; helyr. *Surd-ra*, —on, —ról.

SURDÉ v. **SURGYÉ**, fn. tt. *surdé-t* v. *surgyé-t*. A székelyeknél és a Bodrog vidékén szalmából való derekalj v. szalmazsák. Néhatt máskép: *dusza*. Valószínű, hogy a vékony szálu növényt, hajtást jelentő *sarj*, *sarjú*, *sarang* szókkal rokon.

SURGYÁN, 1. SURJÁN.

SURGYÉ, 1. SURDÉ.

SURIÁN, falu Torontál m.; helyr. *Surián-ba*, —ban, —ból.

SURINT, (sur-int) áth. m. *surint-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. A székelyeknél am. sikkaszt. *Egy forintom volt, azt is elsurintotta*. (Kriza J.).

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

SURINTÁS, (sur-int-ás) fn. tt. *surintás-t*, tb. —ok. Sikkasztás. V. ö. SURINT.

SURJÁN, (sur-j-án) mn. tt. *surján-t*, tb. —ok. Vékony, karsu termetű, növési. *Surján fa*, *fenyő*. *Surján legény*, *ledny*, *menyecske*. A székelyeknél, s Erdély más vidékein is divatos szó.

Gyökre nézve vagy a *sarj*-hoz hasonlítható, mennyiben a surján termet a karsu növénytársarjhoz hasonló, vagy mindkettőnek könnyű mozgása, suhogó hajlékonysága vétetett köz alapúl, s e tekintetben rokonok hozzá a lenge fiatal jelentő *suhancz*, *suhanczár*, *suttyó*, *suttyogó*, *sütkő*, *süheder* különféle tájszókási névváltozatok, továbbá a székelyes *sorgyáz*, az az, suhan, elsuhan. Képzett alakra hasonlók hozzá: *burján*, *bojtorján*.

SURLÓ, (sur-ol-ó) fn. tt. *surló-t*, tb. —k. Növény nem a lopvánőszök seregéből; különösen népyelven azon faja, melynek szára éles barázdás, ágatlan, néha tövön ágas; czikkelyhüvelyei feketéllők. Nevét onnan kapta, mert edények surolására szokták használni; másképp növénytani néven: *kannamosó surló* v. *zsurló*. (*Equisetum hyemale*). Széles köz értelemben minden, amivel surolnak, pl. szalmatekeres, kőpor, rongy.

SURLÓCSUTAK, (surló-csutak) ősz. fn. Az úgynevezett surlónak, vagy más növénynek száraiból öszvetekert csutak, melylyel súrolni szoktak. Lásd SÚROL.

SURLÓDÁS, (sur-ol-ó-od-ás) fn. tt. *surlódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Szenvedő állapot, midőn a kemény testek szorosb érintkezés által egymáshoz dörzsölődnek. V. ö. SURLÓDIK. 2) Átv. ért. az erkölcsi vagy szellemi erők egymás közti megütközése, viszonyos ellenhatása. *Surlódások a társas életben*. *Eszmesurlódás*.

SURLÓDIK, (sur-ol-ó-od-ik) belsz. m. *surlód-tam*, —tál, —ott. 1) Egyik test a másikkal érintkezve dörzsölődik, s egyik a másikat kopatja. *Surlódnak a malomkövek*. *Forduláskor a kerék és a löcs*, vagy a *székérolal öszvesurlódnak*. *Az öszveütközött székerek, tengelyek egymáshoz surlódnak*. 2) A székelyeknél *sullódik* alakban am. valakihez sajdúl v. simúl. 3) Átv. ért. erkölcsileg vagy szellemileg egymással ütközik, egyik a másakra visszahatva működik. *Vitatkozás által surlódnak az elmék*. *A különféle indulatú társak sokáig surlódnak, míg öszveszoknak*.

SURLÓFÖVENY, (surló-fövény) ősz. fn. Fövény, vagy porrá törött vakolat, melylyel edényeket, padlót stb. szoktak súrolni.

SURLÓFŰ, (surló-fű) ősz. fn. L. SURLÓ alatt.

SURLÓKALAPÁCS, (surló-kalapács) ősz. fn. Eszköz, amelylyel a deszkába az enyvet surolják bele az asztalosok.

SURLÓRONGY, **SURLÓRUHA**, (surló-rongy v. —ruha) ősz. fn. Durva rongy, melylyel súrolnak. V. ö. SÚROL.

SÚROL v. **SUROL**, (sur-ol) áth. m. *súrol-t*. Bizonyos szilárd, tömör, kemény testet valamely eszközzel dörzsöl, hogy tiszta vagy fényes legyen.

Súrolni a szoba padlatát. Edényeket súrolni. Késeket, villákat súrolni. Sokáig kell a márványt súrolni, hogy sima legyen. Máskép: sikárol. Szélesb ért. dörzsöl, dörzsölve koptat. A kerék surolja a löcsöt, a lefityegő ruhát. A löcslábú ember térdei surolják egymást.

SÚROLÁS, SUROLÁS, (súr-ol-ás) fn. tt. *súrolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, melynél fogva valamit surolnak. V. ö. **SÚROL.**

SÚROLÓDÁS; SÚROLÓDIK v. **SÚROLÓDZÁS,** (súr-ol-ód-oz-ás); **SÚROLÓDZIK,** (súr-ol-ó-d-oz-ik) I. **SURLÓDÁS; SURLÓDIK.**

SURR, erősebb, és nyomatósabb hangszó, mint az egyszerű *sur*. Származékai: *surran, surrandás*. Hasonlók hozzá: *durr, dörr, csörr, zörr* stb.

SURRAN, (surr-au) önh. m. *surran-t*. Sebesen megy, halad, eltűnik, különösen midőn ezt hirtelen, véletlen, lopva teszi. *Kisurran a szobából. A tolvaj elsurran.* Hasonlók hozzá: *durran, dörren, csörren, zörren* s több mások.

SURRANÁS, (surr-an-ás) fn. tt. *surrandás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Hirtelen, sebes mozgás, távozás.

SURRANFURRAN, (surr-an-furran) ikerített önh. A székeleyknél am. sebesen eltűnik, illan-villan. V. ö. **IKERSZÓ.**

SURRANÁSFURRANÁS, (surr-an-ás-furran-ás) ikerített fn. Sebes eltűnés. V. ö. **SURRANFURRAN.**

SUS, természeti hangszó, melyhez legközelebb áll az élesebb hangzatú *szusz*. Származékai: *susa, susár, susárol, susog, susutorog, susutorékol*, s a vesszöt jelentő *susnya*. Rokon hozzá a vékonyhangú *ses, sese*.

SUSA, (1), (sus-a) fn. tt. *susát-t*. Polytonos *sus* hang, milyen a széltől mozgatott *sásé*, vagy a susogók beszédecé. Ikerítve: *sesesusa* am. suttogó, fülbesugó pletykabeszéd. L. **SESESUSA**; és v. ö. **SESE-SUSÁL.**

SUSA, (2), falu és pusztá Gömör m.; helyr. *Susá-ra, —n, —ról.*

SUSÁNY, falu Gömör m.; helyr. *Susány-ba, —ban, —ból.*

SUSÁRLÓ, (sus-a-ar-ol-ó) mn. tt. *susárló-t*. Susogó, sugdosó; különösen, ki holmi babonás, varázsló szókat mondogat, elsusog.

SUSÁROL, (sus-a-ar-ol) önh. m. *susárol-t*. Susogva beszél, suttog, sugdos. Innen a székeleyknél am. varázsol, azaz, holmi rejtélyes szókat susogva babonáskodik; és *susárló* am. varázsló. Szabó Dávidnál azt is jelenti: alattomban rágalmaz.

SUSKA, (sus-ka) fn. tt. *suskát-t*. 1) A székeleyknél am. valaminek tokforma héja, hüvelye, pl. fenyő suskája, azaz, toboza, mely a magvakat rejtí. „Az elvágott vagy megsebzett ujjat ahhoz szabott suskába kötik, amíg meggyógyul.“ (Szabó Elek). Egyezik vele a kukoricza héját jelentő, s Mátyusföldön, Barsban, Hontban divatos *sustya*. 2) Elpuhult erkölcsű, mely értelemben rokon hozzá *susnya*.

SUSKÁS, (sus-ka-as) mn. tt. *suskás-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Amin suskák teremnek. *Suskás fenyű*. 2) Elpuhult, classzonyosodott. V. ö. **SUSKA.**

SUSNYA, (sus-ony-a) mn. tt. *susnyát-t*. 1) Lusta, tunya, aki magát elhagyja. Ez értelemben rokon hozzá *sunya, sunyi*, ki legalább látszatra a tunyához, veszteglőhöz hasonló. 2) Csúnya, mocskos, piszkos. Rokon hozzá *rusnya*, és *sunda*. 3) Baranyában fn. s jelent fiatal hajtásu hajlékony vesszöt, mely jelentésénél fogva hangutánzó, s rokon *suháng* szóhoz.

SUSOG, (sus-og) önh. m. *susog-tam, —tál, —ott*. 1) Lassú *sus* hangon szól, beszél, mond valamit. *Susogva beszélni, nyájkoskodni, imádkozni. Valakinek fülébe susogni. Oly gyöngye, hogy alig susog.* 2) Szélesb ért. mondják holmi lágy, vékony, mozgékony lapú, levelű testekről, midőn a szélnek vagy más testnek illetésére *sus-féle* hangot adnak. *Susog a sás. Susognak a fák leveléi. Susog a selyem ruha.* Különbözik tőle az orrhangra vonatkozó *szuszog*.

SUSOGÁS, (sus-og-ás) fn. tt. *susogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szólás, beszélés, vagy természeti hangzás, midőn valaki v. valami *susog*. *Szerelmesek susogása. Titkolódzók, imádkozók susogása. Sásnak, nádnak, falombnak, selyem ruhának susogása.* V. ö. **SUSOG.**

SUSOGLIK, (sus-og-ol-ik) k. m. *susog-lott, htn. —ani*. Susogó hangot ad.

SUSOGÓ, (sus-og-ó) mn. tt. *susogót-t*. 1) Aki, v. ami *susog*. *Susogó beteg, susogó banyák.* 2) Amit *susogó* hangon mondanak. *Susogó imádság. Susogó mise, kis mise, esendes mise.* V. ö. **MISE.** 3) Mint lőnév, kémlélődő, alattomos beszélgetés a falusi aszszonyok között, midőn a házastásra kitézött fiatalokról egymással titkon értekeznek, s az illető házhoz a híreket hordják. *Susogóba menni, susogóban járn*. A házasságnak úgy szólván első csiráját a *susogó* teszi, azután jön a *néző, kérő, kézfogó* stb.

SUSONG, (sus-ong); **SUSONGÁS,** (sus-ong-ás) I. **SUSOG; SUSOGÁS.** Egyébiránt némely finom különbség létezik e két alakzat között, mely szerént az első nagyobb belterjedelemre mutat. Ily viszony van a *zsibog* és *zsibong*, a *tátog* és *tátong*, *borog* és *borong*, *borogat* és *borongat* s több mások között.

SUSPUS, fn. tt. *suspust-t*, tb. — *ok*. Am. szégyen. Alkalmasint a *sus-ból* ikerített szó. V. ö. **IKERSZÓ.**

SUST, (1), (sus-t) természeti kangszó, s nem egyéb, mint a *t*-vel toldott *sus*. Képeztetésre rokon *füst*, és a tájdivatos *fost* (fos) szókhöz. Mint hangutánzóval egyezik: *csuszt!*

SUST, (2), falu Bihar m.; helyr. *Sust-ra, —on, —ról.*

SUSTÁK, fn. tt. *susták-ot*. A székeleyknél am. két garas, vagyis hat krajczár. A latin *sex* vagy szláv *sesty* szóból csavarodottnak látszik.

SUSTORÉKOL, (sus-t-or-ék-ol) m. *sustorékol-t*; I. **SUSTOROG.**

SUSTORÉKOLÁS, (sus-t-or-ék-ol-ás) I. **SUSTORGÁS.**

SUSTORGÁS, (sus-t-or-og-ás) fn. tt. *sustorgás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Azon *susogó* hangzás, melyet a tűzre tett nyers fából kifakadó nedvek adnak.

Szélesb ért. holmi száraz leveles testek susogása, midőn dörzsölnének, vagy dörzsöltetnek. V. ö. SUS-TOROG.

SUSTOROG, (sus-t-or-og) gyak. önh. m. *sustorog-tam*, —*tól*, *sustorg-ott*, ltn. —*ni* v. *sustorg-ani*. Mondjuk nyers fáról, vagy más növényről, midőn tüzre tétetvén nedvei susogó hangot adva kifakadoznak. *Sustorog a nyers füz.* *Sustorog a nyirkos dohány ere a pipában.* Szélesb ért. dörzsölés, vagy dörzsölődés alatt holmi leveles test susogva mozog. *Sustorognak a száraz falevelek, midőn a szél forgatja.* Ez igében a középképző *or* rokon *ol* képzőhöz, mintha volna *sustol*, *sustolog*; ily alakuk *lustol*, *füstöl*.

SUSTYA v. SÚSTYA, (sus-ty-a) fn. tt. *sustyá-t*. Mátyusföldén, és némely más tájakon így nevezik a kukoriczának héját, melyet lefosztanak. E szónak törzsűke *sust*, lágyítva *susty*. Mint héjat tokot jelentő, rokon *suska* szóhoz is. V. ö. SUSKA.

SUSTRA, falu Temes m.; helyr. *Sustrá-ra*, —*n*, —*ról*.

SUT, (1), v. SUTT, hangszó, mely valamivel tompábban végződik, mint a rokon *sus*. Származékai: *suttan*; továbbá: *suttog*, *suttogás*.

SUT, (2), v. SUTT, fn. tt. *sut-ot*, harm. szr. —*ja*. Kemencze möge, vagyis azon szug, melyet a kemenczének fal felőli oldala, és házfal közti üres tér képez; néhutt máskép: *kuczkó*, *kuszkó*, *szurdék*. Továbbá a katlan oldala és házfal közti szuglya is a konyhában. *Sutban ülni, meghúzni magát.* *Elmehetsz a sutra* (km.) a gyávának mondják. V. ö. SOD. Származékai *suttom* és *suttony*, melyekben a *t* kettőztetve ejtetik, melynek valószínűleg azon oka lehet, hogy eredetileg a lappangást, meghuzást jelentő *sun* v. *suny* gyökből származott, mi szerént annyi volna mint *sund*, *sunyd*, azaz, sunyó hely, s ebből módosított a *sutt*, t. i. az *n* valamint néha becsúszik, úgy máskor kimarad némely képzőkből, pl. hosszant, *hosszatt*, alant *alatt*, mely esetben néha a *t* csak egyszerűen ejtetik, pl. *hosszat* fekszik, e helyett: *hosszant* vagy *hosszat*.

SUTA, (sut-a) mn. és fn. tt. *sutá-t*. 1) L. SETE. 2) Csonka, vagy kurta. *Suta szarvú ökör.* *Sutaszarvas* (Althier). *Suta farku tyúk.* Máskép tájdivatosan: *csuta*. Innen átv. aki csak fél fülével hall, mintha t. i. egyik füle meg volna kurtítva, vagy csonkítva. 3) Főnévileg a vadászok nyelvén nőstény gímvad az első üzekedés után. Rokon hozzá a kurta hajra vonatkozó éles hangú *csitri*.

SUTABUB, (suta-bub) ősz. fn. Gönczy Pálnál a négyporodások (négyhímese) seregébe és egy terméjük (egy anyások) rendébe tartozó növénynem. (Succisa). Faja: *réti sutabub* (s. *pratensis*; Diószeginél: *csonkagyökerű sikkantyni*).

SUTI, (sut-i) tt. *suti-t*. L. SETE.

SUTLAP, (sut-lap) ősz. fn. Gönczy Pálnál az ötporodások (öthímese) seregébe és két terméjük (kétanyások) rendébe tartozó növénynem. (Schoboe-ria). Faja: *tengerparti sutlap* (sch. *maritima*; Linné szerént: *chenopodium maritimum*).

SUTÓCZ, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Nyitra m.; helyr. *Sutócz-ra*, —*on*, —*ról*.

SUTT, az egyszerű *sut* hangnak nyomatossabb változata, melyből *suttan*, *suttog*, *suttogás*, származtak. Képeztetésre olyan mint, *patt*, *csatt*, *csett* hangszógyökök.

SUTTAN, (sutt-an) önh. m. *suttan-t*. Am. suhan, sudamlik. *Meg se suttant a csizmája, úgy ment át a hídon.* (Krizsa J.). Néhutt: *suttyan*.

SUTTANÁS, (sutt-an-ás) fn. tt. *suttanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Suhanás, sudámlás. V. ö. SUTTAN.

SUTTÓ, falu Turócz m.; helyr. *Suttó-ra*, —*n*, —*ról*.

SUTTOG, (sutt-og) gyak. önh. m. *suttog-tam*, —*tól*, —*ott*. Lassu, tompa *sutt* hangon beszélget. *Valakivel suttogni.* *Titkolódzva suttognak egymással.*

SUTTOGÁS, (sutt-og-ás) fn. tt. *suttogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Titkos, lassu hangú beszélgetés, különösen mások megszólása, rágalmazás.

SUTTOGÓ, (sutt-og-ó) mn. tt. *suttogó-t*. Aki suttog, vagy amit suttogva tesznek. *Suttogó banyák.* *Suttogó beszéd.* Tolnavármegyei tájszólással am. *su-hancz*, *suhanászár*, máskép: *suttyó*, *sütkő*, *siheder*, mint a fiatalság sebes mozgására, vagy sebes nevedésére vonatkozó hangszók; s ezen értékenben gyöke inkább *suty* v. *sully*.

SUTTOM, (sutt-om) fn. mely csak *ban* viszonyraggal divatozik, *suttomban*. Jelent buvó, rejtkehelyet, s gyöke a *kuczkót*, *szurdékot* jelentő *sut* v. *sutt*. *Suttomban lappangó.* (Pázmán Kal. 173. l.). Képeztetésre olyan mint *alattom*, melyből lett *alattomos*, *alattomban*, azaz, suttomban, s ezen értelmi azonságnál fogva mindkettőben a testnek lesunyása, meghuzása, lealacsonyítása az alapfogalom. Némi változattal: *sutton* v. *suttony*. V. ö. SUT v. SUD fn.

SUTTON, l. SUTTONY.

SUTTONG, (sutt-ong); SUTTONGÁS, (sutt-ong-ás) l. SUTTOG; SUTTOGÁS. Az első alakban a közbevetett *n* az alapfogalomnak némileg nagyobb hatását jelenti.

SUTTONY, (sutt-ony) fn. tt. *suttony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rejtkehely, *kuczkó*, *szurdék*, *szuglya*, hová valaki odahúzza magát, hogy lappangjon, elrejtőzzék, elbujjék, vagy különösen, hogy valakivel titkosan értekezék. *Megesküdütt a kemencze a suttonyval.* (Km.). V. ö. SUT v. SUTT fn.

SUTTY v. SUTY hangszó, s am. a lágyított *sutt*. Származékai: *suttyan*, *suttyó*. Rokon vele hangban és értékenben *hity* v. *huty* gyök, melytől *hutytyan*, *hutyorodik* stb. erednek. Különbözik tőle azon *sutty*, mely *suttyol* szó törzseként tűnik fel, de ez csak *subíl* = *sajtól* módosulata.

SUTTYAN, (sutty-an) önh. m. *suttyan-t*. Körülbelül am. surran, azaz, sebesen és mintegy észrevétlenül (alig *suty* hangot hallatva) megy, halad, távozik. *Kisuttyant a szobából.* Egyezik vele a székelyeknél: *suttan*.

SUTTYANÁS, (suttu-an-ás) fn. tt. *suttyanás-t*, tb. —ok. Surranás, észrevétlenül gyors távozás. V. ö. SUTTYAN.

SUTTYÓ, (suttu-ó) fn. tt. *suttyó-t*. Suhancz, siheder, sütkő (südkő). *Gyermek nem suttyó.* (Km.). *Sutty* gyöktől ó képzővel suttyó am. suttyanó, v. suttanó, azaz, sudamló, suhanó. V. ö. SUTTOGÓ; SUHANCZ.

SUTTYOL, (suttu-ol); SUTTYOLÁS, (suttu-ol-ás) tájdivatosak, ezek helyett: *sutúl*; *sutúlás*. L. SAJTÓL; SAJTÓLÁS.

SUTÚ, SUTU, (sut-u) fn. tt. *sutú-t*. 1) Lásd SAJTÓ. 2) Apáczai Csere Jánosnál horogforma akasz, vagy csat, vagy kajmó, latinul *uncus*. 3) A székelyeknél am. sut v. sud; l. SUD.

SUTÚL, (1), (sut-a-úl) önh. m. *sutúl-t*. Sutává leszen. A vadászok mondják, midőn hímszarvas és az őzszak elhányja agancsát.

SUTÚL, (2), SUTUL, (sutú-ol); SUTÚLÁS, (sutú-ol-ás) l. SAJTÓL; SAJTÓLÁS.

SUTÚS, (sut-ú-os) l. SAJTÓS, és v. ö. SUTÚ. SUTY, l. SUTTY.

SUUR, (olv. *Súr*) falu Veszprém m.; helyr. *Suur-ra*, —on, —ról.

SUV, elvont gyök *suvad*, *suvadék* és *suvál* szókban; l. ezeket.

SUVAD, (suv-ad) önh. m. *suvad-tam*, —tál, —ott. 1) L. SUHAD. 2) Suhanya, gyorsan halad. *Hadd suvadjon az a munka.* (Székely szólás). 3) *Suvadaj meg*, szintén a székelyeknél am. gebedj meg, döögölj meg.

SUVADÁS, (suv-ad-ás) fn. tt. *suvadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Suhadás. 2) Gyors haladás. 3) *Megsuvadás* am. meggebedés. V. ö. SUVAD.

SUVADÉK, (suv-ad-ék) fn. tt. *suvadék-ot*, harm. szr. —a. Erdélyben am. szuvat, szuvadék, azaz, a falról levált tapasznak hulladéka, omladéka. Ezen értelménél fogva a héjat jelentő *sov* gyökkel és *sovárlik* szóval egy eredetű; s *kop*, *kov*, *kuv* gyökökkel rokon (*kopács*, *kopad*, *kuvad*, *kuvad* stb. szókban). V. ö. SOVÁRLIK; és SUVÁL.

SUVÁL, (suv-ál v. suv-a-al) áth. m. *suvált-t*. A székelyeknél am. diót zöld héjából kibont. V. ö. SUVADÉK.

SUVÁLÁS, (suv-ál-ás) fn. tt. *suválás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A diónak zöld héjából kibontása. V. ö. SUVÁL.

SUVASZT, (suv-aszt) áth. m. *suvaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *suvaszsz*. A székelyeknél am. sujt, pl. *főbe suvaszt*.

SUVASZTÁS, (suv-aszt-ás) fn. tt. *suvasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Am. sujtás. *Főbe suvasztás*. V. ö. SUVASZT.

SÜ, hangszó, mely 1) a *szü* a égő nyirkos, nedves, nyers testnek sisergő hangját utánozza, honnan a *sül*, *sullen*, *süledez*, *süllög* és *sül* származékok. Rokon vele a gyermek nyelven tüzet jelentő, s kétszeresített *zsizsi*, és a *sisereg* gyöke *sis*. Továbbá 2)

jelent különösebben *süv* alakban éles hangot a *süvölt*, *süvöltő* v. *süvöltyü* származékokban.

SÜ v. SÜV, fn. tt. *süv-et*, harm. szr. —e. Molnár A. latinozása szerint am. *levir*, melynek megfelel a hellen *δαίρη*; minél fogva szoros értelemben jelenti a nő férjének fitestvérét, köznépiesen szólva a nőnek öregbik vagy ifjabbik urát; továbbá általánosabban a férfi testvérét, mely mai németes szóval: sógor. A székelyeknél Cserey Elek szerint (Tájszótár 337. l.) jelent sógorasszonyt is. Eléjön *su* és *sóe* alakban is. A régi emlékekben, különösen a Carthausi Névtelenben *süv* am. uuokaöcs: „Annakokáért kildé el Budát, hogy az ő sívét, kinek Vazul vala neve, a nitriai temleczből kihozná.“ (Toldy F. kiadása. 84. l.).

Ezen *sü* v. *süv* szó legközelebbi rokona a sinai *su*, Schott szótárában így írva: *schü* (patris frater minor). Továbbá hangji és értelmi rokonságban van *szö* magyar szóval, honnan *szövetség* is származik. Innen jelentheti azt, kivel szövetségben (de nem vérségi rokonságban) állunk, ki szövetségeseünk, épen úgy mint más nyelvekben is, például a francziában, *allié* jelent szövetségest és rokont, *allier* igétől, mely am. szövetséget eszközölni, és visszahatólag *s'allier* am. szövetséget kötni; és: sógorságba lépni. Curtius György jeles nyelvudós szerint a latin *socer*-ben a *so* gyök nem más, mint a szanszkrit *szva* (= övé).

SÜDŐ, (süd-ő v. sü-h-öd-ő) mn. tt. *südő-t*. 1) Némely állatokról szólva am. serdülő korban levő, még egészen ki nem fejlett. *Südő malacz, disznó; südő nyúl* azaz idej malacz, idej nyúl; így neveztetnek, midőn első évökben vannak. 2) Átv. népies nyelven bizonyos állapotban újoncz, növendék. *Südő diák, südő katona, südő pap, südő prókátor; südő legény, südő leány.* — Néhutt pl. Szeged vidékén egy értelmű vele a *siheder* v. *süheder*, honnan *siheder malacz* am. *südő malacz*.

E jelentésekből látszik, hogy a 'südő' szóban a serdülő fiatalság alapfogalma rejlik, s ennél fogva rokonnok hozzá: *serdülő, siheder, suhancz, suttyó, sutlogó*, mind fiatal korra vonatkozó változatok; s legközelebbi származéka: *sütkő* (= *südkő*). Gyökeleme *süh* v. *süv*, melyből lett *süh-öd* v. *süv-öd* v. öszvehúzza: *süd* elavult ige, s ebből: *südő*. A törzs (*süd*) egyezik a mélyhangú *sud* gyökkel *sudamlík* szóban. Némelyek egyedül disznóra alkalmazván e szót azt vélik, hogy a *südő* sütni való disznót jelent, mivel így is ejtetik: *süldő* (néhutt: *süjdő*); de itt az *l* oly betolakodott hang, mint más szókban is a *d* v. *t*, és k előtt pl. *hó(l)d* (állat neve), *erő(l)tet*, *erő(l)küdik*, *csó(l)k* stb. Eredhetett a 'serdülő' szó összehuzásából is amidőn az *l* r-ből változott által.

SÜF, azonos *sif* gyökkel; l. ezt.

SÜFÜTE, (süf-üt-e) fn. tt. *süfüté-t*. A székelyeknél am. sok készülődés, mintegy sifetés, elő s hátra járkálás.

SÜFÜTÖL, (süf-üt-öl) áth. és önh. m. *süfütöl-t*. Am. 1) sürol, kefél; 2) cseszeg. L. SIFITEL; SIFLET.

SÜGÉR, (süg-ér) fn. tt. *süger-t* v. *süger-et*, tb. —*ék* v. *süger-ék*. Európának majd minden folyóiban és tavaiban tartózkodó halnem; uszása sebes, szárnyai tövisesek; s többnyire apróhalakkal, vagy földi gelesztával él. Sok fajai vannak, mint *folyóvízi sügér*, *kolczsügér*, *sérincz*, *tergelye*, *süllő* stb. (Perca). Nevét talán gyors uszásától kapta, mely alapfogalom szerint a *süheder*, *süllő*, *suhancz* szókkal volna gyökhangi és fogalmi rokonságban.

SÜHEDER, (süh-ed-er) mn. és fn. tt. *süheder-t*, tb. —*ék* v. —*ék*. 1) Szélesb ért. serdülő korban levő oktalan, vagy emberi állat. *Süheder malacz*, *nyúl*. *Süheder legény*, *ficzó*. 2) Szűkebb ért. mint főnév jelent suhanczot, fiatal pór legényt, máskép: *süheder*. *Matyi volt neve a sühedernek*. (Ludas Matyi). Gyöke a sürgő mozgásra vonatkozó *süh*, vastaghangon *suh*. V. ö. SUHANCZ. Alakra nézve hasonló hozzá: *heveder*.

SÜKE, mn. tt. *süké-t*. Győr tájékán am. fél-süket. L. SIKET.

SÜKER, **SÜKERES**, I. SIKER, SIKERES.

SÜKET; **SÜKETÍT**; **SÜKETSÉG**, stb. lásd SIKET; SIKETÍT; SIKETSÉG, stb.

SÜKETFALVA, erdélyi falu Maros székben; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

SÜKŐ, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Sükő-re*, —*n*, —*ról*.

SÜKÖSD, falu Pest m.; helyr. *Sükösd-re*, —*ön*, —*ról*.

SÜL, (1), fn. tt. *sül-t*, tb. —*ök*. 1) Tüske vagy tövisforma kemény szőr némely állatok testén, vagy növényeken; honnan ez öszvetett szók: *sülbige*, *süldisznó*, *sülhal*. 2) A tüskés állatok neme alá tartozó faj, melynek testét fehér és fekete, vagy vörhenyeg tövises fődik. A macskánál mintegy háromszor nagyobb. Lakik Ázsiában, Áfrikában, Spanyol és Olaszországnak legmelegebb tartományaiban; máskép: *tüskés állat*. (Histrix cristata). Némely tájak szójárása szerint: *sün*. Nevezik még *tövises disznó*-nak; és Szabó Dávidnál eléjön *szördisznó* is.

Rokon vele azon *sür*, melyből *sürény* és *sörte* származott, továbbá a tövises vízi diót jelentő vastaghangú sulyomnak *suly*, és a tüskét jelentő szuláknak *szul* gyöke, végre: *szőr*, *szúr*; innét, mint föntebb láthatni, a *süldisznó* máskép: *szördisznó*. Finn és észti nyelven: *siili*. (Budenz J.). Amennyiben a sül máskép magyar nyelven: *sün*, szintén egyezik ezzel közelebb a görög *ἐχίρος* (der Igel, besonders der Meerigel), t. i. az *os* végzet és az *é* előhang elesvén marad *χίρ*.

SÜL, (2), tájdivatosan: **SÜL**, (sü-ül) önh. m. *sül-t*. 1) Mondjuk általán állati vagy növényi testről, illetőleg annak húsos, zsiros, nyers, nyirkos, leves, rostos, lisztes részeiről, midőn a tűznek közvetlen erejétől áthatva sisereg, pirúl, pörkölődik. Ez értelemben gyöke azon *sü* hangszó, mely a tűz által forrongásba hozott nedvek zsiszegését utánozza, pl. midőn a szalonnát tűzre tartják, vagy zsiron, vajon,

olajjal kirátnak valamit; s rokon vele a szintén hangutánzó *asz*. Különbözik tőle *fő* v. *föl*, mennyiben a fővést közvetőleg forró folyadék vagy gőz eszközi.

2) Különösen eledelül szánt testekre vonatkozva am. tűz által, és pedig vagy maga zsirjában, nedvében, vagy bizonyos zsiradékú járulékkal úgy készítettik, hogy eledelül szolgálhassan. *Sül a nyársra húzott liba*, *kappan*, *malacz*. *Sül a kemenczébe vetett kenyér*, *kalács*. *Tepsziben, lábasban sül a rétes*. *Ez a hal rostélyon sült*. *A pulyka jól megsült*. *A kisült kenyereket kiszedni*. 3) Tűztől, vagy a nap sugaraitól pirúl, barnul, szárad, aszik. Leginkább igeikötőkkel használtatik. *Arczbögre elsült a naptól*. *Forró nyárba a kisült a fü*. *Öszvesült a kalács*. 4) El igeikötővel mondjuk löfegyverekről, midőn elgyúlnak. *Elsült az ágyu*, *mozsár*, *puska*, *pisztoly*. Innen átv. am. sikerül. *Terve elsült*. *Nem sült el, amit akart*. *Roszul sült el a dolog*. 5) Használtatik különféle átv. értelemben, *sül-föl*, a nagy aggodalom, szorongatás miatt. *Sül-fül* (Szabó Dávidnál) am. elaszik, elszárad. *Kisült, hogy ő a tolvaj*, azaz, napvilágra jött. *Majd kisült, ki a vétkes*. *Rásült, hogy gyilkosságot követett el*, azaz, bebizonyult. 6) Néha am. bizonyos helyen, vagy állapotban megakad, mozdulatlanul marad. *Benn sült a sárban*. *Fején sült a pártá*. *Ott sült*, am. ott maradt. *Felsült vele*, am. czélját nem érte, megakadt. *Belesült a beszédbe*. Ez értelemben rokon a *sülyed* igével. — V. ö. SÜT.

SÜL, (3), I. SÜLY.

SÜLBIGE, (sül-bige) ösz. fn. A kétfalkások, és tízhímeselek közé sorolt cserjeféle növényem; különösen ennek faja a *villongó sülbige*, melynek ágai igen sűrűk, tövisesek; galyai felállók; levelei lánecsás árformák, fulánk hegyök; murvai pótyögösek; csészefogai igen aprók. (Ulex europaeus). Nevét tövises, fulánkös (szőrös, szúrós) tulajdonságától kapta. V. ö. SÜL, (1).

SÜLDISZNÓ, (sül-disznó) ösz. fn. A tüskéselek rendébe tartozó állatfaj, melynek testét vékony apró tövises fődik, s azokat, ha róka vagy kutya üldözi őt, ki szokta nyujtani. Erdőkben, kertekben, odvas fáknak, földalatti lyukakban lakik. Disznónak mondják, mert orra a disznóéhoz hasonló, különböztetésül a *kutyasül*-től, melynek orra olyan mint a kutyáé. Világos, hogy nevét a töviset, tüskét, szálkát jelentő *sül* (= szőr, szúr) szótól kapta, nem pedig onnan, hogy bőrét *süly* ellen füstölésre szokták használni. (Kulcsár Hasznos Mulsat. 1825. 2. R. 316. 1.).

SÜLDŐ, I. SÜDŐ.

SÜLDÖK, többesi fn. tt. *süldök-et*. Sándor István szerint azon csillagzat, melynek neve latinul: *suculae*, görögösen: *hyades*, t. i. a bika fején látszó hét kis csillag. A disznót jelentő latin *sus* és hellen *υς* után képzett, vagyis magyarra fordított szó. V. ö. SÜDŐ.

SÜLEDÉZ, (sül-ed-éz) önh. m. *süledéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. L. SÜLLÖG.

SÜLÉKENY, (sü-ül-ék-ény) mn. tt. *sülékény-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Mondják földről, mezőségről, mely

a nap hevétől hamar kiszül, kiszárad, milyen péld. a szíkes vagy homokos, kavicsos föld.

SÜLELMED, falu Külső-Szolnok m.; helyr. *Sülelmed-re, —én, —ről.*

SÜLÉS, (sü-ül-és) fn. tt. *sülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapota valamely testnek, illetőleg enni-valónak, midőn süil. *Sülés alatt sisereg a kolbász.* Továbbá tűz, napsugár által okozott pirulás, barnulás, száradás. V. ö. **SÜL**, (2).

SÜLETLEN, (sü-ül-etlen) mn. tt. *sületlen-t*, tb. —*ék*. Ami nincs megsülve, félnyers. *Sületlen kenyér, kalács, hús.* Átv. *sületlen tréfa, beszéd, élez nélküli, ostoba, idétlen, ízetlen, helytelen, esztelen.* Határozóként am. sületlen állapotban, a nélkül, hogy megsült volna; továbbá ízetlenül.

SÜLETLENSÉG, (sü-ül-etlen-ség) fn. tt. *sületlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Esztelen beszéd; ostoba, élcztelen tréfálgodás. *Holmi sületlenségeket mondani.*

SÜLETLENÜL, (süil-etlen-ül) ih. Sületlen állapotban, a nélkül, hogy megsült volna. Ízetlenül, idétlenül.

SÜLEVÉNY, (sü-ül-e-ve-eny) fn. tt. *sülevény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Oly föld, vagyis mezőség, rétság, mely a nagy szárazság miatt kiszült, kiaszott. Képeztetésre hasonlók hozzá *televény, kelevény, szökevény.* Törzsöke a régies igenév *süleve*, mint az él gyökéből *eleve, eleven* a mer igéből *mereve mereven, merevény; hal halavány.*

SÜLEVÉNYÉS, (sü-ül-e-ve-eny-és) mn. tt. *sülevényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. A forró naptól, melegtől kiszült, elszáradt, kiaszott. *Sülevényes mezők, rétek.* V. ö. **SÜLEVÉNY.**

SÜLFÜ, I. **SÜLYFÜ.**

SÜLHAL, (sül-hal) ösz. fn. Az úszómászók rendéhez tartozó halmem, melynek egész testét mozgatható tövises fődik; fogak helyett két összeálló porczogós állai vannak, s úszó szárnyai nincsenek. Más-kép: *tasza.* (Diodon).

SÜLLED; **SÜLLEDÉS**, lásd **SÜLLYED**; **SÜLLYEDÉS.**

SÜLLEN, (sül-ü-en, sül-v-en, sül-l-en) önh. m. *süllen-t*. Egy sül-féle hangot ad, pl. *megsüllen a tűzhöz visszatért, megkevert puliszka.* (Kriza J.).

SÜLLENT, (sül-ü-en-t) önh. m. *süillent-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. A székelyeknél am. szelet ereszt — hang nélkül. *Deák südő, süllentő* (gúnymondát a tanulókra). Ugyanaz a *süllen* szóval, mivel tudjuk, hogy az *an en (van, ven)* képzők, hangutánzókhöz járulva gyakran még egy *t-t* vesznek föl, mint *kotytyan kotytyant, szuszszan szuszszzant, gyökken gyökkent, röffen röffent* stb.

SÜLLESZT; **SÜLLESZTÉS**, I. **SÜLLYESZT**; **SÜLLYESZTÉS.**

SÜLLINCZ, falu Vas m.; helyr. *Süllincz re, —én, —ről.*

SÜLLŐ, (sül-öl-ő) fn. tt. *süllő-t*. Halfaj a sigérek neméből, mely a nagy, tiszta, és főnyes fenekű vizeket szereti; fejére nézve hasonló a csukához,

hasa fehér, oldalai ezüst színűek, s egy a legizleteseb halak közül, mire nézve a balatoni fogashoz hasonlítják. Nevét talán tüskés (sülös, szurós) szárnyaitól kapta. Egyébiránt németül is több más nevein kívül *Schiel*, melyről Adelung megvallja, hogy értelmezni nem tudja.

SÜLLÖG, (sül-l-ög) önh. m. *süllög-tem, —tél, —ött.* *Sül-féle* hangokat hallat, pl. a víz, mikor a forrás előtt némi sirás forma hangot ad az üstben; más-kép; *süledez.* (Kriza J.).

SÜLLÖS, (sül-öl-ő-ös) mn. tt. *süllös-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Süllő nevű halakkal bővelkedő. *Süllös folyó.* 2) Győr tájékán am. rövid lélekzetű, melyeknek pl. a golyvás emberek. Ez értelemben hangutánzó és *süllög* szóval rokonnak látszik.

SÜLÖLKÖDÉS, (sül-öl-köd-és); **SÜLÖLKÖDİK**, (sül-öl-köd-ik) I. **SÜNDÖRKÖDÉS**; **SÜNDÖRKÖDİK**; és v. ö. **SULI.**

SÜLT, (sü-ül-t) mn. és fn. tt. *sült-et*, harm. szr. —*je*. 1) Mint a *sül* igének multidöbéli részesülője általán jelent mindent, ami sülve van, vagy amit megsütöttek. *Sült kenyér, kalács, hús, tészta.* Különbözik tőle a *főtt*, s némileg a *pörgölt, rántott, v. rátott.* V. ö. **RÁT.** 2) Pirított, barnított, száradt, aszott. *Elsült ábrázat. Kisült rétek, mezők.* 3) Mint főnév jelent húseledelt, melyet sütve készítettek el, szokottabban, de tótosan: *pecsenye. Borju-, liba-, pulyka-, kappansült. Feladni, megenni a sültet. Borral mosdik, sülttel törölközik.* (Km.). *Öszveültek a jól sülték.* (Km.). *A farkas ritkán eszik sültet.* (Km.). *Nem azé a sült aki forgatja.* (Km.). *Egy tikmonysült alatt, v. tikmonysültig* am. igen rövid idő alatt, vagy ideig. Továbbá, tésztásra vonatkozva: *kétszersült.* 3) Átv. a maga nemében egészen kifejelett, tökéletesen az, aminek mondatik, de gyalázó értelemben. *Sült bolond, balgataq, sült számár, ostoba. Sült paraszt. Sült káromlás* (Pázmán Kal. 1088. 1.). Ez értelménél fogva bizonyos állapotban megrögzést, s mintegy megsülyedést jelent, minél fogva alapfogalomban inkább *sülyed*, mint *sül* igével rokon, azon értelemben mint *valamibe belesülni* azaz *belesülyedni.*

SÜLTELEN, (sü-ül-telen) tájdivatos, 'sületlen' helyett; I. **SÜLETLEN.**

SÜLTEN, (sü-ül-t-en) ih. Sült állapotban.

SÜLLY, I. **SÜLY**, (1), (2), és (3).

SÜLY, (1), elavult gyök, melyből *sülyed, sülyeszt*, és származékaik eredtek. A nyelvsvokás ket-tőztetve ejti: *süly, sülyyed*, mi az *l* hanggal többször történik, pl. az *üll üllep, üllepedik, hülledez*, és másokban. Minthogy a sülyedés mindenkor a test sulyának lefelé nyomulásából ered: innen rokon vele a vastaghangú *suly*. Végelemzésben gyöke a hangutánzó *sü*, vastaghangon *su*, mely az alámerülő test illetén hangját fejezi ki. Ide tartoznak a *süpped, suppan, suppadoz* lemerülésre vonatkozó igék is.

SÜLY, (2), fn. tt. *súly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A tájszóláshoz képest néhutt *sül*, továbbá *sul, suj* is. A nép a különböző tájak szerint különböző betegségi

alakokat ért és értett e szó al. t. T. i. sülynek mondja és mondotta az arczon, az orr két oldalán kitört vörösséget, bibircsókat, pattanásokat, kisebb-nagyobb fekélyedéseket. Továbbá így nevezi az arczon, a test különböző részein, a lábszárakon lát-szó szederjes tarjakokat. Hajdan az alfelen észlelt toronygyokokat, dudorokat, fekélyeket is így nevezék. E jelentésekre mutatnak e következők: Egy 1557-diki levélben olvassuk: „Eszembe vagon az Kaczor Gerg (György) példabeszéde: swl (suly v. süly) vagon orromon, az elmetszése fájdalmas, az megmaradása rúthalmas.“ (Szalay Ág. 400 m. l.). Molnár Albertnél ezen értelmezéseket találjuk: *mariscá, ficus, fungus*; Szabó Dávidnál: *büdös var, aranyér, vérfolyás*; ugyanitt eljön: *sülyös orru*. Károli Gáspár bibliájában van (Sámuel v. királyok első könyve V. rész 6. vers): „És megveré őket alfelekben való sülylyel“ (Et percussit in secretiori parte natium), a héber szöveg szerént: a fölímml, gümövel az alfelen (Tárkányi jegyzete). Ismét Károlinál (Mózes V. Könyv. XVIII. rész. 27. vers): „Megver téged az Isten Égyiptomnak fekélyével és sülylyel.“ (Per cutiat te Dominus ulcere Aegypti, et partem corporis, per quam stercora egeruntur, scabie quoque et prurigne). A héber szöveg szerént: Egyptom fekélyével, kelésekkel az alfelen, varral és viszketeggel (Tárkányi). Bugát Pál a ‚süly‘ nevet scorbutum szóval latinozza. Ezekből Pólya József orvos tudor véleménye szerént az jön ki, hogy a ‚süly‘ név alatt három különböző kórt értenek illetőleg értettek, t. i. a bujakórt, az aranyeret (az alfeli dudorok alatt is ezt értve) és a scorbutot; minthogy pedig az aranyér, s a bujakórnak azon másodlagos alakja is, mely az orrnak lágy vagy kemény részeit támadja meg, saját nevezettel bírnak, Pólya József a sülynek ‚scorbut‘ szóval értelmezését tartja helyesnek. Ez é. temény áll az akadémiái Zsebszótárban is.

A scorbut pedig a kór azon faja, mely a testnek romlott vére s nedveiből, különösen rosz levegő, tisztátalanság, nehéz emésztetű eledelek, mozgás hiánya miatt stb. ered, és éles csipősségű, ólomszínű vagy sötét vörös kútegek, inyvérzés és rohadás, fogak lógása vagy ingadozása, rosz szagu lehelet stb. által jelenkezik, s elhanyagolás esetében még veszélyesebbé válhatik. Főleg a tengeri hajósokat lepi meg, midőn sokáig nem élveztek fris eledeleket; s legjobb ellenszerének vagy orvosságának a savanyu káposztát tartják.

Nevét hármely értelemben talán a tüzes, mintegy égő bibircsók s fekélyedésektől vette, mintha volna: *sülö*. Finnül *syylä* am. szemölcs, golyva, mongolul *csile-kü* am. általán beteg lenni, valamely kórban szenvedni (être malade stb.), innen *csilege* betegség, kór.

SÜLY, (3), elvont gyöke *sülyed, sülyeszt* szók-nak és származékaiknak.

SÜLY, (4), faluk Heves, Pozsony m.; TÁPJÓ—, Pest m.; helyr. *Süly-be, —ben, —ből*,

SÜLYE, falu Nógrád, erdélyi falu Alsó-Fehér m.; helyr. *Sülyé-re, —n, —ről*.

SÜLYED v. SÜLLYED, (süly-ed v. süllý-ed) önh. m. *sülyed-t*. Mondjuk tömör testről, midőn tartalék-alapjával együtt függőleges irányban alászáll, vagy, ha alapja szétnyílik, annak következtében addig merül, míg szilárd fenékre nem akad. *Sülyed a ház*, midőn alapostul mélyebbre száll. *Sülyed a színész*, midőn a padolat egy része leszáll vele. *Sülyed a hajó*, midőn a vizet szétnyomva fenéig lehat. *Földindulás, vagyis megnyílás alkalmával néha egész városok, szigetek sülyednek el. Sárba, iszapba sülyedt székér. Elsülyed, megsülyed, belesülyed.* Átv. és képes kifejezéssel am. erkölcsileg elvetemedik, alászáll. *Vétkek, bűnök árjába, v. örvényébe, gonoszságba sülyedni.* Egyezik a mélyhangu *suly* szóval. Minthogy pedig a sulyos vagy tömör testek legkönnyebben a fajilag kisebb sulyú folyadékokban sülyednek alá; okszerűleg állíthatni, hogy e szónak gyökseleme azon *su* v. *sü* hang, melyet a higba merülő test ad. E tekintetben egyezik vele a szinte lemerülésre vonatkozó *süp*, vastaghangon *sup* gyök is, honnan a *süpped, sumped* származékok.

SÜLYEDÉS, (süly-ed-és) fn. tt. *sülyedés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Valamely testnek, illetőleg térnek, földtömegnek függőleges mozgása, melynél fogva lefelé szál. V. ö. SÜLYED.

SÜLYEDŐ, (süly-ed-ő) mn. és fn. tt. *sülyedő-t*. 1) Aki vagy ami sülyed. 2) A szinpadnak egyes alkatrészét tevő táblázat, mely úgy van a padolathoz illesztve, hogy a rajta álló színészszel együtt illető gép segélyével lemerülhessen.

SÜLYEK, pusztá Hont m.; helyr. *Sülyek-re, —én, —ről*.

SÜLYESZT, (süly-esz-t) áth. m. *sülyeszt-étt*, par. *sülyeszsz*, htn. —ni v. —eni. Eszközli, vagy okozza, hogy valami elsülyedjen. *A földindulás néha városokat, szigeteket, elsülyeszt. A becsapott hullámok elsülyesztik a hajót.* V. ö. SÜLYED.

SÜLYESZTÉS, (süly-esz-t-és) fn. tt. *sülyesztés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valaminek elsülyedése eszközöltetik. V. ö. SÜLYESZT.

SÜLYFÜ, (süly-fü) ősz. fn. Molnár A. szerént am. a latin *arum*, mely Diószeghynél: *konnyvirág*; növényem az egylakiak neméből, és falkások seregéből; virágburka egy tagú, csuklyaforma, színes; annak közepén nő egy torzsa (néha felül kopasz), alsó részén ülnek szőrös bibéjü magzatok, azokon felül porhonok.

SÜLYÖS, (süly-ös) mn. tt. *sülyös-t* v. —et, tb. —ék. Aki süly nevű fekélyben vagy betegségben szenved. V. ö. SÜLY, (2).

SÜLYÖSEN, (süly-ös-en) ih. Sülyös állapotban. SÜLYÖSSÉG, (süly-ös-ség) fn. tt. *sülyösség-ét*, harm. szr. —e. Sülyös állapot vagy tulajdonság.

SÜMEG, mváros Veszprém m.; helyr. *Sümege-re, —én, —ről*.

SÜMÖLCS; SÜMÖLCSÖS, lásd SZÉMÖLCS; SZÉMÖLCSÖS.

SÜMÖLCSFŰ, (sümölcs-fű) ösz. fn. L. TARJAG.

SÜN, (1), I. SÜL, (1).

SÜN, (2), elvont gyöke *sündör* szónak és származékainak; I. SÜNDÖR alatt.

SÜNDISZNÓ, I. SÜLDISZNÓ.

SÜNDÖR, (sün-d-ör) mn. és fn. tt. *sündör-t*, tb. — *ök*. Magát elvető, s másokhoz simulva hizelgő. Azon alapeszménél fogva, hogy a hizelgő magát lealázni, s mintegy megsunyini szokta, valószínű, hogy gyöke *sün* egy a *suny* igével. Képzetetésre hasonló a *göndör*, *gondor*, *fondor*, *undor* szókhoz stb.

SÜNDÖRG, (sün-d-ör-ög) önh. m. *sündörg-ött*. L. SÜNDÖRKÖDIK.

SÜNDÖRGÉS, (sün-d-ör-ög-és) I. SÜNDÖRKÖDÉS.

SÜNDÖRKÖDÉS, (sün-d-ör-ög-öd-és) fn. tt. *sündörködés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Alacson, simulékony hizelkedés. V. ö. SÜNDÖR.

SÜNDÖRKÖDIK, (sün-d-ör-ög-öd-ik) k. m. *sündörköd-tem*, — *tél*, — *ött*. Alacson módra, magát elvetve, hamiskodva, sunnyogva hizelkedik. V. ö. SÜNDÖR.

SÜNDÖRÖG, (sün-d-ör-ög) önh. m. *sündörög-tem*, — *tél*, *sündörg-ött*. L. SÜNDÖRKÖDIK.

SÜNHAJ, (sün-haj) ösz. fn. Gönczy Pálnál az ötporodások (öthímese) seregébe és két terméjük (két anyások) rendébe tartozó növénynek; leple hátsójai szélylyel álló túske alakú öt póttá alakultak. (Echinopsion). Faja: *szakasünháj*. (E. sedioides. Diószeginél: *szakasavar*).

SÜNMAJ, (sün-maj) ösz. fn. Gönczy Pálnál az ötporodások (öthímese) seregébe és egyterméjük (egy anyások) rendébe tartozó növénynek. (Echinopsium). Ennek egyik faja: *bojtorján sünmaj*. (E. lappula. Diószeginél: *bojtorján mizsót*).

SÜP v. SÜPP, hangszó, melyből *süpped*, *süppedék*, *süppedez*, *süppeszt* származtak. Azon hangot utánozza, melyet hallani, midőn a lépő állat lába, vagy mozgásban levő jármű lágy földre, sárba, ingoványba lemerül, lenyomul. Mélyhangon: *süpp*. Rokona a *sülyed*, *sülyeszt* *süly* gyöke. V. ö. SUP.

SÜPPED, (süpp-ed) önh. m. *süpped-t*. A nyomásnak engedő sárba, iszapba, ingoványba mélyed, merül. *Süppednek az agyagsárt gyúrónak lábai. Az ingoványba belesüppedt a szekér*. Szélesb ért. akár mily lágy, vagy oszló részekből álló testbe lemerül. *Belesüppedni a puha ágyba, a buzagarmadába, a lisztbe*. Vastaghangon: *süppad*.

SÜPPEDÉK, (süpp-ed-ék) fn. tt. *süppedék-ét*, harm. szr. — *e*. Ingovány, lágy alapu térség, melybe a járónak lábai lesüppednek; I. SÜPPED.

SÜPPEDÉKÉS, (süpp-ed-ék-és) mn. tt. *süppedékes-t* v. — *ét*, tb. — *ék*. Ingoványos, a lábak, vagy járművek alatt lemerülő. *Süppedékes vízmellék, völgy*.

SÜPPEDÉS, (süpp-ed-és) fn. tt. *süppedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valamely test süpped. V. ö. SÜPPED.

SÜPPEDEZ, (süpp-ed-éz) gyak. önh. m. *süppedez-tem*, — *tél*, — *ét*, par. — *z*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy ismételve süpped. *Lábai az ingoványban süppedeznek. A szekér kerekei süppedeznek a folyó homokban*. Vastaghangon: *süppadoz*. V. ö. SÜPPED.

SÜPPEDEZÉS, (süpp-ed-éz-és) fn. tt. *süppedezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Folytonos, gyakori, ismételt süppedés. Vastaghangon: *süppadozás*.

SÜPPESZT, (süpp-esz-t) áth. m. *süppeszt-ét*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. *süppeszsz*. Eszközli, okozza, hogy valaki vagy valami süpped.

SÜPPESZTÉS, (süpp-esz-t-és) fn. tt. *süppesztés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Annak eszközlése, okozása, hogy valaki vagy valami süpped.

SÜR, elavult gyök, melyből *sürög*, *sürge*, *sürget*, *sürgődik*, *sürgölgődik*, *sürölkődik* eredtek. Gyöke *sür* (= *sir*), hang és mozgásutánzó, és azon *ür* más-kép *ir* rejlik benne, melynek származéka *üreg*, *ürög*, azaz, frisen, forogva mozog, az *s* előtét az alapfogalomnak suhogó hangzása mellékértelmet kölesönöz, azon suhogó hangot utánozván, mely a sebes ürög mozgással jár. E szerint *sürög* belterjesebb kifejezés, mint *ürög*, *üreg*, valamint *süvölt* erősebb, élesebb hangra vonatkozik, mint *üvölt*, és *sülyed* hangzatoságánál fogva több, mint *üled*.

SÜR, elvont törzse *sürü* szónak és származékainak; I. SÜRÜ.

SÜRGE, (sür-ög-e azaz sür-ög-ö) mn. tt. *sürgét*. Aki frisen, sebesen forgolódik, különösen, hogy valamit véghez vigyen. *Sürge gazdasszony, leány, szolgál*. Képzetetésre, s alapfogalomra egyezik vele: *fürge*, s valószínűleg *ürge* (üröge, ürögö) is élénken forgolódo szokásától kapta nevét. Néha e két szó: *sürge* és *fürge* ikerítve használtatik: *sürgefürge*.

SÜRGELEM, (sürög-el-em) fn. tt. *sürgelm-ét*. Sürgő tevékenység.

SÜRGEN, (sür-ög-ö-en) ih. Gyorsalkodva, gyorsan forgolódva.

SÜRGEÉS, (sür-ög-és) fn. tt. *sürgés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Holmi teendők körüli fris járás, kelés, forgolódás.

„Ott eleven sürgés mindenfele mozdúl.“

Arany J.

SÜRGEÉSÉG, (sür-ög-e-ség) fn. tt. *sürgeség-ét*, harm. szr. — *e*. Élénk mozgékonyosság, forgolódás, melynél fogva valaki gyorsan tenni, s valamiről gyorsan gondoskodni szokott. V. ö. SÜRGE.

SÜRGET, (sür-ög-et) áth. m. *sürget-tem*, — *tél*, — *ét*, par. *sürgess*. Rajta van, hogy mielőbb, frisen megtörténjék valami, vagyis másokat siettet, ösztönöz, hogy a teendőket megtegyék, szóval, hogy sürögjenek. *Munkára sürgetni a cselédeket, napszámásokat. Sürgetni a mesterembert, hogy a ruhát készítse el. Sürgetni az adósság lefizetését. Sürgetni a per siettetését, a bírakat. Feleletre, számadásra sürgetni valakit. Sürgeti őt az anyagi, és testi szükség. Eleget sürgettem, mégis elkésett*. V. ö. SÜRÖG.

SÜRGETÉS, (sür-ög-et-és) fn. tt. *sürgetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Ösztönözés, biztatás, intés, üzés, tuszolás stb., mely által valakit, v. valamit sürgetünk. *A sok sürgetés után végre megfizette, amivel tartozott. Serény szolgának nem kell sürgetés.* V. ö. SÜRGET.

SÜRGETŐ, (sür-ög-et-ö) mn. és fn. tt. *sürgető-t*. Aki sürget, vagy ami által sürgetnek. *Napszámosokat munkára sürgető hajdú. Sürgető levél, intés, parancsolat.* Különösen megbízott személy, ki bizonyos ügyekben az illetőket felszólítja, figyelmezteti, hogy valamit megtenni siessenek, szorgalmazó. (Sollicitator).

SÜRGETŐLEG, (sür-ög-et-ö-leg) ih. Sürgető módon, siettetve. *Sürgetőleg szóló parancs. Sürgetőleg inteni valakit, követelni valamit.*

SÜRGETŐS, (sür-ög-et-ö-ös) mn. tt. *sürgetős-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Amit frisen, minél előbb tenni, teljesíteni szükséges, amit elhalasztani káros, vagy nem lehet, nem szabad; máskép: *sürgős. Sürgetős ügyben járni. Sürgetős munka.*

„Sürgetős az útam nagyon,
Subámat zálogban hagyom.“
Népdal.

SÜRGETŐSEN, (sür-ög-et-ö-ös-en) ih. Sürgetős módon, sietősen.

SÜRGETŐSSÉG, (sür-ög-et-ö-ös-ség) fn. tt. *sürgetősség-ét*, harm. szr. — *e*. Sürgetős v. sietős állapot; máskép: *sürgősség.*

SÜRGETŐZIK, (sür-ög-et-ö-öz-ik) k. m. *sürgetőz-tem*, — *tél*, — *ött*. L. SÜRGÖDIK.

SÜRGÖDÉS, (sür-ög-ö-öd-és) fn. tt. *sürgődés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Bizonyos gonddal, tevékenységgel járó friss mozgás, forgás. *Vendégek körül sürgődés.*

SÜRGÖDIK, (sür-ög-ö-öd-ik) belsz. m. *sürgőd-tem*, — *tél*, — *ött*. Kitünőleg gondoskodva, tevékenyen sürgö, forgolódik. *Sürgődni a kedves vendégek körül; sürgődni a nagy betegnek ágya körül.*

SÜRGÖL, (sür-ög-öl) m. *sürgöl-t*. L. SÜRGET.

SÜRGÖLÉS, (sür-ög-öl-ik) l. SÜRGETÉS.

SÜRGÖLÖDÉS, (sür-ög-öl-ö-öd-és); **SÜRGÖLÖDIK**, (sür-ög-öl-ö-öd-és) l. SÜRGÖDÉS; **SÜRGÖDIK**.

SÜRGÖNY, (sür-ög-öny) fn. tt. *sürgöny-t*, tb. — *ök*, harm. szr. — *e*. Általán tudósító, parancsoló, intő stb. levél, melyet haladék nélkül az illetőhöz kell szállítani. Különösen, nyilvános ügyekre, országos dolgokra vonatkozó illetén levél. *Követekhez küldött sürgönyök. Sürgöny által adott hadi tudósítás.* (Depeche).

SÜRGÖS, (sür-ög-ö-ös) mn. tt. *sürgős-t* v. — *et*, tb. — *ék*. L. SÜRGETŐS.

SÜRGÖSEN, (sür-ög-ö-ös-en) ih. L. SÜRGETŐSEN.

SÜRGŐSSÉG, (sür-ög-ö-ös-ség) fn. tt. *sürgősség-ét*, harm. szr. — *e*. L. SÜRGETŐSSÉG.

SÜRGYE, (sür-gye) fn. tt. *sürgyé-t*. Lásd SÜRGYEFA.

SÜRGYEFA, (sürgye-fa) ösz. fn. Linné alkotmánya szerint a jávorok neme alá tartozó cserjének népies neve; héja fekete; levelei szinesek, fűrészesek, öt karéjúk; fürtjei billengések; másképen: *sürje*, vagy *fekete gyűrűjávör* (Acer tataricum). Sudár ágai pipaszárnak alkalmasak.

Mint hogy e cserjének ágai sűrű sudarokkal sarjadzanak, valószínű, hogy alapfogalomra és gyökre nézve egy részről rokon a *sűrű*, tömöttet jelentő, más részről a *surján*, *surgyán*, serdülőt, sugár növést jelentő szóval. V. ö. SÜRÜ; SURJÁN.

SÜRGYEFALU, falu Szatmár m.; helyr. — *fa-lu-ba*, — *ban*, — *ból*.

SÜRÍT, **SÜRIT**, (sür-it) áth. m. *sürít-étt*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *eni*. Általán azt, ami előbb ritka, gyér, vagy hig volt, sűrűvé teszi. *Süríteni a kerti fákat, cserjéket. Rántással süríteni a levest. Az iszap süríti a vizet.* V. ö. SÜRÜ.

SÜRÍTÉS, **SÜRITÉS**, (sür-ü-it-és) fn. tt. *sürítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamely ritka tömegű, vagy hig testet sűrűvé teszünk. V. ö. SÜRÜ.

SÜRÍTŐ, **SÜRITŐ**, (sür-ü-it-ö) mn. és fn. tt. *sürítő-t*. 1) Aki vagy ami sürít. 2) Gép, vagy készülék, mely által a levegőt, vagy gőzt öszveszorítják, vagy a villanyt egy pontra öszvegyűjtik. (Condensator).

SÜRJE, (sür-je) fn. tt. *sürjé-t*; és **SÜRJEFA**, (sürje-fa) ösz. fn. L. SÜRGYEFA.

SÜRJÉS, (sür-je-es) fn. tt. *sürjés-t*, tb. — *ék*. Az Erdészeti Szótárban am. sűrűhely. (Dickicht).

SÜRMÉRŐ, (sür-mérő) ösz. fn. A folyadékok sulyi vagy sűrűségi fokozatát meghatározó eszköz. (Aräometer, Hydrometer). V. ö. SÜRÜ, 4).

SÜRÖG, (sür-ög) gyak. önh. m. *sürög-tem*, — *tél*, vagy *sürgöt-tem*, *sürgöt-tél*, *sürgött*, htn. — *ni* v. *sürg eni*. Bizonyos tevékenységet gyakorolva, vagy valamiről gondoskodva frisen ide-oda jár-ke, mozog, forog. *A fris gazdasszony, a dolgoz leány sürög forog. A vendégek körül sürögnek a pinczerek.*

Egy jelentésű vele *ürög v. irög* azon finom különbséggel, hogy amabban az *s* elöttét a gyors v. friss mozgásnak hangját is kifejezi. Alapfogalomban egyezik vele azon *ir* gyök, melyből *iram*, *iramlik*, *s v* elöttéttel *virgoncz* származik. Ide tartoznak *fireg*, *fürög*, *fürge* is. V. ö. SÜR, SIR.

SÜRÖLKÖDÉS, (sür-öl-köd-és) fn. tt. *sürölködés-t*, tb. — *ék*; **SÜRÖLKÖDIK**, (sür-öl-köd-ik) k. m. *sürölköd-tem*, — *tél*, — *ött*. Székelye-tájszók, melyeknek megfelelnek a közönségesebb divatú és vas-taghangú *surlódás*, *surlódik*. Kriza Jánosnál *sürülködik* szintén rokon jelentéssel am. férkezik.

SÜRÜ v. SÜRÜ v. SÜRÜ v. SÜRÜ, (1), (sür-ü) mn. és fn. tt. *sürü-t* v. —*et*, tb. —*k* v. —*ek*. 1) Aminek egyes gyűszerei közel állanak, feküsznek egymáshoz, s kevés vagy alig észrevehető hézagot hagynak. *Sürü erdő, liget, nádas, fű, vetés*. Az erdőkben, ligetekben 'sűrűség' v. 'sűrűhely' helyett főnévileg egyedül *sürü* szó is használatik. *Sürü betűk, sorok, rendek*. *Sürü kalangya, kereszt, boglya. Ritka rendet vágtam, sürü boglyát raktam.* (Népdal). *Sürü haj, szőr, gyapju*. 2) Minek alkatrészei tömött, tömör szerkezetűek. *A fémek sűrűbbek a földnél. A gránitkö sűrűbb szövetű a darázskőnél. Sürü gyolcs, vászon, szövet. Sürü gazda* (ha valaki sokszor változtatja gazdáját) *ritka gatyá.* (Km.). 3) Aminek hézagos szerkezete van ugyan, de ezen hézagok aránylag kicsinyek. *Sürü rosta, sürü szita, sürü rács, rostély*. Ezen jelentésekben ellentéte: *ritka*. 4) Folyadékokra, higakra vonatkozva, ami idegen részekkel van vegyítve, vagy aminek vékonyabb részei kigőzölögtek, vagy megcsomósodtak. *Sürü rántás*, melyben sok a liszt. *Sürü leves, becsinált, káposzta*, melynek kevés a leve. *Sürü víz*, melyben sok a sár, iszap. *Sürü méz. Sürü tinta*. Ellentéte: *hig*. 5) Átv. gyakori, többször előforduló. *Sürü szokás. Sürü bajok, gondok. Sürü látogatások. Sürü lövések*. — Törzsben azonosnak látszik *gyűr* (=gyü-ör), és *tür* igékkel, s innen a törzs eredeti jelentése: tömör, honnan *sürü* am. tömörü. Megtetszik az abból is, hogy a gyűrűfa egyik fáját (a feketegyűrűt) néhutt *sürgyé*-nek v. *sürjé*-nek is hívják. Ha a *sarj* szóval rokonítjuk is, akkor is azt tenné: sarjas, sok v. tömött sarju, sarjakkal bővelkedő. Déli vogul nyelven: *surá*, és hegyi cseremiszen *šire* am. gyakran. (Budenz J).

A 4-dik pont alatti értelménél fogva, pedig lehet a *sür* törzs a *zür* (zavar, zavaros) szó változata is, amidőn zavaros vegyületet jelentene.

SÜRÜ, SÜRÜ, (2), NAGY—, pusztá Somogy m.; helyr. *Sürü-re*, —*n*, —*röl*.

SÜRÜDÉS, SÜRÜDÉS, (sür-ü-öd és) fn. tt. *sürü-dés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami sűrűdik. *Ligetnek, nádasnak sűrűdése. Méznek, tintának sűrűdése*. V. ö. SÜRÜDİK.

SÜRÜDİK, SÜRÜDİK, (sür-ü-öd-ik) k. m. *sürü-d-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondjuk általán minden testről, midőn alkatrészei között a hézagok kevesednek, s az illető test tömöttebbé leszen. *Sürüdik a sarjadzó pagony. Sürüdik a vetés. Sürüdik a tinta, ha hig részei kirepülnek. Nedvességtől sűrűdik a levegő. Főzés által sűrűdik a must*. V. ö. SÜRÜ.

SÜRÜEN v. SÜRÜEN v. SÜRÜEN v. SÜRÜEN, I. SÜRÜN.

SÜRÜ- v. SÜRÜFÉSÜ, (sürü-fésü) ösz. fn. Fésü, melynek fogai igen közel állanak egymáshoz.

SÜRÜ- v. SÜRÜHELY, (sürü-hely) ösz. fn. L. SÜRÜSÉG, 2).

SÜRÜ- v. SÜRÜKÁRT, (sürü-kárt) ösz. fn. Kárt, azaz gerebenféle fogas eszköz, melynek sűrű hegyei vannak.

SÜRÜL, SÜRÜL, (sür-ü-ül) önh. m. *sürül-t*; I. SÜRÜDİK.

SÜRÜLÉS, SÜRÜLÉS, (sür-ü-ül-és) I. SÜRÜDÉS.

SÜRÜ- v. SÜRÜLEVELÜ, (sürü-levelü) ösz. mn. Aminek levelei tömötten érintkeznek; sok levéllel diszlő. *Sürülevelű növények, fák*.

SÜRÜLKÖDİK, (sür-ül-köd-ik) k. m. *sürülköd-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél am. férkezik. Lásd SÜRÖLKÖDİK.

SÜRÜN v. SÜRÜN v. SÜRÜN v. SÜRÜN, (sür-ü-en) ih. Sürü állapotban vagy minőségben. *Sürün hull az eső*.

SÜRÜ- v. SÜRÜROSTA, (sürü-rosta) ösz. fn. Rosta, melynek rostjai közelebb esvén egymáshoz kisebb hézagokat, ürességeket képeznek. Ellentéte: *ritkarosta*. V. ö. ROSTA.

SÜRÜS v. SÜRÜS, (sür-ü-ös) mn. tt. *sürüs-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szokottnál vagy kelletnél valamivel sűrűbb. *Sürüs kukorica, ültetvény*.

SÜRÜSÉG, SÜRÜSÉG, (sür-ü-ség) fn. tt. *sürüség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valamit sűrűnek mondunk. *Erdő, nádas, liget, vetemények sűrűsége. Sűrűsége miatt használhatatlan tinta*. 2) Am. sűrűhely az erdőben, ligetben. 3) Átv. gyakoriság. V. ö. SÜRÜ.

SÜRÜSÉGÉS, SÜRÜSÉGÉS, (sür-ü-ség-és) mn. tt. *sürüségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Igen sűrű, nagyon tömött. *Sürüséges erdő, burján*. „És ime mennydörgések kezdének hallatni, és sűrüséges felhő beföldni a hegyet“ (Káldi. Móz. II. k. 19. fej. 16. v).

SÜRÜSÖDİK, SÜRÜSÖDİK, (sür-ü-ös-öd-ik) k. m. *sürüsöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Sűrűssé leszen. V. ö. SÜRÜS.

SÜRÜ- v. SÜRÜSZITA, (sürü-szita) ösz. fn. Szita, melynek rostjai igen közel fonódnak egymáson keresztül, s a lisztnek csak finomát eresztik által. Ellentéte: *ritka szita*.

SÜS, magas hangon azonos *sus* hangutánzó gyökkel, *süstörög*, és *süsüle* szókban.

SÜSÉTEK, (süs-et-eg v. süs-cd-eg) fn. tt. *süsétek-ét*, harm. szr. —*je*. L. SÜSÖLÉK.

SÜSÖLÉK, (süs-öl-ék) fn. tt. *süsölek-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Búbos pacsirta. Eredetére nézve vagy hangutánzó, mint *csücsörke*; vagy talán gyöke *süsü*, mely némely tájakon, nevezetesen Mátyusföldén, és Csalóközben búbos kis fejkötőt jelent, melyet a csecsemők viseltek. Fejkötőre vonatkozik a német *Haubenlerche* is.

SÜSTÖRÖG, (süs-t-ör-ög-és); SÜSTÖRÖG, (süs-t-ör-ög); I. SUSTORGÁS; SUSTOROG.

SÜSÜ, fn. tt. *süsü-t*, tb. —*k*. 1) Népies gúnynyelven am. együgyü, bászli, böszme, istentaszította ember. A kettőztetett gyökszó az alapfogalomnak belterjére mutat, s rokonai *sunyi*, *susnya*, *süti*. Képzetetésre hasonlók hozzá a szintén kettőztetett gúnynevek: *bámbám*, *nyámnyám*, *muszmusz* stb. 2) Gyermekeken jelent kis fejkötőt. Ez értelemben is ket-

tőzöttet gyökü szó, mi a gyermeknyelvben nagyon divatos, mint : *papa* (étel), *tütü* (ital), *bibi* (seb), *cienci* (csöcs), *czoczo* (ló), *kaka* (csúnya, ganéj), *csece* (szép), *pipi* (tyúk, csibe), *gaga* (lúd), *tátá* (távol, el), *baba* (kis gyerek), *csicsi* (álm), *zsizsi* (tűz), *mumu* (tehen, ökör).

SÜSÜTE, (süs-üt-e) fn. tt. *sütülé-t*. A széke-lyeknél am. süsögés, susogás, sesesusa. V. ö. SÜS.

SÜT, (1), (sü-t) áth. m. *süt-ött*, par. *süss*. 1) Tűz vagy meleg által eszközi, hogy valami süljön, megsüljön s éldelhetővé legyen. *Bárányt, borjúczombot, ludat, réczét, malacot nyárson vagy tepsziben sütni. Kenyeret, kálácsot sütni. Kolbászt serpenyőben, halat, marhahúst rostélyon sütni. Vakarcot hamuban, kukoriczát tüzlángnál sütni.* Szoros ért. különbözik tőle a *ránt* v. *rát*, azaz, valamit lisztbe, morzsába burkolva zsiradék által pirít, pörköli, vagy egyedül zsiradékon készít el. E szerint más : *csibét sütni*, mint : *rátani*. *Vajon rátott hal, nyárson sültöt potyka.* Egyébiránt a nyelvzsokás néha öszvekeveri azon fogalmakat, melyeket a német a *braten* és *backen* szókkal különböztet meg ; nevezetesen a tésztaeműekre is általános *süt* divatozik. Különbözik tőle *föz. Süteted, főzted, meg is eheted*, vagy csak : *süsd meg* (közmondatok, midőn valaki másnak azt akarja mondani, hogy neki valami nem kell). 2) Mondjuk tüzről, melegről, nevezetesen napsugárról, midőn a testeket pirítja, barnítja, égeti. *Arcaját süti, elsüti, megsüti a nap. A fütöt süti a kemence melege.* Önhatólag használva am. melegít. *Süt a kályha, kemence, a nap.* Különbösen napról szólva am. világít, fénylik. *Egész hét alatt nem süttött a nap. Nem érdemli, hogy rásüssön a nap. Lesütötte orcaját a nap.* Átv. ért. de nem helyesen ezt is mondják : *süt a hold* am. fénylik. 3) Lőfegyvert elgyújt. *Elsütni, kisütni az ágyut, mozsarat, puskát, pisztolyt. Rásütni a vadra a puskát.* 4) Tűzes eszközzel éget, bélyegez, alakít. *Marhára bélyegyet sütni. Homlokára, hátára akasztófát süttöttek. Haját süti, meleg vassal fodorítja.* 5) Átv. ért. valamit kisütni am. napfényre hozni, deríteni. *Nagy nehezen kisütötte a dolgot. Süsd ki, de ne löj.* (Km.). E közmondásban : *Nem tudom, hol s kívül süti a makkot*, azt teszi : valamit tükön forral. Egyébiránt v. ö. SÜL önh. (Ezen mondatokban : *lesüti a szemét, lesüti a fejét* am. lehunyja, vagy lesunyja, mely jelentésénél fogva a tüzre vonatkozó *süt* igével semmi köze, hanem egyezik a *suny, sut, sutton* szókkal, mintha volna *lesutja, lesunyja, lesülyeszti*; miért ezt külön cikikken tárgyaljuk).

Különös sajátága ezen igének, hogy hangzója röviden ejtetik, nem megnyújtva, mint a rokon képzésű *hüt, füt* igéké, vagy melyekben az *i* képző *j*-re változik, mint *gyújt, süjt, nyújt, büjt*.

SÜT, (2), áth. m. *süt-ött*, par. *süss*. A fejről és szemről mondják, midőn valaki azokat mintegy leereszti. *Fejét lesütni. Szemét lesütni.* Ez értelemben rokonnak látszik *sül* gyökkel, *sötét'* szóban, továbbá *süly* gyökkel, *sülyeszt'* szóban; továbbá mély hangon *sut, sutton, súnny* szókkal is.

SÜTEMÉNY, (süt-e-ve-eny) fn. tt. *sütemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mindenféle tészta, vagy csemege-nemű ételek, melyeket sütvé készítnek el, ú. m. kalácsok, ezukros, mondolás, diós, mákos stb. sütemények.

Képzetetésre nézve azon szók osztályába tartozik, melyek igékből származván majd *vány vény*, majd *mány mény* végzetűek, vagyis melyekben újabb korban a két képző összezavartatott, mint *termesztvény, természetmény; ültetvény, ültetmény; alkotvány, alkotmány* stb., de *sütemény* mint régebbi szóban az *m*-vel föl nem cseréltetik.

SÜTÉS, (sü-t-és) fn. tt. *sütés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, vagy működés, mely által valamit sütnék. *Kenyer-, zsemlye-, kalács-, hal-, malacz-sütés. Sütés-főzés. Elég egy lepény egy sütésre, vagy elég egy sütésből egy lepény*, (km.) azt akarják vele mondani, hogy csak mértékkel v. csinján lehet valamiből, aminek más a rendeltetése, pl. a kenyérnek való tésztából, egy részt elszakasztani. A kenyérsütés körüli munkák : *kovásztevés, dagasztás, kelesztés, kiszakasztás, bevetés.* 2) Égetés, piritás, barnítás. *A nap sütése ellen nagy karimájú kalapot, napernyőt viselni. A kemence sütését érezni.* 3) Tűzes eszköz általi bélyegzés, alakítás. *Bélyegsütés, hajsütés.* 4) *Kisütés*, valaminek napfényre derítése. 5) *Lesütése* azaz leeresztése a *fejnek* vagy *szemeknek*.

SÜTÉSI, (sü-t-és-i) mn. tt. *sütési-t*, tb. —*ék*. Sütéshez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Sütési idő, készülétek, munkák.*

SÜTET, (sü-t-et) fn. tt. *sütet-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Sütés eredménye, bevégzett sütés. Továbbá sülték vagy sütemények bizonyos mennyisége, melyeket t. i. egyszerre süttöttek. *Hajnali, déli, estvel zsemlyesütet. Fris sütet. Egy sütetre tíz kenyeret bevetni. Egy sütetre való liszt.*

SÜTKÉREZÉS, (sü-t-ög-ér-ész-és) fn. tt. *sütkérezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Visszaható cselekvés, midőn valaki a nap sugárainál, vagy tűz mellett melegíti magát. V. ö. SÜTKÉREZIK.

SÜTKÉREZIK, (sü-t-ög-ér-ész-ik) k. m. *sütkérez-tem, —tél, —ét*, par. *sütkérezzél*. A nap sugarainál vagy tűznél melengeti, pirittatja magát. *Tavaszzal sütkéreznek a kígyók. Néhatt : sütközödik; a széke-lyeknél : sütkörél.*

Ez igében három gyakorlatos képző van, ú. m. az *ög*-nek megfelelő *k*, az *él* mása *ér*, és az *ész*, elemzve tehát, *süt-ög-él-ész-ik*, azaz, süttögélezi magát. Így képződött a *fulkároz* is, továbbá az áth. *sütkörész*, azaz, *süttögölész*.

SÜTKŐ, (süd-k-ő v. süd-ke) l. SUTTYÓ; és v. ö. SÜDŐ.

SÜTKÖRÉL, (sü-t-ög-ör-él) önh. m. *sütkörél-t*. A széke-lyeknél am. sütkérezik; l. ezt.

SÜTKÖRÉLÉS, (sü-t-ög-ör-él-és) l. SÜTKÉREZÉS.

SÜTKÖRÉSZ, (sü-t-ög-ör-ész) áth. m. *sütkörész-tem, —tél, —ét*, par. —*sz*. Gyakran, vagy aprólékosan süt, süttöget holmit. V. ö. SÜTKÉREZIK.

SÜTKÖRÉSÉS, (sü-t-ög-ör-ész-és) fn. tt. *sütkörésés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Sütögetés. V. ö. **SÜTKÖRÉS**.

SÜTKÖZŐDÉS, (sü-t-köz-ö-öd-és) fn. tt. *sütköződés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. L. **SÜTKÉREZÉS**.

SÜTKÖZÖDIK, (sü-t-ög-öz-ö-öd-ik) belsz. m. *sütköződ-tem*, — *tél*, — *ött*. Napon, vagy tűznél sütteti, melegíti magát. Képeztetésre hasonlók hozzá: *ültközödik*, *szidközödik*, *átközödik*, *vetközödik*. Máskép: *sütkérezik*; különösebben a székelyeknél: *sütkörél*.

SÜTMÉG, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Sütmég-re*, — *én*, — *ról*.

SÜTNIVALÓ, (sütni-való) ösz. mn. és fn. 1) Ami arra van szánva, hogy megsüssék. *Sütnivaló*, és *főznivaló hús*, *liszt*. 2) Így nevezik túl a Dunán a savanyítót, melylyel a kenyérlisztet elkészítik. *Korpa*, *komlóvegyülekéből csinált sütnivaló*. 3) Átv. ész. okosság. *Nincs, elment a sütnivalója*. Ez értelemben a hasonlat alapját az agyvelő teszi, minthogy az állatok velejét, nyálánságul megszokták sütni.

SÜTŐ, (sü-t-ő) mn. és fn. tt. *sütő-t*. 1) Aki süt, vagy kinek foglalatossága, mestersége a sütés. *Sütő*, *kenyér-sütő*, *kalács-sütő asszonyok*. *Ami leányunk jó sütő főző*. Innen főnévül használva am. személy, ki a fenn említett munkát gyakorolja. *Zsemlyesütő* (Weissbäcker), *bábsütő*, *kenyér-sütő* (Schwarzbäcker), *czipósütő* (Brod Bäcker), *kalács-sütő* stb. Németesen: *pék*. *Mennél rosszabb a sütő, annál több czipót ígér*. (Km.). 2) Égető, piritó. *Sütő nap*, *sütő ragya*, *eső*. *Sütő meleg*, *szél*. 3) Amit a sütéshez, vagy sütésnél használni szoktak, mely eseiben az illető főnévvel összetett szót alkot. *Sütőház*, *sütőkemence*, *sütőlapát*, *sütődeszka*, *sütőszerszám*, *sütőlapocsa*, *sütőteknő*, *sütővas*. 4) Főnévileg mind a sütéssel foglalkodó személyt, mind a sütőházat v. kemencét (sütődét) értik alatta. V. ö. **SÜT**.

SÜTŐDE, (süt-ő-de) fn. tt. *sütődé-t*. Hely pl. ház, szoba, kemence, ahol valamit sütnék.

SÜTŐDESZKA, (sütő-deszka) ösz. fn. Deszkaféle konyhai eszköz, melyen a süteménynek készített tészát elhelyezik, vagy melyen a zsemlyesütők a kiszakasztott zsemlyéket, szarvasokat stb. a kemencébe hordják.

SÜTÖGET, (sü-t-ög-et) gyak. áth. m. *sütöget-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *sütögegg*. Általán am. gyakran, vagy ismételve süt, ezen igének minden értelmében véve. V. ö. **SÜT**. *Piaczra kenyeret, kalácsot, disznóhúst sütögetni*. *Ágyakat, puskákat sütögetni*. *A barmokra bélyeget sütögetni*. *Haját naponként sütögeti*. *Szemeit lesütögeti*.

SÜTÖGETÉS, (sü-t-ög-et-és) fn. tt. *sütögetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, melynél fogva a tűz vagy melegség sütöget valakit v. valamit stb. V. ö. **SÜTÖGET**.

SÜTŐHÁZ, (sütő-ház) ösz. fn. Ház, mely különösen arra van építve, és elrendelve, hogy süssenek benne. *Katonái*, *várbeli sütőház*. Szélesb ért. ház, melyben sütőműhely, sütőkemence van, s rendszeren zsemlyét, kenyeret, kalácsot stb. sütnék benne.

SÜTŐINAS, (sütő-inas) ösz. fn. Ki a sütői mesterséget mint inas tanulja, és gyakorolja, pékinas.

SÜTŐKEMENCE, (sütő-kemence) ösz. fn. Kemence, melynek kitüzött rendeltetése, hogy süssenek benne. *Zsemlyések*, *bábosok*, *kalácsosok sütőkemencéje*. V. ö. **KEMENCE**.

SÜTŐLAPÁT, (sütő-lapát) ösz. fn. Lapát, melyen a sütésre elkészített holmit a kemencébe vetik, s miután megsült, kiveszik.

SÜTŐLEGÉNY, (sütő-legény) ösz. fn. Sütői mesterséget gyakorló legény; félnémetesen: *péklegény*.

SÜTŐMEDENCE v. — **MELENCE**, (sütő-medence v. — melence) ösz. fn. Cserépből vagy fából medenczenemű edény, melyben sütni való tészát készítenek.

SÜTŐPÉNZ, (sütő-péNZ) ösz. fn. PéNZ, melyet a sütőkemence birtokosának, vagy az illető sütőlegénynek fizetni szoktak, akik valamit süttetnek.

SÜTŐRÁCS, (sütő-rács) ösz. fn. Rács, vagy rostély, melyen valamit sütnék.

SÜTŐRUHA, (sütő-ruha) ösz. fn. A kenyér-, kalács-, zsemlyesütésnél használt ruha, pl. melybe a kiszakasztott kenyeret takarják, vagy melylyel a kemencéből kiszedett kenyereket megtörölgetik stb.

SÜTŐSOR, (sütő-sor) ösz. fn. Sor, melyben a sütők bizonyos nemű süteményeket egymást felváltva sütni szoktak, pl. némely városokban a sós perezeket, vajas süteményeket.

SÜTŐSZOBA, (sütő-szoba) ösz. fn. A sütő mesteremberek szobája, melyben a sütnivaló tészát dagasztják, és kiszakasztják.

SÜTŐTEKNŐ, (sütő-teknő) ösz. fn. Teknő, melyben a sütnivaló lisztet besavanyítják, s megdagasztják, különbözőzetésül más célra, pl. mosásra használt teknőtől.

SÜTŐTÖK, (sütő-tök) ösz. fn. Fínomabb fajta édes tök, melyet kemencében megsütnék és úgy élveznek; máskép: *úritök*, *bécsütök*, *selyemtök*.

SÜTTŐ, falu Esztergom m.; helyr. *Süttő-re*, — *n*, — *ről*.

SÜTTÖR, falu Sopron m.; helyr. *Süttör-re*, — *ön*, — *ről*.

SÜTTYŐ, I. **SÜTKŐ**, **SUTTYÓ**.

SÜV, (1), I. **SÜ**, fn.

SÜV, (2), elvont gyöke *süveg* szónak; I. **SÜVEG** alatt.

SÜV, (3), elvont gyök *süvölt* szóban és származékaiban; rokon *síp* szóval, és *siv* gyökkel *sivít* szóban.

SÜVEG, (süv-eg) fn. tt. *süveg-ét*, harm. szr. — *e* v. — *je*. 1) Hajdani magyaros férfi főveg, melyet a kalap behozatala előtt általán mindennapra viseltek, s ma még a köznépek itt-ott, de igen gyéren, s túl a Dunán az urasági béresek mintegy jelmezül, az illető uraság czimerével, vagy névbetűivel díszítve viselnek. Innen maradt e közmondatos kifejezés: *süvegelni valakit*, azaz, főveg emelése, vagy levétele által megtisztelni. Ezen süveg különbözik a sapkától,

mennyiben amaz kürtös, hengerded, vagy kúpad alakú, és hajtókája van, mely a búbot vagy egészen vagy félig-meddig körülöleli. *Sapkát cserél süvegen* (km.) azaz kevesebb becsüt vagy rozszabbat kapott cserében. Különbözik továbbá a kalaptól, mennyiben a süveg eredeti régi alakjánál fogva karimátlan, és szemellenző nélküli, végre a kalpagtól, mely leffentyűvel van ellátva, és rendesen szörméből, pl. nyuszt, nyest, vidra, medve, tengeri kutya bőréből készül. Egyébiránt valamint más viselet, a süveg is sokféle, ú. m. kelmére nézve: *posztósüveg* gyapjunemezéből, *selyemsüveg*, *bársonysüveg*. *Vörös bársony süvegem, most élem gyöngyöletem.* (Népd.). *Föltette a bársonysüveget.* (Km.). Fekete báránybőrből való *bagolyüstveg*, túl a Dunán, Csalóközben stb. Alakra nézve: *magas süveg*, milyen túl a Dunán a béreseké; *alacsony süveg*, mint a túri; *csákós süveg*, melynek felhajtott külső nemeze hátulról kétfelé nyíló szárnyat, azaz, csákót képezett; *tollas, forgós süveg*. A viselő személyekre nézve: *úri, díszüstveg, paraszüstveg, katona-, hajdú-, huszár-, béressüveg. Egy süveg alatt nem fér két fő.* (Km.). *Kopott süveg pad alatt hever.* (Km.). *Föltette az Orbán süvegét* am. széles kedve volt. (Km.). *Süveget emelni. Süveget velni*, azaz, tiszteletből levenni.

„Majd leszállott tajtékos lováról,
Süvegét lekapta ősz hajjáról.“

Erdélyi János.

Hasonlatnál fogva: *pápasüveg, püspöksüveg, czukorsüveg*. A huszárok és gyalog serezek süvegét az oszt-rák katonaságnál általában *csákó*-nak nevezik, minthogy eredetileg a magyar katonaság süvege csákós, azaz, kétfelé nyíló szárnyu volt. *Süveg nem csákó.* (Km.).

A süveg szóhoz alakra hasonlók: *üstveg, üsteg, felleg, üsteg, sereg, bélyeg, rideg, meleg, hideg* részént fő-, részént melléknevek, és nyílt *e*-vel képzettek, valamint a *hólyag, tarjag, szalag, csillag, parlag, maszlag, házag* nyílt *a*-val. Mindezekben az *eg ag* képző, és így a süvegben is, melyet elvonva gyökül marad *süv* v. *sü*, vastaghangon *suv*, mely héjat, burkot jelent a *suvadék* származékban, s egyezik vele azon *sov*, melyből eredt a *sováról*, azaz, valamint héjából, tokjából kifejt. Ide tartozik a *hüvely* gyöke *hüv*, mely szintén héjat, tokot jelent, és a gyermekfejkötő neve *süsü*. Innen valószínűnek látszik, hogy a süveg, mint fejtakaró, eredetre nézve a fennemlített gyökökkel rokon, mintha volna *sovag, suvag* v. *hüveg*. Ezen elemzéssel egyezik azon aljas gúnyos kifejezés, melynél fogva népies nyelven a főveget *tökhéj*-nak nevezik, pl. *miért nem veszed le azt a tökhéjat?*

SÜVEGBOLT, (süveg-bolt) ösz. fn. 1) Bolt, melyben süvegeket árulnak. 2) Boltozat, mely süveg formára van építve.

SÜVEGCSIZMA, (süveg-csizma) ösz. fn. Csizmaforma, magas száru téli lábbeli, melynek kelméje süvegposztóból van. V. ö. SÜVEGPOSZTÓ.

SÜVEGCSŐ, (süveg-cső) ösz. fn. Bizonyos kézművekben csőalakú mű, mely valamit süveg gyanánt körülövez, pl. a lakatosoknál azon cső az ajtó sarkán, melybe az ajtóragasztó vasának köldöke belemeleg.

SÜVEGCZUKOR, (süveg-czukur) ösz. fn. A gyárból kijött czukortömeg, melynek hegyes süveghez hasonló alakja van, különböztetésül más, pl. tábla-tüzkőalakú czukortól. Ez öszvetett szóban a czukur határozottat, a süveg határozót jelent; ellenben midőn azt mondjuk *czukorsüveg*, a süveg minőségét határozzuk meg, vagyis, első esetben a czukrok alakja, másodikban a süvegek között teszünk különbséget. Hasonló viszony létezik a *dolmányoszúr* és *süzdolmány*, a *vízözön* és *özönvíz* között stb.

SÜVEGD, pusztá Bihar m.; helyr. *Süvegd-re, —én, —ről.*

SÜVEGÉL, (süv-eg-él) áth. és önh. m. *süvegél t.* Szoros ért. valakit süvegvetve megtisztel. Szélesb átv. ért. fővegét fejről levéve megtisztel valakit. *Megsüvegélni az üstegbeket, elüljárókat. Tükös hegedüsenek kevesen süvegélnék.* (Km.). *Gyermeknek játékkért, leánynak sírásért ne süvegélj.* (Km.). V. ö. SÜVEG.

SÜVEGÉLÉS, (süv-eg-él-és) fn. tt. *süvegélés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Tisztelkedés neme, mely által valakit süvegölünk. V. ö. SÜVEGÉL.

SÜVEGÉS, (süv-eg-és) mn. tt. *süveges-t* v. —et, tb. —ek. 1) Akinek süvege van, aki süveget visel. *Süveges legény, katona, hajdú, béres.* 2) Amiben süvegek vannak. *Süveges bolt.* 3) Mint főnév tárgy-esetben —t, tb. —ek. Mesterember, ki különösen süvegeket készít, máskép: *süvegyártó.*

SÜVEGÉSEN, (süv-eg-és-en) ih. Süveget viselve, süveges fővel. *Diszmenet, gyakorlat alkalmával süvegesen megjelenő katonák.*

SÜVEGGOMBA, (süveg-gomba) I. KUCSMAGOMBA.

SÜVEGGYÁRTÓ, (süveg-gyártó) ösz. fn. I. SÜVEGES fn. Hasonló neműek: *üstgyártó, szügyártó, nyereggyártó, kötelgyártó, kerékgyártó.*

SÜVEGPOSZTÓ, (süveg-posztó) ösz. fn. Megkártolt gyapjuból, vagy szőrből készített posztó a süvegeseknél, és kalaposoknál, melyet sajátneveleg gyúrva, sújtolva, szilárd tömeggé alakítanak, máskép: *nemezposztó. Süvegposztóból varrott csizma.*

SÜVEGTOLL, (süveg-toll) ösz. fn. Disztoll, melyet süvegen, vagy süveg mellett szokás viselni, milyen pl. a huszárok forgója.

SÜVETE, falu Gömör m.; helyr. *Süveté-re, —n, —ről.*

SÜVÍT, (süv-ít); SÜVÍTÉS, (süv-ít-és) lásd SÜVÖLT; SÜVÖLTÉS.

SÜVÖLT, (süv-öl-t) önh. m. *süvölt-ött*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Éles, metsző *süv*-féle hangon szól, füttyöl. V. ö. SÜV, (3). *Szájba fogott újjak között süvölteni. Süvölt a gőzkocsinak, gőzhajónak szelelő stéjja. Süvölt a szél.* Rokona előtétés s nélkül a tompább hangú és mai korban leginkább csak a szél által okozott

hangra vonatkozó *üvölt*. Képeztetésre egyeznek vele a szinte hangutánzók: *kajált, kiált, rikolt, sikolt*.

SÜVÖLTÉNY v. **SÜVÖLTIN**, fn. tt. *süvöltény-t* v. *süvöltin-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A nép nyelvén am. berkenye, vagy barkóca; t. i. a húshímesek és háromanyások neme alá tartozó fajnövény, melynek levelkái fogasak, alul fehér molyhosak, virágai bogernyősek; bogyója akkora, mint egy kis körtvély, honnan gyümölcsét köz nyelven *süvölténykörtvély*-nek hívják; Diószeginél növénytani néven: *fojtós berkenye*. (Sorbus domestica).

E szónak, mint fát, és ennek gyümölcsét jelentőnek, a hangutánzó *süvöltés*, *süvöltő* szókkal semmi fogalmi rokonsága nincsen, azért is elemzését másutt kell keresni. Talán mivel gyümölcsét a 'süvöltő' nevű vérpinty szereti; vagy mivel érett gyümölcse ezen madárhoz hasonló vörös színű, innen vette volna nevét. Vagy talán gyöke a *süt, sül* szókéval azonos, mennyiben az pirosságra, pirulásra is vonatkozik. És csakugyan, hogy e fának és gyümölcsének nevében a vörösség, pirosság alapfogalma rejlik, onnan is gyanítható, mert hasonló *berkenye* am. *vergenye, verhenye*; s rokon hozzá a piros vesszőt jelentő *berke* v. *birke*, a rühek neve *birge*, és az üszögös, vörös színű szilva, birtóka. V. ö. VÉR, PIR, VIR gyököket.

SÜVÖLTÉNYFA; **SÜVÖLTÉNYKÖRTVÉLY**, ösz. főnevek. L. SÜVÖLTÉNY alatt.

SÜVÖLTÉS, (süv-öl-t-és) fn. tt. *süvöltés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Éles metsző hangú füttyölés, v. füttyentés. V. ö. SÜVÖLT.

SÜVÖLTIN, l. SÜVÖLTÉNY.

SÜVÖLTŐ, (süv-öl-t-ő) mn. és fn. tt. *süvöltő-t*.

1) Aki süvölt, vagy ami süvöltve szól. *Süvöltő juhászok. Süvöltő szél*. 2) Mint fn. am. vérpinty, havasi pinty, pirók. (Pyrrhula, rubicilla). 3) Szintén főnévül am. süvöltő. L. SÜVÖLTŐ.

SÜVÖLTŐ, **SÜVÖLTŐ**, (süv-öl-ty-ü) fn. tt. *süvöltő-t*, tb. —*k*. 1) Síp, vagy csőalakú eszköz, mely éles, metsző hangon süvölt. Rézesüléből alakult főnév, s olyan mint *töppertyű, csengettyű, csikolytyú, pattantyú, tárigatyú, brúgatyú* stb. 2) Madár neve, másképp: *vérpinty, havasi pinty, pirók*. Mind két értelmében előjön: *süvöltő*.

SÜVÖLTŐS, (süv-öl-ty-ü-ös) mn. tt. *süvöltős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Süvöltővel ellátott. *Süvöltős gyermek, süvöltős gőzgép*. Mint főnév am. éles hangú sípön játszó személy.

SVÁB, mn. és fn. tt. *sváb-ot*, harm. szr. —*ja*.

1) Svábföldön született, vagy onnan szakadt német. *Bánáti, tolnavármegyei, baranyai* stb. *svábok*. Széles értelemben így nevezi a nép mind azon németeket, kik a múlt században és a jelenben külföldről bevándoroltak, s itt megtelepedtek, különböztetésül más régen itt lakó németektől, milyenek pl. a hienczek Vasvármegyében, vagy a szepességi és erdélyi szászok. Némely tájakon a svábot 'sobak'-nak nevezik. 2) Házakban tanyázó csunya fekete bogár, másképp: *csótány*.

SVÁBFALU, falu Sopron m; helyr. —*falu-ba, —ban, —ból*.

SVÁBFÖLD, (sváb-föld) ösz. fn. A hajdani német birodalom tíz kerületeinek egyike, mely ma a bádeni nagyhercezséget, a württembergi királyságot, és a bajorkirályság egy részét foglalja magában. *Felső, alsó Svábföld*.

SVÁBOS, (sváb-os) mn. tt. *svábos-t*, tb. —*ak*. Svábok szokásaira, erkölcsire mutató. *Svábos kifejtés, beszéd, németség. Svábos viselet*.

SVÁBOSAN, (sváb-os-an) ih. Svábok módjára, sváb szokás szerént.

SVÁBUL, (sváb-ül) ih. Sváb nyelven, vagyis oly német nyelven, melyet a valódi svábok beszélnek. Széles, némileg gúnyos értelemben am. németül.

SVÁJCZ, fn. tt. *Svájcz-ot*. Helvetia. Európai szabad köztársaság, észak és keletre Német-, délre Olaszhonnal, nyugotra Franciaországgal határos.

SVÁJCZI, (svájcz-i) mn. tt. *svájcz-i-t*, tb. —*ak*. Svájczban született, ottan lakó, onnan való, onnan származott; Svájczhoz tartozó, oda vonatkozó.

SVÁJCZIAS, (svájcz-i-as) mn. tt. *svájczias-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Olyan mint a svájcz, svájcz módú, szokásu, erkölcsü.

SVÉD, fn. és mn. tt. *svéd-ét*. Svédországban született, ottan lakó, vagy onnan származott ember. *XIV-dik Károly, svéd királya*. Továbbá mint melléknév jelent Svédországból valót, oda tartozót, arra vonatkozót. *Svéd hajósok. Svéd szigetek, svéd tengerpartok*.

SVÉDHON, (svéd-hon); **SVÉDHONI**, (svéd-honi) l. SVÉDORSZÁG; **SVÉDORSZÁGI**.

SVÉDORSZÁG, (svéd-ország) ösz. fn. Európának legéjszakaiabb országa, és királysága, Oroszország, Norvégia, és a keleti tenger között.

SVÉDORSZÁGI, (svéd-országi) ösz. m. Svédországból való, ahhoz tartozó; azt illető.

SVÉDÜL, (svéd-ül) ih. Svéd nyelven. *Svédül olvasni, írni, beszélni*.

Az S betűben van 3627 cikk.

SZ.

SZ, kised alakban *sz*, harminczegyedik betű a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában huszadik. A fogak között vékony szellellet kinyomott egyszerű mássalhangzó.

Mint *sziszegő* vékony gyökhang a természetet utánozza ezekben: *szél, szellel, szellő, átv. ért. szellem; továbbá szender szenderveg; szimmoz; szisz, sziszeg, sziszereg; szity, szityeg; szí, szít, szivár, szivárog; szorty, szortyog, szortyan; szoty, szotyog, szottyán, szotyós; szó; szuny, szunyidikál, szunnyad; szusz, szuszog, szuszi, szuszma, szuszszan; szúr (ige), szürcsöl; különösebben a szivási, illetőleg szaglási és izlési érzékek működése alatt támadó hangokat utánozza*

ezekben : *szag, szesz, ész, szipa, szipák, szipákol, szippant, szímat, szímatol, szíamat, szíamócza, szop, szomogy; szirics, sziricsel; szörcs, szöröcsöl, szörpöl, szörpent; kedélyből fakadtak: szepeg, szeppen, szepelkedik; szán; szid, szítok; szenv, szened, szörny, szörnyed, szörnyüködik; sebes mozgással járók: szalad, szágduld, száll, szárny, szekér, szökik, szökös, szittyó; végre sziszegő hanggal működő eszközöket: szíta, szilka, szűrő, szivattyú, szivornya.*

Mint a nyelvhegy és fogak által képződött hang rokonszervü társaival néha föleseréltetik, és pedig a) *t*-vel; ide tartozik kétségtelenül a jelentő és jövődő mód második személyruga *sz* vagy önhangzóval elül : *esz, asz* is, pl. *döntesz* am. *dönt te, állsz* v. *állasz* am. *áll te*; továbbá, az egymástól távolodást jelentő *sza* *sze* gyökök am. *ta te*, honnan *szana szét* am. *tana tét*, azaz tovatét, *szaka* am. *toka*, s helynevekben *Szárszó, Szikszó* alkalmasint am. *Szártó, Sziktó*. Némelyek a parancsoló mód második személy *sza* *sze* toldalékáról is azt tartják, hogy az am. *te*, honnan *jer-sze*, és *jösz-te*, *ne-sze* és *ne-te*, *no-sza* és *no-te*, *add-sza* és *add-te*, *hop-sza* és *hop te* egyet jelentenek. Azonban ezen *sza* *sze* toldalékok mind régiesen mind tájdivatosan más személyeknél is eléjőnek, miről lásd az illető cikket. b) *cz*-vel, mint : *szimora, czimora; szigony czigony; szepel czepel; szulák czulák; szucza czucza; szikkad czikkad*; c) *d*-vel : *cselekszik cselekedik, verekeszik, marakoszik* stb. d) *z*-vel : *szig szug, zig zug; szászpa zászpa; szamat zamat; szilál zilál; Szala Zala; Szarka Zarka; szarándok zarándok*. e) *s*-vel : *szárcsa szárcsa; szalag salang; ször sörény sörte; szömöröcsök sömöröcsök; szuvat suvat*. V. ö. S, gyökhang.

—SZ, (1), néha önhangzóval együtt : —ASZ, —ESZ, igerag, a mutató mód jelen és jövő idejének egyszámú második személyében, pl. *jár-sz, kel-sz, járand-asz, kelend-esz*; I. Előbeszéd 154—5 l.).

—SZ, (2), *j* helyett parancsoló és kapcsoló mód képzője ezen esetekben : 1) ha az igető végső hangja *sz*, pl. *fürkés-sz, halás-sz, madarás-sz*; kivételek némely rendhagyók : *tesz, vesz, hisz* stb. 2) ha az igető *szt* hangokon végződik, a *t* kiesik, pl. *szakasz-sz, eresz-sz*; 3) a tárgyi ragozásban, de csak a parancsoló mód 2-ik személyében maga az *sz* képző is kimarad, pl. *szakasz-d, eresz-d*; de ezek csak rövidítvények ezek helyett : *szakasz-sz-ad, eresz-sz-ed*, és a többi személyekben az *sz* mindenütt meg is marad : *szakasz-sz-am, szakasz-sz-a, szakasz-sz-uk, szakasz-sz-átok, szakasz-sz-átok*; melyek régente *j* képzővel használtattak : *szakasz-j-am, szakasz-j-ad, szakasz-j-a* stb. valamint az I ső pont alattiak is : *fürkés-j, madarás-j*.

SZ. rövidítésekben am. szent.

SZ. K. V., v. SZ. KIR. VÁROS, rövidítésekben am. szabad királyi város.

SZA, (1), elvont gyökem, mennyiben bizonyos értelemre nézve rokon szók alapját képezi, mi-

lyenek az elválásra, a részeknek egymástól távolodására vonatkozók, ú. m. *szab, szak, szana*. Rokon vele a *ta*, melyből *tár* (nyit) *tág, tát, táv, távol* eredtek, továbbá a vékonyhangú *sze* gyök, ezen származékai-ban, *szét, szél* (margo) *széled, széd, szédeleg*, keményebb hangon *té, honnan té, téved, tévelyeg, té-tova, tél-túl, tép* származtak. Ide tartozik a félszaku távolodásra vonatkozó *csa*, nagy számú családjával együtt. V. ö. CSA.

SZA, (2), a parancsoló módnak és még némely indulatszócskáknak toldaléka, pl. *add-sza, hozd-sza*, a székelyeknél : *fuss-sza*, továbbá : *no-sza; haj-sza* stb. L. bővebben SZE; és v. ö. NOSZA.

SZÁ, régies fn. mai használattal : *száj; I. SZÁJ*. Egyébiránt most is személyragozva így szoktuk mondani és írni : *szám, szád, szánk, szátok*. A régieknél ez önálló alakban más ragokat is fölvetett. „Szűnek bőségéből beszél szá“ (ex abundantia cordis os loquitur. Münch. cod. Máté. XII.). „Mert mi szán be-megyen“ (quia quod intrat in os. U. o. Máté XV.). „Melyek kedég szából kijőnek“ (quae vero ex ore procedunt. U. o. XV.). „Én adok szát“ (ego dabo vobis os. Luk. XXII.). „Gyónásra való szának megnyílását“ (Nádor-cod. 42.). „En adok nektők szát es bölcseségöt“ (Debreczeni Legendáskönyv).

A *j* csak toldalékkul járult hozzá, mint nyelvünkben több szóhoz, ú. m. *bá báj, tá táj* (táv), *ké kéj, fe fej, é éj, hé héj, szí szíj, í ij, hí híj, dí díj, taré taréj, paré paréj, karé karéj*. Ilyenek *ka és kaj, t. i. a kacs és kajcs, a kacsiba és kajcsos, kamó és kajmó, kasza és kajcsa* rokon értelmű származékokban pl. *kaszás lábú* am. *kajcsa, kacsiba, kajcsos lábú*.

SZÁÁR, (olv. Szár) falu Fehér m; helyr. *Szäär-ra, —on, —ról*.

SZAB, áth. m. *szab-tam, —tál, —ott*. 1) Széles ért. valamely rostos alkotásu, vagy szövötnemű, vagy foszlékony testet két vagy több részre hasít, szakít, tép, vág, szel, metsz, harap stb. *Ketté szabni az ellenség fejét. Elszabni a levelet, a kapcsának való ócska ruhát. Szélszabni az érvénytelen kötelezvényeket. Az ebek leszabták róla a ruhát. A végposztóból néhány rőföt leszabni*. 2) Szűkebb ért. bizonyos célra, és határozott mérték vagy alak szerént metsz, idomít valamit. *Ruhának való posztót, gyolcsot, vásznat szabni, kiszabni. Testhez szabni a nadrágot, dolmányt. Úgy áll neki, mintha nem ő rá szabták volna. A falu kalodáját sem szabják egy ember lábához. (Km.). Kiszabni valakit a ruhából* am. ezt kelletinél szűkebbre, kisebbre szabni. 3) Átv. a teendő, vagy illetek arányát, számát, rendét, idejét stb. meghatározza. *Törvényt, rendet szabni. Jutalmat, büntetést szabni. Valaminek árát szabni. Kiszabni a munkások bérét, eledelét, a lovak abrakját. Az adósság lefizetésére időhatárt szabni. „Amit elődbe szabtak, azt miveld.“ (Szabó D.). Visszaható névmással am. magát bizonyos rendhez, szokáshoz, parancshoz stb. alkalmazza. *Kiki a vezér parancsához szabja magát. Ahhoz szabod magadat, amit mondtam.**

Ez igében eredeti tulajdon értelménél fogva, alapfogalom a test részeinek elválasztása, mi szerint rokon vele azon *szak*, melyből *szakad*, *szakaszt* eredtek, továbbá a vékonyhangú *szeg*, és *szel*, s mind ezekben azon *sza sze* gyök rejlik, melynek származékai: *szana szét* (egymástól elvált irányban), *szél* a test jobb és bal oldalának legtávolabb eső végvonalá, *széled*, egymástól ellenkező irányban elszakad, elválik, *szór* (sza-or) am. széthányva elválaszt. Ide tartozik: *szám*, melyet eredetileg rovás, vagyis metezés által képeztek, és jegyeztek föl, és a *szánt*, (szám-t) vagyis, a földet metszi, kétfelé hasítja, szabja.

A *b*, mint egyszerű gyökigeképző, önállólag csak ebben, és a *dob*, *téb*, *láb* igékben fordul elő, ellenben keményebb ajkú rokona *p* már többekben, ú. m. *csap*, *csíp*, *kap*, *kop*, *köp*, *lep*, *löp*, *lop*, *rop*, *szop*, *tép*, a két szótagú *hárap*, és az elavult *hagyap*. Egyébiránt több gyakorlati hangigéinkben *b* végzetű elvont igegyökök jelennek, milyenek: *dobog*, *döbög*, *höbög*, *robog*, *zsi bog* stb.

Egyezik vele a rokon török *szap-mak* (vágni, bevágni), továbbá a héber *sabáb* és arab *szabba*.

SZABAD, (1), mn. tt. *szabad-ot*. Legszelebb ért. mondjuk mindenről, mitől bizonyos megszorítás, kényszerítés, vagy akadály távol van, különösen

I. Távolító ragú névvel, azt jelenti, hogy a viszonyzóban levő fogalom az alanytól, vagy ez amatól tova, vagy távol van. *Gondoktól*, *aggadalomtól szabad ember*. *Adósságtól*, *terhektől szabad polgár*. *Büntől*, *vádtól szabad lelkiismeret*. *Szerlem kinjáltól szabad szív*. Hogy e szóban eredeti s tulajdon értelmű alapfogalom a távol állapot, vagy valamitől mentesség, onnan tűnik ki, mert származékai *szabadít* és *szabadul* rendszeren *tól* vagy *ból* v. *ról* viszonyragú neveket vonzanak, melyekben az *el* mindig távolodásra, vagy távol létre, mentességre vonatkozik, pl. *adósságtól szabadul*; *tömlőczből szabadul*; *lánctól szabadul*.

II. Szűkebb ért. mint jelző, oly tulajdonságot jelent, melynél fogva az illető alany bizonyos testi, vagy lelki, vagy kedélyi, vagy társadalmi, vagy polgári stb. kényszerítéstől, megszorítástól mentes, vagyis távol van.

1) Testre vonatkozó megszorítástól, vagy kényszerítéstől mentes.

a) Mind attól mentes, ami a test szabad működését akadályozza. *Szabad mozgás*, *járás*, *sétálás*. *Szabad lélekzés*. *Szabad bemenet valamely házba*. *A levegőnek szabad járása van*. *Szabad mint a madár*. (Km.). *Szabad erdő*, mely a legelő barom szája elől már felnőtt s a legeltetésnek már meg van nyitva. *A víznek szabad folyást engedni*. *Szabad kézzel rajzolni*. *Szabad taglejtés*. Átv. *gondolatainak*, *vágyainak szabad röptöt engedni*. b) Mind attól mentes, ami a helyet, vagy tért korlátozhatná. *Szabad tér*, *piacz*, *út*. *Szabad helyet engedni az átmenőknek*. *Szabad ég alatt tanyázni*. *Szabad kildítás*. *Kimenni a szabadba*. Ez

értelemben általán am. nyílt, tágas, ellentéte: szűk, szorult; többire I. SZABAD, (2). c) Más testek illetésétől mentes. *Szabad fekvésű gerenda*, melyet mások nem érintenek. *Szabaddá tenni a hajót*, am. lengővé tenni, le-, megszabadítani (zátonyról, akadékok közül). Innen: *szabadon áll a ház*, melynek érintkező szomszédai nincsenek; *szabad állásu fa*, vagy *szabadon áll a fa*, midőn maga nőtt fel, vagy a többit kivágták mellőle, vagy a szomszéd fák oly távol állnak, hogy azoktól korlátlanul mindenfelé terjeszkedhetik. *Szabad kötélvég* a hajózásban am. szabadon álló.

2) Polgári és társadalmi megszorítástól, kényszerítéstől mentes.

a) Mások birtokjogától mentes. *Szabad ember*, *szabad polgár*; ellentétei: *szolga*, *rab*, *rabszolga*. *A rabot*, *jobbágyot szabaddá tenni*. *Szabad mesterségek*, *szabad művészetek*, mennyiben hajdan nem szolgák, hanem szabad emberek gyakorolták. *Szabad telek*, *jószág*, melyeken úrbéri teher nem fekszik. b) Mások felsőségétől mentes, ezen állapotnak különféle fokozatai szerint. *Szabad birtok*, melyhez hűbéri tartozások kötve nincsenek. *Szabad köztársaság*. *Szabad nép*, *nemzet*, *ország*. *Szabad város*.

„Ami szárnya a madárseregnek

A szabad föld az a nemzeteknek.“

Garay J. (Kelet népéhez).

c) Másoktól nem függő. *Magán életet viselő szabad ember*. *A házas ember*, *mennyire nejehez van kötve*, *nem szabad*. *A szerelmesnek szíve nem szabad*. *Ami szabad vedves*, *ami tiltott kedves*. (Km. Nitimur in vitum semper, cupimusque negata). d) Bizonyos törvényektől, szabályoktól, kötelességektől, büntetésektől mentes. *Tíz évi katonáskodás után szabaddá lenni*. *Szabad vadászat*, *halászat*. *A vádлотта szabadon bocsátani*. *Szabad csapat*. e) Foglalatosságtól ment. *Egy hétben alig van egy szabad napja*. *Szabad órában sétálni*. *Most nincs szabad időm*. f) Különféle polgári, társadalmi, pl. rendőrségi bajoktól, alkalmatlanságoktól, akadályoktól, fizetésektől stb. mentes. *Szabad utazás*, *éjjeli csavargás*. *Szabad mulatságok*, *lakomák*. *Szabad vásár*. *Szabad kikötő*. *Szabad pogyász*. *Szabad lakás*. g) Amit kötelezettség nélkül, illetőleg ingyen, használni lehet. *Szabad asztal*. *Szabad fázás*. *Szabad bemenet a színházba*, *tánczterembe*.

3) Erkölcsi megszorítástól, kényszerítéstől mentes.

a) Amit tenni, vagy elhagyni, vagy amik között választani önkaratunktól függ egyedül. *Szabad választás*. *Szabad ígéret*, *lekötelezettség*, *adakozás*. *A pénznek szabad használása*. *Szabad kézből eladni valamit*, nem a hatóság által árverezve. *Ezzel szabad vagy, tehetsz vele*, amit akarsz. *Nem mind illik ami szabad*, vagy *ne mind cselekedd ami szabad*. (Km.). *Mi szabad törvénynek*, *nem szabad séggyennek*. (Km.). b) Az érzékek, és vágyak uralmától mentes, ki minden tetteit az erkölcsi törvényekhez képes alkalmazni. *Szabad akarat*, a megszorosb ért. véve.

c) Előtételektől mentes. *Szabad elme, gondolkodás, okoskodás*, mely nem mások tekintélye után indul és működik. d) Elfogulástól, félelemtől mentes, nyílt, bátor. *Szabad tekintet, szabad beszéd. Szabad társalgás.* e) Az elméművek vagy szépművek készítésében önálló, a szabályokhoz aggódólag nem ragaszkodó. *Szabad írásmód. Szabad fordítás.* f) Az illedelemtől, a jó erkölcsöktől elütő, eltávozó. *Szabad életű nőszemély. Szabad kacsingatás. Istentelen szabad beszéd, sajtó.*

A fent elsorolt valamennyi jelentésből kitűnik, hogy a szabad olyasmit jelent, mitől bizonyos megszorítás, kényszerítés, akadály el van távolítva, ami bizonyos dologtól tova van, vagyis attól mentes. Ezen alapfogalomból indult ki Adelung is a német *frei* szónak értelmezése és elemzésében, midőn úgy vélekedik, hogy gyöke azon régi, és az éjszaki németeknél most is divatos *frü v. fram* szócska, melynek megfelel az *ab, aus, von, magyarul tól,ból,ról,* s tulajdonképp elválasztást vagy távolodást jelent. E szerint tekintettel egyedül a magyar nyelv birodalmára, mi is azon véleményen vagyunk, hogy a *szabad* gyöke azon *sza*, melyből a test részeinek elválasztását jelentő *szab, szak, szakad*, továbbá a távolságra vonatkozó *szana* (szét) erednek, s melynek tompa hangon megfelel a *ta v. to*, mint a *táv, távol, tág, tova, tal, tol* származékok egyszerű elvont gyök-eleme. A *sza* gyökből *b* ajakhang hozzátételével képződött a *szab* (= *tav, tov*), és ebből *ad* képzővel: *szabad*. A *d*, illetőleg *ad ed* képző, midőn mellékeveket alkot, egy jelentésű az *as os és üs is* képzőkkel, pl. *hosszud, karcsud, gyöngéd, kicsid* am. *hosszuas, karcsuas, gyöngés, kicsies, kicsis, kicsinyes*, továbbá *apród* am. *aprós*. Sőt e gyakorlatos igékben is, *tapod* és *tapos, rakod* (ik) és *rakos* a *d* és *s* azonos értelműek. Ily viszony létezik az ily helynevekben: *Ludad Ludas* (hely), *Somod Somos* (hely), *Almád Almás* (hely), stb. Ezen hasonlat szerint a *szabad*, am. *szabas*, azaz: *tabas tabad, v. távos távod*, s megfelel neki a szintén a *mén, v. megy* szótól eredett és szintén távolodásra vonatkozó *mentes*. Melyeket még jobban kitüntetnek némely származékok pl. *szabadkozik, szabadodik*.

Egyébiránt hangra és jelentésre hasonló hozzá a szanszkrit *szva-pati* szó szerént am. maga ura, melyből vagy hasonló elemekből származhatott a szláv nyelvekben divatos *szloboda v. szwoboda* (= szabad-ság), és *szlobodni* (= szabad) is. E találkozást, mint sok mást, egészen esetlegesnek tartjuk. Következésképp valamint mi nem hiszszük, hogy azt más nyelvek a magyartól kölcsönözték; viszonylag nem elégszünk meg azon indokolatlan pusztá állítással, hogy a *szabad* szót mi vettük volna akár a szlávoktól, akár másunnt. A magyar 'szabad' szónak és származékainak nem is minden értelményét lehetne a mondott nyelvekből megfejteni. Egyébiránt figyelmet érdemel még idegen nyelvekben a mongol *dzabta v. dzabtu, v. dzablugha* am. szabad v. üres idő, (temps libre),

loisir, Zeit, Musse; maga a törzs *dzab* is ugyanazon jelentésű); *dzabtatai*, kinek szabad ideje vagy alkalma van (qui a le loisir ou l'occasion); *dzabtu-khu* szabad idővel bírni (avoir le loisir).

SZABAD, (2), fn. tt. *szabad-ot*. Nyílt természet amennyiben az emberi holtmivektől, nem élőmivektől, mint épületek, falvak, városoktól elválasztva gondoltatik. *Kimenni a szabadba. A szabadban enni, mulatni, hálni.*

SZABAD, (3), hiányos ige, mely csak az egyes szám harmadik személyében divatozik, és a határos módoknak nem is minden idejében; (szokatlanok: *szabada, szabadott, szabadand*, szokottabbak: *szabadjon, szabadna*; de melléknévként: *szabad vala, szabad volt, szabad leend, szabad legyen, szabad volna* általános divatoznak. Szabó Dávidnál ez is eljőn: *ezt nem szabadják neked*). Értelme: nincs tiltva, erkölcsileg nincs akadályozva; meg van engedve. Határtalan módu igékkel áll viszonyban. *Itt szabad vadászni, halászni. Ott dohányozni nem szabad. Míg beteg volt, bort innia nem vala szabad. Soha sem volt szabad (vagy szabadott) a börtönből kimenni. Ha utaznom szabad leend (vagy szabadand) meglátogatlak. Szabadjon hinnem. Ej ha szabadna színházba mennem! Ha szabadott volna innom.* Használtatik határtalan módu viszonyige nélkül is. *Ez szabad, az nem. Neki minden szabadott. Akár szabadjon, akár nem, én megteszem. Szabad a vásár* (km) azaz kénye kedve szerint cselekedhetik, vigadhat mindenki. *Szabad!* t. i. belépni, midőn valaki az ajtón koczogott. V. ö. SZABAD, mn.

SZABAD, (4), erdélyi falu Maros székben; helyr. *Szabad-ra, —on, —ról.*

SZABADAKARATU v. — AKARATÚ, (szabad-akarati) ösz. mn. Kinek akaratát semminemű kényszerítés, megszorítás nem akadályozza; ki saját meggyőződése vagy indulata szerint működhetik; ki önként határozza, vagy határozhatja magát valamire. *Szabadakarati vállalkozók. Szabadakarati katonák, azaz, önkéntesek.*

SZABADALMAS, (szabad-al-om-as) mn. tt. *szabadalmas-t v. —at, tb. —ak.* Ki az illető felsőségtől bizonyos jogok gyakorlására szabadalommal bír. *Szabadalmas polgárság, gyártulajdonos, kereskedő.* V. ö. SZABADALOM.

SZABADALMAZ, (szabad-al-om-az) áth. m. *szabadalmaz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Szabadalommal ellát, megajándékoz, jutalmaz. *A haza és fejedelem iránti hűségért szabadalmazott polgárok. Valamely nagyszerű találmány szerzőjét szabadalmazni.* V. ö. SZABADALOM.

SZABADALMAZÁS, (szabad-al-om-az-ás) fn. tt. *szabadalmazás-t, tb. —ok*, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg jogadás, mely által valaki szabadalmat nyer. V. ö. SZABADALOM.

SZABADALMAZVÁNY, (szabad-al-om-az-vány) fn. tt. *szabadalmazvány-t, tb. —ok*, harm. szr. —a.

Felsőbbségi engedélyt tartalmazó okirat, melyben valamire szabadság adatik. V. ö. SZABADALOM.

SZABADALMI, (szabad-al-om-i) mn. tt. *szabadalmi-t*, tb. — *ak*. Szabadságra vonatkozó, azt illető. *Szabadalmi levél, Szabadalmi ügy, Szabadalmi díj*.

SZABADALOM, (szabad-al-om) fn. tt. *szabadalm-at*, harm. szr. — *a*. Széles ért. mindennemű előny, melyet valaki több mások között bizonyos adománynál, engedéllyel fogva bír, és gyakorol, melyek általában a kiváltságok. Különösen hatósági engedély, mellyel fogva valaki bizonyos üzletet gyakorolhat. *Bolt, kávéház, szatócsság megnyitására adott szabadság*.

SZABADALOMENYÉSZÉS, (szabadalom-enyészs) ösz. fn. A szabadságnak megszünte.

SZABADCSAPAT, (szabad-csapat) ösz. fn. Fegyveres csapat, melyet csak háború vagy hadjárat tartamára alakítanak, vagy egyes csapatfőnökök a hadúr felhatalmazása mellett leginkább önkéntesekből állítanak fel.

SZABADEJTT, v. SZABADOJTT, (szabad-ejt v. szabad-ajt) régies alakok, 'szabadít' helyett, pl. a Münchener codexben: „Lássuk, ha jó Illyés öt meg-szabadejtani.“ (Máté XXVII.). „Es nem szabadajt meg tegedet az, aki megölteték a zsidóktól, kit te tisztelsz.“ (Sz. Krisztina élete 19. l.). Parancsoló módja a régiéknél *szabadóh* (szabadoch) v. *szabadéh*: „De szabadóh münket gonosztól.“ (Münchener codex Máté VI.). „Én bíneimnek mélységéből szabadóh kegyős Jézus.“ (Benigna asszony imáds. könyve. Tíznegyed imádság). „És szabadóh (szabadoch) meg münket (erue nos) te csudáidban“ (Bécsi cod. Daniel III.). „Te istened, kit te mendenkor becsölsz, ő szabadéhon meg tegedet“ (U. o. Dániel VI.). „Es szabadóhanak meg tegedet az tévelygésből.“ (Szent Krisztina élete. 17. l.). V. ö. — *S*, parancsoló és kapcsoló mód képzője.

SZABADÉK, (szabad-ék) fn. tt. *szabadék-ot*; I. SZABADALOM; és KIVÁLTSÁG.

SZABADÉKOS, (szabad-ék-os) mn. I. KIVÁLTSÁGOS.

SZABADÉLETŰ v. —ÉLETŰ, (szabad-életű) ösz. mn. I. SZABADSZEMÉLY.

SZABADELMŰ v. —ELMŰ, (szabad-elmű) ösz. mn. Független gondolkozása, itéletű, nézetű, ki előítéletektől ment lévén, s mások tekintélyét vakon nem követvén a józan észnek hódul egyedül.

SZABADELMŰLEG v. —ELMŰLEG, (szabad-elműleg) ösz. ih. Független gondolkozással, nézettel v. itélettel.

SZABADELMŰSÉG v. —ELMŰSÉG, (szabad-elműség) ösz. fn. Tulajdonság, mely szerént valaki szabadelmű; gondolkozásban, s a dolgok körüli nézetekben függetlenség.

SZABADERDŐ, erdélyi puszták A.-Fehér m.; helyr. — *erdőre*, — *n*, — *ről*.

SZABADHAD, (szabad-had) lásd SZABADCSAPAT.

SZABADHEGY, falu és puszták Somogy m.; helyr. *Szabadhegy-re*, — *én*, — *ről*.

SZABADHELY, falu Arad m.; helyr. — *helyre*, — *én*, — *ről*.

SZABADI, faluk Győr és Somogy m.; helyr. *Szabadi-ba*, — *ban*, — *ból*.

SZABADIK, I. SZABÓDIK.

SZABADÍT, (szabad-ít) áth. m. *szabadít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Általán, némileg megszorított, kedvezőtlen, kényszerített, akadályos állapottól mentessé tesz. *Uram szabadíts a gonosztól. Leginkább igekötőkkel fordul elő. A rabot elszabadítani a lánczról, kiszabadítani a börtönből, megszabadítani a fogságtól. Felszabadítani a jobbágyokat, rabszolgákat. Az inast felszabadítani am. a legények osztályába igtatni. Felszabadítani a tilos legelőt, erdőt am. annak közös hasznóvételét megengedni. Száraz fagykor rászabadítani a barmot a vetésekre. Régiesen: szabadajt és szabadejt; I. SZABADEJTT; és v. ö. SZABAD.*

SZABADÍTÁS, SZABADITÁS, (szabad-ít-ás) fn. tt. *szabadítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valaki v. valami szabaddá tétetik. V. ö. SZABAD.

SZABADÍTÉK, SZABADITÉK, (szabad-ít-ék) fn. tt. *szabadíték-ot*, harm. szr. — *a*. Jog, engedély, melylyel valakit valaminek tevésére, főleg iparüzésre felhatalmaznak.

SZABADÍTÓ, SZABADITÓ, (szabad-ít-ó) mn. és fn. tt. *szabadító-t*. Aki másokat bizonyos szorongatott, veszélyes, kedvezőtlen, lekötött stb. állapottól megment, megvált. *Te vagy az én szabadítóm. Krisztus Jézus az emberi nemzet szabadítója.*

SZABADÍTVÁNY, (szabad-ít-vány) fn. tt. *szabadítvány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Okirat, mely bizonyos nemű szabadságról tanúságot ad. *A kézműves inasnak legénynyé avatásáról szóló szabadítvány. A vizsgálat alól elbocsátott vádlottnak, vagy a büntetéstől fölmentett rabnak adott szabadítvány. V. ö. SZABADÍT,*

SZABADJA, SZENTKIRÁLY—, falu, Veszprém m.; helyr. — *Szabadjá-ra*, — *n*, — *ről*.

SZABADJÁBAN, (szabad-ja-ban) ih. Megszorítás, tilalom, akadály nélkül. *Szabadjában teher amit akar. Szabadjában legelő barmok. „Azután a több birodalminkat és híveinket is fegyverrel és hadal szabadjában nyomorgathassa.“ (III. Ferdinánd manifestuma 1644-ben. Gr. Eszterházy M. nádor munkái. Toldy F. kiadása, 229. l.).*

„Azért nyelved zabolában
Tartsd acél kapuczában;
Ne nyargaljon szabadjában
Hogy ne hozzon gyalázatban.“

Beniczky Péter. (A XVII. században).

SZABADKA, sz. királyi város Bács m.; puszták Gömör m.; helyr. *Szabadká-ra*, — *n*, — *ről*.

SZABADKÉZ, (szabad-kéz) ösz. fn. 1) Írást, rajzolást, festést gyakorló kéz, mely vezető, útmutató stb. eszközöket nem használ. 2) Valamely dolog eladásában szabad akarat, önkéntesség, mely eladás nem kényszerítésből pl. bírói határozatból, vagy árverésből történik.

SZABADKOZÁS, (szabad-koz-ás) fn. tt. *szabadkozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Vonakodás, ellenkezés, vagyis önvédelem neme, midőn valaki mentegetődzik. V. ö. **SZABADKOZIK**.

SZABADKOZIK, (szabad-koz-ik) k. m. *szabadkoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. 1) Valamitől vonakodik, bizonyos kényszerítést, megszorítást, kötelezettséget magától eltávolítani ügyekeznek, azoktól magát szabadnak vallja, azok ellen mentegetődzik, nem akar valamit örömet elvállalni. *Erősen szabadkozott, hogy ő azzal nem köteles. Szabadkozni az új teher ellen.* 2) Vádat, bünt magától elhárítani iparkodik, vagyis a vádtól, büntől magát szabadnak vitatja.

SZABADKŐMIVES, (szabad-kő-mives) ösz. fn. Az ügynevezett szabadkőmives rendnek tagja. V. ö. **SZABADKŐMIVESREND**.

SZABADKŐMIVESREND, (szabad-kő-mives-rend) ösz. fn. Az európai műveltséggel együtt elterjedt s különféle rangu, nemzetiségű és vallásu tagokból álló mintegy kőmivesi cézhet ábrázoló társaság, melynek tagjai *atyafiak* neve alatt titkos gyűléseket tartanak. Egyébiránt ez egyesület kitűzött céljának tartják az emberiség erkölcsi művelésének és tökéletesebbülésének minél magasabb polczra emelését.

SZABADKŐMIVESSÉG, (szabad-kőmivesség) ösz. fn. A szabad-kőmivesek egyesülete, és kitűzött kötelelességei.

SZABADLELKŰ v. — **LELKŰ**, lásd **SZABADELMŰ**.

SZABADLEVÉL, (szabad-levél) ösz. fn. 1) Okirat, melynek erejénél fogva valaki bizonyos kötelezettségektől fölmentetik. *Jobbágságtól, rabszolgaságtól, katonaságtól feloldó szabadlevél.* 2) Úti levél, melyet az illető hatóság vagy felsőség valakinek ad, hogy bizonyos országban, vagy bizonyos helyre szabadon utazhassék, vagy valamely helyen szabadon tartózkodhassék. „Hogy kegyelmed énnekem egy szabad levelet az nagyságos úrtól nándorispán uramtól szerzene, hogy énnekem szabad útom volna a te uraságod földére ökrökkel járnom, azután onnait az nagyságos úr földöre.“ Levél 1559-ből. (Szalay Ág. 400 m. l. 351. l.).

SZABADLÖVÉSZ, (szabad-lövész) ösz. fn. A német *Freischütz* után képzett szó. Így neveztek a XV-dik században, először a VII. Károly francia király által felállított sajátmű ijazók. Továbbá, szabad-lövészeknek mondják, kik a nyilvános lövődékben lödőzhetnek a nélkül, hogy bizonyos illetéket betenni kötelesek volnának.

SZABADMENEDÉK, (szabad-menedék) ösz. fn. Állapot vagy hely, melyben valaki veszélytől vagy üldözéstől biztosítva van.

SZABADMENET, (szabad-menet) ösz. fn. Utazás neme, különös biztosító szabadlevél, vagy kíséret mellett. (Salvus conductus).

SZABADÓH, I. **SZABADEJT** alatt.

SZABADOJT, I. **SZABADEJT**.

SZABADÓLAT, régies alak; I. **SZABADÚLAT**.

SZABADÓLTATIK, (szabad-ól-tat-ik) régies alak, „szabadíttatik“ vagyis inkább az egyszerű „szabadúl“ helyett, pl. „Hogy félelm nélkül szolgáljunk ő neki, mü ellenségönknek kezekből megszabadóltatván“ (liberati. Münch. cod. Lukács I.). „Egyéb sokkal szabadóltatnak meg“ (liberabuntur. Heszter IV.). „Elszabadultatik“ (Nádor.cod.). V. ö. — **T**, igeképző.

SZABADON, (szabad-on) ih. Általán am. szabad módon, azaz, megszorítás, kényszerítés, akadály nélkül, a *szabad* szónak mindennemű értelmében. *Szabadon jární, kelni, utazni. Szabadon lélekezni. Szabadon lenni. Szabadon úszni* (főleg a hajóról). *Szabadon épült ház. Szabadon álló fa. Szabadon élni, gondolkodni, beszélni, mulatni. Szabadon hagyni. Szabadon bocsátani. Szabadon vadászni, halászni* stb. V. ö. **SZABAD**.

SZABADONBOCSÁTÁS, (szabadon-bocsátás) ösz. fn. Valamely kényszerítés vagy kötelezettség alól feloldás.

SZABADONCZ, (szabad-oncz) fn. tt. *szabadoncz-ot*. Új alkotásu szó, a szokottabb *önkéntes* értelmében. A szabadoncz inkább illenék talán a guerilla-féle szabad csapatok elnevezésére, vagy oly személyekre, kik a fogságtól, és a jobbágság korában a jobbágságtól stb. mely sorsukhoz vala kötve, megmenekültek (libertinus); v. ö. **SZABADOS**, (2).

SZABADOS, (1), (szabad-os) mn. tt. *szabados-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Széles ért. valamitől mentes, szabad, mind mai, mind régi értelemben. *Szabados köté*l a hajósoknál (mind a tiszaiak-, mind a dunaiknál) am. félre tett, jelenleg nem használt tartalékkötél. Ugyanazoknál hasonló értelemben divatosak: *szabados eszköz, jószág* stb. „És az ökröt boszontja vala (a tulok), hogy mivel ő szabados volna, és semmit nem munkálódnék.“ (Pesti G. meséi. CXVI. mese). Régente szabad gondolkozásu. „Az szabados (nagy) elme nem viszen be boszuságtételt.“ (XVI. századbeli Erkölcsi iratok. Toldy F. kiadása). Végre ami meg van engedve, nem tilos. Szorosz ért. szabadsággal végkép elbocsátott. *Szabados katona, jobbágy*. Némely újabb íróknál rozsólólag am. szabadsággal visszaélő, kicsapongó, korlátlan, zabolátlan. *Szabados életű, magaviseletű személy. Szabados beszéd*. Azonban ez akár a szóelemzés, akár a népnyelv, akár — legáltalább tudunkra — a régi nyelvemlékek által nem igazolható. Jön ugyan elé Pázmánnál: *szabados életű*, de ez csak am. szabad életű, s Faludinál csakugyan elé is fordul a „szabad élet“ kifejezés. Pesti G. fon-
tebbi meséjében is a „szabados“ szóra vonatkozólag ez áll: „És monda neki (az ökör): Azt hiszem, hogy

avagy csak mastan is jobbnak véled az én munkával való életemet, hogynemmint a te szabadságodat, ki teged a halálra vonszon.“

SZABADOS, (2), (szabad-os) fn. tt. *szabados-t*, tb. — *ok*. 1) A régi hüberi rendszerben am. *libertinus*, azaz, semmiféle földesuraságnak, legalább szoros jobbágyilag le nem kötelezett személy, ki azonban sem nemes, sem királyi város polgára nem volt, pl. oly nem nemes, ki nemes eredetű anyja után öröklött nemesi telken lakott (agilis), vagy a koronai és püspöki városok lakosai; továbbá, általán, kiket földes uraik jobbágyi kötelezéseiktől fölmentettek. 2) Legalsóbb fokú altiszt, ki a káplár után áll; más-kép: *alkáplár*. (Der Gefreite).

SZABADOSÍT, **SZABADOSIT**, (szabad-os-it) áth. m. *szabadosít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Szabadossá tesz. V. ö. **SZABADOS**, (1) és (2).

SZABADOSÍTÁS, **SZABADOSITÁS**, (szabad-os-ít-ás) fn. tt. *szabadosítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, illetőleg engedélyezés, vagy kegyes tett, mely által valaki szabadossá tétetik. V. ö. **SZABADOS**, (1) és (2).

SZABADOSSÁG, (szabad-os-ság) fn. tt. *szabadosság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Polgári szabadosok állapota a régi hüberi rendszerben. 2) Némely újabb írónknál hibásan, a rosszul használt szabadság fattyú kinövése; a szabadság palástja alá takaródzó kicsapongás, helyesebben: korlátlanosság, zabolátlanság. *Szabadosossággá fajult szabadság*. V. ö. **SZABADOS**, (1).

SZABADRÉT, puszta Pest m.; helyr. *Szabadrét-re*, — *én*, — *ről*.

SZABADSÁG, (szabad-ság) fn. tt. *szabadság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valaki, v. valami szabad. 1) Mentés állapot akárminemű megszorítástól, kényszerítéstől, akadályozástól, akár tetet akár lelket illetőktől. *A foglyot, rabot szabadságba helyezni. Minden állat szereti a szabadságot. „Mert elközelejt tő szabadságtok“ (redemptio vestra. Münchener codex Lukács XXI).* 2) Mentesség a polgári és társadalmi megszorítástól. *Természeti szabadság*, melynél fogva valaki minden polgárrati kötelekektől független. *Némely népek, országok szabadsága*, vagyis oly polgári szerkezete, mely minél kevesebb megszorítással jár. *A szabadság elveit terjeszteni, hirdetni. A szabadságot megszorítani, eltörölni, elnyomni. Szabadságban élni. Szabadságot küzdeni, meghalni. Valódi vagy igazi szabadság. Álszabadság*, mely az igaznak csak látszatát viseli. *Korlátlan szabadság*, mely semmi rendet, törvényt nem ismér. *Sajtószabadság. Vásári szabadság*, melyben mindenki árulhat, vagy csak egyszerűen: *szabadság* am. vásár, pl. *debreczeni szabadság*. — *Arany szabadság*, melyet II-dik Endre királyunk úgynevezett arany bullája foglal magában. *Szabadság jobb gazdagságnál. A szabadság drágább az aranynál. Legdrágább kincs a szabadság.* (Közmondatok).

„Midőn hazáját rabbilines fenýíti,
Bőszült érzéssel harczmezőre száll;
A szép szabadság hőslánggal hevíti,
Körüldörögje bár ezer halál.“

Kisfaludy K. (Az élet korai).

3) Erkölcsi értelemben, az akaratnak függetlensége, melynél fogva önállólag, külső kényszerítés nélkül valamire elhatározhatja magát. *Ezt kinek-kinek szabadságára kell hagyni. Szabadságodban áll. Erkölcsi szabadság*, mely egyedül az ész vezérlete alatt áll. 4) Oly cselekvés, mely által valaki bizonyos tetteiben a rendesen bevett szabályokat elmellőzi. *Festézi szabadság. Költői szabadság*.

SZABADSÁGFA, (szabadság-fa) ösz. fn. Így nevezék a francia nagy forradalom idejében azon faoszlopokat, melyeket szabadság jelvényeül vörös sipkával koszorúzza nyilvános helyeken felállítottak.

SZABADSÁGHÁBORU v. — **HARCZ**, (szabadság-háboru v. — harcz) ösz. fn. Harcz, háboru, melyet valamely nép, polgári szabadságért vagy szabadsága mellett visel.

SZABADSÁGI, (szabad-ság-i) mn. tt. *szabadsági-t*, tb. — *ak*. Szabadságra vonatkozó, azt illető. *Szabadsági háboru. Szabadsági buzgalom, érzület*.

SZABADSÁGKÉPES, (szabadság-képes) ösz. mn. Aki műveltségénél és erkölcsi vagy jogi érzületénél fogva a társadalomban az igazi szabadsággal élni tud, a nélkül hogy a társadalmi rendet és törvényeket megsértené. *A nagy néptömegek általán még nem mind szabadságképesek*.

SZABADSÁGLEVÉL, (szabadság-levél) ösz. fn. I. **SZABADLEVÉL**.

SZABADSÁGOL, (szabad-ság-ol) áth. m. *szabadságol-t*. Szabadsággal felruház; valakinek szabadságot ad.

SZABADSÁGOLÁS, (szabad-ság-ol-ás) fn. tt. *szabadságolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szabadsággal felruházás.

SZABADSÁGOS, (szabad-ság-os) mn. tt. *szabadságos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kiváltsági, vagy mentességi szabadsággal ellátott; szabadon bocsátott. *Szabadságos városok, kerületek. Szabadságos katona*. V. ö. **SZABADSÁG**.

SZABADSÁGSZERETET, (szabadság-szeretet) ösz. fn. Indulat, mely a szabadságért kész nélkülözéseket is tűrni s áldozatokat hozni.

SZABADSÁGVÁGY v. — **VÁGYALOM**, (szabadság-vágy v. — vágyalom) ösz. fn. Esengés szabadság után.

SZABADSZÁJÚ v. — **SZÁJU**, (szabad-száju) ösz. mn. Szitkolódó, mocskolódó vagy gyalázkodó természetű, aki mintegy szabadnak hiszi magát a mocskolódásra, akár van alapja, akár nincs.

SZABADSZÁLLÁS, mváros Kis-Kunságban; helyr. — *szállás-ra*, — *on*, — *ről*.

SZABADSZELLEM, (szabad-szellem) ösz. fn. 1) Jó értelemben oly személy, aki előítéletektől men-

ten, s mások tekintélyét vakon nem követve gondolkodik, és cselekszik, t. i. a józan ész sugalata szerint. 2) Roszabb, és szokottabb ért. aki elbizakodva, vagy hányivetiségből, vagy érzéki indokokból a tekintélyen és hiten alapuló vallási igazságokat alaptalanul s mintegy megvetőleg kétségbe vonja, és elveti.

SZABADSZELLEME v. —**SZELLEME**, (szabad-szellemü) ösz. mn. Ki a gondolkozásban, és cselekvésben szabadszellemmel bír. V. ö. **SZABADSZELLEME**.

SZABADSZELLEMESÉG, (szabad-szellemüség) ösz. fn. Gondolkozási, és cselekvési tulajdonság, midőn valaki szabadszellemü. V. ö. **SZABADSZELLEME**.

SZABADSZEMÉLY, (szabad személy) ösz. fn. Nyilvános paránza életet gyakorló nőszemély; kurva; némely tájakon egyszerűen mondva: *személy*.

SZABADSZERÜ v. —**SZERÜ**, (szabad-szerü) ösz. mn. 1) Szabadhoz, szabad állapotuhoz némileg hasonló; olyan módu, szokásu. *Szabadszerü kormány. Szabadszerü nézetek, beszédek.* 2) Némelyek szerint am. közönyös, kinek véleménye szerint akar így, akar úgy tenni mindegy.

SZABADTALAN, (szabad-talan) mn. tt. *szabadtalan-t*, tb. —*ok.* Ami v. aki nem szabad. Ritka használatu szó.

SZABADTELEK, (szabad-telek) ösz. fn. Bizonyos tartozásoktól, szolgálattól, adótól stb. mentes telek, melyeknek voltak általán az egykori nemestelkek. V. ö. **TELEK**.

SZABADÚL, **SZABADUL**, (szabad-úl) önh. m. *szabadul-t*. Bizonyos megszorított, kényszerített, kedvezőtlen állapottól, helyzettől mentessé lesz.

„Rab vagyok rab vagyok,
Szabadulást várok,
A jó Isten tudja
Mikor szabadulok.“

Népdal.

Nagy nyügtől szabadultam meg. A szilaj tinó elszabadult a kötérlől. Kiszabadult a fogságból. Csakhogy megszabadultál azon gonosz embertől. A vargainas felszabadult, azaz, a legények sorába avatattott. V. ö. **SZABAD**.

SZABADULÁS, **SZABADULÁS**, (szabad-úl-ás) fn. tt. *szabadulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Átmeneti állapot, midőn valaki v. valami előbbeni kényszerített, kedvezőtlen helyzetéből menekül. *Pokolból nincs szabadulás.* (Biblia utáni mondat). V. ö. **SZABADÚL**.

SZABADULAT, (szabad-úl-at) fn. tt. *szabadulat-ot*, harm. szr. —*a.* A régieknél gyakran használt alak (*-at*, *-et* képzőekkel, *-ás*, *-és* helyett) pl. „És tött szabadulatot ő népének“ (Lukács I.).

SZABADVÁLASZTÁS, (szabad-választás) ösz. fn. Valamely hivatalnoknak vagy hivatalnokoknak megválasztásában gyakorlott vagy gyakorlandó, min-

den megszorítás nélküli jog, különösen midőn valaki ezen választásban kijelölés által korlátolva nincsen; továbbá ezen jognak érvényesítése.

SZABADVÁROS, (szabad-város) ösz. fn. Többféle jogokkal felruházott város; különösen amely saját belügyeiről legfőbb hatósági felügyelet mellett, különben szabadon és függetlenül intézkedik stb.

SZABÁLY, (szab-ály) fn. tt. *szabály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* 1) Határozott rendet, módot kifejező tétel, melyet bizonyos cselekvésekben követni, vagyis melyhez magunkat szabni, alkalmazni kell. *Erkölcsei szabályok, törvénytörvényes szabályok, életszabályok. Intézeti, oskolai, társalgási szabályok. Módszabály*, mely valaminek módját, *rendszabály*, mely az illető rendet tüzi ki. *Művészeti, verstani szabályok. Szerzetes rendek, czéhek szabályai. Szabályhoz alkalmazkodni, szabály ellen tenni, véteni.* 2) Azon rend, melyet több hasonló esetek előfordulása képez, s melyhez a többi azonnemű eseteket is alkalmazni szokás, vagy kell, milyenek a nyelvtani szabályok. *Szabály szerént írni, ragozni. Szabálytól eltérő ragozások. Ritka szabály kivétel nélkül.*

Helyesen alkotott újabb kori szó több régiek hasonlatára, mint: *akadály, osztály, vesztély* stb. V. ö. **SZAB**.

SZABÁLYELLENÉS, (szabály-ellenés) ösz. mn. A bevett, vagy kitűzött, vagy rendelt szabállyal ellenkező. *Szabályellenes magatartás, írás. Szabályellenes lovaglás. Szabályellenes testalkat.* Hasonló jelentésű: *szabálytalan.* (Abnormis, anomalus). V. ö. **SZABÁLY**.

SZABÁLYELLENÉSEN, (szabály-ellenésen) ösz. ih. **L SZABÁLYTALANUL**.

SZABÁLYELLENÉSSÉG, (szabály-ellenesség) ösz. fn. **L SZABÁLYTALANSÁG**.

SZABÁLYELLENI, (szabály-elleni) **L SZABÁLYELLENÉS**.

SZABÁLYOS, (szabály-os) mn. tt. *szabályos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Ami bizonyos szabály szerint történik, készül, képződik; ami a szabott mértéknek, minőségnek megfelel. *Szabályos írásmód, verselés. Szabályos épület. Szabályos termet, arc. Szabályos életmód az evésben, ivásban, alvásban. Szabályos állapot.* (Normalis). Mondják *szabályszerű*-nek és *szabványos*-nak is. V. ö. **SZABÁLY**.

SZABÁLYOSAN, (szab-ály-os-an) ih. Szabály szerént, a szabályhoz vagy szabályokhoz alkalmazva vagy alkalmazkodva.

SZABÁLYOSÍT v. **SZABÁLYOSIT**, (szab-ály-os-it) áth. m. *szabályosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s.* Szabályossá tesz, szabályossá alakít; szabályokba olvaszt, szabályokba öltöztet.

SZABÁLYOSSÁG, (szab-ály-os-ság) fn. tt. *szabályosság-ot*, harm. szr. —*a.* Valaminek állapota, vagy tulajdonsága, midőn bizonyos szabályt követ, vagy a szerint történik, képződik. V. ö. **SZABÁLYOS**.

SZABÁLYOZ, (szab-ály-oz) áth. m. *szabályoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Bizonyos szabály szerént

intéz, rendel, rendez valakit v. valamit. *Szabályozni a növendékeket, kik a fegyelmet elhanyagolták. Szabályozni a rendetlen katonaságot. A kicsapongó folyókat szabályozni.* V. ö. SZABÁLY.

SZABÁLYOZÁS, SZABÁLYZÁS, (szab-ály-oz-ás) fn. tt. *szabályozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által szabályozunk valakit v. valamit. *A tanítóintézetek szabályozásával foglalkodni. Közlegelők, utak, erdők szabályozása. Tisza, s egyéb folyók szabályozása.* V. ö. SZABÁLYOZ.

SZABÁLYOZAT, I. SZABÁLYZAT.

SZABÁLYOZÓ, I. SZABÁLYZÓ.

SZABÁLYRENDELET, (szabály-rendelet) ösz. fn. Felsőbb rendelet, mely előforduló hasonló esetekre nézve szabályul szolgál.

SZABÁLYSZERŰ v. — SZERŰ, (szabály-szerű) ösz. mn. 1) Bizonyos szabályt követő, ahhoz mért, a szerént történő, szabályos. 2) Rendre, módra nézve szabályhoz hasonló. *Szabályszerű intézkedések.*

SZABÁLYSZERŰLEG v. — SZERŰLEG, (szabály-szerűleg) ösz. ih. Szabály szerént; kitűzött renddel, móddal; úgy amint kell, amint szokás, vagy helyes stb. *Szabályszerűleg épített házak, rendezett város.* V. ö. SZABÁLY.

SZABÁLYSZERŰSÉG v. — SZERŰSÉG, (szabály-szerűség) ösz. fn. Állapot, vagy tulajdonság, midőn valami olyan, mint szabály szerént lennie kell, illik, szokás stb.

SZABÁLYSZERŰTLEN, (szabály-szerűtlen) ösz. mn. I. SZABÁLYTALAN.

SZABÁLYTALAN, (szab-ály-talan) mn. tt. *szabálytalan-t*, tb. — *ok*. Ami nem szabályos, nem szabályszerű, vagyis, nem követ bizonyos szabályt, rendetlen, rendhagyó. *Szabálytalan városi utcák, házak. Szabálytalan írás.* Határozóként am. szabályt nem követve, szabály ellen. V. ö. SZABÁLY.

SZABÁLYTALANSÁG, (szab-ály-talan-ság) fn. tt. *szabálytalanság-ot*, harm. szr. — *a*. Szabálytalan állapot vagy tulajdonság, rendtelenség. V. ö. SZABÁLYTALAN.

SZABÁLYTALANUL, (szab-ály-talan-ul) ih. Szabályon kívül, vagy szabály ellen.

SZABÁLYZÁS, I. SZABÁLYOZÁS.

SZABÁLYZAT, (szab-ály-oz-at) fn. tt. *szabályzat-ot*, harm. szr. — *a*. A szabályok öszvesége.

SZABÁLYZÓ, (szab-ály-oz-ó) mn. tt. *szabályzó-t*. Aki vagy ami szabályt alkot.

SZABAR, faluk Baranya, Vas és Szala m.; helyr. *Szabar-ra*, — *on*, — *ról*.

SZABÁS, (1), (szab-ás) fn. tt. *szabás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Tulajdon szoros ért. cselekvés, mely által valaki bizonyos nemű testeket elmetz, szétvág, hasít stb. V. ö. SZAB. 2) Idomító, valamely célra alkalmazott metszés, vágás, pl. midőn a szabó a ruhának való kelmét, a csizmadia a bőrt kimetszi, és e metszés által alakult forma. *Se a szabáshoz, se a varráshoz nem ért. Magyar, német, francia divatú szabás; helyes, helytelen szabás.* 3) Átv. a teendők

módjának rendének meghatározása, melynek elvont ért. megfelelnek a „szabat“ v. „szabály“ szók. *Rend-szabás, törvényszabás. Régi szabások.* „Elállottunk a régi szabásoktól.“ (Szabó D.). 4) Valamihez hasonló állapot, alak, külalak, tulajdonság, pl. a hajósoknál a hajó szabása (Schnitt v. Belauf eines Schiffes); honnan a *szabásu* származéknak, kivált a régieknél illetén jelentései: *Bánom szabásu arcz. Megboszongodik szabásu.* (Zvonaries 1. K. 406. 1.). *Szomorú, víg szabásu.* V. ö. SZABÁSÚ. A Münchener codexben „szabás“ am. ábrázolat, kép. „Márk ke(dég) példázattal orozlán szabásban.“ (Régi magy. nyelvelml. III. köt. 81. 1.).

SZABÁS, (2), falu Somogy, pusztá Baranya m.; helyr. *Szabás-ra*, — *on*, — *ról*.

SZABÁSÚ, SZABÁSÚ, (szab-ás-ú) mn. tt. *szabású-t*. Alakú, szokottabban: féle, forma, pl. Szabó Dávidnál: „Csaknem olyan szabásu ember“ azaz olyanforma, olyanféle ember; „bánom szabásu: aki banni látszatik“; „szomorú szabásu: félszomorú“; „haragszom szabásu stb.“

SZABAT, (szab-at) fn. tt. *szabat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. 1) Amit bizonyos célra és mérték, alak szerént kimetszettek, nyirtek, stb. *Ezen szabatban három rőf posztó van. Egy üngnek való szabatban négy rőf vászon van.* 2) Azon alak, vagy forma, melyet szabás által bizonyos test nyer. 3) Átv. beszédi, vagy irányi alak, melynél fogva a szók az illető fogalmakhoz szabvák, és kelletinél sem nagyobb sem kisebb számmal nincsenek, s mindegyik kellő helyet foglal, mint a ruhának szabott kelme részei. Ez értelemben vett szabatnak ellene tétetik a beszédbeli áradozás, szószaporítás, vagy a homályos rövidség.

SZABATON, pusztá Tolna m.; helyr. *Szabaton-ra*, — *on*, — *ról*.

SZABATOS, (szab-at-os) mn. tt. *szabatos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Nyelvbeli előadást illetőleg, ami az eszméknek pontosan megfelelő, kellő mennyiségű, s a szószerkesztés szabályai szerint elrendezett szókból áll. Ellentétei: *áradozó, ömledező, cikornyás; csigázott, rendetlen, zavart* stb. Szélesb ért. pontos. *Szabatos zenejárték, ének.*

SZABATOSAN, (szab-at-os-an) ih. Szabatos módon, előadással. *Szabatosan írni, beszélni, értelmezni, meghatározni, megkülönböztetni.* V. ö. SZABATOS.

SZABATOSÍT, SZABATOSIT, (szab-at-os-ít) áth. m. *szabatosít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*. Szabatossá teszen, eszközli, hogy szabatos legyen.

SZABATOSÍTÁS, SZABATOSITÁS, (szab-at-os-ít-ás) fn. tt. *szabatosítás-t*, tb. — *ok*. Szabatosság eszközlése.

SZABATOSSÁG, (szab-at-os-ság) fn. tt. *szabatosság-ot*, harm. szr. — *a*. Mondott vagy írott beszéd tulajdonsága, midőn szabatos módon van szerkesztve. V. ö. SZABATOS. Szélesb ért. pontosság bizonyos működésekben. *Szabatosság a hangszerjátékban, az éneklésben, a tánczlejtésben.*

SZABDA, (szab-da); SZABDASZERŰ, (szabda-szerű) I. SZABVÁNY; SZABVÁNYSZERŰ.

SZABDAL, (szab-od-al) gyak. áth. m. *szabdalt.* Folytonosan, gyakran, vagy több részekre szab. *Szabdalt a szabó, a csizmadia*, midőn az illető kelmét nyírálja, metéli. *A kardra kelt csatázók szabdaltják, megszabdaltják egymást. Elszabdalni a végvászmat, a poszlót. Az ebek leszabdalták róla a ruhát.* V. ö. SZAB.

Képeztetésre hasonló ezekhez: *harapdal, lépdel, lépdél, csipdel, vagdal, rugdal, nyögdel* stb. melyekben kettős gyakorlati képző rejlik, ú. m. az *os*, és *ös*-nek megfelelő *od éd öd*, pl. a *kapod kapos*, *tápod tapos*, *rakod (ik) rakos* azonos értelműekben, és a szintén gyakorlatos *al* (el, ol, öl); mi szerént *szabdalt* am. *szabodal*, v. *szabosal*.

SZABDALÁS, (szab-od-al-ás) fn. tt. *szabdalás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Gyakori szabás; metélés. V. ö. SZABDAL.

SZABÉD, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Szabéd-ra*, — *on*, — *ról*.

SZABLYA, (szab-oly-a) fn. tt. *szablyá-t*. Molnár A. latinozata szerént: *framea*, láncsaféle fegyver; *acinaces*, széles rövid kard, melyet a szittyák viseltek; *gladius ensis*, kard; és *sica* (czuczsa?) azaz, tör. E szerint a szablya széles ért. az éles pengéjű fegyverek többféle faját jelentette. *Görbe szablya, kurta szablya, gyilkoló szablya. Fájdalom szablyája.* (Pázmán Préd. 552. l.). *Mesterét a szablya olykor agyon vágja.* (Km.). *Nem pennához illik a szablya.* (Km.). Korunkban a szablya a katonaság és a köz nép nyelvén ritkán vagy alig fordul elé s helyette a *kard* divatozik. Ellenben a régi, kivált a XVI-dik századbeli nyelvemlékekben gyakran olvasható. Kisebb-nagyobb módosítással majd minden európai nyelvben megvan, ú. m. a németben: *Säbel* s közbeszédben *Sabel*, *Saber*, a svédben: *sabel*, az angol s francziában: *sabre*, az olaszban: *sabra*, *sable*, a csehben: *szawle*, a finnben: *sabeli* stb.; s Adelung úgy vélekedik felőle, hogy e fegyvert a többi népek a törököktől és magyaroktól kölcsönözték; továbbá azon név szerinte görbe vasu kardot jelent, s nevét a görbeségtől vette volna, nevezetesen az új görög nyelvből, melyben *zabosz* am. görbe, és *zabüné* am. szablya. Azonban, minthogy e fegyver, Adelung vallomásaként a törököktől és tőlünk ment által a németekhez, annak értelmezésére nézve illetékes bírónak tartjuk a mi Molnárunkat, ki szerént a szablya nem csak görbe, hanem más alaku metsző, hasító, általán szabdalo fegyvert is jelent, mint föntebb láttuk. Véleményünk az, hogy a *szablya* gyöke a metszést, vágást jelentő *szab*, melyből lett a gyakorlatos *szabol*, mint *hat hatol*, *aszik aszal*, *tör töröl*; *met metél*; *vet vetél*. A *szabol* részesülője: *szaboló szabló*, módosítva: *szabla*, lágyítva: *szablya*, azaz, szabdalo t. i. fegyver. Hasonló képeztetésűek a szintén eszközöket jelentő *csákllya*, *kuruglya*, *korosolya*, *mereglye*, *gereblye*, *csoroszla* v. *csoroszlya*; továbbá a lágyítot *l* nélkül képzettek: *tészla*, *vizsla*, *villa*, *kajla*,

hetle kotla; s melyek az eredeti részesülő-alakot megtartották, ú. m. *sarló*, *orló* (olló), *doroszló*; s mind ezek részént ma is élő, részént elavult igékből származtak. — A *szablya* szót, mint régi szittyá és magyar fegyver nevét épen úgy kölcsönözhatték tőlünk más népek, mint a *huszár-t*, vagy *csákló-t*.

SZABLYABÓDA, (szablya-bóda) ösz. fn. A szablyának fogatója, maroklára. V. ö. BÓDA.

SZABMÁNY, (szab-mány) fn. tt. *szabmány-t*, tb. — *ok*. Ami ki- vagy meg van szabva.

SZABÓ, (szab-ó) fn. tt. *szabó-t*. Köz ismeretű mesterember, ki szövetekből különféle ruhaneműeket szab, és varr. *Férfiszabó* (jobban: *férfiruhaszabó*), ki férfiaknak való öltözékeket készít. *Nőszabó* (*nőruhaszabó*), ki női ruhákat varr. *Foltozó szabó. Magyar-szabó, német-szabó. Váltóműves szabó*, ki mondva rendelt, vagy általadott kelmékből való ruhákat készít. *Vásári szabó. Szürszabó. Czéhbeli; kontár szabó. Nem szabja ki magát a szabó.* (Km.). *Szentnek hívják azt a szabót, kinél folt nem marad.* (Km.).

Nevét munkájának fő kellékétől, a szabástól kapta, valamint a német *Schneider*, a tót *krajcsir*, a franczia *tailleur* stb. A családi nevek egyik leggyakorabbika.

SZABÓASZTAL, (szabó-asztal) ösz. fn. 1) Asztalforma nagy tábla, melyen a szabók szabni, és vasalni szoktak. 2) Kis asztal, melynél ugyancsak a szabók varni szoktak.

SZABÓCZÉH, (szabó-czéh) ösz. fn. Szabó mesterembereknek czéhbeli egyesülete.

SZABÓDÁS, lásd SZABADKOZÁS; és v. ö. SZABÓDIK.

SZABÓDIK, k. m. *szabód-tam*, — *tál*, — *ott*. Am. szabadkozik.

„Akkor híja szépen, hogy üljön közelébb,
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.“
Arany J. (Családi kör).

L. SZABADKOZIK. Eredetileg vagy *szabadik* volt (mint Szabó Dávidnál elé is jön: *szabadni* = *szabódni*) ,szabad' törzsöktől, melyhez az *ik* középképző járulván lett *szabadik*, *szabodik* (szintén eléjön Szabó Dávidnál); mire példák: *tűz titzik* (a nap), *ok okik* stb.; vagy pedig össze van húzva *szabadódik*-ből.

SZABÓGALLÉR, (szabó-gallér) ösz. fn. Szalaghoz hasonló hosszú tézstaétel. A székelyeknél táska étel neme.

SZABÓINAS, (szabó-inas) ösz. fn. Szabóságot tanuló ujoncz.

SZABÓIZOM, (szabó-izom) ösz. fn. A bélsontól kimenő, s a czombon végig a térd aljáig nyuló izom, mely különösen akkor működik, midőn egyik lábunkat, varró szabók módjára, a másikra fektetjük.

SZABOLCS, (1), faluk Baranya, Bihar, Szabolcs m.; DRÁVA—, falu Baranya m.; pusztá Fehér m.; helyr. *Szabolcs-ra*, — *on*, — *ról*. (Mint megye helynévragozása: *Szabolcs-ba*, — *ban*, — *ból*).

SZABOLCS, (2), SZABOLCS VÁRMEGYE, megye, mely Zemplén, Ungh, Beregh, Szatmár és Bihar, Békés, Heves és Borsod megyékkel határos.

SZABÓLEGÉNY, (szabó-legény) ösz. fn. Meszterlegény, ki a szabóságot űzi.

SZABÓMESTERSÉG, (szabó-mesterség) ösz. fn. Különbféle szövetekből való ruhák készítésével foglalkodó mesterség, melyet t. i. különösen az úgy nevezett szabók űznek. Különbözik tőle a *szűcsmesterség*. L. SZABÓ.

SZABÓMUNKA, (szabó-munka) ösz. fn. Munka, melyet valaki mint szabómesterember, vagy mint annak utánzója végez; továbbá egyes ruhadarab, melyet szabó készített. Különbözik tőle a bőrös, szőrös ruhákra vonatkozó *szűcsmunka*.

SZABÓMŰ, (szabó-mű) l. SZABÓMUNKA.

SZABÓMŰHELY, (szabó-műhely) ösz. fn. Műhely, melyben a szabók dolgoznak.

SZABÓOLLÓ, (szabó-olló) ösz. fn. Olló nemű eszköz, milyent a szabó mesteremberek szoktak használni.

SZABÓSÁG, (szab-ó-ság) fn. tt. *szabóság-ot*, harm. szr. —a. 1) Szabómesterség. *Szabóságot tanulni. Szabóságból élni.* 2) Szabók egyesülete, testülete. *Az egész szabóság az unjonczok felruházásával foglalkodik.*

SZABÓSKODÁS, (szab-ó-os-kod-ás) fn. tt. *szabóskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A szabómesterségnek üzése, gyakorlása.

SZABÓSKODIK, (szab-ó-os-kod-ik) k. m. *szabóskod tam, —tál, —ott.* Szabómesterséget űz, gyakorol.

SZABOTT, (szab-ott) mn. tt. *szabott-at*. 1) Metszett, vágott, hasított, szelt. *Elszabott, szétszabott, leszabott posztó, vászon.* 2) Bizonyos mérték és forma szerént metszett, alkalmazott. *Testhez szabott nadrág, dolmány. Bőve, szűkre szabott mellény.* 3) Bizonyos mód, rend, idő, érték stb. szerint meghatározott. *Szabott törvény, rend. Szabott munka, bér. Kiszabott eledelel, abrak. Szabott ára valaminek. Szabott árak.* V. ö. SZAB.

SZABVÁNY, (szab-va-any) fn. tt. *szabvány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kitzított szabály, vagy zsinórmérték, vagy példány, mely szerént valamit tenni kell, mely a maga nemében mintegy mutatványul szolgál. (Norma). Különösebben helyesen használtatnának a 'statutum' kifejezésére; minthogy a 'norma' szót maga a 'szabály' is jelenti.

SZABVÁNYOS, (szab-va-any-os) mn. tt. *szabványos-t v. —at*, tb. —ak. Szabványul szolgáló, vagy szabvány szerént létező, működő, vagy rendelt. *Szabványos tanoda*, melyhez, mint eddigi legjobbbhoz kell a többieket is szabni, alkalmazni. *Szabványos szélesége a folyó medrének*, mennyi t. i. szükséges, hogy a bele ömlő vizeket felfogja. *Szabványos érverés*, mely bizonyos idő alatt határozott számú lüktetésekkben jelenkezik. *Szabványos mozgás, gyorsaság. Szabványos vonal*, mely szerént a többieket is vonni kell. *Szab-*

ványos mélység, magasság, hosszúság stb. *Szabványos állapot.* (Normalis).

SZABVÁNYOSSÁG, (szab-va-any-os-ság) fn. tt. *szabványosság-ot*, harm. szr. —a. Szabványos állapot, vagy tulajdonság. V. ö. SZABVÁNYOS.

SZACSAL, falu Máramaros m., erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Szacsal-ra, —on, —ról.*

SZACSKA, székelyes tájszó; l. SZECSKA.

SZÁCSKA, (szá-acs-ka) kicsiny. fn. tt. *szácská-t*. Kis, piezi száj; máskép: *szájacska*. Hízegő, dicsérő, gyöngéden nyájaskodó nyelvben divatos szó. V. ö. SZÁ, SZÁJ.

SZACSKÁL, áth. m. *szacskál-t*. A székelyeknél némi hangáttétellel am. szakicsál, szétaprál. (Kriza J.).

SZACSUR, falu Zemplén m.; helyr. *Szacsur-ra, —on, —ról.*

SZACSVÁ, erdélyi falu Sepsz székben; helyr. *Szacsvá-ra, —n, —ról.*

SZÁD, (szá-d) fn. tt. *szád-ot*, harm. szr. —a v —ja. Tájdivatosan, leginkább a székelyeknél átv. értelmű száj, azaz, állati szájhoz hasonló nyílás v nyíladék, mely azonban a régieknél is előfordúl *Hordó száda*, melyen a bort, pálinkát stb. bele töltik. *Palaczk száda. Fazék száda. Hiu száda. Kemencze száda*, melyen a tüzelőt, sütnivalót beteszik. *Barlang száda*, azaz, nyílása. „És hozattaték egy kő és vette-ték a veremnek szádára.” (Bécsi cod. Dániel VI.).

„Ne sovárogi a méz után,

Fulánk van a küpü szádán.”

Székely népv. sz.

A Tájosztárban a törzben *száda* hibásan van írva; mert a származék: *szádol* (nem: szádál), és Szabó Dávidnál s Kriza Jánosnál is csak *szád*; a Bécsi codexben is: *a veremnek szádára*, holott különben 'szádájára' volna.

E szónak törzse *szá*, régi szó, ma megtoldva: *száj*. A *d* is némi módosító toldalék, mely mint ilyen más szókban is előfordúl, pl. *besze beszéd; belén belénd; csalár csalárd; fai (tyúk) fajd; hügy-ik*, és *hügy-d-ik*, s ebből *huddik*; de jelenthet eszközt is; amidőn az egész azt tenné: *száj* eszköz, *szájhoz* hasonló eszköz.

SZADA, faluk Pest és Zemplén m.; helyr. *Szadára, —n, —ról.*

SZÁDABRONCS, (szád-abroncs) ösz. fn. Azon abroncs a hordón, mely a szádhoz legközelebb fekszik. V. ö. SZÁD.

SZÁDAL; SZÁDALÓ, l. SZÁDOL; SZÁDLÓ. SZÁDELO, falu Torna m.; helyr. *Szadelő-re, —n, —ról*

SZÁDFÜRESZ, (szád-füresz) ösz. fn. Kádárok fűrésze, melylyel a hordó szádát kimetszik.

SZÁDLÓ, (szá-d-ol-ó) mn. és fn. tt. *szádló-t*. Aki szádol; vagy amivel szádolnak. Főnévi-eg: dugasz, melylyel a hordó szádát bedugják. Néhutt: *szádjadó* (Tájosztár).

SZÁDLÓFA, (szádló-fa) ösz. fn., l. SZÁDLÓ, mint fn.

SZÁDMÉLY, (szád-mély) ösz. fn. A hordónak azon mélye, vagyis mélysége, mely a szádtól fenékgig nyúlik. *E hordónak szádmélye három, négy lábnyi.* V. ö. SZÁD.

SZÁDOK, (1), (szá-d-ok) fn. tt. *szádok-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Sándor I. azonos értelműnek veszi a szádokfával; de véleményünk szerint a *szádok* tulajdonképp am. szádló, vagyis a szádnak dugasza, s képeztetésre olyan mint *ajándok* (v. ajándék), *szándok* (szándék), *marok* (marék) stb. Amennyiben néhány *szádlók*-nak is mondják, lehet eredetileg *szádlók* is; a *d* és *l* helyet cserélvén. V. ö. SZÁDOKFA.

SZÁDOK, (2), falu Nyitra m.; helyr. *Szádok-ra*, — *on*, — *ról*.

SZÁDOKFA, (szádok-fa) ösz. fn. Hársfa. E nevet valószínűen onnan kapta, mert szivos tömör fája hordódugaszaknak, azaz szádlónak, szádoknak különösen alkalmas. Tájérvatosan: *szádlókfa*, *szádokfa*. V. ö. HÁRSFA

SZÁDOL, (szá-d-ol) áth. m. *szádol-t*. A hordó szádát dugaszszal beteszi; aknával bedugja. Így lett a *torok*-ból *torkol*, és az *aj*-ből *ajaz*, vagyis a ló szájába *zabolát* tesz.

SZÁDOLÁS, (szá-d-ol-ás) fn. tt. *szádolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A hordó szájának bedugaszolása.

SZÁDOLÓ, I. SZÁDLÓ.

SZÁDOR, (szád-or) fn. tt. *szádor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Növénynem a kétfőbbhímesek, és magrejtősök közül; csészeje két—öt metszésű; bokré-tája előre görbült; bibéje kettős, vastag, bókoló; tokja egy rekeszű, két kopácsu, sokmagvu; leveletlen. (Orobanche). Fajai: *nagy szádor* (o. major), köz népi nyelven: *kender-kökörcsin*, *nagy ökörfarkfű*; továbbá: *szegfű-szádor*, *magas*, *vérpiros*, *kék*, *elágazó szádor*.

SZÁFRÁS, fn. tt. *száfrás-t*, tb. — *ok*. Amerikai fa, melynek ániszszagú héjából olajt sajtolnak, s azt különféle betegségek ellen gyógyszerül használják. (Laurus sassafras).

SZAG, fn. tt. *szag-ot*, harm. szr. — *a*. A testekből finom pára, vagy gőz gyanánt kirepülő részecské, mennyiben az orrban végződő idegekre hatnak, s bizonyos érzést gerjesztenek. *Minden állatnak saját-nemű szaga van. Némely virágnak nagy a szaga. Étel, bor, pálinka, ezet szaga. Erős, metsző, csipős, gyöngye, finom, kellemes szag. Szaga után borra mint jó vizsla nyúlra. (Km.). Szagával jó a káposzta. (Km.). Ha nem látja magát, de érzi a szagát. (Km.). Az oly szagot, mely visszataszítólag, s igen kellemetlenül hat orridegeinkre, különösen *büz*-nek nevezzük; ellenben a finom, kellemes ingerű szag neve *illat*.*

E szónak alapját teszi a *szívás*, vagyis az orron beszívott levegő hangja, melyet az *sz* fejez ki, s mely a *szé* igén kívül több szaglásra vonatkozó szók gyökeül szolgál, melyenek: *szimat*, *szimatol*, *szamat*, *szipa*, *szipák*, *szipákol*, *szippant*, a bűdös szagú *szenny*, az erős szagú *szesz*. — Egyezik vele az arab-persa *szok* (genus *aromaticus*), továbbá a latin *sagire* (acute sentire, Cicerónál), és ettől: *sagax*, szaglászó, szima-

toló pl. *canes sagaces* (Spürhunde), továbbá általánosabb (szívási) érteményben a héber שָׂוֹף (anhelavit), arab *szaf* és *szuf* (auram traxit, anhelavit, szí v. szív) német *hauchen*, *Hauch* stb.

SZAGANY, (szag-any) fn. tt. *szagany-t*, tb. — *ok*. A nehéz és nemes fének egyike, mely az érenynek (Platin) rendes kisérője szokott lenni a természetben. Szín állapotban vagy vékony, szürkés-fekete fémfényű lemezekéket, vagy pedig vasfekete összeálló tömeget képez. A levegőn hevítve a szagany savvá ég el, mely nagyon szállékony s gőz állapotban sajátságos átható szagu, és a légzési szerveket erősen megtámadja. Ezen sajátságánál fogva nyerte magyarul a szagany, valamint előbb az *osmium* nevezetet is a görög ὄσμιον (= szag) szótól. (Török J. tanár).

SZAGATLAN, (szag-atlan); **SZAGATLAN-SÁG**, (szag-atlan-ság) I. SZAGTALAN; SZAGTALANSÁG.

SZAGGAT; **SZAGGATÁS**; **SZAGGATOTT**; lásd **SZAKGAT**; **SZAKGATÁS**; **SZAKGATOTT**.

SZAGIDEG, (szag-ideg) ösz. fn. Az elülső agykérből kijövő és az orrcsont szitájáig terjedő idegek, melyek a testekből kirepülő s velök érintkező szagot megérezik.

SZAGLAL v. **SZAGLÁL**, (szag-ol-al) gyak. áth. m. *szaglal-t*. Gyakran, vagy folytonosan szagol, különösen a végett, hogy valaminek létezését, miséjét, milyenségét megtudja. *Szaglalni az ételt, a vad-húst, ha nem bűdös-e. Szaglalni a virágokat, a por-dohányt. A szimatoló ebek szaglálják a vadak nyomait.*

E szónak gyöke *szag*, melyből lett az egyszerű ige *szagol*, s ebből a gyakorlatos *szagolal*, öszve-rántva: *szaglal*, mint, *fog foglal*; *hizik hizlal*; *íz izel*; *kér kérel*; *ér-(ik) érlel*; *bér bérel*; mely hasonlatnál fogva a képző hangzójának megnyujtása szükségtelen, (de elterjedett szokás), mert az elemzés szabályai szerint: *szaglal*. Hasonlóan a *gyomlál* eredetileg *gyomlal*. Általán azt venni észre, hogy a gyakorlatos *al el* képzőt a szokás megnyujtani szereti, mint, *álldogál*, *járdogál*, *üldögél*, *mendegél*, ezek helyett: *álldogal*, *járdogal*, *üldögel*, *mendegel* stb. Az ily megnyujtásnak szófejtésileg csak ott van helye, hol a gyök vagy törzsök hangzóval végződik, pl. *kapa kapál*; *kassa kaszál*; *gereblye gereblyél*; *cseré cserél* stb.

SZAGLALÁS v. **SZAGLÁLÁS**, (szag-ol-al-ás) fn. tt. *szaglálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Gyakori, vagy folytonos szagolás; továbbá, kutatás, vizslatás neve a szagidegek által, vagyis, szimatolás. V. ö. SZAGLAL.

SZAGLALÓDÁS v. **SZAGLÁLÓDÁS**, (szag-ol-al-ó-od-ás) fn. tt. *szaglalódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kutatás, vizslatás neve, melyet az ember, vagy más állat a szagidegek által gyakorol. V. ö. SZAGLALÓDIK.

SZAGLALÓDIK v. **SZAGLÁLÓDIK**, (szag-ol-al-ó-od-ik) belsz. m. *szaglalód-tam*, — *tál*, — *ott*. Gyakran, vagy folytonosan szagol, vagyis szaglál a végett, hogy valaminek létezését, miséjét, milyenségét

megérezze s észrevegye. Aki valamely büzt, vagy illatot, vagy szagot érez, szaglalódni szokott, hogy megtudja annak okát, származását, tárgyát stb. *Szaglалódik az eb, midőn a vadnak nyomát érzi, vagy gyanítja; másképp: szimatol.*

SZAGLÁS, (szag-ol-ás) fn. tt. *szaglás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A szagidegek által gyakorlott érzés. 2) Azon tehetség, vagyis érzék, mely által valaminek szagát észreveszszük. *Éles, finom jó szaglás. Az ebnek jó szaglása van.* V. ö. SZAGOLÁS.

SZAGLIK, (szag-ol-ik) k. m. *szagl-ott*, htn. —*ani*. Szag jön ki belőle; érzik a szaga, (leginkább rossz értelemben). *Az állott hús, az avas vaj szaglik.* V. ö. SZAGOSKODIK. Hasonló képeztetésük: *izlik, búzlik.*

SZAGLÓ, (szag-ol-ó) mn. és fn. tt. *szagló-t*. Aki vagy ami szagol, avagy szaglik. Főnévileg a vadászok így nevezik a dűvad orrát.

SZÁGÓDÁS, (szág-ul-d-ás) l. SZÁGULDÁS.
SZÁGÓDIK, (szág-ul-d-ik) k. m. *szágód-tam*, —*tál*, —*ott*. Eléjön Szabó Dávidnál. L. SZÁGULD.

SZAGOL, (szag-ol) áth. m. *szagol-t*. Valaminek szagát beszívja, felfogja, érzi, élvezi. *Virágokat, illatszereket szagolni. Dohányt, ételt szagolni. Büzt, illatot szagolni, megszagolni.* Átv. ért. némi jelekből gyanít, sejdít, észrevesz valamit. *A kandé kíváncsi ember mindent megszagol. Már ezt is megszagoltad? Megszagolta a kolbászbüzt, észrevette, hogy rossz van a dolog.*

SZAGOLÁS, (szag-ol-ás) fn. tt. *szagolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szagló érzék működése, midőn valaminek szagát szívja, érzi. Különbözik tőle gyakorlatban a *szaglás*, mennyiben ez magát az illető érzéket is jelenti. V. ö. SZAGLÁS.

SZÁGOLD, l. SZÁGULD.

SZAGOLGAT, (szag-ol-og-at) gyak. áth. m. *szagolgat-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran, vagy folytonosan, vagy többfélélt szagol. Szabatosan véve különbözik tőle *szaglal*, és *szaglalódik*, mennyiben a szaglaló és szaglaló azért használja szagidegeit, hogy valamit kutasson, vizslasson, szimatoljon, a szagolgaató pedig egyedül a végett, hogy valaminek szagát, illatát érezze, megismerje, élveze. A vadászban, midőn fürkészni szokott, szaglal vagy szaglalódik; ellenben aki a virágok illatát élvezi, aki a szagot egyedül magáért szivogatja, az szagolga.

SZAGOLGATÁS, (szag-ol-og-at-ás) fn. tt. *szagolga-tás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szagló érzéknek működtetése, midőn valamit szagolgaatunk általa.

SZAGOS, (szag-os) mn. tt. *szagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Aminek felöltő, legott érezhető szaga van. *Szagos kenet. Szagos szőlő, gyümölcs.* 2) Szagot lehelő szerrel vegyített, kent. *Szagos olaj, víz. Szagos zseb-kendő, szagos haj.* V. ö. SZAG.

SZAGOSAN, (szag-os-an) ih. Szagos minőségben vagy állapotban.

SZAGOSÍT, **SZAGOSIT**, (szag-os-ít) áth. m. *szagosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szagossá

tesz valamit, pl. midőn szaggal vegyíti, vagy szagos testtel érintkezésbe hozza. *A vizet rózsalevéllal szagosítani. Pézsmával beszagosítani a szobát, a ruhákat. A haját kenőccsel szagosítani.* V. ö. SZAGOS.

SZAGOSÍTÁS, **SZAGOSITÁS**, (szag-os-ít-ás) fn. tt. *szagosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, vagy ehhez hasonló hatás, melynél fogva valamit szagossá tesznek.

SZAGOSKODIK, (szag-os-kod-ik) k. m. *szagoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szagot, illatot terjeszt maga körül. Különböző: *szaglik*, mert ez főleg rossz szagra vonatkozik.

SZAGOSODÁS, (szag-os-od-ás) fn. tt. *szagosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapoti változás, vagy tulajdonságnak fölvevése, mely által valami szagossá leszen. V. ö. SZAGOS.

SZAGOSODIK, (szag-os-od-ik) k. m. *szagosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szagossá leszen, szagot kap. *Bizonyos gyümölcsök érés által megszagosodnak. Az avas vaj, szalonna megszagosodik.*

SZAGOSSÁG, (szag-os-ság) fn. tt. *szagosság-ot*, harm. szr. —*a*. Szagos állapota, vagy tulajdonsága valaminek.

SZAGTALAN, (szag-talan) mn. tt. *szagtalan-t*, tb. —*ok*. Aminek szaga nincs, vagy, ha van, oly csekély, hogy alig vagy éppen nem érezni. *Szagtalan víz. Az arany, ezüst, vas szagtalan testek.* Határozóként am. szag nélkül, szagtalanul. V. ö. SZAG.

SZAGTALANSÁG, (szag-talan-ság) fn. tt. *szagtalanság-ot*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely testnek szaga nincs.

SZAGTALANUL, (szag-talan-ul) ih. Szag nélkül, érezhető szag nem létében.

SZAGU, **SZAGÚ**, (szag-u) mn. Aminek szaga van. Csak melléknév kíséretében használják. *Jó, rossz szagu, kellemes, kellemetlen szagu.*

SZÁGULD v. **SZAGULD**, (szag-ul-d) önh. m. *száguld-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Sebesen nyargal; szerteszét futtat, portáz, mint háborúban a czirkáló, s az ellenséget nyugtalanító lovasok, előörsök szoktak. *Nyargalt, nyargalt, hogy szikrát hányt a száguldó ló lába.* (Kisfaludy S.). *Elszáguldani, kiszáguldani.* Áthatólag is: *Beszáguldani a vidéket.*

„Ottan az Alibég onnét elszágolda,
Haláltól, fogságtól ő megszabadúla.“
Temesvári István 1569-ben. (Kenyérmezei viadal).

„Omló tajtékbán füredvén,
Nyargal, szaguld a büszke mén.“
Kölcsey. (Dobozi-balláda).

Átv. ért. sebesen halad. *Szétfoszlott s éjszaki széltől üzött föllegek száguldának délfelé.*

Ezen igében a *d* vagy olyféle toldalék, mint *hugydik* igében, s eredetileg *szágúl* v. *szágúl* lehetett, vagy pedig *szágúdik* *szágódik* (mint Szabó Dávidnál is) az eredeti alak s az *l* közbefurakodott. Ha ez igében alapfogalmul a sebes mozgást veszszük,

úgy rokon értelmű a *szalad*, *száll* igékkel; ha pedig az ide-oda nyargalás fogalmát fejezte ki eredetileg, úgy azon *szá* gyökű szókhoz rokonítható, melyek széledező mozgásra vonatkoznak, mint *szana* (szét), *szór* (sza-or), *szab*, *szak*, *szakaszt*; továbbá ide tartozik azon *ta*, melyből *táv*, *távul*, *tágul* eredtek. Különösen alapértelemben rokon hozzá: *tágul*, mennyiben ezt is teszi: elmegy, eltakarodik, eltávozik, pl. *tágulj innen!* A közép *g* öszevolvasztó hang gyanánt is csuszhatott be, mint *téged* szóban *te-ed* helyett és *tegez* igében, mely eredetileg *te-ez* (téz) azaz, *te*-nek nevez; mi szerint a *szaguld* is annyi volna mint *sza-ul-d*.

SZÁGULDÁS v. **SZAGULDÁS**, (szag-ul-d-ás) fn. tt. *szaguldás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sebes vágatásu, vagy szerteszét csapongó nyargalás. *Ki-, elszaguldás*.

SZÁGULDÓ v. **SZAGULDÓ**, (szag-ul-d-ó) mn. tt. *szaguldó-t*. Sebes vágatva, ide-oda csapkodva nyargaló. *Szaguldó had, szaguldó kémlovasok*. V. ö. **SZÁGULD**.

SZÁGULDOZ v. **SZAGULDOZ**, (szag-ul-d-oz) gyak. önh. m. *szaguldoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Gyakran, vagy folytonosan szaguld. V. ö. **SZÁGULD**.

SZÁGULDOZÁS, **SZAGULDOZÁS**, (szag-ul-d-oz-ás) fn. tt. *szaguldozás-t*, tb. —ok. Gyakori, vagy folytonos szaguldás; sebes menetű, ide-oda csapongó nyargalódzás.

SZÁGULDOZÓ v. **SZAGULDOZÓ**, (szag-ul-d-oz-ó) mn. tt. *szaguldozó-t*, tb. —k. Gyakran, vagy folytonosan szaguldó; nyargalódzó, portáztató.

SZÁGY, falu Baranya m.; helyr. *Szágy-ra*, —on, —ról.

SZAGYÁN, fn. tt. *szagyán-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Növénynem a négyhímesek és négyanyások közül; csészéje négy levellű; bokréája négy apró szirmú; tokja egy rekeszű, négy nyílásu. Néha csészéje szétnyílik, néha összeáll; néha szirmai nincsenek. Fajai: *heverő*, *emelkedő*, *merőnálló szagyán*. (Sagina). Neve a megfelelő idegen szóból eredt.

SZAGYÁNCSEBÉHŰR, (szagyán-csibe-húr) ősz. fn. Növényfaj a csibehúrok neméből; szára henyélő, gyökerező, kicsiny; levelei ellenesek, szálasak, simák; kocsányi a szárdalról magánosak; virági öt hímesek, bókólók. (*Spergula saginoides*).

SZÁGYFA, (szagy-fa) ősz. fn. A takácsoknál am. vetélő, vagyis azon likas czövek, mely az ontokot keresztül szövö a mellékfonalakon. Ezt dugdossa által a takács jobbról balra, és viszont.

Talán össze van vonva *szovátfá* szókból; vagy pedig, mivel a szágyfát dugdozás által hozzák működésbe, valószínű, hogy első alkatrésze *szagy* azonos a dugaszt jelentő *szád*-val, mintha volna *szádfa*, dugaszoló fa. A barkóknál névszócseré által talán mint rész az egész helyett használtatva szövőszéket jelent, s megegyezik a másutt, például Abaújban is divatozó *szátva* v. *szátfa* szóval, mely akkép is értelmezhető, hogy az *szováta* azaz *szövöte* szóból módosult.

SZAHA, fn. tt. *szahá-t*. Kellemetlen, égető érzés, mely a gyomor szájától föl a nyeldeklig terjed, s mely a gyomorban megromlott savanyúságtól támad. (Sodbrennen). Alkalmasint az égésre, tüzre vonatkozó *aszik*, *aszal* szókkal egy eredetű. V. ö. **SZAHÁNY**.

SZAHÁNY, fn. tt. *szahányt*, tb. —ok. Baranyában am. tepszi. Eredetre nézve talán: *aszány* s a gyökíz (asz) megfordításával: *sza-ány*, *sza-h-ány*, melyben t. i. valami *aszik*, azaz sült. L. **TEPSZI**.

SZAIK, falu Baranya m.; helyr. *Szaik-ra*, —on, —ról.

SZAJ, fn. tt. *szaj-t*, tb. —ok. A székelyeknél vékony jég, első fagy a vízen; honnan: *szajlik*. Magyarországon szokottabban: *zaj*, *zajlik*. L. **ZAJ**.

SZÁJ, (sza-aj) fn. tt. *száj-t* v. —at. Személyragozva: —am, —ad, —a stb., vagy a régies *szá* törzsből, az első és második személyben, mind egyes-, mind többesben: *szám*, *szád*, *szánk*, *szátok*. 1) Emberre vonatkozólag a felső és alsó állkapcsok közé szorított, s az ajkak, mint ajtó által kinyitható és bezárható öböl, mely magában foglalja a nyelvet, a fogakat, az inyeket, s melyen az étel ital bemegy, a lélekzet ki s be jár, és a hangok kinyomulnak. Továbbá más állatok, nevezetesen a gerincesek fején hasonló rendeltetésű, ámbár különféle szerkezetű és alkatrészü nyílás. *Piczi*, *nagy*, *kerekded*, *széles*, *görbe*, *puftyedt száj*. *Vékony*, *vastag*, *dudorodott ajakú száj*. *Büdös*, *párlott*, *fogatlan*, *cserepes száj*. *Harcaszáj*, *papucs-száj*. *Nyúlászaj*, melynek ajaka hasított, mint a nyúlé. *Mézes száj*. *Kopasz száj*, melyet bajusz, szakál nem kerít. *Kemény*, *erős száj*, t. i. a lónál. *Véres szájú*, átv. *ádáz*, *vérengző*. *Zsiros*, *mocskos száj*. *A száját nyalni*, *öblögetni*, *mosni*, *tisztogatni*. *Száját félre húzni*. Különféle működéseire nézve számos sajátneemű kifejezésekben és közmondatokban előfordul: a) Szólásra nézve. *Záratlan kapu a gyermek szája*. *Sok só ételben*, *sok szó ember szájában nem jó*. *Prókátor szája arany kulcsesal nyílik*. *Megaranyozták a száját*, szónoklataért megfizették. *Nem lehet mindennek száját bedugni*. *Nagy száj nagy falatokkal telik*. *Szájába rágták a szót*, részletesen világosan elébe adták a mondandókat. *Kimondja ami szájára jön*, nem tud hallgatni. *Sokat jár a szája*, vagy *jár a szája mint a kereplő*; vagy *soha nem áll be a szája*. *Mosdatlan száju*, azaz szemérmetlen dolgokat beszél. *Segget csinált szájából*. *Számból vette ki a szót*, azaz, épen azt mondotta, amit én akarék vala mondani. *Fogd be a szádat*. *Tartsd föl a szádat*. *Saját szájából*, *szája valamásából tudom*. *Száján ember messi elmehet*, másképen: többet ér egy „kérdzem” szász „keresem”-nél. *Egy száj fű hideget is meleget is*. *Szája isten*, *szíve ördög*. *Mi haszna ütöd szád*, *ha nem érzed* (mi haszna a mell verésnek, ha belül nem érzed). *Síma száju*. *Szabad száju*. *Szája sem úgy áll*, *hogy okosat mondjon*. *Falu*, *helység község szája*, vagyis, legbeszédesb, legszajásb embere, előcsahos. *Bezzeg volt nagy szája*, azaz pattogott, lármázott. *Mindig jár a szája*, *mint a malom*. *Sokat*

hüti száját, sokat beszél. Szájon forog, hire jár. Száj-ról szájra jár. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Meg-égette száját (olyasmit mondott, aminek reá nézve rossz következménye lett). Befagyott a szája; v. lakat van a száján (nem lehet belőle semmi szót kivenni). b) Evést illetőleg. Sok száj, sok falat. Áldott a sok kéz, átkozott a sok száj. Farkas szájából ritkán esik ki nyúlazatlanul a malacz. Aki más szájával eszik, ritkán szokott jól lakni. Szereti a száját, torkos, vagy finnyás. Sült galamb nem repül az ember szájába. Valakinek szájából kivenni a kenyeret. Saját szájától elhúzta, csakhogy másnak adhassa. Nincs szája izére. Szájbavető falatja sincs. A kalánt előbb viszik a tálba, mint a szájba, v. előbb a tálba, aztán a szájba. Szájba való falatja sincs. Magam szájától elvonom, azt is neki adom. c) Nyilást, tátást illetőleg, különösen, midőn csodálkozással, bámulással jár. A szája sem úgy áll, épen nem olyan, amilyennek lennie kellene. Száját tátja mindenre. Csak a száját tátja, semmit nem lendít, v. mozdít. Ne tátsd a szádat. Szájt, szemet tát e csudára (Kazinczy F.). Majd kiesett a száján (nagyot ásitott). Nyitva áll a szája, mint a várkapu. Málé, tátott száj. d) Némely más esetekben: *Mintha szájából pökte volna ki*, azaz teljesen hasonló hozzá. *Megnyalod a szádat utána. Száján vezetik v. viszik a lovat. Megehetné szép szájával* (gúnyos mondat a becsérlő emberre). *Eszem a szádat*, szerelmesek édelgése. 2) Az állati szájhoz némileg hasonló nyílás, vagy öböl bizonyos testeken, edényeken stb. *Hordó, kemence, katlan, kályha szája*, máskép: *szádja. Korsó szája. Barlang, búzaverem szája. Álgyu, mozsár szája. Zsák, erszény, dohányzacskó szája. Betenni, bedugni, berakni a kemence száját.* Régiessen csak *szá* is.

Többé kevésbé rokonok hozzá idegen nyelvekben a török: *aghz* v. *aghiz*, finn és észtt *szuu*, lapp *csuw*, csodd (torok), finnlapp *csod* (ugyanaz), latin *os* (megfordítva), melyből fejlett ki a szláv *usztó*. Figyelmet érdemelnek a németben *sagen* és *Mund*, hangokban amannak a magyar *száj* és *szó*, emennek a magyar *mond* felelven meg, de fogalmakban minde-nik rokon levén. (A mongolban is *aman* száj). Általán pedig több nyelvekben vehetni észre, hogy a száj-t jelentő szókban a mélyhangú *a*, *o*, *u* uralkodik, így a fenn elsoroltakon kívül a hellen *stoma*, a szláv *huba*, a német *Mund* és *Maul* stb.; melyek a szá-jnak öblös nyilását látszanak utánozni, mennyiben t. i. a száj működéseinél, az evésnél, lehelésnél, szó-lásnál, bámulásnál annak ürege többé-kevésbé meg-tárgul vagyis tátong. Mi különösen a magyar *száját* illeti, ez úgy látszik, öszvetett név a *szó*-nak *szá*, és a nyilást jelentő ajnak a gyökéből, honnan lett *szá-a*, öszveolvadva *szá*, mint régente önállóan divatozott, s *j* utóhanggal *száj*, mintegy *szá-aj*, vagy pedig *szó-aj*, azaz, szónyilás, azon öböl, melyen a szó kijő. Miről részletesebben v. ö. SZÁ és A, AJ. Mennyiben a *száj* szóban a nyílás, tátongás alapfogalma rejlik, szintén rokonságban vannak vele az önálló *aj*, és ennek származékai: *ajak*, *ajt*, *ajtó*, *ájúl*; to-

vábbá *ás*, *Göcsejben áj*, vagyis valamely szilárd testben nyilást csinál, előttétel *vás*, *váj*. Ide tartoznak a szájtátásra vonatkozók: *ámé*, *ámúl*, *ásít*, előttétel, *bámé*, *bámúl*, *bamba*, *bacza*, *málé*, *mamlasz*, *mámor*, *mámmám* s több mások. Hasonló rokonsági viszonyban állanak a latin *os*, *ostium*, a német *Maul*, *Maulaffe*, *gaffēn*, *gühnen* stb.

SZÁJADZÓ, (száj-ad-oz-ó) fn. tt. *szájadzó-t*.

L. SZÁDLÓ, mint fn. Olyan képeztetésű mint „ajadzó.” SZÁJAL, (1), (száj-j-al) önh. m. *száj-al-t*. Locsog, fecseg, a szája jár.

SZÁJAL, (2), (mint föntebb) áth. Szádol, azaz, valaminek szájjal nyilását becsinálja. L. SZÁDOL.

SZÁJALÁS, (száj-j-al-ás) fn. tt. *szájálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Locsogás, fecsegés, haszontalan szájjárás. 2) L. SZÁDOLÁS.

SZAJÁN v. ZAJÁN, falu Torontál m.; helyr. *Szaján-ba*, —ban, —ból.

SZÁJANG, 1. SZÁJONG.

SZÁJAS, (1), (száj-j-as) mn. tt. *szájas-t* v. —at, tb. —ak. 1) Tulajdon értelmű szájjal ellátott. *Az emlősök, madarak, halak mind szájas állatok.* 2) Aminek szájjához hasonló nyílása, ürege van. *Szájas korsó.* 3) Átv. mondjuk oly emberről, ki akármiféle ügyben nem kéméli a szót, ki majd feddőleg, majd követelve, majd bántólag, majd dologhoz értést igényelve sokat beszél; ki szó nélkül mit sem hagy. *Szájas kofa. Szájas ügyvéd. Szájas követ. A népgyűlésekben a szájas emberek viszik a főszeret.* 4) A régieknél *szájasul* származék am. szája betelik, megelégszik.

„Szoméhoztak (szomjúhoztak) hozzád jönek,
Te nálad megszájosulnak.“

Benigna assz. imáds. könyve. (Nyelveml. II. K. 28. l.).

SZÁJAS, (2), (száj-j-as) fn. tt. *szájas-t*, tb. —ok. Vas megyében széles száju nagy korsó.

SZÁJASKODÁS, (száj-j-as-kod-ás) fn. tt. *szájaskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szokás, vagy gyakorlás neve a beszédben, midőn szájaskodik valaki. V. ö. SZÁJASKODIK.

SZÁJASKODIK, (száj-j-as-kod-ik) k. m. *szájaskod-tam*, —tál, —ott. Némi követeléssel, igénynyel, merészen, nagy hühéval vitafkozik; feddőzik, másokat megtámad stb. V. ö. SZÁJAS, (1).

SZÁJASSÁG, (száj-j-as-ság) fn. tt. *szájasság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, midőn valaki a beszédben szájas, vagyis merész, követelő, igényelő, viszszafelelni szerető beszédűség.

SZÁJASÚL, (száj-j-as-úl) önh. m. *szájásul-t*. L. SZÁJAS, (1) alatt.

SZÁJATLAN, (száj-j-atlan) mn. tt. *szájatlan-t*, tb. —ok. Aminek szája nincs. *Szájatlan rovarok, férgek.* Határozóként am. száj nélkül.

SZÁJAZ, (száj-j-az) áth. m. *szájaz-tam*, —tál, —ott, par. —z. A lónak, öszvérnek, szamárnak stb. szájába zabolát tesz; máskép: *ajaz. Felszájzani.*

SZÁJAZÁS, (száj-j-az-as) fn. tt. *szájazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Zabolás, ajazás.

SZÁJAZAT, (száj-az-at) fn. tt. *szájazat-ot*, harm. szr. — a. Az állati szájat képező részek együtt véve; a szájnak mintegy fölszerelt állapota. *Az emberi szájazat nyelvből, ínyből, fogakból, ajakból stb. áll.*

SZÁJBARÁT, (száj-barát) ösz. fn. Oly személy, ki szóval barátul mutatja magát, holott tettel, valóssággal nem az.

SZÁJBELI, (száj-bel-i) mn. tt. *szájbeli-t*, tb. — ek. 1) Szájban levő. 2) A székelyeknél sok helyen úgy nevezik a hajszás ökröt.

SZÁJBOSZANTÓ v. — **BOSZONTÓ**, (száj-boszantó v. — boszontó) ösz. fn. A székelyeknél tréfásan am. pálinka. (Ugyanott *lélekdobáló* am. kenyér; *lélekhajgáló* am. galuska).

SZÁJCSÉSZE, (száj-csésze) l. **SZÁJMOSDÓ**.
SZÁJCSUKULÁS v. — **CSUKULÁS**, (szájcsukulás) ösz. fn. A szájnak göresös betegsége, midőn az alsó állkapocs erőszakosan fölfelé tolul, mi által a száj becsukódik, s csak nehezen nyitathatik föl.

SZÁJDUGASZ, (száj dugasz) ösz. fn. Általán dugasz, melylyel akármiféle szájat betömnek, pl. szádlófa, vagy a szájba tömött kendő. Különösen a veszteglő álgúyk száját betömő dugasz, hogy tisztán maradjanak.

SZÁJFÁJÁS, (száj-fájás) ösz. fn. A szájnak sajátságos kór állapota, főképen a szarvasmarháknál.

SZÁJFINTORGATÁS, (száj-fintorgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki nemtetszését szája félrehuzogatásával jelenti ki.

SZÁJGÖRCS, (száj-görcs) l. **SZÁJCSUKULÁS**.

SZÁJGYÜRÜ, (száj-gyűrű) ösz. fn. A száj nyílását gyűrű gyanánt kerítő ajak.

SZAJHA, (szaj-ha) fn. tt. *szajhá-t*. Hangjánál fogva némileg gyöngébb kifejezés, mint az értelemre azonos *kurva*, *czurhó*, *ringyó*. *Te szajha fia*, am. kurvanyád. *Fonj szajha, inged lesz*. (Km.). *Tarkabarka ruha illik a szajha farára*. (Km.). Képzőjére nézve hasonló a *lomha*, *lanyha*, *renyhe*, *csürhe*, *mostoha*, *turha*, *nátha* szókhoz, azon tekintetből is, hogy mind ezekben bizonyos roszulás vagy utálat alapfogalma rejlik. Gyöke *szaj* a félre csapásra vonatkozó *csa*, *csaj*, *cza*, *sa*, *sz* a gyökű szókkal rokon, milyenek *csafrinka*, *csajvadék*, *csafra*, *czandra*, *sandra*, *safarina*, *szatyus*. Ide tartozik a Dunán túl divatos *szingyola* is. V. ö. **KURVA**.

SZÁJHAGYOMÁNY, (száj-hagyomány) ösz. fn. Valamely eseménynek vagy eseményeknek egyik ivadékról a másokra egyedül szóbeli előadásokból át- és tovaerjesztése. *A legrégebb történelem nagy részben szájhagyományokon alapszik*.

SZAJHÁLKODÁS, (szaj-ha-al-kod-ás) fn. tt. *szajhálkodás-t*, tb. — ok. L. **KURVÁLKODÁS**.

SZAJHÁLKODIK, (szaj-ha-al-kod-ik) k. m. *szajhálkod-tam*, — *tál*, — *ott*, L. **KURVÁLKODIK**.

SZAJHÁZ, (szaj-ha-az); **SZAJHÁZÁS**, (szaj-ha-az-ás) l. **KURVÁZ**, **KURVÁZÁS**.

SZÁJHÖS, (száj-hös) ösz. fn. Hetvenkedő, vitézi bátorsággal kérkedő, de hol ember kell a gátra, a veszélyben, csatában gyáva, nyúl szívű.

SZÁJHÖSKÖDIK, (száj-hösködi) ösz. k. Hetvenkedik, ahol semmi veszély nincs vitézi bátorsággal kérkedik.

SZÁJÍZ, (száj-íz) ösz. fn. Személyragozva: *szájam v. szám íze, szájad v. szád íze, szája íze, szájunk v. szánk íze, szájatok v. szátok íze, szájok íze*. 1) Azon ízek, vagyis idegek öszvege a szájban, melyek különösen a test táplálására szolgáló ételek italok bizonyos ingerlő tulajdonságait felfogják, s azok éldelését mintegy kívánatosá teszik. 2) Azon érzés, melyet az idegek illetén fogékonyasága gerjeszt. *Elvesztette a szája ízt, mint a pápai bíró*. (Km).

„Hegyaljait hamar ide,
Hadd jöjön meg a szám íze.“

Bordal.

V. ö. **ÍZ**.

SZÁJKENŐCS, (száj-kenőcs) ösz. fn. Általán akárminemű kenőcs, melyet bizonyos szájbajok, pl. kicserepedés, inydaganat, zsebrék stb. ellen szoktak alkalmazni.

SZAJKÓ, (szaj-og-ó) fn. tt. *szajkó-t*. A szarkához hasonló nagyságu, de sokkal czifrább tollu, és sebb madár. Hazánkban kétféle faja van, egyik a fenyesekben, másik a bükkös és cseres erdőkben lakik. Nevét *zajgó* vagyis csacsogó természetétől kapta. Ha nyelvét fiatal korában fölmetszik, némely szók kiejtését megtanulja. Átv. oly gyermekről, vagy tanulórol mondják, ki holmit szajkó módjára mások után megtanul és elmond a nélkül, hogy értené. *Csacsog mint a szajkó*. (Km).

SZÁJKÓ, (száj-k-ó) fn. tt. *szajkó t*. A székelyeknél am. tátott száju.

SZAJKÓFALVA, falu Bereg m.; helyr. — *falvára*, — *n*, — *ról*.

SZÁJKOSÁR, (száj-kosár) ösz. fn. Drótszálakból rácsosan csinált kaponeczféle készüllet, melyet az ebek fejére húznak, hogy ne haraphassanak.

SZAJLA, falu Heves m.; helyr. *Szajlá-ra*, — *n*, — *ról*.

SZÁJLEPEL, (száj-lepel) ösz. fn. Száját bekötni, vagy betakarni való lepel, pl. hideg időben a szabad ég alatt.

SZAJLIK, (szaj-ol-ik) k. m. *szajl-ott*, htn. — *am*. A székelyeknél am. heged a fagyni kezdő víz. Szokottabban: *zajlik*.

SZÁJLYUK, (száj-lyuk) ösz. fn. Valaminek száját képező lyuk. *Kemence szájllyuka*, azaz, szája, szádja.

SZÁJMOSDÓ, (száj-mosdó) ösz. fn. Csésze- vagy findsa-féle eszköz, evés után a szájnak légymeleg vízzel kiöblögetése végett.

SZÁJNYITÓ, (száj-nyitó) ösz. fn. Orvosi csavarnemű eszköz a szájgöres v. szájcsukulás ellen.

SZÁJÓK, (szá-j-ók) fn. tt. *szájók-ot*, harm. szr. —*ja*. Nagy száju, tátott száju, vastag ajakú. Képzője *ók (ök)* a maga nemében valami nagyot jelent, mint a *pofoók, pírók, monyók, orrók, pohók, hasók, szemők, Istók, Erzsók* szókban.

SZAJOL, falu Heves m.; helyr. *Szajol-ba*, —*ban*, —*ból*.

SZÁJONG, (szá-j-ong) gyak. önh. m. *szájongtam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ni*. Száját lustán, ásítva, bámulva nyitogatja; tátong, tátogat.

SZÁJONGÁS, (szá-j-ong-ás) fn. tt. *szájongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lusta, ásító, báméskodó szájtátongás.

SZÁJÖBLITŐ, (száj-öblitő) l. **SZÁJMOSDÓ**.

SZÁJPAD, l. **SZÁJPADLÁS**.

SZÁJPADLÁS, (száj-padlás) ösz. fn. A száju üregnek felső boltozata, mely a fogaktól a nyeldek-
lőig terjed. *Nyelve a nagy szomjúság miatt a szája padlásához ragadt. Az l és n hangok kiejtésekor a nyelv a szájpadlást érinti.*

SZÁJPÉCZÉK, (száj-péczék) ösz. fn. Kis peczek fából, melylyel a kitátott szájat feltámasztják, pl. büntetésül a csacsogni szerető gyermekekét.

SZÁJSZÉL, (száj-szél) ösz. fn. Az ajaknak körülete, külső körvonala.

SZÁJTÁTI, **SZÁJTÁTÓ**, (száj-táti v. —tátó) ösz. fn. Málészájú, bámész, ácsorgó.

SZÁJTÁTVA, (száj-tátva) ösz. ih. Nyitott szájjal, mint a bambák, buták, bámészok, ostobán csudálkozó; továbbá, lomhán, tunyán. *Szájtátva csudálni, bámulni valamit. Mit álltok itt szájtátva? menjetek dolgozni.*

SZÁJTISZTÍTÓ, (száj-tisztító) ösz. mn. és fn. A mivel a szájat, illetőleg annak részeit tisztára mosni, öblíteni, dörzsölni, kefélni stb. szokás. *Szájtisztító vizek, porok, kefe.*

SZÁJÜREG, (száj-üreg) ösz. fn. A szájat képező nyílás, vagy öböl, mely a fogakat, s nyelvet magában foglalja.

SZAK, fn. tt. *szak-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Rész, mely úgy tünik föl elménkben, mintha bizonyos egésztől, vagy több hasonló nemüektől el volna választva, metszve, vágva, szabva stb. Ezen alapfogalom rejlik a *szakad, szakasz, szaktat, szakos, szakócsa, szakmány* v. *szakvány* származékokban. *Szakká tenni* (Kreszneriesnél) am. részekre törni, tépni, szabni, hasítani; *szakká válik, szakká lesz* am. összenyomódik, törődik. *Szak a könnyűben, iratban* am. a görög-latin paragrafus. Ezen öszvetett szóban: *erőszak* jelent tehetséget, vagy törekvést, melynél fogva erőnket mintegy szétbomlásig megfeszítjük, vagyis, mint mondani szokás, ha török, szakad is, vagy erő szakadtáig elszánjuk magunkat a végrehajtásra. 2) Gyümölcsből való pép, kása, mely zúzás, törés, csömöszölés, vagyis részecskékre szakasztás által készül. Ez értelemben egyezik vele az *íz*, pl. *szilvaíz, barackíz*, azaz, lekvár, izzé zuzott szilva, barack, minthogy az *íz* nem csak ínyekre ható érzést, hanem apró részecskéket is je-

lent. A föntebbi „szakká teszen,“ „szakká lesz“ közelebb e jelentésre is vonatkozhatik. 3) Az időből, mint valami folytonos egészéből elvont kisebb-nagyobb folyamrészt. *A tavasz, nyár, ősz, tél az évek szakai. A nap a hétnek heted szaka. Az óra a napnak huszonegyed szaka. Korszak. Időszak. Ifjúsági, férfikori, vénségi időszak. Évszak. Fűrdőszak. Továbbá bizonyos idő folyama alatt történt dolgok öszvege. Árpádok korszaka. Keresztes háborúk korszaka. — Ezen kérdésre mikor? határozói sajátságos szerkezete van ezen kifejezésekben: éjt-szaka, napot-szaka, hetet-szaka (az Érsekújvári codexben), nyarat-szaka, telet-szaka, s am. éji időnek, hétnek, nyárnak, télnek folytában; mintha volna: éj-iddő-szaka, nyár-iddő-szakai, miknek elemzésére nézve l. NAPOTSZAKA, és NYARATSZAKA. 4) Jelenti az égtájnak, illetőleg látkörnek egy-egy külön gondolt részét. *Éjszak, keletszak, délszak, nyugotszak*, (septemtrio, oriens, meridies, occidens). Általában csak az „éjszak“ divatos, melytől különböznek: *éj-szaka* és *éjt-szaka*. 5) Ezen öszvetételben, *félszak* am. a rendes egészhez képest fél alak. *Félszakra épített háztető*, mely csak egyik oldalról emelkedik föl. *Félszakra fordítani az ékét*, azaz, oldalast, nem egész talpára állítani. 6) Átv. ért. valamely társadalmi, ügyességi vagy szellemi egésznek része. *Hivatalok különféle szakai. A tisztviselőt más szakba tenni át. A tudományok vagy művészetek egy vagy több szakában jártasnak lenni. Ez a bölcsészeti, az a történelmi szakhoz tartozik. A tudományos értekezéseket szakok szerint osztályozni. Minden tudomány-szakkból egy-egy pályakérdést hirdetni. — Egyébiránt legközelebb áll hozzá a magyar szeg, továbbá idegen nyelvekben a csagataj *szak-mak* (vág-ni), a szanszkrit *szagh* gyök, honnan a latin *sec-o*, s innen *sectio, segmen*, ismét a török és csagataj *szök-mek* (elválasztani, darabokra, részekre osztani) stb. Gyökeleme: *sz*, honnan *szab* szó is am. részekre oszt; a törökben is *szap-mak* am. szab-ni, vág-ni, bevág-ni. V. ö. SZAB.**

SZÁK, (1), fn. tt. *szák-ot*, harm. szr. —*ja*. Hálóléle szövetszálból álló, s nyéllal ellátott zacskó, melylyel a bérkából a halakat kiszokták szedni, vagy melylyel az aprónemű, különösen a *kisz* nevű halacskákat fogják. Egynek látszik az *iszák* v. *szák* szóval. L. ZSÁK, és ISZÁK.

SZÁK, (2), falu Komárom m.; helyr. *Szák-ra*, —*on*, —*ról*.

SZAKA, (1), (szak-a) fn. tt. *szaká-t*. 1) Egy-egy elvált rész valamiből, pl. a kerék talpáról a bronz-
rovásból kitört vagy kihullott vagy kivágott darabka, rovaték. Különösen a székelyeknél divatos. *Szakát vetett kerék vagy a bronz. Vágj szakát neki* t. i. rovatékot az a bronznak. (Krizsa J.). Máskép: *szakáj*. — Ez értelemben nem egyéb, mint a önhangzóval v. utóhangzással megtöltött *szak*, milyenek *máj mája, zúz zúza, bog boga, rongy rongya*. 2) A nyaknak csomója, vagy úgynevezett Ádám almája, továbbá az áll alatti kövér dudorosság; máskép: *toka*, s úgy látszik, hogy ennek csak módosított alakja, és rokon hozzá *dag*,

*dagály. Nagy szakáju kövér ember (Szabó Dávid). 3) Görvélyféle nyavalya némely állatok pl. disznók, juhok torkában. Disznószaka = csik, torokfájás (Szabó Dávid). Szakája lett a disznónak — az anye szélén, ajakán. (Kriza J.). Ez értelemben is a tokával áll gyökhangi és fogalmi rokonságban. 4) Növénynem a tizhímeselek seregéből és ötanyások rendjéből; csészéje öt metszésű; bokkrétája öt szirmu; pilise a magzat tövén öt pikkelyes; tokja öt. Virági többnyire sárgák. Fajai részént lapos, részént hengeres levelűk. (Sedum). Fajai közül említést érdemelnek : *bablevelű szaka* (s. telephium), köz névvel : *bablevelűfü, kövérfü, varjubab, szerelem taplója*; *heverő szaka* (s. anacamperos), köz névvel : *szerelenterjesztőfü*; *borsos szaka* (s. acre), köz névvel : *bárány- vagy egércsecsfü, szakafü*; *hatszegű szaka* (s. sexangulare); *fejér szaka* (s. album), köz névvel : *kicsin fülfü* stb.*

SZAKA, (2), némely összetételekben határozói jelentése van, milyenek : *éjt-szaka, telet-szaka, ngarat-szaka, napot-szaka, hetet-szaka*; 1. ezeket.

SZÁKA, falu Bihar m.; helyr. *Száká-ra, —n, —ról.*

SZAKÁCS, (1), (szak-a-acs v. szak-a-as 1. a czikk végén) fn. tt. *szakács-ot*, harm. szr. — a. 1) Férfiszemély, ki különféle ételek készítésében kisebb vagy nagyobb ügyességgel bir. *Urasági, kolostori, tábori, katonai szakács. Francia, német, magyar szakács*, mennyiben kiválólág ezek izlése szerint sűt főz. *Az éhség legjobb szakács. (Km.). A sok szakács elsózza a levest, v. ételt. (Km.). Sok szakács közt sótlan marad az étel. (Km.). Télben két szakács egy kulcsár, nyárban két kulcsár, egy szakács (km.) azaz télben többet egyél, nyárban többet igyál. Nincs oly szakács ki mindennek szája izént főzön. (Km.). A szakács is király maga konyhájában. (Km.). A szakácságot tanulónak, illetőleg szakács segédének neve *kukta*, mely szó jobbadán csak a kolostorokban divatozik. 2) Nőszemélyre vonatkozva, *nőszakács v. szakácsnő, v. szakácsasszony*, ki a sűtést főzést érti, különböztetésül a *szakácsné-től*, ki tulajdonkép am. szakács felesége, minél fogva lehet valaki jó *szakácsné*, de *rosz szakácsnő* és viszont. Egyébiránt e szabatos különböztetésre a szokás nem ügyel, mert a szakácskodó nőt is szakácsnének nevezi. *Szerelmes a szakácsné*, akkor mondják, ha igen sós az étele.*

Mi e szónak elemzését illeti, úgy vélekedünk, hogy gyöke azon *szak*, mely különösen holmi gyümölcsökből készített pépet, kását, étekeknek való ízt jelent. Mi szerint eredetileg csak azt nevezhették szakácsnak, ki az urak számára különféle nyalánkságokat, csemegéket, szakokat, ízeket készített, s később széles értelemben átvitetet minden sűtőfőző személyekre. A németben is a szakács és pép (*szak, íz*) fogalmak egyesülnek a *Koch* szóban. Képeztetésére nézve legvalószínűbb, hogy a *szak-ból* lett a utóhangzással *szaka*, s ebből tulajdonságot jelentő *as* képzővel együvé olvadva *szakás* t. i. szakkal (ízzel, péppel) bánó (személy), mint, *gulyás, csikós, csordás,*

vagy, *sajtós, pálinkás, hentes* személynevek. Hogy pedig az *ás as ász asz* a szók végén át szoktak változni, s lesz belőlök *ács acs*, mutatják e példák : *bogás bogács* (kóró), *faragás forgács, talpas talpacs* (bukancsos), *virgás virgács, tands tanács* (személy, és értekezés), *kovás (kohás) kovács, rovás rovács, ordas ordacs, kajás kajács, Munkás Munkács*. Ide tartozik *vakaros*, sütemény neme, Őrségben *vakaros* vagy *vakarus*, melynek hasonlatára ezek is : *habarcs tekeres*, eredetileg *habaros, tekeres* lehettek; *dugasz dugacs* stb. A szók közepén az *s* és *cs* fölcseréltettek ezekben és több másokban : *hágosó hágesó, lépeső lépcső, innenső innenső, valaminek olesó ára, azaz alsó ára*, minthogy az *al* régiesen *ol*, pl. *Alpár, Olyár*.

Mások előtt talán valószínűbbnek látszik, hogy a *szakács* öszvetett szó a *szak* és *ács* főnevekből, mintha volna *szak-ács*, azaz, *szakcsináló*. Ha nyelvünk birodalmában tudnánk régiebb kora öszvetett szót, melyben az *ács* kétségtelenül egy volna az *ács* személynévvvel, úgy mi is e második elemzéshez hajlanánk; amidőn *ács* v. *acs* maga a megfordított *csi* v. *cse* vagyis *csinál* régiesen *csedl* gyöke volna; de nekünk úgy látszik, hogy *kovács, takács, tandács* és *barkács* szókban is nem az *ács* személynév rejlik; miről 1. az illető szókat saját rovataik alatt.

Egyébiránt a törökben is igen gyakran előfordul ezen képző, *dsi* alakban, mely valóban a magyar *csi* (= *cseál, csinál*) gyöknek felel meg, pl. *sapka-dsi* am. *sapka-* (azaz kalap) *csináló, kalapos, csizma-dsi* am. *csizmadia, sűpürge-dsi* am. *seprőcsináló, ás-dsi* am. *hús- vagy étekesináló azaz szakács*.

SZAKÁCS, (2), faluk Bihar és Arad m.; helyr. *Szakács-ra, —on, —ról.*

SZAKÁCSSASSZONY, (szakács-asszony) ösz. fn. Konyhai sűtéshez főzéshez értő, azt gyakorló nőszemély.

SZAKÁCSASZTAL, (szakács-asztal) ösz. fn. Konyhai asztal, melyen a szakácsok a sűtnifőzni való holmit metélik, szabdalják, habarják stb.

SZAKÁCSI, faluk Borsod, Közép-Szolnok és Somogy m.; helyr. *Szakácsi-ba, —ban, —ból.*

SZAKÁCSINAS, (szakács-inas) ösz. fn. lásd KUKTA.

SZAKÁCSKÉS, (szakács-kés) ösz. fn. Kés, melylyel a szakácsok a húsokat koncvolják, a tésztaát metélik stb.

SZAKÁCSKODÁS, (szak-a-as-kod-ás) fn. tt. *szakácskodás-t, tb. —ok*, harm. szr. — a. A szakácsmesterség, vagy ügyesség gyakorlása; sűtési főzési foglalkodás.

SZAKÁCSKODIK, (szak-a-as-kod-ik) k. m. *szakácskod-tam, —tál, —ott*. Szakácssággal foglalkodik, azzal keresi kenyerét. V. ö. SZAKÁCSSÁG.

SZAKÁCSKÖNYV, (szakács-könyv) ösz. fn. Könyv, mely különféle ételek készítése módjáról oktatást ad. *Francia, magyar szakácskönyv*, amint t. i. főleg vagy a francziák vagy a magyarok izléséhez alkalmazkodik.

SZAKÁCSKÖTÉNY, (szakács-kötény) ösz. fn. Fehér vászonból való kötény, melyet a szakácsok, és szakácsnők szoktak maguk elé kötni.

SZAKÁCSMESTER, (szakács-mester) ösz. fn. Férfi személy, ki a szakácsok sorába, illető ügyességének kimutatása után némi szertartással be van avatva, s oklevéllel ellátva.

SZAKÁCSMESTERSÉG, (szakács-mesterség) ösz. fn. Mesteri ügyesség, vagy tulajdonság, vagy állapot, melyre valaki mint kitanult szakács szert tesz.

SZAKÁCSNÉ, (szakács-né) ösz. fn. Szabatosan véve am. szakács felesége; mint, *takácsné, kovácsné, gulyásné* stb. Azonban a nyelvszokásnak tetszett a nőszakácsot vagy szakácskodó nőt is így nevezni. *A vén szakácsné is megfőzi a jó levest.* (Dugonics km. 2. R. 326. 1.)

SZAKÁCSNŐ, (szakács-nő) ösz. fn. Szakácskodó, szakácsságot üző nőszemély; fordítva: *nőszakács.*

SZAKÁCSSÁG, (szak-a-as-ság) fn. tt. *szakács-ság-ot*, harm. szr. — *a.* Ételeket sütőfőző mesterség, vagy ügyesség, vagy foglalkozás. V. ö. **SZAKÁCS.**

SZAKAD, (szak-ad) önh. m. *szakad-t.* 1) A megfeszített, ide-oda húzott vonott, vagy csigázott testnek rostos részei között az öszvetartó kötelék felbomlik, s azok ellenkező irányban egymástól elválnak, szétfeszlenek, szétrepednek, elfoszlának stb. *Szakad az erőszaknak engedő köté, madzag, zsinór, fonal, czérna. Szakad az igen felszigázott húr. Szakad a posztó, vászon, papír, midőn repegetik, tépik. Elszakadt a hám, a gyeplő, a szj. A kötelékek mind öszveszakadtak. Hármás kötél nehezen szakad.* (Km). 2) Bizonyos tartalékától elválik. *A kender gyökerestül kiszakad a földből, midőn nyívnik. Leszakad a gomb. Leszakad a tető gerendája, a hidpadló. Leszakad alatta a jég.*

3) Némi erőszak, pl. vásás, koptatás, dörzsölés, nyomás stb. által hézag, lik támad rajta, minél fogva az illető részek elválnak egymástól. *Térden, könyökön leghamarabb szakad a ruha. Oldalt kiszakadt a csizma. Elszakadt a töltés, a gát.* 4) A részek közötti öszvetartó erő megtágul, egyszersmind némi romlás keletkezik bennök. *Ina szakad. Megszakad*, pl. midőn a töke leszáll, vagy bizonyos sérülést szenved. *Ha török, szakad, még sem engedek.* 5) Átv. a) bizonyos helyről, vidékről máshová telepedik. *Őseink keletről szakadtak ide. Hazánk némely lakosai külföldről szakadtak hozzánk. Utánad folynak könnyeim, ki tölem elszakadsz.* (Dal). *A menekültek távol világgrészekbe szakadtak.* b) Pártosságból, felekezetességből, gyűlöletből stb. valakitől, vagy egész testülettől elválik, elkülönzi magát. *A görög szertartásu keresztények nagy része elszakadt a római egyháztól. Megszakadt köztök a barátság.* c) Az ily mondatokban, *szivemből szakadt, lelkemtől szakadt*, jelent oly elválasztást, mely tulajdonkép eredetre vonatkozik, de különben erkölcsi és szellemi egységre, rokonságra mutat. Ide tartoznak: *Eb dgyából szakadt*, azaz, származott. *Magva szakadt*, nemzetsége, vagy családja kihalt

benne. „Miglen magva szakad, s hozzá már senki hasonló nem születik többé.“ (Czuczor, Aradi gyűlés). 6) Képes kifejezéssel, am. nagy rohanással ömlik. *Szakad az eső, a zápor. Sebes szakadva tódul az árvíz, a bérczi patak. Szemeiből könnyűzápor szakad. A folyó a tengerbe szakad.*

Mind ezen jelentésekből kitűnik, hogy ez igében alapfogalom az elválás, távolodás, szétbomlás. Minél fogva gyöke azon *sza*, melyből *szana* (szét) *szór* (sza-or) és *szab* is alakultak, s rokon hozzá a vékonyhangú *sze*, és *te*, melyből *szét*, *té*, *téved*, *tétova*, *téltúl*, stb. származtak. A törökben *szakat* Hindoglu szerént am. estropié; rompu, cassé. V. ö. **SZA**, gyök-elemet; és **SZAB**, **SZAK** gyököket.

SZAKADÁR, (szak-ad-ár) fn. tt. *szakadár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a v. —ja.* 1) Széles ért. így nevezhetők akár mily polgári, vagy társadalmi, vagy testületi közönség oly tagjai, kik annak egységétől bizonyos tekintetben mintegy kiszakasztják magukat, pl. kik a köz akarathoz, vagy többség véleményének hódolni nem akarván külön felekezetet képeznek. 2) Különösen az egyházi történelemben így nevezetnek a nemegyesült keleti egyház tagjai, kik a katolikusokkal a hitágazatok lényegére nézve, a szentháromság titkát kivéve, megegyeznek ugyan; de a római pápa egyházi felsőségét el nem ismerik, mi által a katolikusok községétől elszakasztják magukat. (Schismatici). Átv. értelemben más hitvallásokra is alkalmazható, pl. a törökök a perzsákat szakadároknak tartják, minthogy a sztambuli nagy szultánt fejkül nem fogadják el.

SZAKADÁS, (szak-ad-ás) fn. tt. *szakadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* 1) Szenvedő állapota valamely testnek, midőn szakad. *Kötélnek, húrnak szakadása. Szakadás ellen megerősíteni valamit.* 2) Bizonyos erőszak által keletkezett rés, hézag, nyílás, lik valamely testen. *Szakadás a ruhán, a töltésen.* 3) Sérülés a megerősített állati test némely részeiben. 4) Pártos, felekezetes elválása valamely testület egy részének a többitől. *A keleti görög szertartásu keresztények szakadása, kik a római egyháztól külön váltak.* (Schisma). „Szakadásban minékünk nem kell bocsátkoznunk, mert elveszünk.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor 1645-ben. 5) Folyónak egy másikba, kivált nagyobbba, tóba, tengerbe ömlése; különösen így nevezik magát a beömlő vizet, és ennek medrét is, mely másképen *torok v. torkolat*. V. ö. **SZAKAD.**

SZAKADAT, (szak-ad-at) fn. tt. *szakadat-ot*, harm. szr. — *a.* 1) A szakadásnak eredménye, végrehajtott állapota. „És a szakadat (scissura) nagyobb leszen.“ (Münch. cod. Máté. IX.). Különösen párt, vagy felekezet, melynek tagjai az egésztestől elváltak. Egyébiránt, ámbár nem szabatosan, e szó helyett a mai nyelv *szakadás* szót használ (l. **SZAKADÁS**), holott oly különbség van köztök, mint pl. *gondolás és gondolat*, *eredés és eredet* s több mások között. 2) A székelyeknél am. szünet. (Krizsa J.). Általában is *szakadatlan, szakadatlanul* am. szüntelen, szüntelenül.

SZAKADÁT, falu Bihar m., erdélyi falu Szeben székben; helyr. *Szakadát-ra*, —on, —ról.

SZAKADÁTH, falu Tolna m.; helyr. *Szakadáth-ra*, —on, —ról.

SZAKADATLAN, (szak-ad-at-lan) mn. tt. *szakadatlan-t*, tb. —ok. Aminek részei között szakadat nincsen; szétválás nélküli ép, egész. Átv. időre vonatkozólag am. folytonos; minek részei egymásután létezni, történni soha meg nem szüntek, szünet nélküli. *Szakadatlan közlekedés. Szakadatlan munka, iparkodás. Valamely nemzetségnek több századok folytán szakadatlan uralkodása. Szakadatlan örökségi jog.* Határozóként am. szünet nélkül, szakadatlanul. *Szünet-szakadatlan itt regnál rajtam ez a gyermek.* (Krizsa J.).

SZAKADATLANUL, (szak-ad-at-lan-ul) ih. 1) Általán, szakadat nélkül. V. ö. SZAKADAT. 2) Különösen, am. folyvást, szünet nélkül. *Szakadatlanul dolgozni.*

SZAKADÉK, (szak-ad-ék) fn. tt. *szakadék-ot*, harm. szr. —a. 1) Rész, hézag, lik, mely a részek erőszakos elválása által támadt. *Szakadék a töltésen, a gáton, a sövényen. A szakadékot betömni, bevarni.* 2) Az egészsztlő rom gyanánt elvált rész, pl. sziklaszakadék. 3) A tyúknak, vagy más házi madárnak utolsó tojása, mely után megkötlik, tehát azon tojás, melyen a madárnak mintegy magva szakad. E szerint szakadéknak mondhatnók a nemzetségnek vagy családnak utolsó ivadékát is. 4) A folyónak kiágazó része, foka, mely a derékmedertől mintegy elszakad. *Vízszakadék. Tisza, Duna szakadékja*, (Szabó D.). „Volt Nagyságtoknak Seredi urammal valami Duna szakadék vize, kin Báthori uram Seredi urammal szegyet csináltott.“ Levél 1558-ból (Szalay Ág. 400 m. levél). 5) Átv. ért. másolás. 6) A székelyeknél szintén átvitven legkarszűbb hosszú darázsfa, melynek melle a hasával igen vékonyan függ össze, s úgy látszik, mintha meg volna szakadva, másképp: *kecskedarázs*. Erről nevezik az igen karsu termetű leányt *darázdereki-nak*.

SZAKADÉKONY, (szak-ad-ék-ony) mn. tt. *szakadékony-t* v. —at, tb. —ak. Ami könnyen szakad, vásik, reped, mállik. *Szakadékony szövet, mint a pókháló.* V. ö. SZAKAD.

SZAKADÉKONYSÁG, (szak-ad-ék-ony-ság) fn. tt. *szakadékonyság-ot*, harm. szr. —a. Könnyen szakadó tulajdonság vagy állapot.

SZAKADÉKOS, (szak-ad-ék-os) mn. tt. *szakadékos-t* v. —at, tb. —ak. Amin vagy miben szakadék van.

SZAKADHATATLAN, **SZAKADHATLAN**, (szak-ad-hat-[at]lan) mn. tt. *szakadhatatlan-t*, tb. —ok. Igen szilárd szövetű, szerkezetű, tömegű, melynek részeit egymástól nem vagy alig lehet szétszakasztani, eltépni, elváltatni stb. Átv. ért. szorosan öszvefüggő, öszvetartó, erkölcsileg egysült, elválaszthatlan. *Szakadhatatlan barátság, szövetség.* Határozóként am. el nem szakadhatólag, elválhatatlanul.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

SZAKADKOZÁS, (szak-ad-koz-ás) fn. tt. *szakadkozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fáradtság vagy betegeskedés által gyöngülés, fogyogatás.

SZAKADKOZIK, (szak-ad-koz-ik) k. m. *szakadkoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. A székelyeknél am. fáradtság vagy betegeskedés által elgyöngül, fogyogat.

SZAKADÓ, (szak-ad-ó) mn. tt. *szakadó-t*. 1) Ami szakad. 2) Szakadásos pl. folyampart.

SZAKADOZ, (szak-ad-oz) gyak. önh. m. *szakadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Folytonosan, vagy több részben, vagy többed magával szakad, azaz, alkatrészei erőszakosan szétváltnak, szétrepedeznek, foszladoznak stb. *Szakadoznak a löporral fölvetett sziklák. Szakadoznak a hurok, a kötelek. Tüskék között szakadoz a ruha.* „Mert úgy a tömlők megszakadoznak és a bőr elötletik.“ (Münch. cod. Máté IX.).

2) Több rés, nyílás, lik támad rajta. *Szakadoz a töltés, a gát.* 3) Többed magával tartalékjától elválik. *Ruhájáról leszakadoztak a gombok.* 4) Többben, vagy egymás után valamely helyről más helyre távoznak. *Az elpusztult zsidók a világ minden részeire elszakadoztak.* 5) Többed magával párt vagy felekezethez az egészsztlő elválik. V. ö. SZAKAD.

SZAKADOZÁS, (szak-ad-oz-ás) fn. tt. *szakadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, vagy cselekvés, midőn valami, vagy valaki szakadoz. V. ö. SZAKADOZ.

SZAKADOZOTT, (szak-ad-oz-ott) mn. tt. *szakadozott-at*. Ami több részekre szakadt, foszlott, széledt. *Szakadozott kötéll, ruha. Szakadozott hadak.* V. ö. SZAKADOZ.

SZAKADOZOTTSÁG, (szak-ad-oz-ott-ság) fn. tt. *szakadozottság-ot*, harm. szr. —a. Szakadozott, több részekre foszlott, széledt állapot.

SZAKADTÁBAN, (szak-ad-t-a-ban) ih. Oly állapotban midőn valami elszakad. Használtatik főképp átv. értelemben: végső megfeszültségben vagy megerőtetésében. *Lelke szakadtában kereste.* (Szabó D.).

SZAKADTÁIG v. **SZAKADTAIG**, (szak-ad-t-a-ig) ih. Mindaddig, míg el nem szakad. *Eltart szakadtáig.* Átv. végső megfeszülésig, megerőtetésig. *Körme szakadtáig üzte a dolgot. Toroka szakadtáig lármázott.*

SZAKADTIG, (szak-ad-t-ig) ih. Összetételekben használtatik *szakadtaig* helyett, pl. *körömszakadtig, torókszakadtig.*

SZAKAFŰ, (szaka-fű) ösz. fn. 1) Diószeginél a 'szaka' nemű növény egyik fájának népies neve, mely nála *borsos szaka* (sedum acre). A Tájzsórtárban Incze József után am. *bodzatákajak* (scrophularia nodosa).

SZAKAFÜLFŰ, (szaka-fül-fű) ösz. fn. A fülfüvek neméhez tartozó növényfaj; szárai merőn állók, levelei rendetlenek, az alsók hengerdedek, az felsők behorpadtak. (Sempervivum sediforme).

SZAKÁJ, (szak-a-aj) fn. tt. *szakáj-t*, tb. —ok. L. SZAKA, 1).